

ФАРҲАНГИ
ИБОРАҶОИ
РЕХТА

НАШРИЁТИ
ДАВЛАТИИ
ТОҶИКИСТОН
Душанбе — 1963

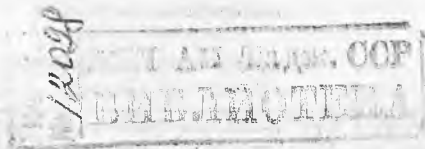
Таҳрири
РАҲИМ ҲОШИМ

АКАДЕМИЯИ ФАНҶОИ РСС ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ЗАБОН ВА АДАБИЯТИ БА НОМИ А. РУДАКӢ.

ФАРҶАНГИ
ИБОРАҶОИ РЕХТАИ
ЗАБОНИ ҶОЗИРАИ
ТОҶИК
(ФАРҶАНГИ ФРАЗЕОЛОГӢ)

Оҷилди якум

Тартибдиҳанда
М. ФОЗИЛОВ

НАШРИЯТИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН

Душанбе — 1963

Дар «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ» наздики ҳафт ҳазор иборати рехта ё ин ки ибораҳои фразеологӣ ба монанди «Мурч хӯрондан», «Ҳасан задан», «Ба сари касе, чизе об рехтан» ва як қисм зарбулмасал ва мақолҳо дар асоси мисолҳои бисёре аз адабиёти бадеии давраи советӣ маънидод карда шудаанд.

Ин фарҳанг (луғат) барои беҳтар омӯхтани забони адабии тоҷик як василаи хубе мебошад. Фарҳанг аз ду ҷилд иборат аст.

М. ФАЗЫЛОВ

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ СОВРЕМЕННОГО
ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

Том I

(на таджикском языке)

Мухаррири техникӣ Р. Анисимова
Мусахҳах Р. Охунова

Ба матбаа супурда шуд 7/1-1963. Ба чопаш имзо карда шуд 3/IV-1963. Коғаз
84×108¹/₃₂. Ҷузъи ҷоля 30,25. Ҷузъи ҷолини шартӣ 49,61. Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 35,36.
Адади нашр 3000. Нарҳаш 1 с. 26 т. КЛ 00611. Сулориши № 64.

Душанбе, Комбинати полиграфии Вазорати маданияти РСС Тоҷикистон.

САРСУХАН

1. Фразеология ва тартиб додани фарҳанги фразеологӣ

Яке аз қисмҳои муҳими лексикография фразеология мебошад. Ин қисми лексикография, яъне лексикографияи фразеологӣ нисбат ба дигар соҳаҳои забоншиносӣ ҷавон аст. Ҳартарафа омӯхтани умуман фразеология, агар баъзе қайдҳои ба идиома, ибораҳои маъмули бирди забонгашта (крылатые слова), зарбулмасал ва мақолҳои дар китобҳои дарсӣ, мақолаҳо ва фарҳангҳо ҷопшударо ба ҳисоб нагирем, бе ҳато гуфтаи мумкин аст, ки дар солҳои охир, пас аз миколоҳи академик В. В. Виноградов, сар шуд. Хусусан пас аз миколоҳи ӯ «Об основных типах фразеологических единиц в русском языке»¹ забоншиносони советӣ бе мулоҳиға ба монанди занбӯрҳои асале, ки пас аз таълиғи зиёде тасодуфан ба ягон гули хушбӯӣ дуҷор омади бошанд, ба ин соҳа рӯ оварданд. Натиҷаи ин рағбати нуриҷимит сабаби ба майдон омадани даҳҳо диссертацияи кандидатӣ ва докторӣ, даҳҳо мақолаҳо оид ба хусусиятҳои фразеологияи забонҳои гуногун ва ҳатто ба вучуд омадани ду фарҳанги дузабонӣ гардид.

Агар он чиро ки дар ин соҳа навишта шудааст, як дараҷа аз назар гузаронем, ба чунин натиҷа меоем:

1. Милибаи ибораҳои фразеологӣ забони халқ мебошад.

2. Дар тамоми забонҳо ибораҳои фразеологӣ фаровон ҷой дорид.

3. Фразеология як категорияи таърихӣ буда, қонун ва қоидаҳои ба худ хос дорад. Дар асоси ибораҳои фразеологии мавҷуда ибораҳои нави фразеологӣ ба вучуд меоянд.

4. Фразеология хусусияти ҳар як забон буда, бе омӯхтани он донишҷӯи рӯҳ ва табиати забон ва ҳуди он забон мумкин нест.

¹ А. А. Шахматов (1864—1920) «Сборник статей и материалов АН СССР», Труды комиссии по истории АН СССР вып. 3, М.—Л., 1947.

5. Фразеологияи ҳар забон хусусиятҳои грамматикӣ, услубии ба худ хос дорад.

Агарчи дар натиҷаи омӯхтани фразеология дар солҳои охир баъзе масъалаҳои муҳими он ҳал шудааст, боз якчанд масъалаҳои дигари он ҳал нашуда мондааст, ки фарҳангнависон ин масъалаҳоро бояд худашон дар вақти тартиб додани фарҳанг муайян кунанд. Муҳимтарини ин масъалаҳо инҳоянд:

1. Дар тартиб додани фарҳанги фразеологӣ яке аз масъалаҳои муҳими ҳалнашудан фразеология пеш аз ҳама ҳаҷму ҳудуди худӣ он мебошад. Дар адабиёти забоншиносӣ дар бораи ин ки кадом ибораҳо ибораҳои фразеологӣ мебошанд, ҳанӯз як фикри қатъӣ дида намешавад. Масалан, дар бораи фразеологӣ шудан ё нашудани ибораҳои маъмули вирди забонгашта (крылатые слова) зарбулмасал, мақол, ибораҳои истилоҳӣ, афоризмҳои таърихӣ ва ғайра ду фикри ба ҳам муқобил вучуд дорад. Баъзе аз забоншиносон онҳоро бечуну чаро ба фразеология дохил мекунанд ва баъзеҳо, баръақс, онҳоро ибораҳои фразеологӣ ҳисоб намекунанд.

С. И. Ожегов роҳи мобайниро интиҳоб намуда, чунин меӯяд: «Ба ҳамин тариқ ибораҳои вирди забонгашта (крылатые слова) мақол ва зарбулмасал, формулаҳои афсонавӣ, афоризмҳои таърихӣ, латифаҳо ва дигар анвои гуногуни осори эҷодӣ фақат ба ҳиссаҳо чудо шуда, нишонаҳои структуравии ҳудро гум карда, аз ҷиҳати сохт (структура) ба воҳидҳои фразеологӣ монанд гардида, ба ин тариқ ба катори фразеологияи хоси забон мебароянд»¹.

2. Ҳудуди ибораҳои фразеологӣ ва ибораҳои оддӣ то алҳол ба таври бояду шояд муқаррар карда нашудааст.

3. Дар адабиёти забоншиносӣ як таърифи ҳартарафае ки аз он моҳияти ибораҳои фразеологӣ маълум гардад, то алҳол вучуд надорад. Баъзе аз олимони ибораҳои фразеологиро чун ибораҳои «маҷоздор» ва ё чун «айнан тарҷиманашаванда» ҳисоб мекунанд.

4. Дар набудани фарҳангҳои фразеологӣ габий аст, ки тартиб додани фарҳанги аввалин хеле мушкил аст. Агар мо ду фарҳанги фразеологии дузабонаи «Англо-русский фразеологический словарь» (1955) ва «Немецко-русский фразеологический словарь» (1956)-ро ба назар нагирем, қайд кардан лозим меояд, ки то ҳол дар мо фарҳангҳои фразеологии забонҳои гуногуни Иттифоқи Советӣ тартиб дода нашудаанд.

Наشريёти фарҳангҳои хориҷӣ ва миллии дар солҳои охир ба тартиб додани «Фарҳанги фразеологии забони русӣ» шуруъ намудааст,

¹ С. И. Ожегов. О структуре фразеологии, Лексикографический сборник, вып. 2, стр. 40, М., 1957.

албатта, истифода бурдани таҷрибаи бои коллективи тартибдиҳандагони ин фарҳанг боиси як дараҷа сабуқ шудани кори фарҳанг-нависон мегардад.

II. Хусусиятҳои фразеологияи забони тоҷик

Фразеологияи забони тоҷик хусусиятҳои барҷастаи ба худ хос дорад ва бо ин хусусиятҳои худ аз фразеологияи забонҳои дигар, ҳатто аз фразеологияи забони форсӣ фарқ мекунад. Хусусиятҳои фарқкунандаи фразеологияи забони тоҷик пеш аз ҳама дар инъикос намудани ҳаёт ва муҳити реалии халқи тоҷик мебошад. Онҳо ба тафаккури халқи тоҷик, забон, таърих, маданият ва маишати он вобастагии зич доранд. Фразеологияи забони тоҷик дар асоси имкониятҳои забони тоҷик сохта шуда, хусусиятҳои онро дарбар гирифта, садҳо сол маъно ва мавқеи худро гум накарда, то ба имрӯз вирди забон шуда омадааст.

Албатта ин хусусиятҳои хоси ҷудогонаи забони тоҷик бо фразеологияи забони форс ва дар баъзе мавридҳо бо фразеологияи забонҳои дигар умумиятҳои доранд, ки онҳо бояд муқаррар карда шаванд.

Пас, он хусусиятҳои барҷастаи фразеологияи забони тоҷик кадомҳоянд?

1. Сарчашмаи фонди асосии ибораҳои фразеологии имрӯзаи забони тоҷик забони аҷдодҳои тоҷикони имрӯза ва адабиёти бадани онҳо мебошад.

Гарчанде ки забони арабӣ зиёда аз ҳазор сол чун забони ҳоким, чун забони дуйӯми олимони ва классикони тоҷик ва забони дину шариат шуда омада бошад ҳам, калимаҳои асосии (опорные, стерженные слова) ибораҳои фразеологӣ, ҳамчун қоида, калимаҳои арабӣ ё туркӣ набуда, балки калимаҳои тоҷикӣ мебошанд. Онҳо ҳатто дар таркиби ибораҳои фразеологӣ низ ниҳоят кам истеъмол мегарданд.

2. Калимаҳои серистеъмоли ибораҳои фразеологии забони тоҷикӣ пеш аз ҳама калимаҳои мебошанд, ки бо ҳаёт ва меҳнати ҳаррӯзаи инсон алоқа доранд. Хусусан аз калимаҳои ифодакунандаи аъзои бадани инсон ибораҳои фразеологии зиёде ба вучуд омадаанд (ниг. ба «Фарҳанг»).

3. Қисми асосии фонди ибораҳои фразеологии забони тоҷикиро ибораҳои фразеологии пешоянддор ташкил медиҳанд. Сабаби микдоран зиёд будани инҳо ба табиати забони тоҷик вобаста мебошад.

4. Пас аз ибораҳои фразеологии пешоянддор як қисми маълуми ибораҳои фразеологиро ибораҳои фразеологии феълӣ ташкил медиҳанд. Ин ибораҳо ба воситаи феълҳои серистеъмол ба монанди: «шудан», «задан», «хӯрдан», «гирифтан», «додан», «рафтан», «баромадан» ва ғайраҳо сохта шуда, бо ҳамаи шахсҳои феълӣ тасриф мешаванд (ниг. ба «Фарҳанг»).

5. Фарқи ибораҳои фразеологии феълӣ забони ҳозираи тоҷик аз ибораҳои фразеологии феълӣ забони адабиёти классикӣ дар ин ҷост, ки дар ибораҳои ҳозира шаклҳои мураккаби феълӣ зиёд дида мешаванд.

6. Баъзан дар як қисми ибораҳои фразеологии ки хабари онҳо номӣ мебошад, бандаки феълӣ «аст» истеъмол намегардад.

7. Элементҳои ибораҳои фразеологӣ чунон сермаҳсуланд, ки дар натиҷаи ҷойивазкунӣ ва ё омадани онҳо бо ҳамроҳии калимаҳои дигар ибораҳои бисёрӣ нави аз ҷиҳати маъно тамоман дигар ва ё каме фарқноке пайдо гаштаанд.

8. Боз як хусусияти барҷастаи фразеологияи забони тоҷик ин аст, ки дар он муродифот (синонимика) бисёр кор фармуда мешавад. Дар ибораҳои фразеологӣ, аз як тараф, бо ивазшавии як калима бо калимаи дигар муродифоти ибораи фразеологӣ ба вучуд оянд, аз тарафи дигар, бисёр ибораҳои фразеологӣ аз ҷиҳати шакл ва таркибашон аз ҳамдигар фарқ доранд, онҳо ба ҳамдигар муродиф мебошанд, ки миқдори зиёдори ташкил медиҳанд.

III. Вазифаи «Фарҳанг» ва баъзе қайдҳо оид ба он

«Фарҳанги ибораҳои рехта» аз фарҳангҳои дигар фарқ дорад. Ин фарҳанг ба маъноҳои аслии ибораҳо кордор набуда, балки бо маъноҳои маҷозии онҳо, бо маъноҳои тамоман гуногун ки дар натиҷаи ба ҳам пайвастании калимаҳо ба вучуд меоянд, кордор мебошад. Вазифаи асосии фарҳанги ибораҳои рехта маҳз шарҳу баёнӣ ҳамин маъноҳои ғайрinasosӣ, маҷозии ибораҳост.

Пас сухан дар бораи кадом маъноҳои ин ибораҳо меравад? Мисолҳо меоварем:

1. Даст дароз кардан ба зан ва фарзандони фукаро аз ҷумлан корҳои муқаррарии ин «шербаҷагон» шуда монда буд.

2. Ба молу цони шумо даст дароз мекунад, ҳатто зану фарзандонатонро зӯран кашида мегиранд.

Ч. Икромӣ

3. Англисҳо ба Боку, Ашқобод даст дароз карда, одамҳои худашонро ба маслиҳати амири Бухоро ҳам фиристоданд...

Ч. Икромӣ

4. Ба маблағҳои давлатӣ ноинсофона даст дароз карданд.

„Тоҷикистони советӣ“

Аз ин мисолҳо маълум мегардад, ки ибораҳои фразеологии «ба касе, чизе даст дароз кардан» маъноҳои: «1. ҷабру ситам намудан, 2. таҷовуз, тааддӣ кардан, 3. қасд ва нияти ғасб доштан, 4. ғорат, хиёнат кардан»-ро пайдо кардааст.

Мисоли дигар меоварем:

1. Ҳочинумар бо раис гапаш гурехта ба колхозии «Ситораи сурх» кӯчида рафт.

С. Улуғзода

2. — Ба шумоён чӣ шуд, ё ягон мероси аз бобоятон мондагӣ буд, ки дар болои тақсимаш гапатои гурехт?

Ф. Ниёзи

3. Мо аз якдигар розием, 14 сол мешавад, ки боре ҳам гапамон нагурехтааст.

Ғ. Абдулло

Чунон ки маълум мегардад, иборати фразеологии «гап гурехтан» маъноҳои «дар байн нохушӣ, норизоӣ, ҷанҷол рӯй додан»-ро қабул кардааст.

Шарҳи ана чунин маъноҳои ибораҳои фразеологӣ вазифаи асосии фарҳангҳои фразеологӣ мебошад.

Вазифаи асосии «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷик» маънидод намудани ибораҳои фразеологии гуногуни забони ҳозираи адабиёт ва матбуот мебошад.

Чунон ки қайд намудем, ибораҳои фразеологӣ дар адабиёти бадеӣ, забони гуфтугузор, хусусан дар забони халқ фаровон мебошанд. Ибораҳои фразеологӣ дар забон як ҳодисаи тасодуфӣ набуда, қонунӣ ва ҳатмӣ мебошанд. Онҳо садҳо сол чун як қисми барҷастаи лексикаи забон, мувофиқи қонун ва қоидаҳои забони тоҷикӣ инкишоф ва такмил ёфта омадаанд. Албатта, дар давоми асрҳо ҳам дар маъно ва ҳам дар шакли онҳо тағйироти кулӣ рӯй додааст. Маънои як қисми ибораҳои фразеологӣ хусусан дар зери қалами устодони адабиётмон васеъ ва ё бо мурури замон маҳдуд гардидаанд.

Акнун, аз сабаби дур будани муҳит ва сабабҳои пайдоиши ибораҳои фразеологӣ, маънидод намудани онҳо кори чандон осон нест. Ҳаматарафа маънидод намудани тамоми ибораҳои фразеологии за-

бони адабии тоҷик дар давраи инкишофи зиёда аз ҳазорсолаи вай қори ниҳоят мушқил буда, тадқиқоти чандинсолаи коллективи калонеро талаб менамояд.

Барои ҳамин ҳам тартибдихандаи ин фарҳанг «аз нуғи хамир фатир» гуфта, танҳо давраи советиро интиҳоб намуд. Вазифаи асосии «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷик» танҳо маънидоод намудани ибораҳои фразеологӣи адабиёти бадеӣ ва қисман матбуоти давраи советӣ мебошад. Аз чунин интиҳоб намудани як давраи муддатан кӯтоҳи ниҳоят бойшавии забони тоҷик чунин хулоса намебарояд, ки ибораҳои дар фарҳанг овардашуда танҳо дар давраи советӣ ба вуҷуд омадаанд ва ё ба он хосанд. Барои ин ки чунин шубҳае ба вуҷуд наояд, якчанд мисолҳо меоварем.

1. «Даст ёзидан»

Кунун ман шавам дар шаби	— Ба маҳраи мардум даст
тиргун	меёзонӣ?
Яке даст ёзам бар эшон ба хун.	С. Улуғзода
<i>Абулқосими Фирдавӣ</i>	

2. «Сар ба бод додан»

Бад-он мастӣ андар диҳад сар	Хост душман по ниҳодан бар
ба бод,	замину оби мо,
Туро рӯз чуз шоду хуррам	Сар ба бод ўро диҳад шамшерӣ
мабод.	оташоби мо.
<i>Абулқосими Фирдавӣ</i>	С. Ҷавҳаризода

3. «Миён (камар) бастан»

1. Наёяд чунин кораш аз ту	1. Ба фикри ман,— гуфт Сафар
писанд,	Ғулом,— он дастаро аз дасти ў
Миёро ба хун рехтан дар ма-	баргашта гирифтани муносиби
банд.	нест. Ў дар пириносолӣ, аз сари
<i>Абулқосими Фирдавӣ</i>	нав ҷавон гардида, сар то пояш
	ғайрати мучассам шуда, барои
	то охир никоргири аз душманони
	синфӣ миён мебаствааст.
	С. Айни

2. Қ-аз ў Қорани размзан хаста	2. — Ҳар чи ҳам бошад, мо
буд,	хизматгор, ба хизмататон ка-
Ба хуни бародар камар баста	мар бастаем ва бе каму кост
буд.	онро адо карда меравем...
<i>Абулқосими Фирдавӣ</i>	Ҷ. Икромӣ

4. «Сар тофган»

Супорам кунун харчи хоҳад
бад-ӯй,
Нагобам сар аз рою фармони
ӯй.

Абулқосими Фирдавӣ

Ман то чон дар баданам дорам,
аз хизмати ту сар наметобам.

С. Айни

5. «Даст кашидан»

Дили Қоран озурда гашт аз
Қубод
Миёни далерон забон бар ку-
шод,
Ки соли ту акнун ба чое расид,
Ки аз чанг дастат бибояд
кашид.

Абулқосими Фирдавӣ

Хукумати амир ва полицияи
махфии подшоҳи рус аз он гуна
чизҳо нестанд, ки баъд аз таъ-
кид кардани касе ба осонӣ аз ӯ
даст кашанд.

С. Айни

6. «Ба кор омадан»

Куҷо ӯ бувад ман наёям ба кор,
Ки ӯ паҳлавон асту гурду савор.
Абулқосими Фирдавӣ

...акнун ман ба ту (кордро —
М. Ф.) ҳадъя мекунам, писари
азиз, ягон вақт ба кор меояд.

Ф. Ниёзӣ

7. «Дил шустан»

Ба-дӯ гуфт: «Паймон хоҳам
нахуст
Ба чора дилашро зи кина
бишуст»
Абулқосими Фирдавӣ

— Дер нашудааст, ки Адолатро
аз дасти ин деви бадкирдор ха-
лос кунаму доғи бевафоиро аз
дил шуста партоям ва узри гу-
ноҳро аз ин духтари нотарс
пурсам.

„Занони Тоҷикистон“

8. «Аз даҳон бӯи шир омадан»

Хабар шуд ба наздики Афро-
сиёб,
Ки афганда Сӯҳроб киштӣ бар
об.

Ҳанӯз аз даҳон бӯи шир оядаш,
Ҳаме рои шамшеру тир оядаш.

Абулқосими Фирдавӣ

— Ҳоло аз даҳони Барака бӯи
шир меояд-ку! — гуфт масхара-
омез.

Ҷ. Икроми

Ибораҳои ин фарҳанг танҳо дар асоси мисолҳое, ки муаллиф дар натиҷаи мутолиаи адабиёти давраи советӣ дар зарфи 4 сол ба даст даровардааст, маънидод карда шудаанд. Барои ҳамин ҳам аз камбудихо ҳолӣ набудани онҳо худ аз худ маълум мегардад. Мо инкор намекунем, баъзе шарҳҳои додашуда, шояд нопурра, яктарафа ва баҳспазир бошанд.

Давом додани ин кор, пурра намудан, таҳриру такмил додани фарҳанг ҳатман лозим аст.

Мо китоби худро «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ» номидем. Ба ҷои калимаи «лугат» кор фармуда шудани истилоҳи «фарҳанг» ба ҳамин мулоҳиза аст, ки истилоҳи «лугат» одатан маънои «лафз — калима»-ро ифода намуда, маънои «маҷмӯан маънидоди калимаҳо ва ибораҳо»-ро дарбар намегирад.

Инро ҳам бояд қайд кард, ки «ибораҳои рехта» шартан ба ҷои истилоҳи «фразеология» кор фармуда шудааст. Баъзе фарҳангнависони пештара дар ин маврид калимаи «мусталаҳот»-ро истеъмол кардаанд, ки мо барои ба ғуши хонандагони тоҷик ношинос буданаш аз кор фармудани он худдорӣ намудем. Илова бар ин фарҳангнависони пештара бештар ибораҳои маҷозиро дар таҳти ин унвон шарҳу баён мекарданд, ҳол он ки ибораҳои маҷозӣ фақат як қисми ибораҳои фразеологиро ташкил медиҳанд.

Дар ин китоб ба ғайр аз асарҳои бадеӣ аз адабиёти халқӣ-фолклор, аз матбуоти ҳаррӯзаи тоҷик ва аз забони гуфтугӯи адабӣ низ мисолҳои зиёде гирифта шудаанд. Бинобар ин мо ин фарҳангро «Фарҳанги ибораҳои рехта»-и фақат забони адабии тоҷик номидем, фарҳанги ибораҳои рехтаи умуман забони тоҷик номидем.

IV. Хелҳои ибораҳои фразеологии дар «Фарҳанг» зикрӣфта аз рӯи сохт ва таркибашон

Хелҳои асосии ибораҳои фразеологии дар «Фарҳанг» зикршуда иборат аз инҳо мебошанд:

1. а) Ибораҳои фразеологии феълӣ: «Гӯшти якдигарро хӯрдан», «Бӯи пилта баромадан», «Дасти касе боло шудан», «Гулӯи касеро равған кардан», «Сари калобаи худро гум кардан», «Сари касеро хӯрдан», «Мурч хӯрдан», «Ҳасан задан», «Гап чидан», «Хун хӯрдан», «Дарди сар додан», «Даст дароз кардан», «Қабоб шудан», «Сабук шудан», «Рӯз дидан», «Миён (камар) бастан»...

б) Ибораҳои фразеологии феълии пешоянддор: «Аз пой андохтан», «Аз чашм мондан», «Сари касе ба осмон расидан», «Аз касе, чизе сар кашидан», «Ба ош пашша шудан», «Табарро ба як ҷо

задан», «Дар таги гап мондан», «Дар тарозуи ақл баркашидан», «Аз роҳ задан», «Хоби худро ба об гуфтан»...

2. Ибораҳои фразеологии сифати феълӣ: «Дидаву дониста», «Гашта-баргашта», «Набурда-наоварда», «Нарезонда-начаконда», «Рафта-рафта», «Сӯхтаю пухта»...

3. а) Ибораҳои фразеологии номӣ: «Алихӯчаю Хӯчаалӣ», «Ду пснздаҳ — як сӣ», «Олам гулистон», «Сиру пиёз»...

б) Ибораҳои фразеологии пешоянддор: «Санг дар дил», «Сар то по», «Аз хок беруи», «Ба чашм», «Ранг ба ранг», «Аз чор тараф», «Худ аз худ», «Дар таги коса нимкоса»...

4. Ибораҳои фразеологии гуногуни изофӣ: «Чашми танг», «Хаёли хом», «Ноомоди кор», «Бо чашми чор», «Худи гап чист?»...

5. а) Ибораҳои фразеологии гуногуни такрор: «Андак-андак», «Чаҳон-чаҳон», «Ҷон-ҷон», «Тап-тапи зоғома», «Хол-хол будан», «Чак-чак», «Шарт-шарт гуфтан», «Така-така кардан»...

б) «Каму беш», «Сару сомон», «Тахтаю тирак», «Ҳарчу марҷ», «Солу замон», «Овозаю дарвоза кардан», «Росту орош кардан»...

в) «Чала-чулпа», «Пӯлабой-шӯлабой», «Патғи-сатғи», «Чир-пирри касеро баровардан»...

6. Зарбулмасал ва мақолҳо: «Аз анбори холӣ сад ман шолӣ», «Давидани ғӯсола то каҳдон», «Хас каму чаҳон пок», «Давои қурут оби гарм», «Қайвонӣ бисёр шуд, деғу табақ мурдор шуд», «Дар коса бошад, ба қошук мебарояд», «Дарди кампир ғӯза»...

7. Панду ҳикматҳо: «Девор муш дорад, муш ғӯш дорад», «Тир аз камон ҷаста боз гашта намеояд», «Ҷои гул гул бошу ҷои хор-хор», «Ба кӯрпаи худ нигоҳ карда, пой худро дароз кун», «Бо моҳ шинӣ, моҳ шавӣ, бо дег шинӣ, сиёҳ шавӣ», «Дар ноумедӣ басте умед аст, поёни шаби сиёҳ сафед аст»...

8. Ҳар гуна формулаҳои хоҳиш, нияти нек, қасам, дашном, нафрин: «Роҳи сафед», «Нағз равед», «Нағз монед», «Аз саратон гардам», «Муроди бачағони худро бинед», «Саратро аз санг кунанд», «Хок гиру зар бардор», «Аз камари падарам нашуда бошам», «Номи худро гардондан», «Афташ хушк шавад», «Аз сарат монад»...

Як қисми зарбулмасал ва мақолҳо ба фразеология алоқаманд мебошанд. Он зарбулмасал ва мақолҳо ки маънои маҷозӣ доранд ва аз ҷиҳати сохташон рехтаю тағйирнашаванда буда, вирди забон гаштаанд, бешубҳа ба фразеология дохил карда мешаванд. Боз як гурӯҳ иборасе ҳастанд, ки онҳо ба адабиёти бадеӣ дахл доранд. Он ибораҳо гуфтори арбобони адабиёт ва ҳуди халқ мебошанд, ки бо сабабҳои пурмаъною маҷоздор буданашон маъмул гаштаанд. Онҳо ҳам инчунин фразеология мебошанд.

Яке аз масъалаҳои муҳимми фразеология, чунон ки дар боло қайд карда шуд, ҳудуди он мебошад. Хусусан фразеологияи забони тоҷик, ки ҳеҷ мавриди диққати забоншиносони тоҷик нагардидааст, на танҳо ҳудуди фразеология, балки бисёр масъалаҳои он то алҳол дар торикӣ мондааст. Хусусан, дуруст муайян карда шудани ҳаҷму ҳудуди фразеология, ҳелҳои фразеология ва сабабҳои фарқияти онҳо аз ҳамдигар вазифаи муҳимми навбатии тоҷикшиносон мебошад. Он 8 хели ибораҳои фразеология, ки дар боло қайд ёфт, ин кушиши аввалини ба гурӯҳҳо тақсим карда шудани онҳо мебошад. Албатта, ин таснифи мо ҳолӣ аз нуқсон нест ва мо ҳаргиз пуррагии онро иддао намекунем. Хусусан, агар фразеологияи забони адабии классикони тоҷик дар давоми зиёда аз ҳазор сол омӯхта шавад, бешубҳа, ин тақсимои нопурра ва ислохталаб мегардад.

V. Сохти «Фарҳанг»

1. Ҷои ибораҳои фразеологӣ дар асоси ҳарфи якӯми калимаи аввалини маънидор (мустақил) муқаррар карда шудааст.

2. Пас аз муайян кардани дар зери кадом ҳарф будани ибораҳои тартиби алфавитии дарунии калимаҳои якӯм, дуйӯм, сейӯм (инчунин пешоянд, бандаки «ки») ба назар гирифта шуда, ҷои ибораҳои муқаррар карда мешавад.

3. Барои ба осонӣ ёфта шудани ибораҳои чунин калимаҳои номустақилмаъно ва баъзе калимаҳои мустақилмаъно ба ҳисоб гирифта намешаванд:

а) тамоми пешояндҳои содда, яъне: иборати фразеологияи «касе, чизеро аз даст додан» дар боби «А» (аз) дода нашуда, дар боби «Д» дода мешавад.

Эзоҳ: пешояндҳои номӣ ба монанди пушти, болои, зери, таҳти ва ғайраҳо аз ин пункт истисно мебошанд. Яъне: иборати «аз таҳти (сидки) дил гап задан», дар боби ҳарфи «Д» дода нашуда, дар боби ҳарфи «Т» (таҳт) дода мешавад.

б) Агар шумораҳои доимӣ набошанд, онҳо низ аз эътибор сокист мебошанд. Масалан, ибораҳои «як, ду, се, чор даҳан сухан (гап) ба касе доштан» бояд ба боби «Д» афтад. Агар онҳо тағйирнашаванда бошанд, дар он сурат ба ҳисоб гирифта мешаванд: иборати «Ду понздаҳ — як сӣ» бояд ба боби ҳарфи «Д» афтад.

в) Ҷонишинҳои шахсӣ ҳам айнан ба монанди пункти «а» ва «б» мебошанд.

4. Агар калимаҳои «касе, чизе, фалон» дар аввал ва ё дар байни ибораҳои фразеологӣ оянд, дар вақти муайян кардани ҷои ибо-

раҳо онҳо ба назар гирифта намешаванд. Масалан, ибораҳои «Чизе-ро аз ақли худ баровардан», «Ба касе ақл шудан», дар боби «А» («ақл») ҷойгир шудаанд.

5. Бандаки изофӣ ва пайвандаки «у» (-ю, -ву) дар байни калимаҳои ибораҳои фразеологӣ инчунин аз назар соқит мебошанд. Масалан, иборан «дилу бедилон» дар фарҳанг чун «Дил бедилон» ҷой ёфтааст.

6. Дар охири «Фарҳанг» рӯйхати ибораҳои фразеологӣ дода шуда, дар он дар зери кадом боби ҳарф, бо кадом рақам зикр ёфта шудани ибораҳо қайд карда мешавад.

7. Мувофиқи анъанани фарҳангсозӣ бештари ибораҳои фразеологӣ бо шакли масдарӣ дода шуданд. Дар баъзе мавридҳо ин (ба монанди «нону намак кӯр кардан») ба гӯш як қадар ношинос мерасида бошад ҳам, барои нигоҳ доштани як системаи муайян ба шакли масдарӣ дода шудаанд. Як қисми дигарашон азбаски шакли масдарӣ надоранд, мувофиқи шакли дар матн истеъмолшудаашон дода шуданд.

8. Қалимаҳои аввалини маънидори ибораҳои фразеологӣ аз тарафи ҷап дар болои ибораҳои фразеологӣ дода шудаанд.

9. Маъноҳои шарҳшуда гуногун бошанд, бо рақамҳо (1, 2, 3), агар аз ҳамдигар на чандон дур бошанд, ба воситаи нуқтавергул ва агар синонимҳо бошанд, ба воситаи вергул аз ҳамдигар ҷудо карда мешаванд.

10. Контекстҳои аз сараш ихтисорёфта бо ҳарфи калон навишта шудаанд. Агар онҳо аз мобайн ва охир кӯтоҳ карда шуда бошанд, ба воситаи се нуқтаҳо нишон дода мешаванд.

11. Агар шарҳи маънои ибораҳои фразеологӣ аз тарафи муаллифи матн бошад, дар қавсайн ҳарфи аввали ном ва номи падар ва ё таҳаллусаш навишта мешавад (С. А.— Садриддин Айний, Ҷ. И.— Ҷалол Иқромӣ...).

12. Барои ҳар як иборан фразеологӣ мисолҳо оварда шуда, дар зери он муаллифаш, номи асар, дар журнал ва ё газета ҷоп шуда бошад, номи онҳо қайд ёфтаанд. Дар як қисм мисолҳое, ки дар онҳо муаллиф ва маъхазҳояшон қайд наёфтаанд, онҳо ба қалами муаллифи фарҳанг тааллуқ доранд.

* * *

Ниҳоят, сохти (структураи) фарҳанг, макети якҷанд ҳарфи он дар солҳои 1959—60 дар шӯъбаи забонҳои эронии Институти забоншиносии АФ СССР, дар кафедраи забонҳои эронии Университети давлатии ш. Ленинград, Нашриёти давлатии фарҳангҳои хориҷӣ

ва миллӣ ва соли 1962 тамоми фарҳанг дар Институти забон ва адабиёти АФ Тоҷикистон муҳокима гардида буд. Дар ин муҳокимаҳо доктори фанҳои филологӣ В. И. Абаев, кандидатҳои фанҳои филологӣ В. С. Расторгуева, А. Қаримова, М. И. Исоев, Т. Н. Пахалина, Р. Л. Цаболов, Ч. Х. Бақаев, коркуни илмии хурд Д. И. Эдельман (Москва), докторҳои фанҳои филологӣ А. Н. Болдырев, М. Н. Боголюбов, кандидатҳои фанҳои филологӣ А. З. Розенфельд, В. А. Лившиц, С. Н. Соколов, И. М. Оранский, А. Т. Тоҳирчонов, В. И. Завьялова (Ленинград), роҳбари Нашриёти давлатии луғатҳои хориҷӣ ва миллӣ ва муҳаррирони лексикограф К. А. Марцишевская, М. В. Лазова, О. В. Головкина, М. И. Қарпова, Н. М. Жданова, В. В. Самокрудкина, Л. Л. Шмаёнок (Москва), докторҳои фанҳои филологӣ В. Н. Ниёзмӯҳаммадов, О. Ҷ. Чалолов, кандидатҳои фанҳои филологӣ Н. А. Маъсумӣ, В. А. Капранов, С. Д. Арзуманов, Р. Амонов, М. Шукуров, коркуни илмӣ Р. Ҳошим, Т. Зехнӣ (Душанбе), Комиссаров С. Д. (Институти халқҳои Осиё) ва дигарон иштирок дошта, барои хуб шудани сифати фарҳанг маслиҳатҳои пурқимат доданд. Ба ҳаман онҳо муаллиф аз самими дил миннатдорӣ худро баён менамояд.

Муллоҷон Ҷозилов.

А

АБРА

1. Абраю астари касе чаппа карда шудан

сир, чинойт ва хиёнати касе ё моҳияти чизе ошкор гардидан.

Вале қор ранги дигар гирифт. Пас аз се рӯз дар гезетии районӣ «Пиёлаи қадоқин» ном фельетоне баромад, ки дар он абраю астари Усмонқул ака чаппа карда шуда буд.

Б. Ортиқов «Пиёлаи қадоқин»
(«Тоҷикистон»)

2. Абраю астари касеро чаппа кардан (намудан)

Ниг. Абраю астари касеро чаппаю роста кардан.

Танқид карда абраву астари тӯраҳо, хушомадгӯйҳо, танбалҳо, ҳаромхӯрҳо, дуздҳо ва ҳомиёни онҳоро чаппа мекунем.

«Хорпуштак»

3. Абраю астари касеро чаппаю роста кардан

сир, чинойт, хиёнати касеро ошкор намудан, ягон кори норавоеро фош намудан; камбудии касеро гуфтан, моҳияти масъалаеро кушодан.

1. Вай абраву астари мудирӣ маорифро чаппаю роста карда партофт.

«Маориф ва маданият».

2. Аҷаб қорҳо! Слети пешқадамон гуфта эълон мекунанду баъд абраю астари қафмондагонро чаппаю роста намуда, қорро ланҷ карда мепартоянд.

«Хорпуштак»

АБРҮ

4. Абрӯ хам нахӯрдан

ба ташвиш наафтидан; парво надоштан, аз чизе бо-
ке надоштан, парвои чизе накардан.

Чунон ки ба нолаву зории бевазанони шавҳармурда
ва фарзанд ба зиндонафтада ҳеч кас парвое надорад,
аз ин кори шумо ҳам абрӯи ҳеч бадкирдор ҳам наме-
хӯрад.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

АБҶАД

5. Абҷад ёд кардан

чизеро, хуб ёд кардан.

Дӯст надоранд, агар сад кунӣ,
Сад хунар аз ёд чу абҷад кунӣ.

Ғ. Мирзо «Тоҷи давлат»

АБҶАҚ

6. Абҷақи касеро баровардан

1. касеро саҳт задан, зада беҳол намудан, 2. касеро
саҳт танқид кардан.

Зада абҷақатро мебарорам...

Р. Чалил «Шӯроб»

АВВАЛ

7. Аввал андеша в-он гаҳ (баъд) калом (гуфтор)

пеш аз гуфтани сухане фикр бояд кард, ба андеша су-
хан гуфтан; ба саволе фикр карда, бо мулоҳиза ҷавоб
додан.

1. Лек зи меҳмон шуданат гап задӣ,
Фикр накарда ба сухан лаб задӣ.
«Аввал андешаву в-он гоҳ калом!»
Ҳаст зи зарбулмасали хосу ом.

С. Ҷавҳаризода «Гулшани афрӯхта».

2. — Зарбулмасали худатон мегӯяд, ки аввал анде-
ша, баъд гуфтор. Ту таклифи маро аввал нағзакак май-
на кун. Пагоҳ ҳамин вақт ба таки дарат ҳозир меша-
вам, ана ҳамон вақт ҷавоб медихӣ.

*Ф. Муҳаммадиев «Меҳри диёр»,
(«Чароғи ирфон»)*

8. Аввал бубин чои худ, баъд бимон пой худ

кореро бо андеша ва дониста кардан, бо мулоҳиза ба коре шурӯъ намудан, бо эҳтиёт рафтор кардан.

Акнун замонаҳо охир шуда, мардум ба ин маъниҳо эътиборе намода монданд, ки мегӯянд: «Аввал бубин чои худ, баъд бимон пой худ».

Р. Ҷалил «Шӯроб»

9. Аввал кор, баъд бозор

аввал кор, баъд тамошо, пеш аз ҳама кору вазифа, баъд корҳои дигар.

Ҳамин тавр-куя, ҳақиқатан аввал кор, баъд бозор! Лекин мардаки ўзбек одами нағз-дия, ба маънос кардани вай дили кас намешавад.

Ҷ. Икромӣ «Сафари Қўлоб»
(«Шарқи Сурх»)

10. Аввал кор, баъд гуфтор

пеш аз ҳама кор, баъд гуфтугӯ, кори амалӣ муқаддам аз гапи ҳолӣ.

Онҳо қанор-қанор гап мефурушанд ва фаромӯш мекунанд, ки «аввал кор, баъд гуфтор» гуфтаанд.

«Хорпуштак»

11. Аввал нон, баъд имон

ҳар кор пас аз шикамсерӣ, то шикам сер набошад, гап ба гуш намедарояд.

— Як шиками маро сер карда, баъд ҳар қадар ки савол диҳед, додан гиред!

— Ой амак, гӯед, подшоҳи ин мамлакат духтар дорад ё не?

— Оббо э! Охир аввал нон, баъд имон гуфтаанд.

М. Миршакар
«Афсонаҳои кӯҳистон»

12. Аввал пурсиш, баъд кушиш

пеш аз чазо ё танбех додан бояд таҳқиқ кард, аввал тафтишу таҳқиқ, баъд чазо.

1. Мулозимони раис дар кӯчаҳо гашта, баногоҳ чашмашон ба Мушфиқӣ афтиду дар сару тани вай саллаю

чомаи раисро шинохтанд ва ўро кашолаю пуштора карда ба раисхона бурданд. Раис Мушфикиро дида даргазаб шуду дўғ зад:

— Саллаю чомаи ман аз кучо ба ту, муттахам, расид? Мушфиқӣ бо оромӣ ҷавоб дод:

— Таксир, аввал пурсиш, баъд кушиш гуфтаанд.

«Латифаҳои тоҷикӣ»

2. — Чӣ гап шудааст, охир? Қанӣ, аввал ба ман гуфта диҳед, аввал пурсиш, баъд кушиш гуфтаанд, аввал воқеаро ман фаҳмам.

*А. Усмонов ва Ҳ. Обидӣ
«Пионер дар сарҳад»*

13. Аввал таом, в-он гаҳ (пас, баъд) калом

гуфтугӯ, сӯхбат пас аз таом, дар шикамгуруснагӣ сухан ба гӯш нохуш аст.

1. Дар ин миён хизматгор ош кашида оварда, ба пеши мо монд. Аммо бой ба ош ҳам нигоҳ накарда, кори худро давом дод. Ман, ки гурусна монда будам, ба ӯ гуфтам:

— Биёед, аввал таом хӯрем, «аввал таом, в-он гаҳ калом» гуфтаанд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. — Тоҷикҳо «аввал таом, баъд калом» мегӯянд, ки маънои ин, модар, аввал хӯроку сонӣ гапу калоча аст.

Р. Чалил «Шӯроб»

14. Аввал хеш, баъд дарвеш

аввал ғами худро, баъд ғами дигаронро хӯрдан даркор; пеш аз ҳама кори худро ба анҷом расонда, баъд ба кори дигарон пардохтан лозим.

1. — Азим, ту аҷаб одаме ҳастӣ! «Аввал хеш, баъд дарвеш», ба пахтаи колхозии дигар корат чӣ?

— Ин зарбулмасалатон кӯҳна шуда, аҳамияташро гум кардааст,— гуфт табельчӣ-комсомолец Мирзоҷон...— Онро ба зарбулмасали нав иваз кардан даркор: «аввал ҳамаю баъд мо!»

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. Инчунин ба мақоли «аввал хешу баъд дарвеш» амал карда, молҳои камчинро ба воситаи ёру ошнохояш ба рости чап обу лой мекунад.

«Хорпуштак»

15. Аввал чӣ будӣ, гурба, ки лунчи ту варам кард

дар бораи касе нотавон, ноӯҳдабарое ки даъвои иҷро кардани кори бузургеро кунад, гуянд: аз ӯҳдаи чӣ коре баромада будӣ, ки акнун аз ӯҳдаи ин кор мебарой.

— Чаноби оӣ дар шаҳри Душанбе пойтахти худро барқарор намуданд, акнун дар он ҷо лашкару тӯпу тӯпхонаи пурзӯре тартиб дода, пеши роҳи большевикро мегиранд! Намемонанд, ки ба сари шумо балои большевик расад.

— Аввал чӣ будӣ, гурба, ки лунчи ту варам кард!

— Бале, дар Бухоро ҳеҷ кор аз дасташ наомаду акнун дар ин ҷо мекардааст?!

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматурғони Тоҷикистон»).

16. Аввал як бўса, баъд самбӯса

аввал хизмате карда баъд музд талабидан даркор.

— Рақс кун, суруд хон! Аввал як бўса, баъд самбӯса гуфтаанд.

М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмӯаи пьесаҳои яқпардагӣ»).

АВЗОЪ

17. Авзои касе бечо намудан

аҳволи касе парешон будан.

— Ман ҳозир аз Ҷорсӯ гузашга омада истода будам, ки савдогаронро дидам, Авзоашон хеле бечо намуд.

С. Айнӣ «Ғулумон»

18. Авзои касе бечо (дигар) шудан

вазъияти касе парешон шудан, хиратабъ гардидан; дигаргун шудани ҳолати касе.

1. Баробари баромадани хату саводаш авзоаш бечо шуд, акнун он дидадароихои пештарааш нест; агар ягон кор фармоед, худашро ба нодонӣ мезанад...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Бачагон ба рӯи падарашон нигоҳ карда, пай бурданд, ки авзои ӯ дар як дам дигар шудааст.

«Хорпуштак»

3. — Авзои Маҳбуба тамоман дигаргун шуда буд.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

19. Авзояш бечо барин

1. аҳволи рӯҳияи касе ба назар парешон намудан, парешонҳол, мушавваш будан, 2. нияти бад доштагӣ барин.

— Лекин Қўраи шумо супоришхоро нағз ба чо наоварда истодааст, авзояш бечо барин.

Қ. Икромӣ «Шодӣ»

АВҚОТ

20. Авқоти касеро талх намудан

1. димоғи касеро сӯзондан, 2. айши касеро вайрон кардан.

Хабареро ба ман расонд, ки лаззати нақли мазкурро тамоман аз ман рабуду авқотамро талх намуд.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III—IV

21. Ба авқот (ақвот) чунбидан

ба пухтани хӯрок шуруъ намудан.

Ба авқот чунбидан гиред.

АВҶ

22. Авҷ гирифтан

1. рӯ ба тараққӣ овардан, боло рафтан, пеш рафтан,
2. нашъу намо кардан, қад кашидан, 3. ривоч ёфтан,
тафсидан.

1. — Мусобиқаи социалистӣ дар ҳама ҷо авҷ гирифта истодааст, ҳама меҳоханд, ки пешқадам бошанд...

М. Миршакар «Мӯйсафеди серкор»
(«Пьесаҳои якпардагӣ»)

2. Қор торафт авҷ мегирифт.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Мо хеле нишастем, сӯхбат авҷ гирифт.

«Маориф ва маданият»

АГАР

23. Агар монӣ

хотирчамъ гузорӣ, бесаранҷом нақунӣ, ба ихтиёри худ гузорӣ, агар монёӣ нашавӣ.

— Агар монӣ, сар бардошта, даромада-баромада гардам, не гӯӣ, аз шаҳр баромада равам.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

24. Агар тарсӣ аз хатар, нақун орзуи сафар

агар дар орзуи иҷрои мақсаде бошӣ, набояд аз мушқилиҳои он битарсӣ.

Агар тарсӣ аз хатар, нақун орзуи сафар, мегӯянд, ин рост будааст. Бинобар он туро пешакӣ огоҳ мекунам, ки агар дилат ваҳмнок бошад, зинҳор ба автобусҳои «Вокзал — Политехникум», «Посёлкаи Советӣ — Вокзал» савор нашав!

«Хорпуштак»

АДАБ

25. Адаби касеро додан

1. касеро танбех ва сарзаниш кардан, 2. ҷазои касеро додан.

1. — Ба гапҳои вай аҳамият надихед, худӣ ман адаби вайро медиҳам, — гуфт Юнусбой.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Ба мо нишон диҳед, ки босмачӣ дар кучост, то ки мо адаби онҳоро диҳем.

С. Айнӣ «Ғуломон»

26. Ба касе адаб ёд додан

Ниг. Адаби касеро додан.

— Домулло, шумо ҳамаи онҳоро ба Турдӣ ном ба ном гуфта диҳед, фардо оварда адаб ёд дода мефиристонед.

Р. Чалил «Гулрӯ»

27. Адаби худро хӯрдан

1. сарзаниш шунидан, дар зери танкид мондан, гап шунидан, 2. ҷазои худро дидан.

Ба хотир доред, мо, Ҳошим ако, чӣ хел як бор дар масъалаи участкаҳои наздиҳавлиги адабамонро хӯрда будем?

С. Улуғзода «Навобод»

АДО

28. Адо кардан

ичро намудан, ба ҷо овардан.

Қорӣ-Нурулло, ки вазифаи ошпазии Абдулҳалил-маҳдумро адо мекард...

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

29. Адо кардан (чизе, касеро).

1. касеро азоб додан, 2. ба дараҷаи ҳалокат расондан.

1. — Ин канал маро адо кард. Ман акнун аз вай даст кашидам.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Аз писарҳоям ҳам хату хабар нест, ғами онҳо ҳам маро адо карда истодааст.

«Тоҷикистони советӣ»

3. «Бечора бобоатро ғами Латиф адо кард»...

П. Толис «Тобистон»

30. Адо шудан

1. азоб дидан, 2. ба дараҷаи ҳалокат расидан.

— Айб, айб гуфта ҳамаашро пинҳон нигоҳ дошта адо шудам, охир. Агар ба ҷои ман дигар кас мешуд, кайҳо сарашро гирифта аз хона баромада мерафт...

*Р. Файзӣ «Модаршӯ»
(«Шарқи сурх»)*

АЁН

31. Аёнро чӣ баён

он чизе ки маълум, бе шубҳа аст, ҳоҷати гуфтани далел овардан нест.

1. Аммо Қобилҷон хашмро фуру бурду дигар гап нагардонд. Ба зарбулмасали «Аёнро чӣ баён?» риоя кард.

*Р. Ҷалил «Гап дар ҳамин аст!»
(«Шарқи сурх»)*

2. «Аёнро чӣ баён?», одамони диёри мо ҳам дар ғаму ҳам дар шодӣ шарикӣ якдигаранд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

АЗМ

32. Аз азми худ гаштан

ба аҳди худ вафо накардан, дар қавли худ наисто-дан; ба қавли худ бевафой кардан; аз нияти худ гаштан.

Аммо Солиҷон аз азми худ нагашт, дудила нашуд, қарори вай дар бораи ба колхоз рафтан қатъӣ буд ва ӯ ҳамин тавр ҳам кард.

«Тоҷикистони советӣ»

33. Азми худро шикастан

аз қарор, қавли худ баргаштан, аз ният, роҳи худ баргаштан.

Бо вучуди он аскарони сурх азми худро нашикаста, ба болои кӯх баромадан гирифтанд...

С. Айнӣ «Фуломон»

34. Азми ҷазм

иродаи қатъӣ

Қолхозчиён домани ғайратро барзада, бо азми ҷазм ба сахро баромаданд.

«Тоҷикистони советӣ»

35. Азмро чазм кардан

1. қарор додан, 2. ба коре коре миён бастан, 3. қатъӣ ирода намудан.

Ҳоло Шодӣ ва рафиқони ӯ азмро чазм кардаанд, ки дар бистӯми моҳи ноябрь ҳар чӣ кор ҷарда станцияи электрикии нави байни колхозиро ба кор андозанд...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

АЗОБ

36. Азоби гӯр

азоби ниҳоят саҳт, азобу уқубати тоқатнопазир.

— Ҳа, ин гап дуруст-куя, танҳой аз азоби гӯр ҳам зиёдтар...

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҷамсоя»

37. Ба азоб мондан

машаққат кашидан; нохушиҳо дидаи; мушкилӣ кашидан.

Лекин аз тарафи дигар халки бечора ва меҳнаткаш ба азоби дутарафа мемонад...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

38. Азоби сагро кашидан

1. озору азияти саҳт доштан, 2. хорию зорӣ кашидан.

Марди безан тезтар зан гираду зани бешӯ тезтар шӯ кунад, ки набошад, азоби сагро мекашад.

Р. Амонов «Дар доманаи кӯҳҳои қабуд»

39. Азобаш ба сари худаш

ҳар кас барои кардаи ношоистааш азоб мебинад.

— Мастию ростӣ гуфтаанд, отун,— ҷавоб дод зани раис,— хайр, азобаш ба сари худаш.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

АЙБ

40. Айб аз касе гузаштан

айбе аз тарафи касе содир шудан.

1. — Айб аз ман гузашт.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

2. Мумкин аст, ки айб аз худат гузашта бошад.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

41. Айбро ба гардани касе задан

айбро ба болои касе мондан.

— Ту айби худатро ба гардани колхозчиҳо назан, бе-корхӯча!

С. Улуғзода «Навобод»

42. Айбро ба гардан мондан

айби касеро исбот намудан, касеро ба айбаш иқро-кунондан.

— Ба суд дода шуданаш лозим нест,— гуфт Қут-бия,— лекин ҳар вақт ки дар маҷлиси умумии колхоз му-зокира намуда, айби ўро ба гарданаш монанд, ман ме-тавонам, ки бо обрӯи калон аз вай ҷудо шавам.

С. Айнӣ «Фуломон»

43. Айберо ба гардани худ гирифтан

гуноҳро ба гардан гирифтан, ба айбе иқро шудан.

Ақои Олим айбҳои дар материали идораи газета қайдкӯфтаҳо боз ба гардан нагирифт...

С. Улуғзода «Навобод»

44. Айб дар гардан будан

айбдор будан, айб доштан.

Салимбой чору ночор ба пеш даромад, айбаш дар гарданаш буд. Миршаб вайро ба маҳкамаи полиция бурд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

45. Айб дар дег аст ё дар кафлес

Ниг. Айб дар ош аст ё дар мош.

Агар обрӯи ман дар пеши ҷумҳурият обрӯи он кас барин мебуд, кори даҳ Пулодро саранҷом мекардам. Намедонам, ки айб дар дег аст ё дар кафлес.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

46. Айб (иллат) дар ош аст ё дар мош

1. номаълум будани айбдор, 2. ин гунаҳгор аст ё он; айбдор ин аст, ё он аст.

1. — Лекин агар аҳволи хонаи Холматовро бинӣ, худат ҳам ҳақро ба ҷониби ӯ мегӯӣ.

— Гуфта наметавонам, ханӯз намедонам, ки айб дар ош аст ё дар мош.

Ҷ. Икромӣ «Зӯҳра»

2. Ханӯз намедонам, ки айб дар ош аст ё дар мош? Ба ҳар ҳол гуноҳи нахонда мондани зан ба шавҳар дахл дорад.

Р. Ҷалил «Достони Остон ва Мастон» («Шарқи сурх»)

3. — Иллат ё дар ош аст ё дар мош,— гуфт яке аз пахтакашон, ки пахтаи тоза ва пунбадонро аз тахмини аввалӣ камтар дид...— Инро гуфтан меҳаҷам, ки,— гуфт деҳқоне ки пахтааш кам омада буд,— ё ғӯзаи бой баркашида додагӣ аз як ман кам, ё ба ғӯза ғӯзаи паст ҳамроҳ шудааст.— Яъне гуфтан меҳаҷетон, ки бой ё дузд аст, ё фиребгар...

С. Айни «Ғуломон»

47. Айби ошро ба мош партофтан

айби худро ба гардани каси дигар гузоштан.

Ӯ худро бо ҳеҷ чиз сафед карда натавониста айби ошро ба мош мепартояд ва «ман чӣ кор кунам, ёрдамчиҳо нормаро иҷро намекунанд?» — гӯён варсоқӣ меҳонад.

«Хорпуштак»

48. Айбро кӣ кунад (монад)? — Маиб

ба касе айб гирифтани касе, ки худ ҳамон айбро дорад.

1. — Ҳеҷ осуда намондӣ-да, пучук.

— Чӣ, чӣ гуфтӣ? Айба кӣ кунад? — Маиб.

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»

2. — Айба кӣ монад? — Маиб,— гуфтагӣ барин ин қадар дӯғ мезанӣ, биби кайвонӣ.

*С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»
(Пьесаҳои драматурғони Тоҷикистон)*

3. — Мо чандин бор гуфтем, хафа шуд. «Шумоён худатон забонро расво мекунетон» мегӯяд. Аҷаб... Айба кӣ кунад? — Маиб.

Ф. Ачсорӣ «Имтиҳон»

АЙН

49. Айни долу зарби...

ҷӯшу хурӯши...; ҳангоми авчи..., дар гармогармии...

1. Худат ҳам дар айни долу зарби пахтачинӣ боз расида меоӣ.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Ҳозир айни долу зарби обмонӣ.

«Тоҷикистони советӣ»

50. Дар айни замон

худи ҳамин вақт, дар баробари ин.

1. — Таксир, оё дуруст аст, ки як шахс моли бисъёре гун карда ҳар шаб палав хӯрад, мехӯрдагиаш дар пеш ва намехӯрдагиаш дар пушт бошад ва дар айни замон дар атрофи ин одам садҳо хонадони луч бошад, ки ба сарашон ёбанд, пояшон луч, ба пояшон ёбанд, сарашон луч бошад.

«Намунаи адабиёти тоҷик»

2. Дар айни замон лозим буд, ки ақибгоҳи фронтро таъмин кунад...

«Маориф ва маданият»

51. Айни муддао

мувофиқи хоҳиш, табъ, табъи дил, мувофиқи мақсад.

1. — Ҳозир обу хаво айни муддао...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Онҳое ки ба мо лозиманд, ҳастанд. Ин айни муддао.

— Маҷлисро сар мекунем! — гуфт.

«Хорпуштак»

52. Дар айни ҳол

1. худи дар ҳамин вақт, дар вақти ҳозир, дар як вақт, 2. баробари ин...

1. Бар зидди он душманон меҷангид ва дар айни ҳол хоҷагии тороҷаштаи республикаи мухтори навзоди худро барқарор мекард.

«Мақтуби халқи тоҷик ба Қомитети Марказии Ҳартияи Коммунистии Иттифоқи Советӣ» («Шарҳи сурх»)

2. Шубҳае нест, ки ин гуна танқиди хайрхоҳона ва дар айни ҳол саҳтгирона адибони ҷавонро таълиму тарбия дода, онҳоро водор мекунад, ки доираи ҷаҳонбинияшонро васеъ карда, маҳорати нависандагиашонро баланд бардоранд...

М. Муллоҷонов «Танқиди адабӣ ва тарбияи нависандагони ҷавон» («Шарҳи сурх»)

АЙШ

53. Айши касеро талх кардан (намудан)

хурсандии касеро халалдор кардан, таъби касеро хира намудан.

1. Мерақсидаму ашӯла мехондам, айши маро талх кардӣ!

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. — Сабр кунед, ака! — гуфт вай. — Шумо чӣ кор кардан мехоҳед? Ақлатон дар ҷояш ё не?

— Ман намегузорам, айшашонро талх мекунам!

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

3. Вале Шариф ҳар вақт ба оши онҳо пашша шуда, айшашонро талх менамуд.

«Хорпуштак»

АККА

54. Аккаи ало барин

1. чизе, ки аён фарқ карда меистад, 2. бегона барин, ноҳамранг, фарқнок, ҷудо шуда истанда.

Ман аз мардум шарм медорам, ки модарарӯсам як аспитотуро савор шуда, ба кӯбкориҳо равад ва аз дунболи бузқашон аккаи ало барин ин тараф, он тараф бефоида давад.

С. Айни «Ятим»

55. Аккаи лаби бом

хабар паҳнкунанда, хабарқаш.

— Ханӯз аз синфи панҷум сар карда ба Фотима ҳар кас ҳар хел номҳо монда буд: «духтари шаттоҳ», «аккаи лаби бом», «бадхулқ» ва ғайра.

А. Мусаввада «Иштибоҳи Фотима»
(«Занони Тоҷикистон»)

АККАХОҶА

56. Аз аккаҳона булбул рӯидан

аз оилаи назарногир, камбағал, ночиз пайдо шудани каси ба назар намоён, фавқулодда, аз камбағалҳо баромадани одамони шоёнӣ диққат; аз ноаҳл рӯидани фарзанди аҳл.

— Бар падаратон раҳмат! — гуфт, — шумо аз сахро, аз аккаҳона булбул рӯидагӣ барин, даҳ ангуштатон даҳ хунар шуда омада будед...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

АКС

57. Акси калла ба шӯрбо задан

таъсири бади касе ба касе задан, ба таъсири бади касе афтодан.

Чӣ шуд, чӣ нашуду якбора акси калла ба шӯрбо зад. Мудири собики анбор... ҳам ба монанди ӯ чаппаву роста қадам мемондагӣ шуд.

«Хорпуштак»

58. Акси кор

ноомади кор, пеш нарафтани кор.

— Акси кора тамошо кунед, ки имрӯз навбати кори Савсанҷон будааст...

Ҷ. Иқромӣ ва Е. Мительман
«Гуноҳи кӣ?»

59. Дар акси ҳол

1. ҳамин хел нашуда, дигар хел шавад, ҳамин тавр накарда, дигар хел карда шавад, 2. вагарна.

1. Дар акси ҳол мо мавқеи таърихӣ намояндагони адабиётмонро таъмин карда наметавонем.

А. Мирзоев «Оид ба баъзе масъалаҳои мероси адабӣ ва омӯхта шудани он» («Шарқи сурх»)

2. Аз ҳамин соат аз гӯшат набарор, ки ту маро на-
мешиносию ман туро, мо бо ҳамдигар бегонаем. Дар
акси ҳол дар байни мардум чунон шарманда мекунам,
ки ба як умр сар бардошта наметавонӣ.

*А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)*

АЛАМ

60. Алами Исоро аз Мӯсо гирифтан

алами худро аз каси аламрасонида нагирифта, аз
каси дигари зӯр мерасидагӣ гирифтан; касди худро аз
каси бегуноҳ гирифтан; гунаҳкорро монда, бегуноҳро ба
чазо кашидан.

1. Пионерон пахтаҳои пошхӯрдари ғундошта ба қа-
норҳо ҷой карданд, камбағалон пахтаҳои дар кӯрпахо
андошташударо бо абраву астараш бардоштанд, ҳалло-
ҷӣ ва чарху дукхоро ҳам аз чуқурӣ бароварданд... Ам-
мо Наврӯз бо Ҳамид ҷӣ қор карданашонро надонида,
ханӯз ҳам дар лаби чуқурӣ рост меистоданд. Бой бо-
шад, ба онҳо: — Ҷӣ рост меистед, муфтхӯрон? Чуқуриро
гӯронида, рӯи ҳавлиро ҳамвор кунетон! — гӯён дашном
дода, хост, ки «алами Исоро аз Мӯсо гирад»...

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Ҷонро дарег надошта хизматкунии Бибисолеҳа ба
онҳо хуш омада, ӯро ба канизи доимии дарбори қозӣ
даъват намуданд. Аммо ӯ ин марҳамати хонимҳоро рад
кард ва барои ин «беадабӣ» қозӣ ба воситаи оқсақол
«алами Исоро аз Мӯсо гирифта», шавҳари вайро муд-
даои табъ занонд.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

61. Алам кардан

1. ба касе сахт расидан, сахт таъсир кардан, 2. ба хашм овардан, 3. ранчонидан.

Хусусан ба гӯши Норзода расидани чанчоли байни Мансурову вай ба ӯ хеле алам кард.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

62. Алам кашидан

азобу укубат кашидан, коҳидан, ғам хӯрдан.

Қорӣ Ишқамба ҳарчанд фикр мекард, аз ин «қазои осмонӣ» роҳи халосӣ намеёфт ва ғайр аз хун хӯрдан, алам кашидан... чораи дигаре надошт.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

63. Алам кунад, биниашро газад

аламаш ба худаш, алам карда бошад, худашро кохиш кунад.

— Майлаш, ман духтари дигарро таги чашм карда гаштаам. Аз Муяссара даҳ маротиба беҳтар. Алам кунад, биниашро газанд.

Ш. Қиёмов ва А. Мороз «Дил дили Зайнаб» («Шарқи сурх»)

64. Алами ошро аз мош гирифта

Ниг. Алами Исоро аз Мӯсо гурифта.

Очилбой нисфишабӣ аз чойхона баргашта, писарашро дар хона наёфт ва алами ошро аз мош гирифтани шуда, бо занаш мочаро сар кард.

А. Мусаввада «Гаҳворабахи» («Шарқи сурх»)

65. Алами (кӯхнаи) кассро тоза кардан

ранчу нохушиҳои гузаштаре ба хотир овардан, азобу укубати гузаштаре нақл кардан.

1. —Аламавро тоза накун, духтар,— гуфт хола,— акнун ток ҳам мешаваду ангур ҳам.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. Бед, монед, алами кӯхнаро тоза накунем.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

66. Алами худро гирифтан

1. касеро ба ивази рафтор ё гуфтораш кохиш наму-
да, ранчиши дили худро фуру нишондан, 2. ниқор гирифт-
тан, 3. машғули коре шуда, андӯҳи худро сабук кардан.

1. Вай омада буд, ки ба Шодигул гапҳои таҳқир-
омез гуфта, ӯро ранҷонад, шарм доронад, аламашро аз
вай гирад, аммо ҳозир ин нияташро фаромӯш карда, ба
илтиҷо даромад...

С. Улуғзода «Навобод»

2. Ман бо ӯ боз гапзанон карда, аламашро мегирам.

*А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)*

3. Азбаски ӯ шабу рӯз аз ҳавлӣ баромада намета-
вонист, тамоми вақти холиашро ба китобхонӣ сарф ме-
кард ва ҳар шаб то омадани шавҳараш ба қавли худи
вай «аламашро аз китоб мегирифт»...

*Ҳ. Содиқ «Пушаймонӣ суд
надорад» («Қаламҳои пурумед»)*

АЛАНГА

67. Ба алангаи касе бод задан

1. касеро ба ҷӯшу хуруш овардан, касеро баранге-
зонидан, 2. ҷаҳли касеро хезондан, ба қаҳру ғазаб
овардан.

— Аз барои ҳамин ҳам дилам ба шумо месӯзад,—
ба алангаи Каримбой бод зад БибиҶазилат ва давом
кард: — аз ин ҷо равем, як рӯзамо бошад, дар ҳама ҷо
мегузарад.

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

68. Аланга гирифтан

ба қаҳру ғазаб омадан, асабонӣ, оташин шудан; шӯ-
ридан.

1. Модарам низ аланга гирифта, доду фиғон бар-
дошт.

Қ. Наимӣ «Ман бо шумо»

2. Модарам дид, ки падарам аз сари нав аланга гирифт.

«Машъал»

АЛИФ

69. «Алифро» аз «бе» чудо карда натавонистан

Ниг. Алифро таёқ гуфтан.

Ту ханӯз «алиф»-ро аз «бе» чудо карда наметавонистӣ.

Х. Карим «Ҳикояҳо»

70. Алифро аз таёқ фарқ карда натавонистан

Ниг. Алифро таёқ гуфтан.

Рости гап, муаллиме ки худаш алифро аз таёқ фарқ карда наметавонад, ба бачаҳо чӣ гуна таълим медиҳад?

«Хорпуштак»

71. Алифу бери надонистан

бесавод будан, аз ҳар гуна дониш бебахра будан.

Дар урфият мегӯянд, ки агар илмро об карда хӯрда бошӣ ҳам, оташин шудӣ, алифу бери намедонӣ!

Ч. Икромӣ «Ситора» («Пъесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

72. «Алиф», «бе» то се

1. навбат то се бор, 2. нодонро то се бор танбеҳ дода, баъд ҷазо медиҳанд.

— Не, тайёр! — гуфт махдум, — «алиф», «бе» то се гуфтаанд. Бояд шумо се бор хунари худро нишон диҳед!

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III

73. Алифро таёқ (калтак) гуфтан

1. тамоман бе хату савод будан, аз дониш бебахра будан, 2. ишора ба бесаводӣ, нодонӣ, бефаҳмӣ, бемаданиятӣ.

1. Зиёданисо мисли шавҳараш алифро таёқ намегӯяд, вай нимча-ерсак бошад ҳам, савод дорад.

А. Деҳотӣ «Асарҳои мунтахаб»

2. Дар аксари мавридҳо ин муллонамоҳо одамоне буданд, ки худ алифро таёқ мегуфтанд.

«Хорпуштак»

3. Ҳар чӣ қадар заҳмат кашед ҳам, ман боз алифро калтак гуфтан мегирам.

Х. Қарим «Ҳикояҳо»

АЛИХОҶА

74. Алихоҷаю Хоҷаалӣ

ҳар ду як хел, ҳар дуяш яке, аз ҳамдигар бе фарқ.

1. — Ҳамаи инҳо «Алихоҷаю Хоҷаалӣ»,— гуфт як мӯйсафеди қаддароз,— гапро ба як ҷо монда, фуқароро фиреб медиҳанд!

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. — Худат омадӣ ё вай, рӯбоҳ туро фиристодааст — чӣ фарқ дорад? Алихоҷаю Хоҷаалӣ!..

П. Толис «Тобистон»

АЛОВ

75. Алов (алав) гирифтан

оташин шудан, якбора ба хашм омадан, шӯридан. Холо ҳам гапҳояш ба хотирам биёяд, алов мегирам.

«Маориф ва маданият»

76. Алову чароғ кардан

пас аз марги касе дар хонаи ӯ зиндагӣ кардан; пас аз марги касе хонаву ҳавлии ӯро обод карда ништастан.

Баъд аз сари мо ба ҳамин як бурда ҳавлии вайронаю валангорамон соҳибию алаву чароғ карда мешиштагист охир.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

АЛОВГИРӢ

77. Ба аловгирӣ омадан (рафтан)

ба ҷое омада дарҳол рафтани шудан, дар ҷое таваққуф накарда дарҳол рафтани шудан, барои муддати кӯтоҳе омадан.

1. — Хуш омадӣ. Амонат нашину аз болои палос гузар. Ба қавли занҳо ба алавгирӣ наомадаӣ.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

2. Он китобхое, ки баъди сафархо сафарҳои, албатта, дуру дароз (на он гуна сафархое, ки бисёр нависандагони мо машинасавору гуё ба аловгири рафта бошанд, ду-серӯза мекунанд) навишта шудаанд, асарҳои хуб баромаданду мақбули хонандагон шудаанд.

*Р. Ҷалил «Дар роҳи иҷрои
вазифаҳои муқаддас» («Шарҳи сурх»)*

АМАК

78. ...Амакат намешавад

каси беаҳамият набуда, лоиқи эътибору диққат аст. фалонӣ одами саҳл нест.

Хизмат кардааст, қандаша хӯрад! Аммо духтари ман ҳам чакана не, депутати райсовет! Амакатон намешавад!

*М. Зокиров «Шодиёна» («Пьесаҳои
драматургони Тоҷикистон»)*

АМАЛ

79. Ба амал баровардан

ба иҷро расондан, дар амал татбиқ намудан.

Нақшаи рафиқ Неъматов ба амал бароварда шуд.

«Тоҷикистони советӣ»

80. Ба амал овардан

1. чизеро ба вучуд овардан, муҳайё намудан, ба майдон овардан; барои истеъмол ҳозир намудан, ба истеъмол даровардан, ба кор даровардан, 2. иҷро кардан, 3. барпо намудан, сохтан.

У дар аввалҳои кори худ ҳафт-ҳашт моҳ пеш дар кори трест ва шахтаҳо дигаргунии калон ба амал овард.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

81. Ба амал омадан

1. ба вучуд омадан, пайдо шудан, 2. муҳайё, омода гардидан.

Дар вақти сардори собиқи трест як бор не, чандин бор хирворҳои калони ангишт ба амал меомаданд...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

АМИРИ

82. Амирии охиратро бахшидан

Ба касе марг хостан.

Ба шумо амирии охиратро бахшад...

«Хорпуштак»

АМР

83. Амри маҳол

1. номумкин, имконнопазир, 2. мушқил.

Ба теги нози ту бояд, ки ман ҳалок шавам,
Вагарна бе ту маро зиндагист амри маҳол.

Л. Обидхӯҷаев «Асарҳои мунтахаб»

84. Амри маҳол будан

1. номумкин, имконнопазир будан, ҳеҷ мумкин набудан, 2. мушқил будан, душвор будан.

1. «Аз рафиқи ту рафоқати самимиरो чашм доштан амри маҳол аст...»

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Дар мактаби ин ҷо (мактаби кӯҳна — М. Ф.) ҳонда тез саводнок шудани фарзанди одами бечора медонам, ки амри маҳол аст.

Р. Ҷалил «Шуроб»

3. Аз афту башараи ин мардак муайян кардани синну солаш амри маҳол буд.

К. Носиров «Орият»

85. Амр муқаддам бар одоб аст

ичро намудани кор ё фармоиш аз риояи одоб ва тақаллуф заруртар аст, амрро бояд хатман иҷро намуд.

— Махдумҷон, гуро ҷеғ мезананд, зудтар рав!

Аммо ман нарафтам. Ман ба пеши як одами калонзодаи шаҳрӣ, ки ҳама ӯро ҳурмат мекунанд ва хидматгоронаш ҳам либоси озодаи шаҳрӣ доранд, бо либоси даридаи чиркини саҳроӣ чӣ гуна рафта метавонам?!

Баъд аз ду дақиқа акаам аз меҳмонхона баромад, маро чеғ зад: — Шарм накун, биё «амр муқаддам бар одоб аст»,— гуфт.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. 1

86. Амри хайр

кори нек (одатан тӯй).

Бетаъхир даст бардошта ба ин амри хайр фотиҳаи қуюқ медихам.

«Занони Тоҷикистон»

АНА

87. Ана гапу мана гап

во аҷабо, аҷабо, ё тавба; ана халос.

1.— Дина Пӯлод ба дасти босмачиҳо афтидааст гуфта хабар оварданд-ку.

— Ана гапу мана гап! — гуфт Салимбой қаҳ-қаҳ зада хандида...

Р. Қалил «Гулрӯ»

2. — План доред-мӣ? — пурсид Қаламфур. — Кани шумо чӣ корҳо карда истодаед?

— Ана гапу мана гап,— гуфт дар ҷавоби саволи Қаламфур хандида ӯ.

«Маориф ва маданият»

88. Ана-мана гуфтана (нагуфта)

сахл нагузашта, дар андак вақт, дере нагузашта.

1. Агар қорам хамин тавр рафтан гирад, тамошо кунед, ки станцияи электрикии навамонро ҳам ана-мана гуфтана ба роҳ медарорад.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

2. То ана-мана гуфтана рӯз сафед шуд...

Ҷ. Иқромӣ «Аз Душанбе то ба Киев («Шарқи сурх»)

3. Ана-мана нагуфта, дар муддати 13 рӯз аз майдони 35 гектар 420 центнер пахтаро чида гирифтанд.

«Тоҷикистони советӣ»

89. (То) ана-мана кардана

то ба чо овардани коре, то ичро кардани коре, ханӯз кореро ба ичро нарасонида, фурсате нагузашта.

1. Он чо рафту то ана-мана кардана як духтари дигарро нағз дида, занашро партофт.

*Р. Амонов «Ду қатра ашк»
(«Шарқи сурх»)*

2. Ана-мана накарда расида мегирад!

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

90. Ана халос

ё тавба, ачабо; анаю мана, ана тамошо кунед.

1. — Ана халос! — монанди касе ки ягон кори душворро ба анҷом расонида бошад, хандида гуфт Зайнаб.

С. Улуғзода «Ерони боҳимнат»

2. Ана халос, ҳоло даҳ-понздаҳ немисро куштагӣ барин, дӯғат баланд-ку.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

АНБОР

91. Аз анбори холи сад ман шолӣ

1. ваъдаи хушку холи додан, беасос ваъда додан, ваъдаҳои зиёде дода, вафо накардан, 2. ваъдахилофӣ.

1. Хулоса, дарбориён гӯшу кисаи онҳоро бо суханҳои хуби хушк ва «чормағзҳои пучи бемағз» пур карда, рӯзро ба шаб расониданд ва бо таъбири мақоли халқ ба онҳо «аз анбори холи сад ман шолӣ» инъом намуданд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Аз анбори холи ба ман сад ман шолӣ инъом доданду сарамро гардонда духтарамро никоҳ карда гирифтанд.

С. Улуғзода «Диёри навобод»

3. Домодшаванда, ки харчанд «аз анбори холӣ сад ман шолӣ» набошад ҳам, ба духтар берун аз имконияти худ «бихишти рӯи замиро» ваъда карда буд...

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

АНГУР

92. Ангур ангура дида ранг мегирад

Ниг. Ангур ангурро дида чумак мезанад.

— «Ангур ангура дида ранг мегирад» гуфтаанд, аввал худатон сар кунед, сонӣ мо ҳам забондароз шуда, ба модарқоямон чор даҳон гап занем.

Қ. Наимӣ «Ҳабиба» («Айёми мо»)

93. Ангур ангурро дида чумак (чашмак) мезанад

ба чизи, кори нағз пайравӣ кардан, тақлид ба хуб намудан, таассуб кардан, ибрат гирифтан.

1. Дар мактабҳо зану духтарон намехонданд, ҳозир дар ҳар маҳалла курсҳои нест кардани бесаводии занон ҳастанд ва садҳо нафар занон хонда истодаанд. «Ангур ангурро дида, чумак мезанад».

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. Ангур ангурро дида чумак мезанад. Мисли ҳамин роҳбарони колхозии «Қизил Йӯлдуз» низ аз ин колхоз ибрат гирифта, ба даръёи беғамӣ шино карда гаштаанд.

«Хорпуштак»

3. Чи тавре ки «Ангур ангурро дида чумак мезанад» гуфтаанд, якта-нимта дӯстдорони пули бемехнат фавран худро муриди Саримсоқов эълон карданд.

«Хорпуштак»

94. Ангурро хӯру боғаша напурс

кунҷковӣ накун, сабаби чизеро напурс, асл, моҳияти кореро чустуҷӯ накарда тайёрашро бин.

1. — Ин чист, аз кучо овардед?

— Чоркӯв, зан, чоркӯв!

— «Ангура хӯру боғаша напурс» гуфтаанд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

2. — Маълумоти миёна?.. чӣ тавр зуд ба даст даровардед? — Қоратон чӣ? «Ангура хӯр, боғаша напурс» гуфтаанд,— ҷавоб дод бо табассум.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

3. Ин молҳои камчиро аз кучо меёбӣ?
— «Ангурро хӯру боғаша напурс»,— гуфтаанд.

«Тоҷикистон»

4. Ҳеч кас фикр ҳам накард, ки Хайруллоҳуҷа ин ҳама харҷу харочоти тӯйро аз кучо ёфт, кадом таҳмони тунукро зад. ««Ангура хӯрда боғаша напурсиданд».

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

АНГУШТ

95. Ангушт дар даҳон

дар ҳолати таассуф, ҳайрон; моту мабхут,
«Аз ин диёри бахту саодат чӣ сон равам?»
Меғуфт дар дили худ ангушт дар даҳон.

С. Ҷавҳаризода «Гулишани афрӯхта»

96. Ангушти итоат бар дида (чашм) ниҳодан

қабул кардан, розӣ шудан, пазируфтани, ба амр итоати худро изҳор кардан.

Аҳли маҷлис дасти қабул бар сина ва ангушти итоат бар дида ниҳода, он ғазалҳоро навишта гирифтанд...

*С. Айни «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоъ»*

97. Ангушти ҳайрат (тахайюр) (ба дандон) газидан

1. ҳайрон шудан, дар ҳайрат мондан, таачҷуб кардан, 2. моту хомӯш шуда мондан.

1. — Аз хусуси навигариҳои гуногун ва ҳайратовари илму техникаи советӣ хабарҳои аҷоибро мешунавид ва ангушти ҳайрат газида мемонд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. Оре, тафсилаи ҳар як воқеаи нимаҷаро ӯ чунин дар оинаи хотир нигоҳ медошт, ки кас аз он ангушти таҳайюр мегазид.

«Маориф ва маданият»

3. Майнӯшии дугонаашро дида, ангушти ҳайрат ба дандон газид.

*Х. Аскар «Нишони одамият»
(«Шарқи сурх»)*

4. Дар лагери душман ангушти таҳайюр ба дандони тафаккур мегазиданд...

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

98. Ангушти ҳайрат ба лаб бурдан

Ниг. Ангушти ҳайрат газидан.

Пас аз он ки чӣ будани воқеаро фаҳмиданд, ангушти ҳайрат ба лаб бурданд.

«Тоҷикистони советӣ»

АНГУШТНОМА

99. Ангуштномаи мардум шудан (гардидан)

1. вирди забони одамон шудан, боиси гапи одамон шудан, 2. машхур гардидан.

1. Даҳшате ба дилам афтод ва хичолате ҳам ба он зам шуд, хичолати он ки аммазода ва хоҳархондаи ман Зебӣ ангуштномаи мардум шудааст.

С. Улғзода «Субҳи ҷавони мо»

2. Ханӯз дар рӯзҳои сейӯм, чорӯми концертҳоямон санъаткорони тоҷик вирди забон ва ангуштномаи кобулиён гардиданд.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

АНДАК-

100. Андак-мундак

1. як миқдор, як миқдори даркорӣ, 2. шоистаи диққат будан, кас ё чизи беаҳамият набудан.

1. Кошкӣ бо андак-мундак пул роҳи халосӣ ёфт шавад...

С. Айни «Фуломон»

2. Модарам ҳам ба миёни беақлон монда, андак-мундак ақлу ҳуши будагиашро гум кардагӣ.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

3. Инҳоро, ки дар кабинети доктор Тоҷиев меидам, ба худ мегуфтам, ки профессори мо ҳам одами андак-мундак не. Бедарак нест, ки уро беморон ин қадар дӯст медоранд ва ҳурмат мекунанд.

Ҷ. Икромӣ «Онҳое ки маргро мағлуб мекунанд» («Маориф ва маданият»)

АНДЕША

101. Дар андеша афтодан

дар фикру мулоҳиза мондан, ба фикру хаёл ғӯтидан.
Ман дар андеша афтодам, ки «ба ман чӣ кор дошта бошад?..»

С. Айни «Марги судхӯр»

102. Дар андеша фуру рафтан

фикр карда мондан, дар фикру хаёл ғӯтидан.
Дар андеша фуру рафт ва чизе нагуфт.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

АНОӢ

103. Аноӣ набудан

соддалавҳ набудан, оддӣ, муқаррарӣ набудан.
Душман аноӣ не. Вай ҳам зӯр, маккор, чолок, хулоса гурги борондида аст.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

АНЧА

104. Анча гап будан

1. хело вақт будан, 2. хело дур будан.
Зеро ки онҳо аз истироҳате ки тирамоҳи соли гузашта сар карда буданд, ҳанӯз сар набардоштаанд ва аз кайфияти «то баҳор анча гап ҳаст!» халос нахӯрдаанд.

«Хорпуштак»

АНҚО

105. Анко будан

ноёб, камъёб будан.

Ҳозир тухми кадр анқо мебошад, рафиқ Воҳидов.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

АНЧОМ

106. Анчом додан

чизеро ичро кардан, ба охир расонидан.

— Ҳамин корро дар як рӯз анчом додан мумкин нест...

«Тоҷикистони советӣ»

107. Анчом ёфтан

ичро шудан, тамом шудан.

Бо ҳамин баромадҳои мо дар Эрон анчом ёфтанд.

«Тоҷикистони советӣ»

АПАҚ

108. Апақ-чапақ будан

дӯст, меҳрубон будан, ба ҳам хеле наздику махрами роз будан.

Ҳамашон ҳам бо калонҳои ҳукумат апақ-чапақанд.

*Ҳ. Карим ва Дунган «Соли 1916»
(«Шарқи сурх»)*

АРАҚ

109. Арақи чабин

меҳнати ҳалол, меҳнати пуразобу машаққат.

— Самараи арақи чабин, шабу рӯз аз қафои пахта медавем.

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

110. Аз (бо) арақи чабин ёфтан

чизеро дар натиҷаи меҳнат ба даст даровардан, дар сояи меҳнати ҳалол ёфтан, бо азобу машаққат пайдо намудан.

Бар замми ҳамаи ин фиребҳо худро шайх метарошанд, гуё як бурда нон аз арақи ҷабин ёфта, чизе аз касе тамаъ надошта бошанд.

«Маориф ва маданият»

111. Арақи ҷабин рехтан

1. меҳнат кардан; меҳнати халол кардан, 2. азобу машаққат кашидан.

1. Ман арақи ҷабин мерезам, донаҳои гандуми тилло-ранг насиби ин одам мешавад...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Хеле арақи ҷабин рехта, пахтаро нав неш занонда аз замин бароварда будем...

«Тоҷикистон»

АРБОВ

112. Арбобро бин, деҳро тоз

агар дили арбоб — калони деҳро ба даст оӣ, ҳар кор карда метавонӣ.

1. — Ба он деҳ рафта дар назди арбобу калонони он ҷо васиқа кардан лозим аст,— гуфт ноиб.— «Арбобро бину деҳро тоз» гуфтаанд, коре ки дар деҳот беҳабардории арбоб ва калоншавандагон карда шавад, натиҷаи хуб намедиҳад.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. — Ман ба гушаш хонда монда будам,— гуфт оқсаққол дар ҷавоби амин,— «ин ғуломонро як тарсонда мондан даркор» гуфта будам. Вагарна ҳокими мамлакат бе савобдиди мову шумо кореро карда наметавонад... Агар мо набошем ва ҳилаву найранги мо набошад, ин мардуми сару по бараҳна дар як рӯз линги инҳоро аз осмон меоранд «Арбобро бин, деҳро тоз!» масали тоҷикӣ, ки аз таҷрибаҳои ҷандинсолаи ҳакимон баромада аст...

С. Айнӣ «Ғуломон»

АРВОҲ

113. Ба арвоҳи касе (чизе) фотиҳа хондан

1. касеро гӯрондан, 2. касеро мурда ҳисоб кардан, 3. касеро нест ҳисоб кардан, 4. тамоm фаромӯш кардан.

1. Ба ҳамин тариқ, ба арвоҳи ҳашт зан фотиҳа хондам (онҳоро сар дода буд — М. Ф.), акнун навбати ту!

«Хорпуштак»

2. Дар ёди ту ҳанӯз зинда ҳастам, набошад кайҳо Азимшоҳ ба арвоҳи ман фотиҳа мехонд.

Ч. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

114. Арвоҳи касеро шод кардан

касеро баъди маргаш ба хайр ёд кардан, ба боқимондагони марҳум некӣ карда, гӯё арвоҳи мурдаро хурсанд кардан.

— Хуб, ҷаноби бой, арвоҳи падари ин бачаро шод кунед! Фармосед банди дасту пояшро сусттар кунанд.

Ч. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

АРЗ

115. Арзи касеро пурсидан

илтимоси касеро ба ҷо овардан; шикоятӣ касеро шунидан, ба доди касе расидан.

— Шуморо ба ин стол барои он шинонда мондаанд, ки арзи одамонро пурсед...

«Тоҷикистони советӣ»

116. Ба арзи (доди) касе расидан

шикоятӣ касеро шунидан, ба касе додрасӣ кардан.

1. — Ба арзи бечорагон кӣ мерасад?

К. Наимӣ «Соли 1916»

2. Ба арзу додам нарасиданд.

Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр» («Шарқи сурх»)

117. Арзи ҳол намудан

аҳволи худро маълум, баён кардан.

— Қанӣ фаҳмем,— кампире, ки Хайринисо ном бурданд, арзи ҳол намуд.

АРЗОН

118. Арзон бе иллат нест, гарон (қимат) бе ҳикмат

1. арзон ва ё қимат будани чизе бе сабаб нест, харидани моли қимат беҳ аз арзони бедавом, 2. ҳар чиз ҳам мувофиқи арзиши худ бақо дорад.

1. Харидор нархи сабзиро фаҳмида «қимат» гуфт...

— Арзон бе иллат нест, гарон бе ҳикмат! Ин сабзӣ камтар қимат бошад ҳам, худаш сабзии нағз...

*«Зарбулмасалҳои тоҷикӣ
(дар контекст)»*

2. Ба молҳои пасте дучор шудем, ки корчаллонҳо ба онҳо бебаркаш нарх мондаанд. Моро бовар кунонидани мешаванд, ки зарбулмасали «арзон бе иллат не, қимат бе ҳикмат не» кӯҳна шуда, ба ҷои он зарбулмасали «арзон бе қимат не, қимат бе иллат не» ҷорӣ шудааст.

«Хорпуштак»

119. Арзони болонишин

моли арзони аълосифат, моли арзон, вале хуб.

— Ба мо шоҳивор даркор, бояд ки арзони болонишин бошад.

«Хорпуштак»

АРОБА

120. Аробаи касеро аз лой баровардан

дар вақти дармондагии касе ёрӣ расондан, касеро аз вазъияти бад (мушкил) халос кардан.

Аз дигар звеноҳо омада, ду-се бор ба ин кас ёрӣ расонда, аробаашонро аз лой бароварда ҳам доданд.

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

121. Аробаи равған карданашуда ҳаракат намекунад

1. то пора надихӣ, корат барор намегирад, 2. то чизе надихӣ, фоида намебинӣ.

— Бояд ба ноиб ҳам ягон чиз дода бошӣ?

— Албатта,— гуфт Мӯҳсин,— «аробаи равған карданашуда ҳаракат намекунад» — гуфтаанд, бо дусад танга гулуи ноибро ҳам равған кардам.

С. Айни «Марги судхӯр»

122. Аробаи худро кашола кардан

1. аз пай кори худ шудан; кори худро саришта кардан, 2. рӯзгори худро ба навъе таъмин намудан.

1. — Қасри ҷамъиятиро ҷамъият месозад, ба ману шумо чӣ? — ситеза мекард модарам,— аробаи худамонро кашола карда гардем ҳам, хуб гап.

*Х. Содиқ «Ҳазли падар»
(«Шарқи сурх»)*

2. — Шумо худатонро донед, ҳар кас аробаи худро кашола кунад.

«Тоҷикистони советӣ»

123. Аробаи хушк (холиро) гирифта гурехтан

1. беҳуда, беасос гап задан; моҳияти масъалаеро нафаҳмида талаш кардан, 2. ҳавоидаҳан кардан, лаққидан.

1. Вагон надиханд, ман чӣ кор кунам? Сарамро ба кучо занаму ба кӣ дод гӯям, кани гӯй? Ин бошад, ба ҷои ин ки омада аввал ба сарфаҳми кор равад, аробаи хушку холиро гирифта мегурезад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Акнун чӣ мегӯй, Одил? Беҳуда ин хел аробаро холи гирифта гурехтан нағз не...

Ф. Ниёзи «Вафо», қ. 11

АРОБАЧА

124. Чизеро (касери) аробача карда гаштан

1. овораи чизи беҳуда шуда гаштан, 2. иҷрои чизеро кашол додан, 3. касери кӯдаквор бозӣ доштан.

Вай як бор чиққи мекунаду (фотограф — М. Ф.) кор тамом, вассалом. Ту барин шабу рӯз аробача карда на-мегардад.

Ш. Қиёмов ва А. Мороз
«Дил дили Зайнаб» («Шарқи сурх»)

АРШ

125. Ба арши аъло баровардан

аз ҳад зиёд таъриф кардан.

Одаме, ки маро нағз пешвоз гирифтун аҳволпурсиро ба «арши аъло» баровард... ногаҳон хомӯш шуда монд.

Р. Чалил «Шӯроб»

АРШИН

126. Бо аршини худ чен кардан

1. ба касе мувофиқи андозаи худ баҳо додан, касеро ба монанди худ пиндоштан, 2. аз рӯи фаҳми худ муҳо-кима кардан.

— Ман худамро ба ҳеч кас зӯракӣ маъқул кунони-данӣ нестам... ба меҳмонӣ хабар карданд, омадам.

— Шумо маро бо аршини худатон чен нақунед!

Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
 («Шарқи сурх»)

АРҒАМЧИН

127. Арғамчинро аз миён буридан

риштаи дӯстиро кандан; алоқаи худро (бо касе) қатъ кардан.

Акою ука сурху сафед шуданд. Дар ҳамин вақт вай ба пеши акааш буду шуди масъаларо гуфт, арғамчинро аз миён бурид.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

128. Арғамчинро дароз партофтан

1. ҳалли масъалаеро ба таъхир андохтан, интизорӣ вақти мусоид шудан, 2. барои равшан кардани моҳияти масъала то як муддат ба кор мудохила накардан.

1. — Ин «каждуми таки бӯрьё» то кай ба идораи шуру шишта мегирад гуфта, хайрон будам.

— Арғамчинро хеле дароз партофта будем.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

2. Раису парторг ҳамаро нағз медонанд, ҳозир арғамчинро дароз партофта монда, вақташ ки омад, таноби ин хел одамонро якбора сахтакак кашида мемонанд.

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

АРҶС

129. Арӯси модараш набӯсида

духтари покдоман, бокира.

Барои шумо барин бачамарди мучаррад якто не, дахто арӯси модараш набӯсида ёфт мешавад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

130. Арӯс чӣ гуна аст? — Додарарӯс намуна аст

додар дар ҳусн намунаи хоҳар аст.

Агар он писарбача ҳамшираи қадраси ханӯз ба шавҳар набаромада дошта бошад, ўро маъшуқаи ғоибонаи худ қарор меод. Мувофиқи мақоли машҳур, ки мегӯянд: «Арӯс чӣ гуна аст? — Додарарӯс намуна аст», он писарбачаро намунаи ҳамширааш фарз карда, дар хаёли худ ба ў мӯҳои дарози сиёҳмушкин мебаст ва либосҳои хуби занона пӯшонда, дар тасавури худ ўро ошиқона парастид мекард.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III—IV

АСАБ

131. Аз асаб фаромадан

аз қаҳру чаҳл фаромадан, ором шудан, таскин ёфтани.

— Аз ту айб не-мӣ, ки худат ба пой худат теша мезани, — гуфт хола камтар аз асаб фаромада.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

АСАЛ

132. Бо асал гуфтан даҳон ширин намешавад

1. бо нағз гуфтани касе (чизе) вай нағз намешавад,
2. бо гапи хушкухоли кор ичро намешавад.

Бо асал гуфтан даҳон ширин намешавад. Дар ин соҳа кори бисъёре кардан лозим аст. Қувва намерасад.

«Хорпуштак»

АСЛО

133. Асло монед

1. ҳаргиз напурсед, 2. дуруст аст, айнан ҳамин тавр аст.

— Хоҳарам, беором чиринг-чиринг кардан гирифта, ба қонатон сер мекардагист-дия?..

— Асло монед,— гуфт шикоятomezона Людмила Ивановна,— нисфи умрам ба чавоби телефон сарф мешавад.

«Занони Тоҷикистон»

АСО

134. Асои касе будан

ёрдамчии касе будан, ҳимоягар будан; такъягоҳи касе будан.

— Ҳар кадомашон асои як хонадонанд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

135. Асои касе шудан

ба касе ёрдамчӣ шудан, дастгири касе шудан, ҳимоягари касе гардидан; пуштупаноҳи касе шудан.

Аҷаб хуб мешавад, ки ба мани дар фироқи фарзандонам парешонхотир ёри расонӣ, асои дастам шавӣ.

«Тоҷикистони советӣ»

136. Асои пир ба ҷои пир

ба ивази каси ҳозирнабуда наздиконашро ба ҷои ӯ дидан, ҷои каси набударо бо каси дигари наздики ӯ иваз кардан.

1. --- Бӯрӣ Батоши дузд, Шарофбои қаршигӣ! — ме-
гуфт амир, — инҳо намояндаи ду гуруҳ дуздон ва боё-
нанд, ки ба онҳо эътимод ва такъя кардан мумкин аст.
Ин як фоли нек аст, ки маро ба устуворӣ ёфтани салта-
нати дубораам умедвор мекунад; ҳайфо ки ёбанди ин
фикр аз миён рафтааст (яъне Мирзои урганҷӣ мурда-
аст). Хуб, зарар надорад, «асои пир ба ҷои пир» гуф-
таанд, вай мурда бошад, писарашро дар Душанбе ва
Ҳисор ҳоким таъин мекунем.

С. Айни «Дохунда»

2. — «Асои пир ба ҷои пир» гуфтаанд. Чаноби олі
ҳанӯз наёмада бошад ҳам, бекҳо аз ҷониби он кас кор
кардан мегиранд.

С. Айни «Ғуломон»

3. — Қолхоз ташкилкунӣ омадам, Гуларӯс. Қотиби
ҳавзаи фирқа Усмон Баротовро ҷустуҷӯ кардаму наёф-
там. Дар шаҳр будаасту пагоҳ меомадааст. «Асои пир
ба ҷои пир» гуфта ба назди қотиби комсомол омадам.

Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)

АСП

137. Аспи бахти касе ба ҳар ду по лангидан

ҳеҷ барор накардани кори касе.

Барои ба шӯъбаи ғоибонаи институт... дохил шудан
якчанд бор миёнашро аз ҳафт ҷо баста қувваозмоӣ кар-
да будааст. Лекин ҷунон ки мегӯянд, аспи бахташ ба
ҳар ду по лангидааст.

«Маориф ва маданият»

138. Ба асп наъл зананд, қурбоққа (буз) ҳам пояшро бардоштааст

тақлиди номувофиқ, ба касе аз худ калону тавоно
тақлид кардан.

1. Ба асп наъл зананд, қурбоққа ҳам пояшро бар-
доштааст, мегӯянд. Тӯю маъракае нест, ки дар он Аҳ-
мадови доираҷӣ бе пуш-пуш наояд...

«Хорпуштак»

2. Ман шумо барин корамро давом додан мегирам.
 — Шумо барин, шумо барин...
 — Вақте ки ба асп наъл мезаданд, буз ҳам пояшро бардошта будааст.

А. Баҳорӣ «Сабоҳат аз кор нарафт»
 («Занони Тоҷикистон»)

139. Ба аспӣ бад сад қамчин

Ниг. Ба аспӣ нағз як қамчин, ба аспӣ бад сад қамчин.
 Суди халқии райони Ҳисор «ба аспӣ бад сад қамчин»
 гуён уро муддати як сол ба дорулахлоқ меҳмон кард.

«Хорпуштак»

140. Ба аспӣ нағз як қамчин, ба аспӣ бад сад қамчин

ба одами нағз, бофаҳм як ишора бас аст, вале барои одами бад сад бор таъкид кардан ҳам кам аст.

Аммо ба аспӣ нағз як қамчин, ба аспӣ бад сад қамчин гуфтагӣ барин ин гарданшахҳои якрав боз нонҳои нимхоро бебаркаш пул карда истодаанд.

«Хорпуштак»

141. Аз асп фурияд ҳам, аз узангу намефарояд

1. аз мансабе ва ё мартабае фаромада бошад ҳам, боз аз калонигарияш намефарояд, ҳавобаландии гузаштаи худро давом медиҳад, 2. шарманда шавад ҳам, сирро бой намедиҳад.

1. Олиро кайф парид, ҳавосаш парешон шуд, вале ӯ сир бой надода, аз асп фурияд ҳам, аз узангу намефарояд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо, қ. 11

2. Суди рафиқона ташкил намудем. Чанд касро ҳам муҳокима кардем. Шахтёрони ақибмонда акнун дигархелтар, ба меҳнат чиддитар муносибат мекардагӣ шуданд. Вале Мурод ҳамонро аз асп фарояд ҳам, аз узангу намефарояд.

«Тоҷикистони советӣ»

142. Ба аспи чӯбин савор шудан

мурдан, вафот кардан.

Пагоҳ-фардо ба аспи чӯбин савор мешавию чонат халос.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

143. Аспи қашқа

каси ба ҳама маълум (дар мавриди манфӣ).

Ин шахс ҳамчун аспи қашқа дар Ҷротеппаю Фарм, дар Душанбею Тошканд, Ленинободу Норақ маълум аст.

«Тоҷикистони советӣ»

144. Ба аспи чаҳл савор шудан

дар хашму ғазаб будан; оташин шудан, якраҳагӣ, ис-
рор кардан.

1. Ҳошимҷон Ҳошимҷони аввала набуд. Ӯ ба аспи чаҳл савор шуда буд.

Б. Ортиқов «Ду нишона» («Шарқи сурх»)

2. Мехостам ба пиразан фаҳмонам, ки гапи вай но-
ҳақ аст, вале ӯ ба аспи чаҳл маҳкам савор шуда, тири
ғазабашро бар зидди Меҳрӣ равона намуда буд..

Р. Амонов «Меҳрӣ»
 («Шарқи сурх»)

АСФАЛАССОФИЛИН

145. Ба асфалассофилин рафтан

мурдан, ба дӯзах рафтан (дар ҳаққи одами бад гуф-
та мешавад).

— Дастонатро аз остинат барор! Вагарна ба асфа-
лассофилин рафтӣ! — гуён фармони даҳшатноке дод.

С. Айнӣ «Дохунда»

146. Ба асфалассофилин фиристодан

куштан.

Ҷроқатонро супореду таслим шавед, набошад, ҳозир
ҳамаатонро ба асфалассофилин мефиристонем.

Л. Саид «Пеш аз субҳ»
 («Шарқи сурх»)

АТО

147. Атои ўро ба лиқои ў бахшидам

барои надидани дидори одами бад, аз баҳри фондае, ки аз ў манзур аст, гузаштам.

1. — Модом ки ў ин гуна одами бадгумон будааст, дигар на рӯи ўро мебинам ва на аз вай хучра мепурсам, на хучраи ў ба ман даркор аст ва на мулоқоташ. Ба қавли Саъдӣ «атои ўро ба лиқои ў бахшидам», — гуфтам ва аз ў чудо шуда, паси кори худ рафтам.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. «Агар Ҳоҷӣ-Абдулазиз ҳамин одами манфур бошад, ман аз вай даст кашидам ва ба қавли Саъдии Шерозӣ «атои ўро ба лиқои ў бахшидам».

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III—IV

АФСОНА

148. Афсона гардидан (шудан)

вирди забон шудан, овоза шудан, ба бадӣ ном баровардан.

1. Чаро беватҳ сӯи хона гардам?
Ба номардӣ чаро афсона гардам?

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озод»

2. Ҳар чӣ бошад, дилбари номехрубон,
Ишқи мову ту ба шаҳр афсона шуд.

Ф. Ансорӣ «Гулдастаи дӯстӣ»

АФСҶС

149. Афсӯс хӯрдан

дилсӯзӣ, тарахҳум намудан, мутаассиф шудан, пушаймон шудан.

Аз аҳли маҷлис яке ба қони Аҳмад афсӯс хӯрда ме-
гуфт:

— Ҳайф аст, чавоне ки аз сад гулаш як гулаш нашу-
куфтааст, худро бо як беандешагӣ нобуд кунад.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

АФТ

150. Афти чизе бечо будан

ба вазъияти бад афтодан, дар вазъияти тахлуканок будан.

Ман ба лаби Зарафшон омада дидам, ки даръё обхез шудааст, афти кӯпрук бечост ва ҳар вақт, ки аз боло-яш харе ва ё аспе мегузарад, он меларзад.

С. Айни «Фуломон»

151. Аз афти кор

1. маълум мешавад, дида мешавад, яқин, 2. шояд, эҳтимол, мумкин аст, ки...

1. Аз афти кор, вай ба ягон қароре омада буд.

П. Толис «Ҳикояҳо»

2. Аз афти кор, чавонон машғули омӯзишанд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

3. Аз афти кор, ба вай он даръё чудо маъқул шуда буд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

152. Аз афташ

1. эҳтимол, 2. ба гумон.

1. Аз афташ, имсол бригадаи Тошмирзоев ҷои якӯм-ро хоҳ-нохоҳ аз дасти бригадаи Отаҳидиоров кашида мегирад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Аз афташ, хамин хел карда хотирчамъ шуда нагирем, намешудагӣ барин.

*М. Сайфиддинов «Хусни оламор»
(«Шарқи сурх»)*

153. Афташ дар гӯр

мурад, гумном шавад, аз дидани ӯ безорам, дидо-рашро набинам.

— Афташ дар гӯр, рафтем, Юсуф.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

154. Афташ пӯсад

дар мавриди норозигӣ аз касе гуфта мешавад,
«Афти шӯй пӯсад» — мегӯяд...

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

155. Афташ хушк шавад

Низ. Афташ дар гӯр.

— Афти ин тавр шавҳар хушк шавад.

АФТОДА

156. Афтода мондан

тасодуфан даромада мондан, банохост дохил шудан.
Иттифоқо Нуралӣ дар фронт ба ҳамон бригадаи артиллерия, ки Боровиков сардори шӯъбаи сиёсии он буд, афтода монд.

С. Улуғзода «Навобод»

АФТОДАҲОЛ

157. Афтодаҳол шудан

1. беҳолу бедармон шудан, очиз шуда мондан; пиру нотавон шудан, 2. камбағал шудан.

Падарам пас аз мурдани бародарам афтодаҳол шуда монд.

АФШОНДА

158. Касеро афшонда партофтан

касеро сахт маломат, сарзаниш кардан.

Маҳбуба ўро афшонда партофт:

— Ин қадар наханд! Одамон чӣ мегӯянд?..

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

АШК

159. Ашки дида — радди бало

гирья нохушӣ, мусибати касро сабук мекунад, баъзан одамон ба оби дида бовар карда ба касе марҳамат мекунанд.

Шумо бошед, инженер-электрики мұхтарам, ба мақоли «ашки дида — радди бало» такья карда, фиреб хӯр-дед.

«Тоҷикистони советӣ»

АҚИБ

160. Аз ақибӣ касе афтодан

касери (чизери) таъқиб кардан, касери ҳамеша дар зери назар доштан.

1. Вақте ки Озодамоҳ ба хондан рафт, Султон аз ақибӣ ман афтид.

К. Носиров «Орият»

2. Пас маълум мешавад, ки аз ақибамон (ҷосусон — М. Ф.) афтодаанд.

К. Наимӣ «Соли 1916»

161. Ақиб партофтан

корери ба таъхир андохтан, иҷрои корери кашол додан.

«Ту ҳоло ҷавонӣ, корд овехта гаштан барвақт аст» гуфта, кордхариро якзайл ақиб мепартофт.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониӣ мо»

АҚЛ

162. Ақро ба кор андохтан

фикру мулоҳиза кардан, аз руи ақл кор кардан.

Наход ки вай шавҳари дилсаҳти ноинсофаш ба худ омада, ақли гурмондаашро ба кор наандозад?

Р. Амонов «Ду қатра ашк»
(«Шарқи сурх»)

163. Ақли ... ба як маҳалла кифоя мекунад

хеле боақл аст.

Ақлаш ба як маҳалла кифоя мекард...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

164. Ақли касеро ба чояш овардан

танбеҳ кардан, чашми касеро кушода мондан; огоҳонида мондан.

— О, пештар мефаҳмондӣ намешуд,— аз Мамараҷаб норозигӣ кард Юнусбобо.

— Ду-се даҳан гапҳои бамаънӣ зада, ақлашро ба чояш оварда мемондам.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

165. Ақл ба чояш омадан

1. чизеро фаҳмидан, 2. ислоҳ шудан.

Ана дар ҳамон вақт ақлаш ба чояш меояд.

С. Айнӣ «Фуломон»

166. Аз ақл бегона будан

ақл надоштан; девона будан.

— Эҳтимол ту аз ақл бегонаӣ, ки шеърҳои бо хуни дил навиштаи маро то ин дараҷа ғалат мехонӣ.

«Латифаҳои тоҷикӣ»

167. Аз ақл бегона шудан

ақли худро гум кардан; девона шудан.

Хонуми бечора қариб аз ақл бегона шуда буд...

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

168. Аз ақл берун

ақл бовар намекардагӣ, ғайри ҳақиқӣ; бемаънӣ; беасос.

Дар тасвирҳои муболиғаҳои аз ақл берунро бисёр кор мефармояд.

С. Айнӣ «Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъ-ул-вақоеъ»

169. Ақли касе, чизеро гирифтан

бовар кардан, боварӣ доштан.

Аммо ақли кӣ мегирад, ки ин қадар молро барон иваз кардан оварда мондаанд?

«Тоҷикистони советӣ»

170. Ақро гум кардан

1. гаранг шудан, ошуфта шудан, 2. девона шудан.
1. Гоҳҳо ҳамин тавр ҳам мешавад, ки одам ақли худро гум карда мемонад...

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. Ман ақлавро гум накардаам...

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

171. Ақл дар чояш будан

ақлнок будан, ақли комил доштан.
— Қори хуб мекунад, ақли ӯ дар чояш аст.

М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)

172. Ақл даромадан

1. беҳудагариро партофта аз рӯи ақл қор кардан, оқилона рафтор намудан, 2. чизеро фаҳмидан, бофаҳму фаросат шудан.

1. Мана акнун ақлат даромада истодааст.

С. Улуғзода «Қалтақдорони сурх»

2. — Ту, писарам,— гуфт ӯ,— қаппа-қалон, соҳиби хо-наю ҷою зану фарзанд шудаю лекин ҳоло ҳам ақлат надаромада будааст-дия!

Р. Амонов «Меҳрӣ»
(«Шарқи сурх»)

173. Ақли (ақлу ҳуши) касеро дуздидан

1. касеро мафтун карда, саҳт ба худ ҷалб кардан, 2. фиреб додан.

1. Шумо-ку ақли чанд ҷавонро якбора дуздаед.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

2. — Ақлавро дузда будааст, ука,— яки якбора шӯрида рафт. Шитоб,— гарму хунук карда ҷашмавро баста будааст,

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

3. Нуралӣ сурх шуда рафт. Дар ҳақиқат, он рӯзҳо тамоми ақлу ҳуши ӯро Шодигул дуздида буд.

С. Улуғзода «Навобод»

174. Ақл ёд додан

ба касе чизеро омӯхтан, роҳ нишон додан.

— Ҳа, ҳастанд ҳамин хел маҳмаддоно мухбирчаҳо!
Ба ҳама ақл ёд додани мешаванд.

С. Улуғзода «Навобод»

175. Ақл занг задан

ақл хира шудан; камақл шудан, бефаросат шудан.

— Ақлат занг занад-дия, Мушфиқӣ! Дар кучо дидӣ,
ки алав дар замин бошаду чойчӯш дар шохи сафедор
истода чӯшад?!

«Латифаҳои тоҷикӣ»

176. Ақл кӯтоҳӣ кардан

ақли касе ба чизе нарасидан, чизеро дурусттар фикру андеша накардан, чизеро нафаҳмидан.

— Ман хато кардам, Нодира, ақлам кӯтоҳӣ кард.

С. Улуғзода «Шодмон»

177. Ақл нагирифтан

чизеро надоништан, нафаҳмидан, сарфаҳм нарафттан, бовар накардан.

1. — Ҳанӯз ақли ӯ намегирад, — гуфт бародарам ва
гирья карда сар дода илова намуд, — намефароям!

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. I

2. Медонистам, ки Зебиро ба як шавҳари гунгу кар
додаанд, аммо инро ақлам намегирифт.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

178. Ақли нодон пас аз пешин (шом) мебарояд (кор мекунад)

баъзе одамон моҳияти ҳодисаеро пас аз ба вуқӯъ
омадани воқеа мефаҳманд, баъди кор аз кор гузаштан
чӣ будани масъаларо дарқ мекунанд.

1. Ин кор аз дасти вай меомад ва инро ман акнун фаҳмида истодаам,— ақли нодон пас аз пешин кор мекардааст!

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

2. Ақли подабон баъд аз шом медарояд, мегӯянд, гапи ҳаққу рост будааст! Охир ман бо ин кампир дар як болишт сар монаму панҷ фарзанд қалон қунаму наҳод ки бетамизии вайро ҳанӯз нафаҳмам!

К. Носиров «Орият»

179. Ба ақл омадан

ақлнок шудан.

— Қамтар дар байни девонаҳои мо истиқомат кун, ҳам нотарс мешавӣ, ҳам ба ақлат меоӣ!

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

180. Ақли касеро рабудан

1. касеро мафтун кардан, 2. девона кардан.

Аммо доғи фарзанд тоқати ӯро шикаста ва ақлашро ҳам рабудаст.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

181. Ақл расидан

1. чизеро фаҳмидан, доништан, 2. аз ӯҳдаи чизе баромадан, 3. гумон кардан, эҳтимол доштан.

1. Инҳо нодонанд, ақлашон ба ҳеҷ чиз намерасад, бинобар ин ман аз ханда ва масҳара доштани инҳо он қадар намеранҷам ва маъзурашон медорам, ки ақлашон намерасад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Эӣ, ба ту чӣ гӯям, ақли ту ба ин чизҳо намерасад.

С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»

3. — Охир, ба ақли кӣ мерасид, ки Қудратҷон дар ин вақт пайдо мешавад.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

182. Ақл расо шудан

боақл шудан, кордон, пуртачриба гардидан.
Ақлат расо мешавад.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

183. Ба ақл рост омадан

1. мувофиқи ақл будан, 2. чизи асоснок, бовар карданӣ, мантиқан дуруст будан.

1. — Ин таҷриба нағз, кори ба ақл рост меомадагӣ мебошад.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

2. Не, не... ки дуруғ! Ин сохтакориест, ки ба ақл рост намеояд.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

184. Ба ин ақлу тамиз аз таги зимистон чӣ тавр баромадӣ?

ту ба ин ақли ноқисат чӣ тавр зиндагӣ мекунӣ?

— Бай, бай, ту бо ин ақлу тамиз аз таги зимистон
чӣ тавр баромадӣ?

С. Айни «Дохунда»

185. Ақлу фаросот пеш гирифтан

фикру андеша кардан, мулоҳиза намудан.

Ақлу фаросот пеш гир, хазинаи халқро барбод макун, то ки рӯзе дасти надомат ба сар назанӣ...

«Хорпуштак»

186. Ба ақл халал расидан

тира гаштани ақлу идрок.

1. Аҷаб нест, ки ба ақли ин одам халал расида бошад?

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

2. Андак васвосӣ шудаанд, ба ақлашон халал расидагӣ.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

187. Ақли (хуши) худро ба чояш овардан

фикру мулоҳиза кардан, диққат намудан.

1. — Ақлата ба чояш биёр, аз афташ, имшаб хоб накардай ё бо дасти чапат хестӣ.

М. Зокиров «Шодиёна» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

2. Хуб шуд, ки хизмати аскарӣ маро аз вай чудо карду ақлу хушамро ба чояш овард.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

188. Чизеро аз ақли худ баровардан

чизеро мустақилона эҷод кардан, фикр карда баровардан.

Ана ҳамин майдакориро ба 12 гиреҳи қадимӣ ман аз ақли худ бароварда ҳамроҳ кардам.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. 1

189. Ақли худро давондан

ақли худро ба кор андохтан, мулоҳиза кардан, фикр кардан.

Вай ба ҳар чиз ақлашро давонда бо мулоҳиза кор мекунад.

«Тоҷикистони советӣ»

190. Ақли (ақлу майнаи) худро хӯрдан

1. беақл, бетамиз шудан, 2. девона гардидан.

1. Ман холо ақлавро нахӯрдам, ки аз барои ту шуда дар пеши мардум обрӯи мӯи сафедамро ба замин занам.

С. Улуғзода «Дар оташ»

2. Магар вай ақлашро хӯрдааст!

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

191. Ақли худро шинохтан

1. боақл шудан, 2. таҷриба ҳосил намудан.

1. Вақто ки бачаҳои хурдсол ба воя расида, ақли худро шинохтанд...

«Тоҷикистони советӣ»

2. — Ақлаша шинохта гирифт акнун чиянам!..

П. Толис «Тобистон»

192. Ба касе ақл шудан

1. ба касе роҳнамо, маслиҳатдиханда шудан, 2. кор, одоб омухтан.

1. Ситора нодон аст, ба вай ту мебоист ақл мешудӣ.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматурғони Тоҷикистон»)

2. — Эҳ, мӯйсафед, мӯйсафед, ба ҳама ақл мешавию ҷаро ба худ омада дармондӣ?!

Ҷ. Икромӣ ва Е. Мительман «Гуноҳи кӣ?»

193. Ақл қабул кардан

бовар намудан, дар доираи боварӣ будан, имконпазир будан.

Магар ба як пул ё ду пул як табақ палав тайёр мешавад, инро ақл чӣ гуна қабул мекунад.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

194. Ақлу ҳуш рафтан

1. саросема, мушавваш, ҳаросон шудан, 2. камақл, камхуш гардидан.

— Ақлу ҳуш аз ман рафтааст. Чӣ кор кардан даркор буданро ҳам намедонам.

С. Айни «Дохунда»

АҲАМИЯТ

195. Аз аҳамият ҳолӣ набудан

аҳамиятнок, ба аҳамият молик будан.

Дар айни замон омӯзиши таърихи пайдоиши Тоҷ. АПП, ки дар соли 1930 ташкил шуда буд, аз аҳамият ҳолӣ нест.

Ш. Ҳусейнзода «Масъалаи танқиди адабӣ дар адабиёти советии тоҷик» («Шарҳи сурх»)

АҲВОЛ

196. Аҳволи касе вазнин будан

бад будани ҳолати касе; дар вазъияти саҳт будани бемор.

Назар ба шунидам аҳволаш вазнин будааст.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

197. Аҳволи рӯҳияи касеро тарчима кардан

аҳволи рӯҳияи касеро баён кардан.

— Эшони Раис! Ҳалифа ва даррадастҳоятон кучо-анд? Чаро одамонро наметанед? — ин суханҳо аз даҳони як бачаи 10-сола баромад, ки гуё аҳволи рӯҳияи он-рузаи оммаро тарчима мекард.

С. Айни «Дохунда»

198. Аҳволи касе саҳт будан

1. саҳт касал будан, 2. дар хатар будани ҳаёти касе.

— Гирья накун, мард бош! Писари падарат шав, ки одами саҳтибардор аст! Аҳволаш хеле саҳт аст.

С. Айни «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

199. Аҳволи касе танг будан

1. касали саҳт, бӯхронӣ будан, дар арафаи марг будан, 2. гирифтори мушкилӣ будан.

— Аҳволи додаракам бисъёр танг аст, эшон ҳам то ҳол наёмад.

С. Айни «Дохунда»

200. Ба аҳволи танг афтидан

ба мушкилӣ дучор шудан, ба азобу укубат мондан, азият дидан.

Қорҳои мактабу маориф аз нарасидани муаллимон ва ходимони маориф ба аҳволи танг афтида буд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

АҲД

201. Аҳд бастан

1. шарт кардан, 2. як забон шудан.

Дар миёни худ аҳд бастанд...

С. Айни «Марги судхӯр»

202. Аҳди худро шикастан

ба аҳди худ вафо накардан, аз қавли худ баргаштан. Ман аҳди худро нашикастам.

М. Миршакар «Қишлоқи тиллоӣ»

АҲЛ

203. Аҳли дард

хамдард, шарики дард, ҳолдон.
Як-дуто аҳли дард ёфтам...

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

204. Аҳли салла шудан

ба табақаи уламо даромадан.
Аҳли салла шудам.

С. Айни «Ғуломон»

205. Аҳли фаҳм баромадан

одами боақл, бофаросат будан.
Ба гумони ӯ меҳмон низ аҳли фаҳм баромад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

206. Аҳли фаҳм будан

каси доно, бофаҳм, бофаросат будан.
«Сардорамон аҳли фаҳм аст, ҷавоб медиҳад».

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

АҲМАД

207. Аҳмади порина

ба монанди пештара, чи хеле ки буд, ҳамон тавр мондааст, бетағбир.

1. Чи тавре ки худатон гуфтед, котиби ташкилоти партиявӣ як бор бо ӯ гапзанон карда, ӯро ба давом додани кори худ розӣ кунонда, чӣ мурод ҳосил кард? Ана, оқибат боз ҳамон Аҳмади порина.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Дигар дар рӯяш аз ҳайрату таачҷуб осоре намонда, вай боз ҳамон Аҳмади порина, боз ҳамон Шокирта-рошаи пештара шуда буд...

П. Толис «Тобистон»

АҶАБ

208. Ачаб гуфтӣ

нағз, хуб гуфтӣ, гапро дар ҷоаш, ба мавқеъ гуфтӣ.
— Ачаб гуфтед,— гуфт Фирӯза табассум карда,—
дар Когон ғазовот шуда бошад, ба шумо, мӯсафед, ҷӣ
дахл дорад?!

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

209. Ачаб кардӣ

нағз кардӣ, хеле хуб кардӣ.
Ачаб кардӣ, ки аз рӯзи аввал ба дунё омада пӯсти-
ни баъзе камкору сертараддудхоро афшонда, кайкашон-
ро паррондӣ.

«Хорпуштак»

210. Ачаб шудааст

нағз шудааст, хеле хуб шудааст, сазои ту ҳамин аст.
«Ачаб шудааст!» гуфта фикр кард Зайнаб...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

АҶАЛ

211. Ачали буз расад, худаширо
ба калтаки ҷӯпон мемолад

дидаву дониста худро ба фалокат ва халокат андох-
тан.

— Дӯл ва чархи навро хӯчаин дид ё не? Дар сояи
ин сабабҳои табиӣ, дучанд зиёд шудани ҳосили меҳнати
моро ба вай фаҳмондӣ?

— Оре,— гуфтам.

— Бешубҳа, ачали буз расад, худаширо ба калтаки
ҷӯпон мемолад...

Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)

212. Ачал расидан

умр ба охир расидан, фаро расидани марг.

1. — Эй хар, ачалат расидааст, ман туро меҳӯрам.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Агар ачалатон расида бандагии худро бар ҷо биё-
ред...

С. Айни «Ғулмон»

Б

БАД

1. Бад ба бадхоҳ мерасад

бадкарда бадӣ хоҳад дид, бадкарда ҷазояширо мебинад.

Баръакс, барои бешарафиаш вай нокасро ҳама лаънат мекунанд, на маро. «Бад ба бадхоҳ мерасад» — меғӯянд, аммаҷон!

*С. Саидмуродов «Ибрат»
(«Занони Тоҷикистон»)*

2. Бад дидан

дӯст надоштан, нафрат кардан.

1. Улпонпулии соли гузашта ва имсоларо дода натавонистему вай моро бад дида монд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Насруллоҳ қушбегиرو ҷаноби қозӣ бисъёр бад мебинанд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

3. Бад нигоҳ кардан

1. ба чизе, касе дилсардона рафтор намудан, бад дидан, ба чизе хунукназарона нигоҳ кардан, нисбат ба чизе хусни тавачҷӯҳ надоштан.

Аз сабаби ба кор бад нигоҳ карданишон аз ҳар кас гап мешунавидагӣ шуда мондагӣ.

*У. Умаров «Кӣ айбдор?»
(«Пъесаҳои якпардагӣ»)*

4. Бади касе омадан

нисбат ба касе, чизе нафрат доштан.

Намедонам чаро аз таъзим кардан ба он бекораҳои нокас ва харҳои хаз пӯшида, бадам меомад.

*А. Лоҳутӣ «Саргузашти ман»
(«Шарқи сурх»)*

БАДАН**5. Ба бадани касе гармӣ давидан**

ба ҷӯш омадан, ба ҳаракат даромадан.

Ба бадани роҳбарони колхозии ба номи Фрунзе гармӣ давида, онҳо барои ба кор андохтани двиҷоки мағорбастаи станцияи электрикӣ миён бастаанд.

«Хорпуштак»

6. Бадани касе об гирифтан

Низ. Ба бадани касе об давидан.

Ҳамин тавр соли навбатии таҳсил Шарофат ба мактаби шабона даромад. То ин муддат баданҳояш об гирифта, сандуқи дилаш баланд шуда, ӯро боз ҳам дилработар намуда буд.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

7. Ба бадани касе об давидан

1. фарбеҳу тару тоза шудан; аз касалӣ сиҳат ёфтан,
2. ривоч ёфтани кори касе.

Харидорони доруҳои домолло торафт зиёд шуда, ӯро тез-тез аз тасбеҳгардонӣ боз медоштанд. Ба бадани домолло андак об ҳам давида буд.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

8. Дар бадан одамгарӣ будан

хислатҳои неки инсонӣ доштан, олиҳимматӣ, ҷавонмардӣ, мардонагӣ доштан.

— Пул надошта бошед, заррае дар баданатон одамгарӣ будагист!

С. Ғанӣ ва Ф. Ниёзӣ «Ватандӯстон»

9. Бадан як қабат (қабат-қабат) гӯшт гирифтан

натичаи кори худро дида ё таърифи худро шунида хурсанд шудан.

Орифчон самараи меҳнати пахтакоронро дида, дар ин субҳи босафо баданаш як қабат гӯшт мегирад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Акнун, баъди хашт сол, ки бори дуйӯм ба он чо рафтам, таъбироти азими ҳар як соҳаашро дида, бада- нам қабат-қабат гӯшт гирифт.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

БАДАСТА

10. Бадаста чизеро додан

1. чизеро бо дасти худ, шахсан додан, 2. чизеро бо хисоб кам-кам додан, 3. дар додани чизе хасисӣ кардан.

Бой дар рӯзи зиёфат мувофиқи он касоне, ки шумораи онҳоро медонист, аз хона бадаста биринчу равған ва нони хонагӣ медод.

С. Айни «Марги судхур»

БАДГИРӢ

11. Бадгирӣ кардан

бадрафторӣ кардан, муомилаи бад кардан.

Бинобар ин Қаршибег ва Юсуфбой ба ман бадгирӣ карданд...

С. Айни «Дохунда»

БАДГУМОНӢ

12. Аз бадгумонӣ баровардан

шубҳаи касеро нисбат ба касе нест кардан, назари нек ба вучуд овардан.

Сороро аз бадгумонӣ барор!..

С. Айни «Ятим»

БАДНОМ

13. Бадном кардан

номи неки касеро ба бадӣ баровардан; обрӯи касеро рехтан, расво кардан.

1. Амакам ва писари вай ҳикояти падарамро шунида, саҳт ошuftа шуданд ва «Ту маро бадном кардӣ!» гӯён мушт кашида ба болои Исмат ҳамла карданд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

2. Вай духтари мардумро бадном кард...

«Маориф ва маданият»

БАДНОМӢ**14. Аз бадномӣ баровардан**

номи неки касеро барқарор намудан, нағз будани касеро исбот кардан.

Ин на фақат ба мо, балки барои аз бадномӣ баровардани худи Салим ҳам даркор аст.

*Ҳ. Карим «Писар»
(«Шарқи сурх»)*

БАДРОҲӢ**15. Ба касе бадроҳӣ додан**

ба касе роҳи бад нишон додан, ба роҳи бад далолат намудан, касеро аз роҳ задан.

— Ман ҳилаҳои мисли ту занҳои девсириштро ба хубӣ мефаҳмам, албатта, Одинаро худ бадроҳӣ дода гурезондӣ!

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

БАДҲАВОӢ**16. Бадҳавоӣ кардан**

ҳавобаландӣ кардан, калонгирӣ намудан.

Монанди бойбачагони дигари Бухоро калонгарӣ ва бадҳавоӣ намекард...

С. Айни «Марги судхӯр»

БАЗМ**17. Базми осмонкаф**

базми калон, базми пурдабдаба.

Чӣ шабе буд, ки дар он манзил
То сахар базми осмонкаф шуд...

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

18. Базми тагикӯрпағӣ

базм, кайфу сафо бо ҳамхобағӣ — бо зан.

— Нагуфтам, ки базми таги кӯрпағӣ даркор аст?

С. Айни «Дохунда»

19. Базми чамшедӣ

Ниг. Базми осмонкаф.

Фардо дар ин чо як базми чамшедӣ барпо мекунем.

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

БАЙН

20. Аз байни касон баровардан

касоро беобрӯ, шарманда, расво кардан, радди маърака намудан.

— Маро дар пиронсолагиам ба зери ору номус мондондӣ, аз байни мардум баровардӣ...

*Р. Ҳайдаров «Ду дилдода»
(«Шарқи сурх»)*

21. Дар байни гап (сухан) даромадан

ба гап мудохила кардан, ба гапи касе аралаш шудан, миёни сухани касоро буридан.

Сад бор гуфтам, ки туро
Дар байни хар гап надоро.

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озад»

22. Ба байни гап (сухан) лагад задан

сухани касоро буридан; ба давоми сухани касе халал расонидан.

Ба байни гапаш бетоқатона лагад задем.

«Тоҷикистони советӣ»

23. Аз байн гурбаи ало (сиёҳ) гузаштан

миёни ду кас хунукӣ афтодан.

— Чӣ шуд? Магар аз байнатон гурбаи ало гузашт?

*С. Ғанӣ «Магнитофон»
(«Маориф ва маданият»)*

24. Дар байн даромадан

барои бартараф намудани чанҷоли ду нафар миёнаравӣ кардан, барои ҳалли масъалае восита шудан,

1. — Монед, Сафар ако,— гуфт Ҳошимчон,— дар байни мо надароед.

Б. Ортиқов «Ду нишона»
(«Шарқи сурх»)

2. «Шумо дар байни ин кор надароед, ки саҳв меку-
нед...»

«Газетаи муаллимон»

25. Байни... дилхунукӣ афтидан

байни якдигар хафагӣ рӯй додан, аз якдигар дилмон-
да шудан.

Байни ману ӯ дилхунукӣ афтид.

«Тоҷикистони советӣ»

26. Аз байни ду ангушти худ арши худоро нишон додан

ниҳоят доно, олим будан, тақводор будан.

— Ту дар ҳаққи хама муллоёни вайрон ва мурдор
гап задӣ, чунон ки «беша бе шеру даръё бе моҳӣ наме-
шавад», инчунин дар байни муллоён ҳам мардони худо
ёфт мешавад. Дар байни онҳо чунон шайхҳо ҳастанд, ки
аз байни ду ангушти худ арши худоро нишон медиҳанд...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

27. Дар байни ду оташ мондан

дар байни ду фикри бо ҳам зид мондан, дар байни
ду каси ба якдигар зид мондан, дар миёнаи ҷанҷол мон-
дан.

Чӣ кор кунам: ман дар байни ду оташ мондаам.

С. Фанӣ «Тӯй»

28. Дар байни ду роҳ истодан

на ин тарафу на он тараф будан, мутараддид будан,
харосон мондан, беқатъият будан.

Ё тамоман ғолиб баро, ё мағлуб шав. Дар байни ду
роҳ истодан кори мубориз нест.

М. Миршакар «Шаҳри ман»

29. Ба байни мардум даровардан

Ниг. Касеро ба қатори одам даровардан.

Мақсади асосии онҳо ба чашма ғусл кардан ва ё духтари чавони худро, камтар бошад, хаво хӯронда, ба байни мардум даровардан буд.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

30. Дар байни мардум сар бардошта гаштан

аз касе забонкӯтоҳӣ надошта, сарбаланд, бообрӯ гаштан.

1. Ман дар байни мардуми ин ҷо сар бардошта гашта наметавонам, модарат ва укаҳоятро гирифта ба ягон тараф кӯчида меравам...

С. Улуғзода «Навобод»

2. Боз аз ӯҳдааш набаромада, шарманда шуда, дар байни мардум сар бардошта гашта натавонӣ, чӣ мешавад?

«Газетаи муаллимон»

31. Аз байни нохун чирк кофтан

камбудӣ, ноқисӣ чустан, айб кофтан, айбҷӯӣ кардан, ба камбудихои хеле чузъӣ баҳонаҷӯӣ кардан.

Аммо журналисти буржуазии беҳаё аз ин ҳол (ҳандаи одамон — М. Ф.) ҳеҷ ба ташвиш наафтада, аз як лавҳа ба лавҳаи дигар мегузашт, аз байни нохун чирк мекофт.

«Хорпуштак»

32. Аз байни панча нигоҳ кардан

ба чизе бепарво рафтор кардан, аҳамият надодан, сахлангорона рафтор намудан.

Дар Ленинобод ба масъалаи ободонӣ ана ҳамин хел аз байни панча нигоҳ мекунамд.

«Хорпуштак»

33. Аз байн рафтан.

1. нест шудан, рафъ, бартараф шудан, 2. мурдан.
Фақат як қадар гарданшаҳӣ дорад, ки он ҳам бо андак гӯшмол аз байн меравад.

А. Ҳамидӣ «Машғали ҷовидон»
(«Шарқи сурх»)

34. Дар байн тухми ниғоқ коштан

ду касро бо ҳам чанг андохтан, якеро бар зидди дигаре шӯрондан.

Халқхоро бо ҳам чанг меандохтанд, дар байн тухми ниғоқ мекоштанд.

Ҷ. Икромӣ «Дар меҳмонии бародарони ўзбек» («Шарқи сурх»)

35. Дар байн хунукӣ афтидан (пайдо шудан)

Ниг. Дар байн дилхунукӣ афтидан.

1. Баъд аз гуфтугӯи имшаба дар байни Нуралӣ ва Юнусбой хунукӣ афтод.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Пас аз ин дар байни зану шавҳар хунукӣ афтод.

«Маориф ва маданият»

3. Сониян сифатҳои бадтарини Рокиа паи ҳам зоҳир гардида, дар байни зану шавҳар хунукӣ пайдо шуд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

36. Дар байн ягон гап ҳаст

эҳтимоли будани сирре ё мақсаде.

Эҳтимол дар байни онҳо ягон гапе ҳаст. Набошад, чаро ин қадар дуру дароз сӯҳбат карданд? Ана ҳамин тавр мардум фақат ба бадӣ мебаранд ва шубҳа меку-
нанд.

Ҷ. Икромӣ ва А. Одинцов «Аҷоиботи сафар» («Шарқи сурх»)

37. Аз байн (мӯй) қил нагузаштан

Дӯсти хеле наздик будан, дӯсти як дилу як забон будан.

1. Дар рӯзҳои аввал Лаҳад бо Миршаб чунон дӯст буд, ки аз байнашон қил намегузашт.

Т. Усмон «Робиа қаҳрамони даврон шуд» («Машғал»)

2. — О, аз байнамон қил намегузашт, як мавизро ду хисса карда мехӯрдем.

«Тоҷикистон»

БАЙТ

38. Байти чизеро хондан

дар бораи чизе суҳан рондан, гап кушодан.

Модарам оҳиста-оҳиста аз орзую умедхояш гап кушод. Байти хонадоркунии маро хондан гирифт.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

39. Байту ғазал

гапу гапча, гап-гап.

Ба қавли худи Иззатбӣбӣ «байту ғазали фаранҷи-партоӣ» аз дари ӯ ҳам даромада омад.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

40. Байту ғазал шудан

боиси гапу калоча шудан, овоза гардидан.

Ман ба даҳони мардум байту ғазал шудаам.

С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

БАЙЪ

41. Байъи аввал, халоси охир

дар аввали ҳар кор бояд ба як қарор омад, то ки дар охир нохушӣ нахезад; масъаларо дар аввал пазонда хотирчамъ шудан даркор.

Ман хавотир, ки баногоҳ ҳам дилварзинҷӣ шуда намонед.

— Не, не, хавотир нашавед. «Байъи аввал, халоси охир» гуфтаанд. Дилварзин он тараф истад, аз дари кӯча берун намебарояд, хизмати падараму модарамро мекунад.

*М. Сайфиддинов «Ду ҳисну ду шиқ»
(«Занони Тоҷикистон»)*

БАКАВУЛ

42. Бакавули оши тайёр

каси ба чизи тайёр ҳозиршуда, одами ба тайёр айёр. Ду сол аст, ки бисёрин таҷхизоти Шаршара бо қувваи электрики Душанбе кор мекунад. Бинокорон гоҳ-гоҳ дар чояш эътироф мекунанд, ки холо муваққатан аҳволашон ба аҳволи бакавули оши тайёр монанд аст.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

БАЛАНД

43. Ба касе баланд гап задан

бо дӯғу пӯписа гап задан, гапҳои пасту баланд гуфтан, муомилаи бад кардан.

Агар ба мо баландтар гап занад, мо дарҳол қажр карда ба бобохонамон меравем.

С. Айни «Фуломон»

44. Баланд омадан

хавобаландӣ кардан, шасти худро нашикаста гап задан.

1. — Эҳе!..— гуфт Солеҳа баланд омада,— ман кай қафо монда будам, ки акнун мемондам?

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. — Вай то бегоҳ монда нашуда бо ман музокира мекард, қадре баландтар биёям, ҷаста ҷеста даст ба гирибон ҳам шудан мегирифт.

«Машғал»

45. Баланд рафтан

аз ҳадди худ гузаштан, гапҳои калон задан; худро таърифу тавсиф намудан.

1. Имшаб дар пеши мардум ман ба шумо ҳеҷ чиз нагуфтам, лекин хеле баланд рафтед, ки ин нағз не, ука!

Ч. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

2. Ҳамчун сарлашқари ислом амр медиҳам, ки...

— Бисъёр баланд наравед, ман аз он одамоне нестам, ки кӣ будани худро надонад.

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Турфон»

БАЛАНДИҲО

46. Баландиҳо аз бекаландӣ

камбудию нуқсонҳо аз набудани назорату роҳбарӣ, ба сабаби меҳнат накардан.

1. Ҳамаи ин баландиҳо аз бекаландӣ мегӯянд. Мо мехоҳем Вазорати молия каланд шаваду ҳамаи ин ноҳамворихоро ҳамвор карда, даромади ин машинаҷаллобонро ба тартиб орад.

«Хорпуштак»

2. — Инро аз ман чӣ мепурсед? Аз худи ҳофизон пурсед.

— Аз шумо (роҳбари филармония — М. Ф.) пурсидан лозим, зеро ки баландиҳо ҳама аз бекаландианд.

«Маориф ва маданият»

БАЛЕ

47. Бале ба бало рафтан

хубӣ ба бадӣ баромадан, ба сахл гап дар зери сарзаниш мондан, ба ивази хубӣ бадӣ дидан.

— Бедарак лаққидан гаштани шумо хуб не, Ҳалимҷон! Ин вақт чунон шудааст, ки бале ба бало меравад!

Ч. Икромӣ «Тори анқабут»

48. Бале (балле) гуфтан

қоил шудан, моту мабхут гардидан; хайрон шудан.

1. Набошад чунон одобатро медиҳам, ки балле мегӯӣ.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Уро одами ҳавобаланду худписанд гӯён чунон ба газета расво кун, ки худаш «бале» гӯяд.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Аз чашм сурма ва аз даҳан сақичро чунон мегирад, ки худатон бале мегӯед.

«Тоҷикистони советӣ»

БАЛО

49. Бало аз пой касе баромадан

аз тарафи касе ба амал омадани ходисаи ногувор, мусибат, нохушӣ.

— Ҳозир ҳар бало аз пой одамони фақирӯ бечора баромада истодааст.

С. Айни «Фуломон»

50. Балои азим будан

маккор, шайтон будан, доно, пуртаҷриба будан.

— Чӣ хел танбех медиҳӣ? Вай балои азим аст...

Қ. Наимӣ «Соли 1916»

51. Бало ба паси касе, чизе

ҳар балое ки бошад, бо худаш шавад: бало занад.

1. Дигар он ки агар ман корро сахл гирифта «бало ба пасаш» гуфта монам, думчаи ҳамаи хидматгорон об мегирад...

С. Айни «Дохунда»

2. — Бало ба паси гӯшт, қариб ба даст афтада будам..

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

3. — Инсон баъзан сахв мекунад, маро бубахшед, ки сахв кардам, биёед ягон ғазал хонед, фурсат ғанимат аст, бало ба паси дунё! — гуфт.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

52. Бало барин

хеле хуб, бисъёр нағз.

1. Забони тоҷикиро бало барин ёд гирифтааст, шаросӣ гап мезанад.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

2. Ба забони русӣ бало барин гап мезад.

«Маориф ва маданият»

53. Балою бадтар

1. ҳар гуна чиз, чизҳои гуногун, ҳар гуна чизҳои дарқору нодарқор, 2. ва ғайра, монанди... ва ҳоказо.

— Ҳамаи буду шудамонро-ку фурушонда ба ўлпонпулию обпулӣ, балову бадтарпулӣ дод.

Р. Қалил «Гулрӯ»

54. Бало будан

1. макқор, шайтон, 2. доно, кордон будан.

— Ту бало будӣ, Наврӯз.

М. Миршакар «Муаллими ишқ»

55. Ба бало гирифтор қардан

касоро ба нохушӣ, бадбахтӣ, мусибат гирифтор на-мудан.

Ин марди қавоқовезони рӯяш суп-сурх, ки аз даҳшати овозаш ғӯши кас баста мешавад, маро ба чӣ балоҳо гирифтор мекарда бошад?

П. Толис «Тобистон»

56. Бало задан

нохушӣ, мусибат, бадбахтиё ба сари касе омадан; рӯй додани ҳодисаи ногувор.

1. — Боз чӣ бало зад, кайфат паридоаст...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Яъне фармудӣ, ки имомро аз рӯйхат берун кунанд?

— Ҳа, ако, ҳамин хел кор кардам...

— Бало зад туро!

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. II

3. — Худаш аҳмақ, бехунар, ба чор тарафаш дурустакак нигоҳ карда кор мекард, ҳеч бало намезад.

Р. Амонов «Зиндагӣ» («Шарқи сурх»)

57. Ба бало мондан

гунаҳкор шудан, ба ҷавобгарӣ кашида шудан; гирифтори ногуворӣ, бадбахтиегардидан; боиси сарзаниш, танкиди касегардидан.

1. Дар ягон чо ягон бех ғумой ё «саломалайкӯм»-ро дида монд-мӣ — тамом! Сардори звено ё бригадир ба бало мемонданд.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Чӣ лозим, мабодо дар оқибат кори маслиҳат додаатон барор нагирад, баъд гуноҳаш ба гардани худикас афтода, ба бало мемонад.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

3. Эй, бародар, ба шумо аз дили соф як гап зада, ба бало мондем-мӣ?

Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва шиқ» («Шарқи сурх»)

58. Бало шудан

қордон шудан, ҳунарманд шудан; ҳушъёр будан.

1. Сагираҳо бало мешаванд, худат беҳабар мемонӣ...

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

2. — Чӣ, худат пухтӣ?

— Бало шудай ту! — ханда кард Сайёра.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

59. Аз бало ҳазар

аз бад дур будан, худро аз бадҳо дур доштан, аз кори бад худдорӣ қардан.

1. — Уро бисъёр одамон дар Исфара ҳам медонистанду ба зарбулмасали «аз бало ҳазар» амал намуда, хомушӣ ихтиёр мекарданд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. — Хамин шуду шахтёрҳо тарсида монданд ва то имрӯз ҳама хона ба хона буданд. «Аз бало ҳазар» — мегӯянд одамони маҳаллӣ, Петр, ту хушёр шав!

Р. Чалил «Шӯроб»

60. Балоро ҳам надонистан

ҳеч чизро надонистан, тамоман надонистан.
Студентон мегуфтанд, ки балоро ҳам намедонад.

*Х. Аскар «Нишони одамият»
(«Истеъдодҳои ҷавонон»)*

61. Балои ҷон будан

боиси кулфат, ногуворӣ будан, безоркунанда, бадил-зананда, озордиҳанда будан.

— Ин Давлат одам не, балои ҷон аст.

Қ. Наимӣ «Соли 1916»

62. Балои ҷон шудан (гардидан)

боиси ногуворие шудан, озордиҳанда, дилгиркунанда, безоркунанда шудан.

1. Ана ҳамон пули қарз ба мо балои ҷон шуд.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

2. Напарвар сағ, ки чун девона гардад.
Балои ҷони соҳибхона гардад.

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озод»

БАЛОТОН

63. Балотонро гирам

тасаддуқат шавам, қурбонат шавам.

1. — Мансурҷон, балота гирам, ғуломат шавам, ҳар чизе ки хоҳӣ, аз ман ситон...

«Хорпуштак»

2. — Балотона гирам, ин қадар тез мегардед?

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

64. Балоят ба чонам

Ниг. Балотона гирам.

— Ака Сурхак, балоят ба чонам, қасам ба арвоҳи поки падарам, як ман симулант не.

*М. Миршакар «Духтари фавқуллода»
(«Маҷмуаи пьесаҳо»)*

БАНД

65. Банд карда шудани сари касе

Ниг. Сари касе банд шудан.

Мо якдигарро дӯст дошта мондем. Носир аз хабари ислоҳоти замин олам-олам шод буд, ки заминдор мешаваду барои тӯй чизу чора меғундорад. Шумхабари ба каси дигар банд карда шудани сари маро шунида тамом рузаш сиёҳ шудааст.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

66. Касеро банд кардан

касеро (дар сӯхбат, мунозира ва ғайра) мағлуб кардан.

1. — Лекин Соро як гап заду мана банд карда монд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Баъзеашон даҳ нафар ману шумо барин шаҳрихро дар мунозира банд мекунанд.

*Ҷ. Одинаев «Колхозчидухтар»
(«Шарқи сурх»)*

БАНДАГӢ

67. Бандагии худро бачо (барчо) овардан

вафот кардан, мурдан.

1. — Баъд аз ду сол падарамон бандагии худро бачо оварданд.

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. «Агар ачалатон расида бандагии худро барчо биёред, дар пахлуи гӯри падарам як сағонаи васеъ сохта шуморо бурда он ҷо мегӯронам» гуфта буд.

С. Айнӣ «Ғуломон»

БАР

68. Бари касе ба бараш нарасидан

дахл ба харч кифоя накардан, мӯхтоҷи кашидан.

Аз пушти ҳамин бадмасти бараш ба бараш нарасида мегардаду дар ягон ҷо ягон соли таъин кор карда наме-тавонад.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

БАРАКА

69. Барака диҳад

зиёд гардонад, афзун кунад, фаровонӣ диҳад.

1. Саломат бошу худо ба умру чонат барака диҳад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Ба ин коратон набошад, ба хирман барака диҳад.

«Хорпуштак»

70. Барака ёфтан

хайр дидан; баҳраманд шудан; муваффақият ёфтан.

1. Ҳалол меҳнат кард, аз меҳнати ҳалол барака меёбад...

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2. — Аз саракат гардам, якта ашӯла гӯй, Равшанак. Илоҳӣ барака ёбӣ!

*С. Улуғзода «Ҷўяндагон»
(«Шарқи сурх»)*

3. — Оишахола, илоҳӣ барака ёбед, ҷӣ мешуд, ки боз панҷ сӯми дигар қарз меодед, ба кӯдакам ширу ба худам нон биёрам.

«Маориф ва маданият»

71. Барака паридан

кам шудан (миқдоран), ривочу барор надоштан.

1. Акнун аз он хонадонҳое, ки ман пештар ин чизҳоро аз он ҷоҳо меҳӯрдам, харчанд бойтар шуда бошанд ҳам, барака паридааст.

С. Лайнӣ «Марги судхӯр»

2. Ман розӣ нашудам, зеро одамҳо мегуфтанд, ки агар ҳаққи осиебон дода нашавад, баракаи орд мепарад.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

3. Нашуморед... (донаҳои кӯраки пахтаҳо — М. Ф.) боз баракааш напарад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

БАРБОД

72. Барбод додан

несту нобуд кардан, барҳам додан.

1. Вале Армияи Сурх ҳамаи умедҳои онҳоро барбод меод.

«Тоҷикистон»

2. Номуси бисёр оилаҳоро барбод доданд.

С. Улуғзода «Аҳмади Дониш»

73. Барбод рафтан

талаф, несту нобуд, торумор шудан; беҳуда сарф шудан.

1. Афсӯс ки меҳнати шумо барбод рафт.

М. Миршакар «Қишлоқи тиллоӣ»

2. Ҳамаи тарҳу нақшаи вай дар як дам барбод мерафт.

Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

БАРГ

74. Барги сабз

тӯҳфа, тӯҳфаи ночиз; раҳовард.

1. Нагиред меранҷам. Ин фақат... Ҳамин тавр як барги сабз, барои омадани Ҳайдарҷон.

*Ҷ. Иқромӣ ва Е. Мительман
«Гуноҳи кӣ?»*

2. — «Барги сабз»-и аз Чорҷӯй овардаатон бад нест...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

БАРДОР**75. Бардор-бардор кардан**

касоро аз ҳад зиёда таърифу тавсиф кардан, иззату хурмат намудан.

Мухлисонаш ўро шахси «табаррук» номида, бардор-бардор мекунанд...

«Тоҷикистони советӣ»

76. Бардору зан кардан

мағал бардоштан, харҳаша, қангу чадал кардан.

Охир, ба наздикӣ дар хонаи мо меҳмони нав пайдо мешавад, вай худро ин қадар бардору зан кардан гирад, оқибат чӣ мешавад?

С. Фанӣ «Табассум»

БАРДОШТ**77. Бардошт кардан**

1. таҳаммул, сабр, кардан; тоб овардан, тоқат кардан, 2. нигоҳ карда истодан.

1. Чаро бардошт накунам, агар зинда бошам, соли дигар қусури инҳоро мебарорам.

С. Айни «Дохунда»

2. — Хайр, холо бардошт кун! Ба очам гуфта назанонам, ман одам не!..

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

БАРДОШТА**78. Бардошта тавонистан**

1. тоқат кардан, тоб овардан, 2. қабул намудан.

1. Лекин ҳама медонистанд, ки Бадал ака яккраҳагӣ ва гарданшаҳӣ дорад ва ин феъли ўро фақат Савриҳола бардошта мегавонаду бас.

М. Рустамова «Зайнаб» («Шарқи сурх»)

2. Мӯсафед қину азсби миршабхонаро бардошта на-тавонист..

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

3. Чунки дар он вақт «ба санг бархӯрдани тири одам-кушиашон ба ҳар кас маълум шуда, сабаби шикастани шаънашон мешуд. Ин корро бошад «бузургвории муллои онҳо» бардошта наметавонист.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

4. «Модоме ки бардошта наметавонӣ, нӯшиданат чӣ хочат!»

«Хорпуштак»

БАРОИ

79. Барои хотир

барои иззату ҳурмат, барои хурсандӣ, барои дилбардорӣ.

— Барои хотирам шуда ягон бор ҳам таклифамро қабул накард! — гуфт Чӯра.

80. Аз барои як нахӯд як ҳавз обро хӯрдан

1. барои андак манфиат шуда зарари калон дидан,
2. аз ҳад зиёд мумсикӣ намудан.

— Шумо то ҳол саводи дуруст надоред. Чи тавре ки меғӯянд: «Аз барои як нахӯд як ҳавз обро хӯрд». Ман дар бораи тақдири шогирдонатон хавотирам.

«Газетаи муаллимон»

БАРОБАР

81. Баробар кардан

1. ҳисобро яктарафа кардан, бо касе ҳисобӣ кардан,
2. додан, пардохтан.

1. Аз хонаи дарун дафтараширо овард ва бо бойбача ҳисобашро баробар карда, пули нақдро қабул намуд...

С. Айни «Марги судхӯр»

2. — Ҳамин рӯз арбоби деҳаи мо меояд, ба вай таъин мекунам, ки ягон судхӯрро дида гарави замини маро баробар кунад...

С. Айни «Дохунда»

3. Гӯед, ки нағз табобат кунанд, хароҷоташро баъд ман баробар мекунам.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

82. Баробар омадан

рост, мувофиқ омадан.

— Не, ин кор ба ман баробар намеояд ва дар он вақт ман қариб чоръяки пули тоқиҳоямро аз даст медиҳам...

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

83. Бо касе баробар шудан

бо каси аз худ камтар ҷангу ҷидол кардан, часпу талош намудан.

1. Сабоҳат шаттоҳии модаршӯяшро нағз медонист, бинобар ин бо вай баробар нашуда, кӯдаки аз шавкуну мағал бедоргашташро бардошта ба хона даромад.

*А. Мусаввада «Сабоҳат»
(«Занони Тоҷикистон»)*

2. — Айб аст, айб аст, бой, монед, баробар нашавед...

С. Саидмуродов «Рағно»

БАРОБАРИ

84. Баробарӣ кардан

истодагарӣ кардан, муқобил истода тавонистан.

Гӯё танҳо худаш ба даҳ нафари онҳо баробарӣ карда метавонист.

С. Айнӣ «Фуломон»

БАРОВАРД

85. Бо бароварду фурувард

бо иловаҳо, ботафсил, ба гап лаб монда; бо рости дурӯғ; овозашро баланду паст карда.

1. Пагоҳ Холиддин воқеаи имшабаро нарезонда-начаконда бо бароварду фуруварди зиёд ба раис ва дигар активони колхоз гуфта дод.

*Р. Ҳайдаров «Ду дилдода»
(«Шарқи сурх»)*

2. Бо ҳазору як бароварду фурувард гуфт, ки худӣ ҳамон шаб ҳафт шеърӣ лирикӣ иншо кардааст.

«Маориф ва маданият»

3. «Саломномаи» аз бисъёр хондан ёдшударо монда бо бароварду фурувардаш мехонд ва ба қавли одамон қад-қади ҷав қадам мемонд, то ин ки маросим ҳар ҷи зиёдтар тӯл кашаду аз ҳозирон ба «саломномагон» касе пул надода намонад.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

БАРОМАДАН

86. Аз касе чизе баромадан

аз тарафи касе чизе зоҳир гардидан, фикреро изҳор намудан.

Аз шумо баромадани ин хел фикрҳои зидди нишондоди фирқа нағз намешавад.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

БАРОР

87. Барор гирифтан

1. мувофиқ омадан, соз шудан, 2. пеш рафтани, авҷ гирифтани; ривож ёфтани, омад кардани.

1. Имрӯз қораш барор гирифт.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

2. Якчанд дақиқа пеш Сулаймон Одинаев дар бораи барор гирифтани сафараш боварии комил дошт.

«Тоҷикистони советӣ»

БАРТАРАФ

88. Бартараф кардан (намудан)

барҳам додан, дур кардан, аз байн бардоштан.

1. Ҳомидов ҳанӯз барои бартараф кардани камбудии қори радиошунавӣ чорае наандешидааст.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Лек бовар кун, намегардам, талаф,
Мушкилиро менамоям бартараф.

А. Баҳорӣ «Сарахбори зиндагӣ»

89. Бартараф шудан

1. пасанда гаштан, хомӯш шудан, 2. ҳал шудан.

Дар он вақт дарди сараш бартараф хоҳад шуд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

БАРФ**90. Аз барф манора сохтан**

кори беҳуда, бемаънӣ кардан, ба кори бенатиҷа, бе-оқибат машғул шудан.

1. Агар хаёли бо трубаҳои сафолин водопровод гузаронданро бо мақоли халқ таъбир кунем, монанди «аз барф манора сохтан» як хаёли хом аст.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», ҷ. IV

2. Шумо аксаран аз барф манораю аз лой ҳалво месозед.

«Хорпуштак»

БАРЪАКС**91. Баръакси чашмдошт**

бар хилофи интизор, баръакси умед, ғайричашмдошт.

1. Маълум шуд, ки Домуллоҷон дар fronti Чанги Бузурги Ватанӣ мавқеи ҳудро ёфта, баръакси чашмдошти баъзеҳо ба қаҳрамонӣ нишон додан сар кардааст.

Ҷ. Икромӣ «Қаҳрамони канори Днепр»

2. Аммо баръакси чашмдошти онҳо баромад.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

БАРҲАЁТ**92. Барҳаёт будан**

дар қайди ҳаёт, зинда будан.

— Ҳоло ки ману модарат ба сарат зинда ва барҳаёт ҳастем, хондан намегирӣ?!

Ҷ. Икромӣ «Ғусса» («Шарқи сурх»)

БАРҲАМ**93. Барҳам хӯрдан**

аз миён рафтани, нест шудан.

Ҳоло бо роҳбарии фирқа ва ҳукумати шӯроӣ ин гуна зиддиятҳои миллӣ барҳам хӯрд...

С. Айнӣ «Дохунда»

БАРҶОМОНДА**94. Барҷомонда шудан**

1. аз кор мондан, хастаю афтода шуда мондан, 2. пири фартут гаштан, касали бистарӣ шудан.

Акнун шумо барҷомонда шудед.

С. Айнӣ «Фуломон»

БАСМАБАС**95. Басмабас (баҳс ба баҳс) омадан**

1. зӯрозмоӣ намудан, часпу талош кардан, 2. гапгузаронӣ, мунозира намудан.

Ҳар яке онҳо бо чандин кас басмабас меомад.

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

БАСТ**96. Басту банд**

1. баҳампайвандӣ, алоқамандӣ, 2. композиция.

Ва ҳол он ки очеркҳои «Як рӯз» ва «Муҳочирон»-ро, ки ҳам аз ҷиҳати ҳаҷм, басту банд ва сохти худ, ҳам аз ҷиҳати дарбаргарию воқеаҳои ҳаёт аз якдигар фарқи калон дошта, барои равшантар муайян кардани симои Ф. Муҳаммадиев ҳамчун очеркнавис материали хубе медиҳанд...

М. Муллоҷонов «Танқиди адабӣ ва тарбияи нависандагони ҷавон» («Шарҳи сурх»)

БАСТА**97. Қасеро ба касе баста мондан**

қасеро ба касе барои роҳбарӣ, омӯзонидани чизе во-баста намудан.

— Набошад,— гуфт Қосимҷон,— Фозилҷонро ба шумо баста мемонем, Вай бисёр таҷриба дорад...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

БАСТАН**98. Бастани пеши об**

барои рӯй надодани ходисае пешакӣ чора дидан, пеши ходисаро гирифтан, пешгирӣ кардани ногуворӣ.

Ин марди ботадбир барои бастани пеши об ҳангоме ки 15 ҳазор сӯми шараққосӣ аз тағи бинии ӯ гузашта, ба ҷойҳои даркорӣ рафт, ба ӯ хуччатҳои якқулочӣ сохта дод...

«Хорпуштак»

99. Бастани роҳи касе, чизе

ба иҷрои нияти касе имконият надодан, ба кори касе мамониат кардан.

Албатта ин кор барои бастани роҳи ишқбозии Ҳабба бо писари косагар будааст.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

100. Бастани чашм (одамон, мардум)

авомфиребӣ кардан; қаллобӣ кардан.

Ин кор рӯякӣ хушкондан буда, фақат барои бастани чашми одамони контора аст.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

БАХТ**101. Бахт ба коми касе**

созгории бахт, мувофиқи хоҳиши дили касе, мувофиқи таъ ва орзӯ.

Обу ҳаво ҳам созгор, хулоса, гӯё ки бахт ба коми Бозор.

С. Айни «Дохунда»

102. Бахти касе баландӣ кардан

омад кардани кори касе, ба мақсади худ ноил шудан, нағз пеш рафтани кори касе.

Дар дигар чиз ҳам бахти Усмон баландӣ кард. Ба вай муяссар гардид, ки спортсмен-боксери бомаҳорат шавад.

«Газетани муаллимон»

103. (Барои) бахт бахтҷунбон даркор

барои бахтӣер шудан воситае лозим, барои ба мақсад расидан ташаббускор лозим аст.

Элак баҳона дидор ғанимат! Майлаш, ин корро худам пеш мегирам. Бедарак нагуфтаанд, ки барои бахт бахтҷунбон даркор.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

104. Бахт гаштан. (баргаштан)

рӯ гардондани бахт аз касе; номади кор, пеш нарафтани кори касе.

1. — Бахт аз мо гашт! Филҳои Маҳмуд моро поймол карданд, ҳама гурехтанд.

С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»

2. «Қасеро бахт баргардад, шикаст андар шикаст хоҳад шуд».

П. Толис «Тобистон»

105. Бахт ёр будан

ҳамеша хушбахт будан, ҳамеша пешрав будани кори касе.

— Илоҳӣ бахтат ҳамеша ёр бошад, духтарам.

К. Носиров «Орият»

106. Бахти касе кушода шудан

ба хушбахтӣ расидани касе, барор гирифтани кори касе; ба худ ҳамсари муносиб ёфтани духтар ё ҷавонписар.

1. — Бахти шумо ҳам кушода шуда меравад,— гуфт Барака табассумомезона.— Шояд рафиқи муносиб пайдо шуда монаду шумо ҳам хонадор шавед.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. «Ба сабабҳои, ки арз карда шуд, бахти ҳамшира атон ба зудӣ кушода нашуда истодааст».

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. 11

107. Бахти касе лаб задан

пешрафт кардани кори касе, барор ёфтани кори касе, ба мақсад ноил шудани касе.

1. — Чӣ мегӯӣ, зан, ки бахти мо лаб зада, аз кунда параха парида истодаасту домулло боғи дар лаби соӣ будагиашонро ба мо инъом карданд.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. — Эӣ занак, бахтамон лаб мезадагӣ барин, ба Адолат як одами калон талабгор шудааст.

*Р. Ҳайдаров «Духтари бебок»
(«Истеъдодҳои ҷавонон»)*

108. Бахро пеши по задан

аз он чи ки боиси хушбахтӣ шуда метавонист, рӯ гардондан.

— Бахро пеши по назану аз хешии қозӣ рӯӣ нагардон!

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

109. Бахти сафед

1. бахти нек, толеи баланд, 2. комъёбӣ ва муваффақият.

Ба шумо дорам аз худо уммед,
Ки диҳад рӯзи неку бахти сафед.

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи овоз»

110. Бахти касеро сафед кардан

1. касеро хушбахт, хуштолеъ кардан, 2. ба муваффақият, комъёбӣ расондан.

— Гулнор! Акнун ту калон шудай, худо бахтатро сафед кунад.

С. Айни «Дохунда»

111. Бахти касе сиёҳ будан

бадбахт, бетолеъ будан, барор надоштани кори касе. Бечораро бахташ сиёҳ будааст, ҳар боре ки маро бинад, ҳасрату гирья мекунад...

*Р. Амонов «Ду қатра ашк»
(«Шарқи сурх»)*

112. Бахт тобидан (тофтан)

рӯ овардани хушбахтӣ, омад кардани кори касе.

1. Бахмал беақл не, лекин намедонам, ки барои чӣ бахташ наметобад.

Ғ. Абдулло «Қарзи виҷдон»

2. Пахтакори кишварам, аслан туй эъҷодкор,
Қимийи асл қору заҳмати поки ту шуд,
Қонҳои нуқраю зар оби ту, хоки ту шуд!
Тофт бахтат ба саъю ҳимматат шуд илм ёр.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

113. Бахту толеъ рӯй овардан

кори касе барор, омад кардан.

— Ака Рустам! Ба хонаводаи ту бахту толеъ рӯй овардааст, хабарчии ин ҳам ман шуда омадам...

С. Айни «Дохунда»

114. Бахт тохтан

Ниг. Бахт тобидан.

1. Агар «бахташ тохта» бой надихад, он пул кам-кам ба номи ҷӯтал ба қисаи одамони миршаб меравад.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. IV

2. — Эҳ, агар бахтамон тохта, писардор мешудем, забони Тошабобо расо кӯтоҳ мешуд.

М. Зокиров «Шодиёна («Пьесаҳои драматурғони Тоҷикистон»)

115. Ба бахти касе хазон омадан

ба бахти касе завол омадан, рӯ гардондани бахт.

Аммо аз он рӯзе ки Гулбахор омад, ба бахти ӯ хазон омад.

Ҷ. Иқромӣ «Дар меҳмонии бародарони ўзбек» («Шарқи сурх»)

116. Бахт хандидан

Ниг. Бахт тобидан.

1. Исто, саросема нашав, ба мо ҳам бахт механдад.

Ҳ. Содӣқ «Қумрӣ» («Шарқи сурх»)

2. — Ҳеҷ гап не, барои ин хел духтарҳо бахт аз ҳар дар механдад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

БАХТАШ

117. Бахташ таваккал

аз рӯи таваккал, оё шавад ё нашавад, ҳар чи бодобод гӯён ба коре иқдом намудан, ба муваффақияти гасодуфӣ умед бастан.

1. — Қони акеш, мо дар бригадаи Таваккал ако аз рӯи «бахташ таваккал» кор мекунем...

«Хорпуштак»

2. Аммо магар бо гумонбари делаи чиноятӣ кушода, дар кӯчаҳои сарбаста гаштан ва ё «бахташ таваккал» аз домани касе кашидан аз рӯи қонун мешавад?

«Хорпуштак»

БАХЪЯ

118. Бахъяи рӯи кор рафт

сирри коре фош шуд, ошкор гардидани сирре.

Ман меғӯям: холи ҳозир, ки бахъяи рӯи қорамон на-рафтааст, ғами худамонро хӯрем...

Р. Қалил «Одамони қовид», қ. II

БАЧА

119. Бача бо ризқи худааш ба дунёе меояд

гӯё бо зоида шудани фарзанд дар оилаи камбағал ризқи хӯроки вай ҳам худ аз худ муҳайё мешавад.

Падару модарам орзу мекунам, ки фарзанди бисъёр дошта бошанд. Дар шароити камбағалию нодорӣ чӣ гуна поидани фарзандро фикр ҳам намекарданд ва ме-гуфтанд, ки «бача бо ризқи худааш ба дунёе меояд».

С. Улуғзода «Субҳи қавониш мо»

120. То бача гирья накунад, модараш шир намедиҳад

барои ба даст даровардани мақсаде бояд кӯшишу ғайрат кард.

— Оҳ Сабоҳҷон, ба ҳалво гуфтан даҳон ширин намешавад, кани ман ба гуфтаи ту дарҳам, ту чӣ кор меку-ни?

— Ба ҳалво гуфтан даҳон ширин нашавад ҳам, «то бача гирья накунад, модараш шир намедиҳад»-ро на-шунидӣ-мӣ?

Б. Азизӣ «Никоҳи дилхоҳ»
(«Занони Тоҷикистон»)

121. Бача дар камар (сафар), номаш Музаффар

ба бачаи нозода ном мондан, пеш аз рӯй додани ко-ре, ҷанҷолу муноқишаи онро кардан, пеш аз ба вучуд омадани чизе дар хусуси он гап задан ё таърифи онро кардан.

1. — «Бача дар камар, номаш Музаффар» гуфтагӣ барин, ту аз ҳозир дар ғами номмонӣ нашав.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

2. — Бача дар сафар, номаш Музаффар, гуфтагӣ барин ҳоло кӯдак аз шиками модараш набаромада, дар ҷустуҷӯи номи писар гаштани шуморо бинед-а.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

3. — Бача дар сафар, номаш Музаффар. Шафтолу ҳанӯз калон нашуда ва напухта шумоён аз ҳоло ғавғои онро карда истодаед.

Ш. Қиёмов «Талоши бахт»
(«Маҷмуаи пьесаҳо»)

122. Бача-кача

фарзанд, аҳли оила, бачагони гуногун.

1. Мо як зимистони озод хезумкашӣ карда барои хӯ-роквории бача-качагонамон тайёр карда будем...

С. Айни «Ғуломон»

2. Бача-качаи бешуморе чамъ шуда буданд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

123. Бачаи мор мор аст

аз бад бад мерӯяд.

Бобою бобокалонаш хӯча буданд. Падараш колхоз-чӣ шуда кор мекунад. Худаш ҳам баъд аз тамои карда-ни мактаби миёна ба колхоз аъзо шуда меҳнат мекунад, — гуфт Азимҷон гӯё худро муҳофизакунон.

-- Ҳоло ту бача. Қай медонӣ, ки аз дуньё чӣ мегузарад. «Бачаи мор мор аст» фаҳмидӣ?

«Занони Тоҷикистон»

124. Бачаи талабидаву харида

ягона фарзанд, фарзанди ниҳоят азиз.

Барои чӣ шах шуда мондӣ, тезтар ба духтур телефон кун. Бачаи талабидаву харидаам нобуд нашавад.

С. Ғанӣ «Тӯй»

125. Бача чӣ гуна? — Оча намуна

ҳар хислати хубу некро бача аз оча мегирад; бача ба калон тақлид мекунад.

— Дидӣ, писари ман чӣ хел доно... Пурсанд, ки бачааш чӣ гуна, гӯед, ки очаш намуна.

С. Ғанӣ «Тӯй»

126. Бачаи ўгай шудан

дар назари касе бегона, номаҳбуб гардидан, аз назар афтодан.

— Не, сонӣ ҳама моро фаромӯш карданд, ба қавли баъзеҳо «бачаи ўгай» шуда мондем.

«Тоҷикистони советӣ»

БАЧАҒӢ

127. Бачагӣ кардан

сабукӣ, сабукандешагӣ кардан, беақлӣ кардан.

— Аҳмад, бачагӣ накун!

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

БАЪД

128. Баъд аз ид ҳино

Ниг. Баъд аз тӯй нағора.

Аз ҳоло корро чунон ташкил намояд, ки баъд аз тӯй нағораю баъд аз ид ҳино нашавад...

«Хорпуштак»

129. Баъди аз лой гузаштани хар

баъди аз эҳтиёҷ баромадан, пас аз ба анҷом расидани кор, пас аз ҳосил шудани мақсад.

1. Дар ҳама ҷо мо борҳои Ҳочиро аз кишти ба кишти ва сонӣ аз кишти ба поезду ароба кашонда то Тифлис расондем, вале баъди аз лой гузаштани хари Ҳоҷӣ вай муомиларо бо мо дигаргар намуд.

*Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

2. Раиси колхоз то кӯчонида овардани деҳқонони балҷувонӣ ҷувол-ҷувол ваъдаҳои тумтароқ дода, баъди аз лой гузаштани хараш, бо ҷудо кардани як устои дуредгару як гилкор, қаноат карду бас.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

130. Баъд аз сари касе

баъд аз вафоти касе.

1. Аммо падарам баъд аз сари онҳо ҳам истиқомати дуҷоягиро тарк накардааст.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», ҷ. 1

2. Баъд аз сари мо ба ҳамин як бурда ҳавлии вайронаю валангорамон соҳибию алову чароғ карда менишастагист охир.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», ҷ. 1

131. Баъд аз тобу тез — қайла куну рез

дар вақти даркорӣ барои дафъи ҳодисае чора надида, пас аз рӯ додани он ҳаракат намудан бефоида аст.

— Э, исбот чӣ даркор? Бе он ҳам ҳама медонад! «Машинаи кӣ ифлос? Машинаи Дадоев!» мегӯянд! Акнун чӣ дод мезанӣ? «Баъд аз тобу тез — қайла куну рез» ҷӯра!

П. Толис «Ҳикояҳо»

132. Баъд аз тӯй нағора (нақора) задан

баъд аз рӯй додани воқеае илоҷ ҷустан, чорабинӣ баъди кор аз кор гузаштан.

1. Вале, баъд аз маълум ва равшан гардидани нуқсонҳо ва хатоҳо ба майдон бо шамшери чӯбин баромадан ба мисли «баъд аз тӯй нақора задан» аст.

Ш. Хусейнзода «Масъалаҳои танқиди адаби дар адабиёти советии тоҷик» («Шарқи сурх»)

2. Соатҳои 10—11 автобус меояд, ки ин зарбулмасали «баъд аз тӯй нақора»-ро ба хотир меорад.

«Маориф ва маданият»

БАҒАЛ

133. Бағал ба бағал дарафтидан

гӯштӣ гирифтан, зӯрозмоӣ кардан.

Ба ман муборизае даркор аст, ки мардинавор бағал ба бағал дарафтед.

С. Айнӣ «Дохунда»

134. Аз бағали касе бардоштан

дар афтодагӣ, мӯхтоҷӣ ба касе ёрдам расонидан, дастгирӣ кардан.

Шумо дӯстони бисъёре доред, ки сафедро аз сиёҳ нағз фарқ карда метавонанд ва вақташ ояд, аз бағалатон мебардоранд.

135. Бағали касеро бо чормағзи пуч пур кардан

Ниг. Қисаи касеро бо чормағзи пуч пур кардан.

— То кай бағали маро бо чормағзи пуч пур карда мегардед?

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

БАҲОР

136. Баҳор, кучо будӣ? — Таги тути бедона

1. дар вақташ кореро иҷро накардан, фурсатро дар иҷрои коре аз даст додан, дар вақти иҷрои коре танбалӣ кардан, 2. бепарво.

Баҳор, дар кучо будӣ? — Таги тути бедона, гуфтагӣ барин Қобилчон аз соз омадани тирамоҳ хотирчамъ шуда, ба зимистон тайёри ҳам надид. Аз ин чост, ки ҳавои сарди ногаҳонӣ ўро дар ғафлат ёфт.

«Хорпуштак»

137. Ба баҳори орзӯ расидан

ба мақсади худ расидан, хушбахт гардидан.

Ба баҳори орзӯятон мерасед, тӯю тамошо мекунед.

*Ҷ. Икромӣ ва Г. Мительман
«Гуноҳи кӣ?»*

138. Баҳори умр хазон шудан

1. умри ҷавонии касе бо азобу машаққат, беҳушию хурсандӣ гузаштан, 2. рӯ ба пири ниҳодан, 3. мурдан.

Баҳори умри мо охир хазон шуд,

Ҷавонӣ рафту пири ҳамбинон шуд...

М. Миршакар «Шеърҳо ва достонҳо»

БАҲР

139. Аз баҳри касе, чизе баромадан (гузаштан)

чизе, касеро рад, тарк намудан, сарфи назар кардан, аз касе, чизе даст кашидан.

1 — Агар аз баҳри базм гузаред, маро кушта аз хонаи ман баромада равед,— гуфт Миршаб...

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. IV

2. Вай асло аз баҳри завод нахоҳад баромад!

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

3. Ту акнун аз баҳри ин тавр духтар гузар! Ман худам ба ту як зан меёбам.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

4. Вай ранчид ва аз баҳри хондани ҳуҷҷати Умар баромада онро ба рӯи стол гузошт.

«Тоҷикистони советӣ»

140. Баҳри дили касеро кушодан

касеро шодмон кардан, аз ғаму ғусса озод кардан, хурсанд кардан.

Вай дар вақтҳои дилтанг шудан хондани ғазалҳои Ҳофиз, дostonҳои Низомиро дӯст медошт. Онҳо баҳри дили ӯро мекушоданд.

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. II

141. Баҳри касе кушода (во) шудан

1. табъи кас кушода шудан; рӯи кас тоза шудан,
2. хушнуд, мамнун гардидан.

1. Баҳри кас во шуд аз назораи он,
Дида бигирифт лаззати бисъёр.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

2. Ғайрати аъзоёнашро дида, баҳр-баҳри Ғафурҷон-ака кушода мешуд.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Агар аз дарвозаи калон дохили ҳавлӣ гардед, баҳратон кушода мешавад.

«Тоҷикистони советӣ»

142. Аз баҳри ҷон гузаштан

барои коре худро фидо кардан, ба мурдан тайёр будан.

1. Агар аз баҳри ҷонатон нагузашта бошед, аз ин ҷо равед!

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Аз баҳри ҷонаш мегузараду маро хурсанд мекунад...

«Хорпуштак»

БАҲС

143. Баҳс-мабахс

тараф ба тараф; қасд ба қасд.

Гӯе ки бо онҳо баҳс-мабахс мехонда бошанд...

С. Айни «Марги судхӯр»

БАҲУДА**144. Баҳудаю бехуда**

даркору нодаркор.

— Не бошад, хап дар хона шинад. Баҳудаю бехуда ба кӯча набарояд.

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

БАҶО**145. Баҷо будан**

сиҳату саломат, дуруст, нағз будан.

— Очаатон гардад, баҷо будед-ку?

«Маориф ва маданият»

146. Бе аҷал куштан

пеш аз вақт ба мурдани касе сабаб шудан.

Ба воситаи ин шӯҳихои бемаврид ўро бе аҷал кушад...

С. Айни «Марги судхўр»

147. Бе гап набудан (не, нест)

бе сабаб набудан, ягон сабаб доштан.

1. Қасе ки даромадан нахоҳад, албатта бе гап не!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Ин ки немис дар гузаргоҳи асосӣ муқобилияти хеле суст нишон дод, бе гап нест.

С. Улуғзода «Дар оташ»

3. — Э-э, ин хоби дидагии ман бе гап набудааст-дия...

К. Носиров «Орият»

148. Бе гузашт

бе сабуки, бе имтиёз.

Ба андешаи ман, номҳои нависандаю шоирони ҷавон, асарҳои хеле аз онҳо бе ҳеҷ гузашт ҷолиби диққат мебошанд, дар газетаю журналҳо ҳеҷ гоҳ ба ин дараҷа бисёр во намухӯрданд.

Р. Ҷалил «Дар роҳи иҷрои вазифаҳои муқаддас» («Шарқи сурх»)

149. Бе дарди саре нишаста будам, пул (зар) додаму дарди сар харидам

Ниг. Пул дода дарди сар харидам.

1. Лаънат ба он бузаки мичморук... Бе дарди саре нишаста будам, пул додаму дарди сар харидам. Биллон азим ки ин дафъа ёфт шавад, садкаи сар гуён кушта мехураму чонома халос мекунам.

С. Улуғзода «Калтакдорони сурх»

2. Оре, дар ин гуна мавридҳо ҳамин зарбулмасалро такрор мекунад:

Бе дарди саре нишаста будам, пул додаму дарди сар харидам. Тафовут фақат дар ин буд, ки Хоҷаназар пул надода дарди сар ёфт.

*Ф. Муҳаммадиев «Меҳри диёр»
(«Чароғи ирфон»)*

3. Бе дарди саре нишаста будам, зар додаму дарди сар харидам гуфтагӣ барин як гапи беҳударо гуфтаму сарамро ба бало мондам.

*М. Миршакар «Сўҳбати натиҷанок»
(«Маҷмуаи пьесаҳо»)*

150. Бе дуд сӯхтан

дарунакӣ азоб кашидан, азоби рӯҳии сахт кашидан, аз ҳасрату гам сахт дар азоб будан.

Бечора модар ба онҳо (ба сурати фарзандони дар фронт кушташудаи худ — М. Ф.) менигаристу дилаш пур шуда, лабонаш пир-пир pariда дарунакӣ гирья мекард, бе дуд месӯхт.

«Маориф ва маданият»

151. Бе ин чӣ будӣ (амма), ки лунчи ту варам кард

Ниг. Аввал чӣ будӣ, гурба, ки лунчи ту варам кард. Аз хоб лабқаҷ шуда бархост. «Бе ин чӣ будӣ амма, ки лунчи ту варам кард!» Сохту сумоти бе ин ҳам гирья-ангези ӯ, чунон ки мегуфтанд, гурфа намуде шуда буду рӯи вайро мурда бинад ҳам метарсид.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

152. Бе чизе набудан

бе сабаб набудан, ягон мақсад доштан.
Ба ин чо омадани у ҳам бе чиз нест.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

153. Бе нордбон ситораи осмонро гирифтан

ниҳоят қаллоб, фиребгар будан.

Вай дар айёри аз Мирзоев зиёдасту кам нест, бе нордбон ситораи осмонро мегирад.

«Тоҷикистони советӣ»

154. Бе парда гап задан (гуфтугӯ кардан)

1. ошкоро сухан гуфтан, кушоду пӯстканда гап задан, 2. бешармона гуфтугӯ кардан.

1. Ҳама ҳайрон мешаванд, ки Шариф чаро бе парда гап мезанад.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

2. — Ман бо шумо чанд даҳан гап доштам ва аз ин ки бе парда гуфтугӯ хоҳам кард, маро бахшед.

*А. Ҳамидӣ «Машғали ҷовидон»
(«Шарқи сурх»)*

155. Бе пир марав, ки дар амонӣ, ҳар чанд Сикандари замонӣ

дар ҳама кор бояд бо пирон, куҳансолон маслиҳат кард.

1. Дар ҳама чо аз пирамардон фоида бурдан даркор аст. «Бе пир марав, ки дар амонӣ, ҳар чанд Сикандари замонӣ»-ро нашунидед-мӣ?

*А. Ҳамидӣ «Машғали ҷовидон»
(«Шарқи сурх»)*

2. — Шодӣ ҳатто ба корҳои муҳим, ба корҳои ҳукумати ва аз тарафи фирқа супоридашуда ҳам мову шумо барин мӯйсафедхоро чег зада маслиҳат мекунад...

— Бе пир марав, ки дар амонӣ,— гуфт Бобосафар ба Шодӣ хитоб карда,— ҳар чанд Сикандари замонӣ!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

156. Бе пул гурба ҳам ба офтоб намебарояд

бе пул ҳеч кас ҳеч чизе намекунад, ҳеч коре муфт ичро намешавад.

Модоме ки пул бошад, ба ҳар роҳ машҳур шудан мумкин аст. Бе пул ҳатто гурба ҳам ба офтоб намебарояд.

«Хорпуштак»

157. Бе ресмон бастан

1. беҳуда, бенатиҷа касеро мунтазир (маътал) доштан, 2. овораву саргардон кардан.

1. Лекин ҳоло муфаттиш бе ресмон баста мондааст ва наметавонад, ки ба қишлоқ равад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. — Ту агар худписанди беандеша набошӣ, ҷӯраатро, ки туро гуфта омадааст, бе ресмон баста худ ба тӯй-хӯрӣ меравӣ?!

Ф. Муҳаммадиев «Дар роҳи нав»
(«Шарқи сурх»)

158. Бе шамол шохи дарахт намечунбад

Ниг. Шамол набошад, шохи дарахт намечунбад.

Беҳуда нест, ки дар урфият «бе шамол шохи дарахт намечунбад» мегӯянд. Ҳамин ки мо аз дарвозаи ҳавлии анбори марказии аптекаҳои шаҳри Душанбе даромадем, ба дуруст будани шикояти Қаттабеков бори дигар боварӣ ҳосил кардем.

«Тоҷикистони советӣ»

159. Бе қилу қол

бе ҳеч гап, бе қанҷолу хархаша, бечуну чаро.

«Агар шумо дар ҳақиқат аз сари савдои босмачигарӣ гузаштани бошед, бе қилу қол бо ҳама навкар ва яроқҳои худ омада ба мо таслим шавед» мегӯянд.

С. Айни «Дохунда»

160. Бе ҳисобу китоб

ҳисобӣ накарда, бемулоҳиза, чӯт додан ё чӯт надода-
ни чизеро ба назар нагирифта.

Акнун деҳқониро бе ҳисобу китоби дақиқ пеш бурда
намешавад.

Ф. Муҳаммадиев «Дар роҳи нав»
(«Шарқи сурх»)

БЕАРМОН

161. Беармон мурдан

ба мақсад расида мурдан, ба орзӯи худ расида вафот
кардан.

Агар якто ҳамин хел писар медоштам, аз дунёе беар-
мон мурда мерафтам.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

БЕВАҚТ

162. Бевақт шудан

вақт гузаштан, дер шудан, гузаштани вақти муайян-
шуда.

Ба идора бевақт шуд.

Ҷ. Иқромӣ «Зӯҳра»

БЕГАП

163. Бегапу калоча

бечуну чаро, бе шубҳа, бе ҳеч гап.

1. «Ҷояшон бегапу калоча зиндону Сибирь мешавад».

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. — Мо ба талошу савдо ҳақ надоштем,— ҷавоб дод
Сангинов,— деҳқон меомаду ба қаду басти ҳар бача ни-
гоҳ карда, «ба ту ним танга, ба ту — се мири, ба ту —
як танга» гӯён ба ҳар кадоми мо нарх мемонд ва мо
ҳам бегапу калоча аз қафои ӯ мерафтем.

К. Носиров «Орият»

3. Мо ҳам бегапу калоча аз қафои ӯ равон шудем.

«Тоҷикистони советӣ»

БЕГОНА**164. Бегона бегонагиашро мекунад**

аз бегона некӣ намебарояд, аз бегона мадад, умед кардан бечост.

«Бегона боз бегонагиашро мекардааст-дия!» гуфтам ман бо димоғи сӯхта ва дигар аз баргаштани ӯ умедамро кандам.

П. Толис «Тобистон»

165. Бегона нашавад

ба дасти бегона наафтад.

Падарарӯсамон бегона нашавад, гуфта. гови моро харида гирифт.

БЕДАВЛАТ**166. Бедавлат агар кишт кунад, об намеёбад,
бодавлатро киштаву нокишта баробар**

камбағал ҳамеша дар шиканҷаи мӯхтоҷӣ мебошад, кори камбағал ҳамеша пеш намеравад, камбағал бетолеъ аст.

1. Худо маро ба давлат муносиб диду дод, «бедавлат агар кишт кунад, об намеёбад, бадавлатро киштаву нокишта баробар» гуфтаанд.

С. Айни «Дохунда»

2. Чи тавре ки зарбулмасал мегӯяд,— «Бедавлат агар кишт кунад, об намеёбад» мекиштанд, об намеёфтанд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

БЕДАРАК**167. Бедарак шудан**

хеле вақт ба чашм нанамудан, бе хабару бе асар ба ҷое рафтан, беному нишон, бехату хабар гум шуда рафтан.

— Салом, духтарам. Рӯзҳои охир ин қадар бедарак шуда рафтӣ? Маро фаромӯш кардӣ-мӣ, мегӯям?

«Маориф ва маданият»

БЕДАРД**168. Чизи бедарди миён**

он чи ки беранчу бе меҳнат ба даст дароварда шуда-
аст, даромади ғайри меҳнатӣ.

1. Нафақа барои Рауф ганци беранч, пули бедарди
миён буд.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Аз ин фоидаи бедарди миён албатта дасти онҳо
ҳам хушк намонд.

«Хорпуштак»

169. Бедардҳо барин гап задан

чизеро намефаҳмидагӣ, намедонистагиҳо барин гап
задан, мисли одами аз кор беҳабар гап задан.

— Бедардҳо барин гап мезанӣ-я, Зуфар! Мӯҳтоҷ на-
мешудам агар каллапӯшам ба хонаи хӯчаинат меафтод
ҳам, рафта намегирифтам, мӯҳтоҷӣ ва нобудагист, ки
рангамро зард карда маро ба дари ӯ мебарад.

С. Айнӣ «Дохунда»

БЕДАСТ**170. Бедасту по кардан**

касеро бе ёрдамчӣ гузоштан, дастъёр ё яроки касеро
гирифта ӯро очизу ногавон кардан.

Ба ин (яроқ — М. Ф.) нигоҳубин кардан наистед, дар
айни долу зарби кор аз хизмат сар кашида, касро бедасту
по ҳам карда мемонад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

171. Бедасту по шудан

1. беёрдамчӣ, бемададгор мондан, 2. очизу нотавон
шудан.

1. Холо ӯ нест ва чунон соҳиби пуриқтидори як кон,
бои калоне, ки ӯро на фақат дар ин гирду атроф, балки
дар шахрҳои калон ва дур ҳам медонанд, бедасту по ба-
рин шуда монда буд,

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Акаам ва янгаам аз ин бадбахтии ногаҳонӣ бедас-
ту по шуда монданд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

БЕДИЛӢ

172. Бедилӣ кардан

тарсидан, ба воҳима афтидан; тарсончаки кардан.
— Ҷаноби олий бедилӣ карда гурехтаанд...

С. Айни «Дохунда»

БЕДОМ

173. Бедому дарак

беному нишон, номаълум.

Дар мусофирию гуруснагӣ бедому дарак мурда рафт.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

174. Бедому дарак шудан

1. беному нишон шудан, ғайб задан, 2. дер кардан.

1. Ана, худаш ҳам дар оқибат бедому дарак шуд...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. Бо ҳамин баромада рафтаниш тағоиям даҳ соли
расо бедому дарак шуда меравад.

П. Толис «Тобистон»

3. — Ин духтарамон об мебиёрам гуфта рафта буд,
бедому дарак шуда рафт...

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

БЕДОРХОБИ

175. Бедорхобӣ кашидан

шабона хоб карда натавоништан.

Ман ҳамин шаб бедорхобӣ кашида баромадам.

176. Бедҳои кӯҳна аз решаашон пӯсиданд

1. кӯҳна шудан, 2. аз миён рафтан, 3. корҳо битамом
нав, дигар ҳел шудаанд, тартиботи кӯҳна аз байн раф-
тааст.

— Бедҳои кӯҳнаи шумо мегуфтагӣ аз решаашон пӯси-
данд, инро дар ёд доред, таксир.

БЕЗ

177. Без чиндан

кори пасттаринро иҷро кардан.

— Хуб, ману ту чӣ, дар қассобӣ без чинда гаштем-мӣ?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

БЕЗОР

178. Безор шудан

дилгир, дилбазан шудан, ба танг омадан.

1. Ту аз ман безор шавӣ ҳам, ман аз ту безор шуда наметавонам.

*М. Миршакар «Шарқи ман»
(«Шарқи сурх»)*

2. Аз шумо тамоман безор шудаам.

«Тоҷикистони советӣ»

БЕКАФАН

179. Бекафан шудан

хору зор шудан, бечизу мӯхтоҷ гардидан.

Барҳам зи дасти онҳо Гитлери шумтан шуд,
Ҳам лашкари душманаш бечону бекафан шуд.

«Фольклори тоҷик»

БЕКОР

180. Аз бекор худо (ҳама) безор

бекорро ҳеч кас дӯст намедорад.

— Қампир,— гуфт бобо,— «аз бекор худо безор» ме-
гӯянд, рост аст, Хусусан дар ҳамин рӯзҳои чанг.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

БЕКОРӢ

181. Аз бекорӣ кадукорӣ

аз бекорӣ ба кори дуйӯмдараҷа машғул шудан, кори беаҳамиятеро кардан, худро ба коре машғул намудан.

1. Аммо агар дар мактаб ва мадрасаҳои мо дарси забон мебуд ва шумо чизхоеро, ки дар ин ҷо омӯхтед, ба

шогирдон ёд медодед, ё чопхона ва рӯзнома мебуд, ки шумо натиҷа ва хулосаҳои харрӯзаи ин сӯхбатҳои хуби худро чоп карда бароварда, ба омма пешкаш мекардед, дар он вақт ин машғулияти шуморо пурфоида гуфтаи мумкин буд. Ҳоло чӣ? Ҳоло ин кор, чунон ки навакак гуфтаи, «аз бекорӣ кадуқорӣ» аст.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

2. Духтарам Баҳринисо, ресмон ресида чӣ мекуни?..
— Аз бекорӣ кадуқорӣ гуфтаанд,— ҷавоби кӯтоҳ дод Баҳринисо.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

БЕЛ

182. Ба бел наистодан

сухани беасос, бемаънӣ.

Аз риштаи фикрам ҳамел,
Шуд хай дуруғи хел-хел,
Зору сабил монад, вале
Ҳаргиз намеистад ба бел!

*С. Чавҳаризода «Ҳидья
ба диловари ватан»*

БЕЛАБ

183. Белабу даҳон

шаттоҳ, пургӯй, ҳарзагӯй.

— Ҳа, вай кампири белабу даҳон ҳамин тавр мегӯяд...

С. Саидмуродов ва И. Исмоилов «Тӯҳма»

БЕМАЗА

184. Бемаза кардан

чизеро ланҷ кардан, бемароқ, бемаънӣ намудан.

Онҳо сӯхбатро чунон бемаза карданд ва чунон суҳанҳо ва латифаҳои ғайриодабӣ гуфтанд, ки мӯйҳои бадани Анвар рост хест,

Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

185. Бемаза шудан

бе маънӣ, шарманда, расво шудан.

«Худро дошта наметавонистагӣ шудаам; бемаза шуда мондаам, бемаза!..»

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

БЕМОР

186. Бемор афтидан

касал шудан, бистарӣ шудан.

Модарам маро қариб нашинохт ва бадии аҳволи ман ба вай асар карда бемор афтод...

С. Айни «Дохунда»

187. (Агар) бемор дуруст шуданӣ бошад,
табиб ба дари хона меояд

агар коре дуруст шуданӣ бошад, асбоби он фароҳам мешавад.

— «Агар бемор дуруст шуданӣ бошад, табиб ба дари хона меояд» гуфтаанд, эшони Султонхони дарвозӣ, ки аз эшонҳои машҳури замонаанд, имшаб ба ҳавлии Яъқуббой меҳмон шудаанд, ана ҳамин касро оварда меҳононам,— гуфта аз паи эшон рафт.

С. Айни «Дохунда»

188. Бемор канда шуд

дуруст сихат нашуда, боз аз нав сахт касал шуд, тақор ёфтани беморӣ.

Худаш аз беморӣ нав хестааст, ачаб нест, ки канда шавад.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. 1

БЕМОРИ

189. Беморию касе пинҳон кунад,
табаш ўро ошкор кунад

камбудӣ, нуқсони рӯйдода ҳаргиз пинҳон наместонад.

Беморию касе пинҳон кунад, табаш ошкор хоҳад кард,— меғӯянд. Баъди як сол райком пинаки роҳбарони колхозро вайрон кард. Аз фактҳои содиршуда ҷои гурез набуд...

Ф. Муҳаммадиев «Муҳожирон»

190. Аз беморӣ сар бардоштан

аз касалӣ раҳой ёфтан, сихат шуда хестан.

Аммо дар рӯзи даҳӯми аз беморӣ сар бардоштаниаш дубора ғалтил

С. Айнӣ «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

БЕНОМ

191. Беному нишон шудан

Ниг. Бедому дарак шудан.

— То ду-се сол аз ҳар кас мешунавидам, ки дар кадом як райони дур ба касби худ машғул шуда мегаштааст, баъд вай дигар беному нишон шуд.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

БЕОВОЗА

192. Беовозаю дарвоза

1. бекарру фар, бедабдаба, хомӯшона; 2. хоксорона, бо хоксорӣ.

— Барои ҳамин ҳам ман маслиҳати дӯстона медиҳам, ки корро оҳиста, беовозаю дарвоза буд кунед.

Ш. Қиёмов ва А. Мороз «Дил дили Зайнаб» («Шарқи сурх»)

БЕПАРДА

193. Қасеро бепарда кардан

қасеро шарманда намудан, ба бадномӣ баровардан.

Агар зудтар пеши ин корро нагирӣ ва духтаратро ба қасе номзад карда, даҳани мардумро набандӣ, росту дурӯғ ҳикоятҳо бофта ба муфт бадном ва бепардааш мекунанд.

С. Айнӣ «Дохунда»

БЕПОЙ (бепо)

194. Бепову сар

1. бараҳна, беҳонумон, 2. сарсарӣ, авбош, шӯрапушт.

Дастае аз пойбараҳнағони бепову сарро ба атрофи худ ғун карда ҳамин қадар корро карданд...

С. Айнӣ «Дохунда»

195. Бепой шудан

Ниг. Бедасту по шудан.

— Чаро аз дидани ин зан бепой шудӣ, магар аз ин пеш бо вай алоқае доштӣ?..

С. Айни «Дохунда»

196. Бепою қадам (будан)

одами бешарофат, касе ки гуёе пой қадамаш шум аст. Хайронам, ки чаро Қурбон магазинчӣ ба шумо маъкул не.

— Вай одами бепою қадам, тақсир, чанд бор зан гирифт, сар дод,

«Занони Тоҷикистон»

БЕРАҲА

197. Касеро бераҳа кардан

корҳои бадро ба касе омӯхтан, гумроҳ кардан, касеро аз роҳ баровардан.

Ҳамаи ин бачаҳоро ана ҳамин духтари Пӯлод бераҳа карда мегардад.

С. Саидмуродов «Рағно»

БЕРУН

198. Аз беруни бало будан,
дар даруни он будан бехтар аст

дар дохили фалокате будан бехтар аз он аст, ки кас дар хоричи он тамошочӣ шуда истода азоб кашад.

— Ман,— гуфт Урмон-Полвон,— фиреб хӯрда, ё ин ки хурсанд шуда ба кори ҳукумат надаромадам. Балки барои ин даромадам, ки то вазидани боде аз тарафе «оре», «бале» гуфта гардам. Магар нагуфтаанд, ки «аз беруни бало будан, дар даруни он будан бехтар аст».

С. Айни «Фуломон»

199. Берун ялтар-юлтур, дарун калдар-кулдур

аз берун зебою аз дарун зишт, зоҳир пуртумтароқу ботин хушқу холӣ, хушсурату бадтинат.

Дар як гӯшаи боғи афсонавии ӯ кинотеатр чой гирифтааст, ки он беихтиёр зарбулмасали аз берун ялтар-юлтур, аз дарун қалдар-қулдурро ба хотир меоварад.

«Хорпуштак»

БЕРҶИ

200. Берӯй будан

бешарму ҳаё будан.
Ин духтар берӯй будааст.

БЕРҶИ

201. Берӯй шавад ҳам

гарчи гуфтан чоиз набошад ҳам, гарчи густохӣ шавад ҳам.

Берӯй шавад ҳам, худи ҳамин хел одамон бемазаанд!

«Тоҷикистони советӣ»

202. Берӯй шудан

бешарму ҳаё шудан.

— Вай берӯ шудагӣ, гандагард шудагӣ, ба ҳеч кас сар намефурорад...

*Р. Амонов «Меҳрӣ»
(«Шарқи сурх»)*

БЕСАР

203. Бесару бар

1. носаришта, бепарастор, 2. бехонаю дар, бепулу бемол.

1. Зан мехост гӯяд... худат бесару барӣ, холо ҳам сари кореро нагирифтаӣ ва худат чӣ тавр умр ба сар мебарӣ, муайян несту ба парасторӣ чаро бача мегири?

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Ман чил рӯз зиёд ин тараф дар турма будам, ғилмаку ширмакҳои бе ҳеч сару бари ба хона мондагӣ дорам...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

204. Бесару бепо

Ниг. Бепову сар.

Барои як бесару бепо мо ба ҳукуматдорон муқобил шуда, худро дар ташвиш намеандозем.

С. Айнӣ «Дохунда»

205. Бесару бун

бемаънӣ, беасос.

Пайрав бо ин байт дар болои асарҳои худ меҳнати зиёд кардани худро, дар натиҷаи кор ва ҷустуҷӯи зиёди эҷодӣ ва ба майдон баромадани онҳоро гуфта, ба қасоне, ки ба суханони бесару буни худ чунин номҳои холиро меоданд, таъна мезанад.

*Р. Ҳошим «Ёдат бахайр, Пайрав!»
(«Шарқи сурх»)*

206. Бесару нӯг

1. дарҳам-барҳам, печ дар печ, чигил, 2. бемантиқ, бемаънӣ.

1. Сурудҳои бесару нӯг меҳонд.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

2. Илочи кадом яктаашро мекунад, ҳама коратон бесару нӯг.

*Б. Раҳимзода ва М. Рабиев
«Бе парво набошед»*

207. Бесару сомонӣ

1. парешонӣ, бетартибӣ, ҳарачу марач, 2. бехону-монӣ.

Бесару сомонии мактабро танқид карда буд.

«Тоҷикистони советӣ»

БЕСАРИШТА

208. Бесаришта кардан

1. парешонхотир кардан, бесаранҷом намудан, 2. саросема, шитоб кунонидан.

Сони, падару модарам ҳам маро бесаришта карда истодаанд.

*Р. Амонов «Орзуи нав»
(«Тухфаи қавонон»)*

209. Бесаришта шудан

парешонхотир шудан, бесаранҷом, саросема шудан.
— Холаҷон, ба шумо чӣ шуд? — гуфт Зебӣ аз гапҳои бечои Умрихола бесаришта шуда.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

БЕТАГ

210. Бетаг баромадан

беасос баромадан.
Гуфтаҳои Зуфар ҳам дар ҳаққи бой бетаг баромад.

С. Айни «Дохунда»

БЕТАРАФ

211. Бетараф намондан

бепарво нашудан, хунсардона назар накардан; ба чизе беэътиборона нигоҳ накардан.

Мактабдор ба ин аҳвол бетараф намонд: дар пушти ӯ дарозу кӯтоҳ чанд чӯб ба девор рост гузошта шуда буд, яке аз ин чӯбҳоро, ки тахминан 5 оршин дарозӣ дошта, нӯги он ба гӯшаи дигари хона ба девор хобондагӣ буд, гирифта ба сари бачагони бе он ки яке аз онҳоро интихоб кунад, задан гирифт.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

БЕТОБ

212. Бетоб шудан

бемор шудан.
«Шояд бетоб шуда бошад?»

«Маориф ва маданият»

БЕХ**213. Беху бунъёд**

асос, пойдевор.

Инқилоби бузурги коргарон,
Беху бунъеди зулм яксар канд.

П. Сулаймонӣ «Асарҳои мунтахаб»

БЕХАЗОН**214. Бехазон будан**

пойдор будан, доимӣ, абадӣ будан.
Дӯстиамон безаволу бехазон аст...

«Тоҷикистони советӣ»

БЕХОНУМОН**215. Бехонумон шудан**

1. бехонаву ҷой мондан, тороҷу толон гардидан,
2. қашшоқу дар ба дар шудан.

— Ман дидам, ки мардуми туман тамоман бехонумон мешаванд ва рӯди нав ҳам намебарояд.

С. Айни «Ёддоштҳо» қ. 1

БЕХУД**216. Бехуд шудан**

аз ҳол рафтан, бехуш шудан.

Як лағад зад бар сарам,
Бехуд шуда афтодам...

С. Ҷавҳаризода «Гулшани афрӯхта»

БЕЧИЗ**217. Бечиз нест**

бесабаб, беасос нест.

Ту ба ман хунук шуда мондӣ! Ин бечиз нест...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

БЕЧОРА**218. Бечора агар кишт кунад, об наёбад**

Ниг. Бедавлат агар кишт кунад, об намеёбад, бадавлатро киштаву нокишта баробар.

«Ташна дар хоб об мебинад» ва «бечора агар кишт кунад, об наёбад» гуфта шудааст дар зарбулмасалҳои гузашта, ки гӯяндагонашон бешубҳа шӯрбахтони ба об зор буданд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

219. Бечораро сағ аз болои уштур мегазад

бало одами бечораро дар хама ҷо таъқиб мекунад.

1. Вале бадбахтиро бинед, ки «бечораро сағ аз болои уштур мегазад» гуфтагӣ барин шпаргалкаи Ғуломов навиштагӣ ба ӯ нарасид.

«Маориф ва маданият»

2. «Бечораро сағ аз болои уштур газидааст», — мегуянд, рост будааст, занак. Агар ин тавр набошад, чаро баъзеҳо ким-чӣ хел номаъқулиҳо кунанд ҳам, ҳеч гап намешаваду мани бечора мӯй барин гуноҳ накарда, ҳамин қадар гап шунавам?

«Маориф ва маданият»

**220. Бечора хар орзуи дум кард,
Ноёфта дум ду гӯш гум кард**

ба орзу ва матлаби худ нарасида боз ба фалокате афтодан, зарару осеби нав дидан.

Маълум шуд, ки ҳамон шаби бисту хафтӯми лайлатулқадрро хоб дида, хоболуд аз бом афтида, пой чапашро шикастааст.

Бечора хар орзуи дум кард,
Ноёфта дум ду гӯш гум кард.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

БЕЧОРАГӢ**221. Бечорагӣ кардан**

дар шароити бад рӯз гузаронидан, дар қашшоқӣ ва азоб умр ба сар бурдан; бо касбу кори ҳақиронаи худ машғул шудан.

Хадича ва модараш дар хона дарзи касонро медӯх-
танд, бечорагӣ мекарданд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

222. Бечорагии худро карда гаштан

овораи зиндагии камбағалонаи худ будан, фақирона
зиндагӣ ба сар бурдан, ба касбу кори худ машғул бу-
дан.

Ҳукумат замин дод, ҷой дод, гову пул дод. Бечора-
гиашро карда баҳузур гаштааст.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. I

223. Аз бечорагии худ мондан

аз қору бору худ, аз зиндагии камбағалонаи худ
мондан.

1. — Бехуда маро аз бечорагиам — аз кирокашиам
намонетон, таксирҳо!

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Мардикорро бошад, худашон кофта ёбанд ва ҳа
гуфта аз кӯх то ба ин ҷо тор танида маро аз бечорагиам
намонанд.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. IР

БЕЧУН

224. Бечуну чаро

бе гуфтугӯ, бе гапу калоча; ҳатман.

1. Вай дар вақти машқ ва бозиҳои ҳарбӣ аз мо ито-
ати бечуну чаро талаб мекард...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

2. Ризоев илтимоси дӯсташро бечуну чаро бачо овард.

«Тоҷикистони советӣ»

БЕШ

225. Беш аз беш

зиёдтар, бештар, рӯз ба рӯз зиёдтар.

Аз ин сабаб ба ободонӣ ва марказият додани қувва-
ҳои адабӣ, илмӣ беш аз беш кӯшиш менамояд.

А. Мирзоев «Биной»

БЕША**226. Беша бе шер нест, даръё бе мохӣ (бе наҳанг)**

дунъё аз одамони хуб холӣ нест, одамон ҳар гунаанд, дар байни хубон бадон, дар байни бадон хубон ҳам ҳастанд.

1.— Ту дар ҳаққи хама муллоёни вайрон ва мурдор гап задӣ, чунон ки «беша бе шеру даръё бе мохӣ намешавад», инчунин дар байни муллоён ҳам мардони худо ёфт мешаванд.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

2. «Беша бе шер нест ва даръё бе наҳанг» гуфтаанд. Дар ҳар деҳа монанди мову шумо шерҳо ва наҳангҳое, ки кори вакилхоҳиро ба дасти худ гиранд, ёфт мешавад.

С. Айнӣ «Фуломон»

3. Вай донист, ки аз аҳли замона ва мардumi Бухоро ин қадар нафрат кардан ва ноумед шудан намешоистааст. Маълум мешавад, ки беша бе шер набудааст.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

БЕЧО**227. Бечо набудан**

1. бамаънӣ, бофаросат, бағайрат будан, 2. бад набудан.

— Қандата зан, духтарам! Ту ҳам бечо набудӣ!

«Тоҷикистони советӣ»

БИЁРИ**228. Биёрӣ, мехӯраму набиёрӣ, мемурам**

одами нотавон, оқиз; мӯхтоҷи таъминот.

Дар ҳавлии ман чордах нафар хӯранда ҳаст. Чордахчони «биёрӣ, мехӯраму набиёрӣ, мемурам».

Р. Ҷалил «Шӯроб»

БИНО**229. Бино мондан**

ба касе (чизе) бисъёр аҳамият додан, касеро таърифу тавсиф намудан, кореро бодикқат бачо овардан.

— Хайр, бас-дия, ба набераатон ин қадар бино мон-
дед, бозоргир карда фурухтани-мӣ?

Ф. Файзӣ «Модаршӯ» («Шарқи сурх»)

БИНО

230. Бинои рӯзӣ шудан

ба касе, чизе сабаби зиндагӣ шудан, рӯзирасони касе
будан.

Шодии ману боботон ҳадду канор нашофт. Бинои
рӯзиамон Абдусаттор шуда монд.

«Тоҷикистони советӣ»

БИНИ

231. Бинии касеро ба замин (хок) молидан (совидан)

чазои касеро додан, адаби касеро додан, касеро ко-
хишу сарзаниш намудан, мулзам намудан.

1. Баъди ин ба воқеаҳои байналхалқӣ гузаштанду
яке бинии Даллесро чун мочароҷӯи ашаддии байни халқ-
ҳо ба замин мемолид...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2.— Албатта, то ба он ҷо расидан бинии фрицро чан-
дин бор ба замин месовем...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», ҷ. 1

232. Чизеро аз бинии касе баровардан

хурсандии касеро ба хафагӣ табдил додан, қусури
чизеро аз касе гирифтан.

1.— Қусури ин «некии» туро мебарорам, лекин аз
биниаат мебарорам...

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Аммо имрӯз хурсандии вайро ҳам аз биниааш ба-
ровардам.

Р. Ҷалил «Ҷамида»

233. Чизе аз бинии касе баромадан

ба нохушӣ ва хафагӣ табдил ёфтани хурсандии гу-
зашта, чазои амали нодурусти худро дидан.

1. Хӯрдагию пушидагии онҳо аз биниашон баромад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

2. Ин вақтхушихо ҳамааш муваққатӣ, пагоҳ-фардо борхалтаатро бардошта ба Тоҷикистон ки омадӣ, боз қор, боз даводавӣ, ана дар ҳамин вақт ҳамааш аз биниат мебарояд...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. Аммо афсӯс, ки шодиву хурсандии ман аз биниам баромад.

П. Толис «Тобистон»

4. Акнун барои ба дом афтидани ин муши дупо ба мо, колхозчиён, ёрӣ расон, то ки хӯрдагиаш аз биниаш барояд.

«Хорпуштак»

234. Аз бинӣ боло гап задан

аз ҳадди муқаррарии худ берун гап задан, ба касе гапи саҳттар задан.

1. Агар як авом ба як мулло андак аз бинӣ боло гап занад, даррав муллохо ба сари ӯ аккаи ало барин ғун шуда, «кофир шудӣ» гӯён ӯро каллакӯбак мекунад.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

2.— Онҳо, агар рост ояд, аз дуздӣ ва роҳзанӣ ҳам рӯй намегардонанд, аммо онҳо ин қорро дар ҳаққи бечорае мекунад, ки бо худашон даст ба гиребон шуда наметавонанд, ба ман барин одам, ки ба як тирашон ду тир ҳолӣ мекунад, аз бинӣ боло гап зада наметавонанд.

С. Айнӣ «Ятим»

3. Ману Ҳайдарҷон, ки аз айёми бачагӣ то он рӯзҳо бо якдигар аз бинӣ боло гап назада будем, рӯзи тӯю сурӣ шумо қариб даст ба гиребон шудем.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

4. Ҳатто занаш Шарофат наметавонист, ки ба Аминҷон аз бинӣ боло гап занад.

«Газетаи муаллимон»

235. Бинии касе боло гаштан

мағрур шудан, ҳавобаланд гардидан.

Дасти Исмоил пул меидагӣ шуд ва рафта-рафта бинии ӯ аз ҳад боло гашта, бадмаст, худписанд ва чӯрабоз шуда монд.

*А. Мусаввада «Гаҳворабахш»
(«Шарқи сурх»)*

236. Бинӣ боло кардан

ҳавобаландӣ, калонигарӣ кардан, фуки худро ба осмон намудан.

Ман бисъёр бофандаҳоро дидаам, ки андак пеш рафта, биниҳояшонро боло мекунанд.

«Тоҷикистони советӣ»

237. Бинӣ боло шудан

назарбаланд, ҳавобаланд шудан.

— Вай акнун чӯчабон...

— Барои хамин ҳам биниаш як ваҷаб боло шудагӣ-дия,— аз қафо киноя мекарданд бачаҳо.

«Машғал»

238. Бинии касе бӯй бурдан

чизеро ҳис намудан, ба чизе пай бурдан; ба балоғат расида, орзуи ишқу муҳаббат кардан.

Бинии ин кас ҳам бӯй бурдасту ба Лутфияҷон ошиқ шудаанд.

Ҷ. Иқромӣ «Тори анкабут»

239. Бинӣ дар осмон

Ниг. Бинӣ боло кардан.

Ҳама вақт ба ҳар ҷо ки равад, аз думаш ду-се дум-равак овезону биниаш дар осмон...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

240. Бо бинӣ заминро хат кашидан

1. бо азобу машаққат, кашолаву пуштора, сари ҳам, фармонбардорона кореро кардан, 2. сархам шудан, ноҷор гаштан.

1.— Аз бистари беморӣ хеста, бо биниам заминро хат кашида, дар тӯи шумо хизмат кунаму мукофоти ма-ни бадбахт ҳамин шуд?!
Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

2. Вале ӯ мурад ҳам, ақиб нишастан намехост. Бо биниаш ба замин хат кашида пеш рафтани мешуд.
«Тоҷикистони советӣ»

3. Ман ҳам бо биниам заминро хат кашида аз паси ӯ равон шудам.
П. Толис «Тобистон»

241. Чизеро аз бинии касе кашида баровардан

Ниг. Чизеро аз бинии касе баровардан.

Ту холо нигоҳ карда исг, рӯбохи маккор, агар ман ошу нони колхозро, ки муфт хӯрда гаштӣ, аз биниат ка-шида набарорам, номам Раҳим набошад!
С. Улуғзода «Навобод»

242. Ба бинии касе хода нарасидан

мағрур, мутақаббир, худписанд, гапногир будан.

Ҳозир ҳамин хел ҳавобаланд шудагӣ, ки ба биниаш хода намерасад.
Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

243. Аз бинии худ дуртарро надидан

тангназар будан, дурандеш набудан, дар дониш мах-дуд будан.

«Одами бесавод мисли кӯр аст» мегӯянд, рост буда-аст! Аз бинии худ дуртарро намебинӣ.
*С. Сайфиддинов «Ду ҳусну ду шиқ»
 («Занони Тоҷикистон»)*

244. Бинии худро кашида ба чое ё ба пеши касе рафтан

аз ноилҷӯ ба пеши касе ё чое рафтан, маҷбур шуда ба пеши касе рафтан, бо гардани ҳам, фурутанона раф-тан.

Мо бошем, бинихоямонро кашида ба пеши ҳукумат меравем.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

245. Биниашро доред, чонач мебарояд

ниҳоят лоғар, нотавон.

Хӯш, гуфтам, ки падарсағ худаш гурба барин мадор надораду биниашро доред, чонач мебарояду ба чӣ корхо машғул мебошад?

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

БИРИНЧ

246. Биринчро аз мош чудо кардан

бадро аз хуб фарқ карда тавонистан, фаросати нағзу гандаро доштан.

Лекин беҳуда зӯр назан, мардум ба гапи ту то абад гӯш карда намегарданд. Ҳар кас калла дорад, фикру андешаи мустақил дорад, биринчро аз мош чудо карда метавонад,

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

247. Биринч бе курмак намешавад

1. ҳар хуб чихати бадӣ ҳам дорад, 2. одам аз камбудӣ холи нест; ҳар роҳат азобе дорад.

Чи тавре ки биринч бе курмак намешавад, дар чамъияти мо низ ҳар хел одамон ҳастанд.

«Хорпуштак»

248. Биринчи касе об набардоштан

зудранч будан, гапнобардор, нозуктабиат будан.

1.— Акои Саркор, майлатон, ҳозир ин коғаз дар даст шумо монаду аммо хоҳиш мекунам раис нафаҳманд, ки инро ба шумо ман оварда додаам.

— Фаҳмад чӣ?

— Худатон нағз медонед, ки биринчи акои Олим об намебардорад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Аммо Ҳанифа ҳиққақ зада, оби дида пок мекарду аз чои худ намеҷунбид. Қамол дид, ки ахвол ҷиддӣ, биринҷ об намебардорад, ба модараш рӯ овард.

*Л. Саид «Фарзанди ҳазрати одам»
(«Шарқи сурх»)*

БИСМИЛ

249. Бисмил кардан

сар буридан.

Вақте ки ҷаллод бо шитоб ва саросемагӣ онҳоро бисмил (одамонро — М. Ф.) мекард, Музаффар аз тамошои он хангомаи хунин бемисол лаззат мебурд.

С. Улуғзода «Аҳмади Дониш»

БИСМИЛЛОҲ

250. Бисмиллоҳи чизе

аввал, ибтидо, оғоз, саршавии чизе.

Ин «як порча хати дилпурӣ» бисмиллоҳи ҳамин кор аст.

С. Айни «Дохунда»

БИСТАР

251. Дар бистари нози касе парвариш ёфта

эрка калон шудан, бо ноз, дар неъмату фаровонӣ парвариш дидан.

Қорӣ-Нурулло писари ягонаи ӯ буда, дар бистари нози падару модар парвариш ёфта буд.

С. Айни «Еддоштҳо»; қ. III—IV.

252. Бистари касеро сӯхтан

Ниг. Бистари касеро хушк кардан.

— Абдуллобойбачаи ғичдувонино надидай? Чанд касро хонавайрон кард, бистари чанд хонаводаро сӯхт...

С. Айни «Дохунда»

253. Бистари касеро хушк кардан

касеро ба қатл расонидан.

1. Маълум мешавад, ки онҳо имшаб шаҳри Ҳисорро тохта, бистари чанд касро хушк карда омаданд.

С. Айни «Дохунда»

2. Зеро агар чизҳо ёфт шаванд, он латтаи баста (мурочиатнома бар зидди амир — М. Ф.) ҳам ба даст меафтад, ки ба сабаби он чаллодон ба болои ин ки моро мекушанд, дар шубҳа афтада, бистари нимаи туманро ҳам хушк хоҳанд кард.

С. Айни «Фуломон»

БОБ

254. Боб кардан

1. касеро шарманда кардан, 2. таъзири касеро додан.
1.— Кирокаши худобеҳабар шуморо хуб боб кард-а?

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Аскарони сурх босмачихоро боб мекунанд.

«Шугла»

255. Боб шудан

1. шарманда шудан, 2. ҷазои худро дидан.

Як рӯз ба пахтачинӣ баромада баҳои «3» гирифт.
Боб шуд.

*Б. Умарӣ «Ду рафиқ»
(«Тӯҳфаи ҷавонон»)*

БОВАРИ

256. Бовариам намеояд

бовар карда наметавонам.

Вале бовариаш намеомад, ки ҷавони дӯстдоштааш
ӯро фиреб медихад.

«Газетаи муаллимон»

2. Ростӣ гап, ба ин рафтори ғайриинсонии Қамол,
модараш ва холааш бовариам намеомад.

«Тоҷикистони советӣ»

БОД

257. Ба бод додан

несту нобуд кардан, исроф намудан.

1.— Агар ба ин гуфта амал наояд, тамом дуруст
нашавад ҳам, аз мурдан халос мешавад ва умри дароз

мебинад, вагарна бо андак беэҳтиётӣ ба зудӣ зиндагии худро ба бод хоҳад дод.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. Пулро ба чор тараф бод меод.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳгорам»

БОДИНҶОН

258. Бодинҷон арзон, вале харчако дорад

харчи иҷрои чизе аз худӣ он чиз зиёд будан, кор сахл намояд ҳам, лекин харчу ташвиши зиёд дорад.

1. «Бодинҷон арзон, вале харчако дорад» гуфтаанд. Шаробнӯшиҳои доимӣ ҳам даста-даста червонҳои бедарди миёнро талаб мекард.

«Хорпуштак»

2. Онҳо «сари беғурбатамонро ба ғурбат монда мебардем-мӣ? бодинҷон арзону харчако дорад» гӯён дасташонро ба оби хунук намезадаанд.

С. Фанӣ «Табассум»

БОЗ

259. Боз мондан

даст кашидан.

Бояд мо ба сухани эшон ҳеҷ гӯш надихем ва бо игвоҳояшон аз иттиҳод ва иттифоқи худ боз намонем.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

260. Боз онҳо зану шӯ, мо шудем кали мурдашӯ

ба ҷанги зану шӯ муҳоҷила кардан боиси шармандагӣ аст.

— Беҳтар ки равему ба миёни зану шӯ надароём. Беҳуда нагуфтаанд, ки: «Боз онҳо зану шӯ, мо шудем кали мурдашӯ».

*Ҳ. Раҳим ва М. Ғиёс «Гурба ва рашк»
(«Истеъдодҳои ҷавонон»)*

261. Боз ҳамон тосу ҳамон ҳаммом

ҳеҷ тағйир наёфтанд, дигаргун нашуданд, ба аҳволи пештара монданд.

Бисъёр воқеъ мегардад, ки ин гуна одамон ба вазифаи рохбарии хоҷагии ақибмонда омада се-чор сол кор мекунанду ягон дигаргуние ба вучуд оварда наметавонанд, яъне боз ҳамон тосу ҳамон ҳаммом мемонад.

«Тоҷикистони советӣ»

БОЗДИД

262. Боздид намудан

вохӯрӣ кардан.

Қудрат бо модар ва хоҳараш боздид намуд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

БОЗОР

263. Бозори касе, чизе авҷ гирифтан

Ниг. Бозори чизе гарм будан.

1. Бозори ман (ӯ карасин мефуруҳт — М. Ф.) зуд авҷ гирифт.

П. Толис «Тобистон»

2. Дар буфет, дар сари шишаҳои лимонад ва қатори стаканҳои чой бозори гап авҷ гирифт.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

264. Бозор будан

серодам, пурғавғо, пурмағал будани чое.

Фабрика не, бозор буд,

Бозори орувон буд.

*Ғ. Мирзо «Қиссаи орувони ҳаромкор»
(«Шарқи сурх»)*

265. Бозори чизе гарм будан

дар авҷ будани чизе, ривоч доштани чизе; бисъёр толиб, харидор доштан.

1. Дар дигар вилоятҳои каламрави амир ҳам бозори одамкуши гарм аст.

С. Айни «Дохунда»

2. У ин дафъа бозори зулми худро аз пештара ҳам гармтар кард.

С. Айни «Исбёни Муқаннаъ»

266. Бозори чизеро гарм кардан

чизеро равнак, ривоч додан.

— Баъд аз мурдани ӯ (Абӯ Алӣ ибни Сино — М. Ф.) хостанд аз номи бузурги ин донишманди чахонӣ фоида баранд ва ба номи ӯ «кароматҳо» баста бозори мардум-фиребии худро боз ҳам гармтар кунанд.

С. Айни «Шайх-ур-раис Абӯ Алӣ Сино»

267. Бозори чизе гарм шудан

толиб, харидори зиёд доштан; дар равнак, авҷ будан.

1. Бозори пахта аз одат берун гарм шуда рафт...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. Имрӯз бозори тамошоӣ Ёдгор гарм шуда буд, вай гоҳо ба дахони сӯроҳ чашм дӯхта аҳволи Регистонро медид, гоҳо ба тарқиши дар гӯш ниҳода, гуфтугузорҳои дар долони арк рафтаистодаро мешунавид.

С. Айни «Дохунда»

268. Бозоргир кардан

ба фуруш раванда кардан, диққати харидоронро ҷалб мекардагӣ кардан.

— Хайр, бас-дия, ба набераатон ин қадар бино монд, бозоргир карда фурухтани-мӣ?

Ф. Файзӣ «Модаршӯ» («Шарқи сурх»)

269. Бозори касе гирифта

Ниг. Бозори касе гарм будан.

Акнун ба азон ва азонгӯйҳо аз ҳар тараф (моҳ гирифта буд — М. Ф.) заказ меомад. Як хел нимчамуллоҳе, ки дар вақташ алифро таёқ гуфта, хоки мадраса лесида баромада бошанд ҳам, дар давра аз пушти муллоғиашон нон хӯрда наметавонишанд, ҳамин шаб бозори онҳо гирифта монд.

А. Деҳотӣ «Асарҳои мунтахаб»

270. Бозорро дар миён дидан

фоидаи чизеро баробар тақсим карда гирифта.

— Набошад ист, ман гиччакамро гирифта бароям, хамроҳ бозорро дар миён мебинем.

«Хорпуштак»

271. Бозори калоба

1. мағал, сершавқун, серғавго, бесаришта, бетартиб,
2. серодам.

1. Кас гумон мекард, ки ин ҷо бозори калоба аст.

«Хорпуштак»

2. Қори дружинаи халқӣ дар райони Душанбе ҳам монанди бозори калоба аст.

«Хорпуштак»

272. Аз бозор мондан

аз фоида махрум мондан; аз чизи муфт бебаҳра мондан.

Инро гуфту рафт саросема доктор,

Гумон мекунад, мемонад аз бозор.

М. Аминзода «Шеърҳо»

273. Бозори касе тафсидан

Ниг. Бозори касе гарм шудан.

Хама (харидорон — М. Ф.) худашонро ба тарафи бодиринги ман заданд ва бозори ман зуд тафсида рафт.

П. Толис «Тобистон»

274. Бозори касе, чизе чаққон будан

Ниг. Бозори касе гарм будан.

Шукр бозори тарҷумонҳо чаққон аст...

А. Деҳотӣ «Паймҳои дустӣ»

275. Бозори ҷон арзон шудан

одамкушӣ осон шудан, одамкушӣ авҷ гирифта.

Дар ним соат босмаҷӣ монанди мӯру малах атрофи кишлокро фаро гирифт, бозори ҷон арзон ва кор ба фидоиён гарон шуд...

С. Айни «Дохунда»

БОЗӢ

276. Бозӣ додан

1. касеро гӯл кардан, фиреб додан, 2. масхара кардан.

Дигар он ки чаро дӯсти ман маро барои хучра умедвор карда ба пеши ин гадои бекасукуӣ фиристод, ё ин ки ӯ маро бозӣ додан мехост?

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

277. Бозӣ дорондан

Ниг. Бозӣ додан.

Бо кадом мақсад маро то ин вақт бозӣ доронда гаштед?

*Р. Амонов «Ду қатра ашк»
(«Шарқи сурх»)*

278. Бозии касе нагузаштан

пеш нарафтани фанду фиреби касе.

1. — Аммо шумо мехоҳед, ки аз ман ба наваду шаш ҳазор танга ҳар моҳ ду ҳазор танга фоида гиред. Ин бозиатон ба ман намегузарад.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2.— Фақат ман аввал бо роҳи хато даромада ошкоро танбалӣ ва вайронкорӣ кардан гирифта будам. Лекин ин бозии ман нагузашт; қариб буд, ки сиррам фош гардад...

С. Айнӣ «Фуломон»

БОЙ

279. Чизеро бой додан

чизеро аз даст додан.

1. Ҳар чанд дасти чапи худро бой дода бошад ҳам, аз дигарон қафо намонда дар колхоз кор мекунад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Вале духтар сипоҳгариро бой надод. гап назад.

*К. Наимӣ «Ҳабиба»
(«Айёми мо»)*

БОЛ

280. Болу пар баровардан

1. қувва пайдо намудан, 2. ба қўшу хурӯш омадан.

Болу пар мебаровардаму ба Шўроб, ба сӯи замин-канамон парвоз мекардам.

Р. Қалил «Шўроб»

281. Аз болу пар чудо шудан

1. аз фарзанд чудо шудан, бе фарзанд гардидан, 2. бе ёру ёвар, бе дастъёр мондан.

Вақте ки амакат ва амакбачагонат асир шуда рафтанд, бечора амак-бобсат аз болу параш чудо шуд.

С. Айни «Фуломон»

БОЛИШТ

282. Ба болиште, ки сар гузоштан
чоиз нест, сар нагузор

1. коре ки нокарданист, нашояд кард, 2. қадами худро дониста мон.

— Ман ғами туро мехӯрам! Инро фаҳм, охир! Ба болиште ки сар гузоштан чоиз нест, сар нагузор!

*С. Улуғзода ва В. Виткович
(«Ибни Сино»)*

БОЛО

283. Касеро боло бардоштан

1. касеро таърифӣ тавсиф кардан, 2. мартабаи касеро зиёд кардан.

Баъзеҳо баромада* ўро чунон боло мебардоштанд, ки ҳатто худаш ҳам тасаввур карда наметавонист.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

284. Аз болои касе, чизе баромадан

ба болои чизи тайёр расида омадан; ба чое омада касеро дар он чо дидан.

1. Ман ҳам аз болои Бозор баромада дар хайрат афтидам, намедонам, ки ту чӣ фикр мекуни?

С. Айни «Дохунда»

2. Накл кард, ки вай барои даст монда гирифтани акти шикасту рехти мактаб ба хонаи Зебӣ рафта, аз болои давраи душманони раис баромад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. Модарарӯси ҳар дуютон ҳам домодони худро дӯст медоштаанд, аз болои ош баромадед.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

285. Болоро бод бараду поёнро сел

бепарво, фориғбол будан.

— Ба Арабови мо ҳар пагоҳӣ як коса қаймоқ бошад, бас аст, дигар болоро бод бараду поёнро сел, парвое надорад...

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

286. Аз болои бом тароша афтидагӣ барин

нозоб, ночаспон, бемуносибат.

1. Ба ҳар ҳол ӯ гапро аз бом тароша афтидагӣ барин не, балки аз дур оварда, худаширо бегуноҳ нишон додани шуд.

Р. Файзӣ «Модаршӯ» («Шарқи сурх»)

2.— Духтарон,— гуфт (дар давоми дарс — М. Ф.) ӯ аз бом тароша афтидагӣ барин чашмони тангаширо нимпӯш карда,— шумо вақте ки мактабро ба охир мерасонед, куртаҳои шохӣ, туфлиҳои пошнабаландро пӯшида, хамроҳи ҷавонон ба сайру гашт мебароед.

«Маориф ва маданият»

3. Он қисми лекция, ки аз газетаю журналҳо рӯйнавис карда гирифта шуда буд, андак равон буда, қисме ки худи лектор эҷод кардааст, аз бом тароша афтидагӣ барин тўққосзанон ба сари шунавандагон мерасиданд.

«Хорпуштак»

287. Ба болои чизе бор шудан

ба балои чизе зам шудан, ба ҳисоби чизе даромадан. Ана ҳамаи инҳо (қарзҳо — М. Ф.) ба болои ҳамин ғӯза бор шуда монд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

288. Болои гапро кушодан

матлаби рӯпӯшидаро ба миён гузоштан.

Чаро шумо ба пеши Шоҳназар барин як одам, ки дар курсҳои шӯроӣ хонда вайрон шудааст, рафта болои ин гуна гапро кушодед?

С. Айни «Фуломон»

289. Болои гапро пӯшидан

сирреро пӯшидан; матлаберо пинҳон кардан.

Чизеро ҳис карда болои гапро пӯшидани шуда...

А. Қосимов «Ваъдаи бевафо»

290. Аз болои гапи худ баромадан

қавл, ваъдаи худро иҷро намудан, ба қавли худ вафо кардан.

— Мебинем, Шомурод, кани чӣ хел аз болои гапатон мебароед?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

291. Боло гирифтани

авҷ гирифтани, зиёд шудани, тараққӣ кардани; ғолиб омадани.

1. Мулло бо ин тасалли кушода нашуд, то рафт оташи ғазаби ӯ боло мегирифт...

С. Айни «Фуломон»

2. Замони Аҳмад-махдуми Дониш замони бениҳоят пӯсидани феодализм, боло гирифтани ҷабру зулми амирон, амалдорон ва мустамликачиёни подшоҳӣ бар халқ буд.

С. Улуғзода «Аҳмади Дониш»

3. Дар он вақт ҳусни хатти вай бисъёр боло гирифта буд.

С. Улуғзода «Аҳмади Дониш»

4. Агар норозигии мардум аз ҳокиме ва амалдоре боло гирад, ӯро аз кор гирифта, ба ҷои вай аз вай бадтарашро мегузорад...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

292. Аз боло гузаштан

дар пешгоҳ нишастан.

Канӣ, аз боло гузаред, хуш омадед!

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

293. Ба болои касе даромадан

1. ба сари чамъомаде ё воқеае ҳозир шудан, 2. ба ҷое паҳш карда даромадан.

— Эй... магар шумоён дуздӣ ҳам кардаед? — гуфт як камбағал бо оҳанги шӯхӣ.

— Мо дуздӣ накарда бошем ҳам, ба болои бойҳо, дузд ва босмачиён бо ҳамин роҳ (аз болои девор фаромада омада буданд — *М. Ф.*) даромадем, — гуфт Сафар Ғулом...

С. Айни «Ғуломон»

294. Касеро болои даст доштан

касеро иззату ҳурмат кардан, эъзозу икром наму-дан.

Ҳар кучо ки мерафтем, мардум, колхозчиёни оддӣ, моро болои даст медоштанд, меҳмоннавозӣ мекарданд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

295. Болои дида

марҳамат, қадаматон ба болои чашм (дар мавриди азиз ва киромӣ доштани меҳмон гуфта мешавад).

— Хуш омадетон, болои дида...

С. Айни «Ғуломон»

296. Аз болои (пушти) касе калонӣ кардан

1. ба мансаб ва мартабаи каси наздики худ боллдан, ба дастгирии ягон кас умед баста ҳавобаландӣ ва калонигарӣ кардан, 2. аз ҳисоби касе харочот ё кайфу сафо кардан.

1. Дар ҳаққи Қутбия: «бадмуомила, бадгап, калонгир ва аз болои падару модараш калонӣ мекунад» ме-гуфтанд.

С. Айни «Ёддоштҳо, қ. 1»

2. Муллоҳо ҳозир аз пушти амиру вазир ба болои хама калонӣ карда истодаанд.

С. Айни «Дохунда»

3. Ҳушатро ба цояш биёр, амак... Аз болои дигарон калонӣ накун!

«Маориф ва маданият»

4. Вай ин қадар айшу ишратро аз болои кӣ мекунад?

С. Айни «Дохунда»

297. Ба болои кор баромадан

мансабдор шудан, ба сари кор омадан, роҳбариро ба дасти худ гирифтан.

Вале Одилбой бо ҳилаву найранг ва бо ёрии як қисм одамони душман, ки ҳамон вақтҳо ба болои кор баромада гирифта буданд, зиндагӣ карда, ба кори худ давом додан гирифт.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

298. Дар болои чизе, касе кор кардан

1. чизеро омӯхтан, санчидан, 2. дониши худро зиёд намудан, маълумоти худро такмил додан.

Дар болои худ кор кунам.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

299. Болои чизе кушода шудан

1. кушода, фош шудани сирре, 2. равшан шудани моҳияти масъала.

Ана акнун болои кор кушода шуд.

«Хорпуштак»

300. Ба болои мақсад омадан

ба гуфтани асли мақсад оғоз намудан.

Ӯ аз ин тарафу он тараф сухан карда, ба болои мақсад омада гуфт, ки аз ҳамаи саргузашти ман хабардор аст.

Р. Қалил «Ҳамид»

301. Ба болои мурда сад чӯб

ба болои мусибат боз мусибат, ба болои нохушӣ боз нохушии нав.

1. Ҷ ба коре даст назада, мероси аз падараш мондари пеш-пеш фурухта хурдааст, ки дар дасташ танҳо як ҳавлии вайрона монда буд. Дар он миён мани нобино таваллуд ёфтаам, ки ин барои вай «болои мурда сад чӯб» шудааст.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

2. — Дар ин гуруснагӣ ин қадар роҳи барзиёдро, ки ба касофати Азимшоҳи ту тай кардем, «болои мурда сад чӯб шуд».

С. Айни «Дохунди»

3. Қори ин руди нав ба болои он харобие ки ба сари мардуми он ҷо аз регпахшкунӣ омада буд, «болои мурда сад чӯб» шуд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

4. Вазифай мо пеш аз ҳама то имкон ҳаст ин хел рафиқонро тарбия кардан аст, на ин ки ба болои мурда сад чӯб гуфта, задан гирем.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

5. — Мо аз асли гап беҳабар будаему ба болои мурда сад чӯб гуфтагӣ барин Меҳриякро ин қадар азоб додем...

Р. Амонов «Меҳрӣ» («Шарқи сурх»)

302. Аз (ба) болои касе об(и хунук) рехтан

1. чизеро барҳам додан; ба касе шикаст расондан,
2. касеро аз чизе дилхунук кардан; ҳаваси касеро паст намудан; аз чизе боздоштан.

Ҳозир бошад, ба болои ташаббусашон оби хунук рехтааст.

«Хорпуштак»

303. Ба болои чизе (хӯроке) омадан

Ниг. Аз болои касе, чизе баромадан.

— Ба болои шӯрбо омада мондед,— гуфт Афандӣ.— Акнун бо ҳам мебинем.

«Хорпуштак»

304. Болои нур нур пошидан

ба ҳусни чизе ҳусн зам кардан, чизеро боз ҳам зе-
ботар кардан.

Шоир ҳам ин ҳусни хотимаи мазмунии дostonро бо
як ҳусни хотимаи шоиронаи халқӣ ороиш медиҳад, ки
ин ба болои нур нур мепошад.

С. Айни «Мирзо Абдулқодири Бедил»

305. Аз болои чизе, касе паридан

Ниг. Аз болои (пушти) касе, чизе калонӣ кардан.

1. Барои чӣ аз болои пули падар ва раҳмдилии мо-
дар паридед?

Р. Чалил «Шӯроб»

2. Дилором... ялмоғузатон кайхо хӯроки мору каж-
думхо шуда рафт, боз аз болои кӣ мепаред?

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

306. Болои чизеро пӯшидан

сирреро пӯшидан, пинҳон доштан.

Эшони ноиб ҳам фуқародорӣ карда болои ин корро
пӯшондан хостанд.

С. Айни «Марги судхӯр»

307. Боло рафтан

1. ривочу равнақ ёфтан, пеш рафтан, тараққӣ кардан,
2. калонигарӣ кардан; дар коре муболиға ва ифрот кар-
дан.

1. Дар соли таҳсили 1895—96 корҳои дарسخонӣ ва
адабии ман хеле боло рафт.

*С. Айни «Мухтасар тарҷимаи
ҳоли худам»*

2. Масалан, касе лоф занад, яке аз онҳо мегуфт:
«Бисъёр боло нарав, ки аз баландӣ афтодагон аз ҷоя-
шон хеста наметавонанд!»

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

3. Пас аз он аҳволи моддии халқ якбора боз боло меравад.

Ч. Икромӣ «Аз Душанбе то ба Киев» («Шарқи сурх»)

4. Ҳеч набошад даҳцентнерӣ зиёд медиҳем. Ниҳоли пахтаро намебинед, аз вазнинии бор коматаш ҳам шу-да мондааст.

— Ин қадар боло нарав,— бо оҳанги ранчиш гуфт Зокир.

«Тоҷикистони советӣ»

308. Бар болои реш намак рехтан

Ниг. Ба болои сӯхта намакоб.

— Гирья чӣ лозим?.. бар болои решам намак нарез!..

М. Миршакар «Қишлоқи тиллоӣ»

309. Дар болои чизе рост истодан

ба андак чиз хасисӣ кардан.

1. Худи аз кисаи худашон меодогаӣ барин дар болои як тин рост меистанд, раис.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Дар Бухоро Боқимумсик ном бои хасиси чиркидандонхӯре буд, ки дар болои як мирӣ пул рост меистод.

«Латифаҳои тоҷикӣ»

310. Болои роҳ

Ниг. Сари роҳ.

Пагоҳ барвақттар баромада, болои роҳ ба ҳавлии шумо даромада, баъд қатӣ-қатӣ ба чашмаи Айюб меравем.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

311. Болои сар бардоштан (касоро)

касоро аз ҳад зиёд иззату ҳурмат намудан; навозиш кардан.

1. — Ана, шуморо хама ҳурмат мекунад. Ман бошам, ба болои сарам мебардорам.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

2. Вай ҳанӯз дар аввалин аризаи худ изҳор кардааст, ки ӯ кӯдаки оддӣ набуда, балки бузургворзодае будааст, барои ҳамин ӯро доимо ба болои сар бардошта гаштан лозим.

«Хорзуштак»

312. Ба болои сари касе баромадан

касери зери дасти худ карда гирифтан, касери мутеи худ намудан, ба касе фармонравой кардан.

1. Ман, ки гап назада, фақат ба вазифаи завҳозӣ каноат карда гаштам, акнун ба болои сарам баромадан меҳаҷад, набошад ҳамин завҳозӣ ҳам кор-мӣ?

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Гап назанам ба болои сарам баромаданӣ аст...

Қ. Наимӣ «Ман бо шумо»

313. Аз болои чизе сарсарӣ гузаштан

ба моҳияти чизе диққат накардан, ба чизе рӯякӣ нигоҳ кардан.

Мо се сол боз дар ин мактабҳои миёна хонем ҳам, аз болои ин гуна масъалаҳо сарсарӣ гузаштем.

С. Айнӣ «Дохунда»

314. Болои сӯхта намакоб

як азобу уқубат ду шудан, ба болои як мусибат мусибати дигар омадан.

1. «Ба болои сӯхта намакоб» омад: бороне ки аввал дона-дона сар шуда буд, дар як дақиқа, чунон ки аз сӯи ҳаво ғавворе сар дода бошанд, шуррос зада боридан гирифт.

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Ӯ дар рӯзҳои охир харобтар шуда, бо ифодаи ҳалқӣ, ба дандонков мубаддал шуда буд. «Болои сӯхта намакоб» пристави силтабиати дилтанг ӯро зӯр зада аз ҳаллоҷӣ мегузаронду дар пеши назари ҳама обу адо мекард.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

3. Ман ба як гапи кали Замони найрангбоз дарома-да шармандаву расво шудагем бас набуд, ки боз шумо ба газетаи девориатон навиштаед? Ин кори шумо ба болои сӯхта намакоб шуд.

*Б. Азизӣ «Бедонабозӣ»
(«Шарқи сурх»)*

315. Аз болои уштур алаф даравидан

фармонфармоӣ, калонигарӣ қардан.

— Ҳой олуфтаи чамбаршоҳ! Тамоми сол аз болон уштур алаф даравида, доимо кори имрӯзаро ба фардо мегузошти.

«Хорпуштак»

316. Аз болои уштур ба чизе нигоҳ қардан

1. ба чизе бедикқатона, дилсардона нигоҳ қардан,
2. моҳият ва мазмуни чизе ё ҳодисаеро дуруст нафаҳмида хулоса баровардан.

Бисъёр рассомон ба ҳаёт аз болои уштур нигоҳ мекунанд, пасту баландиҳои онро намеомӯзанд...

«Хорпуштак»

317. Дар болои худ кор қардан

барои бардоштани савияи илмии худ мунтазам кор қардан, омӯзиширо давом кунонидан.

Ман бояд хонам, омӯзам, устуворона ва мунтазам омӯзам, дар болои худ кор кунам.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

318. Болои чашм

ба ҷону дил (дар мавриди изҳори итоат кор фарму-да мешавад).

— Хайр, ба мир салом ва пайғоми маро расонед.

— Болои чашм!

Р. Қалил «Одамони ҷовид»

319. Дар болои қаҳр (ғазаб, чаҳл)

дар вақти қаҳр, дар сари чаҳл.

1. «Мон, хафа нашав, дар болои қаҳр аз дахонам баромада рафт» мегуфт.

Р. Файзӣ «Зебо» («Шарқи сурх»)

2. Вай дар болои қаҳру ғазаб чунин мепиндошт, ки акнун фарзанди худаш... ба рӯяш по монда истодааст.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

320. Ба болои касе ҳафтларз будан

ба касе саҳт ғамхорӣ, парасторӣ кардан.

Охир, ман қиян, ман аъзон оила, ман «фарзанд»... аз ин ҷиҳат тағои ман бояд ба болои ман ҳафтларз бошад, бояд саломатӣ ва тандурустии маро хоҳад.

Ҷ. Иқромӣ «Тори анкабут»

321. Аз болои хунар нон хӯрдан

аз ҳисоби бозьёфти хунари худ зиндагӣ кардан.

Муқим бошад, аз болои хунараш нон мехӯрад.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

БОЛОБАРДОР

322. Касеро болобардор кардан

касеро таърифу тавсиф кардан.

1. — Ин қадар болобардор накунад, ман худахро гум карда мемонам.

С. Ғанӣ «Табассум»

2. Одил Саркор аз хушъерӣ ва пухтагапии қаровул шод шуда, ўро болобардор мекард.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

БОЛОДАСТ

323. Болодаст шудан

1. ғолиб гардидан, пешдаст шудан, 2. гапи худро мегузарондагӣ шудан.

1. Ҳар касе ки дар таги чимилик аввалин бор пон тарафашро зер кунад, гӯё дар зиндагӣ низ болодаст мешудааст.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари отай»

2. — Аввалаш ин ки болодаст шуданатон гумон!

Ч. Икромӣ «Ситора»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

324. Болодастӣ дар тарафи касе шудан

муваффақият, ғалаба дар тарафи касе шудан.

— Агар худо накарда болодастӣ дар тарафи онҳо шавад, лозим мешавад, ки тарки ватан кунам.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. 1

ВОЛОКОРӢ

325. Ба болокорӣ

Низ. Болокории ин.

Зимистон Раҳимҷон ба тангӣ афтода монд. Ба болокорӣ модари кампираш мурду азову такфин боиси хароҷоти зиёде шуд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

326. Ба болокории ин

ба болои ин, илова бар ин, ба замми ин.

1. Чунон монда шудам, ки... ба болокории ин боз гармии ҳаво...

С. Ганӣ «Табассум»

2. Ба болокории ин, беғамии ӯ як балои дигар.

«Тоҷикистони советӣ»

БОМ

327. Қасеро боми пастак қардан

қасеро зери даст қардан, гапдарои худ намудан, ба итлоати худ даровардан.

— Дугоначон, маро ин занакӣ шаттоҳ хуб боми пастак қарда буд. Раваду гапи гуфтаашро тезтар буд накунам, хонаро ба сараш мебардорад.

«Маориф ва маданият»

328. Боми ҳар кас беш — барфаш ҳам бештар

оила, хочагии калонро ташвиш ҳам зиёд.

Боми ҳар кас беш—барфаш ҳам бештар гуфтаанд.
Мебоист ба ин колхоз диққати зиёд дода мешуд...

«Хорпуштак»

БОР

329. Бор ба манзил нарасидан

ба мақсад муваффақ нашудан, ҳосил нашудани мақсад.

1. Дар роҳи вайрон кардани он саҳт ва пойдор истӣ, як кор карда метавонӣ, агар ту танҳо барои чашмони сиёҳ ва абрувони сиёҳи... ман кор кунӣ, ин борро ба манзил расонида наметавонӣ.

С. Айни «Фуломон»

2. Мабодо дар мизочи шариф оразе рӯй диҳад, дар он сурат кори мо тамомаи бурида шуда, борамон ба манзил нарасида мемонад.

*С. Айни «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоъ»*

330. Бор вазнин мешавад

мушқилтар шудани кор; бад гардидани вазъияти касе.
— Ҳар рӯз, ҳар соате ки мегузарад, борат вазнинтар мешавад.

*Ҷ. Икромӣ «Дохунда»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

331. Бор дар борхона азиз

ҳар чиз дар чояш хуб, ҳар чиз дар мавридаш бех,
ҳар кас барои наздиконаш азиз.

Ғаму ғусса, асирию шаллоқ як тараф буду ёди ин ятимчаҳо як тараф. «Бор дар борхона азиз»...як дам ғанаб кунам, ба хоб ҳаминҳо меदारоянду як нафас чашм пӯшида истам, ба назарам ҳаминҳо меомаданд.

Р. Чалил «Ҳамида»

332. Бори касе дар мобайни роҳ наместонад

мададгор, дастгирикунандае ёфт мешавад.

Ман барин падар дошта бошӣ, борат ҳеҷ гоҳ дар мӯ-байни роҳ нахоҳад монд, чон гараву чома гарав, баъди ду-се рӯз бароварда (аз ҳабс — М. Ф.) мегирем.

«Хорпуштак»

333. Бори мусофир дар кӯча наместонад

ба ҳар касе дар вазъияти бад мададгору хайрхоҳе ёфт мешавад, дар вақти дармондагӣ дастгирикунандае пайдо мешавад.

— Лекин борамон вазнин шуд.

— «Бори мусофир дар кӯча наместонад» гуфтаанд, — дилдорӣ дод пирамард.

Р. Қалил «Шӯроб»

БОРОН

334. Аз борон гурехта ба новадон (чола) дучор шудан
(афтидан, вохӯрдан)

аз як бало, азобу уқубат халосӣ ёфта ба дигаре ги-рифтор шудан.

1. Ман бо чӣ умедхо сарбоз шуда будам ва аз пешам чӣ фалокатҳо баромад, ман аз дасти Азимшоҳ гу-рехта бадоми амир афтодам, гуё «аз борон гурехта, ба новадон дучор шудам»...

С. Айни «Дохунда»

2. — У одами ростқавл, соддаи зудбовар аст, бино-бар ин аз қабилӣ «аз борон гурехта ба новадон афто-дан», аз судхӯрони саҳро гурехта бадоми шумо афто-дааст.

С. Айни «Марги судхӯр»

3. Мирсаидтағо худ ба худ ғут-ғут карда, «аз борон гурехта ба чола вохӯрдан» гуён пули чойро ба рӯи лаълӣ гузошту аз чояш хестани шуд.

«Маориф ва маданият»

335. Борони суол

суоли паёпай.

Дигарон бо борони суолхо вайро аз чонош сер карданд.

Х. Қарим «Ҳикояҳо»

БОСАР

336. Босару сомон будан

босаришта, дар кори рӯзгор мохир.
Зани меҳрубону босару сомон буд.

Р. Қалил «Шӯроб»

БОФАНДА

337. Бофанда — кафангадо

ҳунарманд аз маҳсули ҳунари худ маҳрум, доимо дар эҳтиёҷ.

Чуноне ки дар зарбулмасали он замон гуфта мешуд: «кулол дар мундӣ об меҳураду бофанда — кафангадо», хонаи ӯ ҳатто аз чизу чораҳое ҳам, ки худи ӯ месохт, таъмин набуд.

Р. Қалил «Шӯроб»

БОФТА

338. Бофта баровардан

хаёл карда баровардан, аз худ баровардан, дурӯғ бофтан.

Шояд инро Муслима барои қасосгирӣ бофта бароварда бошад...

«Маориф ва маданият»

БОШАД

339. Бошад будагист

эҳтимол, шояд, мумкин аст, ки...

— Ана он аскарбачаро бинед. Моро аз Охангарӣ гузаронида мондагӣ ҳамин не-мӣ?..

— Бошад будагист,— гуфту рафтан гирифт...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

340. Бояду шояд

ба дараҷаи лозимӣ, кофӣ, чунон ки мебояд; нағзакак,

1. Албатта, Низомулмулк, баъд аз ба кори вазорат мустақил шуданаш, аз Мачиддин бояду шояд интиқом гирифта, молҳои ӯ ва наздикони ӯро мусодира кард.

С. Айни «Алишер Навоӣ»

2. Бале, ҳамон оташе, ки дар вақташ Восеъ барин диловарон афрӯхта буданду аз боди тунди рӯзгор ба таври бояду шояд рӯшноӣ ва ҳарорат дода натавониста буд...

Ҷ. Иқромӣ ва А. Одинцов
«Аҷоиботи сафар» («Шарқи сурх»)

3. Бодикқат парвариш кардани пахтаро бояду шояд пухта омӯхтан...

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

БОҶ

341. Аз боғу роғ

Ниг. Яке аз боғу яке аз роғ.

Раис ба саломи Ҳабиба оҳиста алек гирифтун зуд трубкаи телефонро бардошт ва аз боғу роғ гап кушод.

К. Наимӣ «Ҳабиба» («Айёми мо»)

БОҶАМ

342. Боҳам дидан

1. чизеро дар байни худ тақсим кардан; ҳамроҳ хӯрдан, 2. аз манфиати чизе баробар истифода кардан.

1. Як лаби нони бозъёфти худро бо онҳо боҳам мебинад.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

2.— Ба болои шӯрбо омада мондед,— гуфт Афандӣ,— акнун боҳам мебинем.

«Хорпуштак»

БУБИН

343. Бубин тафовути раҳ аз кучост то ба кучо

дар байни ду чиз, ду кас, фарқ калон, фарқ аз замин то осмон, фарқи қиёснопазир.

1. Донишero, ки донишкадаҳои мо медиханд, ба дониши мактабҳои кӯҳна мелодагӣ магар муқоиса кардан мумкин аст? «Бубин тафовути раҳ аз кучост то ба кучо!»

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2.— «Бубин тафовути раҳ аз кучост то ба кучо!» гуфтани хастед. Аммо, бобо, мобайн он қадар дур не. Биёяду биёяд, ним фарсанг меояд,

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

БУД

344. Буду бори касе

Ниг. буду шуд.

Буду бораш аз ҳаёти панҷоҳу чанд солааш як нафар писари ба қад расидааш... Солеҳ буд...

«Барои адабиёти социалистӣ»

345. Буди гап

Ниг. Буду шуди гап.

— Оре, буди гап ҳамин.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

346. Буду нобуд

молу мулк, чизу чора; ҳастӣ, дору нодор.

1. Қам-қам ҷуфти гов ва асбоби деҳқонӣ ҳам аз дасти падарам ба дасти бой мегузарад, падарам, ки буду нобудаш аз даст рафта, дасту пояш аз заминро осмон мекунад, ночор ба хизмати бой медарояд...

С. Айни «Дохунда»

2. Охир, ҳамаи буду нобуд, хурсандӣ ва шодкомии Савсан шавҳараш буд-ку!

Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

347. Буду шуд

1. ҳама чиз, ҳамаи дорой, молу мулк, пулу давлат, чизу чора, хастӣ; 2. мохият.

1. Босмачиён ҳамаи буду шуди онҳоро кашида гирифта буданд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

2. Падар буду шудаширо барои хонондани онҳо сарф кард...

«Тоҷикистони советӣ»

3.— Хеле худдонам,— илова намуд Искандаров.

— Бале, буду шуди ман ҳамин.

А. Сидқӣ «Ҷўрасаркор» («Айёми мо»)

4.— Ҳамин-мӣ буду шуди ҳунаратон? Бо ҳамин умед шуморо домод карданӣ будам-мӣ.

348. Буду шуди гап

ҳамаи гап, тамоми воқеа; максад.

1. Вай буду шуди гапро гуфтани буд...

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

2. Ман ба вай буду шуди гапро гуфтам...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

БУДААСТ

349. Будааст, набудааст (буд, набуд)

формулаи оғози афсонаҳо, сарафсона.

Будааст, набудааст як рӯбоҳ будааст.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

БУДАГӢ

350. Будагӣ гап

бечуну чаро, хатман, албатта, муқаррар.

— Планч пахтаро ба 150 фоиз расониданамон будагӣ гап!

Ҷ. Икромӣ «Як қаҳрамони асри мо»

351. Будагию шудагиаш

чамъаш, ҳамааш.

— Ҳисоб кардед-мӣ?

— Будагию шудагиаш ҳамин 95 процент..

К. Наимӣ «Тағбирот»
(«Шарқи сурх»)

БУЗ

352. Буз агар хирман мекуфт (кӯбад),
хоҷати барзагов набуд

ҳар кас мувофиқи қобилияти ҳудаш кор мекунад, аз
ӯҳдаи кори мушкил танҳо кордон мебарояд.

1. Ба ёдам меояд, ки духтари яке аз ҳамсоҷабӯғҳои
мо ба каландзанӣ ва кишту кор ҳаваси калон дошт. Ам-
мо падари хурофотпарвараш вайро манъ карда, писханд-
кунон гуфт:

— Аз чарху дукат намон! «Буз агар хирман кӯбад,
хоҷати барзагов набуд» гуфтаанд.

А. Деҳотӣ «Гвардиячиёни меҳнат»
(«Роҳи пуришараф»)

2. — Дигарон ҳам номи хизматгорӣ доранд ва нону
намаки шуморо меҳӯранд, ба онҳо ҳам кор фармояд,
гуфта густоҳӣ кардам. Чаноби мир: — Алимардон дар
дунё дута нест, «ҳар буз агар хирман мекуфт, хоҷати
барзагов набуд» — гуфта аз ӯҳдабароии ман хурсанд
буданашонро маълум карданд.

С. Айнӣ «Дохунда»

353. Буз барин бозӣ доштан (дорондан)

1. касеро масҳара доштан, 2. сарсону саргардон кар-
дан.

1. Агар ин Пӯлод дар ҳамин шаҳр сари ягон кори ка-
лонтарро гирифта монад, одамонро, ки ба вай маъкул
намешаванд, буз барин бозӣ медорад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. — Мана акнун мо онҳоро буз барин бозӣ медо-
ронем.

К. Носиров «Орият»

354. Бузро бо (аз) пой ху­даш меовезанд,
гӯсфандро бо пой ху­даш

ҳар кас ба кардаи ху­даш ҷавобгар аст, гуноҳи ҳар кас ба сари худи он, на ба сари каси дигар.

1. — Ёдгор! Ҷаро дам на­мезанӣ, магар су­хани па­даратро дар на­фаси во­пасинаш ба за­мин ме­монӣ?

—...«Бузро бо пой ху­даш меовезанд, гӯсфандро бо пой ху­даш», агар па­дарам қарздор бо­шад, ба ман чӣ? — гуфт.

С. Ай­нӣ «До­хун­да»

2. — «Бузро аз пой ху­даш меовезанд, гӯсфандро ҳам аз пой ху­даш» гуфтаанд ода­мони таҷриба­кор... агар муллоён ин корро но­ҳақ кар­да исто­да бо­шанд, «гӯри ху­дашону аъ­моли ху­дашон», ба ману ту чӣ?..

С. Ай­нӣ «Ёд­дошт­ҳо», қ. III—IV

355. Бузро (дар) ға­ми ҷон, қас­со­бро
(дар) ға­ми ҷар­бу.

ҳар кас дар ға­ми худ, ба ҳар кас ман­фиати ху­даш ман­зур.

1. — Албатта, то ҷон до­рам, хиз­мат ме­кунам; ба­рои ман до­дарам бе­ҳтар ша­вад, меша­вад, ҳа­мин вақт мо­лу ҷиз ба на­зарам на­мена­мо­яд.

— Ин эшон аз эшон­ҳои му­қар­рарӣ не, ин кас як э­шони бис­ёр ка­лонанд, ба ин кас қуш­бе­гии Ҳисор ва ҷа­ноби о­лӣ му­ри­данд, агар ин касро ба хо­на­ат барӣ, ҳеҷ на­бо­шад, як асп са­вор кар­данат дар­кор аст, ва ҳол он ки ту асп на­дорӣ.

— Аспам на­бо­шад, мо­да­гов ва бар­за­го­вам ҳаст, бе­ҷо­ра­пар­варӣ ку­нанд, бо мас­ли­ҳати шу­мо «ҷон га­рав, ҷо­ма га­рав», як навъ кар­да ху­рсанд ме­кунам.

— Яке аз бар­за­го­во­нро на­зр кар­данӣ ша­вӣ, ман ги­риф­та ме­барам.

Я­timi бой Зу­фар, ки дар пе­ши ро­ҳрав исто­да буд, худ ба худ ба зе­ри лаб:

— «Буза ға­ми ҷон, қас­со­ба ға­ми ҷар­бу», — гуфт.

С. Ай­нӣ «До­хун­да»

2. — Ҳар кас дар ғами худ. Бузро ғами ҷон, қас-собро ғами ҷарбу... «Қасби ман табобат аст, на тичо-рат». Баъд ман ваъда додаам, ки сирри ин доруро ош-кор кунам.

*С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»*

3. «Буз дар ғами ҷон, қассоб дар ғами ҷарбу!» мегӯ-янд, рост аст. Ҳанӯз кампир намурдааст, Фируза ҳам бе кас намондааст, аммо оқсаққол аз ҳоло дар паи фуруҳ-тани вай ва ба даст даровардани «маблағ» аст.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

БУЗАК

356. Бузак (бузам, бузакам) намур, ки баҳор меояд ваъдаи хом, ваъдаи хушқу холӣ, ваъдае ки иҷроаш амри маҳол аст.

1. Бузак намур, ки баҳор меояд! То қарзи ту баро-бар шудана думи уштур ба замин мерасад.

*Ҷ. Икромӣ «Дохунда»
(«Пьесаҳои драматурғони Тоҷикистон»)*

2. — Имсол правленияи колхоз маро ба Москва фи-ристонданӣ аст...

— «Бузакам намур, ки баҳор меояд, алаф меҳӯрӣ»,— гуфтаанд, имсол тирамоҳ будагист, то тирамоҳ кӣ ҳастӣ кӣ нест.

«Барои адабиёти социалисти»

3. — Ҷ-ӯ-ӯ...— сар хорид Ашрафпартизан,— «бузам намур, ки баҳор мешаваду алаф меҳӯрӣ»... Кай онро эл-каз мекунию кай меравию кай мебиёри...

П. Толис «Ҷавони»

БУЗБОЗӢ

357. Бузбозиро бас кардан

ҳилаю найрангбозиро бас кардан.

— Ҳамшира, — сар кард Эшонхӯча, — бузбозиро бас кунед. Агар гап таъсир накунад, ман аз ӯҳдаи ҳар чӣ баромада метавонам., ҳа, метавонам.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

БУЗДИЛ**358. Буздил будан**

тарсончак будан.

— Рустам! Номат Рустам бошад ҳам, аз занат ҳам буздилтар будай!

С. Айни «Дохунда»

БУЗДИЛИ**359. Буздилӣ кардан**

тарсончакӣ кардан.

1. — Буздилӣ мекунед? — захрханда кард шоҳ дар ҷавоби илтимоси вазир.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

2. — Абдусалом, чаро ту буздилӣ карда истодаӣ, ё аз имтиҳонҳои қабулӣ метарсӣ?..

«Маориф ва маданият»

БУЗЕ**360. Бузе надорам дар рама, не ғам дорам, не ғамхона**

касе ки молу чиз надорад, ғаму ташвиши онро ҳам надорад.

1. Ман гуфтам, ки, бародар, ман ҷӣ дораму кӣ дорам, ки гурезам, бузе надорам дар рама, не ғам дорам, не ғамхона!

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

2. Магар Махсумов ба зан гирифтани тан додааст? Не, вай аз ин хел зотҳо нест. Охир, ханӯз дар вақтҳои ҳамроҳ кор карданишон вирди забони Мухтор ҳамеша ҳамин шиор буд: «Ман зан намегирам — бузе надорам, дар рама, не ғам дорам, не ғамхона!»

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

БУЗУРГОН**361. Бузургон дер оянд**

агар касе ба ҷое дер карда ояд, ба тариқи шӯҳӣ меғӯянд.

Ё мухбир ба зарбулмасали «бузургон дер оянд» риюя карда, дер меомада бошад-мӣ?

Х. Содиқ «Саркар ва мухбир»
(«Овози ҷавонон»)

БУЛБУЛ

362. Булбул аз хонаи акка

Ниг. Аз аккахона булбул рӯидан.

— Таксир, духтари Рустам хеле соҳибҷамол шудааст-мӣ? «Булбул аз хонаи акка»...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

363. Булбули гӯё шудан

1. суханварӣ кардан, бисъёр гап задан, сергап шудан, 2. суруд хондан.

1. Бе ту дар тӯю тамошохо шудам,
Бе ту гоҳо булбули гӯё шудам...

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

2. Магар дар кучо буданаширо фаромӯш кард, ки ин хел булбули гӯё шуда монд, дар пеши ин одами мӯътабар хомӯш буданаш магар беҳтар набуд?!

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

364. Булбули касе хондан

Ниг. Булбули касе гӯё шудан.

Имрӯз булбулатон хонда истодааст, плани пилла ичро шуд-дия!

А. Деҳотӣ ва Б. Раҳим
«Ғоизҷон Таърифхӯҷаев»
(«Маҷмуаи наъсаҳои якпардагӣ»)

365. Булбули шайдо шудан

ошиқ шудан, ошиқи беқарор гардидан.

Вай дар он ҷо ба Оим Абдуллоева ном духтаре домпартофта, шабу рӯз булбули шайдо шуда гашт.

«Хорпуштак»

БУН

366. Ба буни гардан фаровардан

1. ба паси гардани касе задан, 2. касеро сарзаниш, танбех кардан.

То ба буни гарданат нафароварданд, икром нашудӣ...

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

БУРД

367. Бурд кардан

фоида ба даст овардан, кори худро пеш бурдан.

Ака гӯед, ука гӯед, як навъ карда кори худатонро пеш бурдан гиред; ана дар ҳамин вақт бурд мекунед...

С. Айни «Дохунда»

368. Бурду бойшуда

пули бурду бохтшуда дар аснои гаравбандӣ ва қимор.

Ҳарифон бо якдигар гарав мебастанд ва тамошобинон бологарав мемонданд, ки дар натиҷа маблағи бисёр бурду бой шуд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 1

369. Бурду овард кардан

чиз дода чиз гирифтан.

Ман ҳеҷ вақт ин ятимаи бекасро ба худ келин намекунам, келини мо бояд ба худи мо муносиб бошад, тӯққуз фиристонем, тӯй фиристонем, бурду овард кунем...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

БУРРАНДА

370. Буррандаю дӯзанда

каси балабу даҳан, гапгузарон; гапдон.

— Магар дар ин хона ягон зани буррандаю дӯзанда нест, ки ин духтарро ба гаг дарорад?

Ч. Икромӣ «Дохунда»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

БУРУТ**371. Бурути касеро табар набуридан**

мағрур, ҳавобаланд будан, аз касе бок надоштан.

1. — Замона ҳар касро нарм мекунад, — гуфт Қулмурод, — дар замони амир бурути инро табар ҳам намебурид. Пас аз инқилоб хеле нарм шуда мондааст.

С. Айнӣ «Фуломон»

2. Чубакова ҳис кард, ки бурути Чабборовро табар намебурад.

«Тоҷикистони советӣ»

БУХС**372. Бухси (буғзи) дилро баровардан**

аз хафагӣ, ғамгинӣ фориғ гардидан; дил холи кардан, ҳасрат карда тасалло гирифтан.

Ба як тарафӣ ҳавлӣ рафту андак ашк рехт ва бухси дилашро баровард.

«Тоҷикистони советӣ»

БУҒ**373. Буғи корро баровардан**

сирри чизеро ошкор кардан.

Ҳанифа худро таскин дода, ба ҳамин хулоса омад, ки то рафтаниш ба назди падару модари худ буғи корро набарорад.

*Л. Саид «Фарзанди ҳазрати Одам»
(«Шарқи сурх»)*

БУҶУЛ**374. Буҷули касе олчӣ хестан (омадан)**

кори касе ба муваффақият рӯ овардан, кори касе пеш рафтан, бахти касе тофтан.

1. Вақте ки бо ифодаи худӣ ӯ «буҷулаш олчӣ омада» пулдор мешуд, калон-калон мехӯрд ва мепӯшид.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. Акнун, чи хеле ки мегӯянд, «бучули Маъмуров олчӣ хеста буд», Охир, духтаре ки ӯ як ҳафта пеш дида, ба вай «ошиқи шайдо» шуда буд, имрӯз ба пой худаш ба пеши ӯ даромада омад ва аз ӯ ёрӣ мепурсад.

*Р. Ҳайдаров «Ду дилдода»
(«Шарқи сурх»)*

БУЧУЛАК

375. Ба бучулаки пой касе баробар шуда тавонистан

дар коре ба касе баробар шуда тавонистан, ба касе ҳамто ва ҳампоя шуда тавонистан.

1. Дар коргурезӣ дар ин гирду атроф касе набуд, ки ақаллан ба бучулаки пой ӯ баробар шуда тавонад.

С. Ғанӣ «Табассум»

2. — Э, мегӯянд, ки дар дуздю гургӣ ҳеҷ кас ба бучулаки пой вай баробар шуда наметавониаст.

«Хорпуштак»

БУҶИ (БУ)

376. Бӯ гуфтан

1. муттаҳамӣ кардан, мункир шудан, 2. таслим шудан (дар қиморбозӣ).

Қошкӣ он пули ба чизе наарзандаро надода, монанди қиморбозони номард «бӯ» мегуфтанд...

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

377. Бӯи чизеро баровардан

сирреро ошкор намудан; дар бораи чизи номаълуме гап задан.

1. — Ҳаргиз бӯи ин тӯҳфаро ба пеши младший лейтенант набароред...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Ба ҳеҷ кас бӯяшро набароваред. «Саги худам, хоназод» гӯед.

«Машғал»

378. Бӯи чизе баромадан

ошкор, маълум шудан, хабари чизе ба гӯш расидан.
Агар мувофиқи эҳтимоли шумо дар ҳақиқат дар ҳа-
мин ҷо ё дар атроф бошад, имрӯз-фардо бӯяш мебарояд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», ҷ. II

379. Бӯй бурдан

пай бурдан, доништан.

Раҳими Қанд аз ин гуфтаҳои ман нисбат ба ҳикояи
худ нобовариро бӯй бурда якбора ба шӯр омад...

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

380. Бӯи чизеро гирифтан

хабари чизеро шунидан, аз чизе бохабар шудан, чи-
зеро пай бурдан.

Аҷаб не ки онҳо бӯи ягон тӯи равғаниро гирифта
бошанд.

«Хорпуштак»

381. Бӯи чизе ёфт шудан

дараки чизе ёфт шудан.

— Чӣ?.. аз ягон ҷой бӯяш ёфт шуд-мӣ?

С. Саидмуродов ва И. Исмоилов «Тӯҳмат»

382. Бӯи каботи равғанӣ омадан

осори кори фоиданокеро фаҳмидан.

Номи автомобили «ЗИС»-ро фаҳмида, Мухтор зуд
ҳис кард, ки бӯи каботи равғанӣ меояд.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

383. Бӯи мушк пинҳон намонад

ҳеҷ сирре, амали хуб ё бад пинҳон нахоҳад монд.

Аммо то ба кай мегурезад? Осиебон Саломатшоҳ бе-
ҳуда намегуфт, ки «бӯи мушк пинҳон намонад».

Р. Ҷалил «Шӯрб»

384. Аз касе бӯи некӣ наомадан

қобили некӯкорӣ набудани касе, аз касе умеди некӣ набудан.

— Инро яқин донед, ки аз онҳо ҳеҷ гоҳ бӯи некӣ намеояд.

Ҳ. Назаров «Дар ҷустуҷӯи Қарим-Девона»

385. Бӯи пилта баромадан

ошкор шудани сирре.

Вай нав доду бедод карда омад, қариб буд, ки бӯи пилта барояд, ҳар чи ба зудӣ Фатҳуллоҳ иморо гирифт, ки хокпӯш карда гузарондем.

С. Айни «Дохунда»

386. Бӯи пилтаро фаҳмидан

сирри ҳодисаеро доништан, пай бурдан ба чизе.

1. Навкаронаш диданд, ки вай меҳоҳад ба Афғонистон гурезад, хостанд ўро дастгир карда бо дасти худ ба ҳукумат пешкаш кунанд ва бо ин восила афви гуноҳи худро талабанд, аммо Фузайл «бӯи пилтаро фаҳмида» барои ин кор фурсат намода, бо бародари худ Саодод ва се одами дигараш шабошаб аз об гузашта ба тарафи Афғонистон бадар рафт.

С. Айни «Дохунда»

2. — Магар солдатон бӯи пилтаро фаҳмидаанд, ки роҳбари ҳудашонро кушта партофтаанд, акнун ҳудамонро дар гӯшаи дигаре кашиданамон даркор аст.

С. Айни «Дохунда»

387. Бӯи умед будан

ноумед нашудан, ба шудани коре ҷои умед будан.

1. — Додош, ҷӣ даъво кунам? Ягон бӯи умед ҳаст-мӣ?

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

2. — Эй домолло, аз ин колхозчиҳо акнун бӯи умед нест.

«Хорпуштак»

388. Бӯи чизеро фаҳмидан (шунидан)

чизеро донистан, ба чизе пай бурдан.

1. — Ман бӯи ин духобаро шаб фаҳмида будам...

«Тоҷикистон»

2. — Оббо, кӯри фаранг-е, ту ҳам бӯи тӯйро шунавидай...

«Хорпуштак»

3. Аз барои як даҳон нон гӯсфандвор боз ҳар ҷо, ки бӯи коре шунаванд, мерафтанд.

Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)

БҮРЬЁКҮБОН

389. Бӯрьёкӯбон кардан

ба муносибати кӯчидан ба манзили нав зиёфат ороштан.

Падари Ҳалимҷон хона гирифтаанд. Имшаб бӯрьёкӯбон мекунанд,

«Пионер»

БҮСА

390. Бӯса задан

бӯсидан.

Пиразан аз ҷой ба таъзим ҷаст,
Бӯса зад аз пою зи доману даст.

С. Чавҳаризода «Гулишани афрӯхта»

БҶҲТОН

391. Бӯхтон задан

тӯҳмат кардан.

Медонам, ки ба сад бадбахт ҳазор бӯхтон зада омадай.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

В

ВАЗНИН

1. Вазнин шудан

1. ботамкин, бомулоҳиза, бовиқор, боадаб шудан, 2. ланҷ шудан, 3. бемории касе шиддат кардан.

1. Зебӣ аз ин вазъияти Бобо пай бурда, ба ӯ чашмакзанон «шумо вазнин шавед» гуфтагӣ барин кард.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. — Хой, хой, Мардонҷон, ба шумо чӣ шуд? Вазнин шавед!

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)*

3. Пагоҳӣ пас аз дидани хобҳои парешон вазнин шуда аз хоб бедор мешуду чизе ба даҳан накарда аз паси қор медавид.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

ВАЗНИНӢ

2. Вазнинии касе ба касе афтидан

ба сари каси дуйӯм афтодани азоб, кулфат ва дарди сари касе.

Даҳ сол дар хонаи мо зиндагӣ кунед ҳам, вазнинии шумо ба мо намеафтад.

3. Вазнинӣ кардан

1. ботамкинӣ кардан, мулоҳизакорӣ намудан, 2. бардошт кардан; дар рафтор ва гуфтор ботаанӣ будан.

Мо вазнинӣ кардему каму беш ваъдаҳои рости дурӯғ дода, аз ҷанҷол халос хӯрдем.

«Хорпуштак»

4. Касе ба касе вазиний кардан

Низ. Вазинии касе ба касе афтидан.

Ҳанӯз қувват дорам, дар кучое ки бошӣ, ман ба ту вазиний намекунам, бачекам.

С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»

ВАЙ

5. Вай (вой) ман мурам

дар мавриди таачҷуб, хайронӣ ва рӯй дидани ягон ходисаи ногувор одатан занон мегӯянд.

1. — Вай ман мурам,— гуфт келинчак ба шавҳараш,— эшон ба хона лӯккас зада биёяд, ман чӣ кор мекунам?

«Хорпуштак»

2. — Вой мурам, ба Тоҷинисо чӣ шуд?

«Занони Тоҷикистон»

ВАЙРОН

6. Касеро вайрон кардан

касеро аз роҳ баровардан, буроҳа кардан; касеро ба роҳи бад кашидан.

Онҳо бародари худашон Маҳмуро ҳам вайрон карда ба кор андохтаанд.

С. Айнӣ «Фуломон»

7. Вайрон шудан

1. бадкор, бадахлоқ шудан, 2. аз раъи худ гаштан.

1. Агар ман ин корро ба суботаш нарасонам, на танҳо хизматгорони ман, балки хизматгорони дигарон ҳам вайрон мешаванд.

С. Айнӣ «Фуломон»

2. — А, ба ин Салим Қамолӣ чӣ бало зад? Ба ҳама панду насиҳат карда мегашту ба иморатсозӣ сар кард?
— Маълум мешавад, ки ин кас ҳам вайрон шудаанд.

*Ҳоҷӣ Содӣқ «Ҳазли падар»
(«Шарқи сурх»)*

3. — Дар миёни дехқонони заминдор ҳам вайрон шу-
дагон ҳастанд.

С. Айнӣ «Ғуломон»

ВАЛАД

8. Валади зино

ҳаромзода.

— Мӯзаи мана аз пеши дар биёр, ҳаромӣ, валади
зино.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

ВАРСОҶИ

9. Варсоқӣ хондан

бисъёр гап задан; гапҳои беҳуда ва бемаврид гуфтан,
— Шумо ба ҷои ёрӣ додан ба ман гапҳои саҳт меза-
нед ва варсоқӣ мехонед...

С. Айнӣ «Дохунда»

ВАСВАСА

10. Ба васвасаи шайтон афтидан

ғалаба кардани майлу хоҳиши бад дар касе.

Гоҳ падар, гоҳ бародари М. ба васвасаи шайтон аф-
тида, барои қатл намудани духтаре, ки «шаъни оиларо
паст фаровардааст», нақшаҳо мекашиданд.

«Тоҷикистони советӣ»

ВАСЛ

11. Ба васли касе расидан

ба дидори маҳбубаи худ ноил гардидан, бо маҳбуби
худ пайвастан.

Эҳ, наҳод, ки орзуҳои подшоҳшавӣ ва ба васли Гул-
қурбон расиданам барбод меравад?

М. Миршакар «Афсонаҳои кӯхистон»

ВАССА

12. Вассаи шифти хонаро шуморидан

хомӯш нишастан.

Ёрдам пурсам дӯғ мезанад, ё вассаи шифти хонаро
мешуморад...

*Қ. Наимӣ «Ҳабиба»
(«Айёми мо»)*

ВАТАН**13. Аз ватани худ овора шудан**

тарки ватан кардан, ба муҳочират рафтан.

— Бародарон, ба игвои онҳо гуш надихед ва аз ватани худ овора нашавед, ки большевикон дӯстдорони факиронанд.

С. Айнӣ «Дохунда»

ВАЪДА**14. Аз ваъдаи худ гузаштан**

ваъдахилофӣ кардан, аз қавли худ гаштан.

— Вагарна ман на аз ваъдаам гузаштаам ва на ба касе дил додаам...

С. Айнӣ «Ятим»

15. Ваъдаи хушку холӣ

сухани беҳуда, беасос.

Бо ваъдаҳои хушку холӣ, чамоқҳои пуч, бағаламро пур карданд.

«Барои адабиёти социалистӣ»

ВАҚ**16. Вақ-вақ кардан**

сафсата, ҳарза гуфтан, лаққидан.

1. — Хуб, бисъёр вақ-вақ нақун.

С. Айнӣ «Фуломон»

2. Муфаттиш омада дар як тараф делаҳоро элак-элак кунату ман ба шумо дар бораи ким-кадом чиз вақ-вақ карда шинам?

«Тоҷикистони советӣ»

ВАҚТ**17. Вақту бевақт**

ҳар вақт, гоҳо.

— Дигар ба пеши пошшот хоб нақун, ба рӯи суфа алоҳида хоб кун, вақту бевақт ба ман лозим мешавӣ.

Ҷ. Икромӣ «Духтари ноком»

18. Вақти гармии чизе

ҳангоми авҷи чизе, айни ҷӯшу хурӯши чизе.

— Шумо чаро дар вақти гармии бозор дӯкони партофта ба хона омадед?

С. Айни «Марги судхӯр»

19. Вақти касеро гирифтан

касеро бемаврид андармон кардан; касеро аз кор монондан.

1. Расо як соат вақтамро гирифт.

С. Ғанӣ «Тӯй»

2. Вақтамро беҳуда нагиред, ман ба вазорат меши-тобам!

«Тоҷикистони советӣ»

20. Вақти чизе нагузарад...

бевақт нашавад, фурсат аз даст наравад.

— Хез, зуд рав, ки вақт нагузарад.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

21. Вақти дегу табақ шудан

расидани вақти хӯрокпазӣ.

— Қелин, шумо дар кучо? — бо овози баланд фаръед кард модаршӯяш,— о, вақти дегу табақ шуду намедонам дар кучоҳо мегардед, бо ҷи корҳо овора?

*А. Мусаввада «Сабоҳат»
(«Занони Тоҷикистон»)*

22. Дар вақти кушода будани чашм

дар вақти зинда будан, ҳанӯз дар замони зинда будан.

Имрӯз ману ту ҳастем, фардо кӣ медонад, кӣ ҳасту кӣ нест; дар вақти кушода будани чашмамон дасти бачаро ҳалол карда, аз пеши дӯсту душман гузаштанамон беҳтар аст.

С. Айни «Дохунда»

23. Вақт рафтан

вақт гузаштан, бевақт шудан.

— Кани, хезед! — гуфт Скворцов, — вақт наравад.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

24. Вақти сар хоридан надоштан

ниҳоят серкор будан.

Маро ба он чо таклиф накумед, ман ҳоло, ҳатто вақти сар хоридан ҳам надорам.

25. Вақту соат

вақти мувофик, бо фаро расидани вақт.

1. Дар дигар чойҳо вақту соаташ катӣ сохта хоҳад шуд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

2. Вақту соаташ ки расид, мефаҳмед.

*Ш. Қиёмов «Хоҳӣ нашавӣ расво,
ҳамранги ҷамоат шав»
(«Пьесаҳои якпардагӣ»)*

26. Вақту соат доштан

ичрои ҳар кор вақти мусоиди худро дорад.

— Ҳар кор вақту соат дорад, ҳар гоҳ ки ҳамон вақту соат расид, ӯ ҷазои сазоворашро хоҳад дид.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

27. Вақту соат расидан

вақти мусоиди ичрои коре омадан.

Умуман вақту соати он расидааст, ки ҷавонро ба азхудкунии мероси бои адабӣ ҷалб намоем...

М. Муллоҷонов «Танқиди адабӣ ва тарбияи нависандагони ҷавон» («Шарҳи сурх»)

28. Вақт танг

фурсат кам.

Лекин ҳозир вақт танг, гап зада гирем меғӯям.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

29. Вақт танг омадан

вақт кам мондан.

— Дурусташ, ки имрӯзҳо бисъёр чиз хонда наметавонам, фикру хаёлам ба пахта банд, худи вақт танг омада монд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

30. Вақт — теғи бурранда

бо гузашти замон ҳама корҳо дуруст шуда мераванд; бо мурури замон ғаму аламҳо фаромӯш шуда мераванд.

Дар ин гуна маврид гуфту гузори бисъёр вақтро муфт аз даст меравонад. «Вақт — теғи бурранда» гуфтаанд. Бисъёр корхоро вақт ҳал мекунад.

С. Айни «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоеъ»

31. Вақти касе хуш шудан

хурсанд, хушнуд.

Агар рӯзе се истакон (чой) ҳам нӯшам, ба мудирӣ банк малол намеояд, балки вақташ хуш мешавад.

С. Айни «Марги судхӯр»

32. Вақти касе чоқ будан

хурсанд, хушнуд будан.

Шаб вақташ чоқ буд.

33. Вақт ғанимат

фурсатро аз даст надех, фурсат ғанимат.

— Қиянам, вақт ғанимат, ҳозир танаффуси коргарон мешавад, ту мана ин сангу тарозуро гиру бодирингатро фуруҳтан гир.

П. Толис «Тобистон»

ВАҲМ

34. Ваҳм зер кардан

тарсидан, ҳаросидан, ба воҳима афтодан.

Маро ваҳм зер кард ва ноилоҷ ба асп савор шуда, ба хонаи амлоқдор рафтам.

Х. Назаров «Дар ҷустуҷӯи
Қарим-Девона»

35. Аз ваҳми чон

аз тарси марг.

Аз ваҳми чон ба окопи худ ғалтону хезон медавид.

36. Ба ваҳми чон афтидан

дар хавфи мурдан шудан, тарс аз расидани осебе

Тӯпу оташи инқилоб онҳоро аз лонаҳояшон зада ба-
ровардасту акнун ба ваҳми чоношон афгодаанд.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

ВАЧД

37. Касеро ба вачд овардан

1. касеро ба завқу шавқ овардан, ниҳоят хурсанд
кардан, касеро рӯҳнок кардан, 2. моту мабхут намудан.

Амон, ки як вақтҳо дар кунчи тираю тори девонахо-
наи хоҷаубониҳо нишаста, аз ҳаёт ва дунё дасту ди-
лашро шуста буд, уро ба вачд оварда буданд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ВАЧҲ

38. Вачҳ гуфтан

1. далел овардан, 2. ҳисобӣ кардан.

Имсол бошад, ҳар чӣ ёбам, ба бой дода қарзи худро
сабук мекунам, агар тавонам, тамоман ба бой вачҳ ме-
гӯям.

С. Айнӣ «Дохунда»

ВИРД

39. Вирди забон будан

дар забони одамон будан.

Ба ҳар ҳол дар маҷлиси ҳисоботӣ номи Амиров ва
пайравони ӯ вирди забони хама буд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

ВИСОЛ

40. Ба висоли касе расидан

ба ҳам расидан, ба ҳам пайвастан; ба дидори дилдор расидан,

1. — Ба каси дигар дил бастааст, бояд ба висоли ӯ расад.

*Р. Хайдар «Хати беимзо»
(«Шарқи сурх»)*

2. Агар шумо маро дӯст доред, ба ман гуфта диҳед, ки вай кист, чӣ ном дорад ва чӣ хел ба висолаш расидан мумкин аст?

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

ВОЙ

41. Вой бар ҳоли касе!

дарег, афсӯс ба ҳоли бади касе!

1. Бенавоён сар бардошта хонаи бойҳоро тороҷ хоҳанд кард. Дар он вақт вой ба ҳоли шумо!

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Лекин, уко, агар сардорони мо ҳамин Салоҳиддини танбалу Бобоеви беғаму бепарво бошанд, вой бар ҳоли мо!

*К. Наими «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

42. Вой нагуфта

бо сабру тоқат; эътирозе накарда, ба сахтӣ тоб оварда.

Маҷбур буд, ки ҳамеша кор кунад, дуруст чиз нахӯрда ва дуруст нахобида кор кунад, дар зери дашноми бой ва занони ӯ ва дар зери зарбу лати тоқатгудоzi онҳо «вой» нагуфта кор кунад.

С. Айни «Ятим»

ВОЛА

43. Волаву шайдо гардидан

ошиқ шудан, мафтуну шефтаи касе гардидан.

Ин ҳолати Гулнорро дида аз аввал ҳам зиёдтар волаву шайдои вай мегардид...

С. Айни «Дохунда»

ВОҶЕА

44. Вожеан аз сар гузашта

ходисаи ба касе рӯйдода, саргузашт.

Духтар тамоми вожеан аз сараш гузаштагиро ҳикоя карда медиҳад.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

ВОҶИМА

45. Ба воҳима афтодан

тарсидан, ҳаросидан; ба ҳаяҷон омадан.

1. Ман онро дида ба воҳима афтодаму халос!

*Ҷ. Икромӣ «Сафари Кӯлоб»
(«Шарқи сурх»)*

2. Фирӯза аз ин ғавғо ва гулдур-гулдури тӯпу милтиқ ба воҳима афтод.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ВУЧУД

46. Бо вучуди ин (он)

ҳамин тавр бошад ҳам, ба... нигоҳ накарда, қатъи назар аз, сарфи назар аз.

1. Бо вучуди ин мо палос ва бисёти болохонаро дида тавонистем...

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Бо вучуди ин ки ҳоло нимаи аввали август аст, анорҳо суп-сурх шуда ба пухтан наздик шудаанд.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

Г

ГАДО

1. Гадо душмани гадост

ҳамкасб ҳамкасбро дида наметавонад, нотаваббини
ду тарафи ба як чиз манфиатдор ба ҳамдигар,

Хулоса, хусусан дар байни гурезагон ва маҳаллиён
мазмуни мақоли тоҷикӣ, ки мегӯянд: «гадо душмани
гадост», тамоман ҳукмфармо буд.

С. Айни «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоъ»»

ГАЗ

2. Гази гапро дароз кардан

бисъёр гап задан, сергапӣ кардан.

— «Ба болои сӯхта намақоб» гуфтагӣ барин, гази
гапро ин қадар дароз кардӣ?..

Ҳ. Содиқов «Саркор ва муҳбир»
(«Овози ҷавонон»)

3. Гази гапро кӯтоҳ кардан

суханро мухтасар кардан, кам гап задан; хулласи
каломро гуфтан.

Гази гапро кӯтоҳ кунеду тезтар роҳ равед.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

4. Гази умри касеро кӯтоҳ кардан

1. касеро ба қатл расонидан, 2. ҷазои касеро додан,
одоби касеро додан.

Дар вақти ба даст афтиданааш гази умри ин хел но-
ҷинсонро кӯтоҳ кардан даркор буд, ки дигар маишати
мардумро талх накунад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

5. Бо гази худ чен кардан

1. қимат ва мавқеи касе (чизе)-ро аз нуқтаи назари
худ, бо меъёри худ муайян намудан, 2. аз нуқтаи наза-
ри худ муҳокима рондан.

Мо одамҳои содда ҳастем. Ҳар чизро бо гази худ чен мекунем.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. II

ГАЗАД

6. Қасеро газад, маро (туру) чӣ ғам?

бепарвогӣ, беаҳамиятӣ ба ғаму мусибати дигарон, мусолиҳакорона рафтор намудан ба хоҳишу талаби касе.

1. — Қори тарбиявиरो пурқувват кун, газетаю журналҳо хонда дех, ба лекцияҳо гирифта бар, умуман коре кун, ки занат аз нав тарбия гирифта, одами ҳаминрӯза шавад. «Аз пагоҳ то бегоҳ дар хона нашинаду ба корҳои ҷамъиятӣ ҳам иштирок кунад». «Маро газад, туру чӣ ғам?» гуфтагӣ барин кор накун.

Р. Чалил «Шӯроб»

2. — Туру газад, маро чӣ ғам? Таги дили Шарофака ҳамин асту бас,

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

ГАЗАК

7. Газаки чизеро баровардан

кусури чизеро аз чизе баровардан.

Ғам нахӯред, газаки пулҳои сарфшударо, худо хоҳад, садчанд карда мебарорем.

«Хорпуштак»

8. Ба газак даво

ба дарди касе даво шудани чизе, манфиат доштани чизе ба коре.

Намедонам, ба ҷои як совхоз ташкил кардани ду ё се совхозу идора ба газаки кӣ даво бошад?

С. Ғанӣ «Табассум»

ГАНДА

9. Ба касе ганда нигоҳ кардан

Ниг. Ба касе бо назари бад нигоҳ кардан.

— Пошшо, ҷонакам, ман аз бобом метарсам, ин вақтҳо ба ман ганда нигоҳ мекунад...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ГАНДАГАРД

10. Гандагард шудан

беҳудагард, бадахлоқ шудан.

— Вай берӯ шудагӣ, гандагард шудагӣ, ба ҳеҷ кас сар намефурорад, обрӯи хешу таборашро ба хок яксон кард.

Р. Амонов «Меҳрӣ» («Шарқи сурх»)

ГАНДУМНАМО

11. Гандумнамои ҷавфуруш

касе ки намунаи хубро нишон дода моли бадро мефурӯшад; фиребгар, қаллоб.

Ҷавфуруш аст он ситамгари симтан,
То ба ман гандумнамоӣ мекунад.

«Рубоиёт ва дубайтаҳои халқи тоҷик»

ГАНҶ

12. Ганҷ дар вайрона

чизи нағз, гаронбаҳо дар ҷои назарногир ҳам буда метавонад, одами доно ва зебо аз оилаи камбағал ҳам мебарояд.

— Тақсир, духтари Рустам хеле соҳибҷамол шудааст-мӣ? «Булбул аз хонаи акка»-ку...

— Магар нашунидед, ки некон «ганҷ дар вайрона» гуфтаанд?

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

ГАП

13. Гап аз байн берун набарояд

Ниг. Гап дар байн бимонад.

Ин гап аз байни мо берун набарояд, мегӯям.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

14. Гап аз чизе гузаштан

гап аз доираи маълум баромадан.

— Ба хонаи Шокир равед,— гуфта хандид Замира.

— Гап аз ҳазл гузашт, қизим!..

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

15. Гап аз гап кушода шудан

бойси ба вучуд омадани гапи дигар шудани гапе, дар давоми сӯҳбат оид ба ягон мавзӯ ба хотир омадани чизе.

Гап аз гап кушода шуду Абдуллои зирак пай бурд, ки нӯги ресмон дароз ва тораш хеле мустаҳкам аст...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

16. Гапи касеро аз даҳонаш гирифтан

Ниг. Сухани касеро аз даҳонаш гирифтан.

— Гӯш кун аввал,— бо тезӣ гапи раисро аз даҳонаш гирифт Ашрафпартизан...

П. Толис «Чавонӣ»

17. Гапи касеро аз миён буридан

Ниг. Сухани касеро буридан.

— Не, сабр кун, гапамро аз миён набур! — гуфт сахт карда Мухтор...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

18. Гапи касеро аз пеши гӯш гузаронидан

ба гапи касе диққат накардан, гӯш накардан, ба сухани касе эътибор накардан.

Ман ҳам дигар гапашро аз пеши гӯшам гузаронида, ба фикру хаёлҳои худ овора шудам.

П. Толис «Тобистон»

19. Гапро аз решаю бехаш донистан

маънии гапро нағз донистан, фаҳмидан, асос ва манбаи воқеаро донистан.

Агар ҳар гапро аз решаю бехаш дониста нагирам, намононам ва дилам ҳам қарор намегирад.

«Барои адабиёти социалистӣ»

20. Гап аз як чо баромадан

баҳам як будани фикр, қарори ду кас, якдилона гап задан.

1. — Ин чӣ гап, ки ҳар дуютон одамони масъули як колхоз ҳастеду аммо гапҳоятон аз як чо намебарояд?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Онҳо ба ҳамдигар самимона рози дил гуфтанд ва, шояд, аввалин бор буд, ки гапи ин ду ҳамсар аз як ҷой мебаромад.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Гап агар аз як ҷо набарояд, мардум ҳайрон мешаванд.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

21. Ба гап андармон кардан

бо гап касеро (аз кор, роҳ...) боз доштан, ба гап овора кардан, машғули гап кардан.

Вале дар ҳамин вақт касе ӯро ба гап андармон кард...

М. Шарқӣ «Марҳабо» («Шарқи сурх»)

22. Гап андохтан

дар бораи коре, масъалае гап кушодан.

Ман мехостам, ки гап андохта, ба вай тасалло дода, сураги воқеаро аз вай фаҳмам...

«Маориф ва маданият»

23. Касеро ба гап андохтан

1. Касеро ба гап даровардан, ба гап задан маҷбур намудан, 2. ба раъӣ даровардан.

1. Юнусбобо боз Сафарро ба гап андохт.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. Ман ба дасти духтарча конфет дода, ӯро ба гап андохтам.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

3. Аммо ҳеҷ вақт муваффақ намешуданд, ки пирамардро ба гап андозанд.

Т. Усмон «Қашфи асрор»

24. Ба гап афтидан

1. ба гап, ба фиреб бовар кардан, 2. розӣ шудан, Вай одами хеле пухта будааст, ҳеҷ ба гап наафтид.

25. Ба гап афтодан

гапи худро ба касе маъқул кунондан, касеро бо гап ба роҳи худ даровардан.

Падару модари духтарро чунон ба гап меафтонад, ки фарзандашонро рӯзи дигар худашон ба мактаб оварда мемонанд.

«Маориф ва маданият»

26. Гапи касе ба касе алам кардан

гапи касе ба касе саҳт расидан, таъсир кардан.

— Худат номаъқул кардӣ...

Назокат паст наомад:

— Гапам алам кард-мӣ?

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

27. Гапро ба гап мондан

ба гап, сӯхбати касе халал нарасонидан.

1. Ҳой, ту, Ҷамила, як дам гапро ба гап мон ва ин қадар бардору зан нақун.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Мепурседу одам ҷавоб диҳам гӯяд, гапро ба гап намомонед.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

28. Гапи касеро ба гӯш гирифтан

1. гаперо дар хотир доштан, 2. гуфтаи касеро ба иҷро расонидан, 3. итоат кардан; ба гуфтаи касе эътибор додан.

1. Сангин ҳам ҳамон гапхоро саҳт ба гӯшаш гирифтааст...

«Хорпуштак»

2. — Агар, бародар, хешу ақрабо даркор гӯй, гапи маро ба гӯш гир!

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

3. Шумо бошед, гапи маро ҳаргиз ба гӯш нагирифтаед.

*Қ. Наимӣ «Тағбирот»
(«Тӯҳфаи ҷавонон»)*

29. Гап ба гӯши касе надаромадан

сухани касеро гӯш накардан, ба гапи касе эътибор надодан; итоат накардан.

Акнун шикамат чунон сер шудааст, ки гап ба гӯшат намедарояд...

С. Айни «Дохунда»

30. Гап ба гӯши касе расидан

аз хабаре огоҳ шудан, суханеро шунидан.

— Ин гапҳо ба гӯши рафиқ Рустамов расидааст...

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

31. Гаперо ба гӯши касе расондан

хабаре, гаперо ба касе гуфтан, маълум намудан.

Лекин ҳозир ин гапро ба гӯши касе нарасонда истед.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

32. Гапро ба гӯши касе рехтан

ба касе гаперо бо таъкид ё ботафсил гуфтан, касеро аз хабаре огоҳонида мондан, дар бораи чизе таъкид намудан.

— Набошад ба ҳамон касе ки ин гапҳоро ба гӯши ту рехтаасту чашми туро аз дидани ҳақиқат бастааст...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

33. Гапро ба гӯши касе чакондан

хабаркашӣ кардан.

— Аз афташ, Саркор, ким-кадом худобехабар гапҳои беҳударо хуб ба гӯшатон чаккондааст, ки ин қадар феълатон чаппа гаштагӣ?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

34. Гапи касе ба даҳони мардум афтидан

овоза шудани кирдор ё рафтори касе, бадном ва мавриди маломат шудани касе.

Бо тамоми дилу қон дар орзуи он буд, ки дар байни зану шӯ нифоқ афтад, гапашон ба даҳони мардум афтад, расво шаванд.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

35. Гапро ба дигар тараф бурдан

Низ. Гапро ба сӯи дигар тофтан.

Рисолатхола дид, ки сухан ба сӯи ғайри матлаб рафта истодааст, фикре карду гапро ба дигар тараф бурд.

36. Гапро ба дил гирифтан

аз гапи касе озурда, дилгир шудан.

— Аммо ту хафа нашав, духтарам, гапҳои мана ба дилат нагир!

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

37. Гап ба дил нағунцидан

1. гаперо шунидан нахостан, майли шунидан надоштан, 2. гаперо дар дили худ нигоҳ дошта натавоништан.

Тамоми гапаш ба рӯи забонаш аст, ҳеҷ як гап ба дилаш намеғунҷад, аҷоиб бача.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

38. Гапи касеро ба замин задан

Низ. Сухани касеро ба замин задан.

Ман намехоҳам, ки вай гапи маро ба замин зананду обрӯи маро резонад, маро шарманда кунад!

*А. Мусаввада «Гаҳворабахш»
(«Шарқи сурх»)*

39. Гапи касеро ба инобат гирифтан

гуфтаи касеро ба эътибор гирифтан, гапи касеро шунда ба он амал кардан.

Фақат гапи шуморо ба инобат мегиранд?

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)*

40. Гапи ба об нарасида(гӣ)

гапи нав, гапи тоза, гапи гӯшрас нашуда.

— Дар «бюрои ахбороти махсус» ин сафар ҳам ягон гапи обнарасида ёфт мешудагист?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

41. Гапи касеро ба... пули пуч нагирифтан

гап, хоҳиш, маслиҳати касеро тамоман ба эътибор нагирифтан, ба сухани касе ҳеҷ аҳамият надодан.

Ту гапи маро ба ду пули пуч нагирифтӣ.

С. Саидмуродов «Ибрат»
(«Занони Тоҷикистон»)

42. Гапи касеро ба касе расондан

Ниг. Сухяни касеро ба касе расондан.

Ин гапҳоро аллақай ба додараш расондааст.

43. Гапро ба рӯи касе шарта-шарта гуфтан

камбудӣ ё айби касеро ба рӯяш беистилоҳа гуфтан, гаперо ба касе беруихотир ва ошкоро гуфтан.

— Не, ман аввал писаратонро ҳеҷ мезанаму ҳама гапро ба рӯяш шарта-шарта мегӯям...

44. Гап ба рӯи забон будан

ҳеҷ чиро пинҳон накарда матлабро гуфтан; софдил будан.

Тамоми гапаш ба рӯи забонаш аст, ҳеҷ як гап ба дилаш намеғунҷад, аҷоиб бача!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

45. Гапро ба сӯи (тарафи) дигар тофтан (бурдан)

мавзӯи гапро тағйир додан, давом додани матлаберо нахоста, сари гапро ба ҷои дигар бурдан.

1. — Борон-мӣ?—гуфта вай гапро ба сӯи дигар тофт.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

2. Шумо гапро ба тарафи дигар бурдед...

Ҷ. Икромӣ «Раис» («Шарқи сурх»)

46. Гапро ба худ харида гирифтан

бо сухан ё рафтори худ боиси маломати худ гардидан. Агар мо онҳоро ба мактаби шабона ҷалб кунем, контингенти мактабҳо ҷӣ мешавад? Дар ин сурат плани толибаҷалбкунӣ пур нашуда мемонад. Гапро ба худамон харида мегирем.

«Тоҷикистони советӣ»

47. Гапро ба як нуқта овардан

Ниг. Суханро бо касе ба як чо мандан.

Ҳикматчон роҳи халосиро, ки бо ҷӯраҳои худаш маслиҳат карда ёфта буд, ба Нисо гуфта ҳар дуяшон гапро ба як нуқта оварданд.

«Барои адабиёти социалистӣ»

48. Гап ба ҷояш афтидан

ба маврид будани гап, эрод ё эзоҳ.

— Ин гапатои хеле ба ҷояш афтид.

49. Гапро ба ҷояш хӯрондан

дар ҷои даркорӣ сухани мувофиқ гуфтан, бамавқеъ гап задан.

Агар одам гапро ба ҷояш хӯронда тавонад, ҳар касеро мот мекунад...

С. Айни «Дохунда»

50. Гапи баланду паст задан

Ниг. Гапи пасту баланд задан.

— Аз падараш мурдан боз як даҳон гапи баланду паст назад.

С. Айни «Дохунда»

51. Касеро ба гап банд кардан

касеро дар сӯҳбат, мунозира мағлуб намудан, бо як гап ҳарифро бастан.

«Маро ба гап банд карда наметавонед, ман илми боғдориро об карда хӯрдагӣ»...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

52. Гапи касеро бардоштан

ба пичинг, маломат ва сарзаниши касе тоб овардан.

1. Талхаю пичингҳоятонро эҳтиёт карда монед, ба хона рафта ба укаҳоятон меғӯед. Гапи шуморо онҳо мебардоранд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳожирон»

2. Беҳтар ки ба ҳавлияш гузашта шинад, мо ҳам гапли дӯсту душманро бардошта наметавонем.

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

3. Ман одами пӯстгунук, гап бардошта наметавонам.

«Тоҷикистони советӣ»

53. Гап баровардан

Аз худ гап бофта гуфтан.

— Дар ҳаққи ман ягон бӯхтони дигар наёфтӣ? Акнун ин гапро баровардӣ?

*Ҷ. Иқромӣ «Дохунда»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

54. Ба гап баромадан

нутк гуфтан, баромад кардан, баромада гап задан.

Мудири ҳосилог — Муҳаммадҷон ва бухгалтери калони колхоз Неъматовҳо ба гап баромада маърузаи ҳоларо пурра карданд.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

55. Аз гапи касе баромадан

мувофиқи гуфтаи касе қор накардан, ба гуфтаи касе амал накардан, хилофи гуфтаи касе рафтор кардан.

1. Ҳоло ман зинда истода писарам аз гапам мебаромадааст-мӣ?

«Роҳбари дониш»

2. Фарзанд набояд аз гапи падару модар барояд.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

3. Аз гапи ман баромада аз даст чудо шудӣ.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

56. Аз касе гапе баромадан

гаперо аз худ бофта баровардан.

1. Ҳеҷ гумон намекардам, ки аз ту ҳамин хел гап мебарояд, хешамо!

*П. Толис «Ашрафпартизан»
(«Шарқи сурх»)*

2. — Эй, зан нагуед,— эътироз кард Ҳикмат,— ҳама гап аз зан мебарояд.

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

57. Гап бахья нахӯрдан

1, начаспидани гап, маъқул нашудани гап, 2. таъсире набахшидани сухан.

1. Ин гапҳо бахья намехӯрад, агар ту то ҳол чизе медодӣ, дар хатчӯб ишорат мешуд, ва ҳол он ки дар ин хатчӯб ягон хат ҳам кашида нашудааст.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Не, гапзанон кардам, аммо гапам бахья нахӯрд.

«Тоҷикистони советӣ»

58. Гапи бесару нӯг

гапи бемантик, беасос, сухани бемаънӣ.

— Ҳой зан, гапҳои бесару нӯг нагу, ин ҷо идора!

Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)

59. Аз гап беҳабар гаштан

аз ҳодиса, воқеае ғофил мондан, чизеро надоништан. Ман ҳам ба вай меҳр монда, дугонаи ҷонӣ гуфта будам ва аз гап беҳабар мегаштам.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

60. Гапи бечо

гапи бад, гапи сахт, гапи аз одоб берун, сухани бемаврид.

Канӣ, ягон кас ба шумо ягон гапи бечо занад-чӣ!

С. Улуғзода «Навобод»

61. Гапро бинед!

инро бинед! ба ин нигоҳ кунед! ин гапро мулоҳиза кунед!

Гапатонро бинед-а!

М. Сайфиддинов «Ду ҳусну ду шиқ»
(«Занони Тоҷикистон»)

62. Гапи бисъёр ба хар бор

гапи бисъёр фоида надорад.

1. — Як бор гуфтам, ки дар хона меҳмон ҳаст; даромадан мумкин нест, «гапи бисъёр ба хар бор» гуфтаанд, агар рӯзи бозор дастат нарасад, кадом вақт ки фурсат ёфтӣ, омада мегирӣ.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Гуфт: — Беҳуда хун макун дилро,
Гапи бисъёр ҳаст як хара бор.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

3. Бобо Шукур баёноти дуру дарозро табиатан дӯст намедорад. «Гапи бисъёр ба хар бор» мегӯяд ӯ. Бинобар ин суханро зудтар ба тамматаш расонд.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

63. Гап бисъёр (будан)

барои расидан ба чое ё ба мақсаде даркор будани вақти зиёд.

1. То ба Султонов расидани Қодиров гап бисъёр буд.

2. Ба хаёлам то тамом шудани чанг гап бисъёр.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

64. Гапро боб карда мондан

ба як қарор, ба як маслиҳат омадан, мақсадро пазонда мондан.

— Ман ба меҳмонҳо аз Камол шикоят кардам, гапро боб карда мондам.

*Ҷ. Икромӣ «Ситора»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

65. Гапи болохонадор

Ниг. Сухани болохонадор.

— Ассалом, ой духтарони нозанин,
Шод мебошам зи дидори шумо.

— Мо кучову нозанин гулҳо кучо,
Баҳри чӣ гапҳои болохонадор?

Ф. Ансорӣ «Офтоб дар роҳ»

66. Гапи бофта

гапи беасос, гапи сохта, гапи аз хаёл бароварда.
Ба гапи бофтаи мардум гӯш накун.

«Хорпуштак»

67. Гап бофтан (бофта баровардан)

гап баровардан, гап сохта баровардан, дуруғ гуфтан.

1. Баъзе одамон гапҳое бофта мебароранд, ки кас моту мабхут мешавад...

К. Носиров «Орият»

2. Ин гапҳоро Мирзо Саъдулло бофта баровардагӣ, мо вайро хуб мешиносем..,

*Ҳ. Карим «Писар»
(«Шарқи сурх»)*

68. Гапи будагӣ

1. гапи рост, гапи дуруст, 2. бешубҳа, яқинан, албатта.

1. — Гапи набудагиро монед, бобо,— боз рад кард.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. «...Ё аз рафиқонам ягон камӣ дорам?» гуфтаниш гапи будагӣ.

*Ҷ. Икромӣ «Хурсанда»
(«Шарқи сурх»)*

69. Гап-гапи касе

гап танҳо дар бораи касе; дар ҳама ҷо гапи фалони-ро мезананд.

— Ҳа, ҳоло гуфтагӣ барин, мудир, дар марказ ва ҳама ҷо гап-гапи шумо...

К. Носиров «Орият»

70. Гапи касе гап

1. ҳатман ба иҷро расидани гап, амри касе, 2. гап якта, қарор якта.

Агар хоҳам, худи ҳозир уро аз кор холӣ мекунам. Гапи ман гап!

«Хорпуштак»

71. Аз гап гап баромадан

1. дар аснои сӯхбат ба миён омадани матлаби нав, мавзӯе ба хотир расидан, 2. гап зада, гап шунавидан.

1. Гап аз гап баромада Ҳикматбобо ба ман як саргузашти худро нақл карда дод.

Ҷ. Икромӣ «Ҳикматбобо»
(«Шарқи сурх»)

2. Аҳмад «аз гап гап мебарояд» гуфтагӣ барин оташи ғазаби ўро тит карда монд.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

72. Гап-гап будан

миш-миш, овоза; тахмин карда шудан.

1. — Не, бародар,— гап-гап ҳаст, ки ба курси офицерӣ ба хондан мефиристонанд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 11

2. Ҳеҷ як гӯшае набуд, ки дар ин бора гап-гап набошад.

Р. Ҳайдаров «Ду дилдода»
(«Шарқи сурх»)

73. Гап-гап кардан

бо ҳамдигар дар бораи чизе, касе гуфтугӯ кардан.

— Парирӯз, раис, парторг ва одами райком дар байни худ гап-гап карда истода буданду имрӯз аллакай тайёр ҳам шудааст-дия.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

74. Гапу гапча

миш-миш, гапҳои майда-чуйда, гайбат.

1. «— Аз ин ғавғою ҷанҷол, аз ин расвой ва беобрӯӣ, аз ин гапу гапча ва иғвоҳо ва аз дасти ин мардҳои беҳаё гурехтан, гурехтан лозим!»

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. — Эй бригадирчони азиз, ба ҳар гуна гапу гапча дилатонро сиёҳ накунед! — гуфт гуфт-дия, ҳеч воқеа не.

Ҷ. Икромӣ «Ситора»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

3. — Одамҳо намеғӯянд-мӣ, ки фалонӣ зану бачаҳо-яшро поида натавониста, акнун занашро бибӣ отун карда мондааст? Мон, ба гапу гапча тобам нест.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

75. Гапу гапча кардан

дар бораи касе ғидӣ-ғидӣ, гап кардан, ғайбат наму-дан, касеро таъна кардан.

1. — Гапатон дуруст, лекин мардуми колхозамон ба қадри меҳнати кас намерасанд, гапу гапча мекунанд.

Ҷ. Икромӣ «Ситора»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

76. Гапи касеро гардондан

ба касе эътироз кардан, сухани касеро рад кардан.

1.— Қори саҳро заруру лекин гапи шуморо гардондан ҳам як амри маҳол аст,— ҷавоб дод мард.

Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)

2. Ман пештар ҳеч гоҳ ба амакам гап нагардонда будам.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

3. Аммо Қобилҷон хашмро фуру бурду дигар гап нагардонд.

Р. Чалил «Гап дар ҳамин аст»
(«Шарқи сурх»)

77. Гапу гаштак шудан

мавриди муҳокимаю маломати мардум шудан.

Мон, се-чор рӯз ба мардум гапу гаштак нашуда, аз дунё гузарам.

Қ. Наимӣ «Ҳабиба» («Айёми мо»)

78. Қасеро ба гап гирифта

Низ. Ба гап андармон кардан.

1. Ман ба сари роҳ рафта чӯпони аз хама охир меомадагиро ба гап мегирам...

С. Айнӣ «Дохунда»

2.— Дер кардам-чӣ?— бо табассум пурсид Фирӯза.— Оимбика, Мухаррами Фарҷро дида мондам... Ҳамин кас андак ба гап гирифтанд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари отаи»

3. Котиб ўро дигар ба гап нагирифта, ба колхозчиён рӯ оварда. гуфт..

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

79. Аз касе гап гирифта

сирри ягон вокае, мақсади касеро фаҳмидан; чизеро аз касе донистан.

1. — Баъд хушъёр шав, ки аз ту кас гап гирифта на-тавонад.

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

2. Вале аз ў як даҳон ҳам гап гирифта нагавонистанд.

П. Толис «Хикояҳои даҳ сол»

3.— Як даромада гап гир, чӣ мегӯяд...

«Тоҷикистон»

80. Ба гапи гузашта салавот хондан

гапи гузаштаре фаромӯш кардан, дигар ба забон на-гирифта.

Ҳозир ҳам ба гапҳои гузашта салавот хонему беҳбудии кори мактабро бинем.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

81. Гап гузаштан

Низ. Гап гурехтан.

Дар чехрааш аломатҳои оташинӣ, гӯё дар хона гап гузаштааст,

С. Улуғзода «Шодмон»

82. Гапи касе гузаштан

маъқул шудани сухан, фикр (таклиф)-и касе.

1. Шумо гумон мекунед, ки фақат гапи шумо мегузарад-мӣ?

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)*

2. Дар бораи Замира як маротиба ба шумо гуфта будам. Аммо нашуд, гапам нагузашт.

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

3.— Гапи ин кас мегузарату гапи мо не-мӣ? Ман надонистаю нафаҳмида гап намезанам...

К. Наимӣ «Роҳи дуруст» («Шарқи сурх»)

4. — Ин дӯғатона ба худатон кунед. Акнун ба ман гапатон намегузарад.

С. Улуғзода «Шодмон»

83. Гапро гурезондан

гапро дигар кардан, гапро ба чон дигар бурдан.

1. — Гапро нагурезон, гӯй навбагатро!

С. Айни «Дохунда»

2. — Худатро ба нофаҳмӣ зада гапро нагурезон, хоҳ хазл бошад, хоҳ рост, ба наздикӣ тӯят мешавад.

Ҷ. Икромӣ «Ҳаёт ва галаба»

84. Гап гурехтан

дар байн нохушӣ, норизогӣ, чанчол рӯй додан.

1. Хочиумар бо раис гапаш гурехта ба колхозии «Ситораи сурх» кӯчида рафт.

С. Улуғзода «Навобод»

2. — Ба шумоён чӣ шуд, ё ягон мероси аз бобоятон мондагӣ буд, ки дар болои тақсимаш гапатон гурехт?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. Мо аз якдигар розием, 14 сол мешавад, ки боре ҳам гапамон нагурехтааст.

*Ғ. Абдулло «Дар водии бахт»
(«Маориф ва маданият»)*

85. Гапи касеро гуфтан

дар бораи касе гап задан.
Ҳама гапи ману шуморо мегӯянд...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

86. Ба гапи касе гӯш андохтан

гапи касеро шунидан, маслиҳати касеро писандидан,
ба гуфтаи касе амал, итоат кардан.

1. Шокир бо диққат ба гапи муаллими худ гӯш меандохт.

2. Агар ҳар кас ба ихтиёри худ шавад, ба гапи инҳокӣ гӯш меандозад...?

С. Айнӣ «Дохунда»

3. Акнун гапамро гӯш намекунад...

«Тоҷикистони советӣ»

87. Ба гапи касе гӯш додан

ба гапи касе диққат кардан, ба гӯши худ гирифтан, ба гапи касе эътибор додан.

— Ман дуруст кардан хостам, аммо ӯ ба гап гӯш на-
дод, маҳмаддоноӣ кард...

С. Айнӣ «Фуломон»

88. Гап дар байн бимонад

сир ошкор нашавад, дар байн пинҳон монад.

1. — Гап дар байни худамон монад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. — Ин гап ҳоло дар байни худамон монад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

89. Гап дар даҳон мондан

дар аснои гап якбора аз гуфтор боз мондан, сухани худро буридан, ба сабаби моненае суханро ба охир нарасондан.

Ҳамсӯхбатам қалмоқи (шасти) маро дида гапаш дар даҳон монд.

«Хорпуштак»

90. Гапи касеро дар замин мондан

Ниг. Сухани касеро ба замин задан.

Хусусан ки дар бораи «кашфу каромоти шайх» дар пеши муридони беруна ҳикоятҳо кунед, ҳеч гоҳ гапи шумо дар замин намомонад...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

91. Гап дар кучо

масъала дар ин ҷо, мақсад дигар.

1. Аз яку якбора «ана гап дар кучост» гуфтани ӯ пай бурдан душвор набуд, ки вай ягон сирру асрори пинҳонии дастгоҳро ёфтааст.

«Тоҷикистони советӣ»

2. — Ё тавба! Ман дар чӣ хаёл будаму гап дар кучо будааст.

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)*

92. Гапи дар нӯги забон буда

гапе ки кас нағз медониста бошад ҳам, лекин дар он лаҳза ба хотир оварда ифода карда наметавонад.

Ҳатто гапи дар нӯги забонаш бударо ҳам фаромӯш кард.

«Маиғал»

93. Гап дар сари (болои) чизе, касе будан

1. ба чизе ё ба касе оид будани сухан, 2. ба чизе ё ба касе вобаста будани масъала.

1. — Гап дар сари он ки аз инқилоб мурод чӣ буд?

Ҷ. Икромӣ «Тори анқабут»

2. Гап дар сари он аст, ки кам меҳнат сарф карда, бисёртар маҳсулот гирем...

«Тоҷикистони советӣ»

3. Ҳама гап дар сари падараш Холбӯтаев аст.

С. Ғанӣ «Тӯй»

94. Гап дар сурат не, дар сират

масъала дар зохири кас набуда, балки дар кирдор ва хислати он аст.

— «Гап дар сурат не, дар сират» гуфтани мардум бе чиз набудааст, Рауфчон.

Р. Чалил «Ҳамида»

95. Гап дар худӣ...

вобаста ба худӣ кас.

1. Агар намеравем гуфта истед, ҳеҷ кас шуморо ба зӯрӣ фиристода наметавонад. Ҳамааш ба худамон вобаста аст.

1. — Гапаш ҳақ аст. Гап дар худӣ фуқаро.

*Ҳ. Карим ва Дунган «Соли 1916»
(«Шарқи сурх»)*

2. Бунафша, чаро ўро меранҷонад?

— Ҳама гап дар худаш.

Ғ. Абдулло «Қарзи виҷдон»

96. Гап дар чист

масъала дар чист, моҳияти гап дар кучост; ҳақиқати ҳол дар чист.

1. — Ҳа, ана гап дар чист, фаҳмидам, холо Шариф Исмаи́л ба Адолат ошиқ гӯед.

Ғ. Ансорӣ «Имтиҳон»

2. — Агар дар ҳар бутта 45-тағӣ кӯрак кушода шавад, ман бе ҳеҷ гап 35-центнерӣ пахтаи дарознах медиҳам, рафиқ Фармонов.

— Пас гап дар чист? Барои чӣ мегӯед, ки корҳо бад?

*Ҷ. Икромӣ «Сангалӣ»
(«Шарқи сурх»)*

97. Касеро ба гап даровардан

1. касеро гап занондан, 2. касеро ба чизе розӣ кунондан.

1. — Аз афташ, ин мӯсафед, бисъёр воқеаҳоро аз сар гузаронидааст, Ўро ба гап дарор.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Ман борхо ўро ба гап дароварданӣ мешудам, ки назди ман кӯчида биёяд...

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

3. Марҳаматхола модари духтарро ба гап даровард.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

98. Гапро дароз кардан

бисъёр гап задан, пургӯй кардан, суханро кашол додан, гапфурушӣ кардан, лаққидан.

— Нигина?

— Бале. Ўро ба касе ки ман номзадаш кунам, медихӣ.

— Ба Рӯдакӣ?

— Гапро дароз нақун, Саҳл!

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

99. Ба гап даромадан

ба гап сар кардан.

1. Дохунда як дақиқа хомӯш монда боз ба гап даромад.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Нихоят Олимҷон ба гап даромад. Лекин суханҳои аз муддао дур буданд.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

100. Ба гапи касе даромадан

гапи касеро маъқул доништан, ба гапу хоҳиши касе розӣ шудан, мувофиқи гуфтаи касе рафтор намудан.

1. Вай ҳамин хел ба гапи модараш даромада, як дарахти сермеваи зардолу парвариш карду кайф карда хӯрда гашт.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. — Ту агар ба нағзӣ ба гап надароӣ, доништа мон, ки мо гуро ба иқрои маҷбур мекунем...

Р. Чалил «Шӯроб»

3. Ҳар дам ба писараш таъкид мекард, ки мабодо ба занаш суст наояд, ба гапи ӯ надарояд.

*А. Мусаввада «Сабоҳат»
(«Занони Тоҷикистон»)*

101. Дар гап дармондан

дар сӯхбат, мунозира банд шудан, ба гап банд шудан;
дар ҷавоби суҳане очиз шудан.

— Шумо ҳам бало,— ба навбати худ табассум кард
Яъкубамак,— на дар гап дармемонеду на дар кор.

«Тоҷикистони советӣ»

102. Гапи даҳони мардум шудан

Низ. Гап шудан.

— Келини ман гапи даҳони мардум шудааст.

*С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»
(«Пьесаҳои драматургони «Тоҷикистон»)*

103. Гапи дигар

ин кори дигар, ин масъалаи дигар.

1. Агар қонунӣ ҷавоб диҳанд, ана сонӣ гапи дигар.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Худи ҳамин рӯз рафта харида мебиёрам, тақдим
мекунам... ба хама.

— Ин гапи дигар...

*Р. Амонов «Дар домани
кӯҳҳои қабуд»*

3. — Ҳеҷ кас кафили бачагони туро нагирифтааст, хо-
зир ту сарбоз мешавӣ. Баъд аз он онҳо мемуранд, ё зин-
да мемонанд, вай гапи дигар аст.

С. Айни «Дохунда»

4. Ана, агар рафиқ Баротов аъзои колхозии мо мешу-
данд, гап дигар буд.

С. Улуғзода «Навобод»

104. Гапро дигар кардан

мавзӯи суҳанро дигар намудан, суҳанро ба ҷойи дигар
бурдан.

Аммо вай худашро гӯм накарда, даррав гапро дигар
кард.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

105. Гап дигару кор дигар

1. вазъият таъбир ёфтааст, вазъият ба монанди пештара нест, 2. байни гап ва кор фарқи калон аст, 3. кор ба гап тўғрӣ намеояд, кор мувофиқи гап не.

1. — Медонам, ҳамаашро медонам. Ҳозир гап дигару кор дигар. Ҳатто меҳмонхонаҳои колхозии мо аз хонаи бойҳои пештара беҳтар ва озодатар.

«Тоҷикистон»

2. Дар ҳар як маҷлис ва ҷамъомад арз мекунам, ки мо хизмати аҳолиро дуруст бачо меоварем. Гап дигару кор дигар аст.

«Хорпуштак»

106. Бо гапи дигар кас кор кардан

бо нишондоди каси дигар кор кардан, бо гуфтаи дигарон амал кардан.

— Акнун имрӯз, ки нону намаки маро хӯрда, бо гапи дигарҳо кор мекарда бошӣ, чор тарафат қибла...

П. Толис «Тобистон»

107. Ба гап дигар хел ҷома пӯшондан

ба гап обуранги дигар додан; гапро дигар хелтар кардан.

Боз баъзеҳо ба гап дигар хел ҷома пӯшонда мегӯянд, ки...

«Газетани муаллимон»

108. Гап дода гаштан

беҳуда гап зада гаштан, лаққидан.

Масалан, дар ҳар бригада чор-панҷ кас ёфт мешавад, ки ҳеч кор накарда, чойхона ба чойхона гап дода мегарданд.

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи нъсаҳои якпардагӣ»)*

109. Гап додан

бисъёр гап задан; лаққидан.

— Чашмони шахлоро мегӯед-мӣ, лабу дандонро-мӣ!
— Гап додан гирифт Мулло Ҳошим.

«Занони Тоҷикистон»

110. Гап доштан

1. бо касе матлабе, ягон сухани гуфтани доштан,
2. сабаб доштан, бе сабаб набудан.

1.— Ман ба шумо чанд даҳон гап доштам.

*А. Ҳамидӣ «Маиҷали ҷовидон»
(«Шарқи сурх»)*

- 2.— Ҳеч боке не, ман аслаш ба модарат гап доштам.

*М. Рустамова «Зайнаб»
(«Шарқи сурх»)*

- 3.— Хона омадани ман ҳам гап дорад-мӣ?

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

111. Гапи касеро ду кардан

хоҳиш, фармони касеро рад кардан; ба сухани касе итоат накардан.

- 1.— Чаро гапамро ду мекуни? Хез, рав гуфта истодаам ба ту!

«Тоҷикистон»

2. Ҳар давлату ҳашамати ин гуна одамон аз болои ҳоким аст; чунон ки ҳоким инҳоро риоя мекунад, инҳо ҳам як гапи ҳокимро ду намекунанд...

С. Айни «Дохунда»

- 3.— Қурбон ба Сабоҳат таъкид мекард, ки мабодо гапи модарашро ду накунад...

*А. Мусаввада «Сабоҳат»
(«Занони Тоҷикистон»)*

112. Гап ду (дуто) шудан

дар қавли худ саҳт наистодан, ба ваъдаи худ вафо накардан, беқавл будан.

- Як гапи вай ҳеч вақт дуто нашудааст. Ҷавони боғайрату чиддӣ аст, ба қавлаш доимо вафо мекунад.

*К. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

113. Гапи касе дуруст баромадан

гуфтаи касе рост баромадан, тасдиқ шудан, ҳақ будани сухани касе.

— Гапи шумо дуруст баромад...

«Тоҷикистон»

114. Гап ёд додан

1. чизеро ба касе талқин кардан, ба касе тарзи иҷрои коре ё гуфтани суханеро ёд додан, 2. касеро аз роҳ задан.

1. Падарам ба онҳо гап ёд меод...

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Ё ба вай ягон кас гап ёд медиҳаду аз роҳ мебарорад ва ё умуман бетоб ва асабонӣ шудааст.

С. Ғанӣ «Табассум»

115. Гап ёфт шудан

1. барои гуфтугӯ мавзӯ ёфт шудан, 2. мавзӯи ғайбат пайдо гардидан.

1. Барои ҳангоматалабон гап ёфт шуда буд.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. Ана аз хамин рӯз сар карда, ба даҳанкалонони қишлоқи Чингон гап ёфт шуд. «Аҳмадҷон девона шудааст, магар дар он ҷо тут мерӯяд» мегуфтанд, ба кори ӯ ханда карда,

«Газетаи муаллимон»

116. Гап ёфта баровардан

барои баҳона далелҳои беасос овардан.

— Самолётронӣ?..— Аҷаб гапҳое ёфта мебарорӣ!

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

117. Гап зада, гап гирифтан

бо касе натарсида саволу ҷавоб кардан.

Аз байн яке аз рафиқонамон, ки дар сӯхбатҳои худ бебоктар буду беистихола гап зада, гап мегирифт, чилави суханро ба тарафи дилхоҳи худ гардонда, аз раиси комитети иҷроияи районӣ пурсид...

«Тоҷикистони советӣ»

118. Гап зада гирифта

шароит, вақтро ғанимат дониста, бо касе сӯхбат ё маслиҳат кардан.

Лекин ҳозир вақт танг, гап зада гирем мегӯям.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

119. Гап зада дидан

фикр, мақсади касеро фаҳмидан, озмуда дидан.

Бо вай гап зада бин!..

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

120. Ба касе гап зада тавонистан

ба касе эрод гирифта тавонистан, ба касе муқобилат карда тавонистан.

— Гап задан гир, касеро, ки ба мо гап зада тавонад, ханӯз модараш назоидааст.

С. Айни «Марги судхӯр»

121. Гап зану муомила (гап) шунав

ба саволи касе ҷавоби бемантиқ додан, ба саволи касе дағалона ҷавоб гардондан.

1. — Гап зану муомила шунав,— мегуфт Саодатбӣ-бӣ ба муқобили ин далелҳои бебахси духтараш далели дурусте ёфта натавониста...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. — Ана гап зану муомила шунав!.. «Қирғизҳо ба-родарони мо мебошанд, ту фикр мекуни, ки ба кандани ангишташон розӣ мешаванд?..»

Р. Ҷалил «Шуроб»

3. — Ҳим-м! Ба ин кас гап занеду гап шунавед!

Ҷ. Икромӣ «Зӯҳра»

122. Гап зану рӯзата бин

агар эрод гирӣ, гапи зиёд занӣ, ҷазоятро мебинӣ, ҳад-датро нишон медиҳам.

Агар касе даҳон кушояд, вай «гап зану рӯзата бин» гӯён таҳдид мекунад.

«Хорпуштак»

123. Гапи зиёдати ба хар бор аст

Ниг. Гапи бисъёр ба хар бор.

— Агар мабодо барои бачаат нафака умед кунӣ, ин даъвоят ҳам пуч аст, зеро ки мову ту загс надорем... Дигар гапи зиёдати ба хар бор аст.

*С. Саидмуродов «Ибрат»
(«Занони Тоҷикистон»)*

124. Гапи кадучадор

Ниг. Сухани такдор, ки ғайр аз маънои зоҳирӣ матлаби дигареро дар пазар дорад.

— Шумо ба ман ин хел ганҳои кадучадор назанед.

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)*

125. Гапи калон

чизи муҳим, дорои аҳамият, кори калон, кори шоёни таҳсин.

1. Синфи даҳӯмро тамоm кард, бас, худи ҳамин ҳам гапи калон,

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)*

2. Боз директори мактаб гуфта буд, ки «дар байн як гапи калон ҳаст».

«Маориф ва маданият»

126. Гапу калоча

Ниг. Гапу гапча.

Меҳрӣ ба чангу заданҳои амаку модараш, гапу калочаи мардум нигоҳ накарда, ба мулоқоти ошиқаш мешитобидааст.

Р. Амонов «Меҳрӣ» («Шарқи сурх»)

127. Гапу калоча баромадан

миш-миш шудан, боиси гуфтугузор ва маломату таъна шудан.

Аз чор атроф гапу калоча баромадан мегирад. Аллакай овоза паҳн кардаанд, ки гӯё ман машинаҳоро ба рӯи хотири хешу таборӣ ба кӯхистон фиристода бошам.

К. Носиров «Орият»

128. Гапу калоча кардан

Ниг. Гапу гапча кардан.

1.— Монед, боз одамон ҳаминро ҳам (майнуширо — М. Ф.) гапу калоча карда нагарданд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Дуйӯм ин ки Ашраф бамавқею бемавқеъ дар бо-
раи падараш гапу калоча карда мегардад.

Ғ. Абдулло «Шери занҷиршикан»

129. Гап кардан

чизеро мавриди маломат қарор додан.

1.— Шумо, ки мулло ҳастед, шоир ва бофазл ҳастед,
газетахонии шуморо гап мекунад.

С. Айнӣ «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

2.— Ман туро диданӣ будам, чаро ба хона намеой?
— Бе ин ҳам аллакай мардум гап кардаанд...

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

130. Гапро кашол додан

Ниг. Гапро дароз кардан.

Гапро кашол намедиҳаму мақсадро кӯтоҳ карда ҳа-
минро мегӯям...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

131. Бо гапи касе кор кардан

аз рӯи нишондоди касе кореро ба анҷом расондан,
мувофиқи гуфтаи касе амал кардан.

— Шумо кай бо гапи ман кор карда будед?

*Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва шиқ»
(«Шарқи сурх»)*

132. Гап кор накардан

гап таъсир накардан.

— Беҳуда насихат карда нашинед, ба вай гап кор
намекунад.

133. Гапу кор чӣ

чӣ будани моҳияти чизе, аз чӣ иборат будани масъала.

— Агар бовар накунед, марҳамат, як сари қадам рафта бинед, сонӣ мефаҳмед, ки гапу кор чӣ будааст.

«Тоҷикистони советӣ»

134. Гап кофта наёфта

барои таъна, маломат, сарзаниши касе баҳона наёфта.

— Ака Баракаатон ба худатон насиб кунад! Одамҳо гап кофта, наёфта гаштагӣ барин, тавба!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

135. Гап кофтан

барои фаҳмидани чизе касеро ба гап андохтан, кунҷковӣ, тагпурсӣ кардан.

Бинобар он бо хамин мақсад гап кофта, аз Мушаррафа фикри шавҳарашро фаҳмиданӣ шуд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари отаи»

136. Гап кушода шудан

1. дар бораи касе, чизе, гап ба миён омадан, 2. кушода шудан, маълум гардидани сирре.

1. Бегоҳ дар сари дастархон боз дар хусуси ба тӯй рафтани нарафтан гап кушода шуд.

Ҷ. Икромӣ «Дохунда (Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон)»

2. — Акнун, ки гап кушода шуд, майлаш, ба ту ме-гӯям.

«Маориф ва маданият»

137. Гап кушодан

сухан оғоз кардан, гап сар кардан, бо мақсаде гап-ро ба миён овардан.

1. Духтар бар худ осори мондагӣ намедид, бо ҳисси духтаронаи худ пай бурд, ки мақсади ин ҷавон, аз ин сухан, танҳо гап кушодан ва бо таклифи хизмате хушомад гуфтан аст...

С. Лайӣ «Дохунда»

2. Дар ин бора гап ҳам накушоед, хуб-мӣ?

«Занони Тоҷикистон»

3. Маҳбуба гапро кушоданӣ буд.

«Маориф ва маданият»

138. Гапи кучо

ибораест, ки ҳайрат, таачҷубро ифода мекунад; ачабо, ё тавба!

Ин гапи кучо, ки аз писарат рӯидагӣ фарзанд ба ту гап ёд медиҳад?

«Машғал»

139. Ба гапи касе лаққи афтидан

ба гапи касе бечуну чаро бовар кардан, ба доми фиреби касе афтидан.

Ба гапи ӯ лаққи афтодаму роҳи ҳамин ошхонаро пеш гирифтам.

«Тоҷикистони советӣ»

140. Гапро лӯнда кардан

гапро мухтасар, фаҳмо карда гуфтан, хулосаи матлабро гуфтан.

Мо гапро лӯнда карда мақсадамонро ба раис фаҳмондем.

«Маориф ва маданият»

141. Гапро майда кардан

бисъёр гап задан, гапро кашол додан, хурдагирӣ кардан,

— Гапро майда накардӣ, гум шав!

«Занони Тоҷикистон»

142. Гапи ман гап гуфтан

дар гап, фикри худ истодагӣ кардан, танҳо гап, фикри худро маъқул ҳисоб кардан; якравӣ, гарданшаҳӣ намудан.

Ин хел одамон зоҳиран якраву гарданшаҳ ҳам мешаванд, гапи ман гап гуфта шиштан мегиранд...

Р. Амонов «Дар домонаи кӯҳҳои кабуд»

143. Гап маъқул кунонидан

касоро ба гап розӣ кунонидан, чизоро ба касе маъқул кунонидан.

Ба зай гап маъқул кунонида мешавад-мӣ?

144. Гап маъқул шудан

писанд шудани гап.

Ана ин дафъа ҳам гапи шумо маъқул шуду гапи моро ҳеч кас ба се пули пучак нагирифт.

*А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)*

145. Гап нагазондан

дар аснои гапи касе луқма напартофтан, хомӯш истодан.

Дарья, ки то ин дам ба миёни дарду ҳасрати Хол гап нагазонду бесаброна ба анҷоми сухани ӯ интизор буд, паи ҳам саволҳо меод.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

146. Гапи касоро нагирифтан

ба гапи касе гӯш накардан, хоҳиш, амри касоро иҷро накардан, маслиҳати касоро қабул накардан, гапи касоро ба эътибор нагирифтан.

1. Шодигул дар умраш аввалин бор гапи падару модарашро нагирифт.

С. Улуғзода «Навобод»

2.— Ман қозии шаҳр бошаму як беваи бекас гапи маро намегирифтааст!..

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

147. Гап назада

бечуну чаро, бегуфтугӯ.

— Агар ҳозир ба ҷои ту шахси дигар мебуд, гап назада ба ҷаҳаннам мефиристодам.

«Тоҷикистон»

148. Гапи намешудагӣ

фикр, хохиши беҳуда, гапи беҳуда, хохиши ичрояш ғайримумкин.

1. Дар шуъбаи маорифи райони мо гапҳои намешудагӣ паҳн шудааст.

Р. Амонов «Дар доманаи кӯҳҳои кабуд»

2. Ман хоҳам духтарамро ба шавҳар медихам, хоҳам ба кор мемонам, хоҳам ба кӯча баромадан наемонам.

— Гапи намешудагӣ...

*У. Умаров «Кӯи айбдор»
(«Пӯсаҳои якпардагӣ»)*

149. Аз гап намондан

1 бадлафзиро тарк карда натавонистан, 2. ба андозаи сухани ҳариф ҷавоб гардондан.

— Асло аз гапи бад намонед!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

150. Ба касе гап нарасидан

1. ба сухан гуфтан ҳақ надоштан, 2. ба касе навбати сухан, эътироз нарасидан.

1. Ҷомачиғдаҳо чӣ тавр шуда «лому мим» — гуфта монанд, даҳанкалонҳои маҳаллашон: «ба ту гап нарасидааст, дам шав, ки даҳонатро аз пушти гӯшат мекушоянд!» — гӯён нафаси онҳоро дар гулӯяшон мепечониданд...

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2.— Холо ба ту гап нарасидааст, ту дам шин...

С. Саидмуродов «Раъно»

151. Гапи нағз морро аз хонааш мебарорад

Ниг. Бо сухани нарм мор аз хонааш мебарояд.

Боз ба роҳи шайтон даромада, ягон тарсаки назанед, ки баъд ҳам аз оилаю ҳам аз мактаб дилхунук мешавад. «Гапи нағз морро аз хонааш мебарорад» гуфтаанд.

«Маориф ва маданият»

152. Гапи обдор задан

1. гапи бамаънӣ, пухта гуфтан, 2, гапи сахт задан, су-ханҳои тезутунд гуфтан.

1. Умраш монад парторгамон Раҳматов ҷавони хеле боқавл-дия, чорта гапи обдор заду аз хамир мӯй кашида-гӣ барин карда фиристод.

*Х. Содик «Саркор ва мухбир»
(«Овози ҷавонон»)*

2. Модом ки аз ҳадди худаш гузашта маҳмадногӣ кардааст, бо се-чор даҳон гапи обдор зада танбеҳашро намедихад, ки минбаъд вай қадамашро дониста монад?

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

153. Гапро пазондан

масъалаеро ҳал намудан, ҳартарафа муҳокима намуда, ба як қарор омадан.

Ана ин ҷо шумо, падарам, ака Истад, Қосимҷон баринҳо якҷоя шуда, гапро пазонетон.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

154. Ба гап пай бурдан

моҳиятро фаҳмидан, аз гап ба асли масъала пай бурдан.

Рауф дар ин вақт меояду ба гап пай набурда ба хандаи онҳо шарик мешавад.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

155. Гап паррондан

1. таъна, сарзаниш, коҳиш кардан, неши забон задан, гапи нешдор гуфтан, 2. бо киноя ба ягон чиз ишора кардан, 3. лукма додан.

1. «Ин дар замони амир иноқ буд; ин тӯқсабо буд; ин ясавулбошӣ буд» гуфта як қисм одамони «паст» ба амалдорони кӯҳна гап мепарронанд...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Ба сабаби монё омадани Қозикалон ҳарчанд ўро аз мадраса пеш карда натавониста бошанд ҳам, аз таҳқир кардани ў, аз гап паррондан ба ў боз намеистоданд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

3. Ман як рӯз ба ў ҳазл карда гап паррондам, ў маро бисъёр шарманда кард.

А. Усмонов «Мубориза»

156. Гап партофтан

1. бо киноя ба чизе ишора кардан, 2. лукма додан.

1. Бой мувофиқи он заминае ки зани калонаш тайёр карда истода буд, ба Соро муомилаи «дӯстона» ва «меҳрубона» мекард, ба вай гап мепартофт, гоҳо ин гуна гаппартоиҳоро ба дараҷаи ҳазлу шӯхӣ меовард.

С. Айни «Ятим»

2. Вай — ман имрӯз, — гуфта ба сухани худ давом кард Некқадам, — худам ба ў гап партофта дидам.

С. Айни «Фуломон»

3. Аз ҳар ҷо-ҳар ҷои зал одамон «Юнусбобо қоил кард, офарин! мӯйсафеди пухта!» — гӯён гап мепартофтанд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

157. Гапи пасту баланд

гапи дурушт, зишт; гапи масхараомез, таҳқирноқ; гапҳои беҳуда, беасос.

1. Аз ин гапҳои пасту баланд мақсад чист?

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

2. Ба гапҳои пасту баланди одамон беҳуда бовар карда, ба гуноҳи каси дигар зомин нашаву аз пода пеш чанг нахезон.

«Хорпуштак»

158. Гапи пасту баланд задан

1. гапи бемаънӣ, беҳуда, дурушт, зишт задан, 2. сухани таҳқиромез гуфтан.

1. Доништа бошед, ки агар ҳар кадоми шумо ҳаракати бечо кунед ва ё гапи пасту баланд занед, бе пурсиш ба куштан меравед.

С. Айни «Дохунда»

2.— Ин хел фикр ба каллаи хом меояд,— бо қаҳр ғур-ғур карда гуфт Аҳмадҷон.

— Ту дар ин чо гапҳои пасту баланд назан, ин фикр фикри ман аст...

С. Улуғзода «Навобод»

159. Гап пурсу ҷавоб шунав

Низ. Гап зану муомила шунав.

— Аз ин одам гап пурсу ҷавоб шунав!

С. Айни «Фуломон»

160. Гапи пухта

сухани бамаънӣ, оқилона, бомулоҳиза; сухани аниқ, саҳеҳ.

Ман омадам, ки аз ту як гапи пухта шунавам...

С. Айни «Дохунда»

161. Гап пухтан (байни ду кас)

ба як қарор омадан, созиш кардан.

1. Аз омадани раис хушҳол шудам, зеро бо вай гапамон мелухт.

«Тоҷикистони советӣ»

2.— Дастбагиребон нею,— гуфт Шодӣ,— лекин бисъёр вақт боз гапамон намепазад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

3. Барои ҷӣ бошад, ки ман ҳамроҳи Валӣ худро ҳамеша ногувор ҳис мекардам, гапам намепахт ва аксар хо-мӯш меистодам.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

162. Гапро пӯсту калла кардан

Низ. Пӯсту каллаи гапро гуфтан.

— Гапро пӯсту калла кард. Ман номзад дорам,— гуфт.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

163. Гап расида мондагеш не

эхтиёҷ ба гап задани ту нест.

— Хӯй пирсаги беимон! — мегуфт мулло бо овози дупӯста, — ба ту гап расида мондагеш не, қиссонда шин, бодаш набарояд!

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

164. Гап расидан

1. ба сабабе мавриди маломат гардидан, 2. ҳақорат, дашном шунавидан.

1. Корро ту мекунию гапаш ба ман расад. «Ҳалворо Ҳаким хӯраду калтакро ятим» гуфтагӣ барин мешавад.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

2. Ман ҳам қиян, ҳам хизматгор ҳастам. Аз ҳамин сабаб ба тағоям гап намерасад.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

3.— Агар ба ман гап нарасонда боб кунед, ҳар чӣ гӯед, ман розӣ, чонон.

*М. Сайфибдинов «Ду ҳусну ду шиқ»
(«Занони Тоҷикистон»)*

165. Гап рафт

дар бораи касе, чизе гуфтугӯ шудан.

1. Дар сари дастархон, албатта, аз ҳар тараф гап мерафт.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

2. Ҳанӯз дар байни мардумони қишлоқ дар бораи девона шудани вай гап мерафт.

«Маориф ва маданият»

166. Гап рост наомадан

1. ба касе гап маъқул нашудан, 2. суҳанеро напосандидан, ба гапе розӣ нашудан, мувофиқат накардан.

1. Ба духтарҳои ин замон гап рост намеояд, қашон аз замин як ваҷаб нахеста, ба дигарон дарс медиҳанд...

С. Ғанӣ «Тӯй»

2. Гапи вай ба гуфтаҳои шавҳараш рост наомад.

«Хорпуштак»

167. Гапро рӯда барин кашол додан

Ниг. Гапро дароз кардан.

Ман гапро рӯда барин кашол надода, ба сари мақсад меоям.

«Хорпуштак»

168. Ба гап сар кардан

ба сухан оғоз кардан.

1. Бо чеҳраи кушод гап сар кард...

«Тоҷикистони советӣ»

2. Яке аз мардҳо чои гармро култ-култкунон нӯшида истода, бо овози паст, ки мабодо занро бедор накунад, ба гап сар кард.

«Занони Тоҷикистон»

169. Гапи сарбаста

1. гапи борамз, гапи пӯшида, 2. кинояомез.
— Ҳамеша гапатон сарбаста!

*М. Сайфиддинов «Ду ҳусну ду шиқ»
(«Занони Тоҷикистон»)*

170. Гапи сахт задан

1. гапи дурушт, нешдор задан, 2. касеро дашном, чанг кардан.

1. Бой Мирзоро ба сусткорӣ ва бетартибӣ айбдор карда, ба ӯ гапҳои сахт мезад.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. IV

2.— Шумо ба чои ёрӣ додан ба ман гапҳои сахт мезанед...

С. Айнӣ «Дохунда»

171. Аз касе гапи сахт шунавидан

аз касе сухани дурушт, нохуш, дашном шунавидан.

Тошмурод қариб чор сол боз бо Ҷузқибӣ кор карда аз ӯ ягон гапи сахте нашунавидааст.

«Занони Тоҷикистон»

172. Гап таг доштан

асос, маънӣ доштани гапе; сабаб доштани чизе.

— Ана акнун фаҳмидӣ, бача. Гапҳои ман таг доштааст.

*С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»
(«Пьесаҳои драматургии Тоҷикистон»)*

173. Гап таъсир кардан

фоида, асар бахшидани сухане.

Барои ислоҳи \bar{y} ва ислоҳи косалеси \bar{y} — муаззин, ки аз \bar{y} ҳам аҳмақтар аст, гап таъсир намекард.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

174. Гап фуруҳтан

лаққидан, ҳарзагӯӣ кардан; лоф задан.

1. — Ба ман гап нафурушед, — гуфт боз бо ҳамон қаҳру алам Латофат, ман бача нестам!

*А. Мусаввада «Печкаи беалав»
(«Шарқи сурх»)*

2. Онҳо қанор-қанор гап мефурушанд ва фаромӯш мекунанд, ки «аввал кор, баъд гуфтор».

«Хорпуштак»

175. Гапро хоида гаштан

гаперо ҳамеша гуфта гаштан, такрор карда гаштан.

— Нимсол боз як гапро хоида мегардед.

М. Зокиров «Шодиёна» («Пьесаҳои драматургии Тоҷикистон»)

176. Гапро хоида додан

ҳама тарафи гапро гуфтан, масъалаеро тамоман ҳал карда, тайёр карда додан, ҳама гапҳои гуфтаниро пешакӣ як ба як гуфта додан.

Вале ҳама медонист, ки умуман иборати «гапро хоида додан» ӯро ба хашм меоварад...

С. Улуғзода ва В. Виткович «Ибни Сино»

177. Гапро хоидан

дар бораи чизе бисъёр гап зада, мохияти онро нагуфтан, мақсадеро норавшан баён кардан; сухани худронимкола монондан.

— Гапро хоида монд... На розӣ шуданашро фаҳмидем ва на норозигиашро...

К. Носиров «Орият»

178. Гапи хона ба бозор (кӯча) рост намеояд

дуруст наомадани маслиҳати пешаки ба сабаби дигар шудани вазъият.

1. Чӯи калонро бо чӣ мекобед? бо даст? Бо даст ин кор дар як сол ҳам тамом намешавад.

— Район экскаватор медиҳад.

— Дар сандалӣ шишта, нақша кашидан осон. Аммо «гапи хона ба бозор рост намеояд».

С. Улуғзода «Навобод»

2. «Гапи хона ба кӯча рост намеояд» гуфтагӣ барини кампирон хабар надоштанд, ки дар беруни ҳавлиашон чӣ гапҳо хаст.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

179. Гапи худро гузаронидан

гапи худро ба касе маъқул кунонидан; касеро ба чизе розӣ кунонидан, дар гуфтаи худ исрор кардан.

1. Чӣ тавр карда гапи худро ба амиру вазир мегузаронанд?

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Дар пеши бой гапашро гузаронида натавонист...

С. Айнӣ «Ятим»

3. Гулруи якрав боз ҳам якравӣ кард, гапи худро гузаронд.

Р. Чалил «Гулрӯ»

180. Гапи худро гум кардан

гаперо фаромӯш кардан, риштаи гапро гум кардан, чӣ гуфтанро надониста мондан.

— Ман ҳозир дар байни ин қадар комиссия гаранг шуда, гапамро гум кардам.

«Газетаи муаллимон»

181. Аз гапи худ дармондан

дар вақти гапзанӣ сирри худро банохост фош наму-
дан, дар гапи худ ба зиддият роҳ додан.

Ҳоло худааш аз гапаш дармемонад.

*С. Саидмуродов «Ҳамшира»
(«Маҷмуаи пьесаҳо»)*

182. Гапи худро ба касе додан

1. ба касе тобеъ, мутеъ шудан, 2. аз касе забонкӯтоҳ
гардидан.

1. — Ин акнун ба ту сабаки нағз шавад ва дониста
мон, ки ба Пӯлод барин одамҳо гапи худро додан, ла-
ҷоми худро ҳам ба вай супурдан мешавад.

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. Азбаски дар заминҳои худ меҳнат мекарду ҳосили
хуб мерӯёнд, ба худааш тинҷ буд, як сар аспӣ хуб ҳам
дошт. Бинобар ин ба касе гапашро ҳам намедоду мин-
нати касеро низ намебардошт.

*Т. Усмон «Робиа қаҳрамони
даврон шуд» («Машғал»)*

183. Гапи худро дониста задан

фикр, андеша карда гап задан.

1. — Уй ясавул! Гапатро дониста зан!

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Барои чӣ падари ин дузд будааст, гапатро до-
ниста зан!

С. Саидмуродов «Раъно»

3. Гапатро дониста зан, ман писари аммаат нестам.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

184. Ба гапи худ истодан

дар гуфтаи худ барқарор мондан, қавли худро дигар
накардан.

1. — Агар мард бошад, ба ҳамин гапатон истед!

«Маориф ва маданият»

2. Як бор, ки ба гапат наистодӣ, ба ту бовар намекунам.

«Машғал»

185. Гапи хунук

суханҳои нозеб, дағал, дурушт, бемаънӣ, аз одоб берун.

Ман, ки аз Шокиртароша ғайр аз гапи хунук дигар чизе нашунида будам, бовар накарда пурсидам...

П. Толис «Тобистон»

186. Гапи хунук задан

суханҳои нозеб, дағал, бемаънӣ, аз одоб берун задан.

1. Барои чӣ ҳамин вақт бо Зайнаб кашмакаш кард, гапҳои хунук зад?!

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳгорам»

2. Гапи хунук зада, аламашро паст мекард.

«Маориф ва маданият»

187. Гапи хушк ба гӯш намефорад

Ниг. Сухани хушк шунида намешавад.

— Барои ин камтар пул лозим, пул — мушкилкушоӣ ҳамаи душворихо. Мирзохӯча маро барои маслиҳат ба пеши домолло фиристоданӣ шуд. Ман аз таҷрибаи худам медонам, ки гапи хушк ба гӯш намефорад.

Р. Ҳайдаров «Духтари бебок»
(«Истеъдодҳои ҷавонон»)

188. Гапи касеро хӯрдан

ба гуфтаи касе тан додан, ба фармони касе мутеъ шудан.

1. Ҳайдарчаро барои гап задан акнун ҳеҷ ҳавсала ва димоғ намонда бошад ҳам, гапи Қодир-бузро хӯрда мағлуб шуда монданро нахост.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

2. Яхъё ҳам ин гапи халифаро хӯрда хомӯш намонд ва дар ҷавоби ӯ гуфт...

С. Айнӣ «Исьёни муқаннаъ»

3. Дар муддати нисбатан на чандон зиёд он қадар ба фаҳми кор рафта, нуқтаҳои нозук ва мураккаби онро омӯхтааст, ки на танҳо аз ягон инженер, ё мутахассис гап меҳӯрад, балки ҷояш биёяд ба онҳо сабақ ҳам меҳада.

*Ғ. Абдулло «Дар водии бахт»
(«Маориф ва маданият»)*

189. Гап хӯрондан

1. ба матлаб, ба мақсаде ишорат кардан, 2. пичинг ва киноя гуфтан, 3. сухани худро гузаронидан.

Эсанпай боз омин карда истода, дар байни дуоҳояш ҳамин гапҳои рӯпӯши хостгориро хӯронда гузашт.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

190. Гап чидан

хабаркашӣ, суханчинӣ кардан.

Доимо аз паси мо — калонҳо мегардаду гап мечинад.

«Маориф ва маданият»

191. Гап шудан

вирди забон гаштан; сабаби миш-миш, бадгӯии одамон шудан.

— Ту мехоҳӣ, ки ман имсол ҳам ба мардум гап шавам?

К. Наимӣ «Роҳи дуруст» («Шарқи сурх»)

192. Аз касе гап шунидан

мавриди сарзаниши касе гардидан, ба зери маломат мондан, аз барои касе сухани ногувор шунидан.

1. Якчанд бор аз дарс монда, аз муаллимамон гап ҳам шунавидам.

С. Ғанӣ «Тӯй»

2. Ман намехоҳам, ки дар бораи як хулиган аз шумо гап шунавам.

Ҷ. Икромӣ «Зӯҳра»

3. Одамҳо аз кори ту норозӣ, ман аз қафои ту гап шунавидан гирифта, безор шудам.

С. Улуғзода «Навобод»

193. Гапи касеро шунидан

1. ба арз, доди касе расидан, 2. насихати касеро қабул кардан.

Чунки ин чо мамлакати худамон буда, дар сояи давлати чаноби олий дар ҳар кучо гапи мову шуморо мешунаванд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

194. Гапро (ба) як чо мондан

ба як қарор омадан, якдил, якзабон шудан.

1. Як шаб ҳамашон гапро як чо монда, баъд аз хобидани соҳибонашон ба тарафи чӯл гурехтаанд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

2. Агар эшон бо Қаробой ва Темур пешакӣ гапро ба як чо мемонд, ҳозир дар пеши мо қасам намехӯрд.

С. Улугзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

3. Ба пеши шумо омадани мо бо ҳамин мақсад, ки дар ин бора маслиҳат кунем, гапро ба як чо монем, аз як гиребон сар бароварда, комиссияро пешвоз гирем.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

195. Гап якта (якто)

қавл як, қарор як.

1.— Гапи ман якта, гуфтам — мекунам.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2.— Гап якто, ҷойҳои холии атрофро боғу бӯстон, катору лабҳои дарё ва каналҳоро, пастию баландиҳоро дарахтзор мекунем...

*Қ. Наимӣ «Фикри оянда»
(«Овози ҷавонон»)*

196. Гап яла кардан

Низ. Гап кушодан.

— Ҳарчи сафари Бухоро барои ман нағз нашуда бошад ҳам, барои ту беҳтар гузашт,— гуфта рӯзе хӯчаин ба Бозор гап яла кард...

С. Айни «Дохунда»

197. Гап яла шудан

Низ. Гап кушода шудан.

Ин воқеаро нагуфта будам, имрӯз ки гап яла шуд, гуфтам...

С. Айни «Дохунда»

198. Ба гап ғалтидан

ба сухани касе фирефта шудан, фиреб хӯрдан.
Мани нодон ба гапи онҳо ғалтидам.

199. Гап қарор гирифтан

1. ба як чо қарор гирифтани гуфтугӯ, маслиҳат, 2. ба як хулоса омадан.

Ниҳоят гап ба ҳамин қарор гирифт: Ғаюрзода дигар сабру тоқат надорад.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

200. Гап қаҳат шудан

бе маврид гап задан, сухани дигар барои гуфтан наёфтан.

Гап қаҳат шуд, ки ту ҳамин гапҳоро гуфта нишастай?

«Маориф ва маданият»

201. Гап кӯр гирифтан

барор гирифтан, тафсидани гуфтугӯ.

— Хуб гапҳоятон, аз афташ, кӯр гирифт...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

202. Гап ҳам якта, худо ҳам якта

қавл, ваъда як аст.

1. Ба қавли худи шумо «гап ҳам яктаю худо ҳам якта аст». Бекора овора шуда чонатона накоҳонед.

Р. Чалил «Гулрӯ»

2.— Э, хотирчамъ бошед, гап ҳам яктаю худо ҳам!

«Хорпуштак»

203. Гапу ҳарфи бисъёр шудан

боиси бадгӯй, миш-миши одамон шудан, боиси маломату таъна гардидан.

«Агар шумо ба ман, ки шогирди понздаҳрӯзаам, даҳъяк дихед, гапу ҳарфи бисъёр мешавад, ҳам ба шумо ва ҳам ба ман зарар мекунад».

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

204. Ба гап чома пӯшондан

1. суханварӣ кардан, бо обу ранг гап задан, бо алфози пуртумтароқ сухан оростан; бо муболиға гап задан.

1. Аз хусуси ину он бештар дар таърифи иморатхон мӯхташаме, ки дар солҳои охир қомат рост намуда, ин шаҳри монанди мавҷи баҳр баланду паст, фарозу нишебро хеле зебо намудаанд, ба гап чома мепӯшонд.

Р. Чалил «Ҳамида»

2. Ягон духтар ва чавонзанро бинад, ба гап чома мепӯшонату бо суханҳои ширин морро аз хонааш берун мебарорад.

С. Ғанӣ «Табассум»

205. Гап чон дорад

асос, маантиқ доштани гап.

— Синну сол ва риши сиёҳи ту ба эшонӣ мувофиқ намеояд.

— Лекин ҳамин гап ҳам чон дорад.

С. Улуғзода «Қалтакдорони сурх»

ГАПАТОН

206. Гапатон дар даҳонатон

дар мавриде гуфта мешавад, ки агар кас дар давоми сухангӯии шахси дигар ўро аз сухан боздошта сухане илова карданӣ шавад: илова, эзоҳ ба суханатон.

— Гапатон дар даҳонатон! Баъд, охир, назар ба шумидам, дар Бухоро аҳвол чандон хуб не барин...

*Ҷ. Икромӣ «Дохунда»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

ГАПАШ

207. Гапаш гап, гуфтааш (гуфтагеш) гуфта

Ниг. Гапи касе гап.

— Лекин, Комилҷони мо, умраш зиёда шавад, аҷоиб писар! Худи одамҳои рӯздидаю калонсол барин рафтор мекунад, одамҳоро мешиносад, гапаш гап, гуфтааш гуфта!

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

2. — Қалони консулхона уруси базарба! Гапаш гап, гуфтагеш гуфта!

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ГАПГАРДОНӢ

208. Гапгардонӣ кардан

Ниг. Гапи касеро гардондан.

1. Хола ба ин гапаш аз Фазилатой, ки то ин вақт гапгардонӣ карда, алами ӯро тоза мекард, дигар ҷавоб нагирифт.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. — Ҳазор бор гуфтам, ки гапгардонӣ нақун.

С. Ғанӣ «Тӯй»

ГАПГУЗАРОНИ

209. Гапгузаронӣ (гапгузаронак) кардан

гапи худро маъқул кунонидан; баҳсу ҷавоб намудан.

1. Бо овози хастаю хиррӣ бо ҳамдигар гапгузаронӣ мекарданд.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Ягон ҳафта пеш аз ин ҳар дуи онҳо дар бораи вазъияти Франция гапгузаронӣ мекарданд.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

3. — Хайр, биё, гапгузаронак нақун, кампир, ин тӯйро чунон кардан лозим, ки мардум солҳо фаромӯш нақунанд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ГАПЗАНИ**210. Аз гапзанӣ даҳон (забон) мӯй баровардан**

ниҳоят бисъёр гап задан, ба касе бисъёр гап зада ҳеч натиҷа наёфтан, аз гап задан хаста шудан.

— Аз гапзанӣ ба даҳонам мӯй баромаду вай бошад, маро дар рӯи ҳавлиаш монда, ба хонааш даромада рафт.

*Р. Чалил «Фаранҷии охирин»
(«Шарқи сурх»)*

ГАРД**211. Гарди касеро ба осмон баровардан**

касеро несту нобуд, хоку туроб кардан.

«Ман марди майдони ин одам нестам, агар рӯйрост дар байни мо задухӯрд рӯй диҳад, ӯ гарди маро ба осмон мебарорад» — гуфт.

С. Айнӣ «Ятим»

212. Гарди чоеро хӯрдан

дар чое таълим гирифтан; дар чое одоб ёд гирифтан.

1. Майлаш, дар давраи калонҳо шинад, гарди мехмонхона хӯраду одам шавад.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. Бо ҳар гуна дӯғу пӯписаҳо, аз қабилӣ «ту ҳоло гарди китобхона нахӯрдаӣ, фалон нусхаи китобхонаҳои ғарбро надидаӣ» ва фалону беҳмадон уро ба нодонӣ мебароранд.

*А. Деҳотӣ «Чанд суҳан дар бораи омӯзиш ва наشري осори гузаштагонӣ мо»
(«Шарқи сурх»)*

ГАРДАН**213. Чизе ба гардани касе (будан)**

ба масъулияти касе, ҷавобгарии касе, ба зимман касе.

1. Акнун нигоҳубини онҳо (гулҳо — М. Ф.) ба гардани шумо.

«Тоҷикистони советӣ»

2. — Лекин, бача, ту ҳамин қадар дониста мон, ки ба ин чанчол хар чӣ харочот шавад, хама ба гардани ту аст.

Ҷ. Икромӣ «Дохунда»
(«Пьесаҳои драматурғони Тоҷикистон»)

214. Чизе ба гардани касе афтидан

1. дар зиммаи касе будан, ба ӯҳдаи касе будан, 2. исбот шудан.

1. Бинобар ин вазифаи барҳам задани босмачиён аввал ба гардани ману ту меафтад...

С. Айни «Дохунда»

2. Дуздихояш пеши «қозии ислом» дайн шуда, ба гарданаш афтод...

С. Айни «Дохунда»

215. Чизеро аз гардани касе бардоштан

касеро аз чизе халос намудан, чизеро аз сари касе соқит кардан.

1. Барои кори барзиёд музди ҷудоғона муайян карданро, ҳеҷ набошад, ин кори барзиёдро аз гарданашон бардоштанро талаб кардани шуданд...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. Вале бачаҳо, ҳамкорҳо тараддуд карда, ҳабсро аз гарданам бардоштанд...

Ҷ. Икромӣ «Аз Москва чӣ овардӣ?»

216. Бо гардани баста

дилу бедилон; маҷбуран.

1. Аввалҳо мевафурушӣ ба ман ҳеҷ маъқул набуд, онро як кори маҷбури медонистам, ба бозор бо гардани баста мерафтам.

П. Толис «Тобистон»

2.— Бечора бо гардани баста розӣ шуд.

«Тоҷикистони советӣ»

217. Ба гардани касе чизе бор кардан

чизеро ба ўҳдаи касе гузоштан, иҷрои чизеро ба касе супурдан, касеро ба иҷрои чизе вазифадор кардан.

1. Вичдонам вазифаи тарбияи ин кӯдаконро аз ҳамаи орзуҳои ман болотар карда ба гардани ман бор карда буд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. I

2. Дигар хел карда гӯем, ба гардани духтар шавҳари намехостагиашро бор карданд.

С. Улуғзода «Навобод»

3. Собиров аз дил гузаронд, ки «шояд таъмири мактабро... ба гардани ӯ бор кунад».

Р. Чалил «Ҳамида»

218. Чизе ба гардани касе бор шудан

иҷрои чизе ба ўҳдаи касе вогузор карда шудан.

Қорҳои рӯзгорӣ, нигоҳубини ҳайвонот ва рамаҷарронӣ — ҳамагӣ ба гардани Соро бор шуда буд...

С. Айни «Ятим»

219. Ба гардан гирифтан

1. чизеро ба ўҳда, ба зиммаи худ гирифтан, ба чизе розӣ шудан, чизеро қабул кардан, 2. иқрои шудан.

1. Ба ҳар сад танга моҳе панҷ танга фоида доданро ба гардан мегирам.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Парвардигорҳоҷа бошад, тарк кардани асоро ҳеч ба гардан нагирифт...

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

3.— Розӣ кардани падаратро ман ба гардан мегирам.

С. Ғанӣ «Тӯй»

4. Назар ба қавли худаш ӯ вазъияте надошт, ки одамон ӯро мӯҳтоҷ гумон кунанд ва инчунин ӯ ҳеҷ гоҳ аз касе чизе пурсиданро ба гардан нагирифта буд.

С. Айни «Мирзо Абдулқодири Бедил»

5.— Ин тавр бошад, хаторо ба гардан гирифтан даркор.

А. Сидқӣ «Хабоба»
(«Айёми мо»)

220. Гардан дароз кардан

барои ба даст даровардани чизе кӯшиш намудан, ҳаракату ғайрат кардан.

— Ба уштур янтоқ даркор бошад, гарданаширо дароз мекунад...

— Агар овози маро шунидани бошад, марҳамат ба тӯи Ҳамроқул-ака биёед.

«Хорпуштак»

221. Гардан додан

1. розӣ шудан, 2. итоат намудан, таслим гардидан; тан додан.

1. — Шумо, ки, — гуфт акаам ба ӯ, — худатонро калон мегирифтед, ҳеч касро назаратон намегирифт ва аз рӯфта тоза кардани ҷои хоби худатон ор мекардед, ҷи навъ шуд, ки ба ин кори паст гардан додед?

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I, II

2. Ба интизоми ҳарбӣ гардан додан даркор аст...

С. Айни «Фуломон»

3. Агар Махдум аз кифти мо ҳам гузаранд (аз таноб чаҳида — М. Ф.), ман дар ҳамон вақт ба ин кас гардан медиҳам.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

222. Гардан ёрӣ надодан

ба иҷрои чизе майлу хоҳиш надоштан, нахостан, розӣ нашудан, ба иҷрои коре гардан нафаровардан.

1. Ман, ки то он вақт ба касе қасидае навишта аз вай чизе напурсида будам, ба ин кор гарданам ёрӣ надод.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

2. Агар ин ҳеҷ чиз надошта бошад ҳам, ё ин ки ба-рои чиз додан гарданаш ёрӣ надихад ҳам, ба ӯ як мил-тиқи шохдори кадимӣ харида медиҳам.

С. Айни «Фуломон»

3. Зебӣ хост, ки дар бораи Сафар аз ӯ чизе пурсад, вале гарданаш ёрӣ надода, дигар ҳеҷ хизмат надошта-ни худро изҳор карду хеста рафтани шуд.

Ф. Ниёзи «Вафо», қ. II

4. «Одам, ки танбал, гардангафс шуд, ба кор кардан гарданаш ёрӣ намедиҳад».

*К. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

223. Чизеро ба гардани касе задан

Ниг. Чизеро ба гардани касе мондан.

— Ин ҳавлӣ, худатон медонед-ку, ба зани хурдии бой мерос афтидагӣ; ба ҳеҷ кас ҳам даркор не, дуруст кардани шикасту рехташро ба гардани мо зада, шинон-да монда буданд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

224. Гардан кашидан

Ниг. Гардан тофтан.

Дар айни чанг Қодирови паҳлавони мо
Шуд рӯ ба рӯ бо Амшуну гуфто чӣ содаӣ?
Гардан кашидан ба ғурур ин қадар чаро?
Таслими мо бишав!

зи чӣ саркаш ситодаӣ?

С. Чавҳаризода «Мӯъҷизоти халқ»

225. Ба гардан кашидан

Ниг. Ба гардан гирифтан.

1. Акнун, ки ин қадар беандешагиро худ кардӣ, чу-نونчи худ кардаро даво нест, гуфтаанд, чазояшро, ҳам бояд ба гардан кашӣ.

*Ҷ. Икромӣ «Дохунда»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

226. Бо гардани кач

маъюсона, фурутанона, итоаткорона, бо илтичову илтимос.

1. — Хӯш, кани сағира, номат чӣ?

— Номам Саидмурод,— ҷавоб додам бо гардани кач.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Боз ба гардани кач ба назди Саида рафта, уро ба Душанбе даъват кард...

«Хорпуштак»

227. Гардан кач кардан

дар пеши касе изхори аҷз ва фурутанӣ кардан, илтимос кардан.

Қорхонаи мо майдончаи бор боркунию борфарорӣ надорад. Аз ҳамин сабаб ҳам мо маҷбурем, ки дар назди роҳбарони станция гардан кач кунем.

«Хорпуштак»

228. Гардан лав кардан

Ниг. Гардан кач кардан.

Салима, аз карда пушаймон шудагӣ барин, гардан лав карда ба чои худааш рафт...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

229. Чизеро ба гардани касе мондан

ба касе иҷрои чизеро супоридан, касеро ўҳдадор кардан, касеро гунаҳгор намудан.

1. Иҷрои ин супоришро ба гардани ман монданд.

2. Ҳар тўҳмат ва бўҳтонро ба гардани ман хоҳанд монд.

«Роҳбари дониш»

230. Чизе дар гардани касе мондан

1. аз касе қарздор будан, 2. чизеро ба зимма, ба ўҳдаи касе гузоштан.

Чӣ навъе ки дар ёдам ҳаст, моли ҳеҷ кас дар гардани ман намондааст ва ҳеҷ кас ҳам аз ман қарздор нест.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

231. Ба гардани касе мор ҳалқа задан

ба касе худро зоҳиран ниҳоят меҳрубон, қарин нишон дода, дар амал ба зарари ӯ кор кардан.

— Ба гарданам мор ҳалқа зада будаасту беҳабар мондаам,— мегӯяд Тошхон.— Хайр, зан гирифтан мақсад доштааст, чаро аввал аз ман қонунӣ чудо намешавад?..

«Тоҷикистони советӣ»

232. Гардани касеро мулоим кардан

касеро гапдаро, мутеъ, ром кардан.

— Лекин гарданам ҳамин хел тароша барин шахшуда намонад гуфта метарсам, Зояхон, чӣ мегӯед?

— Чораи гардани шахро мулоим кардан ёфт мешавад, ғам нахӯред.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

233. Ба гардани касе овезон шудан

вазнинӣ, дарди сар ва кулфати худро ба сари касе мондан.

Гарчанде ки ман пир шуда монда бошам ҳам, ба гардани шумо овезон нахоҳам шуд.

234. Чизе(айбе)-ро ба гардани касе партофтан

гуноҳи худро ба сари дигар кас гузоштан.

1.— Яъне айби носозиро ба гардани Навоӣ партофтан мехост.

С. Айни «Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъ-ул вақоеъ»

2. Худат ягон бетартибиро сар мекунию айбро ба гардани каси дигар мепартой.

*Б. Умарӣ «Ду рафиқ»
(«Тӯҳфаи ҷавонон»)*

235. Аз гардан соқит кардан

халос шудан, аз масъулияте худро халос намудан.

1. Бо вучуди ҳамин ҳам Маъруф ако тамоми масъулияти ин «вайронкориро» аз гардани худ соқит карда, ба зиммаи ташаббускоронаш партофт.

*Ф. Муҳаммадиев «Дар роҳи нав»
(«Шарқи сурх»)*

2. Аз гарданаş тамоман (қарзро — М. Ф.) соқит қард.

«Хорпуштак»

236. Гардани таслим пеш овардан

1. мутеъ шудан, сари итоат фуру овардан, 2. қонл шудан.

Уро таҳсин ва офарин гуфта, ба вай гардани таслим пеш оранд...

С. Айни «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоеъ»

237. Гардан тофтан

1. чизеро қабул нақардан, ба чизе розӣ нашудан, не гуфтан, 2. итоат нақардан.

1. Ҳар қас, ки аз ин қор гардан тобад, монанди он ки аз машқ гурехта бошад, қазои саҳт мебинад.

С. Айни «Дохунда»

2. Аз қору бори хона гардан метофт...

С. Улуғзода «Субҳи қавониш мо»

3. Одил сарқор қамтар фикр қарда монд ва аз қаво-би рӯйрост гардан тофтани раисро дида, маънидор қиноя намуд...

С. Улуғзода «Навобод»

238. Ба қасе гардан фаровардан

Ниг. Гардан додан.

1. Дуҳтари Шуқурбек ба амлокдор гардан нафаровард.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III

2. Ин бадбахт ба ҳеч қас гардан намефаровардагӣ шудагӣ.

Р. Амонов «Меҳрӣ» («Шарқи сурх»)

239. Гардани қасе ҳам гардидан

забонқӯтоҳ шудан; мутеъ шудан.

Пас аз он бо директиви партия усули қиштгардон ба амал омад, фикри Содиқ дуруст баромад ва гардани Шошмақул ҳам гардид.

С. Айни «Фуломон»

240. Гардани хамро теғ (шамшер) намебуррад

хоксор, фурутан хамеша осуда аст, итоаткор аз ноху-шиҳо фориг аст.

— Бе дарак аз толеат нанол, ки кӯр мешавӣ, Зебӣ! Бедарак нагуфтаанд, ки зани хонаю марди кӯча! Гардани хамро теғ набуридааст!

Ч. Икромӣ ва Е. Мительман
«Гуноҳи кӣ?»

241. Гардан хорида-хорида (хорон-хорон)

хайрон, дар ҳолати тафаккур.

1. Онҳо худашонро ба канор кашида, гарданашонро хорида-хорида ба мо нигоҳ накарда рафтан гирифтанд.

С. Айнӣ «Фуломон»

2. Ҳар се гардан хорон-хорон бо алам аз бозор баромада рафтем.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

3. Вале дар ҳама ҷо ҷавоб якто буд: «Нест!» Вай гардан хорон-хорон ба хона гашта омад...

С. Ғанӣ «Табассум»

242. Гардани худро об кардан

меҳнат кардан; азобу уқубат кашидан.

Ҳайфи китфу бозу не-мӣ, эй ба муфташ паҳлавон, Гарданатро об кун бо кор мисли дигарон!

М. Аминзода «Шеърҳо»

243. Гардани касеро шикастан

касеро мағлуб намудан.

— «Холо вақти дамгирӣ не, писару додар, ёру бародарҳо гардани душманро шикаста сихат-саломат баргашта биёянд, баъд ором гиред, меарзад».

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

ГАРДАНКАШӢ**244. Гарданкашӣ кардан**

1. итоат накардан, аз итоат сар тофтан; 2. якраҳагӣ кардан, худсарӣ намудан.

1. Касеро, ки гарданкашӣ мекард, ба ҳабс меандохтанд.

«Барои адабиёти социалисти»

ГАРДАНТОБӢ**245. Гардантобӣ кардан**

Ниг. Гарданкашӣ кардан.

1. Аз ҳукми ноиб гардантобӣ накарда, заминхошонро бо ҳосилоташон ба Арбоб супурданд.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. Ман аз ҳама аввал аз меҳнати зӯри саҳро гардантобӣ накардам, чунки ба замин чӣ қадар меҳнат сарф кунед, аз вай ҳамон қадар ҳам самар меёбед.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

ГАРДАНШАХ**246. Гарданшах будан**

ноитоаткор, гапнодаро, якраҳа будан.

Аммо бачаи хеле гарданшах будааст...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

ГАРДАНШАХӢ**247. Гарданшаҳӣ доштан**

сифати ноитоаткорӣ, гапнодароӣ, якраҳагӣ доштан.

Фақат як қадар гарданшаҳӣ дорад...

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

248. Гарданшаҳӣ кардан

итоат накардан, якравӣ кардан.

1. Меғуянд, ки агар фуқаро гарданшаҳӣ кунад, худи император омада ҳамаро аз дами теғ меғузаронидааст.

Р. Чалил «Шӯроб»

2. — Ман гумон карда будам, ки ин дафъа ҳам гарданшаҳӣ мекунӣ.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

3. Сангинчон ҳафт синфро бад-мӣ, нағз-мӣ, ба ҳар ҳол хонда ба охир расонид, баъд гарданшаҳӣ кардан гирифт.

*Ҷ. Икромӣ «Ғусса»
(«Шарқи сурх»)*

ГАРДАНҒАФСӢ

249. Гардангафсӣ кардан

1. танбалӣ кардан, 2. якравӣ кардан.

Агар боз гардангафсӣ карда ба суҳан гӯш надихӣ, на ин ки танҳо забонатро кашида мегирам, ҳатто саратро ҳам қанда ҳаво медиҳам.

С. Айни «Ғуломон»

ГАРДИШ

250. Гардиши фалак

тақдир, қазову қадар.

1. — Гардиши фалак! — гуфта Остонакул сир бой доданӣ набуд...

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

2. Аз «гардиши фалак» онҳо баъди якуним сол боз дар госпитали Тошкент бо ҳам вохӯрданд.

С. Улуғзода «Ёрони боҳиммат»

ГАРМ

251. Гарми чизе будан

андармони чизе будан, ба чизе саҳт дода шудан, тамоман бо чизе машғул будан.

1. Вақте ки муллоён бо эшон гарми чақ-чақ буданд, касе бо поёни суфа омада дар сояи чароғ истода Яъқуб-бойро имо кард...

С. Айни «Дохунда»

2. Бачагони хурду калон... гарми гап буданд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

252. Гарм кардан

1. майлу рағбати касеро ба касе зиёд намудан, назари нағз, дилбастагӣ пайдо кунонидан, 2. ба коре чалб ва чазб кардан, 3. авҷ, равнақ додан, тафсондан.

1. Шавҳаратро гарм кардан даркор.

«Тоҷикистон»

2. Акнун деҳа ба деҳа гашта, бо одамон сӯхбат кардан, ба онҳо вазифаҳои нави ба миён гузоштаи Комитети Марказии партия ва ҳукуматро фаҳмонда додан, онҳоро ба кори колхоз аз сари нав гарм кардан зарур.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

3. Норозиёни дарбор ба гирди ӯ ғун шуда, бозори шикоятӣ амиру вазирро гарм мекарданд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III

253. Гарму сарди дунъё (зиндагӣ)-ро дидан (чашидан)

1. некию бадӣ, азобу роҳати дунъё (зиндагӣ)-ро аз сар гузаронидан; меҳнату роҳатро дидан, 2. бо таҷриба пурдон гардидан.

1. — Ту ҳанӯз бачаи нодон ҳастӣ. Гарму сарди дунъёро надидаӣ ва намедонӣ...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. Ту ҳар чӣ ҳам бошад, ҳоло ҷавон ҳастӣ, гармию сардии замонро камтар дидаӣ.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

3. Чунки гармию сардии зиндагиро бисъёр чашидааст.

«Тоҷикистони советӣ»

254. Гарму сӯзон

Ниг. Гарму ҷӯшон.

Бо онҳо гарму сӯзон вохӯрдӣ кард...

С. Айни «Дохунда»

255. Касеро гарму хунук кардан

бо дуохонӣ касеро ба касе ошиқ ва ё дилхунук кардан.

Занон ва мардонро (эшон — М. Ф.) гарму хунук мекард...

С. Айни «Дохунда»

256. Гарму хунук шудан

шамол хӯрдан, хунук занондан.

Поятонро ба оташи гарми сандали дароз карда мешинеду якбора ба хунук мебароед, ба устухони аз ҳад зиёд тасфидаи поятон хунук расида гарму хунук мешавед.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

257. Гарм шудан

1. мароқовар, шавқангез шудан, 2. тафсидани бозӣ, сӯхбат.

1. Як шаб бозӣ бисёр гарм шуд, аз сари шом то қариби рӯз давом кард.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Агар хона аз одам пур шавад, базм гарм мешавад...

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

3. Дар айни гарм шуда истодани сӯхбатамон маҷлис тамом шуд.

Ҷ. Икромӣ «Дар колхозии ба номи Ленин» («Шарқи сурх»)

258. Бо касе гарм чӯшидан

1. бо касе пухтан, 2. наздик ва дӯсти самимӣ шудан. Ё бо онҳо гарм мечӯшад, хандон ва шукуфон сӯхбат мекунад.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

259. Гарму чӯшон

1. бо чӯшу хуруш, 2. бо меҳру муҳаббат, аз тахти дил, самимона.

1. Монанди бародар ва хешовандони наздики худ гарму чӯшон қабул кард.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

2. Юнусбой аз ин боварӣ худро сарфароз хис карда, гарму чӯшон ба кор часпид.

С. Улуғзода «Навобой»

3. Халқи мо сиёсати сулҳҷӯёнаи Ҳукумати Советин ҷоноҷони худро гарму чӯшон маъқул доништа, ҳарчонин ба дастгирӣ мекунад.

«Тоҷикистони советӣ»

ГАРМПУРСӢ

260. Гармпурсӣ кардан

аз тахти дил, самимона ахволпурсӣ кардан.

Эшон ба онҳо гарму сӯзон вохӯрдӣ кард, онҳо ҳам эшонро гармпурсӣ карданд...

С. Айни «Дохунда»

ГАРМӢ

261. Барои гармии дили касе коре кардан

барои ҷалб намудани эҳтиром, ҳурмат, меҳри касе коре кардан.

Дар дами аз хона баромада рафтани бошад, ақаллаи барои гармии дили шавҳар ба вай ним нигоҳ ҳам накард.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

ГАРОН

262. Гарон тамом гардидан

анҷом ёфтани чизе барои касе бо натиҷаи ногувор; вазнин шудан, ба даст даромадани чизе бо нархи гарон.

Қамолиддин Биноӣ аз ин ҷанҷолҳои дохилии феодалӣ зохиран дар канор будааст, зеро агар ӯ ҳамроҳ мебуд, табиист, ки барои вай низ гарон тамом мегардид.

А. Мирзоев «Биноӣ»

ГАШТА

263. Гашта-баргашта

такроран.

Дугонахо Шарифро гашта-баргашта мебӯсиданд...

«Занони Тоҷикистон»

264. Гашта ҷон гирифтан

ба кувват, мадор, ҳаракат омадан; аз нав зинда шудан.

Халқи тоҷик, ки пеш аз Революцияи Октябрь дар торикии ҷаҳолат ва дар зери зулм монда буд, гашта ҷон гирифт.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

ГАҲВОРА

265. Гаҳвораи касе аз осмон афтидан
(фуромадан, ғалтидан, омадан)

мӯхтарам, азиз, ягона, нодир будан.

1. Агар писарҳои бойҳоро мегирифтанд... гапи дигар буд.— Гаҳвораи онҳо аз осмон афтидааст...

Қ. Наимӣ «Соли 1916»

2. Сӯхта хокистар шуда мегардӣ-мӣ? Дигар шӯӣ ёфт мешавад. Гаҳвораи шӯӣ аз осмон нафаромадааст-ку!

Р. Ҷалил «Хикояҳо»

3. Гаҳвораат аз осмон ғалтида бошад ҳам, ту акнун дар дасти ман ҳастӣ!

Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)

5. Дигар шӯӣ ёфт мешавад. Гаҳвораи шӯӣ аз осмон нафаромадааст-ку!

Ҳ. Раҳмон ва М. Ғиёс «Гурба ва рашк» («Истеъдодҳои ҷавонон»)

ГАҲВОРАБАХШ

266. Гаҳворабахш будан

духтару писарро ҳанӯз аз кӯдакӣ ба якдигар номзад карда мондан.

Онҳо аз хурдӣ бо ҳам гаҳворабахш буданд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ГИЛА

267. Гила аз чои даркорӣ

гила дар мавқеаш беҳ.

— Аз шумо гила дорам..

— Марҳамат, гила аз чои даркорӣ, гуфтаанд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

ГИР

268. Гиру мон

кордорӣ, ҳаракат, рафтор.

Лекин аз гиру монаш маълум, ки вай ором намеисто-
дагӣ барин.

«Тоҷикистони советӣ»

ГИРЕД

269. Гиреду гиред...

хеле бахтатон тобад... ёбед агар... тавонед агар...

— Гиреду гиред, ҳамин духтар барин зан мегиред-
дия...

Р. Чалил «Гулрӯ»

ГИРДГИТТОН

270. Гирдиттони касе шудан

қурбони касе шудан, ба даври сари касе гардидан.

— Гирдиттонатон шавам ба шумо, оймуллоҷон! —
гуфт хурсанд шуда Фируза.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ГИРД

271. Аз гирду атроф даромад кардан

аз дур гап сар карда ба сари мақсади худ омадан.

Шабе модар аз гирду атроф даромад карда, оҳиста
дили Султонро фаҳмиданӣ шуд.

Қ. Наимӣ «Ман бо шумо»

272. Гирд омадан

1. чамъ шудан, 2. халқа зада нишастан.

Дар шӯрои деҳа ҳамаи деҳқононе, ки дар он шӯро
тобеъ буданд, гирд омада буданд.

С. Айни «Фуломон»

273. Гирду пешро ғундоштан

хонаю ҳавлиро ба тартиб овардан, рӯфта тоза кардан.

Вай акнун гирду пеши худро ғундошта буд, ки як офицери алоқа даромада омад.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

274. Ба гирди сари касе будан

1. дар наздики касе будан, 2. ба касе саҳт вобаста шудан.

Аз ҳамин дам ин чониб ин духтарак ба гирди сари вай аст.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

275. Ба гирди касе танида гаштан

Ниг. Ба гирди сари касе будан.

Ту аз номи «колхозчи фаёл» будани худ ғоида бурда, ба гирди ӯ танида гард...

С. Айни «Ғуломон»

276. Чизе аз гирди хаёли (хотири) касе нагузаштан

1. чизе ба хаёли касе наомадан, ба хотири касе нарасидан, 2. пай набурдан.

1. Ба ман кор фармудан аз гирди хаёли вай ҳам намегузашт.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. Онҳо аз муҳаббати мо хабар надоштанд ва ҳеч аз гирди хотирашон ҳам намегузашт, ки дар байни мо чунин як вобастагӣ шуда метавонад.

Ҷ. Икромӣ «Лаҳзае ки дигар такрор нашуд» («Маориф ва маданият»)

ГИРДУҒУН

277. Гирдуғун кардан

1. чизеро ба тартиб овардан, 2. касеро идора намудан, саришта кардан.

— Ин тавр бошад, аввал Оимбикаи худатонро гирдуғун кунед...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

278. Гирдуғун нишастан

нағз, боодоб нишастан, часпон, устувор нишастан.

Вай савори хуб буд, дар болои асп чаққон ва гирдуғун нишаста, ба далери асп меронд.

Ҷ. Икромӣ «Сафари Қўлоб»
(«Шарқи сурх»)

ГИРЕБОН

279. Аз гиребони касе гирифтани (доштан)

1. ба касе даъво кардан, бо касе чангу чидол намудан, 2. касеро таъқиб намудан (дар коре).

1. Падари ман чӣ гуноҳи азим кард, ки ҳатто шумо ҳам аз гиребони вай гирифтед.

Ҷ. Икромӣ «Сафари Қўлоб»
(«Шарқи сурх»)

2. — Ҳамин Сангалӣ аз гиребони ман гирифтагеш гирифтагӣ...

Ҷ. Икромӣ «Сангалӣ» («Шарқи сурх»)

3. — Албатта, ин гапи шумо ҳам чон дорад, аммо понздаҳ сол аз ҳеҷ кас як даҳон гапи бад нашунида, акнун омада-омада дар ҳар ҷо аз гиребони ман доштани вай ба ман алам мекунад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», ҷ. II

280. Гиребони касеро сар надодан

ба касе часпида гирифтани, касеро маҳкам доштан; таъқиб намудан.

Бемории зикинафас дер боз гиребони мулло Муҳаммад Сабурро сар намедод.

«Хорпуштак»

281. Гиребони худро аз дасти касе раҳо кардан

аз даъво, таъқиб, сарзаниш, маломати касе худро халос намудан.

— Хуб! хуб, гуфти шумо шавад! — Гӯён хостааст, ки гиребони худро аз дасти ин хасми беамон раҳо кунад, аммо ҳарифи шўхчашми теззабон ба қозикалон амоннадода, сухани худро давом кунонидааст...

С. Айни «Ёддоштҳо», ҷ. III

282. Гиребони худро бӯй кардан

пеш аз сарзаниш кардани касе аввал айби худро бо-
яд ба хотир овард.

1. — Шумо, ки ин қадар боҳарорат дар бораи бад-
бахтию фалокату бераҳмӣ гап мезанед, чаро гиребони
худатонро бӯй намекунед?!

*Р. Амонов «Ду қатра ашк»
(«Шарқи сурх»)*

2. Минбаъд гапатонро хоида занед. Аввал гиребона-
тонро бӯй кунед, агар бе бӯй бошед, баъд дигаронро
таъна занед.

«Маориф ва маданият»

283. Гиребони худро доштан

дар таачҷуб мондан, ҳайрон шудан.

1. Ман суханҳои Маҳмадиरो ба ёд оварда, гиребо-
намро дошта мондам, ки «дили одамро доништан кори
мушкил будааст».

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

2. Чунин рафтори коркунони савдоро дида, кас гире-
бонашро медорад.

«Маориф ва маданият»

3. Баъзеҳо беҳтар шудани феъли ӯро дида ҳайрон
мешуданду гиребони худро мегирифтанд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

284. Гиребони худро халос кардан

Ниг. Гиребони худро аз дасти касе раҳо кардан.

— Ҳам мехостааст 15 ҳазор тангаро бигирад ва ҳам
ба номуси ман даст ёзонад. Аз хушбахтии ман ба ҳеҷ
қадоми онҳо ноил нашуда, гурехта гиребони худро ха-
лос кардааст.

С. Айни «Асарҳои муқтаҳаб»

285. Ба гиребони касе часпидан

Ниг. Аз гиребони касе гирифта.

— «Бибиҷон, бечора шавҳарам маро азоб надихад, доимо меҳрубонӣ кунад, боз ба гиребони он кас часпам-мӣ?..»

С. Фанӣ «Табассум»

286. Гиребонаш кам

наздик ба... қариб, андак кам.

— Дидӣ, гиребонаш кам сесад сӯм кор кардӣ.

П. Толис «Тобистон»

ГИРЕБОНГИР

287. Гиребонгир шудан

ба касе даъвогар шудан.

1. — Биё мон, ба вай мо чӣ кор дорем! Бинад, ба гап сар мекунад, ё ки рашки ту гиребонгир мешавад.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. Номус сахт гиребонгираш шуда буд.

Р. Қалил «Шӯроб»

3. Акнун ачал бо ту гиребонгир шудааст.

*Ҳ. Мақсудов «Аз хотираҳои он айём»
(«Шарқи сурх»)*

ГИРЕХ

288. Ба чизе гирех андохтан

1. чизеро бе сару нӯг кардан, 2. кореро печ дар печ ва мушкил кардан.

— Имрӯз ба райком рафта будам, рафиқон Собирову Норзода ҳам аз пай тафтиши кори Сафар машғуланд, ягон кас ба ин масъала гирехи калон андохтагӣ барин.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1Б

289. Гирехи дилро кушодан

дили худро холӣ кардан; фикр, мақсад, дарди дил ва ё ягон мушкили худро ба касе гуфта додан.

Собиров гирехи дилашро накушод.

Ф. Мӯҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

290. Гирехи забони касе кушода шудан

ба гап задан шурӯъ намудан, хамаи гапи худро гуфт-тан.

Духтархо пеш-пеш, Асо аз қафо ба долони бекас, ки дар он қарибӣ буд, рафтанд ва дар он чо гирехи забони Асо кушода шуд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

291. Гирехро кушодан

мушкилиеро бартараф кардан, масъалаи сарбастаеро ҳал намудан.

Вале ба ҳар ҳол мо кӯшиш кардем, ки гирехро кушоем.

«Тоҷикистони советӣ»

ГИРИФТ

292. Гирифту гир (мон)

Ниг. Гиру мон.

1. Аз гуфтугӯ ва гирифту гираш маълум буд, ки кас-баш ва мансабашро хеле дӯст медорад ва бо он фахр дорад.

Ҷ. Икромӣ «Сафар кардан — ҷаҳон дидан» («Шарқи сурх»)

2. Қисса кӯтоҳ он рӯз Раҷаб дид, ки ин дафъа тираш ба ҳадафи ҳамешагӣ нахӯрд, бо як гирифту мони мулоимхунукона ба назди ман омад...

«Хорпуштак»

ГИРИФТА

293. Гирифта бурдан

идора намудан, саришта кардан.

Корҳои хона ва рӯзгорро вай гирифта мебурд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

ГИРИФТОР

294. Гирифтор омадан

1. дучор гардидан, 2. дастгир шудан.

Дастгир шудани Гулнор монанди гирифтор омадани Ёдгор кори саҳле набуд...

С. Айни «Дохунда»

295. Гирифтор шудан

1. ба чизе мубтало, дучор шудан, 2. ба дасти касе афтидан.

У мехоҳад, ки ба воситаи фол рост ё дурӯғ будани ҳамаи хабарро фаҳмад, агар рост бошад, дигар ба Афғонистон нарафта, ба ҷои дигар гурезад ва агар дурӯғ бошад, нагурехта ба Афғонистон равад, то ки ба сабаби гурехтани вай бародараш дар ташвиш наафтад ва ба бозхости ҳукумат гирифтор нашавад.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III

ГИРЬЯ

296. Гирья карда (гириста) сар додан

гирья карда фиристодан, якбора ба гирья сар кардан.

1. Ҷавон сухани худро тамом кард ва гирья карда сар дод.

С. Айни «Дохунда»

2. Ҳикоякунанда гириста сар дод.

С. Айни «Фуломон»

ГОВ

297. Гови ало якта-мӣ?

1. дар дунё аз як ном якта не, 2. касе ки бо ягон рафтори бади худ ба ҳама маълум гардидааст, яккаю ягона нест.

1. — «Охир гови ало якта-мӣ?» Дар кишлоқ дигар Пӯлод ҳам будагист.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

2. Ба ҷойҳои дахлдор ҷеғ зада, уро аз ғалбер гузаронидаанд.

— «Гови ало дар колхоз якто не!» — гӯён фаръёд задааст.

«Хорпуштак»

298. Гов барин хӯрдан

баднафсӣ кардан, пурхӯрӣ кардан, аз андоза зиёд хӯрок хӯрдан.

Дар вақти хӯрок гов барин мехӯрӣ, кор фармоям, хари ланг...

С. Айни «Дохунда»

299. Гови бешохбанд шудан

бетартиб, беинтизом, ноитоаткор шудан.

— Ин хел бошад, ана ҳамон ҳаромӣ аз роҳ мебарорад, ки гови бешохбанд шуда рафтаӣ.

Р. Чалил «Ҳамиди»

300. Гови касе гӯсола зоидан

бахт ба касе рӯ овардан, аз чизе хурсанд будан.

— Ҳамон рӯз говашон гӯсола зоида будааст-мӣ, ба ман дилаш сӯхта ва бо раҳму шафқат сар чунбонда гуфт..

П. Толис «Тобистон»

301. Гови пир кунчора хоб мебинад

Низ. Гурусна дар хобаш нон мебинад.

— Маро мекушӣ, ҳокимияти советиро кушта наметавонӣ-ку. Ман танҳо нестам. Дӯстони ман хуни маро аз ту мегиранд.

— Баъд аз ду-се моҳ ҳокимияти советиро несту нобуд мекунем...

— «Гови пир кунчора хоб мебинад», фаҳмидӣ?

«Тоҷикистон»

302. Гови худою хари Мустафо

одами нодон, бефаросат, дабанг.

1. Мурод дар кораш ба мартабаи баланд соҳиб шуда бошад ҳам, лекин мисли пештара гови худою хари Мустафост.

2. — Ту бошӣ гови худою хари Мустафо барин дар кӯху дашт мегардию намедонӣ, ки аз олам чӣ мегузарад.

Р. Чалил «Шӯроб»

303. Аз гови шохзан оғили холї бех

аз будани каси бад набудани он бех.

1. — Тез бош, хайвон! «Аз гови шохзан оғили холї бех» — гуфтаанд. Аз Шӯроб рафтани ту хуб мешавад.

Р. Чалил «Шӯроб»

2. Хуб кардї, ки аз баҳри ин хел амаки сияхдил гузаштї. Аз гови шохзан дида оғили холї бех, мегӯянд.

Ф. Ниёзї «Вафо», қ. I

304. Аз гов ғадуд

аз чизи калон як қисми ночиз, аз хиссаи калон андаке.

1. Агар толеашон тозаду усто шуда бароянд, миёнашонро бандонда тавонанд ва дар устохонаи ман як-ду сол ба ним музд кор кунанд, дар ҳамин сурат «аз гов ғадуд» барин нимаи пуле ки ман дар усто шудани онҳо харҷ кардаам, мебарояд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III

2. Барои бандиёне, ки дар берун кас доштанд, ошу нон меомад; лекин аз ин ошу нон ҳам сахми калонро бандибонон хӯрда, «аз гов ғадуде» ба худӣ бандиён медоданд, ки инҳо ин як луқмаро бо бандиёни бекас бо ҳам мидиданд.

С. Айни «Дохунда»

ГОҶ

305. Гоҳ аз Ашт, гоҳ аз дашт

беробита, парешон, дарҳам-барҳам.

Вай ба синф даромада, гоҳ аз Ашт сухан меронду гоҳ аз дашт.

«Хорпуштак»

306. Гоҳ аз боғ, гоҳ аз роғ

Ниг. Гоҳ аз Ашт, гоҳ аз дашт.

Лектор гоҳ аз боғ сухан меронду гоҳ аз роғ.

«Хорпуштак»

307. Гох аз Машрик, гох аз Мағриб

Ниг. Гох аз Ашт, гох аз дашт.

У гох аз Машрик гап мезаду гох аз Мағриб.

«Хорпуштак»

308. Гох аз осмон, гох аз ресмон

Ниг. Гох аз Ашт, гох аз дашт.

«Гох аз осмон гох аз ресмон» гап мезад.

«Тоҷикистони советӣ»

309. Гох аз роғу гох аз боғ

Ниг. Гох аз Ашту гох аз дашт.

Гох аз роғу гох аз боғ харф зада мегуфт...

«Газетаи муаллимон»

310. Гох пушт бар зин, гох зин ба пушт

гоҳ осоиштагию гох сарсонӣ, гох хушбахтию гох бадбахтӣ.

Тамошо дар чоест, ки 15 рӯз пеш аз ин ба воситаи прокурори давлатӣ як қисми истиқоматчиёнро он идора аз хона берун карда буд. Ана, акнун акси ҳамин мешавад, «гоҳе пушт бар зин, гоҳе зин ба пушт?»

*П. Сулаймонӣ «Аз мактубҳои
Пайрав Сулаймонӣ ба Раҳим Ҳошим»
(«Шарқи сурх»)*

311. Гох ғамзаю усул, гох худою расул

гоҳ кору гох хурсандӣ, хар кор дар чои худ.

— Таксир,— гуфт шахси садришин ба имом,— айб нафармоед-дия. «Гох ғамзаю усул, гох худою расул» — гуфтаанд, мо шабу рӯз дар роҳи дини ислом чиход мекунем, гох базме тартиб дода, димоғро чок накунем, намешавад.

С. Айни «Дохунда»

ГУЗАР

312. Гузари касе ба чое афтидан

ба чое даромада мондан, дар аснои роҳ ба чое омадан.

1. — Гузаратон ба ҳамон тарафҳо афтад, духтар, ба хонаи мо дароед.

Р. Чалил «Шуроб»

2. — Қанӣ, чӣ тавр шуд ба ин тарафҳо гузаратон афтод?

*Ҷ. Икромӣ «Ситора»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

ГУЗАШТ

313. Гузашт кардан

бахшидан, додан; сабуқӣ додан.

1. Шумо бо ҳамдигар гузашт мекунед, ҳамдигарро ҳурмат мекунед, дӯст медоред...

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

2. Лекин бо мо, мардони аъзои дастаи санъаткорони тоҷик, бинобар меҳмон буданамон, гузашт карданд, яъне моро ба клуби худ роҳ доданд ва рӯй аз мо пинҳон нанамуданд.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

3. Хуб, биёед, зиёдатии қимати масолахро ва музди дӯхтро ба шумо гузашт кунем.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

ГУЗАШТА

314. Ба гузашта салавот

гузаштаро дигар ба хотир овардан даркор нест.

— Мебахшед, рафиқ Аҳмадов, хоки кӯхнаро бод надихед. Ба гузашта салавот.

М. Зокиров «Шодиёна» (Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон)

ГУЛ

315. Аз гул баромадан

тамом шудани давраи гулкунӣ, гул карда шудан.

Дар Фарғона ва Бухоро барин ҷоҳои пахтакори кӯхна ҳанӯз заминҳои пахта аз хишома набаромада бо-

шанд ҳам, дар ин чо аз гул баромада ба кӯрак бастан даромада буданд.

С. Айнӣ «Дохунда»

316. Гул ба гул намеафтад

одам ба одам монанд нест, фарзанд ба падару модар монанд намешавад.

Айби модараш? Фикри Адолатро вай чигил кардааст... Падараш чӣ хел одами нағз!.. Мардум «Гул ба гул намеафтад» мегӯянд, рост будааст-дия...

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

317. Гули бахт шукуфтан

кори касе пеш рафтани омад кардани кори касе, кушоиш ёфтани кори касе.

— Маълум мешавад, ки гули бахти мо ҳам шукуфтааст...

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

318. Гул бе хор намешавад, гӯшт бе устухон

1. роҳат бе азоб, хурсандӣ бе хафагӣ намешавад,
2. ҳар чизи хуб чиҳати баде ҳам дорад ва баръакс.

— Гул бе хор намешавад, гӯшт бе устухон, доятон садқа, ҳар кас як хулқу одат дорад. Усто ҳам одами зинда, албатта, дар зиндагӣ ин хел чанҷолу хархашаи марду зан мешавад...

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

319. Гул-гул шукуфтан

1. нашъунамо ёфтани тараққӣ кардан, равнаку ривоч ёфтани, 2. хурсанд, мамнун гардидан, болидан.

1. Эҳе, зиндагӣ гул-гул мешукуфтад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Ҷавон аз шодии дидани ин гулистон гул-гул мешукуфтад.

С. Айнӣ «Дохунда»

3. Ҳама гоҳ-гоҳ ба Малик менигаристанду лабашон ба табассуми миннатдорона моил мегардид, ки аз ин Малик гул-гул мешукуфт.

П. Толис «Ҳикояҳо»

320. Гул гуфта гул шунидан

ба якдигар сухани хуб гуфтан.

— Чӣ мешуд агар ҳар шаб бо ҳам менишастем, гул гуфта гул мешунидем?

А. Ҳамидӣ «Машғали ҷовидон» («Шарқи сурх»)

321. Гул кардан

1. шукуфтан, 2. пеш рафтан, тараққӣ кардан, нашъунамо ёфтан, авҷ гирифтан, боло рафтан.

1. Дарахтон гул мекарданд...

«Тоҷикистони советӣ»

2. Пас аз Революцияи Қабири Октябр имконият пайдо шуд, ки ҳамаи санъат ва ҳунари халқ ба рӯи об барояд ва гул кунад.

Ҷ. Икромӣ «Дар меҳмони бародарони ўзбек» («Шарқи сурх»)

322. Гули сари сабад

1. беҳтарин, писандидатарин, 2. зинатбахши ҷамъият ё ягон маҷлис.

1. Рӯзҳои таътил дар он ҷо маҷлиси адабӣ ва сурудхонӣ ташкил меёфт; дар маҷлиси адабӣ зинатбахши давраи дӯстон, монанди «гули сари сабад»-и бӯстон Муҳаммад Сиддиқи Ҳайрат буд.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», ҷ. IV

2. Ҳар кас ки... ба ҳукумат содиқона хизмат кунад, хамеша гули сари сабади... ҳукумат аст.

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

3. Як зиёфати тўймонанде ташкил ёфта буд, гули сари сабади ин зиёфат Қорӣ Ишкамба ва ноиби дар деҳаи Галаёсиё бошандаи Қозикалон Мирзохӯҷаи шикамбанда буданд.

С. Айни «Марги судхур»

323. Гули хонаи касеро хўрдан

бехтарини хўроки касеро хўрдан.

— Худатон ки ҳеҷ кор намекунед, лоақал ин сакал-туро (ба Фотима ишорат карда), ки гули хонаи моро хўрда гаштааст, кор ҳам намефармояд!..

С. Айни «Дохунда»

324. Гул хор дорад, асал ору

Ниг. Гул бе хор намешавад, гушт бе устухон.

— Ин корхо, ин ҳодисаҳо аз аввал маълум буд, «Гул хор дорад, асал ору!» Фаҳмидӣ, роҳат бе меҳнат муяссар намешавад. Қори колхоз кунондан ҳазл-мӣ? Дар ин роҳ ба муқобилиятҳо кас дучор мешавад. Чунки ин кор гӯри падари душманонамонро месўзонад. Албатта, онҳо ҳам ором намешинанд-дия.

Ҷ. Икромӣ «Шода»

ГУЛУ

325. Гулӯ афшондан

сулфа кардан.

Фирӯза гулӯ афшонду ба маҷлис чашм давонд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

326. Гулӯ даррондан

бо овози баланд гап задан, дод задан.

Ин қадар гулӯ даррондан чӣ ҳоҷат?

«Маориф ва маданият»

327. Аз гулӯ нагузаштан (хӯрок)

хӯрок хӯрда натавонистан, ба сабаби нохушиё, ҳаяҷон ё интизории касе.

1. — Эй, ҳамин вақт хӯрок ҳам аз гулӯям намегузарад.

С. Ғанӣ «Тӯй»

2. Бе ту нагузашт аз гулӯям об ҳам,
Бе ту дар чашмам наёмад хоб ҳам.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

3. — Дар болои арк имрӯз мотам будагист, аз гулӯяшон об ҳам намегузаштагист?

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

4. — Нонатон ҳам аз гулӯям намегузарад.

*С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

328. Гулӯи касеро обод кардан

касеро аз хӯрок таъмин кардан, шиками касеро сер кардан.

Бачагон намедонанд, ки падарони онҳо гулӯяшонро обод карда наметавонанд, онҳо бошанд, либоси нава та-лаб мекунанд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

329. Гулӯ равшан кардан

Ниг. Гулӯ афшондан.

Мӯсохоҷа гулӯ равшан карду боз ба хондан шурӯъ намуд.

«Маориф ва маданият»

330. Гулӯи касеро равшан кардан

ба касе пора додан.

1. Гулӯи козиро равшан кардам, Қозӣ розӣ шуд, ки ба фоидаи ман ҳукм кунад.

«Латифаҳои тоҷикӣ»

2. Бо дусад танга гулӯи ноибро ҳам равшан кардам.

С. Айни «Марғи судхӯр»

331. Гулӯи касе хоридан

тамаи пора ва ришва доштан.

1. Аммо-гулӯи юзбошӣ хорид.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

2. Гулӯи оқсаққоли балохӯр хорида рӯз дар миён ба ӯ рӯ ба рӯ шуда аз хусуси хатгири сухан сар кардан гирифт.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. I

332. Гулӯи касе хориш кардан

ба иштиҳо омадан, тамаъ ҷӯш задан.

Қорӣ Ишкамба ин «гӯсфанди фарбеҳи ба пой худ омада»-ро дида (қарзгирандари — М. Ф.), оби дахонаш рафта, гулӯяш хориш кардан гирифт.

С. Айни «Марги судхӯр»

ГУМНОМ

333. Гумноми охират шудан

беному нишон шуда рафтан, нест шуда рафтан.

Вай хирси шофу гилофдор ҳам гумноми охират шавад...

Р. Чалил «Шӯроб»

ГУМОН

334. Гумон аз имом ҷудо мекунад

гумон касро ба роҳи хато меандозад; шубҳа ва гумон касро аз одами дӯстдоштааш ҷудо мекунад.

1. Бо вучуди ин на ман ва на Арбобрӯзи «гумон аз имон ҷудо мекунад» гуён туро ба қозихона накашидем.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Мардуми мо сухани китобро зери пой андохт, аз рӯи гумон калонони худро бадном карданд: «гумон аз имом ҷудо мекунад» гуфтаанд...

С. Айни «Дохунда»

3. Аммо ин ҳам гумон аст. «Гумон аз имом чудо мекунад». Бояд ин корро амалан ва шахсан санчида дид...

*Р. Ҳайдаров «Хати беимзо»
(«Шарқи сурх»)*

335. Гумон рафтан

гумон карда шудан, дар ҳаққи чизе гумонбар шудан.
Гумон мерафт, ки аз барги лола,
Дар он ҷо сохтаст одам пиёла.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

ГУМОНБАР

336. Гумонбар шудан

чизеро аз касе гумон кардан, аз касе бадгумон шудан.

Дар он дақиқа дили ман аз орди гумшуда ҳам зиёдтар ба Зебӣ месӯхт, ман аз модарам норозӣ будам, ки чаро вай аз Зебӣ гумонбар шуд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавонию мо»

ГУМРОҲ

337. Гумроҳ кардан

касоро аз роҳ задан, бо фиреб ба роҳи бад бурдан.

1. Меғӯянд, ки духтар барои пулу мол шуда пирармардро гумроҳ карда буд.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

2. Баъзе тақризнависон бо асарҳои худ ба нависандаву хонандаҳо на танҳо ёрӣ расонда наметавонанд, балки онҳоро гумроҳ мекунанд.

«Маориф ва маданият»

ГУНОҲ

338. Гуноҳро ба гардани касе бор кардан

гуноҳро ба касе мондан, касоро гунаҳкор кардан.

У меҳост, ки гуноҳи худашро ба гардани ман бор кунад.

339. Гуноҳро ба гардан гирифтан

ба гуноҳ иқрор шудан.

Ман ҳамаи гуноҳи худро ба гардан мегирам.

340. Гуноҳро ба худ харидан

дониста истода худро ба бало ва гуноҳ гирифтор кардан.

Ин духтари ноқисулақл гуноҳро ба худаш харида гаштааст.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

341. Гуноҳи бача ба гардани оча

тарбияи нағзу бад вобаста ба модар аст, ҷавобгари рафтору гуфтори бади бача падару модар мебошанд.

— Ҳамаи гуноҳҳо бар гардани ҳамин модагов аст, агар ин ҳароммурда ба вай ресмон канда давида бозӣ карданро ёд намедод, вай ин ҳама шумиро аз кучо ёд мегирифт. «Гуноҳи бача ба гардани оча» гуфтаанд.

«Лағифаҳои тоҷикӣ»

342. Аз гуноҳи касе гузаштан

гуноҳи касеро афв намудан, бахшидан.

1. — Ман беадабиҳои Ёдгорро бахшидам, шумо ҳам аз гуноҳаш гузаред ва аз зиндонаш раҳой диҳед...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Хушомад мекунад, ки аз гуноҳаш гузарам! — гуфт раис.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

343. Ба гуноҳи касе зомин шудан

ба гуноҳи касе сабабгор шудан, сабаби рӯй додани гуноҳе шудан.

Ба гапҳои пасту баланди одамон беҳуда бовар карда, ба гуноҳи каси дигар зомин нашав...

«Хорпуштак»

344. Гуноҳи худро харида гирифта

хизмате, кори хубе карда худро ба сафедӣ баровардан.

Ман ин чо ниҳонӣ гашта пайт мекофтам, ки хизмате карда гуноҳи худамро харида гирам.

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

345. Гуноҳи худро шустан

худро бе гуноҳ, сафед кардан, бо кори нағзи худ гуноҳро аз гардани худ соқит кардан.

— Гуноҳатонро худатон мешӯед-мӣ ё дигар кас, ман намедонам...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

ГУНЧИШК

346. Гунчишкро кӣ кушад? — Қассоб

хар корро одами медонистагаш кунад, корро кордон кунад.

1. Мо нақшаро бе иштироки мутахассиси ин кор — бе иқтисодии маълумотнок, фақат бо ёрии сарбухгалтер кашида будем. Албатта, ин хел нақша бекаму кост намешавад. Охир «Гунчишкро кӣ кушад? — Қассоб».

Ф. Муҳаммадиев «Дар роҳи нав» («Шарқи сурх»)

2. — Дар чое ки хӯчаин бошанд, ба дасти ман чамъ шудани пул муносиб нест, «Гунчишкро кӣ кушад? — Қассоб» гуфтаанд, тариқи сарфу харҷро аз дигарон бой беҳтар медонанд...

С. Айни «Дохунда»

347. Аз гунчишк тарсӣ, арзан нақор

агар кореро карданӣ бошӣ, аз мушкилӣ, хавфу хатараш натарс.

1. Хӯчаин, сағи бӯгири вай Петухов ва дигарон аз рафтору гуфтори имрӯзаи шахтёрҳо шод нашудагистанд, охир. Махсусан лаънатӣ Петухов баъди он ҳақо-

ратҳое, ки шаб шунид ва дамаш дар дарунаш монда баромада рафт, албатта аз пай мо ҳам меафтад.

— Дар Помир тоҷикон «аз гунчишк тарсӣ, арзан накор» мегӯянд... Мардуми меҳнаткаш то ба кай тарсад?

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. — Магар аз дуои бади ӯ наметарсӣ! — гуфта Ширинниёз ҳам ба гап ҳамроҳ шуд.

— Аз гунчишк метарсидагӣ арзан намекорад.

(«Намунаҳои адабиёти тоҷик»)

ГУРБА

348. Гурба барин газида (лесида) калон кардан

касоро бо эҳтиёт, ғамхорӣ, меҳру муҳаббат парварида ба воя расонидан.

1. Падару модар ӯро гурба барин газида калон кардаанд. Худашон гурусна, аммо вайро сер карданд, худашон луч, вале ӯро пушонданд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Хола ин духтарашро гурба барин лесида калон кард.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

349. Гурба беҳуда ба офтоб намебарояд

ба иҷрои хизмати касе бояд чизе дод, ҳеч хизмат бе додани музде ё тӯхфае намешавад.

Модоме ки ин одам «худо ба умраш барака додагӣ» хамин қадар кард, ба ӯ чизе додан лозим. Гурба беҳуда ба офтоб намебарояд.

350. Гурбаи ноумедшуда ба шер қанг меандозад

касе ки умедашро аз қон қанд, далер мегардад, дар вақти тангӣ аз ҳар имконият истифода мебарад.

«Гурбаи ноумедшуда ба шер қанг меандозад» гуфтаанд; вай медонад, ки имруз набошад, фардо ҳама

молу мулкаш аз дасташ хоҳад рафт. Дар ин сурат аз ҳавли чон дур нест, ки ҳар гуна ҳаракатҳои аҳмакона кунад.

«Роҳбари дониш»

351. Ба гурбаи касе пишт гуфта натавонистан

1. ба ҳеч кори касе эроде расонида натавонистан, касе-ро сарзаниш карда натавонистан.

— Гумон мекуни, ки Қаҳрамони Меҳнати Социалистӣ шудию дигар гурбаи туро ҳеч кас пишт гуфта наме-тавонад.

*А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)*

ГУРГ

352. Гурги борондида

1. одами гарму сардии ҳаётро чашида, пуртаҷриба, кордида, пухта, 2. маккор.

1. Рюмин дар ин санатория гурги борондида. Вай бори якӯм набуд, ки ба ин ҷо ба истироҳату муолиҷа омадааст.

Р. Чалил «Ҳамида»

2. Чӣ шавад, ки онро (коньякро — М. Ф.) гирифта, номаълумакак як-ду култ нӯшаду андак ба ҳол ояд? Абдулло, ки гурги борондида буд, табассум карда монд. Вай мақсади Мухторро фаҳмид.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

3. «Ин мардак аҷаб гурги борондида аст, ҳам ба наъл мезанаду ҳам ба мех».

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

353. Гург дар ҷомаи меш

душмане, ки зоҳири худро дигар кардааст.

Душмани камбағалон боз ба пеш омадааст,

Гург ин мартаба дар ҷомаи меш омадааст,

Дузд ба аслиҳаи миллату кеш омадааст,

Халқро то бикунад банди хеш омадааст.

А. Лоҳутӣ «Куллиёт», ҷ. II

354. Гурги хонадон

каси бегонае, ки аз сирри хонадон бохабар аст.

Ман дар он чо на меҳмон, балки як аъзои оилаи му-
таваллӣ барин шуда мондам... агар кӯтоҳ карда гӯям,
ман дар он чо «гурги хонадон» шуда будам...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

355. Гургро шағол — дӯсти бемалол

бад бо бад дӯсти нағз аст, бадчинс бо бадчинс ба
хубӣ созиш мекунад.

— Ошноёни раҳматӣ ба пеши хӯчаин даромада, ақал-
лан, харчи гӯру кафанро деҳ гуфтаанд. Вай бошад,
аҳа шумоҳо ҳоло барои мурдаатон аз ман кафанпулӣ
пурсида меоед-мӣ,— гуфта, ба духтари вай ҳам ақсум
шуда мондааст ва тӯҳматҳо карда, ба одамони оқпошо
дар ҳаққи инҳо гапҳои беҳуда гуфтааст, «Гургро шағол
— дӯсти бемалол» гуфтаанд.

Ана акнун онҳо шофу камон овехта омадаанду бе-
инсофона инхоро дастгир карда, ба зиндон бурданӣ.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

356. Гург шудан

зараррасон шудан.

Дар он вақт роҳи халосии аз вай ба даруни он (қол-
хоз — М. Ф.) даромада гург шудан ва роҳ надодан аст,
ки он пеш равад.

С. Айни «Фуломон»

ГУРГОШТИ

357. Гургошти кунондан

ду касро рӯякӣ ба муросо овардан.

Ҷоидаи холисро дар байни онҳо баробар тақсим на-
муда, он ду судхӯри сагшудаистодаро «гургошти» ку-
нонд.

С. Айни «Марги судхӯр»

ГУРДА

358. Гурда доштан

чуръат, мардонагӣ доштан.

— Аз ҳамин тарсида шинед, ҳеч гурда надоштаед-дия.

359. Гурда кафидан

сахт тарсидан, аз тарс қариб дилкаф шудан.

1. Метарсам, ки одами ярокдорро дида гурдааш на-кафад.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

2. — Гурдем кафид-е, писарам, гӯр соддагӣ ҳам шавад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

ГУРДАКАФ

360. Гурдакаф кардан

сахт тарсондан.

— Уфф! Муред, Махсум нашуда, пок гурдакаф карда будед.

*С. Саидмуродов «Шӯҳрати «Хорпуштак»
(«Маҷмӯаи пьесаҳои якпардагӣ»)»*

ГУРЕХТА

361. Гурехта намеравад

вақташ намегузарад, дер намешавад, ин корро сонитар ҳам кардан мумкин аст.

— Не, писари азиз,— гуфт Маҳинхола.— Дар он вақт дер мешавад, футболбозӣ гурехта намеравад.

*Д. Раҷаб «Хӯшачинон»
(«Қаламҳои пурумед»)»*

ГУРЕХТАН

362. Гурехтани гап

Низ. Гап гурехтан.

Дар аснои баҳсу мунозираҳо, дар аснои гурехтани гап Сурайё дарҳол оташ намегирифт...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

ГУРУСНА**363. Гурусна (гушна) ба шер задааст**

гурусна аз ҳеҷ касу ҳеҷ чиз бок надорад.

1. Охир «гурусна ба шер задааст» мегӯянд. Тарбия-гирандагон чун диданд, ки дигар илоҷе нест, аз тирезан анбор даромада, нону қанд гирифта хӯрданд.

«Маориф ва маданият»

2. Хӯцаин, гоҳе бегоҳ, ҳарчанд бо фойтун бошад ҳам, ба Шӯроб рафту омад пакунад. «Гушна ба шер мезанад» — мегӯем мо.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

364. Гурусна дар хобаш нон мебинад

ҳар касе ки хоҳони чизе аст, он чизеро мегӯяд.

«Гурусна дар хобаш нон мебинад» мегӯянд. Дар Ёвон аҳолӣ дар орзуи об бошанд ҳам, роҳбарон ба ин зарбулмасал аҳамияте намедиханд.

Б. Шоҳин «Шунав» («Тоҷикистон»)

ГУРУСНАГИ**365. Аз гуруснагӣ шикам танбӯр менавозад**

Ниг. Шиками касе танбӯр навохтан.

Дар бозгашт мадори Аҳмадҷон хушк шуда, аз гуруснагӣ шикамаш танбӯр навохт.

«Хорпуштак»

ГУФТ**366. Гуфту шунид қардан**

бо касе гуфтугӯ, сӯҳбат намудан.

Рост ба Когон равед ва бо Умарҷону Амонҷон вохӯрда, баъзе маслиҳат ва гуфту шунидҳоро кунед.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

ГУФТА**367. Касеро ё чизеро гуфта**

аз барои касе, ба хоҳири касе.

1. Баъд тамоми меҳру муҳаббати худро ба Анвар бахшидам, аз хама даст кашидаму шавҳари меҳрубон гуфтам... ба як меҳри вай сад меҳр бахшидам...

Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. — Ту агар худписанди беандеша набошӣ, чӯра-атро, ки туро гуфта омадааст, бе ресмон баста худ ба тӯйхӯрӣ меравӣ?

*Ф. Муҳаммадиев «Дар роҳи нав»
(«Шарқи сурх»)*

368. Аз гуфтаи касе баромадан

ба сухани касе амал накардан.

1. Аз гуфтаи ана ҳамин рафиқат асло набаро...

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. — Духтарат аз кори бади худ тавба кард ва ба ман ваъда дод, ки пас аз ин аз гуфтаи падару модараш намебарояд...

Б. Сирус «Мусобиқа» («Шарқи сурх»)

369. Аз гуфтаи касе берун баромадан

Ниг. Аз гапи касе баромадан.

— Ман аз гуфтаи агроном берун намеравам, рафик бригадир.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

370. Гуфта гаштан (касоро)

дар умеди касе будан, ба хотири касе ҳаёт ба сар бурдан.

Модар, бечора модар! дар дунё танҳо ду писар гуфта гаштааст...

Ҷ. Икромӣ «Ҳаёт ва ғалаба»

371. Гуфтаи касе гуфта

Ниг. Гапи касе гап.

Маҳмудҷон медонист, ки дигар ба хола гап задан намешавад, гуфтаи вай гуфта.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

372. Ба гуфтаи касе даромадан

Ниг. Ба гапи касе даромадан.

1. Аз дасти мо, бечорагон, чӣ меояд, бинобар ин «имрӯз гузарад, фардо худо подшост» гуфта ба гуфтаи ҳаминхо даромада рафтан мегирем.

С. Айни «Дохунда»

373. Гуфтаи муллоро кун, кардаашро нақун

гуфтаи мулло ба кирдораши рост намеояд, мулло мардумро аз қорҳои бад манъ намуда, аммо худаш он қорхоро мекунад.

Ин одам ҳамон одам буд, ки ба хавлии Норбой шабона даромада пулҳои ӯро дуздидан ва мирзои ӯро пахш кардан мехост... Худ ба худ мегуфтам: чаро он вақтҳо дар ёди ин одам худо, пайгамбар, шариат наёмадааст ва имрӯз якбора соҳиби шариат шуда баромадааст...

— Бинобар ин аст, ки «гуфтаи муллоро кун, кардаашро нақун!» гуфтаанд-дия...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

374. Гуфта нагашта...

аз пайи қоре ё чизе овора нашуда, ба чизе умедвор шуда нанишаста...

1. Охир, агар Бевзюк қонро тарқонидан мехост, самосвалу ангишт-пангишт гуфта нагашта, минаро дар бағал ё қисааш меоварду ба ҷои дилхоҳаш гузошта, дар вақти дилхоҳаш метарқонид.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

2. — Ҳамшира, ташвиш чӣ дарқор, алову ҳезум гуфта нагард, ман ҷой нӯшида омадам.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

375. Гуфта намешавад

эҳтиётан.

1. — Гуфта намешавад-дия, хатти фронт наздик аст,

2. — Лекин эҳтиёт шав, ки наафтӣ, капсул надорад-
ку, ба ҳар ҳол гуфта намешавад.

П. Толис «Тобистон»

376. Аз гуфтаи худ гаштан

Ниг. Аз гапи худ гаштан.

Ҳама медонистанд, ки подшоҳ аз гуфтааш намегар-
дад ва пагоҳ ҳамаро мекушад.

*«Гови гилло»
(Шарқи сурх)»*

377. Ба гуфтаи худ истодан

Ниг. Ба гапи худ истодан.

Лекин занак медонист, ки ака Аҳмад якраҳа ва ба
гуфтааш меистодагӣ одам аст...

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

378. Аз гуфтаи худ намондан

дар гап, фикр, хоҳиши худ истодагарӣ кардан, дар
қавли худ собит будан.

— Ман аз гуфтаам намомонам, ака раис.

ГУФТАГИ

379. Гуфтагӣ барин

воқеан.

Гуфтагӣ барин, Саодат ба ҳамин қарибӣ фарзанд
мебинад.

*С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

380. Гуфтагии мо нагуфтагӣ

мебахшед, хато кардаам, андеша накарда гуфтаам,
гапамро гашта гирифтаам.

— Рафиқ Давронов, ба касе ки барои ба район рафтани қарор додааст, монеъ шудан, ёрдам надода, халал расонидан кори хуб нест.

— Хайр, гуфтагии мо нагуфтагӣ.

А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)

381. Гуфтагиатон гуфтагию мондагиатон мондагӣ

Низ. Гапи касе гап.

— Ғайр аз ин, дӯстам, чунон ки маълум шуд, дар мактаб гуфтагиатон гуфтагию мондагиатон мондагӣ будааст.

«Тоҷикистони советӣ»

ГУФТАМ

382. Гуфтам ки нашуд, монам ки равад

гуфтам, исбот намудам, нафаҳмид, розӣ нашуд, акнун чи ки хоҳад, кардан гирад.

Ба кӯчаи ҳозира чӣ шудааст? Ҳоли ҳозир ки дар шаҳр ғайр аз аробаву извош чизи дигар нест, кӯчаи қалон чӣ даркор? Бари кӯча понздаҳ метр мешудааст! Чӣ кунам, «гуфтам ки нашуд, монам ки равад».

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

ГУФТАН

383. Гуфтан гир

ҳисоб кун, шумор, пиндор.

1. Ба одамҳои қозию миршаб нағзтар хӯронед, кор пухт гуфтан гиред!

Ҷ. Икромӣ «Духтари ноком»

2. — Ин хел одам, ҳамшира, дар об ғарқ намешаваду дар оташ намесӯзад. Хизр назар кардагӣ гуфтан гир.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

384. Ба гуфтан рост намеояд

гуфтан, ифода кардан номумкин; ниҳоят, аз ҳад зиёд.

Ясаул чунон хурсанд шуд, ки ба гуфтан рост намеояд.

С. Айни «Дохунда»

ГУФТАШ

385. Гуфташ гуфту кардаш кард

Ниг. Гапи касе гап.

Марди якқавлест, чи тавре ки дар урфият мегӯянд, гуфташ гуфту кардаш кард.

«Тоҷикистони советӣ»

ГУФТЕД

386. Гуфтеду мондед

1. кам гуфтед, пурра нагуфтед, 2. аз паи ислоҳаш нашудед, фақат бо гуфтан қонеъ шудед.

— Бемулоҳизагӣ гуфтеду мондед, аҳмақӣ кард, аҳмақӣ.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

ГУФТЕМ

387. (Мо) гуфтему шумо шунидед

ба ҳар ҳол огоҳонидем, гуфта мондем...

Мо гуфтему шумо шунидед: зарра барин нуқсон наёфта, ду даст дар бинӣ хоҳед баргашт.

С. Ганӣ «Табассум»

ГУФТУГУЗОР

388. Гуфтугузори касе бурида шудан

Ниг. Сухани касе бурида шудан.

Дар ҳамон вақт аз дарвоза як савор даромада омад ва гуфтугузори бой бо Набӣ-Полвон бурида шуд.

С. Айни «Ғуломон»

ГУФТУШУНИД

389. Гуфтушунид кардан

1. дар атрофи масъалае гапзанон кардан, саволу ҷавоб, сӯҳбат, машварат кардан, 2. ба як қарор омадан.

1. Охир навакак ману шумо гуфтушунид кардем, ман ба шумо хамаи гапро фаҳмонда додам...

Ҷ. Икромӣ ва Е. Мительман
«Гуноҳи кӣ?»

2. — Ман намехоҳам туро бе музд кор фармоям, бинобар ин як чиз гуфтушунид карда монем, бехтар аст.

С. Айнӣ «Дохунда»

ГУШНАҒИ

390. Гушнағи кашидан

дар гушнағи рӯз ба сар бурдан, азоби гушнағиро аз сари худ гузаронидан.

Ман гушнағи кашидагӣ, ман балою батари бисъёрро дидагӣ...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ГҶҮЛ

391. Гӯл додан

фиреб додан.

Ӯ имрӯзу фардо карда гӯл дода гашта буд.

С. Айнӣ «Фуломон»

ГҶҮЛАҲ

392. Ба... гӯлаҳ оташ (алов) задан (сар додан)

ниҳоят фиребгар, қаллоб будан.

1. Правлениаи колхоз ба корҳои масъулиятнок одамонеро таъин кардааст, ки кадомаш ба чил гӯлаҳ оташ зада, бист бор аз даръеи ҷиноят бо заврақи макр пой тар накарда гузаштаанд.

«Хорпуштак»

2. Ба қавли баъзеҳо гӯё ман ба ҳафтоду ду гӯлаҳ алов сар дода бошам.

«Тоҷикистони советӣ»

ГҶР

393. Гӯр ба сари...

бало ба пасаш, садкаи сар...

Аммо гӯр ба сари худам, танакашон обод набошад
ҳам, кошкӣ шикамаки ин бачаҳо сер мешуд.

Р. Ҷалил «Шӯр об»

394. Гӯр ба чизе

марг ба..., нест шавад.

1. Гӯр ба сари беодамӣ.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

2. — Гӯр оби дидаи ман ҳам шавад, ҳамин вақтҳо
гап ки ду шуд, даррав дар милки чашм ҳозир.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

395. Гӯр (ба чизе) шавад

несту нобуд шудан, лаънатӣ шудан.

1. — Гӯр ба ин феълу ҳӯи зормондаам шавад, ҳа-
меша аз пушти он дакка мехӯрам.

П. Толис «Тобистон»

2. Гӯр фаранчию чашмбанд ҳам шавад...

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

396. Аз гӯр берун гаштан

як навъ умр ба сар бурдан.

— Ҳа, бачам, аз гӯр берун гаштаам-дия.

«Занони Тоҷикистон»

397. Гӯри бетаку тук

чизи беташвиш; чои беғурбат.

Гӯри бетаку тук ҳаст-мӣ? Охир хонаву чо, рӯзгор
шудан баъд ин гапҳо мешавад-дия.

«Барои адабиёти социалистӣ»

398. Аз гӯр гирифта ба гӯр задан

шармандаю расво намудан; дашном додан.

1. — Не гуфт-мӣ?

— Не ҳам гап-мӣ? Шуморо аз гӯр гирифта ба гӯр зад, падаратон намонд, боботон намонд...

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2. Қампири бадҷаҳл, ки дар дигар маврид Фирӯзаро аз гӯр гирифта ба гӯр мезад, он дам ҳеҷ гапе назад...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

399. Гӯру кафан наёфтан

хору зор мурдан.

— Илоҳӣ гӯру кафан наёбанд ин золимҳои бемуруват!..

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

400. Гӯри кӯҳнаро кофтан

воқеаи гузаштаре ба хотир овардан, воқеаҳои гузаштаре накл кардан.

— Ҳозирашро дидан гирӣ-чӣ? — гуфт оқсаққол, — гӯрҳои кӯҳнаро кофта чӣ мекуни?

С. Айни «Фуломон»

401. Ба гӯру лаҳад рафтан

1. мурдан, 2. нест ва гум шуда рафтан.

Наомадааст гӯй! Нестон шуд гӯй! Ба гӯру лаҳад рафт гӯй!

К. Носиров «Орият»

402. Гӯри модари касеро нишон додан

ба сари касе фалокате овардан, ҷазои касеро додан.

— Гӯри модари инҳоро нишон додам.

С. Айни «Еддоштҳо» қ. 1

403. Гӯр сӯзаду деги (қаландар) чӯшад

ҳар чӣ ба касон шавад шаваду манфиати шахсӣ аз даст наравад, манфиати худро аз зарари каси дигар бо-лотар донистан.

— Ин ва касоне, ки ӯро пеш андохтаанд, ба хона-вайрон шудани мардум чӣ парво доранд, коре шавад, ки ҳеҷ набошад, чанд рӯзе давр ронад. «Гӯр сӯзаду дег чӯшад» мегӯянд.

С. Айни «Дохунда»

404. Гӯри худ, аъмоли худ

ҳар кас қазои кардаи худро мебинад; ҳар кӣ бад кунад, бад мебинад, нек кунад — некӣ.

1. — Хайф аст, қавоне ки аз сад гулаш як гулаш нашукуфтааст, худро бо як беандешагӣ нобуд кунад.

Дигаре мегуфт:

— Кӯр шавад, «гӯри худ, аъмоли худ» гуфтаанд. Ба вай кӣ мондааст даҳонкалониро! Бачаи пешхез чӣ мешавад мегӯед?

— Як рӯз не, як рӯз худашро нобуд мекунад-дия!

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. — Агар муллоён ин корро ноҳақ карда истода бошанд, «гӯри худу аъмоли худашон», ба ману ту чӣ?..

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

405. Гӯру чӯб кардан

мурдаеро зуд гӯронидан, бо шитоб дафн кардан; несту нобуд намудан.

Вай ҳамсари меҳрубонашро гӯру чӯб карду пас дар паи қасосгирӣ шуд.

«Гови тилло» (Шарҳи сурх)

406. (Ба) гӯри Ҳолами Той лағат задан (кардан)

сахигӣ кардан, қавонмардӣ намудан, аз ҳад зиёд саховат нишон додан.

1. Ҳатто Қосимҷон гап назада бошад ҳам, ба гӯри Ҳолами Той лағат зада, як курта-эзори нав карда дод.

П. Толис «Тобистон»

2. — Ҳа,— гуфт кашол карда кампир,— Ғаниҷон гӯри Ҳотамро лағад карда, бо чӣ мақсад ин пулҳоро фиристода бошад!

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ГҶСОЛА

407. Гӯсола аз болои (сари) меҳ мепаррад

аз паси касе калонӣ кардан, аз паси касе болидан.

1. Консул бошад, «Гӯсола аз болои меҳ мепаррад» гуфтагӣ барин аз болои Николай калонӣ мекард, акнун ки вай бекор шуд, ба гапи консул кӣ гӯш меандозад?

С. Айни «Дохунда»

2. Лекин ҳозир аз дасташ ҳеҷ кор намеояд; гӯсола аз сари меҳ мепаррад гуфтагӣ барин, ин одам ҳам аз болои Иброҳимбек мепаррад...

С. Айни «Роҳбари дониш»

408. Гӯсола бо гӯсола — ошноёни садсола

ҳар табақа бо табақаи худ ошноӣ дорад, ҳамчунин бо ҳамчунин соз аст.

— Дар асл барои духтари Ҷунбой Қалъачӣ, гумоштаи Ҷунбой Қалъачӣ муносиб буд, «Гӯсола бо гӯсола — ошноёни садсола» гуфтаанд.

С. Айни «Фуломон»

409. То гӯсола гов шавад, дили соҳибаш об шавад

то ба камол расидани фарзанд падару модар ранҷи бисъере мекашанд, барои ин ки коре ба натиҷае бирасад, солҳо бояд азоб кашид.

— Қас духтарҳои ин солу замонро ин тавр ба ихтиёри худ карда намонанд. То одаму оламо доништанни инҳо думи шутур ба замин мерасад. То гӯсола гов шавад, дили соҳибаш об шавад.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургоии Тоҷикистон»)

410. Гӯсола чаппа омадан

бадбахтӣ рӯй додан, кор ноомад кардан, вазъият бад гардидан, акси чашмдошт шудани коре.

Вале ӯ ба ин ҷо роҳбари нав шуда омаду аз пою қадами номубораки ӯ «гӯсола чаппа омад».

«Тоҷикистони советӣ»

411. Гӯсолаи шуданӣ — аз пояш маълум

аз кордорӣ ва саъю кӯшиши кас ояндаи ӯ маълум шуда меистад.

1. «Гӯсолаи шуданӣ — аз пояш маълум» — мегӯянд. Хайр, мулло нашуд чӣ шуд. Сари ягон касбро гирад, гушна намондагист, охир.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. Қайюм Амиров ин хел одам набуд. Раиси нав дигар навъ менамояд. «Гӯсолаи шуданӣ — аз пояш маълум».

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

412. (То) гӯсолаҳо гов шаванд (шудана),
чигарҳо хун шаванд (мешаванд)

Ниг. То гӯсола гов шавад, дили соҳибаш об шавад.

1. — Оҳ бачема, чувориро тамоман орд карда фирстондӣ-ку! «Гӯсолаҳо гов шаванду чигарҳо хун шаванд».

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. I

2. «То гӯсолаҳо гов шудана чигарҳо хун мешаванд» туфтаанд. Ана ҳамин барин шумо ҳам то ин бачаҳоро азоб кашида калон мекунед, ки умри ҷавонатонро адо мекунед.

«Занони Тоҷикистон»

413. Гӯсфанди фарбех

ягон чизи муфт, сердаромад, бофоида.

Қорӣ-Ишкамба он «гӯсфанди фарбеҳи ба пой худ омада»-ро дида, оби даҳонаш рафта, гулӯяш хоридан гирифт.

С. Айни «Марги судхур»

ГҶШ

414. Гӯши касе ба гӯши касе будан

ба сухани касе гӯш кардан, сухани касеро шунида истодан.

— Гап зан, азизам, гӯшам ба ту аст.

К. Носиров «Орият»

415. Гӯш ба даҳони касе дӯхтан

ҳозирӣ шунидани сухани касе будан, ба сухани касе бо диққат гӯш додан.

Ҳама якбора гӯш ба даҳони кампир дӯхта, мунтазир буданд, ки чӣ будани он номи «зебои бемаънӣ»-ро шунаванд.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯста»

416. Гӯши касеро ба дод овардан

касеро аз сергапӣ, ҳарзагӯии худ ба танг овардан, дилгир намудан.

Халили хиёнатгар гӯши Иззатулини камгапро ба дод оварда, техникаи сутунгузори шахтаҳоро зӯр зада наҳ мезад.

Р. Чалил «Шӯроб»

417. Гӯши касе ба дод омадан

аз сергапӣ, ҳарзагӯии касе дилгир, безор гардидан.

Аз шунидани қиссаҳои арускобии модараш гӯши Одил ба дод омад...

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯста»

417. Гӯш ба қимор

ба шунидани хабаре бисъёр ташна ва толиб будан.

1. Ҳамсоязанони кунҷқов ва ҳангоматалаб, ки ҳамеша «гӯш ба қимор» истода, ба маншаю мочарои инҳо гӯш мекарданд, медонистанд, ки оташи рашки Моҳру доим аланга зада меистад.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. Ҳамеша фикру андешаи худро пинҳон доштан, ҳамеша гӯш ба қимор — хӯсон зиндагӣ кардан, ба мардум дурӯғ гуфтан... ба рӯҳ ва димоғи ӯ бетаъсир наместад, албатта.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

3. Акнун мардуми ҷамоа ҳар пагоҳ гӯш ба қимори каромати нав ба нави эшон шуда меистоданд.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

418. Дар гӯш будан

чизеро дар хотир доштан, фаромӯш накардан.

Хуб дар гӯшат бошад, ки ту аз ин кӯхсори мо ҳалосӣ намеёбӣ.

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»

419. Гӯш вазнин шудан

бадшунав шудан, нағз нашунидани гӯш.

— Ҳамин қадар гӯшатон вазнин шудааст?

«Тоҷикистони советӣ»

420. Ба гӯш гап надаромадан

ҳеҷ майли гап шуниданро надоштан, гапнадароӣ кардан.

1. Ба гӯши рӯзадорони Бухоро ҳеҷ гап наместарояд...

С. Айни «Дохунда»

2. Ба гӯши шумо ин гапҳо наместаромаданд.

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

421. (Ҳама тан) гӯш гардидан

ба диққати тамои гӯш кардан.

Ман ҳам сар то по чашм гашта ба сӯи онҳо дӯхта ва ҳама тан гӯш гардида ба тарафи онҳо дода шудам.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

422. Ба гӯш гирифтаи

1. маслиҳат, гапи касеро назирӯфтан, 2. гаперо дар хотири худ доштан.

1. Гуфтаи худат бариш маи сухани пурқимати «хари лӯлиро об деҳу пулашро гир»-ро ба гӯши худ маҳкам гирифтаам.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Шумо ду чашм дошта бошед, одамон сад чашм доранд, Улфатов, инро маҳкам ба гӯш гирифта монед...

Ф. Ниёзи «Вафо», қ. II

3. «Насиҳати маро ба гӯш намегирад».

«Тоҷикистони советӣ»

423. Гӯш даркор бошад, бурида гир

дар мавриди бисёр лаққидани мусоҳиб гуфта мешавад.

— Аз лаққиданат ба танг омадам, бас кун! Хӯй, агар гӯш даркор бошад, бурида гир!

*М. Сайфиддинов «Ду ҳусну ду шиқ»
(«Занони Тоҷикистон»)*

424. Ба гӯш даромадан

шундан, фаҳмидан.

1. — Писарам, овозе ба гӯшам даромаду аммо дурӯст фаҳмида натавонистам.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

2. Халқ талотӯб карда ғавғо бардошт, одамҳо фаръёдкунон ким-чиҳо мегуфтанд, аммо ба гӯши ман ҳеҷ чиз намедаромад.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

425. Гӯш (хуш) додан

шунидан, диққат кардан, эътибор додан.

1. Аммо ҳеч кас гӯш намедод.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. Охир, ҳеч набошад, ба насихати ду-сета мо барин мӯйсафедон гӯш медодагист...

Ф. Ниёзи «Вафо», қ. I

3. Ба суханони ӯ чун ба суханони одами аз хуш калон гӯшу хуш медод...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

426. Дар гӯш доштан

дар ёд, хотир доштан, фаромӯш накардан.

Ба фарзандаш падар мегуфт такрор,

Ки ин панди маро дар гӯши худ дор...

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озода»

427. Гӯши касеро канда ба дасташ додан

ба касе бисъёр лаққида ӯро ба танг овардан.

— Хуб тамошо карда гир, ки вай чӣ хуру париро ёфтагӣ будаасту ману ту бошем, беҳуда чон коҳонда, рӯзе даҳ бор гӯши ӯро канда ба дасташ медедем, ки духтари Алӣ таннозу духтари Валӣ кокулдароз.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

428. Гӯши касеро кашида мондан

Ниг. Гӯши касеро тофтан.

1. Ҳозир ба комитети иҷроия рафта гӯед, гӯши Ҷасатонро кашида монанд.

Қ. Наимӣ «Ҳабиба» («Айёми мо»)

2. Чаро ин одамҳо бемалол кайфу сафо карда, тӯппиашонро нимта монда мегарданду касе гӯши онҳоро кашида намонанд?

«Хорпуштак»

429. Гӯшу майнаи касеро осуда мондан

лакқида касеро безор накардан.

— Агар ҳамин вақт,— Исомиддин гуфт,— худо як хум май мерасонд, ту аз даъвои ба Накбатхӯча доштаат гузашта гӯшу майнаро осуда мемондӣ?

С. Айнӣ «Дохунда»

430. Гӯшу майнаи касеро хӯрдан

аз сергапӣ, беҳудагӯӣ касеро безор кардан.

1. — Аз афташ, Мирбадал дар ин чо нестанд, ба он кас ҳам як хат ҳаст, он кас ҳам чанд рӯз боз аз хатпурсӣ гӯшу майнаамро хӯрда буданд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. — Чӣ кор кунам, Фирӯзачон, як моҳ боз ин чавонмарг нашудагӣ гӯшу майнаи маро мехӯрад, ки ҳоло ба сайли Чашмаи Айюб меравам,..

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

431. Гӯши ману девори қиёмат

Ниг. Пушти ману табари қассоб.

Рустамамак бошад сарашро бо чомаи худ маҳкам печонида хоб мерафт. «Пушти ману табари қассоб, гӯши ману девори қиёмат» — мегуфт ӯ.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

432. Ба гӯши мурда азон хондан

гап таъсир накардан.

Ин ҳукмро шунида модару духтар гиристанд, фиғон бардоштанд, аз қозии шарият адолат хостанд ва дод зада гуфтанд, ки онҳо аз шавҳару падарашон хабаре надоранд ва қарздории ӯро низ намедонанд. Ин суханҳо ҳама «ба гӯши мурда азон хондан» буд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

433. Аз гӯш набаровардан

дар хотир нигоҳ доштан; фаромӯш накардан.

Аз ҳамин соат аз гӯшат набарор, ки ту маро намешиносию ман туро...

А. Сидқӣ «Иродаи зан» («Занони Тоҷикистон»)

434. Гӯш начунбондан

1. хомӯш будан, сухане нагуфтан, 2. ба тақдири худ тан додан.

Наход ки одам то мурданаши калтак хӯраду гӯшаша начунбонида истодан гирад...

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

435. Гӯш ниҳодан

Ниг. Гӯш додан.

«Ҳар чӣ бифармоям, омодаам,

Гӯш ба фармони ту биниҳодаам»

С. Ҷавҳаризода «Баҳорӣ ватан»

436. Ба гӯш сахт расидан

аз сухани касе ранҷидан.

— Агар гуфтаи ман ба гӯшатон сахт расида бошад, узр меҳоҳам, лекин ин ҳақиқат аст.

Ғ. Абдулло «Шери занҷиршикан»

437. Гӯш сахт шудан

ба шунидани сухани бад ё тунд одат кардан.

Акнун гӯшҳоям сахт шуд, ин садо маро наметарсонад.

Ҷ. Иқромӣ «Ҳаёт ва ғалаба»

438. Гӯш сих намудан (кардан)

ба шунидани садое ҳозир шудан.

1. Гӯшашонро барои шунидани супорише ки бояд ӯ бароварда бошад, сих карданд.

С. Айни «Ғуломон»

2. — Ин садо гӯши хобандагони хонаро сик намуд.
Х. Карим «Ҳикояҳо»

439. Гӯши касеро тоб додан

Ниг. Гӯши касеро тофтан.

1. Агар рафиқ Норзода гӯши баъзе аъзоёни комиссияро пешакӣ тоб намедоданд, ҳама тарафдори акон Олим мешуд.

С. Улуғзода «Навобод»

2. «Гӯши ин махлуқонро боз сахтакак тоб дода монанд».

Р. Ҷалил «Шӯроӣ»

440. Гӯши касеро тофтан

касеро танбеҳ кардан.

1. Ҳар чӣ бошад, гӯши ӯро ҳам дар бобати нигоҳдоштани сир сахт тофта, ӯро ба пуштам бардоштам.

С. Айни «Асарҳои мунталаб»

441. Дар гӯши касе форида

хуш омадан, маъқул шудани суҳан ё садое.

Вале дар гӯши он зан

Ин суҳанҳо нафорид...

С. Ҷавҳаризода «Гулшани афрӯхта»

442. Ба гӯши хар танбӯр навохтан

чизеро ба каси нофаҳм зӯр зада исбот намудан; кори беҳуда кардан.

— Тоза ҳам нодон будай! Ман то ҳол ба гӯши хар танбӯр навохта истодаам-мӣ?

С. Ғанӣ «Табассум»

443. Ба гӯши касе хондан

ба касе чизеро талқин, таъкид кардан.

1. — Ман ба гӯшаш хонда монда будам...— «Ин гуломонро як тарсонда мондан даркор аст» — гуфта будам.

С. Айни «Фуломон»

2. Вай ҳар рӯз «харидҳои беҳудаи Музаффар туро хонахароб мекунад» гуфта ба гӯши подшоҳ мехонд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

444. Гӯши худро ба қарӣ задан

нисбат ба сӯхани касе худро ба нофаҳмӣ задан, ба сӯхани касе эътибор надодан.

1. — Ту мегӯӣ, ки ман гӯшамро ба қарӣ мезанам?

Ҷ. Иқроми «Ман гунаҳгорам»

2. Вай набинаму насӯзам гӯён чашмро пӯшида, гӯшашро ба қарӣ зада менишастааст.

«Хорпуштак»

445. Гӯши худро девор кардан

1. гап, маслиҳати касеро қабул накардан, сӯхани ҳеч касро гӯш накардан, 2. ба сӯханҳои неку бад эътино накардан.

Аз ҳар тараф «мактаб рав» гуфта ниҳта мекардагӣҳо бисёр шуданд. Аввал сардори бригада, сони раиси колхоз вайро ба хондан ва ба саводнок шудан тақлиф карданд.

Охир ки вай гӯши худро девор кард, парторг вайро дар сари замин дошта ба гап гирифт.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

446. Ба гӯши худ халқа карда овехтан

чизеро ҳамеша дар хотир доштан, нағз дар хотир доштан.

— Доништа бош, ба гӯшат халқа карда овез, ки маро фиреб меодагӣ одам ҳоло аз шиками модараш зоида нашуодааст.

П. Толис «Тобистон»

447. Ба гӯши худ ҳалқа кардан

дар ёду хотири худ нағз нигоҳ доштан, ба хотири худ гирифтан.

1. Гап ки аз даҳон баромад, ба гӯшаш ҳалқа карда мегирифт.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Маслиҳати мудирро ба гӯшаш ҳалқаи заррин кард.

«Тоҷикистони советӣ»

448. Гӯши касеро хӯрдан

Ниг. Гӯшу майнаи касеро хӯрдан.

— Намемонӣ, ки кас хабарҳои охириро шунавад. Аз як тараф худат, аз тарафи дигар бачаат вақ-вақ карда, гӯши одамро мехӯред...

Ҷ. Икромӣ «Зӯҳра»

449. Ба гӯш чаккондан

Ниг. Ба касе гӯшрас кардан.

Ба гӯшам чакконда истодаанд, ки мабодо дар вақти тақсимот моро фаромӯш карда намонед.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

450. Гӯшу чашм шудан

аз ҷониби касе ба коре назорат кардан.

Вай гуфтаҳои Андрейро ӯҳдабароёна ба ҷо оварда, гӯшу чашми эътимодноки штаби яке аз отрядҳои партизани шуд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

451. Гӯшу ҳушам ба ту

сухани туро бодикқат гӯш мекунам.

— Марҳамат, гӯшу ҳушам ба шумо!

Ҷ. Икромӣ «Аз Душанбе то ба Киев» («Шарқи сурх»)

ГҶША

452. Гӯша гирифта

Низ. Канора гирифта.

Зани бечора пас аз мурдани шавҳараш гӯша гирифтааст.

453. Гӯшаи хонаро ичора гирифта

хонашин шудан.

Чаро ман гӯшаи хонаро ичора гирам?

Қ. Наимӣ «Ман бо шумо»

ГҶШАМ

454. Гӯшам ба шумо

ман гапҳои шуморо гӯш мекунам.

— Гӯшам ба шумо, муаллим, — бесаброна илова кард сейӯм.

Қ. Носиров «Орият»

ГҶШРАС

455. Гӯшрас кардан

хотиррасон кардан.

Вай ин гапро чандин бор гӯшрас карда буд.

ГҶШТ

456. Гӯштро аз нохун чудо карда намешавад

аз они худӣ, ҳар чӣ бошад ҳам, аз они худӣ аст, алоқаи хешовандиро буридан номумкин аст.

1. — Аҳо, гӯштро аз нохун чудо карда намешавад.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

2. Онҳо «гӯшт аз нохун чудо шавад, дегу табақи мо ҳам чудо мешавад» меғуфтанд.

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

457. Гӯшти бадан дар коре пухтан

обу тоб ёфта, пухта шудани кас дар коре.

— Ман аз он ҷо, ки гӯшти баданам дар чангҳои ҳамватанӣ ва дар оташи муборизаи муқобили ақсулинқи-лобчиён пухта аст...

С. Айни «Дохунда»

458. Гӯшти бадан об шудан

хароб шудан, лоғар шудан.

Мӯи сар қариб тамоман сафед шуда, ба рӯй ва пешонӣ оцингҳо афтада, гӯшти бадан об шуда, пӯстҳо халта гаштаанд.

Ч. Икромӣ «Ишқу вафо»
(«Тоҷикистони советӣ»)

459. Гӯшти бадани худро хӯрдан

харобу лоғар шудан... (дар ғам ё ҳасрати касе ё чизе).

Писаратон рӯз то рӯз хароб шуда, гӯшти баданашро хӯрда рафта истодааст.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

460. Гӯшт бе устухон намешавад

одам аз камбудӣ ҳолӣ нест, кор бе камбудӣ намешавад, ҳар чизи хубу мукамал ҳам дар зимн нуқсе дорад.

— Охир гӯшт магар бе устухон мешудааст,— мегуфт ӯ асосан ба одамони атрофаш.— Агар колхозии мо камбағал намешуд, валло ки яктои дигараш камбағал мешуд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

461. Гӯшти нағз — шӯрбон нағз, шири нағз — чурғоти нағз

аз одами нағз фарзанди нағз мерӯяд, аз масолеҳи нағз чизи хуб ҳосил мешавад.

Раҳматӣ падари эшони Қозикалон ҳам одами соҳибтадбир буданд, аз он тавр падар ин тавр писар мерӯяд-дия, «Гӯшти нағз — шӯрбон нағз» гуфтаанд,— гуфта Қозикалонро таъриф кард.

С. Айнӣ «Дохунда»

462. Гӯшти касеро тушбера карда хӯр

дар ҳаққи... ҳар коре ки карданӣ бошӣ, кардан гир.

— Бар, гӯшташро тушбера карда хӯр, пул ва одами бекор нест, ки аз дунболи он биравад...

С. Айнӣ «Дохунда»

463. Гӯшти уштур хӯрда

кори деркашида, кори бисъёр кашольёфта.

1. Дар ҳақиқат станцияи электрикӣ чандин сол боз гӯшти уштур хӯрда хоб кардааст.

«Хорпуштак»

2. Хайрият, савобталабе пайдо шуда, ба мо фаҳмонд, ки ин кӯпруки гӯшти уштур хӯрдари чор моҳ ин ҷониб сохта истодаанд.

«Хорпуштак»

464. Аз гӯшт (пӯст) фуромадан

харобу лоғар шудан.

1. Ғайр аз хун хӯрдан, алам кашидан, аз гӯшт фуромадан ва шикамбаи худро то рафт хурд кардан чораи дигаре надошт.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Дар бадали як шаб хеле аз гӯшту пӯст фуромада буд.

П. Толис «Тобистон»

465. Гӯшти хар, дандони сағ

ба каси бад ҷазои бад, ба амали бад рафтори бад.

1. — Бо ин ривоят гуфтаи худро дуруст баровардам ва имомро дар пеши мардум шарманда кардам. Муллоҳои мо чоҳиланд... Гуфтаҳои мо барин касон маъқул бошад ҳам, писанд намекунад ва сухани пурқимати «мангар кӣ мегӯяд, бишгар, ки чӣ мегӯяд»-ро намедонанд, агар донанд ҳам, худро ба нодонӣ мезананд. Даҳони инҳоро бо мӯҳри муфти мӯҳр кардан даркор аст, «Гӯшти хар, дандони сағ» гуфтаанд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 1

2. Чунки дар аввали кор як-ду нафар бо мақсади ҷудокунӣ ба миён даромада аз ду тараф ҳам мушт хӯрда, даст афшонда, худро канор кашида буданд. Баъд аз он ҳар кас ки мехост ба миён дарояд, дигаре фаръед

мекард: «Гӯшти хар, дандони саг» гуфтаанд, дидӣ ки на-шуд, мон ки ин сагон гӯшти якдигарро ба ҷои гӯшти хар «нӯши ҷон кунанд».

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. IV

466. Гӯшти якдигарро хӯрдан

бо ҳам ҷангу ҷанҷол кардан, занозанӣ кардан, бо ҳам дарафтодан, бо ҳам доимо дар ҷангу хархаша будан.

Ба онҳо кордор нашавед, монед, гӯшти якдигарро хӯранд.

Д

ДАВ

1. Даву ғеч

даводавӣ, такудав.

1. Танҳо худи масъалаи аз нақлиёт таъмин кардани як қисми талабағони синфҳои боло, ки аз ҷойҳои дур, аз деҳоти атрофи посёлка меомаданд, чӣ қадар даву ғечро талаб карда буд.

Ф. Муҳаммадиев «Меҳри диёр»
(«Ҷароғи ирфон»)

2. Ба ҳамин ҷо омада ҷой менӯшад ва шоҳмотбозӣ карда, кӯфтагии роҳ ва даву ғечи рӯзонро бартараф менамояд...

«Тоҷикистони советӣ»

ДАВИДАН

2. Давидани гӯсола то каҳдон

1. ҷаҳду кӯшиш то ҳосил шудани мақсади шахсӣ, ягон кори қамаҳамият, кӯшиш то буд шудани кори худ,
2. дурандеш набудан, дар коре ояндаро андеша накардан.

1. Ҷадидҳо ҳеч кор карда натавонистанд ва пас аз ин ҳам ҳеч кор карда наметавонанд, дар асл ҳам онҳо ягон кори дуруст карданӣ набуданд, «давидани гӯсола

то каҳдон» гуфтаанд: ниҳоят матлаби инҳо «ислоҳи мактаб», «ислоҳи мадраса» ва ислоҳи ҳукумати амир буд. Худ аз худ маълум мешавад, ки ислоҳи як чиз нест кардани он чиз не, балки дурусттар карда пойдор намудани он чиз аст...

С. Айни «Дохунда»

2. Се сол боз дар шаҳри мусофирӣ хонда гаштааст, дар газетаҳо таърифу тавсиф карда заданд, писари Савринисоатон бошад, давидани гӯсола то каҳдон гуфтагӣ барин, яқуним сол ҳам тоб оварда натавонист.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

ДАВЛАТ

3. Давлати касе саҳт будан

1. пойдор будани сарвати касе, 2. мушкил будани рӯендани чизе аз касе.

— Хуб, садқои суҳанатон, тақсир,— гуфт дахбошӣ,— вақте ки ин бача хӯчаини ман меҳмони Фатҳуллобой аст гуфт, ман умедвор шуда будам, ки фардо пули як дег-чӯш мерӯяд, давлати хӯчаинаш саҳт будааст, ки шумо расида омадед.

С. Айни «Дохунда»

4. Аз давлати шолӣ курмак об меҳӯрад

Ниг. Аз пушти шолӣ курмак об меҳӯрад.

— Хуб, шумо намехӯрда бошед, ман хӯрам,— гӯён зани калон пиёлаи наботчойро аз пеши палончаш гирифт ва илова кард: — амакаш аз барои келин фиристода бошанд ҳам, «аз давлати шолӣ курмак об меҳӯрад» гуфтагӣ гапҳо ҳаст.

С. Айни «Ятим»

ДАВО

5. Давои курут — оби гарм (чӯш)

1. бо бадон бояд бад рафтор кард, ҷазои рафтори бад бадӣ аст, бо одамони бад рафтори бил-мисл бояд кард, 2. нест намудани ҳаракате, ҳолате бо ҳамон роҳ ва воситаи ҳамон чизе ки сабаби ба вуҷуд омадани он шудааст.

1. Дуруст аст, ки ман дар мунозираҳо пеш аз ҳама ба муқобира ва муғолата намедароям ва аз ҳама пештар даъвои худро бо далелҳои мантиқӣ исбот мекунам. Лекин медонам, ки ин муллоҳоро бо роҳи мантиқ ва бо роҳи илмӣ хомӯш кардан мумкин нест, дар охири кор суҳанони обдори ба ҷон расонанда зада, ҳарифро ба хомӯш мондан маҷбур мекунам. «Давои қурут оби гарм» гуфтаанд, ки бесабаб нест.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. — Вақте ки золим зулм кардан меҳаҳад, ҳеҷ гоҳ аз ягон муфти намепурсад, ки дар шарият равоист ё не? Он мазлум аҳмақ аст, ки интиқомгирии худро ба шарият мувофиқ кардан хоҳад. Мазлуми боақл он аст, ки «давои қурут — оби гарм» гӯён худ бо фикри худ амал карда кор барад, на ба фикри муфти...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

3. Энаҳон ба духтаракон оби хунук хӯрданро манъ карда буд, чунки оби хунук аъзои баданро суст мекунад ва ҳатто боиси беморӣ ҳам мешавад. «Давои қурут — оби гарм» гуфтагӣ барин давои ҳавои гарм ҷои кабудӣ талх аст!

А. Деҳотӣ «Асарҳои мунтахаб»

ДАВР

6. Давр рондан

1. ҳукмронӣ кардан, 2. бо айшу ишрат, хушвақтона рӯз гузаронидан.

1. Инҳо ҳамон одамонеанд, ки дар даври амир давр меронданд, соҳиби мамлакат буданд, заминҳои хуб, рамаҳои калон аз онҳо инҳо буд...

С. Айни «Дохунда»

2. Дам ғанимат. Ҳоло ки пой дар узангу аст, аз шӯҳрати раиси колхозӣ пешқадам истифода бурдан, каме давр рондан даркор.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

ДАВУЧА

7. Давуча нашуда ғўлунг шудан

1. давраи хушбахтонаи ҷавониро аз сари худ нагузаронида, пеш аз вақт пир шудан, 2. пеш аз вақт дилмурда гардидан.

— Ман дар умри худ ягон бор бошад ҳам, на танҳо ба назари муҳаббат, ҳатто ба назари оддӣ ҳам ба рӯн марде нигоҳ накарда будам,— гуфт духтар ва эзоҳ дод: — Ман дилмурда шуда будам ва чунончи мардум мегӯянд «давуча нашуда ғўлунг шуда» будам...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

ДАМ

8. Дами касе ба (дар) дарун афтодан (гаштан)

дар муқобили даъво, эроди касе хомӯш шуда мондан, очиз мондан, чизе гуфта натавоништан; забонкӯтоҳ шудан.

1. Дамаш ба дарунаш афтода чизе гуфта натавонист, агар замони амир мешуд, мидидӣ чӣ кор мекард.

С. Айни «Дохунда»

2. Бо ҳамин акнун дами муқобилони раис ҳам ба дарун афтода, ҳамаи кор хуб анҷом хоҳад ёфт.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. — Баъди исбот нашудани хӯ ҳамон рӯйхати қалбакии чойкоғаз дами саркор ба дарун афтода монд-ку.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

9. Дами беғам задан

1. лаҳзае аз ғаму ташвиш осуда будан, 2. оромона, беташвиш сӯҳбат кардан, 3. хушвақтӣ, роҳат намудан.

1. — Рав, бо зану бачаҳоят ҳам камтар дами беғам зан.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. — Саргардониҳои дунё ҳеч фурсат намедихад, ки ягон рӯз бо дӯстон як дами беғам занем...

С. Айни «Дохунда»

3. Шукуров бо дили нохоҳам, монанди он ки «на-
мемондед як дами беғам занем» — гуфта ҳасрат мекар-
да бошад, гӯшаки телефонро ба гуш гирифта, чеҳраи
худро турш намуд.

Р. Чалил «Шӯроб»

10. Дами касеро гардондан

1. ҳаври касеро паст кардан, 2. сухани касеро бо да-
лел рад кардан, 3. касеро танбеҳ дода ба хомӯшшавӣ
маҷбур намудан.

Аммо Ёразиз аз наъракашии худ бознаистод. Вақто
ки хишт аз қолибаш кӯчид, мардум дами Ёразизро гар-
донда, ўро маҳкам дошта, ба дасти суд супориданд.

«Хорпуштак»

11. Дами дирӯза намондан

дабдаба, калонигарӣ, калонгапии пештара намон-
дан, аз вачоҳат ва дабдабаи пештараи худ фуромадани
касе.

Имрӯз бояд комиссияи аз Бухоро омадари шунида
бошад, ки дами дирӯзааш ҳам намондааст.

С. Айнӣ «Фуломон»

12. Дами корди касе гаштан

1. кам шудани нуфузи касе; бетаъсир гаштани суха-
ни касе.

Дар ин мунозира ҳам, ки дами корди Шокир гардид,
суханро аз болои «ўлпон» бардошта ба болои «хурри-
ят» бурда гуфт...

С. Айнӣ «Фуломон»

13. Дами кордро тез кардан

ба мубориза омода шудан; ба чанг тайёри дидан.

Ҳоҷагии мо боз бойтар шуд. Хуб, гӯш мекунам... ал-
батта... албатта дами кордро тез карда истодаем...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

14. Дами касеро паст кардан

1. касеро аз қаҳру чаҳл фаровардан, 2. ғурури касеро паст кардан.

1. — Ҳар чи ки аз дастатон меояд, кунед! — нохост оҳанги сулҳҷуёнаро ба истехза бадал карда ҷавоб дод Зайнаб, ба умеди ин ки шояд ба ин тариқа ӯро ба худ оварда дамашро паст кунад.

С. Улуғзода «Ерони боҳимнат»

2. Шумо дар ҷавоб чизе нагуфта, ба он духтар сарзанишомез назар афкандед. Ин нигоҳатон дами он дугонаатонро паст кард. Аммо дигарон ором нанишастанд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

15. Дам рост кардан

нафаси ором гирифтанд; истироҳат кардан, осудан, оромидан.

— Охир, шумо аз ҳамон қадар роҳи дур омадеду як нафас даматонро рост накарда кучо меравед!

Р. Ҷалил «Шӯроб»

16. Дами табарро пахта гирифтааст

ба воситаи додани пора ё зиёфат касеро мулоим намуда, бо мақсади худ ноил шудан.

Аъзоёни колхозҳои ба номи Ленин ва ба номи Куйбышев дар ин бора борҳо ба потребсоюзи вилояти мурочиат карда бошанд ҳам, натиҷае ба даст оварда на-тавониста гаштаанд. Намедонем айб дар ош аст ё дар мош, ба ҳар ҳол метарсем, ки дар натиҷаи чапдастии корчаллонҳо дами табарро пахта гирифта набошад.

«Хорпуштак»

17. Дам фуру бастан

хомӯи шудан, чизе нагуфтанд, лаб накушодан.

Юнусбой дид, ки ҳар суханаш боиси ҳаҷву кинояҳои нави ноговор мешавад, қаҳролуд дам фуру баст ва рафтани шуда аз ҷо бархост.

С. Улуғзода «Навобод»

18. Дами худро (берун) набаровардан

1. хомӯш будан, овоз набаровардан, ҳеч чиз нагуфтанд, 2. шикоят накардан.

1. Охир чӣ кор кунам ман?.. Боз монанди ҳарбора дамамро берун набароварда шинам. Боз ба шаттаву шаллоқ тоб оварам?

А. Мусаввада «Печкаи беалов»
(«Шарқи сурх»)

2. Қодиров бошад, дар ин хусус дамашро ҳам намебаровард.

«Тоҷикистони советӣ»

3. — Ҳа! Сағбача, ту дар ин ҷо-мӣ? Даматро ҳам намебарорӣ-а?

«Занони Тоҷикистон»

19. Аз дами худ фуромадан

1. аз қаҳру ҷаҳл фуромадан, ором шудан, 2. аз шаст ва ғурури худ гаштан, 3. ба муросо омадан.

1. Ҳошимҷон аз дамаш фуромада, авзояш торафт парешон мегашт.

Б. Ортиқов «Нишона»
(«Шарқи сурх»)

2. Муаллима бовар карда, каме аз дамаш фуромад.

«Газетаи муаллимон»

20. Ба дами худ ҳалвоитар (ош, шӯла) пухтан

1. ҳавобаландона, мутақаббирона гап задан, 2. калонгарӣ кардан.

1. Вай ҳамеша сару либоси рангоранги тангу борик ва туфлиҳои ғарчи нӯлдарози кучошинам пӯшида, бо кибру ғурур мегашт, ки ба дамаш бемалол ҳалвоитар пухта мешуд.

«Газетаи муаллимон»

2. Ин колхоз дар район аз ҳама қафо бошад ҳам, ба дами ҳавобаландии раис ва котиби ташкилоти партиявӣ дег-дег ош пухтан мумкин аст.

«Хорпуштак»

3. Аз ду кунчи даҳонаш кафк бароварда, фақат гап задагеш гап задагӣ. Ба ибораи одамони Исфара, ба дами ӯ оши палав мепазад.

«Газетаи муаллимон»

4. Ба акаатон гӯед, ки корашон бошад худашон биёянд. Ба дами он кас шӯла мепухтагӣ вақтҳо гузашта рафт.

С. Улуғзода «Навобод»

ДАНДОН

21. Дандон ба чизе гузаштан

1. чизеро ба дандон шикаста, майда карда, тавонистан; чизеро ҳазм карда тавонистан, 2. чизеро аз они худ карда тавонистан, 3. аз ӯҳдаи чизе баромадан, 4. чизеро донистан, фаҳмида тавонистан.

1. — О-о! Кошкӣ ба ин чизҳо дандони ман гузарад! — меғуфт модар.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Ба ин хел хатҳо ғайр аз дандони худат аз они каси дигар намегузарад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

22. Дандон ба дандон мондан

1. бардошт кардан, таҳаммул кардан, тоқат кардан, 2. маҷбур шуда, лоилоҷ ба чизе тоб овардан.

1. Ман як ошно доштам, занаш болои ҳам шаш духтар зоид. Бечора дандон ба дандон монда гаштан гирифт.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2. Азоб ҷонгудоз буд, аммо ман шарм доштам, ки ба назди усто ва ба пеши тамошобинони бедард, ки дари дӯкнро ихота карда истода буданд, фаръеду фиғон барорам ва гирья кунам. Ночор дандон ба дандон монда сабр кардам.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

3. Чӣ чора? Дандон ба дандон монда қабул кардам ва дар пеши ноиб васиқаро нав кардем, ки ба вай ҳам хароҷот шуд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

4. Ман ду моҳи дигар дандон ба дандон монда дар хавлии Шарифчон-махдум истодам...

С. Айни «Мухтасари тарҷимаи ҳоли худам»

23. Ба касе дандон доштан

ба касе ғараз, хусумат доштан; кина варзидан.

— Худат, ки ба шавҳарат дандон дорӣ, меҳоҳӣ, ки ҳамаи шавҳарон

*Ч. Икромӣ ва Е. Мительман
«Кӣ айбдор?»*

24. Чизеро (ба) дандон зада дидан

чизеро хуб санчидан, озмудан, муоина кардан.

Вай аз кӯпрукҳо вақти гузаштан,
Ба рафтан, ҳам ба вақти бозгаштан,
Зада дандон, тамоми меҳҳоро
Қаме чунбонда мебинад ба ҳар чо...

М. Аминзода «Шеърҳо»

25. Дандон задан

маломат кардан, ба касе гап расонидан.

Қаччу килеб рафтан
Бар ӯ шудаест одат,
Бар сару пой мардум
Дандон занад зи ғайбат.

С. Чавҳаризода «Шеърҳои ҳаҷвӣ»

26. Дандон нағӯтидан

1. дастрас, имконпазир набудани чизе ба касе, 2. нарасидани зӯри касе ба чизе.

1. — Не, лозим нест, саломат бошед! Ман ҳозир ба банк рафта чой менӯшам,— гуфт Қорӣ Ишкамба ва бо

оҳанги шӯхӣ илова намуд: — ба чое, ки аз болои пули тоқияҳои ман муҳайё мешуда бошад, на дандони шумо меғутада ва на дандони ман.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. — Эй аҳмак, даҳонат яла шуда монд-мӣ! — гуфт писханд зада назоратчи подшоҳ, — ба ин меваҳо дандонат намеғутада.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

27. Дандон тез кардан (намудан)

1. бо касе хусумат, кина варзидан, 2. тамаъ доштан.

1. Аммо Мағфират зани хурди бой бошад, ҳамаи ин номҳо, ин гуфтугӯҳоро мешуниду оташин мешуд ва сӯи Фирӯзаи бегуноҳ ва сарсаҳт дандон тез карда ба ӯ «...лучи Гулхонон» ном монда буд.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

2. Аммо, душман барои замини Волга чӣ қадар дандон тез кунад ҳам, ба мақсад ноил шуда натавонист.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

ДАНДОНКОВ

28. Ба дандонков мубаддал шудан

саҳт хароб, лоғар шудан.

У дар рӯзҳои охир харобтар шуда, бо ифодаи халқӣ, ба дандонков мубаддал шуда буд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

ДАР

29. Дар ба дар кардан (касери)

1. бехонумон кардан, 2. овораю саргардон кардан.

Ҷанг чӣ қадар бераҳм буд. Ин қадар мардумонро хонахаробу дар ба дар кард.

«Тоҷикистони советӣ»

30. Дар гӯй, девор мегӯяд

1. акси гуфтаи касеро гуфтан, ҷавоби номувофик додан, 2. одами бефаҳм, бефаросат.

Кошкӣ ин духтар урфи мардумро донад ва гапдаро бошад! Дар гӯй, девор мегӯяд.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

31. Дару девор механданд

боиси ханда ва масхараи умум гардидани чизе.

Ба гумонаш, ба кордори дирузааш дару девор механданд ва ўро сарзаниш мекунанд.

Ҷ. Икромӣ «Равои озори туро надоштам» («Шарқи сурх»)

32. Дарро (дара) задам, девор кафид

ҷавоби тамоман ғайриқаноатбахш ба суол ё ба матлабе.

1. Гуфто ки «Баъд, як дам шинед!»
Гуфтам ки «Вокзалро диҳед!»
Баъд аз каме телефон кунам,
Дарро задам, девор кафид:

— Вокзал-мӣ?

— Не, ҳаммоми шаҳр!

М. Аминзода «Шеърҳо»

2. «Дара задам девор кафид!» — мебахшед, рафик... дар газета дар бораи ваннаҳои электрикӣ не, балки дар бораи яхдонҳои электрикӣ навишта шуда буд...

«Тоҷикистони советӣ»

3. — Ҳа, боз чӣ шуд? — гӯён пурсид ва илова намуд Усмонкул ака.— Дилат харбуза кашада бошад, ба дӯкони рав, уқо. Ҳозир дар анбор харбуза нест.

— Ана халос,— гуфта хандид Шодӣ.— Ман ош гӯям, шумо мош мегӯед. «Дарро задам, девор кафидаш» ҳамин будагист-дия.

*Б. Шоҳин «Пиёлаи қадоқин»
(«Тоҷикистон»)*

33. Дари чизе, касеро охурча кардан (намудан)

1. ба чое бисъёр рафтан, 2. касеро аз омаду рафти худ безор кардан.

1. Аз ҳамон рӯз сар карда, у дари хонаи Офтобро аз даву ғеч охурча намуд.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Ба шарофати вай остонаи осӣро охурча мекардагӣ шуда мондӣ.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

ДАРАХТ

34. Дарахт дар як чо сабз мешавад

ҳар як кор давом ва саботро талаб мекунад, барои муваффақ шудан ба коре устуворӣ лозим аст.

— Шумо гумон накунад, ки ғоидаи бунак барои коркунон танҳо ҳамин аст, ки онҳо бо ин тарғбозии худро давом медиҳанд. Ин тавр нест. Ин як ғоидаи дилхушқунии бунак аст. Ғоидаи асосии бунак дар он аст, ки коркунон ба ин восита ба як корхона баста мешаванд, «дарахт дар як чо сабз мешавад» гуфтаанд ва рӯз ба рӯз хунар ва малакашон зиёд мешавад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 1

ДАРД

35. Дард аз чон гузаштан

тоқатфарсо шудани дард, саҳт будани дард.

Вай қамчинро бардошта ба пушти ман, ба миёнаи ду шонаам фурувард. Дард аз чо нам гузашт.

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

36. Дарду алами худро кафондан

1. ғаму ғуссаи худро ба касе гуфтан, арзи ҳол намудан, дил ҳолӣ кардан, 2. шикоят намудан.

Маҳбуба ба пагоҳ ҳам тоқат карда натавонист. Вай дарду аламашро худӣ ҳамон дам ба Рустамча кафонд.

«Маориф ва маданият»

37. Ба дарди касе ба кор рафтан (чизе)

даркор шудани чизе ба эҳтиёчи касе.

Ба ман чизеро ёд намедоданд ё чизеро ёд медоданд, ки ба дарди ман ба кор намерафт.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

38. Дарди бадро давои бад

1. сазои рафтори бад бадӣ аст, 2. *Ниг.* Давои курут оби гарм.

1. Илочи дарди Ҳакимови холабегабро худат ёфта мон. чунки «дарди бадро давои бад» гуфтаанд оқилон. Чунон боб кун, ки ӯ минбаъд вақти қимати хонандагонро бефоида нагузаронад.

«Маориф ва маданият»

2. Дарди бадро давои бад мегӯянд. Ҳа, чӣ? Дошта мезанам ҳам!

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

39. Дарди бахайр

1. дарди бехатар, дарде ки илоҷ ва давояш мумкин аст, 2. чизи тоқатпазир.

1. — Лекин ришта ҳеҷ гоҳ одамро намекушад. Бинобар ин дарди риштари «дарди бахайр» мегӯянд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

2. Лекин ин ҳам дарди бахайр, ҳоло давомашро шунавед.

Ҳ. Назаров «Дар ҷустуҷӯи Карим-Девона»

3. Агар духтарашро ба нағзӣ диҳад, дарди бахайр.

С. Ғанӣ «Тӯй»

40. Дарди бедаво

1. мушкилӣ, нохушиё ки илоҷаш имконнопазир аст, вазъияти баде, ки аз он халосӣ маҳол аст, 2. муҷмал.

Аҷаб, ба дарди бедавое гирифта шудем.

41. Ба дард даво ёфтан

барои ҳалли масъалае илочу чорае ёфтан.
Албатта аз он чо ба дардамон даво меёбем.

Ч. Икромӣ «Аз Москва
чӣ овардӣ?»

42. Ба дард даво (дармон) шудан

1. мурод ҳосил шудан, 2. сабаби ислоҳи камбудие гардидан, 3. боиси комёбӣ гаштан.

1. Шодӣ даромада бо вай вохӯрдӣ ва пурсучӯ намуд, баъд дар бораи механик-инженер гап кушод.— Хуб майлаш,— гуфт вай.— Сабр карда истед, ман Виноградовро ҷеғ занам, ба дардатон даво мешавад.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

2. — Мана ин бист метр чучунча ба дардат даво мешавад...

«Хорпуштак»

3. Музди кори якмоҳааш фақат ба харчи рӯзғор мерасаду ба дигар дардҳо ҳатто дармон намешавад.

«Хорпуштак»

43. Дарди дил

1. ғам, ғусса, мусибат, ҳасрат, 2. мушкилии ба сар афтада, 3. хошиш, мақсад.

1. — Кошкӣ дарди диламро медонистӣ!

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов
«Тӯфон»

2. Агроном дарди дили Сатторро фаҳмидагӣ барин шуду барои тасаллии хотири ӯ гуфт: — Пахтаро аз офатҳо муҳофиза кардан вазифаи мо. Наход монем, ки пахтаҳои шуморо кирмҳо хӯрда раванд?

Ч. Икромӣ «Ситора»
(«Шарқи сурх»)

44. Дарди дили касе бартараф шудан

аз ғаму андӯх фориг шудан, аз миён рафтан, барҳам хӯрдани ғам, ғусса, нохушӣ, мусибати касе.

«Шояд бо он гуле, ки ман хоҳам овард, дарди дили ӯ бартараф шавад ё сабук гардад ва он орзӯе, ки дар вақти ғазалхонии ӯ дар дили ман гузашта буд, ба вучуд ояд».

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 1

45. Дарди дил гуфтан

1. ғаму мусибати худро изҳор кардан, ҳасрат кардан, рози дил гуфтан, 2. мақсади худро баён намудан.

1. Садқаи сарат гардам, ба ман нигоҳ кун, дарди дилатро ба ман бигӯ.

А. Ҳамидӣ «Машғали ҷовидон»
(«Шарқи сурх»)

2. Ба ту барин аҳмаки нодон гап зада, дарди дил гуфта худамро расво карда мондам...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

3. — Рафиқон, чаро хомӯш меистед? Чаро дарди дилатонро намегӯед?

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

46. Дарди дили касеро донистан

аз замири дили касе огоҳ будан; орзуи касеро донистан.

Аз дили ҳама хабар дорӣ, дарди дили ҳамаро медонӣ.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

47. Дарди дил кардан

Ниг. Дарди дил гуфтан.

1. — Аҳволи додаракам бисъёр танг аст, эшон ҳам то ҳол наёмад,— гуфта Бозор ба зани худ дарди дил мекард...

С. Айни «Дохунда»

2. Ман девона шудаам, ки ба падари духтар дарди дил кунам.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

3. — Ман мехостам, ки бо ту камтар нишаста дарди дил кунам,— гуфтам.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

48. Дарди дил кушодан

рози дили худро ошкор кардан.

Акнун ки поям ба лаби гӯр расидааст, мехоҳам дарди диламро ба шумо, ҷавонони қобил, кушоям, то ки сирҳо бо ман ба гӯр нараванд...

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», ҷ. III—IV

49. Дарди дили касеро сабук кардан

ба касе дилбардорӣ кардан.

Ба онҳо тасалло меод, дарди дили онҳоро ба қадри имкон сабук карданӣ мешуд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

50. Дарди дили худро кафондан

Ниг. Дарди дил кушодан.

Акои Олим дарди дилашро кафонд.

С. Улуғзода «Навобод»

51. Дарди кампир ғӯза

ҳар касе хоҳиш, орзу ва мақсаде дорад.

1. — Ба мо,— гуфт Ҳақбердӣ,— дузд даркор не, агар ба ту даркор бошад, худат ба пеши вай рафтан гир, агар Иброҳим зӯр барояд, боз ба сари мо амиро меорад, ки мо ханӯз ҷабру зулми ӯро аз ёд набаровардаем.

— «Дарди кампир ғӯза», бой ҳам омадани амиро мехоҳад,— дигаре гуфт.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Дарди кампир ғӯза меғӯянд, писарам, лекин дарди модарат келин шуда мондааст.

Ҷ. Икромӣ «Достони марди танқишкан»

52. Ба дард марҳам шудан

1. ба кори заруре ёр шудан, 2. ҳоҷати касеро баровардан.

1. Машинаҳои пахтачинӣ ба дарди мо марҳам шуданд.

«Тоҷикистони советӣ»

2. — Ман ба кадом дард марҳам шавам? Равед ба колхоз мурочиат кунед.

«Хорпуштак»

53. Дарди сар

1. ташвиш, саргардонӣ, 2. хархаша.

1. Дарди сари ман мувофиқи худам аст.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Қошкӣ танҳо як пахта мешуд. Ясли дуруст кун, тарбузу харбуза кор, шипангро оро деҳ ва ким-чӣ хел дарди сарҳои дигар.

Б. Раҳимзода ва М. Робиев «Дар сояи шипанг» («Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)

3. Аз мактабу дарди сари он дида, ба сари кори давлат нишастан хуб нест?

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

54. Касеро дарди сар додан

1. касеро ташвиш додан, бесаранҷом кардан, 2. безор кардан.

1. — Мо чаро бе гувоҳии корвонбошӣ ва калонтарини савдогарон ва бе нишон додани вексель ба як одами баобруӣ дарди сар диҳем.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. — Не, ман аз барои пули дунёи мир ва шуморо дарди сар дода намегардам...

С. Айнӣ «Дохунда»

3. Ба гап хуш надорам, ба ҳолам бимон, Мадеҳ дарди сар бо гапи одамон.

С. Чавҳаризода «Шегрҳои ҳаҷвӣ»

55. Дарди сар доштан

ташвиш доштан, бесаранчом будан.

— Лекин ту... лоақал барвақттар хеста чойхобатро намеғундорӣ, намеғӯй, ки шавҳарам ба кор меравад, идора дорад, маҷлис дорад, ҳазор дарди сар дорад.

Ҷ. Икромӣ «Зухра»

56. Дарди сари зиёдати шудан

ғурбат ва ташвиши барзиёд гардидани чизе ба касе.

Кори саҳроро ҳам базӯр меҷунбонидем, ба болои ин каналковӣ ва сарбандсозӣ ба мо як дарди сари зиёдати шуда монда буд.

С. Улуғзода «Навобод»

57. Касеро дарди сар кардан

Ниг. Касеро дарди сар додан.

1. Бинобар ин шумоёнро дарди сар дода, ҷеғ зада овардам, ки миёнаравӣ кунетон...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

2. Ту маро бисъёр дарди сар нақун ..

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматурғони Тоҷикистон»)

58. Ба касе дарди сар шудан

боиси ташвиши касе гаштан.

Чӣ кор кунад, Зайнаб барои вай як дарди сар шуд!

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

59. Чизе ба дард хӯрдан

1. ба касе даркор будани чизе, 2. ба дарде дармон шудани чизе, 3. мувофиқи матлаб будани чизе.

1. Қалимаҳои баъзе байтҳо, ки ҳарфи аввалинашон ба дарди ман меҳӯрд, боло-поин карда, ба матлаб мувофиқ карда меҳондам.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

2. Ва гахе медид, ки на ваъзу насихаташ, на лоиҳан ислоҳот ва тадқиқоташ ба ҳеч дарде намехӯрд ва ҳамчун мушти ба похсадевор задашуда садое намебаровард...

С. Улуғзода «Мутафаккир, халқдӯст, тараққипарвар» («Тоҷикистони советӣ»)

60. Дарду хасрат кардан

Ниг. Дарди дил гуфтаи.

— Ба ҳавлии ака Хучаназар рафта қадре ба вай дарду хасрат кунем...

С. Айнӣ «Ғулумон»

ДАРМОН

61. Дармон хушк шудан

хаста, кӯфта, беқувват шудан, аз мадор рафтан, беҳол шудан.

1. Илоҷе карда хӯрок хӯрдан даркор. Набошад дармонат хушк мешавад...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Дар ин дам Амон ҳам падарамро сахт бағал карда, як бор бардошта, лекин, гӯё ки дармонаш хушк шуда ва ҳарифро на фақат барои ғалтондан, балки барои дар ҳаво нигоҳ доштан ҳам зӯраш нарасида монда бошад, уро боз дархол ба замин фурувардааст.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

3. — Аммо ба гирифта омадан кувва нарасид,— гуфт Ғулум,— хунам бисъёр рафта дармонам хушк шуд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

ДАРОЗ

62. Чизеро ба касе дароз кардан

чизеро ба касе барои гирифтани додан.

Марьям Қосимова ба рӯи коғазе ким-чихоро тез-тез навишту онро ба Абдурахим дароз кард.

«Тоҷикистон»

63. Дарозро мону кӯтохро бур

1. гунаҳкорро монда, бегунохро ба чазо кашидан,
2. кори ҳақро монда ноҳақро кардан.

1. Мулозим Юсуфро гирифта бурд, магар қозӣ ишорате кард, ки маро мулозими дигаре ба зинхонаи қозихона бурд ва пас аз шом мирохурбошии қозикалон ба ман одам ҳамроҳ карда сиҳат, саломат ба хонаам фиристод.

Ҳаит гуфт:

— «Дарозро мону кӯтохро бур» гуфтаанд, ки бисъёр рост аст.

— Агар ман барин дарозҳоро буридан мегирифтанд, ту барин кӯтоҳро аз гуруснагӣ мемурдед, ҳатто шиками эшони Қозикалонат ҳам аз давлати ман барин дарозро сер мешавад...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Вай рӯйхати як қатор колхозчиёни фаъолро хонда дода, «дарозро мону кӯтохро бур» гуфтагӣ барин, барои «коргурез» буданашон якбора аз колхоз баровардани онҳоро таклиф кард.

«Хорпуштак»

ДАРУН

64. Даруни касеро гург дарронидан

Ниг. Дили касеро гург тала кардан.

Аммо ман Сурайёи худро нағз медонам; тамкину осудагии онвақтаи ӯ ба осонӣ муяссар намешуд, даруни ӯро гургон медарронданд.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

64. Даруни касеро гург дарронидан

1. серпул будан, пули бисъёр доштан, 2. пули зиёдеро ҳавоӣ сарф кардан.

1. Ба ман пул писанд не... Дар даруни пул бозӣ мекунам.

«Газетаи муаллимон»

2. Мана, маро бин, аз баҳтам гардам, дар даруни пул бозӣ карда, дар чаҳор гӯшаи шаҳр чоҳу чалол дорам.

«Хорпуштак»

ДАРЪЁ

66. Ба даръё ташна бурда, ташна овардан

Ниг. Ба лаби даръё ташна бурда, ташна овардан.

Вай савод надошт ва дар мактаб намехонд, духтарчаи шӯхи чобук, зирак ва маҳмаддоно буд, ки ҳатто баъзе писарбачаҳои аз худаш калонро ҳам «ба даръё ташна бурда, ташна меовард».

С. Улғзода «Субҳи ҷавони мо»

67. Аз даръё (бахр) як коса (қатра) об

аз бисъёре каме.

— Мардонбой, бо ин пулҳо давлати Шарофбой кам намешавад, аз даръё як коса об гуфтагӣ барин.

Б. Азизӣ «Таҷриба» («Шарқи сурх»)

68. Аз даръё қатра (об) бахшидан

1. аз бисъёре каме додан, дар додани чизе мумсикӣ кардан, 2. хасис, мумсик будан.

1. Бо ҳамин, аз даръё ба ман қатрае бахшида, Ҳамдамча баромада рафт.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

2. Вақте ки хабари ин воқеа дар байни коргарони пункт паҳн шуд, ӯ аз даръё об бахшида, ба 2,75 гектар ҷаву гандум кишт кунонда, махсулашро ба коргарон «садақа» кард.

«Хорпуштак»

ДАСТ

69. Даст аз чизе барнадоштан

Ниг. Аз касе, чизе даст бардоштан.

Саъдӣ дар ин хайрхоҳӣ ва инсондӯстии худ чунон ус-тувор ва пойдор будааст, ки то охири дақиқаи умри худ даст аз он барнадошта, баръакс, ин ҳиссиёти неки ҳудро ҳар дам орзу менамуд.

И. Ализода «Мунтахаби қиллиёти Саъдии Шерозӣ»

70. Даст аз домани касе накашидан

1. аз касе дил накандан, чудо нашудан, 2. аз паи касе гаштан.

1. Ҳеч гоҳ даст аз домани ту нахоҳам кашид... бовар кун, ман ояндаи худро бе ту тасаввур карда наметавонам, ту шарикӣ умрии ҳаёти ман мешавӣ!

*Р. Амонов «Ду қатра ашк»
(«Шарқи сурх»)*

2. Дар охир қатъӣ қарор додам, ки ҳеч гоҳ даст аз домани ту нахоҳам кашид.

*Р. Амонов «Ду қатра ашк»
(«Шарқи сурх»)*

71. Дасти касе аз кор канда набудан

ҳамеша кор кардан, пайваста машғули коре будан.
Дасташ аз кор канда набуд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

72. Дасти касе аз кор кӯтоҳ гардидан (шудан)

аз коре маҳрум шудан, бекор мондан.

Моҳҳои май буд, ки нағмаи наведе баромаду дасти мо аз ин кор ҳам кӯтоҳ гардид.

*Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

73. Даст аз кор мондан

дигар кор карда натавоништан, хаста шудан.

Дастони хурдтараке, ки пеш аз он киштӣ норонда буданд, дар аввали кор ба ду-се бел задан суст ва қарахт шуда аз кор мемонданд...

С. Айни «Ятим»

74. Дасти касеро аз чизе кӯтоҳ кардан

1. касеро аз чизе маҳрум ва бенасиб кардан, 2. ба таарруз ва таҷовузи касе монеъ шудан.

1. Акнун аскарони сурх ва отряди худмуҳофизаткунӣ дасти роҳзанонро аз деҳаи мо кӯтоҳ карда буданд.

С. Улуғзода «Субҳи қавониш мо»

2. Хадичабегим, ки зани маҳбубаи Хусайн Бойқаро буд, мехост, ки писари худро пешбарӣ карда, дасти дигар писарони ӯро, ки аз занони дигараш рӯида буданд, аз кор кӯтоҳ кунад, то ки баъд аз сари Хусайн Бойқаро подшоҳӣ ба фарзандони ӯ қарор ёбад.

*С. Айнӣ «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоъ»»*

75. Дасти касеро аз чизе нигоҳ доштан

касеро аз ҳарахате боздоштап, дар ичрои коре ба касе монез шудан.

Қӯраҳои ман азъои он чамъият набошанд ҳам, хайр-хоҳӣ мекунанд ва дасти маро нигоҳ дошта истодаанд, ки сабр кун!

Ч. Иқромӣ «Духтари оташ»

76. Дасти афсӯсу надомат газидан

афсӯс хӯрдан, пушаймон шудан.

Кимӣгарҳо ба афсуну дуоҳои дароз,
Ҳар як аз мардум ниҳонӣ кӯра меафрӯхтанд,
Қим-чӣ доруву давоҳоро бо ҳам месӯхтанд,
Аз намак то сурмаю симобу кибриту пиёз...
Ҳосиле аз он набуд чуз дуди бадбӯ охи ғам,
Дасти афсӯсу надомат мегазиданд аз алам.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

77. Ба даст афтидан (афтодан, ғалтидан)

1. дастгир шудан, дар аснон ичрои коре ё ҷинояте дастгир шудан, 2. нохост ба касе дучор шудан.

1. Фиреби Мухтор ошкор шудааст ва бачаи нодон ба даст афтидааст.

Ч. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. Ӯ бори дигар, боз ҳам чашми модарро хато карда, хост, ки ба духтар як нигоҳ карда гирад, лекин ба даст афтод.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

3. Дарҳол хонаро кофтуков мекунем ва агар ҳамин хел чизҳо ба даст афтанд, ёфта менӯшем.

С. Ғанӣ «Табассум»

4. Ба кӯча баромадаму ба дасти як дӯсти қадими худ афтодам, ки ҳамроҳ дар институт хонда будем.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

5. Як ҷуфт гови боқимондаашро ҳам мехост фурушад, аммо бо сабаби ноӯҳдабарории ятимонаш — Шодим ва Истад — ба даст афтод.

С. Айнӣ «Ғуломон»

78. Ба даст афтондан

1. дастгир кардан, қапидан, 2. ба дом афтондан; фиреб додан.

— Вой фиребгар-е, хуб моро ба даст афтонд! — вай хандида сар чунбонда мегуфт.

С. Улуғзода «Навобод»

79. Даст афшондан

1. аз баҳри чизе баромадан, 2. аз чизе умеди худро кандан.

1. «Мактабдор агар ҳамон бошад, туро нахондам» — гуфта даст афшонда буд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Пассажироне ки соатҳо дар интизори машина нишаста буданд, даст афшонда пароканда шуданд...

А. Баҳорӣ «Хотираи саёҳати биструза» («Шарқи сурх»)

80. Даст ба чизе банд будан

1. дар даст коре, чизе доштан, 2. машғули коре будан, андармони коре будан.

1. — Ин ҷо ҷеғ зан!

— Дасташ банд. Хоҳед, худатон рафта гап занед.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

2. Ҳар боре ки ман оям, дасти шумо ба қор банд аст.
«Занони Тоҷикистон»

3. — Имруи дастам банд аст, фардо, албатта, қано-
ташро қайчи қарда медиҳам.
«Пионер»

81. Аз дасти касе ба бало мондан

ба сабаби касе ба ишғорие дучор шудан.

«Аз дасти он муаллимон ҳам ба бало мондем...»

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1Р

82. Даст ба бинӣ омадан

1. бо дасти хушқу холи бозгаштан, 2. ба мақсади худ
нарасида баргаштан.

Дар қустуҷӯи вай ва дастгираки дарҳо то ба Ленино-
бод рафтам, вале даст ба бинӣ омадам.

«Тоҷикистони советӣ»

83. Дастро ба болои даст монда (ниҳода) нишастан

Ниг. Дасти худро ба бағал андохта нишастан.

Даст болои даст монда наменинанд, барои шаъну ша-
раф ва обрӯи колхоз мубориза мебаранд.

«Тоҷикистони советӣ»

84. Даст ба гиребон будан

1. бо шиддат мубориза бурдан; дар талош будан,
2. саҳт андармон будан.

1. Қамолӣ наменинист, ки кадом соати шаб аст, зеро
муддатҳо боз бо афкор ва хаёлотии бепоёне даст ба гире-
бон буд.

А. Ҳамидӣ «Машғали қовидон»
(«Шарқи сурх»)

2. Дехқони қафокаш бо сангу санглох, жолаю сел, бо-
ду тӯфон ҳамеша даст ба гиребон буд.

Р. Қалил «Шӯроб»

85. Даст ба гиребон бурдан

хайрон будан, дар тахайюр мондан.

Одаме ки якчанд дақиқа пеш вохӯрии гарму ҷӯшони Ҷонхоро мекӯд, ҳоло ба якдигар ин тавр тег кашида назар андохта истоданашонро дида, аз хайрат даст ба гиребони худ мебурд.

Р. Чалил «Шӯроб»

86. Даст ба гиребони касе нарасидан

аз ӯҳдаи ба касе осиб расонӣ ё даъвогаршавӣ наба-
ромадан, зӯри касе ба касе нарасидан.

1. — Дам шин, эҳтиёт кун! Дастии ин золим ба гире-
бони Ҳочӣ — маҳдум нарасад ҳам, ки дар ин ҷо ғун
шуда истодагонро аз ёд нахоҳад баровард...

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

2. Ҳоло дасти ту ба гиребони Раҳмон намерасад.
Бисъёр даҳонкалонӣ нақун, бача!

А. Усмонов «Мубориза»

87. Даст ба гиребон шудан

1. ҷанҷол ва занозанӣ кардан, ба ҳам дарафтодан,
2. баҳс, талош, муноқиша намудан.

1. Сабаби бо ман даст ба гиребон шудани ӯ ҳам кори
ӯро партофта ба кори Ҷилвон баромадани ман буд.

С. Айни «Ғуломон»

2. Агроном ба пахтакор ва пахтакор ба агроном даст
ба гиребон мешаванд. Лекин ҳамааш аз дили соф ва ба-
роӣ кор, барои ғоидаи кор.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

3. Бо табиати сангдили бераҳму бесаховат даст ба
гиребон шуда, ҳаёти вазнине мегузарониданд.

*Р. Амонов «Дар домани
кӯҳҳои кабуд»*

4. Босмачиён ва аскарони сурх бо ҳам омехта даст ба
гиребони якдигар шуданд; акнун бештар ба ҷои милтиқ
сарнайза ва ба ҷои таппонча шамшер кор мекард.

С. Айни «Дохунда»

88. Даст ба даст гаштан

аз дасте ба дасти дигар гузаштан.

1. «Шӯроб» ҳам ба рӯи об баромада, ҳоло даст ба даст гаштааст,

«Хорпуштак»

2. — Шумо медонед-мӣ, ки газетаҳои уруссию тогорию туркӣ даст ба дасти мардум мегардад?

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

89. Даст ба (бар) даст дода кореро
ичро кардан

кореро дӯстона, аҳлона, якҷоя ичро намудан, 2. аҳду паймон кардан.

1. — Зуд биё, оро даст ба даст кунем, ки ҳамин замон хостгорон меоянд,— гуфта ба сари деги табак рафт.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Акнун, ки сиҳат ва саломат омадед, даст ба даст дода кор мекунем, ки зиндагониямон аз пештара ҳам нағзтар шавад.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

3. Омаданд одамон гурӯҳ-гурӯҳ
Чун сипоҳи азими пур зи шукӯҳ,
Даст бар даст ҳамдигар доданд,
Зӯри бозуи коргар доданд.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

90. Даст ба даст нарасидан

1. чолокона кор кардан, 2. серкор будан.

1. Салимбой бошад, дасташ ба дасташ нарасида, дар як дам боз се донан дигар карнайча сохт, ки инҳо назар ба аввала хеле хубтар ва зеботар буданд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Ҳайдаркул ҳам дар он миён, дасту остин бар задагӣ, гоҳо биринҷ тоза мекард, гоҳо ба таи дегҳо, ки ҳоло дар онҳо фақат об буд, оташ мемонд, гоҳо чой кашида худаш менӯшид ва ба бакавул меод... дасташ ба дасташ намерасид.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

3. Эшон бошад, дасташ ба дасташ намерасид. Аз сер-жорӣ сараш хум барин варам карда буд. Вай ба ҳар дар даромада: «Ба худо нола кунетон, тавба гӯетон...» ме-гуфт.

А. Деҳотӣ «Паёми дӯстӣ»

91. Аз дасти касе ба дод омадан

1. аз рафторҳои бади касе ба танг омадан, 2. аз зулм ва тачовузи касе фаръеду фиғон кардан; безор шудан.

1. Халқ аз дасти босмачиён ба дод омадааст.

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»

2. Дар ҳавлии мо зану мард, хурду калон аз дасти ин кулакдухтар ба дод омадааст...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

92. Даст ба домани касе задан

ба касе илтиҷо бурдан; ба химояи касе паноҳан-да шудан.

Як қисми кӯрбошиён ва босмачиён аз дасти ғазабӣ омма ба танг омада, даст ба домани бахшоиши ҳукумат зада, бо яроқҳои худ таслим мешуданд.

С. Айнӣ «Дохунда»

93. Дасти касеро ба оби хунук нарасонидан

1. касеро ба кор, меҳнат кардан нагузоштан, 2. нисбат ба касе ниҳоят эҳтиёткорӣ кардан.

Дасти писар ё духтари худро ба оби хунук нарасонида, эрка калон менамоянд.

«Маориф ва маданият»

94. Дасти касе ба чое расидан

ҷорӣ будани ҳукми касе ба чое, дар қаламрави касе будани чое.

Аммо Одина дар он ҷой набуд, ки дасти ҳокимони Қаротегин ба он ҷо бирасад.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

95. Дасти касе (ба ҳар чиз) расидан

аз ўҳдаи ҳар коре баромадан, ба ҳар кор қодир будан.
Акнун мо дар сояи колхоз он қадар зӯр ва тавоно шу-
даем, ки аз ин офатҳо наметарсем ва тақдиру насиба
гуфта намешинем. Дар колхозии мо дасти деҳқон ба ҳа-
ма кор мерасад.

Ҷ. Икромӣ «Қадрӣ инсон»
(«Шарқи сурх»)

96. Дасти касеро ба чизе ром кардан

касеро ба чизе омӯзондан, дар касе ба коре малака
ба вучуд овардан.

Акаам баъд аз он ки ду-се бор ба ман палав пазонда,
дасти маро ба ошпазӣ ром кард, маро ба хидмати ин се
нафар супурд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 11

97. Дасти касе ба чизе ром шудан

ба чизе одат кардан, малака пайдо намудан, ба коре
омил шудан.

Вақте ки дасташ ба қалам ром шуд, аз пеши худ ҳам
баъзе чизҳоро навиштан гирифт.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 11

98. Аз дасти касе ба касе рӯз набудан

аз зулму фишор, баҳонаҷӯӣ ва эроди касе осудагӣ,
оромӣ надоштан.

— Хӯш ки бошад, аз дасти ин қонунбозҳо рӯз нест,
ҷураҷон.

«Тоҷикистони советӣ»

99. Даст ба сар хоридан нарасидан

ниҳоят серкор будан.

Дасташон ҳатто ба сар хоридан намерасад.

С. Ғанӣ «Табассум»

100. Дасти касе баланд гардидан (шудан)

1. кори касе пеш рафтан, 2. болодаст, комъёб шудан, дар коре ғолиб омадан.

1. Хамин ки деҳа ба қабзаи босмачиён мебаромад, дасти бою мулло баланд мегардид, мардуми бечора ба танг меомад.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

2. Ин мубориза аст. Дар мубориза дасти одам гоҳо баланд мешаваду гоҳо паст шуда мемонад.

101. Дасти касе банд шудан

1. машғул, овораи коре будан, андармони коре будан, 2. имконияти иҷрои кори дигарро надоштан.

Ҳар дуякамон дасташро бастем, дигарамон ба даҳонаш рӯймолча андохта, ба пастӣ фурувардем.— «Акнун чӣ мекунем?» — гуфта пурсидам ман аз старший сержант,— дастамон банд шуда монд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

102. Аз касе, чизе даст бардоштан

1. аз касе, чизе, дил кандан; ноумед шудан, 2. касе, чизеро ба ҳол, майли худ гузоштан, кордор набудан, 3. касе, чизеро тарк кардан.

1. — Аз фикри зараррасонандагӣ даст бардоштан ҳам даркор аст...

С. Айни «Фуломон»

2. Нагардад то ҷаҳон озодаю ҷумла башар яқсон,
Аз ин мақсуди олий даст ҳаргиз барнамедорам.

А. Лоҳутӣ «Асарҳои мунтахаб»

3. — Аммо Шокиртароша аз ман даст бардоштан намеҳост.— Уй, ман ба ту гап задам! — гуфт ӯ.

П. Толис «Тобистон»

4. Кӯтоҳфикрӣ на рӯзу на шаб, на дар хонаю на дар бозор, на дар назди зану на дар назди мард аз вай даст намебардошт.

*Ҳ. Аскар «Нишони одамият»
(«Шарқи сурх»)*

103. Дасти касеро барнагардондан

хошиши касеро рад накардан, илтимоси касеро барои гирифтани чизе рад накардан.

— Бигиред, Дашачон, дасти маро барнагардонед.

Р. Чалил «Шуроб»

104. Чизеро аз даст баровардан

кореро ба анчом ва ба охир расонидан, тамом кардан. буд кардан.

1. Обидзода хеле ғайрат карда, як боби китобро аз даст бароварда буд.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

2. Шумо имрӯз ҳамин шаш гектарро аз даст бароретон...

105. Аз дасти касе баромадан

маҳсули меҳнати касе будан.

— Ҳа, фаҳмидам, мақолаи Мардон аз дасти шумо баромадааст.

М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ» («Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)

106. Касе, чизеро аз даст бой додан

бенасиб мондан, аз касе, чизе маҳрум гаштан.

Ба Шарифчон духтари «не» мегуфтагӣ нест. Аз даст бой дода, баъд пушаймон шуда нагард. Тезтар тўйро чунбону орзӯю хавасро бин...

М. Сайфиддинов «Ду ҳусну ду шиқ» («Занони Тоҷикистон»)

107. Дасти касе боло

1. голиб, музаффар, фирӯз, 2. нағз омад кардани кори касе.

1. Ин замон дасти одамони меҳнаткаш боло, хоҳ мард бошад, хоҳ зан.

С. Улуғзода «Шодмон»

2. — Э, раис, асло парво накунед, як зӯр зада дар мобайни ду-се рӯз ҳамаи камбудихои мактабро ки буд кардем, хӯш-мӣ, боз дасти шумо боло, сари дигарон ҳам шуда мемонад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. Ҳамеша дастатон боло, шамшератон бурро бошад!..

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

108. Дасти касе боло будан

1. комъёб ва музаффар будан, 2. кори касе пешрав будан.

1. Илоҳӣ сафаратон бехатар, дар ҳар кор дастатон боло, шамшератон бурро бошад, фарзандонам!

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. — Қадом меҳнат? Мо ҳанӯз меҳнат накардаем ва барои ҳамин ҳам коре нашуд. Агар дуруст меҳнат мекардем, дасти мо боло буд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

3. Дар он чо дасти хунин буд боло,
Фалак мекард аз ин даст парво.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

4. З-он ки роҳи синфию миллии ленинӣ дуруст,
Дасти мо аз дасти душман доимо боло бувад.

М. Раҳимӣ «Роҳи равшан»

109. Дасти касе боло гардидан (шудан)

1. ғолиб шудан, ғалаба кардан, 2. муваффақият ҳосил кардан.

1. Вакте ки дасти камбағалон боло шуд, ба рӯи об баромаданд, боён босмачигиро сар карданд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. Истед, ки акнун дасти кадоми онҳо боло мешуда бошад?

*Ч. Икромӣ «Ситора»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

3. — Дар мусобиқа-ку, насиб бошад, дастамон ҳамеша боло мешавад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

110. Ба касе, чизе даст боло кардан

бар зидди касе ё чизе баромадан.

1. — Ҳошим ако ҳоло якта ҳам ҷомаи раисиро надарронда аллакай ба илм даст боло мекунанд, — шӯхӣ кард агроном.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Забонашро ҳам буриданд, лаънатиҳо, ва қасдан озод карданд, ки дигарон ўро дида ба воҳима афтанд ва бар зидди онҳо даст боло накунанд.

Ҷ. Икромӣ «Дохунда («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

111. Дар чизе дасти касе будан

1. дар коре иштирок доштани касе, 2. дар ҷое хабаркаш доштан.

1. Дар вақти он суҳанҳоро гуфтани ӯ ман дар дили худ гузаронида будам, ки «вай дар ҳаққи шайх ягон кор хоҳад кард». Аҷаб нест дар ин кор дасти ӯ бошад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

2. Вай инро аз кучо фаҳмидааст? Наход дар байни мардикорон ягон дасти ӯ бошад?

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

112. Дар дасти касе (будан)

дар ихтиёр ва тобеияти касе (будан).

1. Розӣ кардани падару модар дар дасти худат!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Ана акнун ҳам мӯйсафеду ҳам кампир дар дасти шумо.

К. Носиров «Орият»

113. Даст варам кардан

аз ҳад зиёд касеро ҷустуҷӯй карда, хаста шудан.

1. — Саломат! — гуфт Замира, — шуморо кофта-кофта дастҳоямон «варам кард».

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

2. Раисро кофтан гирифта дастҳоям варам кард...

С. Улуғзода «Шодмон»

114. Ба даст гирифтан

1. ба итоати худ даровардан, фармонбардор, гапдаро намудан, 2. машғул шудан, 3. ба қабзаи худ даровардан, истило кардан; чизеро нигоҳ доштан.

1. Аз рӯзи аввал синфро ба даст гиред.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

2. Ғурбат карда нагардеду шавҳаратонро охиста-охиста ба даст гиред.

С. Ғанӣ «Маориф ва маданият»

3. Вай, чун гурги борондида, хост, ки аввал бо китоби нав шинос шавад, то мумкин аст, ӯро ба даст гирад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

4. Агар шумо пас аз тамом кардани мактаб ягон касбу ҳунарро ба даст мегирифтед, ё ки боз ба хондан ҳаракат мекардед, дар байн ҳеч рӯйхунуки намешуд.

Ҷ. Икромӣ «Ғусса» («Шарқи сурх»)

5. Балҷувон ва музофотҳои дигарро ба даст гирифтанд.

*Ҷ. Икромӣ «Сафари Кӯлоб»
(«Шарқи сурх»)*

6. Дар наздикии комитети райони партия Нуралиро шиноси вай инженер-гидротехник Набизода... даст гирифт.

С. Улуғзода «Навобод»

7. — Асир ба штаби дивизия фиристода шудааст?

— Не, чаноби полковник. Шумо дирӯз «то пагоҳ даст гиред» гуфта будед.

С. Улуғзода «Дар оташ»

115. Дасти касеро гирифта

1. ба касе кӯмак расондан, 2. эҳтиёчи касеро баровардан, 3. ба касе дар коре халал расондан, 4. касеро аз чизе боздоштан.

1. Ба ман ин гуна рӯзӣ гашта тақдир.
Бигир дасти маро имрӯз, тақсир.

*С. Вализода «Назми ватан»
(«Шарқи сурх»)*

2. — Бозӣ кардан гир, дасти туро касе нагирифтааст.

— Чӣ тавр бозӣ мекунам? Ба ман роль надиханд, ки бозӣ кунам.

Ч. Иқромӣ «Муҳаббат»

116. Аз дасти касе гузаштан

1. аз таҳти назорат, диққати касе чизе гузаштан, 2. ба воситаи касе сарф ва харч шудани чизе.

1. Аллакай як гурӯҳ ин «азиатҳо» (мардикорони осиеи миёнагиро онҳо ҳамин хел меномиданд) аз дасти ӯ гузашта буданд.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

2. Ҳазор андар ҳазор тонна оҳану бетон, ки дар ин ҷо рехта шудаанд, тахтабетонҳои ҳар кадомаш аз боми як хона калони рӯйкаши деворҳои сохтмонро, ки фақат кранҳо бардошта метавонанд, мо тайёр мекардем, мо мерехтем, ҳама аз дасти мо мегузашт.

Р. Қалил «Ҳамида»

117. Чизеро аз даст гурезондан

1. аз чизе маҳрум шудан, бе насиб мондан, 2. ба мақсад нарасидан.

Агар санчидакорӣҳои ту намешуд, мумкин буд, ки мо шикори худро аз даст гурезонем.

С. Айни «Дохунда»

118. Ба даст даровардан

1. соҳиб шудан, аз худ кардан, ба тасарруфи худ даровардан, 2. дастгир кардан.

1. — Исто ки, усто Окил, писари ту чӣ тавр? Ҳар чӣ ягон касбу хунарро ба даст даровард?

Ч. Икромӣ «Ғусса»
(«Шарқи сурх»)

2. Бой аз рӯзи зиёфат сар карда дар паи ба даст даровардани Соро гардид.

С. Айни «Ятим»

3. Онҳо ният доштанд, ки тамоми Эрон ва Хуросонро ба даст дароранд.

С. Айни «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоғъ»

4. — Хуб, ҳозир ин гуна чанҷолхоро монда аз нӯги кор хушъёрии синфиамонро кор фармуда, хамин шаб Бобомуродро ба даст дароварданамон даркор аст...

С. Айни «Ғуломон»

5. Кучо рафтнамро ба ӯ нагуфта, аз вай чудо шумдам, то ки Арбоб шунида аз дунболам кас фиристода маро ба даст надарорад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

119. Дасти касе дароз будан

тавоно, пуриқтидор, қудратнок, пурзӯр будан, ҳар қореро карда тавонистан.

Дасти ин кас як вақтҳо дароз буд.

120. Даст дароз кардан

1. таарруз кардан, 2. тачовуз намудан

1. Ба молу чони шумо даст дароз мекунанд, ҳатто зану фарзандонатонро зӯран кашида мегиранд.

Ч. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои
драматурғони Тоҷикистон»)

2. Англисҳо ба Боку, Ашқобод даст дароз карда, одамҳои худашонро ба маслиҳати амири Бухоро ҳам фиристодаанд.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

3. Даст дароз кардан ба зан ва фарзандони фуқаро аз ҷумлаи қорҳои муқаррарии ин «шербачагон» шуда монда буд.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

121. Ба даст даромадан

1. соҳиб шудан, 2. ҳосил шудан.

1. Ҷою манзили азизатон боз ба дастатон даромад.
Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Баъди ин сухан ман зуд аз суфача бархостам, зеро нишонаи ҳавлии Қорӣ Ишкамба, ки мақсади асосии онрӯзаам буд, аз ғайри ҷашмдошти ман аз он сӯхбат ба даст даромада буд.

С. Айни «Марги судхӯр»

3. Дар натиҷа як маҷмӯаи ҳикояҳои воқеӣ, ки хонандаро ба як қисми муҳимми аҳволи гузашта воқиф мегардонанд, ба даст даромад.

*С. Айни «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоеъ»*

122. Дасту дил нарафтан (ба коре)

ба иҷрои чизе хоҳиш, рағбат, майл надоштан.

Худро беҳолу бемадор ҳис мекард. Дасту дилаш ба кор намерафт.

*М. Хўҷаев «Додомонанд»
(«Шарқи сурх»)*

123. Дасту дил хунук шудан

дилмонда, дилгир шудан.

Дасту дили деҳқонон аз ин кор хунук шуд. «Қай аз ин бодапарастон халос меҳурда бошем?» — мегуфтанд онҳо бо ғусса.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

124. Дасту дил шустан (аз коре, чизе)

1. аз касе, чизе рӯ тофтан, 2. нисбат ба касе, чизе меҳру муҳаббати худро гум кардан, дилхунук шудан, 3. ба чизе, касе боварӣ, эътиқоди худро гум кардан, 4. аз чизе, касе ноумед шудан, умеди худро кандан.

1. Вале, бояд ман эътироз намоям, ки дар сафҳои армия боз ихтиёри монданам на аз он сабаб аст, ки ман

гӯё дигар аз диёри азизи худ, аз одамони меҳрубони вай, аз касбу кори бошарафи муаллимӣ ва шахсан аз шумо дасту диламро шуста бошам.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Салимбой аз ин касб дасту дилашро шуста, тахтаю тиракашро ғундошт.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. I

3. Аз ҳаёт ва дунёё дасту дилашро шуста буд.

Қ. Икромӣ «Духтари оташ»

125. Аз дасти касе дод гуфтан

1. аз касе шикоят намудан, 2. аз ҷабру зулми касе ба ғиғон омадан.

1. Аз дасти ҳама ва аз ин чумла аз дасти ман ҳам дод мегӯӣ.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Юсуф аз дасти духтараш дод гуфта омадааст.

Қ. Икромӣ «Шодӣ»

3. Ҳар чи бодобод, ба Гуларӯс рафта аз дасти инҳо дод мегӯям.

*Р. Чалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

126. Аз даст додан

1. гум кардан, 2. бой додан, 3. маҳрум мондан, 4. дар вақту ҷояш истифода набурдан, 5. гурезондан.

1. Маълум шуд, ки Сангин хушбӯрии синфиро аз даст додааст.

Қ. Икромӣ «Тирмор»

2. — Не, ин кор ба ман баробар намеояд ва дар он вақт ман қариб чорьяки тоқиҳоямро аз даст медиҳам.

С. Айни «Марги судхӯр»

3. — Йигити нағз буд. Беҳтарин, часуртарин шофёри худро аз даст додем.

К. Носиров «Орият»

4. Шодигул пас аз хабар ёфтани аз ошкор шудани сирри худ саҳт ғамгин шуда, қарору оромро аз даст дод.

С. Улуғзода «Навобод»

5. — Ҳамин тавр як мавриди муносибро аз даст додӣ?!

*С. Улуғзода ва В. Витковиҷ
«Ибни Сино»*

6. — Аммо худи Иброҳимбек кучо шуд? Наход аз даст додем?

*Ч. Иқромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои
драматурғони Тоҷикистон»)*

127. Касе ба касе даст додан

1. розигӣ додан, қабул кардан, 2. мурид, мухлис шудан.

1. Зайнаб пас аз ин ба ҷустуҷӯи кор даромад, ӯро Ғаюрзода ба шӯъбаи маориф ба кор гирифт. Шояд барои он буд, ки Зайнаб дар идора ӯро бисъёр мебинад ва омӯхта мешавад ва пас таклифи вайро рад накарда, ҳамхона мешавад. Лекин Зайнаб даст надод.

Ч. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. Ашрафхон ҳам ҳӯҷаини мо ва ҳам пири мост, ҳардуи мо ба вай даст додаем...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

128. Чизе ба касе даст додан

1. ба даст даромадани чизе, 2. пайдо шудани имконият, муяссар шудани чизе.

1. Ҳар чанд шиносони ман ба калонтарин асари Ахмади Дониш — «Наводир-ул-вақоеъ» баъд аз се-чор соли вафоти ӯ даст дода бошанд ҳам, барои бо ҳам марбут доштани воқеаҳо ман хостам он ҳодисаро бевосита баъд аз қайди вафоти муаллиф ёдоварӣ намоям.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Дар охир вай худ ба худ чунин қарор дод, ки боз чанд рӯз ин ҷо монда, худро ба ин тарҷумони немис аз

ҳар чихат нағз нишон хоҳад дод ва баъд маврид ки даст дод, пинхонӣ байракро аз чоҳ гирифта, ба деҳаи аммааш хоҳад гурехт.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. Ниҳоят имсол — соли 1952 маро фурсате даст дод, ки ин асарро дубора кор карда баромадам...

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

129. Даст доштан

1. аз чизе бохабар будан, 2. дар коре иштирок доштан.

Онҳо мекӯшанд, ки илм омӯзанд, маданиятро аз худ кунанд, дар сиёсат даст дошта бошанд...

Т. Усмон «Авлде ки сазовори аҷдод аст» («Маориф ва маданият»)

130. Даст ёзондан

Ниг. Ба касе, чизе даст дароз кардан.

— Ба махрами мардум даст меёзонӣ?

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

131. Дасти ёрӣ додан

ба касе ёрӣ додан, кӯмак расонидан, мададгорӣ кардан.

Ҳар ду ҳам барои зер кардани ҳаракати озодихоҳии меҳнаткашон захру ханчару чӯбаи дорро дарег намедоранд. Ҳар ду ҳам дар ин роҳ ва дар ин мазҳаб ба ҳам дасти ёрӣ медиҳанд..

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

132. Даст ёфтан

1. ба даст даровардан, 2. тасаллут ёфтан, ҳукмрон шудан, ба итоти худ даровардан, 3. ғолиб омадан.

1. — Ман бо чӣ умедҳо сарбоз шуда будам ва аз пешам чӣ фалокатҳо баромад, ман аз дасти Азимшоҳ гурехта ба доми амир афтодам, гӯё «аз борон гурехта ба

новадон дучор гардидам», ман ба ин дилхушӣ сарбоз шуда будам, ки бо моҳонаи ин рӯз ба хушӣ мегузарад ва худам ҳамроҳи даста ба кӯхистон рафта ба тарзе ки Азимшоҳ ба ман даст ёфта натавонад, ба маҳбубаи дилороми худ хоҳам расид.

С. Айни «Дохунда»

2. Оқибат Қутайба Нахшаб ва Кешро танҳо-танҳо хомӯш карда, ҳамаи қувваҳои ӯро ба Шумон ғун карда шаҳро ба муҳосира андохт ва баъд аз бо сулҳ ба шаҳр даст ёфтани танҳо исьёнкоронро, балки ҳамаи аҳолиро кушта, шаҳро толон кард ва сӯхта хароб гардонд.

С. Айни «Исьёни Муқаннаъ»

3. Агар туву «чаноби олноат» ба мо даст меёфтед, то ҳол умри бештарини мардони мо дар зиндони Ҳисор ва Бухоро мепӯсид...

С. Айни «Дожунда»

4. Ба вилоятҳои арабҳо даст ёфтагӣ дастаҳои аскарӣ фиристод ва Гардункиро ба Бухоро фиристод, ки дар он ҷо ташкилоти Сафедчомагонро аз сари нав барпо кунад.

С. Айни «Исьёни Муқаннаъ»

5. Зи бас Пардаҷон бар адӯ ёфт даст,
Силоҳаш гирифтӣ ду дасташ бубаст.

С. Чавҳаризода «Гулишани афрӯхта»

133. Даст задан

1. ба коре мудохила кардан, 2. ба чизе шурӯъ кардан, 3. машғули чизе шудан.

1. Зотан мақсад аз истилои Туркистон ҳам ба дини шумо даст задан ва шуморо аз динатон баровардан набуда, балки аз ҳамин молҳои хом ва коргари арзон фоида бурдан аст.

С. Айни «Ғуломон»

2. Ту чунон зӯрманд мебошӣ, ки ба ҳар касбукор ки даст занӣ, рӯзат ба подшоҳӣ мегузарад.

С. Айни «Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъ-ул-вақоеъ»

3. Оқибатандешӣ ҳаминро тақозо мекунад, ки бояд дар ин гуна корҳо даст назанем.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 11

4. Мактаби он чоро мебанданд ва муаллимиро ҳай мекунанд, ана баъд ба мактабҳои ин ҷо даст мезананд.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

5. Занаш ҷавон ва аз хоҷагони хатчагӣ буда, хеле калонтар буд, ғайр аз пухтупаз ба дигар кор даст наметад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 1

134. Даст зиёд шудан

дар коре зиёд шудани иштироккунандагон—ракибон. Дастӣ савдо зиёд шуд, молхое, ки аз онҳо мо пештар ба як дах фоида мекардем, ҳоло ба як ним ҳам фоида карда наметавонем...

С. Айни «Ғулмон»

135. Дасти камӣ

1. камбудӣ, норасоӣ, 2. эҳтиёҷ.

Аммо ҳеч як дасти камӣ чехраи беғубори ишқи ононро хира карда наметавонист, чон ҳар як камиро ишқ пур мекард.

«Занони Тоҷикистон»

136. Даст кашидан

1. аз коре худро боз доштан, аз ҳаракате бозистодан, 2. аз баҳри касе, чизе баромадан, умед, алоқани худро қандан.

1. Ҳукумати амир ва полицияи махфии подшоҳи рус аз он гуна чизҳо нестанд, ки баъд аз таъкид кардани касе ба осонӣ аз ӯ даст кашанд.

С. Айни «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

2. Оқибат қарахитойён маҷбур шуданд, ки аз самарқандиён даст кашада ба вилояти худ баргашта раванд.

С. Айни «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик»

3. «Агар Ҳоҷӣ-Абдулазиз ҳамон одами манфур бошад, ман аз вай даст кашадам...»

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

4. — Ман ба ту охири бор мегӯям, — таҳдидкорона гуфт Мӯсоев. — Аз Шодигул даст каш! Агар даст накаши, аз худат гила кун.

С. Улуғзода «Навобод»

5. Аз молу чони мардум даст кашед! Худро шармсор накумед!

*С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»*

6. — «Қоратон бисъёр зарур бошад ҳам, як дам аз вай даст кашед, аз «нӯги хамир» гӯён ба ҳар дуи мо ду ангуштарин диҳед».

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

7. Фирӯза шарм карда гуфт, ки вай раксида наметавонад. Аммо Мағфират аз вай даст накашид, гуфт, ки ҳамаи канизҳо ва каниззодаҳо мераксанд ва ҳунар медонанд, ҳеч мумкин нест, ки Фирӯза ягон ҳунар надошта бошад.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

137. Дасти касе қач будан

дузд, хиёнаткор будан.

Лекин агар машқоб қаллобӣ кунад, дасташ қач бошад, ба зану фарзанди мардум бо чашми бад нигоҳ кунад, он вақт ҳар чӣ кор карда метавонем.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

138. Аз дасти касе кор меомадагӣ шудан

1. аз ӯҳдаи иҷрои кор мебаромадагӣ шудан, кор карда метавонистагӣ, ӯҳдабаро шудан, 2. ба камол расидан.

1. Вақте ки аз дастам кор меомадагӣ шуд, баъд ба хотиратон омадам-мӣ?

«Тоҷикистони советӣ»

2. Акнун, ки аз дасти ман кор намеомадагӣ шуда монд, маро пеш кардан меҳақад...

С. Айни «Ғуломон»

3. Аммо хангоме ки аз дасти бачаи пухтаю чолок кор меомадагӣ мешавад, дар қатори ду хизматгори калон-солаш корҳои вазнин-вазнинро супурдан мегирад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

139. Аз дасти касе кор омадан

кореро иҷро карда тавонистан, аз ӯҳдаи иҷрои коре ва ё амале баромадан.

1. Худатон ягон кор накунад, аз дасти мо одамони омӣ чӣ кор меомад?

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. — Модарҷон, парво накунад, аз дасти тағоиям ҳеҷ кор намеояд. Овора шуда нагарданд. Зӯри беҳуда миён шикастааст.

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

3. — Ту ҳофизи хушовоз ҳастӣ,— тасдиқ кард Саидов. — Аз дасти ту ҳар кор меояд, Сафарҷон.

Б. Шоҳин «Қаҳрамон» («Тоҷикистон»)

4. Аз дасти ин дев ҳар кор меояд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

140. Даст кофтан

ба чизе даҳолат кардан, кордор шудан.

1. Баҳодур, ки таншарики дуздон буд, ҳиссае аз молу пули дуздӣ барои худ гирифт ба дуздон даст нақофт.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. Як шаб дуздон хонаи ҳамсояҳои Шарофатро заданд, аммо ба хонаи Шарофат даст нақофтанд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

3. Аз ҳамин рӯз сар карда, ҳар рӯз ба мактаб рафтани гирифтам, амакам ва янгаам дигар ба ман даст нақофтанд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

4. Даст кофтан ба ҳаққи ятимон гуноҳи азим аст.

А. Баҳорӣ «Хотираҳои саёҳати
бистрӯза» («Шарқи сурх»)

141. Дасти кӯтоҳ

1. очизӣ, нотавонӣ, 2. камбағалӣ.

1. Дар ин сурат ман ба ин қади дуто ба дари кӣ кор
кофта меравам ва бо ин дасти кӯтоҳ аз кучо нон ёфта
мегирам?

С. Айни «Ғуломон»

2. — Пӯлодчон-уко, охир чӣ кор кунам! Дастам кӯ-
тоҳ, сарам ҳам аст, чунки пул надорам.

Қ. Наимӣ «Соли 1916»

142. Дасти касе дар чое, коре кӯтоҳ будан

1. аз ихтиёри касе берун будан, ба чое қудрати ка-
се нарасидан.

— Ба Самарқанд... дар он ҷо дасти зулми ин мута-
валлӣ кӯтоҳ аст...

Ҷ. Икромӣ «Духтари ноком»

143. Дасти касеро кӯтоҳ кардан

касеро аз иқтидор маҳрум намудан, имконият на-
додан.

1. Ба қарибӣ рӯзи саёҳат ба охир мерасад, дасти зул-
ми Азимшоҳ кӯтоҳ мешавад, ҳокимияти нав пеши роҳи
ӯро мегирад.

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои
драматурғони Тоҷикистон»)

2. Кӯтоҳ кунад дасти ситамро зи сари халқ,
Ташкили ҳамин фаълаи бинову дигар ҳеч.

А. Лоҳутӣ «Қуллӣёт», ҷ. I

144. Дасти касе кӯтоҳӣ кардан

1. аз ӯҳдаи коре, чизе набаромадан, 2. дар коре очиз,
нотавон будан.

1. — Барои харҷу хароҷоти оймулло дасти мо кӯто-
ҳӣ мекунад...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

2. Баъзеҳо мегӯянд, ки ба ғалла нигоҳ кунем, кори пахта мемонад, ба пахта зӯр диҳем, ба кори ғалла дастамон кӯтоҳи мекунад...

145. Дасти надомат ба (бар) сар задан

1. пушаймон шудан, 2. худро сарзаниш кардан.
Ақлу фаросотро пеш гир, хазинаи халқро барбод макун, то ки рӯзе дасти надомат бар сар назанӣ!

«Хорпуштак»

146. Ба дасти касе об рехта натавонистан

дар хунар, дониш, фиребу найранг ва ғайра ба касе баробар шуда натавонистан, касе аз касе дар чизе хеле паст будан.

1. Аммо сартароши ман бошад бо як забони махсуси ихтироъкардаи худ ҳақиқатан маро «қоил карда», бовар кунонд, ки он «қаҳрамон»-и дар «Алфалайла» буда ба дасти ин шахс об ҳам рехта наметавонад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Шумо бо тамоми таҷрибаю донишатон ба дасти ман об рехта наметавонед.

«Хорпуштак»

147. Чизеро ба даст овардан

1. ба чизе соҳиб шудан, чизеро аз худ кардан, 2. чизеро ёфтан.

1. — Дар муддати каме соҳаҳои асосии дониши замони худро ба даст оварда, дар миёни аҳли илм шӯҳрат пайдо мекунад...

А. Мирзоев «Биной»

2. Одамоне ҳам буданд, ки нони хоҷагиро «бедарди-миён» ба даст меоварданд.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

3. Аз ким-кучо «Муш ва гурба»-и Убайди Зокони ро ба даст оварда буд...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

148. Дасти одам гул (аст)

одамизод қобил аст, ки ҳар қореро ба хубӣ иҷро на-
мояд, неъмату зебогии ҳаёт маҳсули меҳнати одамон
аст.

1. «Дасти одамизод гул аст» — мегӯяд зарбулмасали
тоҷик. Мо ба ин калимаи озодиро ҳамроҳ карда мегӯем:
«Дасти одамизоди озод гул аст». Чунки меҳнати озод
набудагӣ барои одамизод ранҷу кулфат аст. Меҳнати
озод бошад, гул аст, ки димоғи одамизоди меҳнатқашро
муаттар мекунад.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. Ана ҳамин тавр, замин паси замин, саҳро паси
саҳро пур аз зару гавҳар аст. Ҳар кас, ки тамошои онро
мекунад, рӯҳаш тоза гардида, дилаш ба ҷӯш меояду бе-
ихтиёр чунин як мақоли халқро ба ёд меоварад: «Дасти
одам — гул».

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

3. Се сол аз миён нагузаштаасту биёбон ба гулистон
табдил ёфтааст. Мо дарҳол зарбулмасали «дасти одам
гул аст»-ро ба хотир оварда, ба бунъёдкунандагони боғ
офарин гуфтем...

«Тоҷикистони советӣ»

149. Чизе аз дасти касе омадан

1. қореро иҷро карда тавонистан, аз ўҳдаи иҷрои қо-
ре баромадан, 2. қодир будан.

1. — Як қор дорам, намедонам мекунед ё не?

— Агар аз даст ояд, мекунам.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. Лекин аз дастам ҳар чӣ ояд, мекунам гуфт.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

3. — Аз шумо миннатдор ҳастем, хайрхоҳи шумо
ҳастем, то аз дастамон омадан ба шумо ёрӣ медиҳем.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

4. Ман камбағал ҳастам, ба ту ёрӣ додан аз дастам намеояд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониш мо»

5. Вай духтар хурд не, ҳар кор аз дасташ меояд.

Алихуш «Шестопалов»

(«Шарқи сурх»)

6. Рав, ҳар чӣ аз дастат биёяд, кардан гир!

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

150. Чизе ба даст омадан

ҳосил шудан, ба вучуд омадан.

1. Қолхози шумо колхози пахтакор аст, боигарии он асосан аз пахта ба даст меояд.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Муваффақият худ аз худ ба даст намеояд.

«Тоҷикистони советӣ»

151. Дасту остин барзадан

1. барои иҷрои коре тайёру омода шудан, 2. нағз, ҷаққон, боғайрат кор кардан, 3. кӯшиш кардан, ғайрат нишон додан.

1. Ҳамаи ин гапҳо барои ба кор баромадани ман бошад, майлаш, ман аз худи пагоҳ дасту остинро бармезанам.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. «Хоста рӯзи бехтаринамро,
Барзада дасту остинамро,
Тӯй сар мекунем аз сари нав,
Ки арӯси ман ояд аз Маскав».

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озод»

152. Дасту панҷаи касе ба кор нарафтан

Ниг. Ба чизе дасту дил нарафтан.

Лекин дасту панҷаи Бибичоргул ба кор намерафт...

С. Айни «Ғуломон»

153. Дасту панҷаи касе дуруст (будан)

тавоно, соҳибхунари будан.

— Дасту панҷаат дурусту лекин забонат ганда-дия, бача!

*Ҳ. Карим ва Дунган «Соли 1916»
(«Шарқи сурх»)*

154. Бо дасту по (будан)

1. дар коре чобуку чолок будан, ба кор мохир будан,
2. соҳибхунари будан.

1. — Духтарам хеле бо дасту по.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Маълум мешавад, ки падари Абдусаттор марди бо дасту пой будааст.

«Маориф ва маданият»

155. Дасту пой касеро аз замини осмон кандан

1. касеро аз ҳама чиз махрум кардан, 2. ноумед намудан, 3. очиз, нотавон кардан.

1. Вақте ки қарзи падарам вазнинтар мешавад, бой барои «эҳтиёт» заминхоро ҳосилгарав мекунад, кам-кам чуфти гов ва асбоби деҳқонӣ ҳам аз дасти падарам ба дасти бой мегузарад, падарам, ки буду нобудаш аз даст рафта, дасту пояш аз замини осмон меканад, ночор ба хизмати бой мебарояд...

С. Айни «Дохунда»

2. — Барои таъзири билмол кардан,— гуфт Мулло Навруз, ки он ҳам ба қатори Назарбой ба деҳқонии даъвогар шуда омада буд,— мол доштани онҳо лозим аст. Ва ҳол он ки онҳо чизе надоранд ва дасту пошон аз замини осмон кандагӣ аст.

С. Айни «Фуломон»

156. Аз дасту по афтидан

1. пири ғартут шудан, 2. нотавон ва очиз гаштан.

Ман ҳанӯз аз дасту по наафтадам, кор карда метавонам.

*Ғ. Абдулло «Водии бахт»
(«Маориф ва маданият»)*

157. Дасту по гум кардан

1. саросема, музтариб гардидан, чӣ кор кардани худро надониста мондан, 2. хиҷолат кашидан, шарм доштан.

1. — Одамони амир,— гуфт яке аз онҳо,— чунон дасту пой худро гум кардаанд, ки баъд аз куштани ин чади-дон мурдахошонро ба як тараф нест кардан ун тараф истад, лоақал саллаву чомаи онҳоро ҳам кашида нағрифтаанд.

С. Айни «Дохунда»

2. Қурбон аз хурсандӣ дасту по гум карда, бо тамоми овозаш фаръёд зад...

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

3. Ҷуро дар ҳолати беҳушӣ оварданд. Маҳбуба аввал дасту по гум карда монд.

П. Толис «Вақте ки заводҳо гудоки саҳарӣ мезананд...» («Шарқи сурх»)

158. Дасту по задан

1. чидду чаҳд ва саъю кӯшиш кардан, 2. талошу мубориза кардан.

1. Беҳтар ки барои бахту саодати худатон дасту по занед, нагузored, ки кампир бахти чавони шуморо ба зери кафшҳои кӯҳнаи худ помол кунад...

*Ҷ. Икромӣ ва Е. Мительман
(«Кӣ айбдор?»)*

2. Илмия бошад, сад дасту по занад, пинаки ӯро ҳам вайрон карда наметавонад.

«Тоҷикистони советӣ»

159. Аз дасту по мондан

1. оқиз, хаста, фартут шудан, 2. аз кор мондан, кор карда натавоништан.

1. Нағзаш ҳамин, ки ҳеч кас аз дасту пой худ намонад.

Ғ. Абдулло «Шери занҷиршикан»

2. — Боз мабодо пагоҳ баробари колхозчидухтар пахта мечинам гуфта аз дасту по намонед...

Ч. Одинаев «Колхозчидухтар»
(«Шарқи сурх»)

160. Дасту по хӯрдан

Ниг. Дасту по гум кардан.

1. Дар назди номзад ба депутатҳои Совети Олӣ — Раҳматҷон Рашидов мӯйсафедҳо каме дасту по хӯрда, дар дақиқаҳои аввал ҷи гуфтан ва аз ҷи сар кардани гапи худро надониста монданд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

2. Ростӣ гап, ин таклифи ногаҳониро шунида, ман дасту по хӯрда мондам...

П. Толис «Тобистон»

161. Ба дасту по хино бастан

1. аз ҷо начунбидан, бе ҳаракат ништастан, 2. ба коре даст назадан, кор накардан.

Саиднисоро ба мактаб намонда, дар хона ба дасту пояш хино баста мондааст.

«Хорпуштак»

162. Ба чизе даст расидан

1. ба чизе имкон доштан, 2. вақт доштан.

1. Агар дасташ мерасид, ба худааш кайҳо хонаю ҷои алоҳида карда мегирифт.

Ч. Икромӣ «Тақдири бофанда»
(«Шарқи сурх»)

2. Дар вақте ки ман ба синни мактабӣ расидам, дастӣ падарам намерасид, ки маро шахсан хононад.

С. Айни «Мухтасар тарҷимаи
ҳоли худам»

3. — Оҳ, духтари азизам, қорам аз мӯи сарам зиёд, ҳар рӯз омадани мешудаму ҳеҷ дастам намерасид...

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

163. Дасти расо доштан

қудрат доштан, имконияти моддӣ доштан.

Баъзе аз онҳо — мисли Фируза вақт дошта бошанд ҳам, пулу дасти расо надоштанд, ки харочоти мактабро диҳанд.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

164. Ба касе, чизе даст расондан

1. кордор будан, мудохила намудан, 2. тачовуз кардан.

1. Муллоҳои калон ва умуман калоншавандагони Бухоро ба сифати муллозода ва хусусан барои Ҳоҷӣ-маҳдум шуда омаданаҳ хурмат мекарданд. Бинобар ин ба ӯ бе ягон сабаби аз тарафи калонон қабулшаванда даст расондан душвор буд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Ман нағз медонистам, ки Абдуллатифтағо ба Қосимҷон даст намерасонад ё худ дашному ҳақорат намекунад.

П. Толис «Тобистон»

3. Зеро вай ба мулкияти замину оби шумо даст нарасонда буд.

С. Айни «Фуломон»

165. Аз даст рафт

1. аз даст баромадан, 2. маҳрум гардидан аз чизе.

1. Бо вучуди ин «мардӣ аз даст наравад» гуфта ду сархона бангро пай дар пай тамоман худам кашидам.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

2. Байрақи сайёр, ки чор рӯз пеш аз дасти звенои Хайрӣ ба дасти звенои Бобочон ғузашта буд, дар арафои ид боз аз даст рафт.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

3. Агар корро ба раъи ин роҳбарони даҳаньяла монед, ҳукумат аз даст меравад.

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

4. Дав, ки духтарат аз даст меравад.

Ч. Икромӣ «Тақдири бофанда»
(«Шарқи сурх»)

166. Дасти рости касе будан

Ёрдамчӣ, муовини наздики касе будан.
Истад бошад, дасти рости падараш буд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

167. Дасти касеро рост кардан

Низ. Дасти касеро ром кардан.

Ҳамаи мо шогирди ҳамин кас. Агар ин кас нонамон
нимта мешавад гуфта натарсанд, дасти бачаҳоро рост
кардан мушкил не...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

168. Аз дасти касе рӯз надидан

аз ҷабру зулми касе ба танг омадан.

Восеъ ба мардум итоб карда мегӯяд, ки амлоқдорҳо
ҳамаи дону ғаллаи ӯро тала карда бурданд ва барои зин-
дагӣ чизе боқӣ нагузоштанд, деҳқонҳои дигарро ҳам ин-
чунин талаю тороҷ мекунанд ва аз дасти онҳо дигар рӯз
дидан мумкин нашуда монд.

Ҷ. Икромӣ ва А. Одинов
«Аҷоиботи сафар» («Шарқи сурх»)

169. Дасти касе сабз будан

дӯстдори дарахтшинонӣ, ободӣ будан, дар дарахт-
шинонӣ ва зироат моҳир будан.

Дасти инсони советӣ сабз бошад ҳар кучо,
Халқи дасташ сабз дорему дилаш пур аз чадал.

М. Аминзода «Шеърҳо»

170. Дасти касе сабук будан

касе ки ҳар кори мекардагиаш ба хайр меанҷомад.

Мардум муаллими худро аз духтур ҳам зиёдтар ме-
донистанд.

«— Дасти ту сабук аст, муаллим, мегуфтанд, биё ху-
дат даво кун!»

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

171. Дасти касеро сабук кардан

мушкилии касеро осон намудан, ба касе дар анҷом додани корҳояш мадад расондан, як қисми кори касеро ба ўхдаи худ гирифтан.

— Ба модарам ёрӣ мерасонидам, дасташонро сабук мекардам.

«Тоҷикистони советӣ»

172. Дасти касе сабук шудан

камкор, камташвиш шудан.

1. Фақат аз нӯги кор ҳамонаш ба вай маъқул афтод, ки барзагов ва асп аз оғили танг баромада, ҷойро барои модагови ў кушод гузоштанд ва дасти ў хеле сабук шуда монд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Саломатхола бо шавҳараш гашта обдориро нағз омӯхтагӣ, ба вай фармудан гиред, натарсед. Дасти худатон сабук мешавад.

*Ҷ. Икромӣ «Раис»
(«Шарқи сурх»)*

173. Дасти касе саҳт будан

ҳасис, мумсик будан.

— Хола, дасти модаршӯятон бисъёр саҳт будааст-дия?

«Тоҷикистони советӣ»

174. Дасти касе холӣ будан

бекор будан, машғули коре набудан, аз кор фориғ будан.

1. Дар вақтҳое, ки дасташ аз савдо холӣ буд, баъзе муллоҳоро ба сари дӯконаш ҷеғ зада, баъзе масъалаҳои диниро, ки нӯгирумолий карда гирифта буд, ба мён меандоخت ва бо онҳо мунозира мекард.

С. Айнӣ «Марги судхур»

2. Охир вай звено, кораш бисъёр, дасташ холӣ не.

*С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»
(«Пьесаҳои драматургии Тоҷикистон»)*

175. Дасти худро ба бағал андохта (зада) ништастан

бекор ништастан, ба коре начаспидан.

1. Дар муқобили ин ташаббуси хоинонаи бойҳо гу-
резаи қишлоқ Рӯзимурод дасташро ба бағал андохта
дам нанишаст.

С. Айнӣ «Ятим»

2. Даст ба бағал зада ништастанд.

С. Фанӣ «Тӯй»

176. Дасти худро ба оби гарму хунук (сард) назадан

1. ҳеҷ кор, меҳнат накардан, 2. ташвиш, машаққати
зиндагиро надонистан.

1. Бар болои ин дар хонаи ман хобида дасташро ба
оби гарму хунук назад, хӯрд, пӯшид.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Агар роҳи пайдову пасандоз меҳнат бошад, чаро
ман бо вучуди шабу рӯз кор карданам чизе надорам,
аммо бой, ки ҳеҷ гоҳ дасташро ба оби сарду гарм на-
мезанад, тамоми деҳаро соҳибӣ кардааст?

С. Айнӣ «Фуломон»

3. Рӯзҳои ид ва меҳмондориҳо Оиша дасташро ба
оби гарму хунук намезад, ҳамаи кори ӯро дигарҳо кар-
да медоданд.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳгорам»

* 177. Аз дасти худ гузаронидан

1. ба чизе, касе назорат кардан, чизеро аз назари
диққати худ гузаронидан, 2. кореро мувофиқи матлаби
худ кардан.

1. Ӯ дар харчи рӯзгораш хеле сарфакорӣ мекард ва
ҳамаи харочотро аз дасти худ мегузаронд.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. Вай мактуб ва коғазхоро сар-сариёна хонду дар бадали чанд дақиқа хамаи онхоро аз даст гузаронд.

«Хорпуштак»

178. Дасти худро оташкову мӯйро чорӯб кардан (сохтан)

кореро аз сидк, бо чидду ҷаҳди тамом иҷро намудан.

1. Дастамро оташкову мӯямро чорӯб карда, якумр канизатон шуда хизмат мекунам.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Дастамро оташкову мӯямро чорӯб сохта хизмати даргоҳатонро мекунам.

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

179. Дасти хушк

бе тӯҳфа, бе дастовез, бо дасти холӣ

1. Аммо ҳеч кадоми онҳо дасти хушк набуданд: яке як ҷувол харбуза, дигаре ду қачова ангур, сейёме як ҷувол ҷав... ва монанди инҳо чизҳо доштан.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Насиб бошад, дасти хушк барнамегардед.

180. Бо дасти хушку холӣ

1. бе тӯҳфа, бе дастовез, 2. бе асбобу анҷом, бе аслиҳа.

1. Шокирамак аз дари хавлӣ бо дасти хушку холӣ даромада омад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Фриц гумон мекунад, ки танҳо вай пулемёт дораду дар ин ҷо одамон дасти хушку холӣ нишастаанд...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

181. Аз дасти чап хестан

1. бадқаҳр, бадҷаҳл, оташин будан, 2. барор наёфтани қор.

— Қодирамак, имрӯз аз дасти чап хестагӣ барин меномаяд.

Б. Раҳимзода ва М. Рабиев «Дар сояи шипанг» («Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)

182. Даст шиканад, даруни остин

пинхон мондани сирре; сирри одамон пӯшида.

— Айб дар ҳар сеи мо! Умрат дароз шавад, чон ука,
«даст шиканад, даруни остин» гуфтаанд.

У. Умаров «Кӣ айбдор?»
(«Пъесаҳои якпардагӣ»)

183. Даст шустан аз касе, чизе

аз касе, чизе умеди худро кандаи, аз баҳри чизе гу-
заштан.

1. Ҳар кас ки худаширо таърифу тавсиф кунад, аз-
он кас даст шӯед...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

2. «Албатта раисро ҳам ёфта, гапҳои заруриро ба-
гӯши вай рехта мондан лозим, то ки аз ин ҳамдеҳаи
худ даст шӯяду аз ман дил наканад...»

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 11

3. Агар баъди рафтани ман ба ин духтар осебе ра-
сад, шумо аз чони худ даст шӯед!

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

184. Дасти касе қалб будан

1. дузд будан, 2. фиребгар, қаллоб будан.

— Маълум мешавад, ки ин мироб ба зоҳир одами-
нағз барин намояд ҳам, дилаш қач ва дасташ қалб-
будааст!

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо».

185. Дасти касеро ҳалол кардан

хатна кардан.

— Имсол корат хуб менамояд,— арбоб гуфт,— пи-
сарат ҳам дастъёр шуда мондааст, зудтар дасташро ҳа-
лол кун.

С. Айнӣ «Дохунда»

186. Аз дасти касе ҳеҷ кор намондан

1. ҳамакора будан; бисъёрхунара будан, 2. аз ўҳдаи иҷрои ҳар кор баромадан.

1. — Ман,— гуфт вай,— дар чавонӣ бисъёр корхоро кардагӣ, аз дастам ҳеҷ кор намондааст!

Ҷ. Иқромӣ «Тори анкабут»

2. — Ачабо,— мегуфт пиразан худ ба худ,— аз дасти зану духтарони ин замона ҳеҷ кор намонда будааст-дия.

«Занони Тоҷикистон»

ДАСТА

187. Даста додан

ҷӯш задан, ғалаба кардан, бологирӣ намудан.

1. Рӯзе рағи кунҷковиам даста дода, аз набераи панҷсолаи Нурмуҳаммад пурсидам...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

2. Дар ин вақт Файзибойро ақидаи хурофотпарастии авомонаш даста дода, гуфт...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

ДАСТАМ

188. Аз дастам корамро гиру аз даҳонам
нонамро гир

корамро куну ҳаққатро гир; кор мекунию меҳурӣ.

— Хабарат ҳаст, духтарам, ки ман дина боғи лаби Сойро ба Саид ваеиқа кунонда додам? Рав гуфта ду таноб ғузаро ҳам ваъда кардам. Саид аз ин илтифоти ман ниҳоят хурсанд шуд. Бо қавли гапе «Аз дастам корамро гиру аз даҳонам нонамро гир». Тирамоҳ, духтарам, худо расонад, ҳосилро ки ғундоштем, шикасту рехти хонаҳоро дуруст карда, ба ҳар дуягон медиҳам.

Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)

ДАСТАТ

189. Аз дастат чӣ кор меояд?

аз ўҳдаи иҷрои чӣ кор мебарой? кадом корро иҷро карда метавонӣ?

1. — Аз дастат чӣ кор меояд?

— Ҳар гуна меҳнати сиёҳ бошад, мекунам.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Дар ин синну сол аз дасти ман чӣ кор ҳам меомад!

Х. Аскар «Қолинбоф» («Тоҷикистон»)

ДАСТБОЛО

190. Дастболо шудан

Ниг. Дасти касе боло гардидан.

— Духтарони ин солу замона, агар касеро маъқул ёбанд, қасдан ўро ба шӯр меандозанд ва бо ҳамин, дар оянда аз вай дастболо шудан мецоҳанд.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

ДАСТДАРОЗӢ

191. Ба касе, чизе дастдарозӣ кардан

Ниг. Ба касе, чизе даст дароз кардан.

1. Писараш дар Дарвоз ба босмаҷиён калон шуда будааст, ки вай ҳам дар вақти дастдарозӣ карданааш ба як духтари шугнонӣ бо тири як тоҷики фидой кушта шудааст.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Он ки ба мо дастдарозӣ кунад.

Бо сараш албатта ки бозӣ кунад.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

ДАСТКУШОД

192. Дасткушод шудан

боҳиммат, сахӣ, чавонмард шудан.

— Иштиҳо карнай, рафиқ комиссар, хусусан дар вақти бекорӣ. Старшина бошад, ҳеч не ки дасткушод шавад.

Ҷ. Икромӣ «Қаҳрамони канори Днепр»

ДАСТКҶТОҲ**193. Касеро дасткӯтоҳ гардонидан**

1. касеро аз чизе боздоштан, 2 касеро аз чизе маҳрум кардан.

Ҳоким ва амалдорони худсари маҳаллиро аз торочи фукаро дасткӯтоҳ гардонид.

С. Айнӣ «Алишер Навоӣ»

ДАСТКҶТОҲӢ**194. Дасткӯтоҳӣ кашидан**

1. мӯҳтоҷ будан, аз ҷиҳати моддӣ танқис будан.

Ӯ одампарвар буд, бо вучуди зиёд надоштан ва баъзан дар харҷҳои зарурӣ дасткӯтоҳӣ кашиданаш ба афтадагон, ба муллобачагони қишлоқ бо ягон роҳ ёрмандӣ расонда меистод.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III

ДАСТМОЯ**195. Даستمояи касе ба ғалтак баромадан**

аз коре зарар дидан, шикаст хӯрдан.

Оқибат аз ҷойхонадорӣ зарар кашида, «даستمояш ба ғалтак баромада», ночор ба деҳаи худ баргаштааст..

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

ДАСТРАС**196. Чизеро дастрас кардан**

чизеро осон, фаҳмо, имконпазир кардан.

1. Онҳо дар ҳаракати ба омма дастрас кардани илму фан мебошанд.

2. Аммо ҷоиз аст пурсем, ки ташкилоти партиявӣ ҷолхоз дар бобати дастрас кардани таҷрибаи машъалҳо чӣ кор кард?

«Тоҷикистони советӣ»

ДАСТУРХОН**197. Дастурхони кушода доштан**

1. меҳмоннавоз будан, 2. имконияти меҳмондорӣ доштан.

Азбаски бойбача буд, дастурхони кушодае дошт, баъзе шоирон ва мусиқанавозон ба он чо омада мерафтанд.

С. Айни «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

198. Дастурхони касеро поймол кардан

носипосӣ, кӯрнамакӣ, номардӣ кардан, ба нағзӣ ба-дӣ кардан.

Ҳамин ки шикамашон сер шуд, дастурхонро поймол мекунад...

С. Айни «Доҳунда»

ДАЪВО**199. Даъвои нони қоқ**

1. даъвои беасос, 2. даъво барои чизи беарзиш.

— Чаро чанчоли хушк ва даъвои нони қоқ будааст, як чанчоли 50-тиллоист.

С. Айни «Ғуломон»

ДАЪВОГАР**200. Даъвогари суст қозиро муттаҳам кардааст (мекунад)**

ба одами бефаҳм нағзӣ карданӣ шавед, ӯро ҳимоя кунед, шуморо шарманда мекунад.

1. Вай ландаҳури ношуд, вай ғариштаи аз зоида шуданаш пушаймон ва хари аҳмак киروي оворагӣ ҳам намекунад. Даъвогари суст қозиро муттаҳам кардааст.

П. Толис «Тобистон»

2. Ҳатто вақте ки худи мо ба миёна даромадему ҳаққи шуморо рӯенида додани шудем, «даъвогари суст қозиро муттаҳам мекунад» гуфтагӣ барин моро шарманда кард.

*Р. Чалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

ДАҲ

201. Даҳ ангушт (панча)-ро ба даҳон андохтан (гирифтан)

1. чашмгуруснагӣ кардан, 2. якбора ва ҳарисона ба якчанд кор часпидан.

1. Ғайр аз ин, даҳ панҷаро ба даҳон андохтан ҳам нағз нест. Мардум чӣ мегӯяд? «Ду бачадор шуда занаш боз кор мекунад?»

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

2. Даҳ ангуштро ба даҳон андохта, ба як сари қоқаш ҳам столи директориин пункт, ҳам хӯрчини мудири анборӣ ва ҳам сандуки пӯлодини кассириро ба китф бардошта гирифт,

«Хорпуштак»

202. Даҳ ангушт (даст) ҳунар будан

1. пурҳунар будан, 2. аз ўҳдаи иҷрои ҳар коре баромадан.

1. Шукр, харидорам ҳаст. Даҳ ангуштам ҳунар. Хотирчамъ бош, ман бекор наместонам.

«Тоҷикистони советӣ»

2.— Мунаввархон, даҳ дастатон ҳунар-дия. Ҳамаи коратон табъи дил.

С. Ғанӣ «Табассум»

203. Даҳ ману даҳ сер шудан

рӯҳафтада; расво ва шарманда шудан.

Вақте ки мӯйсафед аз кӯча баргашт, дид, ки Давлатбибӣ даҳ ману даҳ сер шуда, дар дасташ лаълию дастурхони овардагеш ба сари кӯча меравад.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

204. Даҳ панчаро ба даҳон андохтан

Ниг. Даҳ ангуштро ба даҳон андохтан.

«Ин, мегӯяд ранс, холи ҳозир ташвиши барзиёдӣ. Якбора, мегӯяд, даҳ панчаро ба даҳон андохтан мумкин нест.— «Ба чогах нигоҳ карда пой дароз кардан даркор» будааст. Мо пул надоштаем, Хулосаи калом, ҳоло барвақт будааст...»

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

ДАҲОН (ДАҲАН)

205. Даҳони касе аз чизе пур шудан

аз гуфтани чизе маза кардан, фараҳманд гардидан.
— Чӣ тавр нағз; Мағ-фират-ҷон! Даҳони кас аз гуфтани ин нӯм пур мешавад...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

206. Даҳони касеро аз пушти гӯш кушодан

1. ба даҳони касе задан, 2. касеро танбех кардан, адаби касеро додан.

1. Даҳонкалонии маҳаллаашон «Ба ту гап нарасидааст, дам шав, ки даҳонатро аз пушти гӯш мекушоянд!» — гӯён нафаси онҳоро дар гулӯяшон мепечониданд...

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. Аммо одамони барои беадабӣ даҳонатро аз пушти гӯшат кушода мемондагӣ ёфт мешаванд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

207. Ба касе, чизе даҳон андохтан

чизеро аз касе талаб кардан, касе, чизеро аз касе илтимос намудан, дар талаби чизе дар назди касе суҳан ба миён овардан.

1. Шунидам, ки ту назди малика густохӣ карда, ба канизаки вай даҳон андохтай?

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

2. — Ман бо ҷону дил ба шумо меодам-ку,— меғӯяд сохиби ҳавлӣ ба қозӣ шунавонда,— аммо ба ин гӯнг каме пештар эшони қозӣ даҳон андохта буданд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

208. Аз даҳони касе асал чакидан

сухани хубу хайрхоҳона гуфтан: дар мавриде гуфта мешавад, ки касе суханони нек гӯяд.

Он кас шуморо чунон дӯст медоранд, ки номатонро ба даҳон гиранд, аз даҳонашон асал мечакад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

209. Аз даҳон афтода

чизи кӯхнашуда, аз хотирҳо фаромӯшгардида.

Ин бозии шумо бисъёр обшуста ва аз даҳон афтода мебошад, барои фиреб додани мардум ягон найранги нав меёфтанд, бехтар буд...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

210. Аз даҳон баромада мондан (рафтан)

1. тасодуфан чизеро гуфтан, 2. дар гуфтугӯӣ хато, сахв кардан.

«Мон, хафа нашав, дар болои қаҳр аз даҳонам баромада рафт» меғуфт.

211. Даҳани касеро бастан

1. касеро аз гуфтани чизе боздоштан, хомӯш гардонидан, 2. касеро розӣ кунондан; ришва додан; забонкӯтоҳ кардан, 3. дар музокира, мубоҳиса касеро мағлуб намудан.

1. Агар зудтар пеши ин корро нагирӣ ва духтаратро ба касе номзад карда даҳони мардумро набандӣ, росту дурӯғ ҳикоятҳо бофта ба муфт бадном ва бепардааш мекунанд.

С. Айни «Дохунда»

2. Нону намаки раис даҳонатонро баста монд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. Вай аввалин касе шуд, ки даҳони таънаомези бад-андешагонро баста, равиши тараққиёти адабиёти тоҷикро асосан муайян намуд.

Ш. Ҳусейнзода «Сурудсарои Панҷруд»

4. Агар яке аз инҳо фаҳмида монад ҳам, бо ним шиша арак даҳони ўро бастан осон буд...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

212. Даҳон бефаровез

1. беибо ҳар гапро гўянда, бадгўй, дар сухан бе-бо, 2. шаттохгўй.

— Дафъ шав, аз пеши назарам дур рав, шумхабари кўрнамаки даҳон бефаровез!

С. Айни «Марги судхўр»

213. Даҳони касеро бӯ кашидан

мақсади касеро фаҳмидан, аз фикри ботинии касе оғоҳӣ ёфтан.

— Ин мақсадатонро пештар ба ман мефаҳмондед, ман даҳони ину онро бӯ кашида, ба шумо хабар меовардам...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

214. Аз даҳони касе бӯи шир омадан

киноя ба кӯдак, хурд будан; ба камол нарасида будан.

1. — Ҳанӯз аз даҳонат бӯи шир меояд, аммо ту худро сисола мегўӣ.

С. Айни «Марги судхўр»

2. Онҳо ба Маҳбуба бо ҳурмат нигоҳ мекарданд: аз даҳонаш бӯи шир меояду одамро аз марг наҷот дод, мегуфтанд.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

3. — Ҳоло аз даҳони Барака бӯи шир меояд-ку! — гуфт масхараомез,

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

215. (Як, ду, се, чор) даҳон гап

1. якчанд сухан, 2. хулосаи калом, 3. изҳори мақсад ва муддао.

1. — Дер наместонӣ, як даҳон гап мешунавӣ меравӣ...

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. 1

2. Барои кампир як даҳон гап, як калима хабари бад дар бораи писараш кифоя буд...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

3. Рафта гирифта биёяму дар ин чо як-ду даҳон гап дуруст гуфта диламро хунук карда равам.

*С. Саидмуродов «Ҳамшира»
(«Маҷмуаи пьесаҳо»)*

4. Ба ӯ арз кард, ки ду-се даҳон гап дорад.

*Ф. Муҳаммадиев «Меҳри диёр»
(«Чароғи ирфон»)*

216. Ба (дар) даҳони касе гап наистодан

1. гап, сирро нигоҳ дошта натавоништан, 2. лаккӣ будан.

1. — Не охир,— гуфт вай,— бедарак хамин гапҳоро мезанетону пагоҳ-фардо овоза шуда меравад. Кошкӣ ба даҳони мардум гап истад.

2. — Ҷ, тағочаи бемаза! — гуфт табассум карда,— дар даҳонаш гап намеистад.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

217. Даҳони касеро гирду ғун кардан

1. ба касе одоби сухангӯиро омӯзондан, 2. касеро аз бадгӯӣ, аз лофзанӣ боздоштан.

— Даҳони маро гирду ғун кардагӣ хам хамин Рашидов шуд. Ҳақиқатан дар ҳар чо гап зада гаштан нағз не, кас бояд вазнин ва ботадбир бошад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

218. Даҳон дарвоза надоштан

Ниг. Даҳон бефаровез.

— Э, раис, даҳони мардум дарвоза надорад, хӯшмӣ, дар ин дунё кӣ наменӯшад?..

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

219. Ба даҳони касе задан

1. сухани касеро буридан; бо ҷавоби талху тунд касеро аз гуфтор боздоштан, 2. ба касе лукма додан.

1. Агар ман даҳон кушоям, «хуччатро нишон дех, сухани хушк шунида намешавад» гуфта ба даҳони ман задетон.

С. Айни «Фуломон»

2. — Ту, Ҳошим, аввал ба мо пул дех, баъд талаб кун.

— Пул нест, мо электростанция сохта истодаем! — «ба даҳонаш зад» ўро Ҳошим Қорвон. Дар бригадаат саду панҷох одам дорӣ, ҳар кадомаш яктаги тахта биёрад — саду панҷоҳта тахта мешавад.

С. Улуғзода «Навобод»

3. Шумо бошед «инро ман ҳам шунидам» гуфта ба даҳонам задед.

«Маориф ва маданият»

220. Ба касе даҳан задан

1. аз касе чизеро талабидан, ба чизе толиб шудан, 2. дар бораи чизе розигии касеро пурсидан, 3. дар бораи касе гап задан.

1. — Духтарат акнун калон шудааст, аз пасу пеш ба вай даҳан зада истодаанд, Ҳамробой хаёл дорад барои писари худаш пурсад; ба фаҳми ман, агар бой кас фиристонад, не нагуфта ҷавоб доданат даркор аст...

С. Айни «Дохунда»

2. Ба язнаи раис даҳан назанед, шаккоки мешавад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

221. Даҳон кушода натавонистан

1. ба касе гап, арзу ҳол карда натавонистан, 2. дар пеши касе ҷуръати гуфтор надоштан.

Мо, бечорагон, ба пеши инҳо даҳон кушода наметавонем, ҳоким ҳам тарафи инҳо, қозӣ ҳам тарафи инҳо...

С. Айни «Дохунда»

222. Даҳон кушодан

1. сухан кардан, гап задан, 2. эътироз намудан.

1. Агар ман даҳон кушоям, «хуҷцатро нишон дех, сухани хушк шунида намешавад», гуфта ба даҳони ман задетон.

С. Айни «Ғуломон»

2. Лекин ба ягон кас дар ин бора чизе нагуётон. Онҳо ҳар ду ваъда доданд, ки даҳон намекушоянд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

223. (Як, ду, чор) даҳон маслиҳат кардан

як бор, бо чанд калима гап бо касе маслиҳат кардан.

— Модоме ки ҳамин тавр будааст, як даҳон маслиҳат кунӣ, намешуд!

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)*

224. Даҳони касеро маҳкам кардан

Ниг. Даҳони касеро бастан.

Шарифшағол бо ӯ шинос аст, худи пагоҳ вайро ҷеғ зада меоварад ва даҳонашро маҳкам карда сар медиҳад, ки вай ба ҳеҷ кас аз ин хусус лому мим нагуяд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

225. Чизе аз даҳон мондан

чизе аз истеъмол баромадан, аҳамияти худро гум кардан, кӯхна шудан.

1. Пас аз ҳамаи ин, ба накли як ҳикояи аз даҳон монда ва шарҳи ривояти давраи ҳаёти Одаму Ҳавво бо як обутоби махсус сар кард.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

2. Рӯзҳо яке аз паси дигар мегузаштанду, ба қавли мардум, овозаи чанҷолҳои ақои Олим ҳам кӯҳна шуда, қариб аз даҳон мемонад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. Аз даҳон мондани харро нағз донад ҳам, орият аз даст наравад гуфта, аз харсавориҳои худ наемонад.

*С. Ғанӣ «Маҳмуди харбоз»
(«Тоҷикистон»)*

226. Даҳони касе мӯй баровардан

1. дар бораи чизе бисёр сухан гуфтаи, зиёд гап зада хаста шудан, 2. бисёр гап зада натиҷае нагирифтаи. Аз насиҳатгӯӣ ба ӯ даҳони ҳама мӯй баровард.

«Маориф ва маданият»

227. Ба даҳони касе мӯҳри хомӯшӣ задан

касери хомӯш кунондан, касери ба сукут водор намудан.

Ана ин асар — «Намунаи адабиёти тоҷик» ба фактҳои таърих пардаи он ифвогаронро дарронд ва ба даҳони онҳо мӯҳри хомӯшӣ зад.

С. Айнӣ «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

228. Даҳан на кӯтал дорад, на нишеб

1. ҳар гапро бемаврид гуфтаи, 2. бемаънӣ, бемантик гап задан; ҳарзагӯӣ кардан.

Рост мегӯянд, ки «даҳан на кӯтал дораду на нишеб» ва ҳар гапи ба даҳонаш омадаро гуфтаи қатӣ даррав сафедро сиёҳ ва сиёҳро сафед эълон кардан зӯри беҳудааст...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

229. Чизеро аз даҳон набаровардан

сирреро ошкор накардан.

1. — Ин сирро аз даҳонат набарор...

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Лекин ҳаргиз сабаби панҷ-шаш рӯз касал шуда хоб кардани худро аз даҳон набароред.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

230. Чизеро ба даҳан нагирифтан

чизеро харгиз номбар накардан, нагуфтан, ба забон наовардан, ёд накардан.

1. — Мурданро ба даҳан нагир...

С. Саидмуродов ва И. Исмоилов «Тӯҳмат»

2. Дигар артистка гуфтагӣ суханро ба даҳон нагир!

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои яқпардагӣ»)*

231. Ба касе даҳон нарасондан

1. касеро сарзаниш, коҳиш, танқид накардан, 2. ба касе эътироз накардан.

— Шумоён ба вай муомилаи нағз накардед. Юнус одами нағз, софдил аст... Ҳар кадоми мо ҳам камбудӣ дорем. Одамҳои солхӯрдари иззат кардан лозим.

— Дуруст,— тасдиқ кард Нуралӣ,— аммо ба шарте ки худи онҳо ба дигарон даҳон нарасонанд.

С. Улуғзода «Навобод»

232. Ба чизе даҳон нарафтан

ба гуфтани чизе ҷуръат накардан.

Ҳар чанд маслиҳат пухта шуд, лекин Сабоҳат намерафт ва чизе гуфтан мехост, вале даҳонаш нарафта дар бораи Гулбӣ хеле гап мезад.

*Б. Азизӣ «Никоҳи диллоҳ»
(«Занони Тоҷикистон»)*

233. Даҳони касеро нахорондан

касеро ба гуфтани чизе водор нанамудан, ба гап задан, ба муноқиша маҷбур накардан.

1. — Биёед монед, даҳонамро нахоронед, бе ҷанҷол шинем.

С. Улуғзода «Навобод»

2.— Биёед, муаллимҷон, ин қадар даҳонамро нахоронед, агар ин қиссаро гуфтан гирам, дар чил шабу чил рӯз ҳам тамом намешавад.

«Хорпуштак»

234. Ба даҳон об гирифтан

гап назадан, хомӯш будан.

1.— Чаро гап намезанед? Ба даҳонатон об гирифтед магар?

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. — Хола, ба даҳонатон об гирифтагӣ барин ин қадар хомӯш шуда мондед?

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

235. Даҳон олонидан

барои чизи беарзише аз касе илтимос кардан.

Албатта, фоидаи инро ҳам, чи тавре ки худатон медонед, танҳо нахӯрдаам. Наход кас ба рӯи ҳамин омада, даҳон олонида гап зада гардад.

«Хорпуштак»

236. Даҳони касеро поидан

интизори гапи касе шудан, мунтазири сухани касе будан.

1. Мӯйсафед риштаи суханро фавран ёфта натавониста, қадре хомӯш монд. Ман даҳони ўро поида истодам.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Роҳбарони РТС даҳони ревизорро мепоиданду ревизор даҳони онҳоро, кӣ пештар гап сар мекарда бошад?

«Тоҷикистони советӣ»

237. Бо даҳони пур нақл кардан

бо боварии комил гап задан.

1. Акнун ман метавонистам таърихи ихтирои ўро ошкоро ва бо даҳони пур нақл намоям.

А. Баҳорӣ «Заҳри шифобахш»
(«Шарқи сурх»)

2. Сурудҳои тӯи хонадоршавии пур аз суханҳои хурофию диниро даҳон пур карда, ҳама беистисно мехонданд.

Р. Ҷалил «Дар роҳи иҷрои вазифаҳои муқаддас» («Шарқи сурх»)

3. Бо даҳони пур, бо дили пур гап мезанад.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

238. Даҳони касе пӯк будан

1. дар пинҳон кардани сир устувор набудан, сирро нигоҳ дошта натавоништан, 2. лаққӣ будан.

— Хабар дошту пинҳон кардааст, ману ту барин даҳонаш пӯк нест...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

239. Ба даҳони пӯшида пашша намедарояд

аз беҳудагӯй дида хомӯш будан аълотар аст, аз хомӯшӣ касе зарар намебинад.

Лекин пас аз ин дӯсту душманро дон, ба ҳар кас бо-вар накун, ба ҳар кас лаққидан нагир! «Ба даҳони пӯшида пашша намедарояд» мегӯянд, рост аст.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

240. Даҳони касеро равған кардан

ба касе пора дода матлаби худро ба даст даровардан.

— Ҷӣ кор мекардам, ҳамон пулҳоро оварда дех, ки ман рафта даҳони ҳамаи онҳоро равған кунам.

«Хорпуштак»

241. Ба касе даҳан расондан

Ниг. Ба касе, чизе даҳон андохтан.

Нигина зархариди ман аст, ҳеҷ кас ҳақ надорад ба вай даҳан расонад, ҳатто вазир ҳам!

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

242. Аз даҳони касе сақич,
аз чашмаш сурма задан

1. фиребгар, қаллоб будан, 2. дузди хеле моҳир будан.

Конторщикҳо кисабуриро чунон машқ кārдаанд, ки аз даҳон сақичу аз чашм сурмаро мезананд.

Р. Чалил «Шӯроб»

243. Ба касе (як, ду...) даҳан сухан
(гап) гуфтан

1. мухтасар, кӯтоҳ сухан кардан, камтар гап задан, хулосаи гапро гуфтан, мақсади худро кӯтоҳ баён кардан, 2. чизеро хотиррасон намудан.

1. Нестам нотик, зи минбар ман фақат,
Мақсадамро гуфта додам ду даҳон.

*Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)*

2. Ёд додани шумо даркор нест! Албатта-куя! Лекин як даҳан гуфта мондам-дия...

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

3. — Ба завод рафтед, ҳамин қадар бо чавонони он ҷо гапзанон кардеду як даҳон намегуед-а?

М. Сайфиддинов «Хусни оламоро» («Шарқи сурх»)

244. Ба даҳон талқон андохтан (гирифтан)

Ниг. Ба даҳон об гирифтан.

Монанди пештара ҳозирон ба даҳон талқон андохта менишастанд.

«Хорпуштак»

245. Даҳони касе тафсидан

саргарми сухан шудан.

Даҳонам тафсида рафт, шуморо ҳам аз хоб монондам.

*Л. Саид «Пеш аз субҳ»
(«Шарқи сурх»)*

246. Ба даҳони худ нигоҳ карда гап задан

бомулоҳиза, фикр карда гап задан, эҳтиёткорона су-
хан гуфтан.

1.— Минбаъд ба даҳонат нигоҳ карда гап зан, ки на-
бошад...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2.— Хой, ба даҳонатон нигоҳ карда гап занед, ман он
хел тӯхмат накардаам!..

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

3.— Хӯй, бефаҳм, ба даҳонат нигоҳ карда гап зан! Вай
калони комсомолҳо, бригад!

*М. Сайфиддинов «Хусни
оламоро» («Шарқи сурх»)*

247. Даҳони худро чор қулоч карда гап задан

ҳавобаландона, мутақаббирона, худбоварона бо дӯ-
ғу таҳдид гап задан.

Он кас ҳамеша дар маҷлисо даҳонашонро чор қулоч
карда дар бораи пеш рафтани кори колхоз гап меза-
нанд.

248. Аз даҳони худ шакар борондан

Ниг. Аз даҳони касе шаҳду шакар рехтан.

Қадам рӯз вай аз пистасабади ман нонамро гирифта
рафт, ман ба ту гуфтам, ту дам назадӣ, вайро ҷанг на-
кардӣ. Доим аз даҳонат шакар боронда: «Писари бар-
ноям! Ҷонам! Бибиат тасаддук!» — мегӯй.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавонию мо»

249. Даҳони худро ғундоштан

бемулоҳиза сухан нагуфтан, андеша карда гап задан;
баддаҳанӣ накардан.

— Даҳанатро ғундор, ялама,— гуфт ӯ ба деҳқони
оташиншуда,— ба ман ту ҳам баробар, бой ҳам.

С. Аймӣ «Ғуломо»

250. Ба даҳони касе чӯб ўлчак кардан

гапи касеро гардондан, пешхезӣ кардан, ба сухани касе эътино накардан.

— Ман гап занам, ба даҳонам чӯб ўлчак мекунад, — агротехникаи нав мегӯяд, ту намефаҳмӣ мегӯяд, ба картаи худам худам ҷавобгар мешавам мегӯяд...

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

251. Даҳони касе шалақ будан

лаққӣ, ҳарзагӯӣ, бадгӯӣ будан, дар дил гап нигоҳ дошта натавонистан.

— Даҳанат шалақ! — Раҷаб сухани Сабурро бурид, — «Девор гӯш дораду сархор чашм» гуфтаанд. Даҳонам ҳаст гуфта, дар ҳар кучо лаққидан нагир, ки ин хуб нест.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

252. Аз даҳони касе шахду шакар рехтан (чакидан)

1. гапҳои хушу ширин задан, 2. ваъдаҳои бисъёр додан.

Анвар меид, ки Мухтор ин суханҳоро чунон ба шавку ҳавас мегӯяд, ки гӯё аз даҳонаш шахду шакар мерезад.

Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳорам»

253. Даҳони касеро ширин кардан

1. ба касе ваъдаҳои хушку холии бисъёреро додан, 2. ба касе пора дода кори худро пеш бурдан, 3. касеро ба чизе розӣ кунондан, 4. касеро ба чизе одат кунондан, маззахӯрак кардан.

1. — Холо ҳукуматҳо даҳони моёнро ширин карда истодаанд: кӣ медонад, ки фардо чӣ хоҳанд кард.

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. — Бозор нодон, бой бошад, чор сол «аз ҳила ҳалво» сохта, даҳони вайро ширин карда, як қисми замин-хояшро ҳосилгарав карда гирифт.

С. Айнӣ «Дохунда»

254. Даҳони касе чунбидан

шиками касе сер шудан.

— Гиред, шумо одами аёлманд мебошед, даҳони як хонавода дар натиҷаи чунбидани дасти шумо мечунбад...

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III—IV

255. Ба даҳани касе чурғот хобондан

1. касеро ба хомӯшшавӣ водор кардан, 2. хомӯш шудан, гап назадан, сукут кардан.

Ағар дар ҳузури роҳбарони завод аз ин сухан ғонед, димоғашон месӯзаду рӯяшонро турш карда, чизе наме-гӯянд, гуё ба даҳонашон чурғот хобондаанд.

«Хорпуштак»

ДАҲОНКАЛОН

256. Даҳонкалон будан

1. гапҳои калон гуфтан, 2. худтаърифкун, муболиға-гӯй, лофгӯй будан.

Вай бепули даҳонкалоне буд.

Р. Чалил «Гулрӯ»

ДАҲОНКАЛОНӢ

257. Даҳонкалонӣ кардан

1. гапҳои калон задан, худро таъриф кардан, 2. ман-манӣ кардан.

1. Бо пули падараш даҳонкалонӣ мекунад!

Ҷ. Икромӣ «Ғусса» («Шарқи сурх»)

2. Ҳоло дасти ту ба гиребони Раҳмон намерасад. Бисъёр даҳонкалонӣ нақун.

А. Усмонов «Мубориза»

ДЕВОНА

258. Девонаи ба кори худ хушъёр

гарчанде касе ноӯҳдабаро намояд ҳам, лекин кори худро ба хубӣ ба анҷом мерасонад.

Девонаи ба кори худ хушъёраш ҳамин аст! Вай ба як бор шунидани номи ман то ба вақти рафтани онро фаромӯш накард ва ҳамеша маро ном гирифта чеғ ме-зад.

«Маориф ва маданият»

259. Аз девона мепурсӣ, ки моҳ чанд

ман ҷавоби ин саволро ҳеҷ намедонам, аз ин чиз тамоман беҳабарам, ман каси нодонам, аз нодон ҷавоби оқилона талаб мекунӣ.

1. — Ӯ, бачем,— гуфт як оҳ кашида модараш,— аз девона мепурсӣ, ки моҳ чанд. Ман кию маънидод кардани китоб кӣ!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. — Э, ман надонам,— дилтангона даст афшонда гуфт модаркалонам.— Аз девона мепурсӣ, ки моҳ чанд; кай дар хотирам ҳаст ин нумуру адрес.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

ДЕВОР

260. Девор афтад, ба дарун (сӯй,
тарафи худ) афтад

масъалаеро ба нафъи худ ва ё наздикони худ ҳал кардан, фоидаи чизеро худ дидан: ҳар чӣ бошад, ба фоидаи мо шавад, манфиат ба дастӣ бегона наравад.

1. Девор афтад ба дарун афтад гуфтаанд, ғам нахӯред, ба шумо духтари худамро тӯй карда медиҳам.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Ин боғ ба худи ту мемонад. Баъд аз онҳо заминни лаби ҷӯи калонро талаб кун, ки вай ҳосилхез аст. «Девор афтад ба тарафи худамон афтад» гуфтаанд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

3. Масъалае, ки аввал ӯ ба фоидаи худ ҳал кард, ниборат аз ин буд, ки «девор афтад ба дарун афтад» гӯён аз мансабаш фоида бурда, ҷияни калонашро ба ҷои худ сардори бригада ва ҷияни хурдашро ба вазифаи табельчиғӣ таъин намуд.

«Тоҷикистони советӣ»

261. Девор гӯш дорад, сархор чашм

Ниг. Девор муш дорад, муш гӯш.

— Даҳанат шалақ! — Раҷаб сухани Сабурро бурид.
— «Девор гӯш дораду сархор чашм» гуфтаанд. Даҳанам ҳаст гуфта, дар ҳар кучо лаққидан нагир, ки ин хуб нест. Хезаду ин гапатро ягон кас ба Пӯлод бурда расонад, чунон соз мекунад, ки худат «бале» мегӯӣ.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

262. Ба деворе ки ман пой мондаам, касе нест, ки пой ниҳад

1. ҷои маро касе ишғол карда наметавонад, 2. ҳеҷ кас дар тавоногӣ, зӯрварӣ бо ман баробар шуда наметавонад, 3. хоҳиши маро ҳеҷ кас рад намекунад, ҳеҷ кас зидди хоҳиши ман намешавад.

«Модом ки шавҳар карданаш даркор аст, аз ҳама ман беҳтар ва авлотарам ва агар ӯ каси дигарро аз ман беҳтар донад, дар ин қишлоқ касе нест, ки ба деворе ки ман пой мондаам, пой ниҳад».

С. Айни «Ятим»

263. Девор қач аст

дар мавриди нодуруст будани ягон ҳаракат, фикр гуфта мешавад: роҳи пеш гирифташуда нодуруст, нодуруст, беасос аст.

«Ба фикри шумо ин кори онҳо дуруст аст, аммо ба фикри ман ин девор қач аст, рафиқ муҳбир...»

*С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

264. Девор муш дорад, муш гӯш

бо эҳтиёт шудан даркор; сирре, суханеро бояд бо эҳтиёт гуфт, ки касе шунда фош накунад.

1. Агар муллоён бо ноҳаққорӣ ин балоро ба сари аробакаш оварда бошанд, метавонанд, ки туро ҳам ба ин гапҳоят «тарафгири аробакаш будааст» гӯён ба ягон бало гирифтор кунанд. Қасе ки ин корро ноҳақ донад,

метавонад, ки санг напарронад, лекин аз ноҳақ будани ин қор гап назадан бехтар аст, чунки «девор муш дорад, муш гӯш дорад» гуфтаанд одамони пурдида. Дар дунё одамони хабаркаш бисёранд, эҳтиёт қардан лозим аст...

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

2. — Оҳиста гап задан дарқор... «Девор муш дорад, муш гӯш» мабодо ки касе сухани моро шунавида, ба дигарон хабар нарасонад,— гуфт Мулло Эш.

Ҳ. Обидӣ «Қаҳрамонҳои комсомол»

3. Номҳои онҳоро нагиред, бек, чунон ки мегӯянд, девор муш дорад, муш гӯш.

С. Улуғзода «Қалтакдорони сурх»

265. Девори намкаш шудан

1. аз ҳар гапе гумон бурдан, 2. нобовар, бадгумон будан, 3. аз ҳар чиз ба изтироб омадан; зудранҷ будан.

— Ҳа набошад, монанди Хушвақт девори намкаш шавам-мӣ?

С. Саидмуродов ва И. Исмоилов «Тӯҳмат»

266. Ба девори касе нишастан

ба ҳоли касе афтодан, рӯзи бади касе ба сари каси дигар ҳам омадан, ба монанди каси дигар шудан.

1. Аз ман Ҷӯраро мепурсаду ақлу ҳушаш ба Қамол банд. Ҳатто бӯсидани шуданаширо ба ман мегӯяд, бешарм! Майлаш, майлаш, давом кун! Рӯзе мерасад, ки ту ҳам ба девори ман мешинӣ.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

2. Ману шумо — Тохиру Зӯҳро, лекин ба мурод расидагӣ! Акнун, кошкӣ Қамолчон ҳам ба девори мо шинад! Охир, вай дил дода мондааст, илоҷ надорад.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

ДЕГ

267. Деги касе аз паси чизе чӯшидан
(чӯшонидан)

зиндагии касе аз паси корею касбе гузаштан, воситаи рӯзгузаронӣ гардидани маҳсули ҳунару меҳнат.

1. Дар бист ва чил ҳам ошу об, хатми қуръон шуда деги имом, муаззин ва калонони қишлоқ чӯшид.

С. Айни «Дохунда»

2. Холбӯта то революция ҳамин хел (дуздӣ карда — М. Ф.) дег меҷӯшонд.

Р. Қалил «Одамони ҷовид»

268. Деги гап чӯшид

гап авҷ гирифт, тафсидани сӯхбат.

Ана акнун деги гап чӯшид...

*Б. Азизӣ «Кӣ полвон?»
(«Шарқи сурх»)*

269. Дар деги калон пазондан (чӯшондан)

1. ғавғои азим хестан, 2. авҷ гирифтани чанҷол, васеъ шудани домани масъалае.

1. Мулло Бурҳони бечораро бо ман ҳамдаст карда нишон дода, корро ба деги калон пазондан меҳоҳад ин дев! То ки чашми мардумро тарсонад ва эътибори худашро нигоҳ дорад.

Ҷ. Икромӣ «Духтари ноком»

2. Агар рафтори устои кироиро ба Шоимов хабар диҳад, чанҷол, албатта, дар деги калон хоҳад чӯшид.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

270. Деги тамаи касеро ба чӯш овардан

хирси касеро барангехтан, касеро ба тамаъ овардан.

Аммо ваъдаи гарми ман деги тамаи ўро боз ба чӯш оварда, ба илтимос даромад...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

271. Дег тезтар чушидан

1. зуд равшан шудани масъала, 2. ҷанҷол хезондан, 3. масъалаеро тезу тунд кардан.

Аз эҳтиёт ба артелаш комиссия фиристодам, то ки дег тезтар чушад.

С. Ғанӣ «Тӯй»

272. Дег ҳам равған шуд, чумча ҳам

дар мавриде гуфта мешавад, ки касе ба серию пурӣ расида бошад.

Ҳазиначӣ: «хӯш, тақсир» гӯён аз пеши подшоҳ баромада рафту баъд аз фурсате як халтаи пури сарбамӯхрро оварда ба Афандӣ дод. Афандӣ шодону шукуфон халтаро бардошта тозон-тозон ба хонаи худ рафта ба занаш гуфт:

— Акнун дег ҳам равған шуд, чумча ҳам, баъд аз ин агар меҳохӣ, ҳар рӯз даҳ ранг либос пӯш, даҳ хел ўсмаву сурма, сафедиву сурхӣ мол, ҳар рӯз даҳ бор ҳаммом рав, ман ба ту пул медиҳам.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

ДЕР

273. Дер ояду дуруст (хуш, шер) ояд

коре дер ва ботаъхир иҷро шавад ҳам, лекин хуб шавад.

1. Тӯй ҳам қарз аст, лекин қарзи босабр аст; як-ду сол сонитар шавад ҳам, зарар надорад, «дер ояд, дуруст ояд» гуфтаанд.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Хайр, ихтиёратон, «дер ояду шер ояд» гуфтаанд, каме таъхир шавад, зарар надорад.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои қабӯд»

ДЕХ

274. Деҳ кучою дарахтон кучо

1. аз масъала, матлаб хеле дур будан, 2. тамомаи нодон, беҳабар будан, 3. ба ҷизе рабт ва алоқа надоштан, 4. сухани берабт, бемуносиб.

1. «Дех кучою дарахтон кучо» гуфтагӣ барин ман кучою савод кучо? Монед, акнун пионерони чавон хату саводашонро бароранд.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

2.— Ана акнун,— гуфт Юнусбобо боз ба чӯш омада,— дех кучою дарахтон кучо. Мардак дар чӣ хаёлу шумо дар чӣ хаёл.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

3. «Дех кучою дарахтон кучо!» Фельетон дар чӣ хусус нақл мекунаду прокурор дар чӣ хусус чавоб менависад.

«Тоҷикистони советӣ»

275. Дех мебинию фарсанг мепурсӣ

душвории коре дар вақти иҷрои он маълум мегардад.

Дех мебинию фарсанг мепурсӣ гуфтагӣ барин, акнун мушкилии тӯро фаҳмидам.

ДЕҲА

276. Деҳа вайрон аст, номи калон дорад

1. исми хушку холӣ, 2. он чи ки танҳо шӯҳрату овозаи гузашта дорад.

— Самипошшо,— мегуфт яке аз босмачиён,— ҳеҷ гоҳ ҷои Анварро гирифта наметавонад, дере нагузаштааст, ки ин одам дар миёнаи моён пайдо шуд, лекин дар ин муддати андак чорсад аспӣ бедавро ба хуша махсус карда гирифт; ба болои ин ҳафтае ҳафт зан мегирад, ки ин номаъқулиро Амир Олимхон ҳам накарда буд.

— Хар чӣ бошад,— мегуфт босмачии дигаре,— агарчи «деҳа вайрон аст, номи калон дорад», бо шунидани номи ин кӯрбошиёни пас аз кушта шудани Анвар парокандашуда дигарбора дар як ҷо ғун гардидаанд.

С. Айнӣ «Дохунда»

ДИГАР

277. Дигар бозорро дидан

1. роҳи дигарро пеш гирифтанд, 2. аз пайи кори худ шуданд.

— Булҳавас гуфта шумо барин олуфтачавонҳоро ме-
гӯянд,— аз рафтори Ҳасан хулосаи чиддӣ баровард дух-
тар.— Дигар бозорро бинед. Дар савдои умр ҳазл на-
мекунанд.

«Тоҷикистони советӣ»

278. Дигар хел ранг гирифтан

дигар хел шудан, ба шакли дигар даромадан.

Агар вай раиси комиссия мебуд, кор дигар хел ранг
мегирифт.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

279. Бо дигар чашм нигоҳ кардан

1. рафтори худро тағйир додан, 2. нуқтаи назари
худро дигар кардан; дар ҳаққи касе, чизе ба мулоҳизаи
дигар омадан.

Ҳодисаи ба Ситора рӯйдода ҳамаи моёнро мачбур
мекунад, ки ба ҳаёти пионерони берун аз мактаб бо
чашми дигар нигоҳ кунем.

С. Мавҷуда «Истеъдод» («Айёми мо»)

280. Дигар ҷои гап намонд

1. дигар ба гап ҳоҷат нест, 2. хуб шуд.

1. — Мон! — даст афшонд Юнусбой.— Дигар ҷои
гап намонд.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Акнун агар боз як ғайрат карда бо Саидҷон баро-
бар шуда гирӣ, дигар ҷои гап намондад.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

ДИГАРАШ

281. Дигараш тани ман

чиҳатҳои дигари кор ба зиммаи ман, иҷрои кори бо-
қимонда ба гардани ман.

Коре карда нарядро гирифта биёред, дигараш та-
ни мо.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 11

ДИД

282. Диду боздид кардан

мулокот кардан, вохӯрӣ намудан, ба дидани якдигар рафтан.

Гӯсфандчаллобон, даллол ва қассобони Самарқандро диду боздид карда ба сари рамаҳои худ расида омаданд.

С. Айнӣ «Дохунда»

283. Ба диди касе омадан

ба касе маъкул шудан, ба табъи касе хуш омадан. Вай дар ҷое ки хари таърифиро шунавад, рафта мезд ва агар дар ҳақиқат ба дидаш ояд, мехарид...

С. Ғанӣ «Маҳмуди харбоз» («Тоҷикистон»)

ДИДА

284. Дидаву дониста

1. фаҳмида истода, аз вазъият бохабар буда истода, 2. қасдан.

Шумо дидаву дониста гуноҳро ба гардани ман монда истодаед.

285. Қасеро дида натавоништан

1. қасеро бад дидан, ба касе ҳисси нафрат доштан, 2. ба касе бо ҳасудӣ нигоҳ кардан, ба касе ба назари нотавонбинӣ нигоҳ кардан.

1. Ба шумо маълум аст, ки ҳеҷ гоҳ одами «нобуда» «буда»-ро, «нодор» «дорам»-ро дида наметавонад.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Душманони лаънатӣ ҳам артисткаҳо ва ҳам муаллимаҳоро дида наметавоништан, фурсат ёфта онҳоро куштани мешуданд.

Ҷ. Иқромӣ «Муҳаббат»

286. Дидаи худро об додан

гирья кардан, оби чашм рехтан.

Саодат кокулашро тоб меод
Ҳанӯз ӯ дидаашро об меод.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

ДИДАН**287. Дидани рӯи фарзанд**

соҳиби фарзанд шудан.

Хусусан пас аз дидани рӯи фарзанд дар кӯҳансолии худ зани ҷавонашро чун гавҳараки чашм азиз дошт.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

ДИДОР**288. Дидор ба дидор расидан**

бо касе мулоқот кардан, пас аз ҷудой ба мулоқоти дӯст ё наздики худ муваффақ гардидан.

Аҷаб нест, ки ба воситаи газета аз ҳолу аҳволи якдигар хабардор шавему дидор ба дидор расад, менавиштанд онҳо.

«Тоҷикистони советӣ»

ДИДӢ**289. Дидӣ ки нашуд, мон ки равад**

1. агар насихатро ба гӯш нагирад, бо вай дигар кор надошта бош, 2. чун кӯшишат дар коре самар набахшад, онро бигузор.

1. — Имрӯз фардо ҳам дорад. Агар ягон кор шавад, фардо ба хешу таборҳои Аҳмад чӣ ҷавоб мегӯем? Айб ба бобост, ки ӯро нигоҳ надошт. Ӯ бачагӣ кунад ҳам, лозим буд, ки бобо ҳаю бош мекард.

— Ба ман-чӣ? — гуфт бобо, — ман як бор-ду бор гап задам, гӯш накард. «Ҳарчанд задам, дар нагирифт», «дидӣ ки нашуд, мон ки равад» гуфтаанд.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. Акнун, ҷӯра, ҳама аз ман мегурезанд. Ҷӯраҳоям ҳам «дидӣ, ки нашуд, мон ки равад» гӯён риштаи ошноиро буриданд.

«Тоҷикистони советӣ»

ДИЛ**290. Дили касе абгор шудан**

Ниг. Дили касе хун шудан.

Онҳо вақте ки гапу калочаи мардумро начакондаю нарезонда бо иловаҳо ба гӯши Саодат мерасонданд, рӯҳияи вай боз ҳам тағйир меёфт ва дилаш абгортар мешуд...

«Маориф ва маданият»

291. Дили касе аз касе бад бурдан

1. аз касе ба шубҳа афтодан, бадгумон шудан, 2. ба касе эътимод намондан.

Ба болои ин «акнун дилам аз ту бад бурд, дарҳол пули маро ёфта деҳ ё заминхоро ба ман супор!» гуфта маро танг кардан гирифтанд.

С. Айни «Марги судхӯр»

292. Дил аз касе гаштан

1. нисбат ба касе боварӣ, эътиқоди худро гум кардан, 2. касеро бад дидан, дӯст надоштан, танаффур доштан.

Аз чӣ сабаб бошад, ки бо худи ин одам дуруст шинос нашуда, аз ӯ дилам гаштааст.

293. Дил аз санг будан

дилсаҳт, бераҳм будан.

1. Чаро ин сон дилат санг аст,
Ҳоламаро намечӯӣ.

А. Лоҳутӣ «Куллиёт», ҷ. II

2. На вай гирьяро бас мекарду на ман ба вай тасаллӣ меодам. Гумон накунед, ки дили ман аз санг аст.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

294. Дили касеро аз ҷо бурдан

касеро мафтун намудан, касеро ба худ ошиқ гардонидан.

Чашми сиёҳи оташбор, мижғони дарози чоншиқор ва абруи қачи дунболадори ӯ дили ҳар бинандаро аз ҷо мебурд...

С. Айни «Дохунда»

295. Ба дили касе алов афтидан

1. чизе ба хотир омада бесаранҷом, бетоқат гаштан, 2. ба ҳаяҷон, ҷӯшу хуруш омадан.

1. Ба дилашон алов афтида, ба хонаи доя рафтанд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Муродхон дар аввал, намедонам аз чӣ сабаб, ба зангирӣ он қадар моил набошад ҳам, дар охир аз сухани янгаам ба дилаш алов афтида розигӣ дод.

С. Улуғзода «Субҳи қавони мо»

296. Дил андохтан

1. ба касе ё чизе пазмон шудан, ба сабаби дилбастагӣ ба чизе онро ба ёд оварда ғусса хӯрдан, 2. интизор шудан, чашм ба роҳ будан, умедвор гардидан.

1. Паланг (номи сағ — М. Ф.) дил андохта харобу ҳалок шуда буд. Вай одамони ба сари қабр омадаро то ба ҳавлии Тоҳир меовард.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

2. Дадем шиппак мебиёранд гуфта дил андохта нишастани бечораро намеғӯед-мӣ?

А. Деҳотӣ «Шеър ва ҳикояҳои мунтахаб»

297. Дар дил армон намондан

орзуи дили касе ҳосил шудан.

1. Лекии ҷояш омада монад, суханатро гуфта гир, ки дар дилат армон намонад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Акнун дар дили ӯ армон нахоҳад монд.

*Р. Амонов «Орзуи нав»
(«Шарқи сурх»)*

298. Дил ба касе гарм будан

1. ба касе меҳру муҳаббат доштан, касеро дӯст доштан, 2. ба касе дилпурӣ, эътимод доштан.

Дили Нуралӣ ё аслан ба ман гарм набудааст, ё ки аз ман хунук шудааст, гуфта духтарак шаб болиштро аз оби дида тар мекард.

С. Улуғзода «Навобод»

299. Дил ба касе гарм шудан

1. касеро дӯст доштан, ба касе меҳр, муҳаббат пайдо кардан, 2. ба касе боварӣ, эътимод пайдо намудан.

1. Хизмати бойро бошад, аз пештара ҳам хубтар ва бисъёртар мекардааст, ки дилаш гарм шуда зудтар тӯй карда, ду дилдодаро ба муродаш расонад.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. 1

2. Аммо дили Алиҷон нисбат ба занаш ба монанди пештара гарм намешуд.

*Р. Амонов «Зиндагӣ»
(«Шарқи сурх»)*

3. Ҳамин ки туро хаёл мекардам, дилам гармтар мешуд, ҳеҷ чиз маро наметарсонд (дар фронт — М. Ф.).

С. Улуғзода «Ерони боҳимнат»

300. Дили касеро ба даст гирифтан

1. касеро аз худ розӣ кунондан, хусни тавачҷӯҳи касеро ба худ ҷалб намудан, 2. касеро мафтун, ошиқи худ кардан.

1. Хуб, майлаш, як кори савоб кунам. Одамҳо масчиду мадраса меандозанд, ман ҳам набошад аз худам пул харҷ накарда дили шуморо ба даст гирам.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

2. — Одами навхонадоршуда ин тавр намекунад, чаро ба хона наменишинӣ, чаро дили бахшидаатро ба даст намегирӣ...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

301. Дили касеро ба даст овардан (даровардан)

Ниг. Дили касеро ба даст гирифтан.

1. Абдулло писари бой буд ва ҳамеша кӯшиш мекард, ки ба Аҳрор нақле карда, дили ӯро ба даст дарорад.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Ман мехоҳам Нигинаро ба Мансур бахшида, ба ин восита дили ӯро ба даст оварам.

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

302. Дил ба дил роҳ доштан

1. дӯстӣ, меҳр, муҳаббат аз ду тараф будан, хусни тавачҷӯҳи мутақобил доштан.

Дил ба дил роҳ дорад мегӯянд, барои ҳамин ба шумо лозим аст дар бораи зан шудани он хеле мулоҳиза ва андеша кунед.

303. Дил ба касе, чизе кашол будан

1. моил будан, 2. хоҳони чизе будан, 3. ба касе, чизе майл, рағбат доштан.

1. Аммо аз оҳанги сухани ӯ маълум буд, ки дилаш ба рафтан кашол аст.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Лекин дили духтар ба шумо кашол будааст.

Р. Амонов «Дар доманаи кӯҳҳои кабуд»

3. Дар табақ ҳамон таоми дӯстдоштаи ӯ меистод. Дилаш гурусна ва кашол буд.

С. Улуғзода «Саёҳати Бухоро бо ҳамроҳии С. Айни» («Шарқи сурх»)

304. Дил ба... кӯча рафта омадан (даромада баромадан)

1. фикру андешаи зиёде кардан, 2. гумону шубҳаҳо доштан, 3. парешон будани хотир.

1. Ҳайдарчон аз лаби бом ин гапҳоро мешунавиду дили реш-реш гаштааш ба ҳазор кӯча рафта меомад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

2. Чунон ки мегӯянд, дили Салимбой ба сад кӯча даромада мебаромад. Дар қафои расм чизе навишта шуда буд, аммо Салимбой онро ҳанӯз нахонда, Сабур аз дасти вай рабуд. Наход ки Гулрӯ ба ӯ тақдим карда бошад?

Р. Ҷалил «Одимони ҷовид», қ. I:

3. Аммо дар кишлоқашон ягон каси наздик надошта ни Қосимҷонро ба хотир меовардаму боз ба шубҳа меафтадам, боз дилам ба ҳазор кӯча даромада мебаромад.

П. Толис «Тобистон»

305. Дили касе ба касе об хӯрдан

ба касе боварӣ доштан, эътимод кардан.

1. Дилам ба шумо об меҳӯраду ин гапҳоро гуфтам-дия, чигарам, айб намешуморед.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. — Дили ман ба ҳамин хизматгоратон аз аввал ҳам об нахӯрда буд, ба назарам чашму рӯяш бечо барин.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

3. Якта-нимта чизҳои ба пул меарзидагиро ба хо-наи шиносҳои дилатон об меҳӯрдагӣ бурда монед.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

306. Дили касе ба пушт кашидан

1. тарсидан, ваҳмидан, 2. ба танг омадан, зиқ шудан.
Ба хотир меовардам, кафи पोҳоям хоришқунон сӯзиш мекард, дилам ба пушт мекашид ва нафасам тангӣ мекард.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

307. Дил ба чизе рафтан

чизеро хостан, майли чизе кардан, хоҳони чизе шудан.
1. Дили шумо ба ширбиринҷ суст мераваду мошоба медиҳанд.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

2. Лекин модарам касал шуданд, ... имрӯз дилашон ба ангур рафтааст.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

308. Дили касе ба чизе роҳ додан

1. чизеро маъқул доништан, 2. ба чизе боварӣ доштан,
3. раво дидан, 4. фикр, гумонеро аз дил гузарондан.

1. Не, агар дилатон роҳ диҳад, мана партофта худатон рафтан гиред!

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

2. Шумо ба дилатон ин гапро роҳ надихед. Ман то чоңдорам, шуморо саришта мекунам.

«Барои адабиёти социалистӣ»

3. Бинобар ин ҳеҷ васвасаро ба дил роҳ надода ба Кӯлоб рафтан... даркор аст.

С. Айни «Дохунда»

309. Дили касе ба касе, чизе сӯхтан

1. ба касе, чизе тараҳҳум, дилсӯзӣ кардан, ғамхӯрӣ кардан, 2. ба ҳоли касе афсӯс кардан.

1. Дар қатори он зимистон мурдагон Лутфулло Гӯлпон ҳам буд, ки ба вай дилам бисъёр сӯхт.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

2. Ҳатто аз дурӯғ гуфтан ҳам шарм намекунад. Ман ба рӯягон мегӯям, дилам ба шумо месӯзад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

3. Дар ин дақиқа дили ман аз орди гумшуда ҳам зиёдтар ба Зебӣ месӯхт, ман аз модарам норозӣ будам, ки чаро вай аз Зебӣ гумонбар шуд.

С. Улғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

310. Дили касе ба так кашидан

1. саҳт задани дил, тапидани дил, 2. тарсидан, ҳаросидан.

Чархи ақиб аз лаби ҷарӣ нағз гузашт, вале чархи рости пеш ба хоки мулоими лаби ҷар даромад. Дили Амон ба так кашида рафт.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

311. Дил ба тарафи касе будан

ба касе хусни тавачҷӯх доштан, моил будан.

Шумо ки як хизматгори содиқи ҷонсупори ҷаноби мир мебошед, дили он кас ҳам ҳамеша ба тарафи шумост...

С. Айни «Дохунда»

312. Дили касе ба тахтапушташ рафта часпидан

1. сахт ҳайрон шудан, 2. хеле тарсидан, ҳаросидан.
1. Ӯ дасташро ба шофаш бурд. Дили Салом ба тахтапушташ рафта часпид.
2. Номи нависандаи онро хондаму дилам ба тахтапуштам рафта часпид.

«Газетаи муаллимон»

313. Дили касеро ба худ кашидан

диққати касеро ба худ чалб намудан, касеро ба худ роғиб кунондан.

Ин ҷавонмард дили ин духтарро ба худ кашиданист.

314. Дили касеро ба ҷӯш овардан

касеро ба завқу ҳавас овардан, ба ҳаяҷон овардан.

Орзую умеди дерина дубора дили ӯро ба ҷӯш овард.

«Машғал»

315. Дили касе ба ҷӯш омадан

Ниг. Дил ҷӯш задан.

Ҳар кас ки тамошои онро мекунад, рӯҳаш тоза гардида, дилаш ба ҷӯш меояд...

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

316. Бо дили бад

1. бо ният, мақсади бад, бо тамаъ, 2. бадқасдона.

— Бигиред, ман иро (тӯҳфа — М. Ф.) ба шумо бо дили бад наовардаам.

Р. Ҷалил «Шӯрб»

317. Дили касеро банд кардан

касеро ба худ умедвор кардан, ваъдаи муҳаббат додан, ба зан ё шавҳар шудан ваъда додан.

— Дили як ҷавонеро ба худ банд карда, акнун ялла хонда мегардӣ!

Ҷ. Икромӣ «Зӯҳра»

318. Дили касе бардошта шудан

1. тасаллӣ ёфтан, 2. рӯҳбаланд, далер, хурсанд шудани касе.

1. Ман ҳам аз чиҳати ҳамтуман буданамон ва ҳам аз чиҳати бисъёр қашшоқ ва аз ёрии маънавии дигарон ноумед будани ӯ, албатта, талабашро бо хурсандӣ ва ба тарзе, ки дили ӯ бардошта шавад, қабул кардам.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III—IV

2. Камтар нишаста чақ-чақ карда меоянд. Дили кампир бардошта мешавад, ғамаш сабуктар мешавад.

319. Дили касеро бардоштан

1. ба касе тасаллӣ, дилдорӣ додан, 2. касеро рӯҳбаланд, далер, хурсанд кардан.

1. Баъд аз он ки агротехник сухани Нормуродро қувват дода дили ӯро бардошт, аз вай пурсид...

С. Айнӣ «Фуломон»

2. «Ин дафъа хеле хуб навиштед ва дафъаи оянда боз хубтар менависед» гуфта дили шогирдони калонсолашро бардошта мемонд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

3. Аммо ба ман ягон кас ҳам тарафдорӣ намекард, ягон чиз гуфта диламро намебардошт.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

320. Чизеро аз дили касе баровардан

1. Ногувориеро фаромӯш кунондан, 2. газаби касеро паст кардан, 3. ғаму ғуссаи касеро бартараф намудан, 4. кина, норозигиеро аз дили касе дур кардан.

1. Инчунин инро ҳис кардам, ки ӯ дар дили худ дарде дорад ва орзу мекардам, ки «чӣ мешуд ягон кор карда он дардро аз дили ӯ мебаровардам, ё ин ки сабуктар менамудам».

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. I

2. Дар он чо як кор ҳаст, онро мекунаму боз омада
хафагии Ҳочиумарро аз дилаш мебарорам.

С. Улуғзода «Навобод»

3. — Ана, аз дилатон бароред, ноҳақ ранчонда будам.

*Ф. Муҳаммадиев «Савдои умр»
(«Шарқи сури»)»*

4. — Ҳочиумар!.. Агар ту... аз ман... ҳамин қадар ха-
фа шуда бошӣ, ки ҳеҷ... аз дилат бароварда натавонӣ,
ман меравам.

С. Улуғзода «Навобод»

321. Дил бастан

1. ба касе меҳр мондан, касеро нағз дида мондан,
дӯст доштан, 2. қарор додан, 3. розӣ шудан, тан додан.

1. Аммо вақте ки ҳаракати фикраш ба интизом да-
ромад, ба оиладорӣ ҳам дил баст.

С. Айни «Мирзо Абдулқодир Бедил»

2. Мамарачаб чанд вақт ин чониб ба вай дил баста,
барои ба ӯ хонадор шудан роҳ меҷуст.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

3. Аммо дигар вақт аз даст рафта буд ва ба ғалтидан
(дар гӯштингири — М. Ф.) дил бастам.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

4. Ҳасан кайҳо умеди худро аз озодӣ қанда ва ба аси-
рӣ дил баста буд.

С. Айни «Фуломон»

322. Дилу бедилон

бе хоҳиш, бе рағбат, нохоҳам, бо дили нохоҳам.
Саринженер дилу бедилон кор мекунад.

«Тоҷикистони советӣ»

323. Дили касеро бетоқат кардан

касеро бесаранчом кардан, ба ҳаяҷон, изтироб овардан.

Аз либоси он духтар бӯи хуши атри аъло вазида ди-моғи маро чоқ ва диламро бетоқат мекард.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

324. Дил бохтан

Низ. Дили худро бой додан.

1. Фикр мекардам, ки ӯ ба ягон каси дигар дил бохта, ба шавҳар баромад ва маро фаромӯш кард.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Пеши чунин сели хатар дил набохт,
Якка ба сад душмани хунрез тохт.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

325. Дили касеро бурдан

шефта кардан, ошиқ, мафтунӣ худ гардонидан.

1. Хусусан ба шахсияти хизматгор нарасидани хӯ-цаин, ба ман барои хизматгори саҳроӣ навозишкорона муомила кардани ӯ... дили маро бурда буд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Акем ба ман сирри дилашро гуфта буд. Хадича чунон дилашро бурдааст, ки дигар тобу тоқаташ намондааст.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

3. Духтар дар ҳусну латофат яктои замон буда, бо яқнигоҳ дили ҳар бинандаро мебурд.

«Занони Тоҷикистон»

326. Дил бухс кардан

зик, дилгир шудан.

— Ҳой мардак, боз ба кучо?

— Аз бекорӣ дилам бухс кард. Ба чойхона рафта, ғубори диламро барорам.

«Хорпуштак»

327. Дили касеро вайрон кардан

1. касеро рӯхан ранчур кардан, рӯхафтода кардан,
2. озурдахотир намудан, 3. мушавваш кардан.

1. Дар вақти ба сафар гуселонидани дӯстон гирифта
дили онҳоро вайрон кардан хуб нест...

Р. Чалил «Шӯроб»

2. — Наход ки ман туро надида, аз дунё равам?

— Бибиҷон, ин хел гапҳоро нагуед, диламро вайрон
накунед.

Қ. Наимӣ «Соли 1916»

3. Ман мехостам аз ҳоло ин хабарро расонда дили
туро вайрон накунаму рӯзи ба иҷрои хизмат рафтаисто-
даам гӯям.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

328. Дили касе вайрон шудан

1. ба риққат омадан. 2. хафа, ғамгин шудан, 3. ба да-
раҷаи гирия расидан.

1. Аммо дили ман бисъёр вайрон шуд, мехостам бо
ҳой-ҳой гирия кунам, аммо барои ташвиш надодани бе-
мор аз овозбарорӣ худдорӣ кардам.

*С. Айнӣ «Мухтасари тарҷимаи
ҳоли ҳудои»*

2. Ин ҳолро дида дили Акбар вайрон шуд, хӯриаш
омад ва тайёр буд, ки баробари он нозанини гириён хун-
гос зада гирияд...

Р. Чалил «Шӯроб»

329. Дил васеъ будан

1. одами ором, осуда будан, 2. бепарво, беғам, фориг-
бол будан.

— Хайр камтар танг шавем, ҳеҷ воқеа не, чунон ки
мегӯянд, дил васеъ бошад шуд, бародар, биё.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 11

330. Ба дили касе ваҳму ҳарос андохтан

Ниг. Ба дили касе воҳима (дахшат) андохтан.
Дар дили кас беихтиёр ваҳму ҳарос меандохтанд.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

331. Ба дили касе воҳима (дахшат) андохтан

касоро тарсондан, ваҳмонидан.

1. Агар ҳамин васвасаҳо ба дили ман воҳима намеандохт, кайҳо худам ариза бардошта ба райён мерафтам.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Дар муддати якчанд дақиқа шаҳр аз овози «дамбар-думбур», «чангар-чунгур» пур гардида ба дили шунавандагон як навъ дахшат меандохт.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

332. Дили касе ганда шудан

1. хафа, ғамгин шудан, 2. ба рикқат омадан, 3 гирья ғалаба кардан.

1. Дилам ганда шуд. Ҳаракат мекардам, ки димоғ-сӯхтагии худро нафаҳмонам...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

2. Аҳволи Қосимҷонро дида дилам ганда шуд.

П. Толис «Тобистон»

333. Аз дил гапе гузаштан

фикр, мулоҳизае аз хаёл гузаштан, дар бораи чизе андешидан.

1. — Росташ, аз дилам ин гап гузашта буд.

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)*

2. Аз дили вай чӣ гапҳо мегузаштанд, ки ҷавонро гоҳ маъюсу ғамгин ва гоҳ хурсанду фараҳманд месохтанд.

«Тоҷикистони советӣ»

334. Дар дил гап доштан

1. сирреро пинхон доштан, 2. мақсаде доштан, 3. орзуе парваридан.

Ин дар дилаш гапҳои дигар доштааст.

Ч. Икромӣ «Тирмор»

335. Дили гарм доштан

хисси дӯстдорӣ доштан, дӯстдор будан; меҳрубон будан.

Фарзанд ба ҳамон кас азиз, ки вай меҳру муҳаббате, дили гарм дошта бошад.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

336. Дили касеро гарм кардан (намудан)

1. касеро ба коре ҷазм кардан, 2. дар касе ҳисси меҳру муҳаббати чизе, касеро ба вучуд овардан, 3. ҳусни тавачҷӯҳи касеро ба худ ҷалб намудан.

1. Пайпоқҳои абрешимӣ ва батинкаҳои локӣ, ки ба ин поҳои нозуки нармин муносибанд, шояд дили туро ба ӯ гарм карда бошад?

С. Айни «Фуломон»

2. Ашраф низ бо поквичдонӣ ва одамдӯстиаш дили мардумро ба худ гарм мекард.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

3. Агар худат илоҷашро ёфта натавонӣ, барои ҷӣ дили маро ба мактабҳои гарм карда «биё мегурезем» гуфтӣ?

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

4. Фикре ба сари сардор омад, ки ин ҳам аввал духтаракро зуд бо хона таъмин карда, бо ҳамин восита дили ӯро ба худ боз ҳам гарм кардан буд.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

337. Чизеро ба дил гирифтган

1. озурда шудан, ранҷидан, дилгир шудан, 2. аз чизе мутаассир шудан, 3. чизеро дар хотир, ёди худ сахт нигоҳ доштан,

1. — Ман шӯхӣ мекунам, хола,— узр хост почтальон,— боз ба дилатон нагиред?

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2. — Дина ман гапи шуморо дуруст гӯш накардам, ба дилатон нагиред.

С. Улуғзода «Навобод»

338. Дили касеро гирифтан

1. ҳусни тавачҷӯҳи касеро ба худ ҷалб кардан, назари касеро нисбат ба худ гарм кардан, 2. мавриди боварии касе гардидан, 3. касеро аз худ хурсанд кардан.

То дили раисро гирифтан, дили Хайруллоҳуҷа об шуд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

339. Дил гувоҳӣ додан

1. ҳис кардан, 2 боварӣ, дилпури доштан.

1.— Лекин дилам гувоҳӣ дода истодааст, ки,— гуфт Пӯлод,— ин чизҳо ҳоло ҳозир дар таги хок истодаанд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Агар бо онҳо сӯхбат кунед, ҳақиқатан иқрор мешаванд, ки бо чашмонашон надидаанд, бо дасташон надоштаанду лекин дилашон ба ҳамин гувоҳӣ медихад.

*Р. Амонов «Ду қатра ашк»
(«Шарқи сурх»)*

3. — Биёед, ака бой, ҳамин бачаро гиред.

— Не, намегирам, дилам гувоҳӣ намедихад,— гуфт Абдурахимбой.

С. Айни «Фуломон»

340. Дил гум задан

1. саҳт таппидани дил, 2. саҳт хоҳони чизе шудан, ба чизе хеле моил ва роғиб будан.

1. Дилам гум мезанад дар ёди бӯи мӯи мӯшкинат, Дами боди сабо зулфат парешон мекуни ё не?

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

2. Сағбача сонамро чунон саҳт газида гирифт, ки гумон кардам дандонҳояш то мағзи устухонам расид. Дилам ҷудо ҳам гум зада рафт.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

3. Ниҳолҳои дигаронро медами дилам гум мезад.
«Агар сел намеборид, пахтаи ман ҳам ҳамин хел мешуд...» гӯён ҳасрат мекардам дар дилам.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ со.»

341. Дили касеро гург тала (пора) кардан

1. музтариб, бекарор гардидан, 2. асабонӣ шудан, 3. азоби рӯҳӣ кашидан, 4. дар бораи касе гумони бад кардан, дар дил шубҳаву гумоне доштан.

1.— Шабҳо андаке бевақт биёяд, диламро гургон тала мекарданду ба кӯча метоҳтам...

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. Дили ӯро гургон тала мекарданд, ки дар кучо будани зан ва фарзандашро зудтар фаҳмад.

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

3. Хусусан пас аз он ки фаҳмид, бой мехоҳад Фирӯзаро ба Асо никоҳ карда, аз худаш тӯю тамошо карда диҳад, истода натавонист, дилашро гургҳо пора мекарданд.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

342. Дилу гурда доштан

далер будан, часорат доштан.

1. Писарам он дилу гурдаро надорад, ки дар айни замон, дар вақтҳои ҳамаи ёбонҳо холианд, ба чор сангро рафта омада тавонад.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. — Қанӣ, кулак мекардагӣҳо дилу гурда дошта бешанд, биёянд.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

343. Дил дар дасти худ будан

ихтиёр, майл дар дасти худ кас будан, ихтиёр ба дасти бахтиёр.

— Дил дар дасти худ кас аст меғӯянд, рост!

344. Дил дар ҷое мондан

Аз касе, чизе хеле дӯстдоштаи худ ҷудо шудан, маҳрум мондан, доимо дар фикру хаёли ҷое будан.

1. Вай дилашро дар Москва монда омадааст, ки дар ин ҷо хоҳиши зангирӣ надорад.

2. Вай берун мебарояд ва аммо ҷашм аз дастурхон канда наметавонист, гӯё ки дилаш дар он ҷо монда буд

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

345. Дар дил дарде доштан

1. гирифтори ғаму ғусса будан, 2. сирре, мақсаде, муддаое доштан.

1. Инчунин инро ҳам ҳис мекардам, ки ӯ дар дили худ дарде дорад ва орзу мекардам, ки «чӣ мешуд ягон кор карда он дардро аз дили ӯ мебаровардам...»

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

2. — Авзоат ҳаррӯза барин не, писарам, дар дилат ягон дард доштагӣ барин.

Ф. Ниёзӣ «Вафо» қ. I

346. Ба дили касе даст андохтан

1. касеро озмудан, фикру мақсади касеро озмуданӣ шудан, 2. дар пан фаҳмидани сирри касе шудан.

Ин гург ба умеди ёфтани чунон шарик тамоми гушаву бешаҳои рӯи дунёро гардида, ба дили ҳар кас даст андохта дидааст.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

347. Дил дигару забон дигар будан

1. амали касе ба гуфтааш рост наомадан, 2. мунофиқ будан.

— Ман борҳо аз Аҳмад-маҳдум шунидаам, ки мегуфт: «Нифоқ бадтарини сифатҳои одамист, худро ба куштан медиҳам, аммо мунофиқӣ намекунам...— аммо мову шумо азбаски ба нифоқ одат кардаем, қабохати вай ба назарам наменаояд. Вагарна дар ҳақиқат дил дигару забон дигар будан бадтарини хислатҳо.

С. Айни «Еддоштҳо» қ. II

348. Дил дили Зайнаб

ихтиёри хар як кас ба дасти худ, ҳар кас соҳибихтиёр,
1. — Дил дили Зайнаб гуфтаанд,— гуфт Шодӣ,—
агар ҳамдигарашонро дӯст медошта бошанд, дигар чӣ?

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

3. «Дил дили Зайнаб». Майлаш, ту дар завод кор кун,
ман бошам ба Институт даромада мехонам.

М. Шарқӣ «Мақсади наҷиб»
(«Тӯҳфаи қавонон»)

349. Ба касе дил додан

ба касе таваҷҷӯҳ кардан, ошиқ, мафтуни касе гаштан,
касери дӯст доштан, ба касе дил бохтан.

— Вагарна ман на аз ваъдаам гаштаам ва на ба касе
дил додаам ва на ба касе дил хоҳам дод! — гуфт ӯ,— дар
дуњӯ ман ду дилдор дорам, яке аз онҳо Ватани социа-
листи, ки дар айни замон дилдори ту ҳам мебошад, дига-
раш худи ту!

С. Айчӣ «Ятим»

350. Дили касери доништан

1. хошиш, майл, мақсади касери доништан, 2. сирри
касери доништан, 3. чӣ будани нияти касери фаҳмидан.

1. — Лекин дили ҳамдигарро бояд донем, аз дили
ҳамдигар бояд хабардор бошем!

Ч. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои
драматурғони Тоҷикистон»)

2. — Модарон дили фарзандонро медонанд...

У. Умиров «Кӣ айбдор?»
(«Пьесаҳои якпардагӣ»)

351. Ба касе, чизе дил доштан

ба касе, чизе майл, хошиш, рағбат доштан.

1. — Ҳа, она, ба ман дил надоштед-да?

С. Саидмуродов ва И. Исмоилов «Тӯҳмат»

2. — Ман асло дили гирифтани духтари подшоҳро на-
дорам,— гуфт ғулом...

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

3. Ман дили дар шахта кор кардан надорам.

«Тоҷикистони советӣ»

352. Дили касе доғ шудан

аз мусибате дилсӯхта ва андӯхгин будан.

Дили Бибӣ Мастура доғ шуда монд... (келини дӯстдоштаи ӯ вафот карда буд — М. Ф.).

С. Улуғзода «Навобод»

353. Дили касеро дуздидан

1. касеро бо фиреб ба раъи худ даровардан, 2. касеро ошики худ гардонидан.

Оқибат дили духтарро дузда, соли 1947 ба ӯ хонадор шуд.

«Хорпуштак»

354. Дили касеро ёфтан

1. ба касе хуш омадан, писанд шудан, маъқул гардидан, 2. тавачҷӯҳи касеро ба худ чалб намудан, 3. касеро ба раъи худ даровардан, ба худ моил намудан.

1. Кампир зӯр зада, ба духтари подшоҳ хизмат кардан гирифтун дили ӯро ёфт.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Агар дили Ситораро ёфта тавонам, зани ман Ситора мешавад.

Ч. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

3. — Ман ба ин иштибоҳ надорам, вале барои ин сафарам аз модар чӣ тавр ризоӣ гирифтам, чӣ хел дили ӯро ёфтан маро дар хаёл гузошта истодааст.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

4. Мо туро барои он фиристода будем, ки ба одамҳои «Навобод» шинос шавӣ, дили онҳоро ёбӣ, ба онҳо рафикана ёрӣ расонӣ.

С. Улуғзода «Навобод»

355. Ба дил задан

аз чизе безор шудан, аз касе, чизе малул, нохуш шудан, аз чизе, касе дилгир, дилтанг гардидан.

1. Ман насиҳати Мавлавиро гӯш накарда ба саҳро омадам, саҳро ба дилам зад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

2.— Ваъдаҳои хушку холи ба дили ман зад! — ҳамчунон бо ситеза гуфт Нишон.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

3. Дар кунҷи вагон соатҳо нишастан ба дили капитан Зокирҷон Воҳидов зад.

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

356. Дил занг задан

хафа, дилгир, зик, малул, дилтанг шудан.

1. Чанд рӯз боз ашӯлаи вайро нашунда дилхо занг зад.

*С. Улуғзода «Чӯяндаго»
(«Шарқи сурх»)*

2. Дили ту ҳам аз они ман барин аз зикӣ занг задгист.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

357. Дар дили касе зангу ғубор намондан

осори алам, зикӣ, ҳасрат дар дил намондан, аз кинаву адоват пок шудан.

— Чӣ тавр нағз! Дар дили кас зангу ғуборе намонад, ҳамин тавр не?

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

358. Ба дили касе изтироб андохтан

1. касеро ба ҳаяҷон овардан, 2. ошуфта, мушавващ, асабонӣ кардан.

Дермони ӯ ба дили модар изтироб андохт.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

359. Дили касеро кабоб кардан

1. касеро азоб додан, сӯзондан, ба сӯзу гудоз овардан. 2. сахт ғамгин, доғдор кардан.

1. Нози бутон дили фуқароро кабоб кард,
Бояд ба зидди лоларухон инқилоб кард.

А. Лоҳутӣ «Куллиёт», ҷ. I

2. — Қайҳост, ки муҳаббати шумо дили маро кабоб кардааст.

«Хорпуштак»

360. Аз касе, чизе дил кандан

1. аз баҳри касе, чизе гузаштан, 2. чизеро тарк кардан, 3. фаромӯш намудан.

1. Аммо аз он ҷо, ки ман шумоёнро беҳтарин ҷавонони ҳозираи Бухоро донистам, бо вучуди сӯҳбататон барои ман дилгиркунанда будан поямро аз ин ҷо наметавонам, ҷунки аз худҳотон дил канда наметавонам.

С. Айни «Еддоштҳо», ҷ. IV

2. Ҳасан аз аспу аз ароба магар,
Метавонад, ки дасту дил шӯяд,
Метавонад, ки аз аробакашӣ
Дил канад, касби дигаре ҷӯяд?

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

3. Ман ҷӣ хел аз ту дил канда, туро партофта меравам?

С. Улуғзода «Ерони боҳиммат»

4. Аз ватан дил кандан мушкил...

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»

361. Дил кашидан

1. ба чизе, касе майл, хоҳиш доштан, хоҳони чизе, касе шудан, 2. мувофиқи табъ будан, 3. майл ва иштиҳои хурдани чизеро доштан.

1. Дилаш одами мӯйсафедро мекашидааст-дия...

*Р. Ҳайдаров «Ду дилдода»
(«Шарқи сурх»)*

2. Аммо ба сабаби он хама корҳои дилбечокунанда иштиҳои ман кӯр шуда буд ва дилам чизе намекашид.

С. Айни «Марги судхур»

362. Ба касе, чизе дил кашол шудан

ба чизе, касе моил, толиб, орзуманд шудан.

1. «Агар дилаш ба дидани мулки худ» кашол шавад, дар рӯзҳои таътил — дар вақтҳои ки талабагон ба сайру гашт рафта бошанд, ё ин ки кас кам монда бошад, як даромала давр зада мебаромад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

2. Ҳамин қадар телефон кардам, ҳеҷ кас ҳа нагуфт, охир худам хеста омадам. Муҳаббат-дия, дилам кашол шуд.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

363. Дили касе қач будан

ба касе бо назари бад нигоҳ кардан, дар ҳаққи касе андешаи бад доштан, бадгумон будан.

1. — Дили худатон, ки қач аст, дили дигаронро ҳам қач мебинед!

*Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)*

2. — Лекин дили мо қач нест, мо бо дили рост нигоҳ мекунем,— илова кард домолло.

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. II

364. Дил кушода шудан (гаштан)

1. аз ғаму андӯх фориғ шудан, 2. хурсанд гардидан, 3. хузуру ҳаловат кардан.

1. --- Хучаин дар хона нест, камтар дилам кушода шавад гуфта ин ҷо баромада нишастаам.

С. Айни «Дохунда»

2. Зану бачаатро ҳамроҳ мебарам, падару модарашро дида, дилаш кушода шуда меояд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

365. Дил кушодан

1. андеша, фикр, ақида, мақсади худро ба касе гуфтан, 2. сирреро ошкор намудан.

Дигаре аз ҳамин гузар Ҳоҷӣ-Абдусалом ном дарзӣ буд, ки касбаш дарздузӣ буда, дилашро дар ин чо мекушод ва кӯфтагиҳои аз дарздузӣ пайдошудаашро дар ин чо бартараф мекард.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

366. Дили касеро кушодан

1. касеро хурсанд, фараҳманд кардан, 2. аз ғаму ғусса фориф намудан.

1. Ту як вақт ба ман гуфта будӣ, ки аз сафар дили одам кушода мешавад.

М. Миршакар «Шаҳри ман»
(«Шарқи сурх»)

2. Азимшоҳ бо ин ҳама кӯшиши закотчӣ ба ёфт шудани пулаш умед надошт, «тири аз камон часта боз гашта намеояд» мегуфт, бинобар ин дилаш ҳеч кушода намешуд...

С. Айни «Фуломон»

367. Дили касе ларзидан

ҳаросидан, тарсидан, ба ваҳм афтидан.

Аз ин сухани бой дили Бозор ларзид, зеро пас аз набудани барзагов, аз замин — аз деҳқонӣ фоида нахоҳад гирифт.

С. Айни «Дохунда»

368. Дили касеро лахта кардан

Ниг. Дили касеро хун кардан.

«Пухтакорӣ ба кори пахта кунем,
Дили душман зи ғусса лахта кунем».

С. Чавҳаризода «Хосиятой»

369. Дил мекашаду по медавад

1. ба чое бо камоли хурсандӣ рафтан, 2. кореро бо рағбат кардан.

Ба сӯи кулбаи худ монанди мурғи аз қафас озодшуда париди мерафт. Бе чиз ҳам нагуфтаанд, ки «дил мекашад» по медавад».

Р. Чалил «Шӯроб»

370. Аз касе дил мондан

аз касе озурда шудан, ранчидан, дилгир, дилхунук, хафа гардидан.

1. Аз Саидоват боз дилам монд.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. — Медонӣ, модар, аз ҳамин Фарида дилам монда истодааст.

*М. Рустамова «Дугонаҳо»
(«Шарқи сурх»)*

3. Баъд, як ҳамсои дигарамон манту пазонда будааст, дилаш намонад, гуфта аз вай ҳам фақат сӣ-чил донатановул кардам.

«Латифаҳои тоҷикӣ»

371. Дил назаргоҳи ҳақ аст

дил аз ҳодисае пешакӣ гувоҳӣ медиҳад, пешомадро меогоҳонад.

Ман ҳамин хел шуданашро, бовар кунед, ки пешакӣ ҳис кардам. Дил назаргоҳи ҳақ-дия.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

372. Чизе аз дили касе нарафтан

чизеро аз ёди худ набаровардан, фаромӯш накардан.

1. Таъсири он зарба ҳанӯз аз дилам нарафта буд.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. I

2. Орзуи саводнок шудан аз дилам намерафт.

С. Улғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

3. Лекин кинааш то мурданам аз дилам намеравад.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

373. Дили касеро нарм кардан

1. касеро аз қаҳру чаҳл фурувардан, 2. касеро ба чизе розӣ кунондан.

Зан кӯшиш мекард, ки дили шавҳарашро нарм карда, ба кори фабрика дарояд.

374. Дили касе нарм шудан

1. аз қаҳру чаҳл фаромадани касе, 2. ба чизе розӣ шудан, 3. раҳм кардан.

1. Аммо ясавул аз он касон набуд, ки ба заифнолихон як духтар дилаш нарм шавад ва раҳме ба дилаш ояд...

С. Айни «Дохунда»

2. Вале аз ин гапҳо дили занак нарм нашуд, баръакс, вай гуноҳашро рӯпӯш карда, якбора шӯрида рафт...

«Машғал»

3. Миёни ҳар ду сар карда аз ин шаб
Басе бозори сӯхбат гарм мешуд.
Дили модар, ки аз меҳр аст лаб-лаб,
Чӣ мегӯед, кам-кам нарм мешуд.

*А. Шукӯҳӣ «Кӯчабоғи ошиқон»
(«Шарқи сурх»)*

375. Дар дил нақш бастан

дар хотир, дар ёд мондан.

Дар саҳро бо ҳаммактаби собиқаш Хайринисо вохӯрд, ки ин вохӯрӣ дар дили ӯ абадӣ нақш баст.

*Р. Ҳайдаров «Ду дилдода»
(«Шарқи сурх»)*

376. Ба дили касе нигоҳ кардан

хоҳиш, майли касеро ба назар гирифтан.

Вале дили модараш ба як духтари дигар кашол. ал-батта, ба дили писарамон нигоҳ мекунем.

*Р. Амонов «Дар доманаи
кӯҳҳои кабуд»*

377. Дили касе нимта шудан

1. бисъёр мусибат, кулфат, азоб кашидан, 2. ғам хўрдан, 3. маъюс гаштан.

1. Охир ҳар гоҳ ки Майрам падарашро ба ёд меовард, дилаш нимта мешуду бо ашки сард дили худро таскин меод.

«Маориф ва маданият»

2. Аммо баъди бо чашми худ дидани гову гўсфандони харобу адо ва офилхонаи тангу шифткушода дилаш нимта шуда рафт...

«Хорпуштак»

378. Ба дил нишастан

маъкул шудан, писанд омадан, ба хоҳиши касе мувофиқ омадани чизе.

1. Имрӯз худатон сохтмонро аз як сар давр занед, тамошо кунед, кадом коре ки ба дилатон нишаст, омада гўед, марҳамат, бо чону дил қабул мекунем.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

2. Қиёфаи мутакаббирона ва худороии худписандонаи ӯ дар дили ман нишаста буд ва дили ман намехост, ки Ҳочӣ Абдулазизе, ки мо солҳо боз симои ўро ғоибона мисли як симои санъати рӯҳафзо дар хаёли худ мучассам карда гашта будем, ҳамин одами нафратангез бошад.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

379. Дил нозук (будан)

1. ҳассос будан, 2. зудранҷ будан.

1. Дар вақти сўхбат ҳушъёр бош, ки дили вай нозук аст, боз бо ягон гап табъи ўро хира накуни!

2.— Охир, чаро чанг кардед? Дили бача нозук нагуфтед.

Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)

380. Бо дили нохоҳам

1. бе шавқу рағбат, 2. нохоҳам, маҷбуран.

Зайнура лўхтаки дар дасташ бударо ба як сў гузошта бо дили нохоҳам аз дар баромад.

«Маориф ва маданият»

381. Дили нохоҳам узри бисъёр

кас агар майл ва хоҳиши иҷрои кореро надошта бошад, баҳонаи зиёде меёбад.

1. Аз ин маънидодкунии бесару нӯг фақат як хулоса баровардан мумкин аст: дили нохоҳам узри бисъёр.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

2. Ҳоҷиумар шубҳа надошт, ки суҳанҳои Юнусбой ва «шартҳои» вай ғайр аз «дили нохоҳаму узри бисъёр» чиз дигар нест...

С. Улуғзода «Навобод»

382. Дили касеро обу адо кардан

1. касеро азобу азият додан, 2. касеро гирифтори нохушӣ, мусибат, ғусса кардан.

— Ин хел бошад, хафа шуда омада, диламро обу адо накун!

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

383. Дили касе обу адо шудан

1. гирифтори азобу азият гардидан, 2. мусибатзада шудан.

Биё, э дил, ба Лутфӣ дилбарӣ кун

Ки бе рӯи ту шуд обу адо дил.

Л. Обидхӯҷаев «Асарҳои мунтахаб»

384. Дили касеро об кардан

1. касеро азобу азият додан, ғамгин кардан, 2. мутаассир намудан, ба ҳаяҷон овардан, 3. касеро интизору нигарон кардан.

1. Чунки садои танбӯр, хусусан, аз расидани нохуни ягон ҳунарманд ба тор барояд, дили шунавандаро об карда мегирёнад...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. — Вой дод-э!... Гуноҳи ӯ чӣ буд-э... акнун мани сиёҳсар чӣ кор мекунам-э!.. гуён садои занони гуногун баланд мегардад ва аз паи инҳо садои бачагони хурдсол баромада дилҳоро об мекард.

С. Айни «Ғуломон»

3. Тоҳир, ту хоб кардӣ
 Ҳай хоби боб кардӣ,
 Бархез ки дили мо
 Бисъёр об кардӣ.

М. Тирсунзода «Ман аз Шарқи озод»

385. Ба дил оби сард (хунук) задан

1. аз чизе дилхунук шудан, 2. аз раъи худ гаштан; ноумед шудан.

1. — Мардум маро пулдор гумон мекунанд. Бинобар ин баъзе дуздон ва бечорагон чанд гоҳ ба дунболи ман афтода буданд. Чун онҳо фахмиданд, ки ман дар хонаи худ ҳатто як пули сиёхро ҳам нигоҳ намедорам, ба дилашон оби сард зада маро ба ҳоли худ гузошта, паси кори худ рафтанд...

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. Умарчон ба дилаш оби хунук зада, ба кӯча баромада бо як чӯрааш маслиҳат кард.

С. Ғанӣ «Табассум»

386. Дили касе об шудан (гардидан)

1. ғаму ғусса хӯрдан, азоб кашидан, 2. мутаассир шудан.

1. Қисми лоғари модарашро дида, дилаш об шуда рафт.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Ба ашӯлааш дилам об шуд.

С. Ғанӣ «Тӯй»

3. То дили раиси навро гирифтанд, дили ман об шуд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

387. Дили одам аз санг сахту аз гул нозук аст

одам ба сахтиҳои тоқатнопазири зиёд истодагӣ мекунад, ӯ иродаи сахт дорад, аммо аз андак чиз меранҷад.

— Алқисса, як бачамарди шердил омада-омада як нотавони шикастадил шудааст, ҳамин тавр не?

— Бехуда нагуфтаанд, ки «дили одам аз санг сахту аз гул нозук аст».

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

388. Дили одаткарда — балои чон

тарки одат мушкил аст.

1. «Дили одаткарда — балои чон» гуфтаанд. Одаме, ки ба муфтхӯрӣ одат кардааст, боз ҳам муфташро мекобад.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. «Дили одаткарда — балои чон» мегӯянд. Дере нагузашта боз чанҷоли ӯ бо занаш сар шуд.

«Тоҷикистони советӣ»

389. Дили касеро озор додан

касеро ранҷонидан.

Саодатбӣбӣ, ки аз ин шаттагӯӣ, дил ранҷонидани духтараш ранҷида буд, ба ҳоли усто Зоҳир раҳм мекард ва мехост, ки Гулрӯ як ба вай нигоҳ кунад, лаб газаду «бас кун, духтарҷон, дили одамро озор надех» гӯяд.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. II

390. Дили касе озор ёфтан

ранҷидан, озурда шудани касе.

1. Наёбад то дили ту аз ман озор,
Нагардӣ то аз ин дарбор безор,
Гузаштам ман гуноҳи духтарамро,
Гуноҳи духтари бадгавҳарамро.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

2. Аз ин гап дили азимҷон боз бештар озор ёфт.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

391. Дили касеро озурда кардан

Ниг. Дили касеро озор додан.

— Бисьёр хуб, лекин дили маро озурда накунед, раисҷон.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

392. Дили омӯхта — балои чон

Ниг. Дили одаткарда — балои чон.

Қамолпошшо, ки хуруҷ карда мамлакати аз даст рафтаи Туркияро боз ба даст даровард, «мабодо чанҷол ва

фитнае барпо накунад» гуфта инро дубора дар он чо рӯхнадод: «Дили омӯхта — балои ҷон» гуфтаанд, ба болои ин худааш як одами лофакии паррами беандеша аст.

С. Айни «Дохунда»

393. Ба дили касе оташ андохтан

1. касеро ошуфта, парешон, мушавваш кардан, 2. касеро ба ҳаяҷон овардан.

Ин иблис ба дили ман оташ андохт. Бо вучуди он қадар хастагӣ хоб аз чашмам рафт.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

394. Ба дили касе оташ афтодан

1. беқарор, бесаранҷом гардидан, 2. ошуфта шудан.

Ҳар чанд савол болои савол дода, кунҷковӣ кунам ҳам, Андрей ғайр аз ҳамин хел ҷавобҳои кӯтоҳи муғлак дигар чизе намегуфт. Бо таъбири халқ, ба дилам оташ афтод.

Ф. Ниёзӣ «Ҳиссае аз қиссаҳои ҷанг» («Шарқи сурх»)

395. Дар дил парваридан

чизеро орзу карда гаштан, дар ҳаваси чизе будан.

Толиб бо Шокирова шахсан шинос набуд, лекин аз бисёр касон таърифи хислатҳои хуб ва қордонии ӯро шунида, нисбат ба ӯ дар дил ҳусни таваҷҷӯҳ мепарварид.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои қабуд»

396. Дили касеро пора (пора-пора) кардан

Ниг. Дили касеро об кардан.

Лекин нолаи кӯдак хомӯш намешуд, торафт дили моро пора мекард.

Ф. Ниёзӣ «Вафо, қ. 1

397. Дили касе пора-пора шудан (гардидан)

саҳт ғамгин шудан.

1. — Ҳар чӣ хоҳӣ кун, аммо тойчаро ба ман деҳ, ки агар надихӣ, дар ҳасраташ дилам пора-пора мешавад,— ба зорӣ мебарояд пирамард.

С. Улуғзода «Назобод»

2. Доду фаръеди мардум бетаъсир намондааст. Ин доду фаръедхо чамъ шуда-чамъ шуда чунон ба наъраи бадхайбат ва гулгуладоре мубаддал мешудааст, ки дили золим аз он пора-пора мегардидааст.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

398. Бо дили пур

1. бо боварӣ, боэтимод, боумед, 2. бо хотири чамъ.

1. Ба ҳамин тариқ, Илья чӯраи худро дар сари кӯча хайрону парешон монду худ бо дили пур ва хотири чамъ ба шаҳраш баргашт.

Ф. Муҳаммадиев «Меҳри диёр»
(«Чароғи ирфон»)

2. Бо даҳони пур, бо дили пур гап мезанад.

Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)

399. Дили касе пур будан

1. боварӣ, этимод доштан, 2. аз касе, чизе хотир-чамъ будан, 3. ба чизе умедвор будан.

1. Ба Пирак ҳам, ҳар чанд ки ба ӯ дилаш пур буд, дар бораи забони русӣ кам гап мезад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

2. — Азбаски ба шутурҳоям дилам пур аст, онҳоро ба киро андохтам.

С. Айни «Ғуломон»

3. — Рафиқ Собиров, дилатон пур бошад, ки аз худ пагоҳ ба ислоҳи камбудии чорводорӣ шуруъ мекунам.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

4. Раисон, гарчанде ба муваффақияти кор он қадар дилашон пур набошад ҳам, ба ҳукми «аз карнайчӣ як пуф» як бор ба пеши Аҳмадҷон рафта гуфтугӯ карданро маслиҳат доданд.

С. Улуғзода «Навобод»

400. Дили касеро пур кардан

касеро ба чизе бовар кунондан, хотирчамъ намудан;
касеро ба чизе умедвор кардан.

1. — Худо якта, гап якта, хотирчамъ бошед! — гуфта
Сангин дили ноибро бо қасам пур кард.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. Вакилшаванда ҳам барои дили ўро ба худ пур кардан
баъзе чойҳои дуруст фаҳмиданашудаи чанчолро
такрор пурсида гирифтааст...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

401. Дили касе пур шудан

1. ба чизе, касе боварӣ, эътимод доштан, боварӣ ҳосил
кардан, 2. ғамгин шудан, 3. рӯй додани ҳолати гирия.

1. Ба камбағалтарин одамоне, ки ба онҳо дилаш пур
шавад, тақсим карда меод.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Вале боз дилаш пур нашуда пурсид:

— Шумо кӣ мешавед?

С. Улуғзода «Ёрони боҳиммаг»

3. Ҳатто ба аскарони хоссаи худаш ҳам дилаш пур на-
мешавад.

С. Айни «Ятим»

4. Гулнор дид, ки сукуташ аломати ризо шуда, кор аз
дасташ рафт, якбора дилаш пур шуда ҳикқасзанон гири-
стан гирифт.

С. Айни «Дохунда»

5. Бечора модар ба онҳо менигаристу дилаш пур шу-
да лабонаш пир-пир парида дарунакӣ гирия мекард, бе-
дуд месӯхт.

«Маориф ва маданият»

402. Дили касе равшан шудан

табъ кушода шудан, димоғчок, хурсанд гардидан.

Дилам равшан шуда, боз маро кайфияти форами па-
тоҳина фаро гирифт.

*Р. Амонов «Меҳри»
(«Шарқи сурх»)*

403. Дили касе рамидан

харосидан, тарсидан, аз чизе хавф бурдан.

Инро дида дили ман каме рамида монд.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

404. Дили касеро ранчонидан

касеро ранчондан, озурдахотир кардан, боиси ранчиши касе шудан.

1. — Ту дили муқаддаси маро ранчондӣ, ту вичдонӣ гоки маро ба чӯш овардӣ!

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Саодатбибӣ мехост хонаро танҳо ёфта ба духтараш насиҳат кунад, ки дили одамонро ин хел наранҷонад...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

405. Ба дили касе расидан

1. ба касе таъсир кардан, 2. боиси алам ва ранчиши касе шудан.

1. Гапҳояш ҳақ буданду рост ба дилам рафта мерасиданд.

П. Толис «Ҳикояҳо»

2. Ба дили ман аллақай расид. Дигар ман тоқати дар ин ҷо мондан надорам.

«Тоҷикистони советӣ»

406. Ба дили касе рафта ...

ба хогири касе, барои эҳтирому хурсандии касе.

1. Лекин шогирдон ба дили домулло рафта, ақаллан, ту ба кӣ гап мезанӣ, намегуфтанд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. — Ягон бор ба дилам рафта, хурсанд накардӣ, накардӣ-дия.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

407. Чизе ба дили касе рехтан

1. ба дил задан, безор шудан, 2. чизе ба касе сахт таъсир кардан.

— Лекин омада моро дастгир карданат аз як чихат нағз шуд,— гуфт *ӯ*,— зеро ман ин сирро ба касе наме-гуфтам, аммо ин кор чунон ба дилам рехта буд, ки ғудда шуда монда, рафта-рафта зардоб гардида маро бемори бистарӣ карданаш мумкин буд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

408. Дили касеро реш (реш-реш) кардан

1. касеро аламзада кардан, сахт ғамгин кардан; ба азоб андохтан, 2. ба ҳаяҷон овардан.

1. Дидани аҳволи Зебӣ дили ҳар касро ҳам реш ме-кард.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

2. Ин ҳолати маъюсии духтар дили капитанро реш-реш кард.

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

409. Дили касеро ром кардан

касеро ба худ чазб, моил кардан, хусни тавачҷӯхи касеро ба худ чалб кардан.

Намедонист, ки чӣ навъ дили маро ба худ ром кунад.

«Барои адабиёти социалистӣ»

410. Аз дили ростӣ

1. аз самими дил, 2. ҳаққонӣ, бетарафона.

— Ин гапатон ҳам дуруст,— гуфт оқсаққол аз дили ростӣ.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

411. Ба дили касе роҳ ёфтан

ёфтани роҳи ба даст даровардани меҳру муҳаббат, илтифот ва боварии касе.

1.— Э, Латиф, кӣ медонад, эҳтимол ту ба дили ӯ роҳ ёфта тавонӣ?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 11

2. Аз кучое ки набошад пайдо мекунам, ба дили вай роҳ меёбам.

Ғ. Абдулло «Қарзи виҷдон»

3. Охир, дар сохтмоне ки 35 миллат кор мекунад, бо ҳама забон пайдо кардан, ба дили ҳар кадоми вай роҳ ёфтан кори осон нест.

*Ғ. Абдулло «Водии бахт»
(«Маориф ва маданият»)*

412. Дили касеро сабук кардан

1. ба касе тасаллӣ додан, дилбардорӣ кардан, 2. касеро хушвакт намудан.

— Отунҷон, хуб диламро сабук кардед, ҳамеша сихат-саломат бошед, асло рӯи камиро набинед; хайрият, ки шумо будед, набошад дилам аз ғусса торс мекафид.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

413. Ба дил санг бастан

ба мушкилӣ тоқат овардан, ба мушкилӣ тан додан.

Аммо дар ҳақиқат Мунаввара дар азоб буд. Рафиқ ва дӯсти мактабӣ, ошнои деринаи худро аз даст додан барои вай осон набуд. Лекин вай тамоми вазниниро ба худ гирифта ба ҳамин роҳ рафт, ба дилаш санг баста аз Сангин ҳар гуна алоқаро канданӣ шуд...

*Ҷ. Иқромӣ «Ғусса»
(«Шарқи сурх»)*

414. Дили касе сард шудан

1. нисбат ба касе, чизе бемайл, бешавк, берағбат гардидан, 2. аз касе дилмонда, дилгир, хафа шудан.

1. Дили соҳибкорон аз инҳо сард шуда, ба корхонае роҳ намедиханд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. 1

2. Эй куртасафед, куртаат гард шудааст,
Аз мо чӣ бадӣ дидӣ, дилат сард шудааст?

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

415. Бо дили сафед

бо нияти холис, бе ғараз, софдилона.

Маро бо дили сафед ва синаи пурумед фотиҳа диҳӣ,
ки дар ин сафар аз хатарҳо эмин монам.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

416. Дили касе сахт будан

1. одами бераҳм, бешафқат будан, 2. сахтгир будан,
3. мутаассирнашаванда будан.

Зеро дили онҳо он қадар сахт буд, ки гирья ва зорин
бадбахтоне, ки ин гуна фоҷиа бар сарашон афтадааст,
сабаби қаҳқосзанон хандидани онон мегардад.

С. Айнӣ «Ғуломо»

417. Ба дили касе сахт расидан

касоро сахт озор додан, ранҷонидан, хафа кардан.

1. Ҳаминрӯза кораш ба дилам ҷудо ҳам сахт расид.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. — Дар гӯр шавад забони ман, авсунҷон, «ба дилаш
сахт мерасидагист» нагуфта, гап задан мегирам.

Р. Файзӣ «Модаршӯ»

(«Шарқи сурх»)

418. Дили сиёҳ доштан

1. одами бадкина, бадхоҳ будан, 2. одами ғаразқор
будан.

Меғӯяд, ки рухсори касе ки аз хичолат сурх мешавад,
вай дили сиёҳ надорад.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

419. Дили касоро сиёҳӣ зер (пахш) кардан

1. ғамгин шудан, 2. пешомади бадеро ҳис кардан.

1. Аммо аз чӣ буд, ки пас аз район баргашта омадан
дилашро сиёҳӣ зер карда буд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Дили Халилҷонро сиёҳӣ пахш кард.

«Хорпуштак»

420. Дили касеро сиёҳ кардан

1. бо хабаре ё гапе касеро ғамгин, андӯҳгин кардан,
2. мушавваш намудан.

1. Саргузашти ман дуру дароз ва дарди ман бедавоост. Шунидани он гапҳо шуморо дарди сар ва дилатонро сиёҳ мекунад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

2. Аммо бачаи хеле гарданшах будааст, дар пеши шарикҳо дили маро сиёҳ карда монд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

3. — Дилата сиёҳ нақун, тӯяш сарашро хӯрад...

С. Улуғзода «Навобод»

421. Дили касе сиёҳ шудан (гаштан)

1. хафа, ғамгин, андӯҳгин гардидан, 2. мушавваш шудан.

1. — Дар бозори гӯсфанди Бухоро як маблағ пулро дуздондам, бинобар ин дилам сиёҳ шуда корҳои зарурии худамро ҳам нимқора партофта зуд баргаштам...

С. Айни «Дохунда»

2. Қорӣ Ишқамба дар он рӯзҳо ба кӯча камтар мебаромад ва дар вақти ба кӯча баромадан ҳам бо тангкӯчаҳо ва паскӯчаҳо роҳ мерафт, то ки ба ягон одами «шумхабар» вохӯрда, хабари бадеро шунида дилаш сиёҳ нашавад.

С. Айни «Марги судхӯр»

422. Ба дили касе сих задан

1. ба касе гапи талх задан, сухани нешдор зада дили касеро озурдан, 2. ба касе пичинг кардан.

Ҳамаи ин майлаш, вай аз кор наметарсид, аз меҳнат сар наметофт, агар ўро таҳқир намекарданд, агар ҳар замон ба дили дардноки ў сих намезаданд...

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

423. Бо дили соф

1. ҳаққонӣ, 2. бегаразона, 3. боинсофона.

Толиб аз ин одам фақат ҳаминро талаб мекард, ки аз қасди ноҷоизи худ даст кашад, дурусташ, ба рисолаи вай бо дили софу назари гарм муносибат кунад.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабул»

424. Ба дили сӯхтаи касе намақоб задан

дард, азоб, машаққати касеро зиёд кардан.

— Бисъёр чапгирӣ макун, ба дили сӯхтаи ман намақоб мазан!

С. Айни «Дохунда»

425. Дили касе танг будан

1. муқобили дил васеъ будан; тангҳавсала будан, зик будан, ғамгин, малул, озурдахотир будан.

1. Дилаш бисъёр танг аст.

«Занони Тоҷикистон»

2. Дилам танг аст, эй мутриб, даҳонатро шавам қурбон!

Бихон шеърӯ бизан як дам рубоб оҳиста-оҳиста.

А. Лоҳутӣ «Куллиёт», ҷ. II

426. Дили касе танг шудан

зик шудан; ғамгин, малул, озурдахотир шудан.

1. Аз ин ҳол дили ӯ аз ҳад зиёд танг шуда рафт.

С. Айни «Ятим»

2. -- Не,— гуфт,— хобам намебарад. Дилам танг шуд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», ҷ. I

3. Ҳамин ки вай ба хотирам расид, дилам аз ғусса танг мешавад.

Ғ. Абдулло «Шери занҷиршикан»

427. Дили касе тангӣ кардан

Ниг. Дили касе танг шудан.

1. Чунки \bar{u} чизеро намефаҳмид ва фаҳмидан ҳам намехост ва дили ман тангӣ мекард.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III—IV

2. — Ҳар чӣ бошад, дили ман тангӣ кард, ягон базм ёфта меравем.

С. Айнӣ «Дохунда»

428. Дили касе таҳ-таҳ кашидан

чизеро саҳт хостан, ба чизе хеле талабгор будан, дар срзӯю ҳаваси касе, чизе шудан.

Ман медонам, ки дили худат таҳ-таҳ кашида истодааст. Зани хурди бойбобо мешавӣ.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

429. Дили касе тоб хӯрдан

1. рӯй додани як ҳолати ҳаяҷон ва изтироб аз дидани \bar{e} шунидани ҳодисае, ба изтироб афтидан, 2. ғамгин, хафа, озурдахотир шудан.

Ҳочумар ранги рӯи канда ва кабудии таги чашмони \bar{u} ро дида, дилаш як тоб хӯрд.

С. Улуғзода «Навобод»

430. Дил торик будан

1. хафа, ғамгин будан, 2. мушавваш будан.

1. Таги дилам шаб барин торик буд. Медонистам, ки дар қишлоқ ҳаёт ба ман он қадар ҳам бо завқ нигоҳ нахоҳад кард.

«Барои адабиёти социалистӣ»

2. Дили Мухтор, ки аслан торик буд, якбора сип-сиёҳ шуда монд.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

431. Дили касе торс кафидан

ниҳоят дилтанг, асабонӣ шудан, дилтанг, хафа, ғамгин гардидан.

1. Хайрият, ки шумо будед, набошад дилам аз ғусса торс мекафид.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2. — Ҳеҷ токат надорам ба ин идорашинӣ... дилам торс кафида истодааст.

*К. Содиқ «Рустами дашт»
(«Шарқи сурх»)*

432. Дили касеро торс кафондан

1. касеро зик, асабӣ кардан, 2. ғамгин кардан.
Ин дилвасеъгӣ ва форигмасъалагии бой қариб буд, ки дили Алиро торс кафонад.

Р. Чалил «Гулрӯ»

433. Дили касе фараҳ ёфтан

хурсанд, шод, фараҳманд гардидан.

Вақте ки... ба хоку хун афтодани фашистонро медид, дилаш фараҳ меёфт ва як қувваташ даҳ мешуд...

Ч. Икромӣ «Достони марди танкишкан»

434. Дили касеро фаҳмидан

фикр, мақсад, хоҳиш, орзӯи касеро доништан.

1. Имрӯз ният дошт, ки ба маҳбубааш ишқи худро баён карда, дили ӯро фаҳмад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

2. Дили духтарро ҳам фаҳмидем, ӯ ҳам майл дорад.

«Тоҷикистони советӣ»

3. — Ту дили маро фаҳмида наметавонӣ. Ман дар ин рӯзхо хуни цигар хӯрда истодаам.

«Маориф ва маданият»

435. Аз дили касе хабар доштан

аз фикр, андеша, хоҳиш, мақсад, аз замири касе бо-хабар будан.

Падару модараш ўро дўст медоранд ва ҳама чизро, хатто қони худро ба вай фидо карданӣ мешаванд, лекин аз дилаш хабар надоранд...

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

436. Дили касеро хавотир кардан

касеро ба изтироб андохтан, касеро ноором, нотинч, бесаранҷом кардан.

Дили худи Шарифро хавотир карда, ба қор меандозем.

М. Сайфиддинов «Ду ҳусну ду шиқ»
(«Занони Тоҷикистон»)

437. Дили касе хавф бурдан

1. бадгумон гардидан, 2. хавотир шудан, 3. ба шубҳа афтодани касе.

Дар ин соат ман аз ташриф овардани мулло ба хонаи мо фоли бад гирифтам ва дилам хавф бурд.

С. Улуғзода «Субҳи
ҷавони мо»

438. Дили касро харошидан

касеро ба ҳаяҷон овардан, касро саҳт мутаассир кардан.

Нолаи наи ҷӯпонӣ мувофиқи зарби ҳамин суруд бо як тарзи ҳазинона баланд шуда дилҳоро мехарошид.

С. Айни «Ғуломон»

439. Дили кас хичил будан

парешон, ноором, нороҳат, музтариб будан.

Аммо аз як чиз дили ӯ хичил буд, чаро ки ҷураи ҳамсинф, ҳампарта ва ҳамқишлоқиаш худ ба худ бо ӯ гап намезадагӣ шуд,

Б. Умарӣ «Ду рафиқ» («Тӯҳфаи ҷавонон»)

440. Дили касеро хичил кардан

ба хичолат монондан; ба изтироб андохтан, ноором, нороҳат кардан.

1. Рост истода дуруғ гуфта, диламро хичил карданам чӣ ҳоҷат.

Р. Чалил «Шӯроб»

2. — Хат аз кучо? Чӣ навишта шудааст? Дили одамро хичил накарда гуед-дия охир...

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. I

441. Дили касе хичил шудан

мушавваш гардидан, ноором, нороҳат, хавотир шудан.

1. Духтур сохта будани ҷавоби модарамро пай бурда, ғарқи хаёлот гардид, дилаш хичил шуд.

«Тоҷикистон»

2. Буд дашти васеу регистон,

Ки аз он шуд хичил дили инсон.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

442. Дил холи шудан

рози дили худро гуфта аз ғаму ғусса фориг шудан. Вақте ки ту омадӣ, ман маҷбур шудам, ки ҳамаашро ҳикоя кунам. Ҳоло дилам холи шуд ва худро хеле сабук ҳис мекунам.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

443. Дар дили касе хона кардан

мавриди меҳру муҳаббати касе шудан.

Лекин ман туро духтарам гуфта наметавонам, чунки ту дар дили ман хона накардӣ.

*Ҷ. Икромӣ ва Е. Мительман
«Гунаҳкор кӣ?»*

444. Дили касеро хонда тавонистан

мақсад, хоҳиш, майлу орзуи касеро фаҳмида тавонистан.

Албатта, назар ба акидаи ман як духтараки 12-солаи сахрой на дили маро ва на дили духтари зеборо хонда наметавонист?

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

445. Чизеро аз дили худ бароварда гуфтан

1. суханеро аз худ ёфта гуфтан, 2. чизеро эҷод кардан.

1. — Шоир касеро мегӯянд, ки,— гуфт падарам,— аз дили худ шеър бароварда гӯяд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

2. Гуфта бошам, аз дили худам бароварда нагуфта будам, гапи ӯро гуфта будам.

446. Дили худро бой додан

1. касеро нағз дидан, дӯст доштан, ба касе мухаббат пайдо кардан, ошиқ шудан, 2. тарсида, харосида мондан, 3. рӯҳафтада гардидан.

1. Вераҷон ҳам шуморо дидан замон дилашро бой дод.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. Ту ба вай дар бораи фронт, Москва ва Душанбе хикояҳо мекардӣ, ман медидам, ки вай рӯз ба рӯз не, балки соат ба соат дилашро ба ту бой медод.

*С. Улуғзода «Ҷӯяндагон»
(«Шарқи сурх»)*

3. Аммо соли гузашта дар мавсими олуғундорӣ фалокате рӯй дод, ки ба сабаби он Ҳасан, аз як тараф, аз ҳаммаи бародар ва бародарзодагонаш ҷудо шуда бошад, аз тарафи дигар, дили худашро ҳам бой дода монда буд.

С. Айни «Фуломон»

4. Монанди ман шудан, албатта, кори осон нест. Як-умр зӯр занетон ҳам, шуда наметавонетон, лекин мушкил будааст гуфта дил бой надихетон, ман ҳастам.

«Тоҷикистони советӣ»

447. Дили худро гиронда мондан

1. тарсида, ваҳмида мондан, 2. рӯҳафтода шудан.

Вай паи ҳамдигар чаҳор бачаашро гӯронда, дилашро гиронда монда буд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

448. Дар (аз) дил гузаштан (гузарондан)

1. фикр кардан, 2. ба хотир овардан, ба хаёли кас расидани чизе.

1. Ман ваъдари фаромӯш накардаам, аммо дар дасти шумо ҷамадонро дида дар дилам гузашт, ки шояд шумо аз баҳри саҳро гузашта, барои саёҳат ба Самарқанд рафта хоста бошед.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

2. Ман ба дили худ гузаронидам, ки «мактабдор он қадар ҳам бад набудааст...»

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

3. Рафта истода он утворо дида мондаму аз дилам гузашт, ки шояд ин хонаи ту бошад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

4. Гулрӯ аз ақиби ӯ ҳам хеле нигоҳ карда монду аз дили худ гузаронд: «Кирои расидан духтар ба ҳамин хел ҷавон расад».

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

449. Дили худро кафондан

ба касе сир, фикр, ҳасрат, дарди дили худро гуфтан.

1. Балъамӣ бо ин гуфтор, шояд ки аввалин бор, назди дӯсти қарини худ «дилашро кафонда» ҳасрат кард.

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

2. — То худашро дида диламро накафонам, ором шуда наметавонам.

Ғ. Абдулло «Қарзи виҷдон»

3. Як рӯз охир дилашро кафонда гуфт, ки бо ман зиндагӣ намекардааст.

«Тоҷикистони советӣ»

450. Дар дили худ кина гирифтан

нисбат ба касе дар дил адоват, буғз, душманӣ пайдо шудан, нисбат ба касе дар дили худ адоват нигоҳ доштан.

1. Лекин дар дилаш ҳам ба Фирӯза ва ҳам Шамсия кинаи баде гирифт.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

2. Албатта ман аз ӯ кинаи сахте дар дили худ гирифтам. Лекин ман аз вай ниқор гирифта наметавонистам, чунки ман як бачаи хурдсол, ӯ як ҷавони пурқуввати калонсол буд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. I

451. Дили худро маҳкам доштан

далер, устувор шудан, наҳаросидан.

«Дилатро маҳкам дор, писарам,— мегӯяд боз бобоям ба падарам.— Туро меғалтондагӣ полвон ҳоло набаромадааст».

С. Улуғзода «Субҳи ҷавонию м»

452. Дили худро холи кардан

1. ғаму ғусса, орзую ҳавас, фикр, мақсади худро ба касе гуфтан, арзи ҳол намудан, ҳасрату алами худро ба касе гуфтан, 2. аз ғаму ғусса фориғ шудан.

1. Мир Алишер баъд аз вафоти Ҷомӣ, ки дар соли 1443 воқеъ шуда буд, хеле танҳоӣ мекашид ва ҳамдарде надошт, ки аламҳои замонаро ба ӯ гуфта, дили худро холи кунад, бо дилдорӣ ва маслиҳатҳои ӯ тасалли ёбад.

С. Айни «Алишер Навоӣ»

2. Ҳошим Қорвон хаставор ба гилем нишаста, дилашро ба занаш холи кард.

С. Улуғзода «Навобод»

3. То чанд сол ҳар гоҳ дунё ба дилам зада дилтанг шавам, ба сари қабри Ҳайрат баромада гирифта дили худро холи мекардам.

С. Айни «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

453. Дили худро хунук карда гирифта

ба касе дар муқобили бадрафториаш бадрафторӣ карда, ба сухани бадаш бад гуфта, ғазаби худро фуру нишондан, таскин ёфтан.

Фирӯза ҳам шуда, душманашро хуб мушқорӣ ва лагадқорӣ кард ва то расида омадани занҳои дигар дилашро хунук карда гирифт.

Ч. Иқромӣ «Духтари оташ»

454. Дили худро хӯрдан

саҳт ғам, ғусса хӯрдан, азоб кашидан.

Ба хондан равад ҳам, ба ягон ҷои дур мерафт, боз мани бечора диламро хӯрда, рӯз шумурда мегаштам.

М. Хӯҷаев «Дадомонанд»
(«Шарқи сурх»)

455. Дил хун кардан

1. дилозурда гардидан, хафа шудан, 2. азобу озор дидан, азият кашидан.

1. Наход барои ҳамин ҳам беҳуда дилатонро хун карда гардед.

С. Ғанӣ «Табассум»

2. Наход боз як бори дигар ҳамаи ин гапҳоро такрор кардан лозим бошад-а, Сокиначон.

— Не, дилатонро хун карда нашинед ҳам мешавад.

П. Толис «Студентшавандаҳо»
(«Шарқи сурх»)

3. Ту розӣ шаву дили маро хун наку.

К. Наимӣ «Роҳи равшан»

456. Дили касе хун шудан

1. хафа шудан, 2. азобу азият кашидан.

1. Онҳо бо меҳнатҳои саҳти тоқатнопазир ва дар дастии одамони аҷнабӣ ба корхое, ки аз андешаи онҳо дил хун мешавад, гирифтаанд...

С. Айни «Ғуломон»

2. Аспҳои ароба, ки имрӯзҳо порукашонӣ мекарданд, аз кор монда шуда омада, дар охури худ бедаи кабудро наёфтанд ва аз қаҳр тахтаи охурро мехоиданд. Ба ин ҳоли аспҳо нигоҳ карда дили Қосимҷон хун мешуд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

3. Хун шуд дилам аз гами ниҳонӣ,
Шояд хабари хуше расонӣ!

А. Деҳогӣ «Хаёт қадам мезанад»

457. Дили касеро хунук кардан

1. нисбат ба касе, чизе бе рағбат, бе меҳру муҳаббат, бе ҳавас, бе ҳавсала гардонидан, 2. аз чизе, касе меҳру муҳаббати худро қандан.

— Шояд ту ягон кор карда дили ӯро аз ҳамин чойҳо хунук кунӣ?

«Занони Тоҷикистон»

458. Дили касе хунук шудан

нисбат ба касе бе рағбат, бе меҳру муҳаббат шудан, касеро бад дидан, ба касе ҳисси нафрат пайдо кардан.

1. Дили Нуралӣ ё аслан ба ман гарм набудааст, ё ки аз ман хунук шудааст, гуфта духтарак шаб болиштро ба оби дида тар мекард.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Абдуллои бераҳм бо ин хама задан ва дашном додан дилаш хунук нашуд...

«Роҳбари дониш»

3. Рафта-рафта дили подшоҳ аз вазир хунук шуда, дар қасди нобуд кардани ӯ афтоданд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

459. Дар дили касе чанг андохтан

фикр, мақсад, майл, хоҳиши касеро фаҳмиданӣ шудан.

Шахсан худам як бор барои аҳволфаҳмӣ ба қишлоқ баромадам ва то Вобканд, ки аз шаҳр 24 километр аст, рафтам ва дар дили деҳқонони гуногун, дар қишлоқҳои гуногун чанг андохта дидам.

С. Айни «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

460. Дар дил чирк доштан

1. бадгумон, бадандеша будан, 2. бадкирдор будан, кинаву адоват доштан.

Асои ҷавон, ки дар дилаш чирке ва дар ботинаш шайтанате нашофт, боз ба ин фиребу найранг афтид...

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

461. Дили касе чок (чок-чок) будан

сахт ғамгин, аламзада будан.

Дилам аз сарзанишҳо чок-чок аст,

Расида корд то бар устухонам.

Р. Чалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)

462. Дил ҷӯкидан

1. хафа, ғамгин шудан, 2. маъюс шудан.

— Ин хел нагӯй, Давлат, дилам мечӯкад! Ман ҳоло аз Қилич боқувваттар ҳастам.

Ч. Икромӣ ва М. Қосимов
«Роҳи бахт»

463. Дили шикаста

1. озурда, хафа, ғамгин, 2. парешонхотир, 3. маъюс, ноумед.

1. Дили шикаста бо узру маъзаратҳои хушку холи ҷуруст нахоҳад шуд.

С. Айни «Фуломон»

2. — Дасти шикаста кор мекунад, дили шикаста кор намекунад, гуфтаанд, оча. Агар ғами бепадариӣ ҳамин кӯдакон намебуд, дар ду дунё ҳам ин дили ранҷидан ман ёди он касро намекард.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

464. Дили касе шикаста будан

1. озурда, хафа, ғамгин будан, 2. парешонхотир будан, 3. маъюс, ноумед будан.

1. Урмон-Полвон дили меҳмони худро, ки бо шунидани ин ҳикоят хеле шикаста буд, қадре бардошта мондани шуда илова кард...

С. Айни «Фуломон»

2. Хола раисиро напартофт, дилаш шикаста бошад хам, кор кардан гирифт.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

3. Дили моро, ки дар асл шикастагӣ аст, боз хам шикастатар накунад.

С. Айнӣ «Фуломон»

465. Дили касе шикаста шудан

1. озурда, хафа, ғамгин гардидан, 2 маъюс, ноумед шудан.

Лекин азбаски қашшоқ буд, агар қабул намекардам, дилаш шикаста мешуд.

С. Айнӣ «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

466. Дили касеро шикастан

1. касеро ранчонидан, озурдан, 2. ғамгин намудан, 3. маъюс, ноумед кардан.

Дили ии гуна одамонро шикастан дуруст нест.

С. Айнӣ «Фуломон»

467. Ба дили касе шуда

1. барои хурсандии касе, 2. ба хотири касе.

1. Аммо писар, ҳеҷ набошад ба дили онҳо шуда, ягон бор ҳам намегуфт, ки «падар ё модар, ба ҳамин сабабҳо ҳоли ҳозир хонадор шудани нестам»...

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2.— Як бор ба дилам шуда ба муроду мақсадат расгӯед, почо...

Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)

468. Дил шудан

1. ба чизе ҷуръат намудан, 2. розӣ шудан, 3. ҳайфи касе омадан.

1. Ҳайрон мешудам, ки бародарам чӣ тавр дилаш мешавад, ки падарамро ин қадар азоб медиҳад.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

2. Маҳмудчон ҳам ким-чӣ вақте омада, ба бедор кардани вай дилаш нашуда, ба канори дигари чогаҳ сар монда, хоб кардааст.

Ч. Икромӣ «Ҳикоя ва очеркҳо»

3. — Тақсирчон, садкаи хоки поятон шавам, нахонд, ки ба несту нобуд шуда рафтани мо дилатон мешавад?

К. Наимӣ «Соли 1916»

4. Аммо ба фуруҳтан ҳам дилам нашуд, ки арзон мерафт...

С. Айнӣ «Мухтасар тарҷумини ҳоли худам»

469. — Аз дил шустан

1. касе, чизеро тамоман аз хотири худ баровардан,
2. тарк намудан.

Ман кайҳо боз аз ин одам дил шуста будам.

470. Чизе ба дили касе ғудда шудан

ғаму ғусса дар дили касе чамъ шудан.

— Лекин омада маро дастгир карданат аз як чиҳат нағз шуд, — гуфт ӯ, — зеро ман ин сирро ба касе намегуфтам, аммо ин кор чунон ба дилам рехта буд, ки ғудда шуда монда, рафта-рафта зардоб гардида, маро бемори бистарӣ карданаш мумкин буд.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

471. Ба дили касе ғулғула андохтан

1. касеро мушавваш кардан, 2. тарсонидан, ҳаросонидан, 3. касеро ба воҳима андохтан; ба ҳаячон овардан.

1. Бо ин кирдори бой ва бо оқсаққол омадани Қосим он қадар ошкоро ҳалал нарасонад ҳам, ба дилашон ғулғула андохт.

«Барои адабиёти социалистӣ»

2. Аз афташ, ин гапҳоям ба дилаш ғулғула андохт, ки давида аз чояш хест.

«Тоҷикистони советӣ»

472. Ба дил ғунҷидан

1. чизеро маъкул доништан, писандидан, 2. ба чизе розӣ шудан, 3. ба чизе майлу хоҳиш доштан.

1. «Шабу рӯз ҳушу хаёли мардум дар чанг бошаду шумою ман тӯю тамошо гуфта шинем, ин ба дили кӣ ме-ғунҷад?»

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. — Ҳар чӣ ҳам ғӯй, ҳамин! — гуфт боз Юсуф, — ҳозир ба дилам ҳеҷ чиз намеғунҷад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

3. Иҷро кардани супоришҳои хонагӣ ба дилаш намеғунҷад.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

473. Дили касе қалб будан

1. қачандеш будани касе, 2. одами нопок, бадқирдор, бесадоқат будан.

1. — Одина ҳам одами «дилаш қалб» будааст.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. Аммо дарунсиёҳ, бераҳм ва дилаш қалб, пур аз макру фиреб буд.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

474. Дили касеро қошук тарошидан

дар орзуи чизе, касе беором, беқарор будан.

— Дилаки ту ҳам, духтарам, кашол шуда, «кай тӯй мешавад гуфта дилатро қошук тарошида истодааст-мӣ?»

*С. Саидмуродов ва И. Исмоилов
«Тӯҳмат»*

475. Дили касе ҳавл кардан

1. ваҳмидан, ҳаросидан, тарсидан, 2. бесаранҷом шудан.

— Чӣ шуд, ки ин қадар дер мондӣ? — гуфт вай, — дилам ҳавл карда, чӣ қор карданамро надониста истода будам.

Ч. Иқромӣ «Духтари оташ»

476. Ба дили касе ҳасрат намондан

дар армон намондан, ба орзӯ ва матлаби худ расидан.

Як бор ба духтур ҳам нишон дода бинам мегӯям... Ба ҳар ҳол ба дили кас ҳасрат намонад.

Ч. Иқромӣ «Шодӣ»

477. Дилу ҷигари худро хӯрдан

1. саҳт азоб кашидан, 2. ғаму ғусса хӯрдан.

Шумо ин қадар дилтангу бетоқати карда, дилу ҷигаратонро нахӯред.

Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)

478. Дилу ҷигар хун карда ...

1. азобу машаққат кашида, бо азобу кулфати бисъёре, 2. аз таҳи дил.

Ман ба шумо дилу ҷигар хун карда гап занаму шумо ба ҳузур хоб кунед.

479. Дили касе ҷиғғос задан

1. дили касе саҳт задан, 2. саҳт ҳаросидан.

Ҳамин ки чашмам ба рӯяш, ба чашмаҳои аз оби дида пураш афтид, дилам якбора ҷиғғос зада, гӯё аз ҷояш беҷо шуд.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

480. Дили касеро ҷиғғос занондан

1. дили касеро саҳт ба тапиш андохтан, 2. саҳт тарсондан.

Аз паси ин аввал овозе, ки «Ҷамила! Ҷамила!» гӯён ҷеғ мезад, дили Арслоналиро ҷиғғос занонд, сонӣ Даша берун омад.

Р. Ҷалил «Шӯрб»

481. Чизе дар дил чо ёфтан

дар дил пайдо шудани ҳиссе, орзую ҳавасе.

Меҳри пул як бор ки дар дил чо ёфт, дигар баромада-
наш кори осон набудааст.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

482. Чизеро ба дил чо кардан

чизеро дар хотир доштан, фаромӯш накардан.

Ҳар як иштироккунандаи ин сӯҳбат кушиш мекард,
ки ба фарзанди қишлоқи худ бодикқат нигоҳ карда, су-
рати ўро ба дилаш чо кунад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

483. Аз (бо) дилу чон

1. аз таҳти дил, самимона, 2. бо меҳру муҳаббат, бо
садоқат.

1. Зиндаам то даме ки ман ба ҷаҳон,
Дӯстиро сароям аз дилу чон.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

2. Шарикҳо дар он звеноҳо дар ҳақиқат аз дилу чон
кор кардаанд, меҳнати қаҳрамонӣ нишон додаанд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

3. Духтар ҳам ҷавонро аз дилу чонаш дӯст медошт.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

484. Ба дили касе чо (ҷойгир) шудан

1. мавриди меҳр ва илтифоти касе гардидан, 2. дар
хотир мондан, дар хотири касе абадӣ мондан, 3. ба бо-
вари касе даромадан, нисбат ба худ боварӣ, эътимод
ба вучуд овардан.

1. Ба фикри ман, камомади магазин ва ёрии ӯ ҳила
буд. Вай баҳонае буд, ки бо ин меҳост шуморо ба даст
гирад, ба дилатон чо шавад, ба духтаратон хонадор ша-
вад.

Ш. Қиёмов «Хоҳӣ нашавӣ расво ҳамранги
ҷамоат шав!» («Пьесаҳои якпардагӣ»)

2. Меҳри мактаб ва ҳаёти он дар дили ӯ саҳт ҷойгир мешавад.

«Маориф ва маданият»

485. Дил ҷӯш задан

1. ба завқ омадан, 2. ба ҳаяҷон омадан.

Тасвирҳо ва суҳанҳои барҷаста дар ҳаёти ӯ ҷавлон мезаданд, дилаш ҷӯш мезад, лекин худро медошт ва бо завқ ҳикояи Саидҷонро мешунавид.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

ДИЛАМ

486. Диламро бар, пуламро хӯр

мувофиқи табъам кор куну музди хизмататро гир, маро хурсанд куну чизамро гир.

Ҳар кас маро хурсанд кунад ва мувофиқи табъам хидмат нишон диҳад, ман ҳам вайро то ҷон дорам, хурсанд мекунам, молу ҷонамро аз вай дарег намедорам «диламро бар, пуламро хӯр» гуфтаанд.

С. Айни «Дохунда»

ДИЛБАСТАГИ

487. Ба касе, чизе дилбастагӣ доштан

1. ба касе, чизе меҳру муҳаббат доштан, касе, чизеро нағз дидан, дӯст доштан, 2. бо касе алоқаи маънавий доштан.

1. Ҳамин аст, ки одам ба ҳаёт ин қадар дилбастагӣ дорад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Вай ба писари ғуломи падараш дилбастагӣ дошт.

«Занони Тоҷикистон»

ДИЛГИР

488. Касеро дилгир кардан

касеро зик, безор кардан, ба дили касе задан.

Умуман панду насиҳатҳои ин одам Моҳрӯро дилгир мекард.

*Х. Аскар «Нишони одамият»
(«Шарқи сурх»)*

ДИЛДОДА

489. Дилдода шудан

мафтун гардидан, ошиқ шудан.

Ҳамин тавр, ин ду чавон ба якдигар дилдода шуданд.

Р. Ҳайдаров «Ду дилдода»
(«Шарқи сурх»)

ДИЛДОРӢ

490. Ба касе дилдорӣ додан

ба касе тасалли додан, дилбардорӣ кардан; касеро сром кардан.

1. Лекин хӯчаин ҳар рӯз пагоҳӣ ва бегоҳӣ ўро дида ҳолпурсӣ мекунад ва дилдорӣ медиҳад.

С. Айни «Фуломон»

2. Аз аҳволу вазъияти хонаводааш хабардор шуда, онхоро дилдорӣ меод.

А. Ҳамидӣ «Маиғали тобон»
(«Шарқи сурх»)

ДИЛКАШОЛӢ

491. Ба касе, чизе дилкашолӣ доштан

Ниг. Дили касе ба чизе, касе кашол будан.

Зани бечора ба ҳар ҳол ба шавҳараш дилкашолӣ до-
рад.

Ч. Икромӣ «Зӯҳра»

ДИЛМОНӢ

492. Дилмонӣ кардан

гила кардан.

— Раҳинавчиён «аз болои мо шикоят кардетон» гуф-
та, дилмонӣ карда мегарданд.

С. Улуғзода «Навобод»

ДИЛПУР

493. Дилпур будан

Ниг. Дили касе аз чизе, касе пур будан.

Мана худӣ бобоят барои кори мактаб кадом вақт, ки бошад, остин бар мезананд, аз ин чиҳат дилпур бош.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

ДИЛСИЁҒИ

494. Дилсиёҳи кардан

хархаша, чанчол кардан.

Ба занаш ва духтараш дар сари ҳар чизи майда-чуйда дилсиёҳи мекард.

*М. Рустамова «Зайнаб»
(«Шарқи сурх»)*

ДИЛСУЗИ

495. Дилсӯзи кардан (намудан)

Ниг. Дили касе ба касе, чизе сӯхтан.

Пас аз дафни Норбибиҳола ҳама ба Ҳалим дилсӯзи мекарданд.

«Тоҷикистони советӣ»

ДИЛТАНГ

496. Дилтанг будан

1. андӯхгин, хафа будан, 2. асабонӣ будан, 3. бобардошт набудан.

Баъд Акамаҳдум, ки одами дилтанг буд, ба хомӯшӣ халал дода гуфт...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

497. Касеро дилтанг кардан

1. касеро ғамгин, озурда кардан, 2. асабонӣ зиқ намудан.

Ин қадар чангам макун,
Ин қадар дилтангам макун.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

498. Дилтанг шудан

Ниг. Дили касе танг шудан.

1. Ягон кас ягон ғазал хонад-чӣ? Бисёёр дилтанг шудем-ку...

С. Айни «Фуломон»

2. Оқибат занаш дилтанг шуда пурсид...

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

ДИЛХУН**499. Дилхун будан**

1. дар азоб будан, азият кашидан, 2. аз чизе хафа будан.

— Ман-ку, майлаш, гӯр! Лекин барои духтарак дилхун будам.

Ч. Икромӣ ва А. Одинаев
«Аҷоиботи сафар» («Шарқи сурх»)

ДИЛХУНУК**500. Касеро дилхунук кунондан**

1. рағбати касеро аз касе гардондан, 2. нисбат ба касе бе меҳру муҳаббат, бе рағбат, бе ҳавсала, бадбин кунондан.

Аз ман дилхунук, ба худаш гарм кунондааст.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

501. Дилхунук шудан

Ниг. Дили касе аз касе, чизе хунук шудан.

— Ҳоло, дар ҳеч кучо гап не, дарҳол аз кор дилхунук шудани шумо афвнопазир аст.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

ДИЛЧАМЪ**502. Дилчамъ будан**

хотирчамъ будан.

Бибиоиша ҳам, ки аз талаф нашудани Одина ба даст Арбоб дилчамъ буд...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

ДИМОР**503. Димор аз рӯзгори касе кашидан**

1. касеро ба чазо расондан, 2. маҳв, ҳалок намудан.

Ман боварӣ дорам, ки имрӯз не, пагоҳ Ҳалимҷон амак бармегардад ва хабари маро шунида ба ин ҷо меояду димор аз рӯзгори ин нобакорон мекашад.

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

ДИМОҒ

504. Аз димоғи касе дуд баровардан

касоро сахт чанг кардан, 2. сахт танбех, чазо додан,
 Подабону говчӯшхо нигарон буданд, ки роҳбари нав
 ин аҳволи чорворо дида, дуд аз димоғашон хоҳад баро-
 вард...

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

505. Бо димоғ дук тарошидан

дар хоб хуррок кашидан.
 Он чо ду шахс бо димоғашон дук тарошида хобида-
 анд.

«Хорпуштак»

506. Ба касе димоғ кардан

1. ба касе қаҳру ғазаб кардан, 2. аз касе хафа шудан,
 3. такаббур, каттагӣ, ғурур кардан.

— Чаро димоғ мекунад? Ё ки бо ман чангӣ-мӣ?

Ч. Икромӣ «Зӯҳра»

507. Димоғи касоро сӯзондан

1. касоро ғамгин, хафа намудан, 2. ноумед кардан.
 Буду шуди гап ҳамин ки автомобиль димоғи Иззат-
 бибиро ниҳоят ҳам сӯзонда буд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

508. Димоғи касе сӯхтан

1. хафа, ғамгин гардидан, 2. хашмгин шудан.

1. Димоғи ҳамаи рафиқон аз ин меҳмони нохондаи
 дилбечокунанда сӯхта буд ва аз хама зиёдтар димоғи
 ман сӯхта буд.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. Дар ин дам Қудрат ба рӯи қолин нишаста мӯза-
 ашро мепӯшид, димоғаш сӯхтагӣ, қавоқаш овезон.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

3. Аз ин танқид димоғи ӯ сӯхт...

«Ғазетани муаллимон»

509. Димоғи худро баланд кардан

ҳавобаландӣ, калонгарӣ, мағрурӣ, каттагӣ кардан.
У димоғашро баланд карда мегашт.

510. Димоғи касе чоқ будан

1. хурсанд, шод, табъхуш будан, 2. сихат ва саломат будан.

Падарам бағоят серкор бошад ҳам, доим димоғаш чоқ буд.

С. Улуғзода «Субҳи
ҷавониш мо»

511. Димоғи касеро чоқ кардан

касеро хурсанд, шод, табъхуш кардан.

Аз либоси он духтар бӯи хуши атри аъло вазида димоғи маро чоқ ва диламро бетоқат мекард.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

512. Димоғи касе чоқ шудан

хурсанд, шод, табъхуш шудан.

Гулсум, ки димоғаш чоқ шуда, кайфаш боло гирифта буд:

— Ман ҳам, ки ёре надорам, бояд ситора шуморам...

С. Айни «Фуломон»

дин

513. Аз дин баровардан

1. касеро бедин кардан, ба дини дигар даровардан,
2. касеро бeroxa кардан.

Зотан мақсад аз истилои Туркистон ҳам ба дини шумо даст задан ва шуморо аз динатон баровардан набуда, балки аз ҳамин молҳои хом ва коргари арзон фоида бурдан аст.

С. Айни «Фуломон»

ДИРҶЗ

514. Дирӯз аз тухм баромадан

1. ишора ба хурдсол будан, 2 малака, таҷрибаи ҳаёти надоштан.

1.— Ҳе, ҳе, дирӯз аз тухм баромада имрӯз ба маи насихатгӯй ҳам шудед-мӣ?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Дирӯз аз тухм баромада ба ман, ба мане, ки устухонам дар пахтакорӣ сафед шудааст, сабақ додани мешавад, тавба!

*Ҷ. Иқромӣ «Сангалӣ»
(«Шарқи сурх»)*

ДОД

515. Доди касе ба гӯши касе расидан

ба инобат гирифта нашудани арзу доди касе.

Чӣ ҳам меғуфтед, «замин сахт, осмон баланд» додамон ба гӯши ягон худочӯй намерасид.

«Тоҷикистони советӣ»

516. Доди касе ба фаръед нарасидан

аз шикоят, арзу ҳол натиҷае набаромадан.

Вақте ки онҳо хуб сер шуда, фарбеҳ шуданд, як баҳона ёфта, ба ҷавобгарӣ мекашам ва ҳамаи буду нобудашонро аз дасташон гирифта луб-луч карда бароварда пеш мекунам, ки додашон ба фаръедашон намерасад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

517. Доди касе ба ҷоe нарасидан

1. арзу шикояти касе бенатиҷа мондан, 2. арзу шикояти касеро напурсидан.

Дарбориён ва маъмурони ӯ ба мардум зулм мекунанд, доди кас ба ҷоe намерасад.

С. Айни «Алишер Навоӣ

518. Дод гӯй ҳам... вой гӯй ҳам

1. хоҳӣ ҳам... нахоҳӣ ҳам, 2. ҳатман, бечуну чаро.
— Меравам ки гуфтам, меравам, дод гӯй ҳам меравам, вой гӯй ҳам меравам.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

519. Доди чизеро додан

1. кореро хуб, ба ҳадди аъло иҷро кардан, 2. кореро бо маҳорат ба ҷо овардан.

1. Дар он миён як кас, ки аз сирри амир хабардор буд, доди суҳанро меод.

«Латифаҳои тоҷикӣ»

2. Артистони бомаҳорати мо, ки ифодакунандаи он забони ширин ҳастанд, дар ин филм доди суҳанвариро додаанд.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Парда Абдурахмонов
Доди паҳлавонӣ дод
Рӯи синааш орден,—
Ин шараф муборак бод!

С. Чавҳаризода «Гушани афрӯхта»

520. Доду муомила доштан

бо касе доду гирифт, хариду фуруҳт, ҳисобӣ доштан.
Ба худат маълум аст, ки ман як одами бозориам, баззозӣ дорам, қарзу қабола дорам, доду муомила дорам.

С. Айнӣ «Дохунда»

521. Ба дод овардан

1. ба касе ҷабр, зулму тааддӣ намудан. 2. касеро ба танг овардан, аз ҷонаш сер кардан.

1. Дар аввалҳои инқилоб ба мо вакили озуқа шуда фуқароро ба дод оварда, оқибат босмаҷӣ шуда гурехта рафта буд...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Давлатмандонро ба дод оварда, онҳоро метохт, ба одамони камбағали дилпуршаванда ёрии моддӣ мерасонд.

А. Сайфуллоев «Образи одамони нао дар «Еддоштҳо» («Шарқи сурх»)

522. Ба дод омадан

1. аз ҷабру зулм ба танг омадан, 2. азобу уқубат кашидан, 3. аз ҷони худ безор шудан, 4. тоқат тоқ шудан.

Аз шӯрапуштии ӯ муаллимон ба дод оянд ҳам, шикоятҳои онҳоро касе намекурсид.

«Тоҷикистони советӣ»

523. Ба доди касе расидан

1. шикояти касеро гӯш кардан, арзу ҳол курсидан, 2. хоҳишу илтимоси касеро иҷро кардан; дасти ёрӣ дароз кардан.

1. Ба доди камбағалон ҳеҷ кас намекурсид.

«Тоҷикистон»

2. Осмон ба доди онҳо нарасидааст.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

524. Доди худро ба ҷое шунавондан

арзу шикояти худро ба додрасҳо расондан.

Одамони калон дар андак кор дод гуфта осмонро ба сарашон мебардоранд, додашонро ба ҳар кучо мешунавонанд...

С. Айнӣ «Дохунда»

ДОИРА

525. Ба доираи касе бозӣ кардан

Ниг. Ба доираи касе рақсидан.

Аз дил мегузаронд, ки кушбегӣ худааш-ку урусбоз аст ва ба доираи кӯнсули урус бозӣ мекунад, боз ин гапҳо барои чӣ?..

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

526. Ба доираи касе рақсидан

1. аз рӯи нишондоди касе кор кардан, гуфтаҳои касе-ро иҷро кардан, 2. дар зери таъсири касе будан, 3. аз роҳи касе набаромадан, 4. мутеи касе будан.

Ҳоло овоза паҳн шудааст, ки қонишинаш ҳам ба доираи ӯ рақсида истодааст.

«Хорпуштак»

ДОМ

527. Ба доми касе афтидан

1. ба таъсири касе мондан, 2. ба фиреби касе гирифта тор шудан.

Баъд аз ин чӣ хел шуд, ки шавҳарам ба доми модараш афтада монд.

«Тоҷикистони советӣ»

528. Қасеро ба доми худ даровардан
(афтондан, кашидан)

1. қасеро бо роҳи фиреб зери даст, мутеи худ кардан, 2. қасеро фиреб карда барои иҷрои мақсади худ кор фармудан.

1. Аммо вай бошад, Умарҷони соддадилро аз роҳ зада, ба доми худаш даровардааст.

Ч. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. Оббо, ҳамон Сафари пойлучи худобехабар охир шуморо ба домаш кашидааст-дия...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

ДОМАН

529. Доман афшондан

1. аз баҳри чизе гузаштан, 2. аз коре даст кашидан, умедро қандан.

Пӯсти аспро гирифтаму бароварда ба чор танга фуруҳтем, даҳ кас аз бозор чор чакса анҷир харида хӯрдем, доманро афшонда рафта гирифтаем.

«Тоҷикистони советӣ»

530. Домани касеро бо чормағзи пуч пур кардан (намудан)

1. ба касе ваъдаи хушку холӣ додан, 2. касеро бо гап фиреб кардан.

1. Вай бо ваъдаҳои бисъёр домани ӯро бо чормағзи пуч пур кард ва ниҳоят ба Тӯтинисо хонадор шуд.

«Занони Тоҷикистон»

2. Бо ҳама чормағзи пуч шумо
Пур намудед домани моро!
Аз чунин ваъдаҳои бесару дум
Солҳо сӯхтем мо мардум!

*М. Турсунзода «Ман из
Шарқи озод»*

531. Домани касеро гирифтан

1. хоҳон, талабгори касе шудан, 2. ба касе даъво кардан, 3. аз касе муддао, тамаъ доштан, 4. аз касе чудо на-шудан, 5. касеро таъкиб кардан, 6. аз касе ёрӣ, химоя чустан.

1. Вай ҳеҷ гоҳ домани каси дигарро бо дасти муҳаббат нахоҳад гирифт...

С. Айни «Дохунда»

2. Гар ман бимирам дар ғамат,
Хунам фитад дар гарданат!
Фардо бигирам доманат!
Аз ман чаро ранчидай?

«Фольклори тоҷик»

532. Доману даст афшондан

Ниг. Доман афшондан.

Ҳозирон теғ кашида ба вай менигаранд, ӯ бошад доману даст афшонда меравад.

Р. Қалил «Ҳамида»

533. Домани касеро кашидан

1. касеро гунаҳкор, айбдор кардан, 2. ба касе даъво кардан, 3. касеро ба рафтор ё ҷинояти худ шарик нишон додан.

— Ба даст меафтеду ҳам худатон ҳам дигаронро расво мекунед.

— Аввал ин ки ба даст намеафтам, рафту афтодам, домани ҳеч касро намекашам.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

ДОМАНАШ

534. Ба доманаш намоз хондан мумкин аст

ишора ба одами пок, ҳалол, хушахлоқ будани касе.

1. Ба домани Зебӣ намоз хондан мумкин аст.

К. Наимӣ «Соли 1916»

2. Гӯё вай соҳибфазилат буда, ба доманаш ҳатто намоз хондан мумкин аст.

«Хорпуштак»

535. Домани касеро сар надодан

Ниг. Домани касеро гирифтан.

1. «Аз фардо намонда ба эшони аълам шогирд шав ва домани он касро сар надех, ки баъд аз сари қозӣ Бадриддин қозикалоншаванда ҳамон кас мебошанд.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III—IV

2. Аммо ман, ҳар чӣ бодобод, сар равад ҳам, домани ӯро сар намедихам: меҳри ӯро аз дил берун намекунам ва аз лутфи ӯ маҳрум намешавам.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

536. Домани худро пок намудан

беғуноҳ, беайбии худро исбот намудан.

Бо ҳамин роҳ дар пеши халифа домани худро аз тӯҳмати алоқамандӣ бо Сунбод пок намуд...

С. Айнӣ «Исбёни Муқаннаъ»

ДОМАНГИР

537. Домангир будан (шудан)

1. аз касе, чизе шикоят доштан, 2. аз касе ё чизе даъвогар будан, 3. ба касе, чизе тамаъ доштан.

1. Хулосаи калом машина ва фаранчию чашмбанди Иззатбӣби ба харсавории ӯ ҳамеша халал мерасонданд. Аммо ӯ фақат аз машинаҳо домангир буду халос.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. Ақаллан аз лаънати наслҳои оянда андеша кунед! Агар чунин китобхонаи азим маҳв шавад, онҳо то қиёмат аз шумо домангир хоҳанд буд.

*С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»*

3. Аз ӯ домангир буданамро бо далелҳо фаҳмондам.

«Хорпуштак»

4. Гар ту бинависӣ тамоми кор расво мешавад,
Сармуҳаррир боз домангир аз мо мешавад.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

5. Модаркалонам мегуфт, ки бедарак шуда рафтани онҳо сабаб доштаасту ӯ беҳуда аз онҳо домангир шуда будааст.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

ДОМАНРАС

538. Ба касе доманрас шудан

бо зане ҳамхоба шудан, хуфтухоб кардан.

— Агар ҳазрат саломат бошанд, писари шумо безақ намемонад.

— Ин чо як гапи дигар ҳам ҳаст,— Ёрмуҳаммад гуфт, — модари ин духтар, ки хоҳари ман аст, ба чаноби олии марҳум, яъне ба падари чаноби олии ҳозира доманрас шуда буд, дур нест, ки он духтар ба чаноби олии хоҳар бошад, дар ин сурат ба ин кор шариятроҳ намедиҳад.

С. Айни «Дохунда»

ДОНИСТАН

539. Чизеро аз касе донистан

чизеро аз касе гумон кардан, аз касе гумонбар шудан,
— Хар чи бошад, ин розро пинхон доштан даркор.
Замона найрангбоз аст, агар фаҳманд, аз тую ман надонанд.

«Барои адабиёти социалистӣ»

ДОНО

540. Донои ба кори худ дармонда

донотароше ки аз ўҳдаи кори худ намебарояд, кори худро саришта карда наметавонад.

— Донои ба кори худ дармонда!

— Комилчон ба худаш боварии калон карда, пахта-ро қариб нобуд карда будааст!

Ч. Икромӣ «Ситора («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)»

ДОРУ

541. Барои дору (доругӣ) ёфта
натавонистан

тамом ноёб будани чизе.

1. Аммо дар хонаи музеймонанд ягон нусха газета ё журнал барои дору ҳам ёфта наметавонад.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дустӣ»

2. Дар он чо интизоми меҳнатро ба доругӣ ҳам ёфта наметавонед.

«Хорпуштак»

542. Дору шудан

хеле лозим шудан, айни муддао гардидан.

Дар район ва дар қишлоқ шумо барин одам дору мешавед.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

ДОҒ

543. Ба касе доғ гузоштан

1. касеро айбдор намудан, 2. бадном кардан.

Ба шаъну шарафи пахтакорони Тоҷикистон доғ гузоштан.

«Тоҷикистони советӣ»

544. Доғи касе, чизе дар дил мондан

алам, ғам, андӯх, ҳасрати чизе, касе дар хотир мондан, дар ҳасрати чизе мондан.

Доғи ин бача ҳамеша дар дили ман мемонад.

545. Доғи касеро дидан

аз марги одами махбуб ва наздики худ аламзада шудан.

Илоҳӣ умри ҳаминхо дароз бошаду доғашонро набинам.

Ф. Ниёзӣ «Бародарони вафодор»
(«Шарқи сурх»)

546. Доғ шуда гузаштан

1. чабру зулм дида мурдан, 2. дар ҳасрати чизе аз дуньё гузаштан, ғаму ғусса хӯрда мурдан.

Падару бобоҳоямон дар ҳасрати обу замин доғ шуда гузаштанд.

ДУ

547. Бо ду дасти адаб

бо иззату ҳурмат, бо камоли эҳтиром.

1. Ба шумо байрақи солхо дар даст нигоҳ доштаашро бо ду дасти адаб месупорад...

Ф. Муҳаммадиев «Мактуби дӯст»
(«Шарқи сурх»)

2. Қобилчон такси оварда, ўро бо ду дасти адаб бурда монд.

С. Ғанӣ «Табассум»

548. Ду даст дар (ба) бинӣ

1. хушку холӣ, бе дастовез, 2. бе натиҷа; ба мақсад нарасида.

1. — Мо аз ҳамин қадар роҳ харочот ва ташвиш кашида омада, магар ду даст дар бинӣ холӣ бармегардем?

С. Айни «Ғулумон»

2. Мо гуфтему шумо шунидед. Зарра барин нуксон наёфта, ду даст дар бинӣ хоҳед баргашт...

С. Ғанӣ «Табассум»

3. Аз бадбахтӣ ва аз номади кораш гирист, аз атториаш пушаймон шуд. Аммо ҳамаи инҳо фоида надоштанд. «Ду дасти худро ба биниам андохта чӣ хел ба пеши зану бачагонам меравам» — мегуфт вай худ ба худ.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

549. Ду даст дар киса

дасти худро ба коре назадан, бекорхӯчагӣ кардан.

Агар ду даст дар киса андохта, аз ҳоло худатро аз байни мардум ба канор кашию ба орзую ҳавасҳои номаъқул дил бандӣ, ҳеч кас ба ту бале намегӯяд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

550. Ду дасти хушк

бе ҳеч чиз.

3 июнь ўро баъд аз азобу уқубати дусола ду дасти хушк аз хона бароварда пеш кард.

«Тоҷикистони советӣ»

551. Ду мағзи дар як пӯст будан

1. ниҳоят дӯст будан, 2. иттифок, аз ҳам чудонашаванда будан.

Балки ў мегуфт: моён дӯстем,
Мисли ду мағзе ки дар як пӯстем,
Бо шумо ҳамсои деринаем,
Дӯстони беғараз, бекинаем.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

552. Ду пой касе аз осмон омадан

Ниг. Пой касе аз осмон омадан.

Агар ташкилотҳои дахлдори Кӯлоб ҳаққонӣ рафтор мекарданд, ду пояш аз осмон меомад.

«Тоҷикистони советӣ»

553. Ду поро дар як мӯза (кафш)
чо (кава) кардан

1. якравӣ, гарданшахӣ кардан, 2. касеро ба амри им-
коннопазире маҷбур намудан.

1. Аммо ин бедин намегузорад, ду пояшро ба даруни
як кафш карда исрор мекунад, ки бояд имрӯз қанду ма-
каронро гирифта ба сарбозон тақсим кунӣ.

А. Ҳамидӣ «Машғали ҷовидон»
(«Шарқи сурх»)

2. Дар ҳақиқат агар Қосимҷон ду пояшро ба як мӯза
кава карда «меравам» гуфта бошад, тағоиям ҳам чӣ кор
карда метавонист.

П. Толис «Тобистон»

3. Зану шавҳар ҳар ду пой писарро ба як мӯза чо кар-
да зӯр зада, вақту бевақт, навбат ба навбат ваъзу наси-
ҳат мекарданд, ки зан гирад.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

554. Бо ду по лангидан

дар коре ниҳоят қафо мондан, пешравӣ надоштан;
тамоман ноӯҳдабаро будан.

Аммо агар рафиқон бошууронатар рафтор мекарданд,
мо ба чунин вазъияти тоқатнопазир дучор намегардидем
ва бо ду поямон ҳам намелангидем.

«Тоҷикистони советӣ»

555. Ду пой худро сахт мондан

1. дар коре истодагарӣ кардан, сахт истодан, 2. ба
чизе розӣ нашудан.

Хулоса ду пояшро сахт монда гирифта, дигар арақ
надод.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

556. Ду понздаҳ — як сӣ

айнан, як хел, як ранг, бефарқ, баробар.

1. — Ҳар кучо равед, «ду понздаҳ — як сӣ» як таноб
мувофиқи худ, ду таноб мувофиқи худ ҳосил медиҳад.

С. Айни «Ғулмон»

2. Таксир, ду понздаҳ — як сӣ, солдат ҳам ба чанг рафта мемирад, мардикор ҳам, чӣ фарқ дорад?

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

557. Ду пул — модари пул

маблағи калон аз эҳтиёт намудани пули майда пайдо мешавад.

— Ду пул — модари пул, — ба ғалаш давом дода гуфт тағоиям, — дидӣ, шӯхӣ ба шӯхӣ дар мобайни панҷшаш рӯз сесад червон пул ёфтӣ!

П. Толис «Тобистон»

558. Ду тану як чон

1. ниҳоят иттифок, аҳл, якзабон будан, 2. дӯсти меҳрубон будан.

Меғӯянд, ки онҳо ду тану як чон мебошанд.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳорам»

559. Ба ду худо сачда кардан

1. дурӯя, мунофиқ, риёкор будан, 2. ноустувор будан.

— Ту тарсидӣ, ки ман сирри туро ба большевикон мекушоям ва мехостӣ, ки ба ду худо сачда кунӣ, ман туро сачда мекунонам!

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

560. Ду шох медоштӣ, як оғилро банд мекардӣ

ишора ба нодонӣ, бефаҳмӣ, ҷоҳилия, ҳайвонмизочӣ.

«Агар ду шох медоштӣ, як оғилро банд мекардӣ» ба баъзе коркунони фермаҳо дахл дорад, ки ба гов ҷиноят-корона рафтор мекунанд.

«Хорпуштак»

561. Ду чашро чор кардан

бисёр интизор шудан.

Ду чашмамро чор карда гаштем-ку!

С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат» («Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)

562. Аз ду чашма обнӯш шудан

1. якбора аз ду чо фоида дидан, бахраманд гардидан, 2. фиребгар, каллоб будан.

Магар намебинӣ, бо вучуди ин ки ба ин тараф қаддам ниҳодани аскарони русро ҳанӯз се сол пур нашудааст, бойҳои шофиркомии шумоён дар Қазолӣ ва Оқмасҷид барин марказҳои нави савдо чойгир шуда, дар он чо аз тотор, қазоқ зан гирифта, ҳавлӣ сохта соҳиби ду ватан, подданиаи (табааи) ду подшоҳ ва аз ду чашма обнӯш шуда монданд.

С. Айнӣ «Фуломон»

563. Ду қадами расо кардан

роҳи дурро дар андак вақт тай кардан, тез роҳ гаштан, дар муддати кӯтоҳе ба чое рафта расидан.

Хабари омади Мӯсоро шунида роҳи байни кишлоқ ва шаҳрро, ки қариб ду километр меомад, ду қадами расо карду ба меҳмонхона ҳозир шуд.

*Р. Ҳайдилов «Хати беимзо»
(«Шарқи сурх»)*

564. Ду катра об барин

ниҳоят монанд, айнан.

Назар ба қавли ӯ, ману писараш ду катра об барин ба ҳамдигар монанд будаем...

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

ДУД

565. Дуд аз димоғи касе баровардан

касоро гирифтори мусибат кардан; сазои касоро додан.

Дар чангҳои хунини зидди фашистон қаҳрамониҳои беназир нишон дода, дуд аз димоғи душманон бароварданд.

«Хорпуштак»

566. Дуд аз димоғи касе баромадан

1. саҳт ғамгин, хафа шудан, 2. саҳт бадҷаҳл ва оташин шудан.

1. Ҳамин пагоҳ ба ҳамон заминҳо чуфт баста будам, ҳамин воқеаҳо ба ёдам омада, дуд аз димоғам баромад...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Дуд аз димоғи эллиқбошӣ баромад. Рангу рӯи вай дар як дам чандин хел шуда рафт.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

567. Дуд ба димоғ задан

Ниг. Дуд аз димоғ баромадан.

Баъд аз он фаҳмидам, ки ҳамаи инҳо рӯйрост тарафи бойро мегирифтаанд; дудам ба димоғам зад, чоруғи даридаамро ба по карда пой пиёда Бухоро рафта ба амир арз кардам.

С. Айни «Дохунда»

568. Дуди касе ба фалак (осмон) дакка задан

Ниг. Дуд аз димоғи касе баромадан.

1. Ба дарун нигоҳ кард, ки Носир дар қатори комсомолецҳо нишастааст, дудаш ба фалак дакка зад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. Ҳаминро шунавидуаму дудам ба осмон дакка зад.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

569. Дуди касе баромадан

1. саҳт ғамгин гардидан, 2. мутаассиф ва мутаассир шудан.

Дар пеши чашмам сесад ман барин орду гандум сӯхта хокистар шуд, ки дудам баромад.

С. Айни «Дохунда»

570. Дуди дили касе ба фалак (осмон) печидан

ғаму ғуссаи касе аз ҳад зиёд гардидан.

Ҷамиларо падару модараш зӯран ба тағозодааш доданд. Дуди дилаш ба фалак печид.

К. Наимӣ «Баҳор» («Занони Тоҷикистон»)

ДУДИЛА

571. Дудила шудан

1. мутараддид шудан, 2. беқатъият шудан, ноустувор гардидан, 3. ҳайрон шуда мондан.

1. Раис дудила шуда монд. Вай ҳайрон буд, ки агар ҳамаи колхозчиён омада, ҳамин тавр ҷанҷол карда, ба канал рафта гиранд, пас дар ин ҷо кӣ мемонад, пахта-ро кӣ чида ба давлат месупорад?

Ҳ. Карим «Дар маҷлис»
(«Шарқи сурх»)

2. Шодӣ дар таги дар дудила шуда истода, намедонист, ки ҷӣ кор кунад, дарояд ё надарояд?

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

ДУДИЛАҒИ

572. Аз дудилағи набаромадан

дар шубҳа будан, дар коре қатъият, дилпурӣ, боварӣ надоштан, мутараддид будан.

Вақте ки амир аз ин «тап-тапи зағома» натарсида корро ба ҷанг анҷомонид, боз ҳам ҷадидон аз дудилағи набаромаданд...

С. Айнӣ «Дохунда»

ДУЗД

573. Дузд аз сояи худ метарсад

1. дузд хеле тарсончак мебошад, дузд ҳамеша дар тарсу хавф аст, 2. ҷинояткор доимо дар биму харос мебошад.

Ман мазмуни ин байтро аз қозихона гирифта будам, ки боёнро тарафдорӣ карда, камбағалонро тороҷ менамуданд. Аммо, чунон ки мегӯянд, «дузд аз сояи худ метарсад», амир бо ин байт аз худ тарсидааст.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III—IV

574. Дузд бошу боинсоф (мард) бош

дар тамоми кор, муомилаҳо (ҳатто дар дуздӣ ҳам) боинсоф бош.

1. — Чанд гӯсфанд мегирем?

— Чандта ки тонӣ!

— Не, Рустам,— гуфт,— «дузд бошу боинсоф бош» гуфтаанд, закотчиҳои Бухоро барин ҳар чӣ ба дастамон афтад, гирифта намегирем-дия, якта ё дута гирем, бас.

С. Айни «Дохунда»

2. Ту дар ин чо истода камтар кор кун, камбағал, лекин хушёр бош, ки беобрӯӣ накуни, фаҳмидӣ? Дузд бош, боинсоф бош!

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

575. Дузд дузд ро дар (шаби) торик меёбад (мешиносад)

бад бадро меёбад.

1. — Босмачиён, ки душмани хунни ҷадидон буданд, чӣ навъ шуда бо Анварпошо созиш карданд?

— «Дузд дузд ро дар шаби торик меёбад» мегӯянд, ҳоло инҳо якдигарро ёфта созиш кардаанд...

С. Айни «Дохунда»

2. — Оқлошшо,— қарапошшо фарқ надоранд!— гуфт Смирнов.— Дузд дузд ро дар торикӣ ҳам мешиносад.

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

576. Дузд хона надорад

дузд дар ҳеч чо қарору ором надорад, дар чое қарор гирифта наметавонад.

Гитлер, ки ҷуз азми разилона надорад,

Ҷуз ғорату яғмои палидона надорад,

Зарбулмасале дар ҳаққи ӯ ҳаст: навиштам:

«Бар дузд бигӯ ҳеч кучо хона надорад».

С. Чавҳаризода «Гулшани афрӯхта»

577. Дузд ро қарақӣ (рахзан) задааст

моли ҳаром ба ҳаром мебарояд, моли дуздӣ ба дузданда насиб намешавад.

1. Иброҳим Галлу ҳам, ки ба дасти дуздони худ аз сари чанг гурехта меомад, ба сари воқеа рост омад:

— «Давои курут оби гарм» аст,— гӯён худро ба бос-мачиёни Фарғона зад ва молҳои амиро аз дасти онҳо даррабуда ба Кӯктош бурд ва барои «салтанати» ояндаи худ хазинаи аввалинро барпо кард ва «Дуздро қаракчи зад»,— гуфта хурсанди мекард.

С. Айни «Дохунда»

2. Дуруст гуфтаанд, ки, «дуздро роҳзан мезанад».

Р. Ҷалил «Ҳамида»

578. Дузд ҳам менолад, соҳиби хона ҳам

дар коре рози нашудани ҳар ду тараф.

Амлоқдор ба Амин нигоҳ кард.

Амин ҳам сар чунбонида ишорати «дуруст»-ро дод. Пас аз ин амлоқдор ба мирзои худ: — Нависед! — гуфт.

— Ба номи кӣ? — Мирзо пурсид.

— Сафар Шодӣ,— оқсаққол ҷавоб дод.

— Чӣ қадар замин? — боз Мирзо пурсид.

— Яқуним таноб! — Амин ҷавоб дод.

— Нодуруст! — гӯён фаръёд кард Сафар,

Дехқонон аз ҳар тараф садо бароварданд:

— Нодуруст!

— Нодуруст!

— Нодуруст!

— Навиштан гиред,— гуфт Амин ба Мирзо,— агар чорьяки таноб нависед ҳам, инҳо «нодуруст» гуфтан мегиранд.

— «Дузд ҳам менолад, соҳиби хона ҳам» — гӯед-а, Амин бобо! — гуфт хандида як деҳқон.

С. Айни «Ғуломон»

ДУЗДИДА

579. Дуздида (дуздида-дуздида) назар (нигоҳ) қардан

пинҳонӣ, номаълумона ба касе нигоҳ қардан, чашми касеро хато қарда, нигоҳ қардан.

Мекунад дуздида-дуздида назар,

Нозими хотирпарешон сӯи ёр.

А. Баҳорӣ «Сарахбори зиндагӣ»

ДУЗДИ

580. Бо дуздию гургӣ

1. бо роҳи нопок, ғайри қонунӣ, хиёнаткорона, 2. номаълумона.

Аз зоту зуръети мо ягон одам рустӣ, бо дуздию гургӣ зан нагирифтааст...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

ДУМ

581. Думи гурбаат қач

1. баҳонаҷӯӣ, 2. даъвои беасос.

Душман баҳона наёбад, думи гурбаат қач мегӯяд.

«Тоҷикистони советӣ»

582. Думи чизеро дар (ба) хӯрчин
андохтан (мондан)

1. кореро дар вазъияти бад гузоштан, 2. илоҷи дурӯст намудани кори бадро накардан, 3. иҷрои чизеро ба таъхир гузоштан, 4. кореро бесарунӯг, чигил кардан.

1. Як соҳаи деҳқониро баланд мебардорем гуфта, думи дигар соҳаро ба хӯрчин андохта мондаанд.

«Хорпуштак»

2. Зеро Амиров аз ҷӣ сар кардани корро намедонист, ҳар рӯз ба ҳар масъалаи ростодадагӣ таваккалкунон мечаспиду думи онро дар хӯрчин монда, аз паси кори дигар мешуд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

583. Думи касеро лесида гаштан

ба касе хушомадгӯӣ, лаганбардорӣ кардан.

— Шумо, ки ба қудрати худо имон доред, — гуфт Сафар ба Мулло Наврӯз, — чаро думи бекҳоро лесида мегардед?

С. Айни «Фуломон»

584. Думи уштур ба замин расидан

1. ичрои чизе амри маҳол будан, 2. ниҳоят дер ба иҷро расидани коре.

1. То инҳо кор ёд гирифта нони ману туро аз даҳонамон зада мегиранд, ки думи уштур ба замин мерасад.

С. Айни «Дохунда»

2. — Кас духтарҳои ин солу замонаро ин тавр ба ихтиёри худ карда намонад. То одамро дониستاني инҳо думи уштур ба замин мерасад.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

585. Ба думи касе хор бастан

1. касеро беқарор кардан, 2. озор додан.

Вай оҳиста-оҳиста ба думи савдогарон ҳам хор мебандад. Нағзтарин, ҳунармандтарин косибони шаҳрро ба артели занаш бурдааст ва ду дӯкони шоҳифурушии зани вай ҳамаи харидоронро ба худ мекашад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

586. Думи худро хода карда гурехтан

зуд, бошитоб, саросемавор гурехтан.

1. Соле ки Аскарӣ Сурх омад, амир думастро хода карда гурехт...

С. Улуғзода «Навобод»

2. Дар тирдони милтиқи панҷтира тир шибба бошад, як лак сӯфию имом думастро хода карда мегурезад...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

587. Бо думи шер бозӣ кардан

1. кори хавфнок кардан, 2. ҷони худро ба тахлука андохтан, 3. муқобилат бо қувваи нобаробар.

1. Баъд аз ин воқеа босмаҷиён диданд, ки «бо думи шер бозӣ кардан» (ба аскарони сурх муқобил шудан — С. А.) кори осон нест,

С. Айни «Дохунда»

2. Фақат ҳамин қадар мегӯям, ки панча ба шамшер задан, ё ки бо думи шер бозӣ кардан кори донишманд не!

Ч. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

ДУМАШ

588. Думаш дар хӯрчин

кори бесару нӯг, кори мучмал, чаток.

1. — Барои ин ки ҳама вақт ҳам майнаи раиси мо, ба қавли худашон, сад фоиз ба ду чиз банд,— ба сохтмони ким-чӣ хел чойхонаю мехмәнхонаи нест дар ҷаҳон, баъд ба хонда тасдиқ кардани актҳои думаш дар хӯрчини Акталӣ...

А. Деҳотӣ ва Б. Раҳимзода
«Фоизҷон Таърифхӯҷаев»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)

2. Шумо агар баъзе корҳои дар ҳақиқат думаш дар хӯрчин бошад, зуд дуруст карда монед.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

ДУМЧА

589. Думчаи касе об гирифта

1. қувватнок шуда ҷон гирифта, 2. аз худ рафта, ба худ ғарра шудан.

1. Аз бозе ки дар Россия ва Туркистон ҳукумат ба дасти большевикон афтадааст, думчаи фақиру бечорагон об гирифтааст.

С. Айни «Фуломон»

2. Дигар он, ки агар ман корро сахл гирифта «бало ба пасаш» гуфта монам, думчаи ҳамаи хизматгорон об мегирад, ҳар хизматгор, ки нигоҳ дорам, мехӯрад, мепӯшад, рӯзе ки қорам баромад, мегурезаду меравад.

С. Айни «Дохунда»

3. — Думчаи вай ҳам об гирифтааст. Гап таъсир намекунад. Ман гап назада, пешаки дӯғ мезанад.

Ф. Ниёзӣ ва С. Ғанӣ «Ватандӯстон»

ДУНБОЛ

590. Ба дунболи касе афтидан

Ниг. Дунболи касеро гирифта.

1. Бинобар ин баъзе дуздон ва бечорагон чанд гоҳ ба дунболи ман афтида буданд...

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Оқибат барои фаҳмидани ҳоли онҳо ман ҳам аз дунболи онҳо афтидам...

С. Айни «Ғуломон»

591. Дунболи касеро гирифта

1. касеро таъқиб кардан, 2. аз паси касе гаштан.

Зеро то кай ман дунболи инро гирифта мегардам, имрӯз набошад, фардо боз мегурезаду меравад...

С. Айни «Дохунда»

592. Дунболи чизеро гирифта

1. аз паси чизе шудан, 2. кореро сар кардан, ба коре машғул шудан, ба коре бо чиддият машғул гардидан.

Эй, чавони хаёлию булҳавас, холо як корро ба анҷом нарасондай, худо медонад, ба анҷом расонида метавонӣ ё нею «...дунболи кори дигарро гирифта мехоҳӣ!»

Р. Амонов «Дар доманаи кӯҳҳои кабуд»

593. Касеро ба дунболи касе гузоштан

касеро барои таъқиб аз паси касе гузоштан.

Аҷаб нест ҳамтуманиҳояш ўро аз роҳ бароварда ба дунболи ман гузошта бошанд.

С. Айни «Марги судхӯр»

594. Аз дунболи касе овезон шудан

аз паси касе рафта; касеро таъқиб кардан.

Ман ҳам ба умеди дубора дидани он мӯйсафеди хушзабон аз дунболи ӯ овезон шудам.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

ДУНЬЁ

595. Аз дуньё беҳабар будан

1. аз аҳволи олам хабар надоштан, 2. мушкилиҳои зиндагири надоништан, 3. камтаҷриба будан.

Ҳоло ту аз дуньё беҳабар ҳастӣ..

С. Айнӣ «Дохунда»

596. Дуньёи боумед

инсон ҳамеша бо умед, орзу зинда аст; дар паси ҳар мушкиле осоние ҳаст.

1. Зулм гарчи карда мӯяшро сафед,
Лек мегӯянд: дуньё боумед!

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озод»

2.— Дуньё боумед,— мегуфт модар чон сӯзонда,— орзую ҳавасро калон кардем.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

597. Дуньё вайрон намешавад...

ҳеч воқеае, ҳеч гапе намешавад.

Ту ҳам аз ҳамон нон як лаб хӯри, дуньё вайрон намешавад.

С. Айнӣ «Дохунда»

598. Дуньёро об гирад (бибарад),
аз шилингпочаам намеомад

бисъёр безътино, беқайд, беғам, бепарво аст.

Дар шаҳр, дар давраи дӯстони мисли худаш дуньёро об гирад, аз шилингпочааш намеомад.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

ДУО

599. Ба дуои кӯрмуш (гурбаи сиёҳ)
борон намеборад

бо орзуи бади касе бади рӯй намедихад.

— Ҳа, ҳа, ҳа! — хандид колхозчӣ,— Бо дуои кӯрмуш борон намеборад,

«Хорпуштак»

600. Дуо мувофиқи ато

1. ба ҳиммат, марҳамати касе нигоҳ карда, миннагдорӣ кардан, 2. ҷавоби бил-мисл додан, муомилаи бил-мисл кардан.

— Дар бораи шаҳри мо чӣ гуна таассурот ҳосил кардед? Мо ҳам, ба қавли одамони пешина «дуоро мувофиқи ато» карда гуфтем:

Бисьёрӣ ва бузургии трубаҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки дар ин шаҳр саноат хеле тараққӣ кардааст, аз фавворазани дуди ғафси онҳо маълум мешавад, ки дар он корхонаҳои саноатӣ кор дар ҷӯш аст. Таассуроте ки мо аз ин баландӣ ҳосил кардем, ҳамин аст.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

ДУР

601. Дурро андеша кардан

1. пешомади кореро хуб, ҳартарафа, амик мулоҳиза, фикр кардан, 2. ояндаро фикр кардан.

— Худи ман ҳам фаҳмидам, ки дар он вақт дурро андеша накарда будам.

602. Аз дур даромад кардан

пеш аз арзи мақсаду муддао сарсухан кардан, аз масъалаҳои дигар гап зада, баъд ба баён кардани мақсад гузаштан.

1. Қодир амакро ба гап даровард. Вай хеле аз дур даромад карда, охир ба болои мақсад омад...

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Ягон мавриди қулайро ёфта аз дур даромад карда, оҳиста фаҳмондан даркор аст.

*С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

603. Дур нест, ки...

эҳтимол ки, аҷаб нест, ки... шояд...

1. Агар тӯй кардани шавам, дур нест, ки боз панҷу чоре қарз диҳад.

С. Айни «Дохунда»

2. — Лекин мо аз Душанбе ба бахонаи озуқакобӣ баромада будем, агар тихидаст баргардем, дур нест, ки ба пеши онҳо ҷои шубҳа шавем.

С. Айни «Дохунда»

604. Дур рафта натавонистан

ба мақсад расида натавонистан, кореро зиёд давом дода натавонистан.

Аммо ӯ медонист, ки акнун бо ин касб дур рафта наметавонад.

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

ДУХТАРАМ

605. Духтарам, ба ту мегӯям, келинам, (арӯсам) ту шунав!

1. гаперо ба шахси дигар шунавонда гуфтан, 2. ба тариқи киноя ба каси дуйӯм чизеро фаҳмонда мондан.

1. Медонам, ки ба кори мактаб пеш аз ҳама ман ҷавобгар ҳастам ва дар ин ариза аз шумоён шикоят кардан «духтарам, ба ту мегӯям, келинам, ту шунав» гуфтан аст...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Шумо одами ҳилагар будед, бо ман ба мисоли «духтарам, ба ту мегӯям, келинам, ту шунав!» гап задед.

С. Улуғзода «Навобод»

ДУСТИ

606. Дӯстии бӯзинагӣ кардан

нодон кореро бо нияти нек кунад ҳам, он натиҷаи бад медиҳад.

У ҳам бо ман «дӯстии бӯзинагӣ» карда ба назди амир аз будам зиёд баҳои баланд додааст.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

ДҶШ

607. Касеро ба дӯши (китфи) худ бардоштан

1. бори касеро бардошта гаштан, 2. вазнинии касеро ба худ гирифтан.

— Мо ин муфтхӯрхоро ба дӯши худ бардошта одат кардаем,

Р. Ҷалил «Обамони ҷовид», қ. II

ДҶҒ

608. Дӯғи баланд

калонгапӣ, ҳайгиру ҳаймон.

— Ана халос, ҳоло даҳ-понздаҳ немисро куштагӣ барин, дӯғат баланд-ку.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

609. Ба дӯғ шавла пухтан

1. бо ҳавои даҳан, гапи хушк корнамоӣ кардан, 2. ҳангоматалаб, пургапи камкор.

Ин одаме ки аз дӯғаш шавла мепазад, раиси артель мебошад.

«Хорпуштак»

Ё

1. Ё ба замин даромад, ё ба осмон парид

ғайб задан, аз назар пинҳон шудан, нест шудан.

Фақат хӯрчинчаи дору, ҷойнамоз ва ҷомаи авраастари дарози вай дар ҳавлии бой монда буданд. «Ё ба замин даромад, ё ба осмон парид».

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

2. Ё ба зорӣ, ё ба зӯрӣ, ё ба зар

барои ба даст даровардани мақсад ҳама василаҳоро ба кор бурдан даркор.

1. — Худатон одами пурдида, роҳи хидматгор кор фармуданро хуб медонед, «ё ба зорӣ, ё ба зӯрӣ, ё ба

зар» гуфтаанд, чояш ояд, пуписа кунед, баъзе вақт пул дихед ва гоҳо забони хуш кунед, хушомад гӯед: дар ин сурат ҳеҷ гӯр намеравад.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Агар омада-омада меистод, кӣ медонад, шояд ба ягон чизе дили ӯро ёфтаи мумкин мешуд. Мегӯянд, ки ё ба зорӣ, ё ба зӯрӣ, ё ба зар! Дар дасти Мағфират ҳар се васоит ҳаст, вай метавонад ба осонӣ ин ҳар се во-ситаро кор фармояд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

3. Ё ба ташвишу ғусса розӣ шав, ё чигарбанд пеши зоғ бинех

агар дар талоши зиндагӣ шудан нахоҳӣ, мурдан бехтар аст.

Дар болои роҳ ё дар болои кор маро дида мемонанд.

— «Ё ба ташвишу ғусса розӣ шав, ё чигарбанд пеши зоғ бинех»,— гуфт Алиҷон.— Қас агар ҳар чӣ бодобод гӯяд, бояд дигар аз нишебу фарози роҳ натарсад.

*Х. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

4. Ё... гӯй, ё... гӯй

аз ҳар ду якеро интихоб кунед.

— Ё маро гӯед ё корро!

*М. Сайфиддинов «Ду ҳусну ду шиқ»
(«Занони Тоҷикистон»)*

5. Ё дор мекафад, ё манор

Низ. Ё тир мекафад, ё чувоз.

1. — Дигар балои мо гирифтаи нашудагӣ намонда-аст, — гуфт Пулод писханд зада, — «ё наона калон газ, ё гапа калон гӯй» гуфтаанд. Модоме ки нони калон мегазидагӣ надорем, натарсида гапи калон мегӯем. «Ё дор мекафад, ё манор!»

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Биёед, чунон кор кунем, ки «ё дор кафад, ё ма-
нор»,

Х. Содиқ «Рустами дашт»
(«Шарқи сурх»)

6. Ё тир мекафад, ё чувоз

1. ё ғалаба, ё мағлубият, ё ҳаёт, ё марг; 2. таваккал.
1. — Раис, бо ин гапатон дар назди ташкилоти пар-
тия ҷавоб медиҳед!

— Майлаш, ё тир мекафад, ё чувоз!

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои
драматургони Тоҷикистон»)

2. Коре ки \bar{y} ба ивази ин дастаҳои пул ба ҷо меова-
рад, низ хиёнат аст, хиёнати аз пештараҳо дучанд сахт-
тар. Аммо садкаи сар, «ё тир мекафад, ё чувоз», тарсон-
чак ҳеч гоҳ $\bar{r}\bar{u}$ зи нек намебинад.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хоклурда»

ЕД

7. Ба ёд андохтан

чизеро ба хотири касе овардан.

— Дугонаҷон, биё дигар номи \bar{y} ро ба ёдам наандоз!

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

8. Ба ёди касе афтидан

касоро ба хотир овардан, ёд намудан.

Мудири ҳосилоташон им $\bar{r}\bar{u}$ зҳо боз ба ёди писараш,
ба ёди Баракаи гумгашта афтидааст...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

9. Аз ёд баровардан

фаромӯш кардан.

1. — Ҳа, дарвоқеъ, қариб буд, ки аз ёдам барорам.

С. Айни «Ғуломон»

2. — Боз ҳамин тавр омада истед, маро аз ёд наба-
роред..

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

3. — Лекин дилам гувоҳи дода истодааст, ки,— гуфт Пӯлод,— ин чизҳо холи ҳозир дар таги хок истодаанд. Домуллои аз шодӣ худаширо гум кардагӣ онҳоро албатта аз хотираш баровард.—Имшаб натавонем, фардо ба даст онҳо меафтад.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. I

10. Аз ёд баромадан

фаромӯш шудан.

— Чизҳои аз ҳама даркорӣ аз ёдатон баромадааст.

А. Деҳотӣ «Шеър ва ҳикояҳои мунтахаб»

11. Дар ёд доштан

Низ. Дар хотир доштан.

Дар ёд дорам, ки ӯ ҳаргиз суханҳои дурушт намегуфт.

12. Касе, чизеро ёд кардан

1. касеро ба хотир овардан, ёдоварӣ намудан, 2. ба касе, чизе пазмон шудан.

1. Раҳмат ба шумо, аз ҳамон ҷо ҳам маро ёд кардед, ҳатто пул фиристодед.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

2. Ғами худатонро меҳӯред, маро ёд намекунед...

С. Айнӣ «Ғуломон»

3. Ҷамаи аҳли оила ӯро ёд кардаанд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

13. Аз ёд кардан

чизеро ба хотир гирифтани, аз бар кардан.

Ин шеърро ман аз ёд кардам.

14. Ёд кунонидан

чизеро азбар кунонидан.

Аммо ӯ дар омӯхтани дарс як девори поҳса барин тамоман беҳис буд ва як соат зӯр зада иборати дарси хонда мешудагиро, ки аз ду сатр зиёд набуд, ба ӯ ба зӯр тӯтивор ёд мекунондам.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III

15. Ба ёд овардан

ба хотир овардан.

— Дар вақти кӯриам ҳеҷ кас ба ёдаш наовард...

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

16. Ба ёд омадан

ба хотир омадан.

Супориши вай баъд аз чанд рӯз ба ёдам омад.

17. Ба ёд расидан

ба хотир омадан.

Ин ба ёдам намерасад...

С. Айнӣ «Дохунда»

18. Аз ёд рафтан

фаромӯш шудан.

Сонӣ, рафта-рафта аризааш ҳам аз ёдаш рафт.

«Машъал»

19. Ба ёди касе, чизе рафтан

дар орзуи касе, чизе ба чое рафтан, маҳз барои чизе, касе рафтан.

Ман ба ин чо ба ёди шумо омадам.

20. Ба ёду хаёл расидан

Ниг. Ба ёд расидан.

— Пештар ба ёду хаёли кас намерасид, ки аз чормағз ҳам мураббо мешавад!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

21. Ёдаш ба хайр

аҳсан, офарин ба ӯ.

1. Баъзеҳо ба ҳаяҷон омада фаръёд заданд:

— Тамошо кунед!

— Баракалло, қандата зан!

— Ёдат ба хайр!

С. Улуғзода «Навобод»

2. — Ёдат ба хайр, Цамила!

«Маориф ва маданият»

ЁЗИДА**22. Ёзида-ёзида ланҷ шуда рафтан**

ба худ болида, мағрур шуда дар охир расвою шарманда гардидан.

— Бохабар бошед, ки ёзида-ёзида ланҷ шуда наравед...

С. Айнӣ «Ятим»

23. Ёзида рафтан

аз худ рафтан.

— Шумо, усто Қодир,— гуфт элликбошӣ...— чудо ҳам ёзида рафтед ва худатонро гум кардед...

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

ЁР**24. Ёр аҳл аст, кор саҳл аст**

агар рафиқон иттифок бошанд, мушкилихо осон мешавад.

1. — Чанд пул дошта бошем, ҳамин қадар медиҳед-дия,— ҷавоб дод хола.

— Ман ҳам ҳамин хел мегӯӣ гуфта будам,— хушнудӣ кард бобо,— «ёр аҳл аст, кор саҳл аст» гуфтаанд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. «Ёр агар аҳл шавад, корҳо саҳл мешавад» гуфтагӣ барин, иҷрои программаи истехсолӣ ҳам боз боло рафта истодааст.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

ЁРИКОР**25. Ёрикор додан**

ба касе кор нишон додан, таълим додан.

Ба хама ёрикор меод.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

ЁРМАНДӢ**26. Ба ёрмандӣ хондан**

касоро ба ёрӣ даъват намудан.

Одина аз хавли чон наъра ва фиғон кашида, мардумро ба ёрмандӣ меҳонд.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

ЁРӢ**27. Ба ёрии касе расидан**

дар вақташ ба ёрдами касе хозир шудан, дар матлабе ба касе ёрӣ додан.

Баъд аз вафоти падар аз тоҷикони деҳаи мо Мирзо-мӯмин ном деҳқон, ки бо падарам дӯст буд, ба ёрии ман расид.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. 1

28. Ёрӣ расондан

ба касе ёрдам кардан.

Ба мо ёрӣ мерасонданд.

*А. Сидқӣ «Дар роҳ»
(«Шарқи сурх»)*

ЁФТ**29. Ёфту тофт (ёфтаву тофта)**

тамоми чизу пули ба даст даровардашуда.

1. Ҳар хел корҳои вазнинро иҷро менамуд ва ёфту тофташро ба хонааш оварда, ба эҳтиёчи рӯзгори қашшоқонааш сарф мекард.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Ғайр аз он ёфтаву тофташонро чамъ карда, ба пули нав алиш карда омаданд...

С. Ғанӣ «Арвоҳ» («Тоҷикистони советӣ»)

ЁФТА**30. Ёфта гирифтагӣ гапат**

ягона гапат, он гапе, ки фикр карда ёфтаӣ...

Сахтгапӣ накунед. Ёфта гирифтагӣ гапато: мо бад кишт кардем, ягонакуниро кашол додем...

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

3

ЗАБОН

1. Забони касеро бастан

касеро хомӯш кардан, касеро ба сукут маҷбур кардан, ба суханҳои зиёдаи гуфтани касе монев шудан.

1. Ин ақида забони Толибро баст. Вай дигар лаб накушода ба ҷои худ нишаст.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

2. Қисман ҳаққонӣ будани сухани пирамард забони маро баст....

*Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

2. Бар (ба) забон бурдан

чизеро гуфтан, номбар кардан, ба забон овардан. Ҳар калимае, ки боиси озори касе шавад, бар забон намебурд.

«Хорпуштак»

3. Забон газидан

аз гап бозистодан, хомӯш, сокит шудан. Забон газиду лаб фуру баст.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

4. Аз забони касе гап задан

аз ҷониби, аз номи касе гап задан.

Ту аз забони ман як гапи дурӯғ зада, маро дар пеши акамулло шарм дорондӣ.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

5. Забон гирифтани

1. гап зада натавоништан, 2. сақав-тутила будан.

1. Бофанда аз тарс хайрону ларзон шуда, забонаш гирифт.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Дар вақти гап задан ва хондан забонаш мегирад ва агар \bar{u} қуръонро ҳифз кунад, қорин бад мешавад.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III

6. Ба забон гирифтан

касе, чизеро ба хотир овардан, номбар намудан, гуфтани.

1. Қушбегӣ бо одати муқаррарии ҷазодихӣ номҳои он се нафарро ягон-ягон ба забон гирифта ва дар ҳақиқат соҳиби ҳамон номҳо, ҳамон одамҳо буданро аз хозиристодагон тасдиқ кунонда ҳукми кушро ба дасти миршаб дод.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

2. Ҷунбул-махдум дар вақти баён кардани ин воқеа ҳеҷ гоҳ масъалаи пули киро ва низоеро, ки бар болои ин масъала дар байни худашон ва аробакаш бархоста буд, ба забон намегирифт...

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

7. Забони гургонро гургон медонанд

Низ. Забони мурғонро мурғон медонанд.

— Шумо забони онҳоро мефаҳмидед-а?..

— Албатта мефаҳмам! — гуфт ноиб. — Магар «забони гургонро гургон мефаҳманд» нагуфтаанд.

С. Айни «Марги судхӯр»

8. Бо забони дароз

1. дилпурона, 2. бо ғалаба, бо муваффақият.

1. \bar{u} бо забони дарозу боварии комил сухан меронд.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Ҷамбилу дугонаҳояш дар муддати кӯтоҳе аз Масчохи нав ҳар кадом 2—2,5 тонна пахта чида, ҳосилнокии меҳнати худро аз ҳама зиёдтар карда, бо рӯи сурху забони дароз ба Исфара баргашганд.

*М. Узоқов «Лӯлиён»
(«Истеъдодҳои ҷавонон»)*

9. Забони касе дароз шудан

1. ҳақ ба тарафи касе шудан, 2. далер гардидан, 3. сергап, густох, маҳмаддоно шудан.

1. «Ҳозир якта «2» мегирифт, дар маҷлис забони ман ҳам дароз мешуд».

«Машғал»

2. — Забони ту, тирмизак, бисъёр дароз шудааст! — ба ғазаб омада фаръёд мекунад зани Обидзода, — хай-хай нағӯям, бутун ба сари мо баромада мегири, хушъёр шав, духтари берӯ, агар ин хел кардан гири, забонатро мебурам...

Р. Амонов «Дар доманаи кӯҳҳои кабуд»

10. Ба забон даромадан

ба гапзанӣ шуруъ намудан.

Танҳо вақти шаб, ки мо ҳар ду ба таги як кӯрпа даромада мехобидем, вай кам-кам ба забон даромада, баъзе дидагиҳояшро ҳикоя мекард.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

11. Ба касе забон додан

бо касе аҳду паймон кардан, қавл додан.

1. Ба кӯри Шермат-Кӯрбошӣ охир,
Забон дод, аҳд баст, он пири чапгир,

Л. Обидхӯҷаев «Асарҳои мунтахаб»

2. — Ҳамон падарлаънат бояд забон дода бошад. Чаро ки маро ба ҳамон қишлоқ сар карда бурдагӣ ҳам ҳуди ҳамон аст.

«Барои адабиёти социалистӣ»

12. Забони касеро (чизеро) доништан

хусусияти касе, чизеро доништан, тарзи рафтор ва муомиларо бо касе, чизе доништан.

1. Дар ҳама ҷо манфиати халқро, манфиати аксари ятро пеш мегузошт ва дар ҳар ҷо барои халқ ва фои-

даи ӯ чонбозӣ карда мекӯшид. Забони халқро медонист ва бо ҳама дар як забон гуфтушунид карда метавонист.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. — Занҳоро фиристонед, онҳо забони ин корро медонанд...

Р. Ҳайдар «Зафар» («Шарқи сурх»)

13. Забон ёзонидан

1. сергап шудан; бе истиҳола гап задан, 2. густох шудан.

— «Ту, ту» нагӯй, хар...

— Ин гушнапурзӯр, ки як бор гапи худро гузаронид, забонашро ёзонида фиристонд.

С. Айни «Фуломон»

14. Забон ёри надодан

чизеро гуфта натавонистан, ба гуфтани чизе ҷуръат накардан.

Бинобар он вай метавонист ба назди сардори милиционероне, ки зиёратгоҳро посбонӣ мекарданд, рафта илтимос кунад ва аз қатори пеш истад, лекин забонаш ёри надод.

Ҷ. Икромӣ «Зиндаи ҷовид»
(«Шарқи сурх»)

15. Забони касе кушода шудан

майли гапзанӣ пайдо шудан, ба гапзанӣ сар кардан, ба гап даромадан.

1. Баъд аз хамин (нӯшидани пиёлаи дуйӯми май — М. Ф.) забонаш кушода шуда, дарди дилашро изҳоркунон гапхоеро, ки дар бюро гузашта буд, нақл кард...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Ҳоло сабр кунед, ба чояш, ба сари столи муфаттиш ки рафтед, забонатон кушода мешавад ва хоҳед-нахоҳед, ҳар чи ки ҳаст, гуфта медиҳед.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

16. Забон кушодан

гап задан, гап сар кардан, ба гуфтани чизе сар кардан.

— Дар бораи шунидагиҳоят забон кушой, сарат аз танат чудо мешавад.

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

17. Забони касеро кушодан

касеро ба гап задан водор кардан, касеро ба гап даровардан.

— Машкоб — гурги борондида...

— Агар забони ӯро кушода тавонед, ба ҳамаи муаммоҳоятон ҷавоб дода метавонад.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

18. Забони касе кӯтоҳ (будан)

ба сабаби иштирок доштан дар коре чуръати дар бораи он гапзаниро надоштан, муттаҳам, гунаҳкор будан.

1. Азбаски худааш зандӯст ва молпараст аст, забонаш кӯтоҳ аст, бинобар ин ба айшу ишрат ва молғундории мо роҳ мемонад.

С. Айни «Дохунда»

2. — Бачаҳо, ана душман кӣ будааст? Дидед-мӣ, забонаш чӣ қадар кӯтоҳ, ғинг гуфта наметавонад!

*А. Усмонов ва Ҳ. Обидӣ
«Пионер дар сарҳад»*

19. Забони касеро кӯтоҳ намудан

касеро муттаҳам кардан.

Аммо зӯри бозуи Алиҷон дар андак вақт ҳамаро қоил кард ва нигоҳи оташбори ӯ забони ҳарзагӯи густохонро зуд кӯтоҳ намуд.

*Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
 («Шарқи сурх»)*

20. Аз забон мондан

мачоли сухан гуфтан надоштан, гап зада натавони-
тан, аз беморӣ ва беҳолӣ қобилияти гапзаниро гум
кардан.

— Ба худо шуқр, аз забон намондаем,— ғурунгос зад
аз байн касе,

Р. Чалил «Шуқроб»

21. Забони мурғон (морон)-ро мурғон (морон) медонанд

касони ба ҳам наздик якдигарро ба осонӣ ва нағз
мефаҳманд, ҳамчинсон матлаби якдигарро медонанд.

1. Бой, ки мувофиқи мақоли «забони мурғонро мур-
ғон медонанд» мақсади амлоқдорро фаҳмида будааст,
қайҳо аз духтар умеди худро канда, дар дили худ «хас-
дузд роҳзан зад» гӯён дигар аз паси духтар ба хонаи
амлоқдор нарафтааст.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III

2. Дар як моҳ зиёда аз чор ҳазор коргаронро танҳо
ӯ ёфта ба мо гусел кардааст. Набошад дар як сол ҳам
чин кор ба мо муяссар намешуд. Забони моронро морон
медонанд, забони мурғонро мурғон.

*Х. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

22. Забон нагаштан (ба чизе)

ба гуфтани чизе чуръат накардан, суханеро талаф-
фуз карда натавоништан, ҳичолат кашида хомӯш мон-
дан.

1. — Қанӣ, ягон кас ба шумо ягон гапи бечо занад-чӣ!
Забони ҳеч кас намегардад.

С. Улуғзода «Навобод»

2. — Ин чӣ хел ном, ки ба гуфтани он забони кас
намегардад.

С. Ғанӣ «Табассум»

23. Забон нарафтан

ба гуфтани чизе чуръат накардан.

— Ман ҳам кайҳо инро пайхас рафта будам, лекин ба гуфтан, надонам барои чӣ, забонам намерафт.

Ҷ. Икромӣ «Ғусса» («Шарқи сурх»)

24. Ба забон овардан

чизеро гуфтан, изҳор кардан, баён намудан, ба хотир овардан.

1. — Ман мехоҳам айбу нуқсонҳои туро, ки ба рӯҳияи замон бегонаанд, ба забон орам.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Ҳанӯз Ёдгор ишқи худро ба Гулнор рӯйрост ба забон наёварда буд.

С. Айни «Дохунда»

3. Яке аз онҳо ин таачҷуби умумиро ба забон оварда гуфт...

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. IV

25. Ба забон омадан

1. қобилияти сухангӯӣ пайдо кардан, сухан гуфта метавонистагӣ шудан, 2. ба сухан даромадан.

1. Оқибат Имомқул ба забон омада ба Ёрмуҳаммад гуфт...

С. Айни «Дохунда»

2. Дина аз гап гап баромада, Ҳалимбойамак ба забон омад. Шумо, мегӯяд, роҳбари партия ҳастеду Ҳамидов аъзои партия.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

3. Вақте ки рақамҳо ба забон меоянд...

*М. Миршакар «Вақте ки рақамҳо
ба забон меоянд» («Шарқи сурх»)*

26. Забони касеро ору газидан

хомуш мондан, сокит гардидан.

— Норбибӣ, магар забонатонро ору газид, гап занед, ин чӣ бӯхтони ногаҳонӣ?

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

27. Чизеро бар (ба) забон рондан

чизеро гуфтан, талаффуз намудан, ном бурдан, зикр кардан.

1. Аробакаш дар вақти ҷанҷол «калимаҳои куфр»-ро бар забон рондааст.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Лекин интизоми аскарӣ сурхӣ иҷозат намедихад, ки касе ин суҳанро ба забон ронад...

С. Айни «Дохунда»

28. Ба касе, чизе забон расондан

кордор шудан; дар ҳаққи касе, чизе бад гуфтан, эрод гирифтани.

1. Чадидҳо дар аввалҳои бекор шудани император ҳамин гуна вайрон кардани мамлакат ва шариятро талаб кунанд ҳам, ба зоти ҳумоюни ҷаноби олии забон намерасонданд.

С. Айни «Фуломон»

2. — Ба мулло забон нарасон, кофир мешавӣ,— гуфт як деҳқон ба Фуломҳайдар киноякунон.

С. Айни «Фуломон»

3. — Уламоро ҳақорат кард, ба шарият забон расонид.

С. Айни «Фуломон»

4. Онҳо дар навиштан баъзе хатоҳо мекарданд, лекин муллоён дигар ба он бачаҳо забон намерасониданд..

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

29. Забони сурх сари сабз медиҳад барбод

андеша накарда гап задан боиси ранчу малол мешавад.

1. Бо андеша гуфтугӯ кун. «Забони сурх сари сабз медиҳад барбод» гуфтаанд.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. — Дар урфият мегӯянд, ки «забони сурх сари сабз медиҳад барбод». Пагоҳ Гулбибӣ хола ба хонаи арӯс мераванд, одати занҳоро худатон медонед, баноғо аз даҳонашон баромада равад, миш-мишро шунидан гиред. Корро бало мезанад.

Ш. Қиёмов ва А. Мороз «Дил дили Зайнаб» («Шарқи сурх»)

3. Барои ин кор аз мо ҳар моҳе ду тилло, яъне даҳ сӯм маош мегиред, инчунин нон, қанд, равған ва ҳоказо ротифан мегиред. Лекин доништа монед, ки «забони сурх сари сабз медиҳад барбод!»

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

30. Забон тафсидан

саргарми гапзанӣ шудан.

Соҳибамак, ки аввал хомӯш нишаста, ба суҳанони Абдусаттор фақат бо нидоҳои кӯтоҳ-кӯтоҳ ҷавоб меод, ҳоло забонаш тафсида рафта, акнун на ӯ, балки Абдусаттор хомӯшона гӯш дода, «ҳа, ҳа» гуфта менишаст.

П. Толис «Ҷавонӣ»

31. Забони таъна расондан (ба касе)

касери таъна, маломат кардан.

Баъзе хурдагирон ба Саид-Бодпо забони таъна расониданд:

— Чаро як зани соддаи покизаери фиреб медиҳӣ?

А. Деҳотӣ «Алос ва чораи халос» («Занони Тоҷикистон»)

32. Забони тез

забони талху тунд.

Аслаш забони ман тез ки ҳаст, ба ҳар кас ва дар ҳар ҷо ҳар чиз ки ба ман маъқул бошад ҳам мегӯям номаъқул бошад ҳам мегӯям.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

33. Забон устухон надорад

забон ҳар чиро гуфтан мегирад.

— Одамҳо дар ҷи ғаму шумо дар ҷи хаёл,— гуфт Зоя.

— Мебахшед. забон устухон надорад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

34. Аз забони касе хат гирифтани

аз касе дастхат гирифтани.

Ҳар гоҳ ҷанҷол яктарафа шуда, бача ба хидмати ман дарояд, ман ба худаш писанд карда, бо дасти худаш қарзашро ба самоворҷӣ диҳонда аз забонаш хати дигар мегирам.

С. Айни «Дохунда»

35. Аз забон хат додан

ба касе дастхат (росписка) додан.

Ба бадали ин қарз ба ман хизмат кардани шуда, аз забонаш хат дод.

С. Айни «Дохунда»

36. Аз забони касе хат навиштан

аз номи касе хат навиштан.

— Даррав ба боён ва ғуломҷаллобони тумани Ғичдувон, Шофирком, Вобканд ва Зандане аз забони ман хат навишта, омади корвонро хабар диҳед.

С. Айни «Ғуломон»

37. Забон хоидан

1. фикри худро норавшан, печ дар печ гуфтан, 2. сухани худро нимғурма кардан,

1. Фақат андаке забон хоида ба баробар набудани маълумотнома ва дар шаҳр будани хонаводаи Ҳайдарҷон чун мамониате ишора намудед.

Ф. Муҳаммадиев «Мактуби дӯст» («Шарқи сурх»)

2. Ҷавон аз чизе истиҳола карда, забон хоида монд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

38. Забони касеро хорондан

касеро ба гапзанӣ маҷбур кардан; гаши касеро оварда ба гап задан водор намудан.

1. — Астағфирулло!.. Ба ин нодон чӣ гӯям?

— Забонамро нахоронед.

Р. Ҷалил «Саргузашти Сир» («Шарқи сурх»)

2. — Қадом гапи шуморо нафаҳмидам? Ба бачаҳо чӣ шудааст?

— Боз забони касро мехоронӣ. Охир, пагоҳӣ ман ҳамин қадар гапро ба девор гуфта будам-мӣ?

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

39. Забони худро нигоҳ доштан

1. сухани худро қатъ кардан, хомӯш шудан, 2. аз гуфтани чизе худдорӣ намудан, мулоҳиза намудан, 3. сирреро ошкор накардан.

1. — Забонатро нигоҳ дор, беадаб...

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. — Забон нигоҳ доред, хоча, инҳо гурехта намераванд!

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

3. Наташа ҳам бояд забонашро маҳкам нигоҳ дорад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

40. Бо забони хуш

бо меҳрубонӣ, дӯстдорона.

Аммо одамони ноиб аз хучуми деҳқонон тарсида, онҳоро назаданд, лекин бо забони хуш ва бо хушомадгуй аз суфа фуромада, аз дарвоза бароварда фиристоданд...

С. Айни «Марги судхӯр»

41. Забони хуш доштан

некмуомила будан, хушгап будан.

Ӯ соҳиби хату савод буд ва ба мардум забони хуш ва муомилаи нек дошт.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

42. Забони хуш кардан

бо меҳрубонӣ, нармӣ гап задан.

Аз падараш мурдан боз як даҳон гапи баланду паст назадаам, пул бошад, ҳозир аз ман ҳазор тангаи нақда қарз дорад, забони хуш мекунам, насиҳат медиҳам...

С. Айни «Дохунда»

43. Аз забон шахду шакар рехтан

Ниг. Аз забон асал чакидан.

1. Ӯ гарчи дар лаҳзаҳои ғамгиниаш дамдузд, хаппак ва одамгурез бошад ҳам, вале дар вақтҳои кайфчокиаш чунон тӯтии хушхон мешуд, ки гумон мекардед, ки аз забонаш шахду шакар мерехт.

К. Носиров «Орият»

2. — Қизларгули азиз,— рӯзе изҳори муҳаббат кард ҷавонмард аз забонаш шахду шакар рехта,— шумо ҳастеду ман ҳастам.

«Маориф ва маданият»

44. Забони шикоят кушодан

дар бораи касе, чизе шикоят сар кардан.

Бародари Солеҳ ва ин дехқон дар назди ман аз мироб забони шикоят кушоданд...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавонию мо»

45. Аз забони касе шунидан

шахсан аз касе шунидан.

1. — Падарам дар мактубашон навишта буданд ва имрӯз аз забони модаратон шунидам...

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2. — Аз забони худаш шунавед, чӣ мегӯяд?

*Х. Раҳмон ва М. Ғиёс «Гурба ва рашк»
(«Истеъдодҳои ҷавонон»)*

46. Забон як будан

бо касе аҳду паймон кардан, бо касе ҳамраъӣ будан.

— Набошад бо ягон коркуни завод забонаш як будааст-дия, вагарна 40 хазор хиштро аз завод осонакак баровардан хунари ҳар кас не.

«Хорпуштак»

47. Забон як кардан

аҳд, шарт, паймон кардан, ба як қарор омадан.

1. — Ҳамаи шумоён дузд, ҳамаатон забонхоятонро як кардед,— гуфт Мулло Наврӯз аз чояш хеста.

С. Айни «Ғуломон»

2. Қарданд забонро як
Бе мову ту ҳам онҳо.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

3. Ман мехостам донам, ки эшон бо батрақҳои саричӯиаш забон як кардааст ё не...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавонию мо»

48. Забонро... қулоч карда гап задан

бебокона, густохона сухан кардан.

— Ту, ҳилагар, писарамро чоду намуда ба худат пой-
банд карда манданат бас нест, ки боз ба ман забонат-
ро як қулоч карда гап мезанӣ!

*А. Мусаввада «Сабоҳат»
(«Занони Тоҷикистон»)*

49. Забони касеро ғунда газидан

Ниг. Забони касеро ору газидан.

Илоҳӣ забони бадгӯйро ғунда газад.

К. Носиров «Орият»

50. Бо забони ҳол гуфтан

бо қиёфа, вазъияти худ аҳволи худро ифода ва изҳор
кардан.

1. Тасвир карда ҳоли фаҷеи замони худ,

Гуфт аз забони ҳоли замон бо забони худ...

С. Айни «Ашъори мунтахаб»

2. Туроб қиёфаи мағруронаи чапаннамо дошт ва ни-
гоҳаш густохонаи худписандвор буд, ба тавре ки гуё
«ба забони ҳол» мегуфт: «ҳар коре ки хоҳам, мекунам,
ба ман ҳеч кас ҳеч чиз гуфта наметавонад!»

С. Улуғзода «Навобод»

ЗАБОНА

51. Забона задан

1. шӯълавар шудан, 2. ба хуруш омадан.

Дар дили духтар умедҳои пок забона мезад.

ЗАБОНАТ

52. Аз забонат гардам

нисбат ба расонандаи хабари хуш гуфта мешавад;
қурбонат шавам.

1. — Умеди маро барбод надех! — Дақиқае дар байн
хомӯшӣ ҳукм ронд ва ба рухсораи Мунаввара табассу-

ме давиду чашмонаш хашмгинона боз ба замин дӯхта шуданд:

— Майлаш, ман гап мезанам!

— Аз забонакат гардам, ба номакат қурбон шавам!
— гуфт модар хушҳолона...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

2. — Ҷонам садақа шавад,— гуфт кампир, вақте ки муаллим хатро хонда шуд.— Аз забонат гардам.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

ЗАБОНБОЗИ

53. Забонбозӣ кардан

чоплусӣ, хушодамгӯӣ кардан.

— Аз барои худо гапатро тоҷикӣ карда рӯйрост гӯӣ, монанди савдогарони Бухоро забонбозӣ нақун!

С. Айни «Дохунда»

ЗАБОНГИР

54. Забонгир шудан

аз гап задан очиз шудан.

Аммо дар он вақт шарм карда, забонгир шуда, ба зери обу арақ монда бошам ҳам, як навъе карда ба Лутфия дарди диламро... баён кардам.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

ЗАБОНДАРОЗИ

55. Забондарозӣ кардан

1. калондахонӣ кардан, густохӣ кардан, 2. ба гуфтани чизе часорат кардан.

1. Агар ин хизматро дуруст адо накарда, «ман Ватанро дӯст медорам, ҳамеша дар ёди вай ҳастам» гӯён забондарозӣ кунем, даъвогари хушқу холи мешавем.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. «Забондарозӣ кардаму аз ӯҳдааш набаромадам...»

«Тоҷикистони советӣ»

3. Худи ман чӣ бахту толеъ дорам, ки ба бадбахтии касе забондарозӣ кунам?!

Ҷ. Икромӣ ва Е. Мительман
«Гуноҳи кӣ?»

ЗАБОНЗАД

56. Забонзад будан

машҳур будан, дар ҳама ҷо гуфта шудан.

Хучанд, ки ҷои бошишгоҳ ва майдони қаҳрамони қаҳрамони ҳикояи мост, дар ободони забонзади мардуми Шарқ буд.

С. Айни «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик»

ЗАБОНЗАДА

57. Забонзада гардидан

Ниг. Вирди забон шудан.

Ин «дастҳалолкунии» вай рӯзе чандин бор такрор ёфта, забонзадаи хосу ом гардида буд.

Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)

ЗАБОНКҶУТОҲ

58. Забонкӯтоҳ будан

дар пеши касе шарманда будан, ба гуфтани гапе чуръат надоштан.

1. — Нестам аз ту ман забонкӯтоҳ,
Пуш барвақттар даҳонатро.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

2. Роҳбарони колхоз, ки аз ҳама забонкӯтоҳ мебошанд, дар ҳаққи коргурезон чизе гуфта наметавонанд.

«Хорпуштак»

59. Касеро забонкӯтоҳ кардан

Ниг. Забони касеро кӯтоҳ намудан.

1. Ту як бӯйдокро ба хона, ба назди духтари бақадрасида гирифта омада маро дар байни мардум забонкӯтоҳ кардани ҳастӣ?

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

2. Ман аҳмақ набошам, сирри диламро ба ин рӯбоҳ чаро гуфтам? Акнун вай маро забонкӯтоҳ кардааст.

*А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)*

3. — Кӣ медонад, ки пахтаи хомро кӣ чидасту кӣ супоридааст. Ба ҳар ҳол,— илова кард ӯ,— ин лаънати ҳамаро забонкӯтоҳ карда монд.

К. Носиров «Орият»

60. Забонкӯтоҳ шудан

Ниг. Забони касе кӯтоҳ шудан.

1. — Қоре карда аз ин чанг дар пеши аҳли маҳаллаю кишлоқи худ забонкӯтоҳ нашуда бо рӯи сурху болодастӣ баргардем, аз ин дида давлати калон нест.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. — Қодир, акнун дар назди арӯсат забонкӯтоҳ шудӣ!

*М. Миршакар «Шаҳри ман»
(«Шарқи сурх»)*

ЗАБОНКҶУТОҲӢ

61. Аз касе забонкӯтоҳӣ доштан

дар пеши касе гунаҳгор, мулзам будан, камбудие содир карда, дар назди касе муттаҳам будан.

— Маълум мешавад, ки шумо аз шавҳаратон ягон забонкӯтоҳӣ доред.

*С. Ғанӣ «Магнитофон»
(«Маориф ва маданият»)*

ЗАБОНХОӢ

62. Забонхой кардан

Ниг. Забон хоидан.

Ман намедонам... ба ёдам нест, аз забони кӣ гуфт, аммо ҳақиқат ин ки вай ҳамин тавр гуфт:

— Забонхой накун, ту нағз ба ёд дорӣ ва медонӣ. Нақл кун.

С. Улуғзода «Қалтақдорони сурх»

ЗАБОНЧА

63. Забонча карда гирифтан

касери бисъёр сарзаниш карда гаранг намудан.

Бачаи бечораро чунон забонча карда гирифтед, ки... хатто хушашро гум карда... Дар зери машина монда-нашро ҳам нафаҳмида монд...

Ч. Икромӣ ва Е. Мительман «Гуноҳӣ кӣ?»

ЗАБОНӢ

64. Забонӣ гуфтушунид кардан

дар бораи масъалае бо ҳам як ба як гуфтугӯй кардан, даҳанакӣ ба як қарор омадан.

Танҳо дар вақти ҳосил чизеро, ки соли гузашта забонӣ гуфтушунид карда, доду гирифт карда будем, ме-диҳӣ.

С. Айни «Дохунда»

ЗАД

65. Заду хӯрд

1. муноқиша, чангу чадал, 2. муҳориба, мубориза.

1. Аз байн якчанд ҳафта гузашту заду хӯрди дуйӯм ба миён омад...

С. Ғани «Табассум»

2. Дар байни Азизбек ва Дӯсталибой аз барои ча-рогоҳ шуда заду хӯрди сахте ба амал омада, аз ду та-раф якчанд кас кушта ва ярадор мешавад.

*Л. Саид «Пеш аз субҳ»
(«Шарқи сурх»)*

3. Деҳаи моро як даста аскарони сурх, ки бар зидди босмачиён мубориза мебуданд, ба худ қароргоҳ сохтанд. Замона нотинҷ буд, дар атроф заду хӯрдҳо шуда меистоданд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

ЗАДА

66. Зада кӯфта...

бо кӯшишу ғайрат кореро кардан, бо машаққату муш-килиҳои зиёд кореро ба иҷро расонидан.

Задаю кӯфта бо ёрӣ ва мададгории зиёиёни ҳамон-вақта шумораҳои журналро тартиб медедом...

«Тоҷикистон»

ЗАМИН

67. Ба замин афтода мондан

аз чиҳати иқтисод очиз, нотавон шудан, мӯхточи ёрдами моддии касе гардидан.

Дид, ки Бозор бо ин қадар ба замин афтода намонд ва ба хизмати дари хонааш мӯхтоҷ нашуд...

С. Айни «Дохунда»

68. Замиро газидан

сахт истодагарӣ кардан, устувор истодан.

Замиро мегазему роҳи душманро банд мекунем...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

69. Ба замин задан (касе, чизеро)

шарманда, беобрӯ, беҳурмат кардан, чизеро бе эътибор, паст кардан.

1. Абдулғанӣ кадом боеро ки бинад, якчанд маротиба дукат шуда таъзим мекунад. «Ҳой Абдулғанӣ, ба ту онҳо чӣ додаанд, ки ин тавр худро ба замин мезанӣ?» — меғуфтанд дигар камбағалон.

Ҳ. Назаров «Дар ҷустуҷӯи Карим-Девона»

2. — Мунаввархон, азизам, хезед, шарафи худро ба замин назанед, шумо ин чо заррае гуноҳ надоред.

С. Ғанӣ «Магнитофон» («Маориф ва маданият»)

70. Замин кафиду одам (чизе) баромад

одам ниҳоят бисъёр, анбӯҳ ва издиҳоми калон.

1. Дар вокзал «замин кафида одам баромада буд».

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

2. Ба деҳ аз ҳар тараф одам даромад,
Замин гӯё кафид одам баромад.

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озод»

71. Замиро миннатдор карда пой мондан

бо ишваву ноз роҳ гаштан; бо такаббур ва ҳавобаландона қадам мондан.

Ошнояш Худойбердӣ аз кор холи шуда, ба чояш Сангини Сатанг ном одами ҳавобаланде, ки замиро миннатдор карда пой мемонад, омад.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

72. Замин накафид, ки дарояд

ниҳоят шарм дошт, дар хичолат монд, шарманда ва мулзам шуд.

1. Баъди шунидани ин суханон аз ҳар тораи мӯи марди бадмаст чак-чак арақ шорид. Замин накафид, ки дарояд.

С. Ғанӣ «Табассум»

2. Писаратон маро масхара карданд, чунон музтар карданд, ки замин накафид, ки дароям.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. 1

3. Ман чунон дар хичолат мондам, ки замин накафид, то ки даромада рӯямро пинҳон кунам.

С. Айнӣ «Ғуломон»

73. Касеро ба замиң нигарондан

касеро шарманда кардан, ба хичолат монондан, шарм дорондан.

«Ин мӯйсафед мазҳаб надоштааст, беқавл будааст, аҳду паймонро вайрон кард!» — гуфта, моро якумр ба замин нигаронда мемонад.

С. Улуғзода «Навовод»

74. Замиро об вайрон мекунад, одамро гап

касеро бад гуфтан гирӣ, бадном мешавад.

— Аз тӯқсабегӣ ор мекунам, лекин аҳволи замона ганда, «ин дар замони амир иноқ буд, ин тӯқсабо буд,

ин ясавулбошӣ буд» гуфта як қисми одамони паст ба амалдорони кӯҳна гап мепарронанд, «заминро об вайрон мекунад, одамро гап» гуфтаанд.

С. Айни «Дохунда»

75. Заминро об вайрон мекунад, одамро одам

одами бад касро ба роҳи бад мекашад, одами бад одами нағзро аз роҳ мезанад.

1. Ин фитнагари ҷодугар Ҳамроҳбиби нодонро аз роҳ баровардааст. Беҳуда нагуфтаанд, ки «заминро об вайрон мекунаду одамро одам».

«Занони Тоҷикистон»

2.— Замина об вайрон кунад, одама — одам! Ҳосило-тамон одами дунё дидаю боақлу бо фаросот бошанд ҳам, гоҳо заиф қатӣ баробар мешаванд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

76. Замину осмонро ба сар бардоштан

доду фаръед кардан.

Ду кас мисли калзоғ қар-қар фаръед зада, замину осмонро ба сар мебардоштанд.

«Хорпуштак»

77. Замин рафта (омада) ба осмон часпидааст?

магар ягон ҳодисаи фавқуллодда, бад рӯй додааст? ҳеч воқеа не, ҳеч гап не, ҳеч ҳодисаи боиси ташвиш не.

1.— Хайр, чӣ шудааст? Замин рафта ба осмон часпидааст-мӣ, духтарам?

*А. Деҳотӣ ва Б. Раҳимӣ («Маҷмаи
нъесаҳои якпардагӣ»)*

2. — Медонӣ чӣ гап: имрӯз дӯсти деринаат Аҳмад аз Кӯлоб омадааст.

— Хӯш, Лакҷон, чӣ шудааст, магар замин омада ба осмон часпидааст?

«Хорпуштак»

78. Замин сахт, осмон баланд

вазъияти ноилоҷ.

1. — То кай ба ин ҳол менишинӣ, Қурбон!..

— Замин сахт, осмон баланд, илоҷам чист? Менишинам-дия...

С. Айни «Дохунда»

2. — Аммо чӣ кунем? «замин сахту осмон баланд». Мо мартаба надорем, ки ба онҳо дӯғ занем, қудрат надорем, ки ба дуруст кардани кон онҳоро маҷбур кунем.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

79. Замини сиёҳ кашад!

дуои бад: дар мавриди ба касе марг хоستان гуфта мешавад.

— Алҳазару тавба, замини сиёҳ кашад туро!

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

80. Аз замин то осмон фарқ доштан

дар байни ду кас, ду чиз фарқи кулӣ будан.

1.— Аз замин то осмон фарқ дорад, рафиқ.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2.— Ана ин ҳам аъзои ҷамъият ва он лабкашол ҳам аъзои ҷамъият! Аз замин то осмон фарқ дорад.

М. Миршакар «Муаллими ишқ»

81. Ба замин яксон намудан (кардан)

1. касеро беобрӯ, шарманда, расво кардан, 2. нобуд кардан.

1. Яке Даллесро, ҳамчун мочароҷӯй ва оташдиҳандаи ҷангу низои байни халқҳо мазаммат карда, ба замини сиёҳ яксон менамуд...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Дар ҷанги дунимсоатаи ба ҷӯшомада бо саду панҷоҳ нафар далерони худ вай 200 нафар йигитҳои Миршабро ба замин яксон карда аз дами шамшер гузаронида буд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

ЗАМОНА

82. Замона алғав-далғав будан

вақт, замон бесарапчом, ошуфта будан.
Қошкӣ замонахо алғав-далғав набошад...

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

83. Замона бо ту насозад, ту бо замона бисоз

агар шароит ба ту мувофиқ наояд, ту худро ба он мувофиқ кун, бо шароит созиш намо.

1.— «Замона бо ту насозад, ту бо замона бисоз» гуфтаанд. Ҳоло мо маҷбур ҳастем, ки бо замона созиш кунем, як рӯз мешавад, ки замона боз барои созиш кардан бо мо маҷбур мешавад.

С. Айни «Фуломон»

2.— Чӣ кор карданамро надониста мондам, тақсир, андозаро бурда супораму кор карда гаштан гирам гӯям, ояндааш чӣ мешуда бошад, намедонам, ё «замона бо ту насозад, ту бо замона бисоз» гуфтагӣ барин таваккал карда ба артель дароям гӯям, инро ҳам намедонам.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҷамсоя»

84. Замона вайрон

давр, замон нотинч.

Замона вайрон шуд. Одамхо хона-чояшон, ёру диёрашонро партофта ба ғарибӣ мераванд...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

85. Замона намебардорад

ба шаронти мавҷуда рост наомадани коре, ба конуну қоидаи замона рост наомадани чизе.

— Боз ҳамон гапи кӯҳна гӯед,— оташинона хитоб кард Шукуров,— дили ман ҳам мекашад, ки бо ин роҳи ошкорои мусулмонӣ хонадор шавам, лекин замона намебардорад.

*Р. Ҳайдаров «Духтари бебок»
(«Истеъдодҳои ҷавонон»)*

86. Замона нарм мекунад.

мухит одамро ба худ мутеъ мекунад, шароит гирифтугири касро паст мекунад.

— Урмон-Полвон имрӯз хеле нарм шудааст-а...—замона ҳар касро нарм мекунад...

С. Айни «Фуломон»

ЗАМОНАСОЗИ

87. Замонасозӣ кардан

1. бо шароит созиш кардан, ба қонун ва коидаҳои мавҷуда итоат намудан, 2. дурӯягӣ, мунофиқӣ намудан,

Андар дили ту вафо надидам ҳаргиз.

Ин дӯст ба мо замонасозӣ кардаст.

«Рубоиёт ва дубайтаҳои халқи тоҷик»

ЗАН

88. Зани хурдӣ — дила бурдӣ

зани ҷавон маҳбубтар аст.

— Охир, ту имрӯз не — пагоҳ бикаи хурдӣ мешавӣ, «зани хурдӣ — дила бурдӣ!» гуфтаанд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

89. Зани ҷавону шӯи пир — сабат биёру чӯча гир

дар пиронсолагӣ аз зани ҷавон соҳиби кӯдаки бисъёр шудан.

Ҳар дуи онҳо хеле калонсол шуда хонадор шуданд.

«Зани ҷавону шӯи пир — сабат биёру чӯча гир».

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. I

ЗАНБАР

90. Занбар даркор шудан

очиз, нотавон, бедармон шудан, пири фартут шудан.

— Чӣ андеша мекунад, мӯйсафед! — гуфт Бобосафар ба вай.— Рафта саёҳат кунед-чӣ, фурсат ғанимат! Баъдтар ба ману шумо занбар даркор мешавад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

ЗАНБАРБОБ

91. Занбарбоб шудан

нотавон, пири фартут шудан.

Пирамард баъди ягон шаш моҳи доштдихӣ, маза аз кайлааш рафта, нардбони шалақ барин лиққонаку ларзонак ва оҳиста-оҳиста занбарбоб мешуд.

Р. Қалил «Ҳамида»

ЗАНГӢ

92. Зангӣ бо шустан сафед намешавад

одами бад сад кӯшишу ғайрат барои хуб шудан кунанд ҳам, ҳаргиз хуб намешавад; доғи гуноҳ бо шустан ҳаргиз наравад.

— Ман афв металабам.

— Ман хоинро ҳеҷ афв намекунам.

— Ман бо хидмати содиқона худро сафед мекунам.

— «Зангӣ бо шустан сафед намешавад».

С. Улуғзода «Қалтакдорони сурх»

ЗАР

93. Зар бар сари фӯлод (пӯлод)
нихӣ нарм шавад

пул ҳар масъалаи мушкилро ҳал менамояд.

1. Дар ин кор зар даркор аст, зар! Ҳар чи гуна занни саркаш бошад ҳам, бо дидани зар ром мешавад, «зар бар сари фӯлод нихӣ, нарм шавад» гуфтаанд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

2.— Не, бародар,— гуфт китобфуруш,—сукути ин нусхаи шуморо пурра қардан кори осон ва арзон не, фақат бо дуои неки шумо намешавад... зар бар сари пӯлод нихӣ, нарм гардад.

Қ. Иқромӣ «Тори анкабут»

94. Зар додану дарди сар харидан

бо ягон амале худро ба ғаму кулфат андохтан, аз ҳаракати беандешонаи худ гирифтори нохушӣ шудан.

— Бе дарди саре нишаста будам, «зар додаму дарди сар харидам» гуфтагӣ барин як гапи бехударо гуфтаму сарамро ба бало монондам.

«Тоҷикистони советӣ»

ЗАРАР

95. Зарар дидан

Ниг. Зарар кашидан.

Дастори шумо ба сабаби ба замин афтидан аз хок зарар намедид...

С. Айни «Марги судхӯр»

96. Зарар кашидан

осебе дидан, зиён дидан, шикаст ёфтан.

Аз ин эътимоди худ то ҳол зарар накашидаам ва фиреб ҳам нахӯрдаам.

С. Айни «Дохунда»

97. Зарари шалғамро аз фоидаи сабзӣ баровардан

зарари чизеро аз чизи дигар баровардан.

Вақте ки ғалберро аз об бардоштанд, Неъматҷони мутахассис натавонист зарари шалғамро аз фоидаи сабзӣ барорад.

«Хорпуштак»

ЗАРБ

98. Зарбу лат кардан

кӯфтан, задан, касеро кин кардан.

Ҷуро ба зарбу лат кардан ва шиканчаю азоб додан даромад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

99. Зарбу лат расидан

Ниг. Зарбу лат хӯрдан.

Ҳамеша зарбу лати рӯзгор ба сарам мерасид...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

100. Зарбу лат хӯрдан

1. калтак хӯрдан, кӯфта, қин шудан, 2. ба шикаст дучор шудан.

Зарбу лати устои бераҳмро камтар меҳӯред...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ЗАРБА

101. Зарбаи худро гузаронидан

касоро зери даст кардан, тарсонда гирифтан, касоро бо таҳдид мугеи худ карда гирифтан.

Чунки ӯ ба муаллимон чунон зарбашро гузаронидааст, ки агар камтар аз бинӣ боло гап зананд, ҳамоно чолокона кафшашонро пеш мегузорад.

«Маориф ва маданият»

ЗАРДА

102. Зарда кардан

норозигӣ ва хашми худро бо пичинг изҳор кардан.

— Ин кори шумо не, муаллимҷон! — зарда кард Чалол.

«Хорпуштак»

ЗАРУРАТ

103. (Гар) зарурат бувад (бошад),
раво бошад

агар эҳтиёҷ бошад, кори нораворо ҳам кардан чоиз аст.

1.— Ҳайрон нашавед,— ӯро боз тасаллӣ доданд,— «зарур бошад, раво бошад» гуфтаанд. Аз кучое ки бошад, меоварем-дия.

С. Ғанӣ «Табассум»

2. Ё майлаш дурӯғ гуфтан гирем.

— Гар зарурат бувад, раво бошад гуфтаанд.

М. Миршакар «Қишлоқи тиллоӣ»

ЗАФАР

104. Зафар бар болои зафар

ба болои хурсандӣ боз хурсандӣ, аз пай муваффақияте боз муваффақият.

«Зафар бар болои зафар»; аз ғайри 26 нафаре, ки аз аҳолии Хисору Душанбе ва гурезагони бухорӣ ба гуноҳи чадидӣ ва большевикӣ ба даст афтода кушта шуданд, аз майдони чанг ҳам ду нафар аскарӣ сурхро асир карда оварданд.

С. Айнӣ «Долунда»

ЗАХМ

105. Заҳми кӯҳнаи (дили) касеро тоза кардан (кофтан)

дарду алам, азобу машаққати гузаштаи касеро ба хотираш овардан.

1. Шумо ба вай дарду аламҳои нав меоваред, заҳмҳои кӯҳнаи дилашро тоза мекунед.

С. Улуғзода «Ерони боҳиммат»

2. Хӯчаини пештараи ман — Бӯтабой як вақте ба ман ҳамин тариқа гапҳо зада буд: «Ҷӣ, Ҳошим, насиби ту дар олам аталаю нони чав!» Аммо ман инро аз ту шунавидан намехоҳам! Ту заҳмҳои кӯҳнаи маро наков!

С. Улуғзода «Навобод»

106. Заҳми дили касе тоза шудан

дарду алам, азобу машаққати гузашта ба хотир расидан.

«Қошкӣ ман ҳамин хел писаре медоштам» — фикр кард подшоҳ ва заҳми дилаш тоза шуда, охи сарде кашид.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

107. Заҳми чашми бад

1. осеби чашми бад (аз рӯи эътиқоди хурофӣ: агар соҳиби чашми бад ба касе ё чизе назар афканад, хатман ба он зарар мерасад), 2. зиён аз ҳасуд.

Барои дафъи заҳми чашми бад он чизҳоро ба болои ин иморат гузоштаанд.

С. Айнӣ «Ғуломон»

108. Заҳми чашм расидан

Ниг. Чашм расидан.

Лекин ба давлати он кас заҳми чашм расида, мо аз ёрмандии он кас ҳам маҳрум мондем.

С. Айнӣ «Дохунда»

ЗАҚҚУМ

109. Заққуму зардоб шудан

азоб кашидан.

Аз тарси «азоби дӯзах» ғам хӯрда, заққуму зардоб шуда менишаст.

Р. Қалил «Шӯроб»

ЗАҲМАТ

110. Заҳмат кашидан

ташвиш кашидан.

1.— Раҳмат. Акнун заҳмат накашед ҳам мешавад.

С. Улуғзода «Навобод»

2. — Не, не, заҳмат накашед.

*С. Ғанӣ «Магнитофон»
(«Маориф ва маданият»)*

ЗАҲР

111. Заҳр задан

1. сухани нешдор, дил озор гуфтан, ба касе неши забон задан, 2. фикру ақидаи касеро вайрон кардан.

1. Ин эшони маккор яке аз ҳамонҳост, ки ба мардум заҳр мезанад.

«Тоҷикистони советӣ»

2.— Ба дунъёи равшан омада, аввал сари падару модарата хӯрдӣ,— мегуфт вай ғур-ғуркунон дар вақтҳои қахраш заҳрашро ба Фирӯза зада.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

112. Заҳру зарда кардан

ба касе таъна, сарзаниш, қаҳру ғазаб кардан.

Хешу таборҳои бевазан заҳру зарда карда, ба шаҳр фаромада ба маҳкамаҳои калон ариза додани буданд...

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. 1

113. Заҳри зукум хӯрдан

1. таънаю маломат шунидан, 2. азобу машаққат кашидан.

— Охир, худи шумо чӣ хел одам,— гуфт Алӣ бо тоқати тоқшуда,— ман заҳру зукум хӯрда истодааму шумо бошед, «хавотир нашавед» мегӯед.

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

114. Заҳри одамро одам мегирад

дар сӯхбати рафикон аз ғаму ғусса фориг мешавӣ, ғаму ғусса дар сӯхбати улфату дӯстон сабук мегардад.

«Заҳри одамро одам мегирад» мегӯянд, шояд якта-нимта ёру дӯстонро дида ғубори дилатон барояд.

С. Ғанӣ «Табассум»

115. Заҳр рехтан

ба касе қаҳру ғазаб кардан; неши забон задан,
У заҳрашро танҳо ба ман мерезад.

116. Заҳр чошидан

Ниг. Заҳр рехтан.

— Ин қадар заҳратона ба ман начошед, бува! — Охир ман ҳам одам.

С. Улуғзода «Шодмон»

ЗАҲРА

117. Заҳраву зарда

чуръат, часорат.

— Ба одам заҳраву зарда даркор, чӯра.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

118. Заҳраи касе кафидан

сахт тарсидан.

Уро дида қариб заҳраам кафида буд.

ЗЕР

119. Дар зери арақи хичолат мондан

сахт хичолат кашидан.

Баъд аз ду дақиқа монанди мурғи дар об ғӯтида шалпар шуда, дар зери арақи хичолат монда аз меҳмонхона баромада омад.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. 1

120. Касеро ба зери бағал гирифтан

касеро ба ҳимояи худ гирифтан, ёрдам кардан.

— Чавонхоро нағз истифода кун, онҳо ба ту хеле ёрӣ медиҳанд... Ҷуро ҳам ба зери бағалат гир!

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

121. Дар зери бағали касе даромадан

1. дар ҳимоя, паноҳи касе шудан, 2. паҳлу ба паҳлу истода якҷоя кореро иҷро намудан.

— Писарам,— гуфт ӯ ба Раҳимдод,— дар вақтҳое ки падарат буд, мо осуда будем, ӯ дар зери бағали акаш даромада хар корро бачо меовард.

С. Айнӣ «Ғуломон»

122. Дар зери бинии касе кореро кардан

дар пеши чашми касе коре кардан.

Қорчаллонҳо дар зери биниатон қорашонро буд карда гаштаанд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

123. Аз зери бинии худ дуртарро надидан

кӯтоҳандеш, бемулоҳиза будан.

— Худи ту аз зери биниат дуртарро намебинӣ! — гуфт вай боқажру ғазаб...

«Хорпуштак»

124. Дар зери бори хичолат мондан

хичолат кашидан, изо кашидан.

Акрам низ аз шунидани ин суханҳо дар зери бори хичолат монд.

*М. Набиев «Чӯраҳо»
(«Овози чавонҳо»)*

125. Дар зери дасти касе кор кардан

шогирди касе шудан, бо роҳбари касе кор кардан. Мақсади асосии ман ҳамин ки дар зери дасти одами донишманди кори худ ва педагоги ботаҷриба кор кунам, омӯзам, вассалом.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

126. Аз зери дасти касе баромадан

таълими касеро гирифта омил шудан, бо таълими касе маҳорат пайдо кардан.

Аз зери дасти вай шогирдони бисъёре баромада, як қисмашон ба фабрикаҳои бофандагӣ, ба комбинатҳои шоҳибобӣ рафта ва қисмашон устоҳои моҳири ҳамин хел артельҳо шудаанд.

Ч. Икромӣ «Ғусса»
(«Шарқи сурх»)

127. Дар зери дасти касе будан

дар итоати касе будан, фармонбардори касе будан. Вай ҳам агар дар зери дастат бошад, корат осонтар мешавад-дия.

Ч. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои
драматургони Тоҷикистон»)

128. Ба зери дасти худ гирифтан

касоро ба итоати худ даровардан, мутеъ гардондан. Мо метавонем ҳама дуздонро ба зери дасти худ гирифта, мусаллаҳ карда, ба худ нафар ва навкар кунем...

С. Айни «Дохунда»

129. Чизе аз зери дасти касе гузаштан

чизе дар таҳти назорати касе будан.

Вақте ки ӯ сарбухгалтери Управленияи бинокории рақами 21 таъин шуд, дид, ки миллионҳо аз зери дасти ӯ мегузарад.

Т. Усмон «Найрангбозӣ барои ҳавлиш нав»
(«Тоҷикистони советӣ»)

130. Зери дасти худ кардан

касоро ба итоати худ даровардан, касоро мутеъ кардан, ба тасарруфи худ даровардан.

1. Қалоншавандагон бошанд, фуқароро зери дасти худ карда то мумкин аст, ба мо ёрӣ медоданд...

С. Айни «Дохунда»

2. Ба қуллаи Дарвоз то ҳоло касе пой нагузоштааст. Акнун ба мо зарур аст, ки онро зери дасти худ кунем.

*Ф. Ниёзи «Чанг бо кӯҳсор»
(«Шарқи сурх»)*

131. Зеру забар гаштан (шудан)

1. дарҳаму барҳам, парешон шудан, 2. несту нобуд гардидан.

1. Шаҳр тамоман зеру забар шуд...

С. Айни «Дохунда»

2. Насиб бошад, рӯзи қасосро рӯзи зеру забар шудани ноқасону хунхӯронро ҳам меидагем!

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

132. Зеру забар кардан

1. парешон, дарҳаму барҳам кардан, 2. несту нобуд, поймол кардан.

Суханҳои мӯйсафед ҳаёлҳои Шодиро зеру забар карданд.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

133. Аз зери забон забон баровардан

моҳирона гап задан, суҳанпардозӣ кардан.

Ба муқобили даллол, ки аз зери забон забон бароварда далолат мекард, бой ҷавоб ёфта натавонист...

С. Айни «Ғуломон»

134. Аз зери (таги) замин мор гузарад (чунбад), доништан

аз ҳама чиз хабардор будан, ниҳоят зирак ва хушбӯр будан.

1. Мо аз зери замин мор гузарад, медонем.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

2.— Тағот рӯзи мурданаша намедонаду халос, набошад дар таги замин мор ҷунбад, мефаҳмад!

П. Толис «Тсбистон»

135. Зер карда даромадан

ногахон, бе ибо ба ҷое даромадан.

Ба болои зану бачаи косиби камбағал зер карда даромаданд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

136. Ҷоеро (чизе, касе) зер кардан

ниҳоят бисъёр будани чизе, касе.

Ин дунёро заншавандахо зер кардаанд-ку...

М. Назаров «Найрангшоҳ» («Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)

137. Дар зери (таги) коса нимкоса будан

1. дар коре ягон мақсади ниҳонӣ будан, 2. дар амале фиребу макр будан.

1. «Векселаш ҷӣ бало бошад, мабодо дар зери ин коса нимкоса бошад, мабодо кори маро ин вексель бадтар кунад» гӯён дар дили худ меандешид...

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. Ман ҳис мекардам, ки тағоям ба ман ростии гапро намегуфт, пай бурдам, ки дар таги коса нимкосае ҳаст.

П. Толис «Тобистон»

3. Ҷаббор бо ҳамин найрангхо ин дафъа ҳам хараширо аз лой гузаронида гирифтани. Ҳама медонад, ки вай хасеро ба касе муфт намедиҳад, «дар зери коса нимкоса ҳаст».

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

138. Зери лаб гап задан

оҳиста гап задан.

У ҳамеша зери лаб гап мезанад.

139. Зери лаб ханда кардан

тамасхур кардан.

Чаро Қосим шодикунон зери лаб ханда кард?

«Машғал»

140. Зери мушт гирифтан

касоро задан, кӯфтан, мушторӣ кардан.

Падарам ба ғазаб омада, ҳам ман ва ҳам модарам-ро ба зери мушт гирифтанд.

М. Шарқӣ «Марҳабо»
(«Шарқи сурх»)

141. Касе, чизеро дар зери назар гирифтан

ба касе, чизе назорат кардан, касеро таъқиб намудан, поидан.

1. Ман меравам пеши миршаб, шумоён чашм ноканда муомилаи маро бо ӯ дар зери назар гиретон.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. IV

2. Бар суфачаи як дӯкони дарбаста нишастам ва монанди гурбае ки мушро мепояд, бе он ки ба худи ӯ фаҳмонам, ҳаракатҳояшро дар зери назари диққат гирифтам.

С. Айни «Марги судхӯр»

142. Аз зери нохуни касе чирк
чустан (кофтан)

айбҷӯӣ кардан, дар паи ёфтани айби касе шудан; хурдагирӣ кардан.

1. Иштиёҳи аз зери нохуни мардум чирк чустан ӯро дар бистари беморӣ, аз афташ, осуда намегузошт.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. Воҳидов боз далертар шуда, кӯшиш мекард, ки аз зери нохуни Сафар ҳар чӣ бештар чирк кофта барорад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

143. Ба (дар) зери обу арақ мондан

Ниг. Ба обу арақ ғӯтидан.

Сухани Дилбар ва диққати аҳли маҷлис ӯро суп-сурх карда, ба зери обу арақ монда буд.

144. Дар зери обу арақи хичолат мондан

Ниг. Дар зери арақи хичолат мондан.

Духтур бо ин мулоҳизаи худ дар зери оби арақи хичолат монда, даворо навишта тариқи хӯрдани вайро гуфта дод.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

145. Чизеро зери парда нигоҳ доштан

чизеро пинҳон доштан, ошкор накардан.

У дар навиштани аҳволи худ, аҳволи ҳамзамонон, ошноён ва ҳамсӯҳбатони худ ҳеҷ чизеро зери парда нигоҳ намедорад.

С. Айни «Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъ-ул-вақоеъ»

146. Зери пой андохтан

Ниг Зери по кардан.

1. Мардуми мо сухани китобро зери пой андохта, аз рӯи гумон калонони худро бадном карданд...

С. Айни «Дохунда»

2. Шумо ҳам шариат ва ҳам одамиятро зери по андохтед!

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

147. Аз зери пой баровардан

масофаеро тай кардан.

Аз ин шаҳрҳо бисъёртар ба Банорас, Мадрас, Оллоҳобод, Ҳайдаробод, Қарочӣ, Пишовур, Лакнов, Қалкатта ва Деҳлӣ рафта метавон гуфт, ҳафт парканиаи Ҳиндро аз зери пой баровардам.

*Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

148. Аз зери по баромадан

беқадру қимат, безътибор будан.

— Писари ман аз зери по баромадаасту гахвораи духтари ту аз осмон фууромадааст-мӣ? Қанӣ, гап зан!

Р. Ҷалил «Шӯроб»

149. Зери (таги) по кардан

1. хору зор намудан, 2. эътино ва эътибор накардан, ба эътибор нагирифтан.

1. Оё мо ҳамин қадар ҳам беномусу бевичдонем, ки боварии халқамонро зери по мекунем?

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»

2. Орзӯю умеди модаратро зери по мекунӣ?!

*Ҷ. Икромӣ ва Е. Мительман
«Гуноҳи кӣ?»*

150. Зери пои касеро кофтан

Ниг. Дар зери пои касе чоҳ кандан.

Ин гапҳо ҳама бахонаҷӯӣ, набошад ҳеҷ асос надоранд, меҳоянд зери пои маро кованд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

151. Дар зери пои касе чоҳ кандан

дар паи зараррасонӣ ва ҳалокати касе шудан.

Вай дар зери пои роҳбарони институт чоҳ канда гаштааст...

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

152. Зери по шудан

1. беқадру эътибор шудан, 2. хору зор шудан.

Сарат аз санг, танат аз оҳан шавад, дастат болову душманат зери по шавад!

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

153. Аз зери санги осие сихат баромадан

1. аз вазъияти сахт осебе надида халос шудан, 2. хеле маккор будан.

Атоев бо найрангбозиҳои худ аз зери санги осие сихат мебарояд.

«Маориф ва маданият»

154. Ба зери тозиёна гирифтан

1. касеро бо қамчин задан, 2. зери танқид гирифтан, танқид, сарзаниш кардан.

Яъне, баъзе мунаққидон мунтазири он мешаванд, ки кай ягон асари хуб ё баде мебаромада бошад, то ки нағзашро таъриф ва бадашро ба зери тозиёна бигиранд.

Ш. Хусейнзода «Масъалаҳои танқиди адаби дар адабиёти советии тоҷик» («Шарқи сурх»)

155. Ба зери хок рафтан

мурдан.

Албатта чизҳои ғундоштаи инҳо ҳам баъд аз сарашон подшоҳӣ шуда, худашон «кафангадо» гардида ба зери хок мерафтанд.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. II

156. Дар (ба) зери чашм гирифтан

1. таъқиб кардан, 2. диққати худро ба касе, чизе нигаронидан, ҳамеша дар мадди назар доштан.

1. Ў аз болохона поин фуromaда дар наздиктари рафчаҳо барои худ нишастгоҳ сохта, аз он ҷо занро дар зери чашми худ мегирифт.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. II

2. Акнун вай рафтор ва кирдори бойро ба зери чашм гирифта, ҳамеша ба Ҳайдарқул ва Фирӯза хабар дода меистод.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

3. Петухов қариб як сол шуд, ки Дашаи соҳибчамол, лекин тундмичозро ба зери чашм гирифта буд, барои ба даст даровардани он пинҳонӣ ҳам макру ҳила, ҳам дӯғу пӯписа, ҳам зорию илтиҷоро ба кор меандоخت.

Р. Чалил «Шӯроб»

157. Аз зери чашм гузарондан

бо диққат аз назар гузаронидан; дида баромадан.

1. Вақте ки Зебӣ он шахсро сар то по аз зери чашм гузаронд, дар охир чашмони вай ба нишоне, ки дар сари синаи он аз шӯълаи офтоб ҷило меод, афтод.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. Аввал гирду атрофро аз зери чашм гузаронида дидем...

«Хорпуштак»

158. Қасеро, чизеро зери (таги) чашм кардан

дар назар доштан.

1. Бале, раис чанд вақт аст, ки ин колхозчидухтари зеборо зери чашм карда буд...

«Тоҷикистони советӣ»

2. «Барои ту як арӯси паризодро таги чашм карда мондаам».

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

3. Дарҳол тамоми асббу анҷом ва чизҳои дар анбори мактаб бударо дида баромад, ҳар чизеро ки ба табъаш мувофиқ буд, зери чашм карда монд.

«Хорпуштак»

4. Барои эҳтиёт ягона бухгалтерии нағзи боваринокро зери чашм карда монед, Улфатов.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

5. Дима ҳамаи ин кори ӯро хуб зери чашм мекард.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

159. Қасеро ба зери чӯб гирифта

касеро чӯбкорӣ кардан, бо калтак задан.
Ҳоло ўро ба зери чӯб мегиранд...

Х. Обидӣ «Қаҳрамони комсомол»

160. Ба зери қаноти касе даромадан

дар ҳимояи касе шудан, ба касе паноҳанда шудан.
Мансабдорҳои гурезаи Оқпошшо, ҳамин хиёнаткорҳо,
чаллодҳо ва хунхорҳо ба зери қаноти амир даромада
гирифтаанд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

161. Қасеро ба зери қаноти худ гирифта

касеро ба ҳимояи худ гирифта, ба касе кӯмак кардан.

1. Абдулло ба нағз тарбия кардани Мухтор ўҳдадор шуда, ўро ба зери қаноташ гирифт.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳгорам»

2. Аз байни ҳамин қадар муҳочирон маҳз ўро, Ҷумъаро интиҳоб карда, ба зери қаноташ гирифт, кор ёд дод.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

ЗЕХН

162. Зеҳни касе коҳидан

хафа, дилгир шудан.
Ў маро Ҳамид — Саша меномад, то зеҳни ман ҳам на-
коҳад.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

163. Зеҳни касе кунд будан

кундфаҳм будан, камқобилият будан.
Зеҳни Давлат кунд набуд.

Р. Ҷалил «Шўроб»

164. Зехн мондан

1. ба чизе диққат кардан, диққати худро ба чизе чалб намудан, 2. кӯшишу ғайрат кардан.

1. — Не, ин тавр не, туро чӣ шуд, зехн мон! — гуфта дубора калимаи гувоҳиро талқин кард.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Ба хондан зехн мон...

Р. Амонов «Дар доманаи кӯҳҳои кабуд»

165. Зехни касе тез будан

хушфаҳм будан, қобилияти нағз доштан.

Раъно нағз мехонд, зехнаш тез буд.

«Тоҷикистони советӣ»

ЗИЁН

166. Зиён расондан

ба касе, чизе зарар расондан.

Душманони дарунӣ ба хоҷагии халқ зиёни бисёр расонданд.

ЗИКР

167. Зикри (васфи) айш — нисфи айш

ба хотир овардани воқеаи хуби гузашта низ ба кас лаззат мебахшад, орзуҳои нағз низ боиси хурсандӣ мешаванд.

1.— «Зикри айш — нисфи айш», — гуфт Холмирзо ба Қудрат. Гап занед, кани, баъд чӣ шуд?

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Шаҳкосачашм тиллоҳои ҳоло нарундаро гӯе дар кисаи худ медид, ки дар бораи онҳо ба як ҳарисии махсус каф ба каф зада аз онҳо кайф карда сухан мегуфт. Беҳуда нагуфтаанд, ки «Зикри айш — нисфи айш».

Р. Чалил «Шӯроб»

ЗИММА

168. Ба зиммаи касе бор карда шудан

касоро ба чизе ўхдадор намудан, мутасаддӣ намудан,
короро ба касе супурдан.

Дар шароити мо бисъёр мақола ва асархое, ки доир
ба адабиёти классикӣ навишта мешаванд, ба зиммаи
мунаққидон бор карда шудаанд.

*Ш. Ҳусейнзода «Масъалаҳои
танқиди адабӣ дар адабиёти
советии тоҷик» («Шарҳи сурх»)*

169. Ба зимма гирифтан

ба ўхдаи худ гирифтан, ўхдадор шудан.
Қитобфуруширо ҳам шумо ба зимма гирифтед...

«Хорпуштак»

ЗИН

170. Аз зин фуруяд ҳам, аз узангу
намефуруяд

аз мансаб фаромада, бе молу мулк шуда бошад ҳам,
вале такаббури, калонгирӣ ва калонгапӣ аз димоғаш на-
рафтааст.

Вай «аз зин фуруяд ҳам, аз узангу намефаромад».

«Маориф ва маданият»

ЗИНА

171. Зина ба зина

дараҷа ба дараҷа, оҳиста-оҳиста, тадричан.

Ба баъзе воситаҳои маданият зина ба зина тан до-
дани ака Хошок ба тарзи дигар воқеъ шуд.

А. Деҳотӣ «Алос ва чораи халос» («Хорпуштак»)

ЗИНДА

172. Зинда ба гӯр будан

дар азобу машаққати саҳт зиндагӣ кардан.

Пеш аз революция ҳамаи камбағалон зинда ба гӯр
буданд.

ЗИНДАГӢ**173. Зиндагӣ ба сар бурдан**

умр гузарондан, ҳаёт гузарондан.

Вагарна мисли ҳайвон зиндагӣ ба сар мебурд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

174. Аз зиндагӣ даст шустан

аз ҳаёт умеди худро кандан, ба мурдан тан додан.

Мӯҳлати гуфтагии подшоҳ тамом мешуд, рӯзи сейӯм наздик меомад, дуредгарон аз зиндагӣ даст мешустанд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

175. Зиндагӣ талх шудан

ҳаёт барои касе пуразобу машаққат ва ногувор гардидан.

Гардад агар Тохир аз они Маҳин,
Зиндагиам талх шавад баъд аз ин.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

ЗИНДАГОНИ**176. Зиндагони касе танг будан**

ҳаёти касе дар азоб будан, ба сахтӣ ва эҳтиёҷ рӯз гузаронидан.

Зиндагони Раҳими Қанд хеле танг буд...

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

ЗИНДАДИЛ**177. Зиндадил кардан**

касери рӯҳбаланд кардан.

Шумо будед, ки маро дубора зиндадил карда, дубора дар дили ман орзуҳои ҷавониро бедор гардонидед!

С. Айнӣ «Ёдоштҳо», қ. 18

ЗИРА**178. То зираю пиёзи чизеро донистан**

чизеро мукамал, аз сар то охир донистан, аз тамоми ҷузъиёти чизе огоҳ будан.

--- Чӣ қадар дили бутунатон ҳаст, ки ҳар воқеаро то зираю пиёзаш медонед!

Р. Қалил «Ҳикояҳо»

ЗОНУ

179. Зону задан

1. ба зону ништастан, 2. илтимосу илтичо кардан.

1. Ясавул аз бозуи Темурмалик дошта ба ӯ фармуд, ки бо одати муғул зону зада ба Қатағанӯғлон, ки сардори лашкар буд, таъзим ва эҳтиром намояд.

С. Айни «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик»

2. Онҳо душмани мананд, онҳо ба ман қасд карданд ва ҳозир ҳам тайёранд, ки сояи маро аз девор тарошида партоянд... Ту бошӣ дар назди онҳо зону задӣ, об шуда мондӣ...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

ЗОРИ

180. Ба зорӣ даромадан

тавалло кардан, илтимосу илтичо намудан.

— Ҳар чӣ хоҳӣ кун, аммо тойчаро ба ман деҳ, ки агар надихӣ, дар ҳасраташ дилам пора-пора мешавад,— ба зорӣ медарояд пирамард.

С. Улуғзода «Навобод»

181. Зорӣ дорему зӯрӣ не

мо фақат илтимос мекунем.

1.— Мо мартаба надорем, ки ба онҳо дӯғ занем, қудрат надорем, ки ба дуруст кардани кон онҳоро мачбур кунем. Зорӣ дорему зӯрӣ не, — гуфт касе бо овози ҳайратомез.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. — Хуб, зорӣ дорему зӯрӣ не,— гӯён Обидзода худаш нӯшид..

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

ЗУМ

182. Зум ба зум

тез-тез, дам ба дам.

Зум ба зум: — Ман кулак, ман хоҳар надорам... ме-
гуфт.

Х. Қарим «Оқшуда»

183. Дар... зум задан

дар андак вақт, дар муддати кӯтоҳ, дар як нафас.

Дар чор зум задан чор тарафи майдонро давр зада
ба лаби чӯй баромад...

С. Айнӣ «Дохунда»

ЗУР

184. Зӯр ба зӯр

хоҳам-нохоҳам, бо дили нохоҳам.

— Ҳа, боз чӣ шуд? — гуён пурсид ва илова намуд
Усмонкул ака.

— Дилат харбуза кашида бошад, ба дӯкон рав, уқо,
ҳозир дар анбор харбуза нест.

— Ана халос,— гуфта зӯр ба зӯр хандид Шодӣ.

«Тоҷикистон»

185. Зӯри беҳуда миён мешиканад

кӯшиши бемавқеъ, беақлона боиси хафагӣ мешавад,
беҳуда кӯшиш кардан натиҷае намедихад.

1. — Ҳочӣ, овора нашав, «зӯри беҳуда миён меши-
канад». Ту мулло намешавӣ...

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. — Модарҷон, парво накунед, аз дасти тағоям ҳеч
кор намеояд. Овора шуда нагардад. Зӯри беҳуда миён
мешикастааст.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

3. Дар ҳақиқат, андак истироҳат кардан зарур, бо майнаи хасташуда ин гуна муаммоҳоро ҳал карда намешавад. Зӯри беҳуда миён мешиканад, гуфтаанд.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

186. Зӯр зада дидан

кӯшиш кардан, озмудан, имтиҳон кардан.

Боз як зӯр зада дид, вале чӯпонро ба гап дароварда натавонист.

«Тоҷикистони советӣ»

187. Зӯр задан

кӯшиш кардан, меҳнат кардан, фаъолият нишон додан.

1. То қоматашро андаке рост карда гирифтани участка, расо ҳам зӯр зад.

«Тоҷикистон»

2. Ана сонӣ, чунон ки зӯр задем,
Шаб-шаб, рӯза-рӯз ноғуфта...

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

188. Зӯр омадан

мушкил шудан, ба тангӣ афтодан, ноилоҷ мондан.

Аз мактаб ки баромадӣ, китобу дафтар ба хотират намеояд. Баъд вақте ки зӯр омад, аз дигарон гила карда мегардӣ...

*Б. Умарӣ «Ду рафиқ»
(«Тӯҳфаи ҷавонон»)*

189. Зӯри касе ба чизе, касе расидан

аз ӯҳдаи иҷрои коре баромадан, қудрат, имконият доштан.

1. Не, не ту ҳозир ба ҳар кор зӯрат мерасаду худат намедонӣ.

*А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)*

2. Деҳқон ӯро медид, вале зӯраш намерасид, ки пеш кунад.

«Афсснаҳои халқи тоҷик»

3. Ман дар ҳамон чо донидам, ки агар мардум иттифок бандад, ба онҳо зӯри ҳеҷ кас намерасидааст.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

190. Зӯр шудани кор

мушкил шудани коре; калон шудани доираи коре.

Баъд аз зӯр шудани кор «ман дуо навишта медихам, тӯпу туфанги большевикҳо таъсир намекунад» гуфта дили амирро пур кард.

С. Айни «Дохунда»

И

ИБТИДО

1. Ибтидо ёфтан

сар шудан.

Даръёи Душанбе, ки унвони худро аз номи қишлоқи собиқи Душанбе гирифтааст, аз яхистони силсилақӯҳҳои Хисор ибтидо меёбад.

«Тоҷикистон»

ИЗЗАТ

2. Иззати касеро бачо овардан

касеро, чунон ки шоистаи мақоми ӯст, ҳурмат кардан.

1. Ба шумо чунин рафиқи ҳаёт лозим аст, ки дар буду нобудатон шарик бошад, ба қадратон расаду иззаташонро бачо орад.

Ғ. Абдулло «Қарзи виҷдон»

2. Онҳо ба вай бепарво буданд ва иззаташонро бачо намеоварданд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

3. Ба иззати нафси касе бархӯрдан (расидан)

обрӯ, эътибор ва шахсияти касеро ҳалалдор кардан, нисбат ба касе беҳурмати намудан.

1. Табиӣ ин гуфтугӯйҳо ба гӯши Шохназар расида ба иззати нафсаш бархӯрд...

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

2. Ин гапи Зебӣ ба иззати нафси Воҳидов расид...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

ИЗН

4. Аз изни касе берун набаромадан

бар хилофи нишондоди касе коре накардан, хоҳиш, амри касеро иҷро кардан.

— Санавбар ном модар дорам, ки он кас аз изни ман як қадам ҳам берун намебарояд.

«Хорпуштак»

ИЗО

5. Изои мӯмин ҳаром

касеро шарманда кардан хуб нест.

1. — Аз барои худо ҳазл. Барои он ки хоҳари қиёматиамро дар оянда ҳеҷ кас фиреб надихад, санчиданӣ шудам, мебахшед. Изои мӯмин ҳаром.

*С. Ғанӣ «Арвоҳ»
(«Тоҷикистони советӣ»)*

2. Ман «изои мӯмин ҳаром» гӯён гап назада, ба шӯъбаи дигар рафтам...

«Хорпуштак»

ИЗТИРОБ

6. Ба изтироб андохтан

касеро ба ташвиш овардан, ошуфта кардан.

Ин фоҷиа ҳамаро ба изтироб андохта буд.

ИЛИК

7. Илики касе пур (будан)

саломатии касе нағз будан, тандурусту солим будан.

— Палавҳое, ки ман ба ин хӯронда будам, беҳуда нарафтаанд; иликаш пур. Монда намешавад.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

8. Илики касе хушк шудан

лоғар шудан, хаста, дардманд шудан.

1. Ба сабаби бисъёр кор кардан иликҳои ман хушк мешавад...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Гӯр, пасту лойи ин хона шавад,
Шуд иликҳои танам хушк аз намаш.

А. Баҳорӣ «Сарахбори зиндагӣ»

ИЛЛАТ

9. Иллат ё дар ош аст, ё дар мош

Ниг. Айб ё дар ош аст, ё дар мош.

— «Иллат ё дар ош аст, ё дар мош», — гуфт яке аз пахтакашон, ки пахтаи тоза ва пунбадонро аз тахмини аввалӣ камтар дид... ё ғӯзаи бой баркашида додагӣ аз як ман кам, ё ба ғӯза ғӯзаи паст ҳамроҳ шудааст.

С. Айнӣ «Ғуломон»

ИЛОҶ

10. Илоҷи воқеа пеш аз (қабл аз)
вукӯъ бояд кард

чора, ислоҳи кореро пеш аз рӯй додани он кардан лозим аст.

1. Ин гуна хизматгори бе музд муддати дароз кор фармудан мумкин нест, агарчи ҳуди ин хизматгор танҳо бо як хӯроку пӯшок кор кардан гирад ҳам, дигар хизматгорон инро вайрон хоҳанд кард ва иғво хоҳанд андохт, ки ба дари дигаре бо музд хизмат кунанд, бинобар ин «илоҷи воқеа пеш аз вукӯъ бояд кард».

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Косаҳоятон ба қишлоқ расидан баъд ба ягон фалокат дучор шуда мешиканад ва қадоқ кунондан лозим меояд. Беҳтар, аст дар ҳамин ҷо якбора қадоқ кунонда равам, ки «илоҷи воқеа қабл аз вукӯъ бояд кард» гуфтаанд.

«Латифаҳои тоҷикӣ»

11. Илоч ёфтан

чораи чизеро пайдо кардан, роҳи халли масъалаеро ёфтан.

— Ман ҳеч илочи ин шайтончаро наёфтам,— андӯх-
гинона гуфт модар.

«Тоҷикистон»

12. Илоч кардан

чора дидан, роҳи халли масъаларо ёфтан.

— Ба ҳоким духтар додани як бечора айб нест,—
Қудрат мегӯяд, балки чои фахр аст... аммо тарафи бой
ва оқсаққолро бошад илоч кардан ба дасти ман аст...
(бой ва оқсаққол ба духтар талабгор шуда буданд —
М. Ф.).

С. Айнӣ «Дохунда»

13. Илочи касе хушк шудан

барои иҷрои чизе чора намондан, ночор мондан, дар-
мондан.

Аммо торикии бегоҳ галаба мекард. Илоҷаш хушк
шуд.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

14. Илоче карда...

ҳар чораеро дида, ягон кор карда, ба ҳар роҳе ки бо-
шад...

Илоче карда, дандон ба дандон монда гардад...

С. Ғанӣ «Табассум»

ИЛТИМОС

15. Илтимоси касеро бачо овардан

хохиши касеро иҷро намудан.

Чӣ кор кунам, илтимосашро бачо овардам-дия...

«Тоҷикистони советӣ»

ИМДОД

16. Ба имдоди касе расидан

ба касе мадад расонидан, дар вақти дармондагӣ ба
ёри касе омадан.

Рафиқ Толибов ба имдоди вай расид.

«Тоҷикистони советӣ»

ИМКОН

17. Аз имкон берун будан

имконнопазир будан.

Асарҳои онҳоро ҳартарафа таҳлил кардан кори душвор ва ҳатто аз имкон берун аст.

*М. Муллоҷонов «Танқиди адабиёти ва тарбияи нависандагони ҷавон»
(«Шарқи сурх»)*

ИМО

18. Иморо гирифтан

имои касеро фаҳмидан.

Вай нав доду бедод карда омад, қариб буд, ки бӯи пилта барояд, ҳар чи ба зудӣ Фатуллоҳ иморо гирифт, ки хокпӯш карда гузаронидем.

С. Айни «Дохунда»

ИМОН

19. Имон комил будан

ба чизе боварии пурра доштан.

Вай аз худаш парвоя надошт ва имонаш комил буд, ки ҳазор зананд ва қину азоб диҳанд ҳам, арвоҳи кампирро ранҷонида Фирӯзаро ба дасти онҳо намедихад.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

ИНТИҲО

20. Интиҳо ёфтан

ба охир, анҷом расидан, тамом шудан.

Кӯчаи бисёр зебои асфальтпӯш, ки дар байни ин иморатҳо пайдо шуда буд, бо зинаҳои қатори васеъ ба растан калони «Чаҳорсу» интиҳо меёфт.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

ИН

21. Аз ин ҷо ронда, аз он ҷо монда
(Аз ин (ҷо) монда, аз он (ҷо) ронда)

1. дар як вақт аз паси ду қор, ду мақсад давида, аз ҳар ду ҳам маҳрум мондан, 2. дар як ҷо қарор надоштан,

1. Вақти намози пешин ва чанозаи хонақоҳи Девонбегӣ ҳам расид. Акнун дар ин чо истодан ҳам фонда надорад, балки зарар дорад, ки аз чанозаҳои худӣ ва ертишҳои онҳо маҳрум мемонам, «аз ин чо рондаю аз он чо монда» шудан кори беақлона аст.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. Кори аҷоибаш дар ин чо, ки ба хонааш равад, занаш роҳ надодааст. «Аз ин чо монда, аз он чо ронда», дардаш бедаво.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

3.— «Аз ин монда, аз вай ронда» нашав, бачем. Акнун аз аввал ки бо Маҳмудҷон гаштӣ, ваъда додӣ, бо вай хонадор шудан гир! Ана, насихати модаронаи ман ҳамин!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

22. Аз ин рӯ

барои ҳамин, аз ҳамин сабаб.

1. Аз ин рӯ хушёр шавед.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Даръеи Кофарниҳон ба даръеи Аму ва Аму ба баҳри Арал мерезад. Аз ин рӯ ба ташкилбёбии баҳри Арал ҳиссаи даръеи мо — Душанбе кам нест.

«Тоҷикистон»

23. Ба ин тараф, он тарафи худ нигоҳ кардан

шароитро ба ҳисоб гирифтани мулоҳиза, андеша намудан, масъаларо ҳамачониба санҷидан.

— Наход ба ин тарафу он тарафатон нигоҳ накарда, ҳамин хел ҷавоб диҳед?

С. Ғанӣ «Тӯй»

24. Аз ин ҷост, ки...

барои ҳамин, бинобар ин...

1. Аз ин ҷост, ки Қамолӣдин Биноӣ ин гуна одамонро саҳт сарзаниш мекунад.

А. Мирзоев «Биноӣ»

2. Аз ин чост, ки мероси адабӣ дар таҳлил ва мулоҳизаҳои мунаққид яке аз манбаъҳои асосӣ ба шумор меравад.

Ш. Хусейнзода «Масъалаҳои танқиди адабӣ дар адабиёти советии тоҷик» («Шарқи сурх»)

ИНОБАТ

25. Ба инобат гирифтан

ба эътибор, ба ҳисоб, ба назар гирифтан.

— Не, неятонро ҳеҷ кадоми мо ба инобат намегирем...

«Тоҷикистони советӣ»

ИНСОФ

26. Инсоф — дин соф

инсоф кунӣ, ту мусулмонӣ, инсоф шарти одамият.

Камаш 4 маъзада ба шумо додам. Нимаи ин «ҳаққи ҳалолӣ» ман аст. Инсоф кунед-дия, ака бой! «Инсоф — дин соф» гуфтаанд.

С. Айни «Ғуломон»

ИНТИЗОМ

27. Ба интизом даромадан

шакли мураттаб гирифтан, парешон набудан, бо тартиб шудан.

Аммо вақте ки ҳаракати фикриаш ба интизом даромад, ба оиладорӣ ҳам дил баст.

С. Айни «Мирзо Абдулқодир Бедил»

ИНТИЗОРИ

28. Интизорӣ кашидан

чашмдор шудан, дар интизор будан.

Чаро дер мондӣ, ду соат боз интизорӣ мекашам...

С. Айни «Дохунда»

ИСБОТ

29. Ба исбот расонидан

чизеро собит кардан.

Ман ҳатман инро ба исбот мерасонам,

ИСЛОҲ

30. Касеро ба ислох овардан

розӣ кунондан, ба роҳ даровардан.

Дар вақти шӯридан ва хашмгин шуданаш ўро ба ислох овардан осон буд...

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

ИСМ

31. Исм дораду чисм надорад

факат ном дошта дар ҳақиқат вуҷуд надорад.

Агитколлектив исм дораду чисм надорад.

«Хорпуштак»

ИСМОИЛДАВОН

32. Исмоилдавон кардан

1. сарсарӣ кардан, кореро бемасъулиятона иҷро кардан, корро рӯякӣ кардан, 2 шитобонидан.

— Обро-ку харида нагирифтаед, о, ин қадар исмоилдавон мекунед?

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

ИСО

33. Исо ҳам бо роҳи худ, Мӯсо ҳам бо роҳи худ

ҳар кас бо роҳи (ба сари) худ.

1. — Оим,— гуфтам,— гап, ки ин хел бошад, оши мову шумо нампезад. Исо ҳам бо роҳи худ, Мӯсо ҳам бо роҳи худ гуфтаанд, биёед, бо хушу хурсандӣ чудо шавем монем.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

2. — Исо ҳам бо роҳи худ, Мӯсо ҳам, — эҳтимол ҳамин тавр мегуфтагист Фаттоҳ. — Ҳар колхоз ба таври худ пеш меравад.

*Ф. Муҳаммадиев «Дар роҳи нав»
(«Шарқи сурх»)*

ИСТ

34. Исту бист

буду шуди касе, чизе, тамоми чизе.

1. — Аммо, бародар, замини моро худатон дида истодаед. Исту бистаҷ сангу шағал,

«Тоҷикистони советӣ»

2. Дар ҳақиқат ҳам, аз исту бисти пешинаи ин одэм фақат маҳорати ба гап ҷомапӯшони \bar{u} боқӣ монда буду бас.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

35. Ист не, бист не

1. андеша накарда, 2. фавран, дарҳол.

Агар сабаби инро аз мудирони фермаҳо пурсед, онҳо ист не, бист не чунин мегӯянд...

«Хорпуштак»

ИСТИҚОМАТГОҲ

36. Истиқоматгоҳи даруни куртагӣ

бехонагӣ, ҷои истиқомат надоштан.

Аз ин ҷост, ки он вақтҳо дар байни дӯстон ва шиносҳоям таъбири «истиқоматгоҳи даруни куртагӣ» шӯҳрат ёфта буд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

ИСТОДА

37. Истода-истода

андеша, фикр, мулоҳиза карда.

— Хамин рӯз истода-истода ба худам алам кард...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

ИСТОДАГАРӢ

38. Истодагарӣ кардан

1. дар муқобили касе ё чизе пойдор истодан, муқовимат кардан, 2. бардошт намудан.

Азбаски дуздон бисёр одамони миршаб кам буданд, то сарҳашон кафидан истодагарӣ карда муқобилат

намуда бошанд ҳам, дар охир маҷбур шудаанд, ки табл-
хо, таблкӯбҳо ва себандхоро партофта гурезанд.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

ИТМОМ

39. Ба итмом расонидан

кореро ба охир расондан, буд кардан.
Пахтачиниро ба итмом расонидем.

ИТОАТ

40. Аз итоат баровардан

касоро нофармонбардор кардан.
Мардуми Хатирчиро ба муқобили ҳоким ва қозии он
ҷо хезонда онҳоро аз итоат баровардаанд.

С. Айнӣ «Ғуломон»

41. Ба итоати худ даровардан

касе, чизеро тобеъ, мутеи худ кардан, зери дасти худ
намудан.

У ба итоати худ дароварданӣ шуд, вале ба ин муваф-
фақ нашуд.

ИТТИФОҚ

42. Иттифоқ афтидан

вокеъ шудан, ба вуқӯъ омадан.

Ин хел «ёриҳо» шабона рӯзе се-чаҳор бор иттифоқ
меафтад...

*Х. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

43. Иттифоқ бастан

бо ҳамдигар мувофиқат кардан, муттафиқ гаштан,
як шудан.

Ман дар ҳамин ҷо дониستم, ки агар мардум итти-
фоқ банданд, ба онҳо зӯри ҳеч кас намерасидааст.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ИХЛОС

44. Ихлос бастан

ба касе эътикод, боварӣ доштан.

— Албатта шумо хайрон мешавед, ки ба писари до-
муллои мактабдор — Мирзоиброҳим ман чӣ алоқа ва му-
носибат дошта бошам, ки вай ба ман ихлос бандад?

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

45. Ихлос гаштан

ба эътиқоди касе халал расидан, боварии худро нис-
бат ба касе гум кардан.

1. — Ё ин ки даррав аз мудирӣ нави шӯъбаи маориф
ихлосатон гашт?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Ростӣ гап, аз баъзе касон суҳанони ба шаъни ӯ но-
мувофиқро шунида, ихлосаш андак гашта буд.

«Тоҷикистони советӣ»

46. Ихлос кардан

Ниг. Ихлос бастан.

Раҳ ба ин тоун мадеҳ, хоки фано бар сар макун,
Бо бародарҳои рус ихлосро камтар макун.

А. Лоҳутӣ «Асарҳои мунтахаб»

ИХТИЁР

47. Ихтиёр ба дасти бахтиёр (аст)

ихтиёри ҳар кас ба дасти худаш.

1. Ихтиёр ба дасти бахтиёр аст. Магар фаромӯш кар-
лед, ки вай озод аст, интиҳоби ӯ озодона аст.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

2. Боз ихтиёр ба дасти бахтиёр, хоҳед, ки шавҳара-
тон ҳам ба сари бачаҳотон ва ҳам ба сари бекаси худа-
тон паноҳ гардад, ба гапҳои гузашта саловот хонда, бо
хушӣ боз зиндагӣ мекунад, нахоҳед ҳам худатон медо-
нед...

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

48. Ихтиёри касе, чизеро ба дасти касе додан

хал намудани тақдир, касеро ё кореро ба майлу хо-
хиши касе дигар вогузор кардан.

Ихтиёри даҳ-дувоздаҳ даҳъякро ба дасти ман меди-
жанд...

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

49. Ихтиёр ба шумо

майл, хохиши шумо, чӣ навъ ки шумо хохиш дошта
бошед.

Ихтиёр ба шумо, ҳаҳед медиҳед, нахоҳед не.

50. Ихтиёр ба дасти худ (будан)

1. мустақил будан, 2. озод будан, ба сари худ будан.

1. Ихтиёр ба дасти худашон аст, ҳар чизе ки диҳанд...

С. Айнӣ «Фуломон»

2. Аммо бой «ҳамин ҳафта ҳам қор кун, ҳафтаи оян-
да ихтиёр ба дасти худат» гуфта рӯй андохтанд.

С. Айнӣ «Фуломон»

51. Ихтиёри зинда ва мурдаи касе ба дасти касе будан

тақдири касе тамоман дар дасти касе будан.

Дар вақти амир ихтиёри зинда ва мурдаи фуқарон
Қаршӣ ба дасти ҳамин одам буд...

С. Айнӣ «Дохунда»

52. Ба ихтиёри худ шудан

мустақил шудан, ба майл ва дилхохи худ рафтор
қардан.

Агар ҳар кас ба ихтиёри худ шавад, ба гапи инҳо кӣ
гӯш меандозад...

С. Айнӣ «Дохунда»

53. Касе, чизеро ба ихтиёри худаш мондан

касоро ба холи худаш гузоштан, то ки мувофиқи дил-хошам амал кунад, касоро ба сари худ мондан.

1. Агар ин бачаро ба ихтиёри худаш монед, ҳаргиз ба мактаб намеравад.

2. Ихтиёри духтарро ба худаш монед будааст.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

ИШКАМ

54. Ишками серро чӣ парвои ишками гурусна

сер аз ахволи гурусна хабар надорад, бадавлат ҳеч гоҳ ғами камбағалро намехӯрад.

— Рӯз қариб пешин шуд, ҳанӯз аз ин зиндонбони худобехабар хабаре нест,— гуфт яке.

Дигаре гуфт:

— Рафта дарро задан даркор аст, вагарна вай кай ки худаш хоҳад, ҳамон вақт меояд, аз гушна мондани ману ту чӣ парво дорад? «Ишками серро чӣ парвои ишками гурусна» гуфтаанд.

С. Айни «Дохунда»

55. Ишками касе танбӯр навохтан

гурусна будан.

1. Ишкам бошад, бештарин вақтҳо танбӯр менавозад...

С. Айни «Дохунда»

ИШТИБОҲ

56. Ба иштибоҳ андохтан

1. касоро ба шакку шубҳа андохтан, 2. боиси ғалат-фаҳмӣ шудан.

Чаро шумо онҳоро ба иштибоҳ андохта ба ин ҷо овардед?

57. Аз иштибоҳ баровардан

касоро аз ҳолати шубҳаву гумон баровардан.

Рафиқамонро аз иштибоҳ баровардан вазифаи мост.

ИШТИҲО

58. Иштиҳо баста шудан

Ниг. Иштиҳо кӯр шудан.

— Ду-се рӯз ин тараф иштиҳоям баста шудааст...

Р. Чалил «Шӯроб»

59. Иштиҳо бедор гардидан (кушода шудан)

майли хӯрокхӯрӣ пайдо шудан.

Бо шунидани номи «ош» иштиҳоҳои кӯршуда бедор гардиданд...

С. Айнӣ «Ғуломон»

60. Иштиҳо карнай

майли хӯрокхӯрӣ зиёд, шикам хеле гурусна.

— Иштиҳо карнай, рафиқ комиссар, хусусан дар вақти бекорӣ...

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

61. Иштиҳо кӯр шудан

майли хӯрокхӯрӣ надоштан.

Аммо ба сабаби он ҳама корҳои дилбечокунанда иштиҳои ман кӯр шуда буд ва дилам чизе намекашид.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

62. Аз иштиҳо мондан

ба сабабе ё беморие ба хӯрок майл надоштан.

Барои худо боз як белча гулқанд диҳед, ки меъдаам хунук шуда рафта аз иштиҳо мондаам.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

ИҶВО

63. Ба иғвои касе даромадан

ба иғвои касе бовар кардан, фирефта шудан.

— Чаро шумоён ба иғвои бой даромада дурӯғ ме-
гӯетон?

С. Айнӣ «Ғуломон»

64. Ба иғво паридан

ба иғво фирефта шудан.

— Уй, мардум, ба иғво напарред, ба ман нигоҳ кунед, ба гап гӯш диҳед!

С. Айнӣ «Фуломон»

К

КАБК

1. Кабки касе бонги хурӯс баровардан

кори касе омад кардан; бахти касе тохтан.

— Тағоиҷон, имсол кабкатон бонги хурӯс баровард, аз пул ғам нахӯред... Бо ман гардед, яксолаатон таъмин мешавад.

*Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

2. Кабки касе хондан

1. ниҳоят хурсанд, шод шудан, димоғи касе чоқ шудан, 2. кори касе омад кардан, бахти касе тохтан.

Туро бинам, ана ҳамин тавр кабкам мехонад.

С. Ғанӣ «Тӯй»

КАБОБ

3. Кабоб кардан

касери азият, азобу машаққат додан, обу адо кардан. Дарди ишқи ӯ маро кабоб кард.

4. Кабоб шудан

азобу машаққат кашидан, обу адо шудан. Аз ишқу муҳаббати Хосият бача кабоб шуд.

КАБҮТАР

5. Кабӯтар бо кабӯтар, ғоз бо ғоз (боз бо боз)

Ниг. Кунад ҳар чинс бо ҳамчинс парвоз, кабӯтар бо кабӯтар ғоз бо ғоз.

1. Аз гуфтори одамҳо домодшаванда аз тӯраҳо бу-

дааст, ман ҳамин тоифаро бад мебинам. Мо ба онҳо онҳо ба мо муносиб не, «кабӯтар бо кабӯтар, ғоз бо ғоз» гуфта ҷавоб додаанд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

2. — Охир ин мумкин нест... вай духтари шоҳ аст, ту деҳқонзода.— Беҳуда нагуфтаанд, ки кабӯтар бо кабӯтар, боз бо боз!

М. Миршакар «Афсонаи кӯҳистон»

6. Кабӯтари (кафтари) дубома

шахсе ки дар як ҷо қарор ва ақидаи устувор надорад.

— Ҳоло ҳам кабӯтари дубома барин аз район ба район, аз колхоз ба колхоз гашта, лекция мехонӣ? Гӯе кабинет надоштагӣ барин.

Ш. Қиёмов «Хоҳӣ наshaw расво, ҳамранги ҷамоат бош!» («Пьесаҳои якпардагӣ»)

КАДОМ

7. Қадам араб дӯғи худро турш гуфтааст

ҳеч кас моли худ, наздикони худро бад намегӯяд, наҳ намезанад.

— Қадам араб дӯғи худро турш гуфтааст, ки ту, кампир, писари худро дуруғгӯй гӯй?!

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

8. Қадам гӯр (гӯру лаҳад)

1. ҷои номаълум, ким-кучо, 2. бо қадам як роҳ, бо роҳе...

1. — Муродхоҷа бо йигитҳои ислом ба қадам гӯр гу-рехта рафтагӣ.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Падару модари Ҳоҷӣ аз қадам гӯрҳо қарзу қавола қарда як табак палав, як ҷома оварда ба мактабдор доданд...

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

3. Сонӣ вай ин гапро шундаасту ба кадом гӯру лаҳад нест шуда рафтааст.

К. Носиров «Орият»

9. Қадам пишакбачаро аз мундӣ баровардӣ

чӣ некӣ кардӣ? чӣ кори ба чашм намоён кардӣ?

Биё гап зан, дар дунё чӣ гуна корнамоиҳо нишон додӣ, кадом пишакбачаро аз мундӣ баровардӣ? Ғайр аз шабу рӯз ба ҳокимони золим хушомадгӯӣ карда гаштан дигар корро намедонӣ.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

10. Бо кадом роҳе набошад

1. чи тавре ки набошад, бо ҳар роҳ (хоҳ ҳаққу хоҳ ноҳақ), як илоче карда, 2. ҳатман.

— Бо кадом роҳе ки набошад, масъалаи поруро ҳам ҳал карда биё!

*А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)*

11. Бо кадом рӯй

чӣ хел карда, шарм надошта, бо кадом вичдон.

1. Агар вай баргашта биёяд, бо кадом рӯй ба вай нигоҳ мекарда бошем?

М. Миршакар «Қишлоқи тиллоӣ»

2. — Ман бо кадом рӯ ба хона гашта меравам, ба монандарам чӣ мегӯям? — фикр кард ӯ.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

3. Дирӯзакак рафта буд, бо кадом рӯй аз директор иҷозат металабад?

«Тоҷикистони советӣ»

КАЖДУМ**12. Каждуми (качдуми) таги буръё**

душмани пинхонӣ, душмани дохилӣ.

1. Мо бояд ин каждумони таги буръёро тамоман нест кунем, то ки ба тартиботи социалистӣ аз сари нав сохтани мамлакат ба мо муяссар шавад.

С. Айни «Дохунда»

2. Ин «каждуми таги буръё» то кай ба идораи шӯро шишта мегирад, гуфта ҳайрон будам.

*Р. Қалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

КАЙВОНИ**13. Кайвонӣ бисъёр шуд, дегу табак мурдор шуд**

агар коре ба умеди иҷрои якчанд кас монад, натиҷаи матлуб ба даст намеояд, кори якчанд кас дастзада хому хатала мебошад.

Агар ягон колхозчӣ аз бригадаи дур бо арзе омада бо майшат машғул шуда нишастани ин фаъолонро бинад, эҳтимол, дар дилаш ким-чиро гӯяд, ё агар ҳеч чизи таҳқиромез нагӯяд ҳам, «кайвонӣ бисъёр шуд, дегу табак мурдор шуд» гуфтани зарбулмасалро ба хотир оварда, ҷураи маро маломат кунад.

*Ф. Муҳаммадиев «Дар роҳи нав»
(«Шарқи сурх»)*

КАЙФ**14. Қайфи касе баланд (будан)**

маст будан.

— Холаҷон, хафа намешавед. Қайфаш баланд аст,

*С. Ғанӣ «Арвоҳ»
(«Тоҷикистони советӣ»)*

15. Қайфи касе боло гирифтан

хурсандӣ, шодӣ, фараҳмандии касе афзудан, ниҳоят хурсанд шудан.

Гулсум, ки димоғаш чоқ шуда қайфаш боло гирифта буд:

— Ман ҳам, ки ёре надорам, бояд ситора шуморам,
— гуён хамъёза кашида сари синаашро баланд бардошта
ба осмон нигоҳ карда истод...

С. Айнӣ «Ғуломон»

16. Қайфи касе паридан (гурехтан)

1. ғамгин, парешон будан, 2. тарсидан, 3. ба сабаби
ходисаи ногаҳоние якбора аз мастӣ хушъёр шудан.

1. — Боз чӣ бало зад, кайфат паридааст...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Ин шаб димоғчоқии дирӯза набуд, кайфи ҳама па-
ридагӣ буд.

*Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)*

17. Қайфи касеро парондан (гурезондан)

1. касеро тарсондан, 2. димоғи касеро сӯзондан; хо-
тири касеро парешон кардан; касеро ғамгин намудан,
3. аз мастӣ хушъёр кардан.

1. — Хуш, чӣ кори вакили Мухтор кайфатонро паронид?

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Вале рӯзе Давлатшоҳ аз мактаб фаръёдзанон ба
хуни худ оғушта шуда омада, кайфи падару модарро
гурезонд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

3. — Қайфи боқимондаамро ҳам паррондӣ.

— Пагоҳ рӯзи тӯи дугонаам садта занед, қусураш
мебарояд.

С. Ғанӣ «Тӯй»

4. Агар аз сари столи ман чои кабуд канда шавад,
кайфам мепарраду ҳеч қор карда наметавонам.

«Хорпуштак»

18. Кайфи касеро талх кардан

табъи касеро хира, нохуш кардан.

— Рости гапро гуям, ман ҳеҷ гоҳ падари ўро ба хотираш намеорам, то ки дилашро озурда ва кайфашро талх накунам.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

КАЛ

19. Кал бошӣ, худатро даво кун

камбудият бошад, ислоҳ кун, айби худро пинҳон на-кун.

«Кал бошӣ, худатро даво кун» мегӯянд. Дар 13 колхозу ду МТС ҷарҷӣ монда кобед ҳам, аз занон ягон нафар раиси колхоз, сардори бригада, мудири ферма, зоотехник ё агроном ва ё комбайнчӣ намеёбеду вале боз калонҳои ин ҷо «занонро ба вазифаи роҳбарикунанда пешбарӣ кардан даркор» гӯён наъра мекашанд.

«Хорпуштак»

20. Кал додари (бародари) кӯр

бо сифатҳои бад ба ҳам монанд будани ду кас, дар сифатҳои бад аз якдигар фарқ надоштани ду кас.

1.— Дар асл аз Қорӣ Ибод «мурдор» гуфта ба Ҳалимбои мурдор шикоят кардани муллоҳо аз дузд ба миршаб шикоят кардани калламайнахӯр барин аҳмақӣ аст-дия,— гуфт Қурбон-демона.

— Ё ки аз кал ба пеши кӯр шикоят бурдани маҳав барин як аблаҳӣ аст,— гуфт Рӯзӣ Сарносии.

— Гапро чаро дароз мекунетон? «Кал додари кӯр» гӯетон намешавад,— гуфт Мачид.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. — Шумо, роҳбарашон, ҷӣ кор карда гаштед? Ҳар рӯз маҷлис...

— Кал додари кӯр, нохост бо ҷаҳл гуфт Ҳабиба.

К. Наимӣ «Ман бо шумо»

21. Кал-кал кардан

касоро миёнагир карда сарзаниш, таъна кардан.

— Бисъёр кал-кал накунад, одамҳо айб мекунанд!..

Ч. Икромӣ «Духтари отаиш»

22. Кали мурдашӯ

шарманда, забонкӯтоҳ.

— Ҳар дуи инҳо боз зану шӯю ману шумо кали мурдашӯ! — лабашро қач карда гуфт Марьямбибӣ ба Холбегим...

Р. Қалил «Ҳикояҳо»

23. Кал ҳам заду кӯр ҳам зад, пасмонда кулӯх ҳам зад

касоро аз як сар сарзаниш, таъна, таҳқир кардани хама.

— Бас кун! — тозиёнаро аз соқи мӯза кашида, дандонҳои калону даричадорашро чун сағи ба газидан омада нишон дод Ғанӣ.— Бас кун меғӯям! «Кал ҳам заду кӯр ҳам зад, пасмонда кулӯх ҳам зад». Фақат ту монда будӣ, ки таъна накардаӣ.

Р. Қалил «Ҳамида»

КАЛИД

24. Калиди муамморо ёфтан

роҳи ҳалли масъалаи печ дар печеро ёфтан.

Вай баъд аз камтар фикр карда истодан, гӯе ки калиди муамморо ёфта бошад, ба гап даромад...

«Тоҷикистони советӣ»

КАЛИМА

25. Калима гардондан (хондан)

«калимаи шаҳодат» хонда (дар мавриди хавфу хатар ва пеш аз марг), мусулмонии худро қайд намудан.

1. — Вай «калима мегардонд», аммо забонаш чарх намезад.

Р. Қалил «Гулрӯ»

2. Калимаатро хон, ман ҳозир туру ба чаҳаннам мефиристонам.

С. Улуғзода «Қалтакдорони сурх»

26. Калимаи худро надонистан

аз аҳкоми дин битамом беҳабар будан; чоҳил, бесавод будан.

— Мударрис нашавад, хату саводдор мешудагист охир, ману шумо барин нодони калимаашро намедонистагӣ шавад, нағз-мӣ?

Р. Қалил «Гулрӯ»

КАЛЛА

27. Қалла бошад, тӯппӣ ёфт мешавад

саломатӣ бошад, ба ҳар як мақсади худ муваффақ мешавӣ.

«Қалла бошад, тӯппӣ ёфт мешавад» гӯён раис ба ҳамсафаронаш имои бурот мекунад.

«Хорпуштак»

28. Ба калла гирифтан

1. чизеро ба зимма, ўҳда, гардани худ гирифтан; чизеро қабул кардан, 2. иқрор шудан.

1. — Маззаат не-ку. Раҳмат, шармандагиро ба калла гирифтани-мӣ?

Ҳ. Содиқ «Қумрӣ» («Шарқи сурх»)

2. — Чӣ кор кунам? Мудири анбор ба калла намегирад.

С. Ғанӣ «Тӯй»

29. Калла гуфта кадуру бардошта гаштан

содалавҳ, беандеша, аблах будан.

1. — Маълум мешавад, ки калла гуфта кадуру бардошта гаштай.

Ғ. Абдулло «Шери занҷиришкан»

2. — Ҳой олуфта, калла гуфта кадуя бардошта ғаш-тед. Соддагӣ ҳам то ин дараҷа не-дия.

*Б. Раҳимзода ва М. Рабиев
«Дар сояи шипанг» («Маҷмуаи
пъесаҳои якпардагӣ»)*

30. Каллаи кафида бояд дар зери каллапӯш бимонад

сирри одам бояд пӯшида бошад.

Ин гуна кирдори ӯ Саодатро хеле ошуфта карда бошад ҳам, лекин «каллаи кафида бояд дар зери каллапӯш бимонад» гуфтагӣ барин вай сиррашро бой надод, ба назар вазъияташ тағбир наёфт.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

31. Калла-кулӯла

фарзандон, аъзоёни оила.

Агар худат, ё ин ки апаат «калла-кулӯла»-ҳоят пӯки карда намонанд, хабардор намешаванд.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

32. (Аз) каллаи кӯрак (саҳар)

пагоҳи барвақт, бомдодон.

1. Ин қадар аз каллаи кӯрак дар ин чо чаро хозир шудӣ?

Р. Чалил «Шӯрб»

2. Чаро ин қадар каллаи саҳар хеста омадетон?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

33. Ба каллаи касе мушт бардоштан

1. касеро таҳдид намудан, 2. ба касе зӯроварӣ кардан.

— Дидӣ, кор ба кучо расидааст? Вай оҳишта-оҳишта ба каллаи мо мушт мебардорад?

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. II

34. Калла-почаи чизе ба касе мондан

дар тақсими ягон чиз ба касе як қисми он расидан; як қисми нописанди чизе ба касе (дар тақсим) мондан.

— Аз шумо чӣ пинҳон кунам, гоҳо мешавад, ки «шербачаҳо» шикорҳои калонро гирифта меоваранд, аз онҳо калла-почааш ба мо мемонад.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

35. Қалла-поча кардан

1. чизеро ба қисмҳо чудо кардан, тақсим кардан,
2. касеро куштан, нест кардан.

1. — Ин тракторҳо барои аз ҳисоб хат задан пешбинӣ карда шудаанд, вале чортаи онҳоро боз таъмир кардан мумкин аст. Якчандтои ин универсалҳоро, чи навъе ки мегӯянд...

— Яъне калла-поча кардагӣ,— давоми суханро гирифт Қодиров.

*А. Сидқӣ «Ҷўрасаркор»
(«Айёми мо»)*

2. У меҳоҳад, ки аз кучо пул гирифта ба кучо гузоштаниро фаҳмад ва агар равшан фаҳмад, ки ман дар хонаи худ пул бурда мондаам, шабона рафта маро калла-поча карда (кушта) пулавро бардорад.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

3. — Ду гови калонро калла-поча кардаанд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

36. Чизе ба каллаи касе фаромадан

ичрои коре ба гардани касе афтидан, ба ичрои коре уҳдадор шудан.

Ошпазӣ ба каллаам фаромаду кадри туро нағзтар фаҳмидам.

*М. Сайфиддинов «Ду ҳусну ду ишқ»
(«Занони Тоҷикистон»)*

37. Каллаи касе хум барин шудан

Сари касе гич шудан, гаранг шудан.

Каллаи Зайнаб хум барин шуда буд, одаме ки аз канор истода ба ҳаракат ва кирдори вай диққат мекард, ўро девона гумон мекард.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

38. Каллаи касеро хӯрдан

Ниг. Сари касеро хӯрдан.

1. Ана ҳамин хасисӣ ҳам каллаи калони ўро хӯрдааст.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. Ҳар чи шавад Зайнаб каллаи мудирро хӯрад ҳам майлаш-ку, аммо кори моро баробар кунад.

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

КАЛЛАВАРАМ

39. Каллаварам будан

кундфаҳм, пастзеҳн, бефаросат будан.

— Шумо чӣ гуна каллаварам ҳастед, ки чораи хақиқиро намефаҳмед? Чораи хақиқӣ он аст, ки дар натиҷаи он вақф рӯяд, гуфтам-ку...

С. Айни «Фуломон»

КАЛЛАПО

40. Қаллапо кардан

1. касе, чизеро по дар ҳаво, сарозер кардан, 2. касеро куштањ, 3. касеро аз мансабаш рондан.

Аз ин теппа боз даҳ-понздаҳ немисро, каллапо накунам, номам Дадабой набошад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

КАЛЛО-

41. Қалло-балло гуфтан

ҷавоби муносиб гуфтан, натарсида ҷавоби касеро додан.

Майлаш, авлоди Файзӣ-авлиё он тараф истад, худи Файзӣ-авлиё зинда шуда аз пеши роҳам барояд ҳам, ман «калло-балло» гуфта метавонам.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

КАЛОБА

42. Ба калобаи бесару нӯг гардондан

чизеро печ дар печ кардан, саргум намудан, чунон кардан, ки сарфаҳм рафтани он мушкил бошад.

Хайруллоҳуҷа дар ин мансаби нав, дар сояи давлати ошноӣ худ «корнома» нишон дода, хамаи кори артельро ба калобаи бесарунӯг гардонд.

Р. Қалил «Ҳикояҳо»

КАЛОМ

43. Қалом аз даҳони луқмон хуш аст

1. суханро аз доно шунидан хуб аст, 2. нақли ҳоди-саеро аз манбаи асосӣ шунидан бехтар аст.

«Қалом аз даҳони Луқмон хуш аст» гуфтаанд. Бинобар ин мо ҳам лозим донистем, ки худи Аминҷонако шаф-шаф нагӯянду ду даҳон дар бораи пиёзҳои бригадӣ худ гап зада, чигили ҳамин корро кушода диҳанд.

«Тоҷикистони советӣ»

44. Қаломӣ касеро ба замин намондан

Ниг. Сухани касеро ба замин намондан.

— Хотирчамъ бошед, ман эминам, ки Саидбой қаломӣ маро ба замин намоннад.

«Тоҷикистони советӣ»

КАЛОН

45. Қалон-қалон хӯрдан ва пӯшидан

бо серию пурӣ зиндагӣ гузаронидан, барои хушвақтии худ пули бисъёр сарф кардан.

Вакте ки бо ифодаи худи ӯ «бучулаш олҷӣ омада» пулдор мешуд, қалон-қалон мехӯрд ва мепӯшид.

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ II

46. Калон партофтан

Ғапи калон задан, бо муболиға ғап задан, дахонкалонӣ кардан.

1. Ба вай аҳамият надихед. Вай донистаю надониста калон партофтан мегирад.

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Турфон»

2. Муллоимом ҳама вақт калон мепартофт.

«Барои адабиёти социалистӣ»

КАЛОНҒАПИ

47. Қалонғапи кардан

1. лоф задан, 2. худситоӣ кардан.

— Вақте ки дар майдони чанг озод будӣ ва бо як тири бепайкон чашми маро зада кӯр кардӣ, ин гуна лофзаниҳо ба ту мезебид. Акнун, ки ба дасти мо асир афтидӣ, дасту поят аз осмон канда шудааст, бо чӣ ғарра шуда калонғапи ва даъвои баҳодуриӣ мекуни?

С. Айни «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик»

КАЛОНҒАРИ

48. Қалонғари (калонигари) кардан

Ниг. Калон партофтан.

1. Аввал шумо ҳеч набошад шаст центнер ҳосил меодагӣ шавед, дугона, баъд мусобиқа мебандем.

«Қалонғари карда истодааст, ба ман писханд мезанад»,— аз дил гузаронид Зубайда.

С. Улуғзода «Навобод»

2. — Ман нагуфтам-мӣ, ки калонғари нақун...— худат «замбарро сербор кун, пур кун, кор баракадор мешавад» гуфтӣ...

Р. Қалил «Ҳикояҳо»

КАЛОНГИР

49. Қалонгир будан

мутақаббир, мағрур, ҳавобаланд будан.

1. Занаш чавон ва аз хоҷағони хатчагӣ буда, хеле калонгир буд, ғайр аз пухтупаз ба дигар кор даст намезад.

С. Айни «Ёдоштҳо», қ. 1

2. Духтарак хеле шӯху бебок ва калонгир будааст.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

КАЛОНПАРТОЙ

50. Қалонпартой кардан

Ниг. Қалон партофтан.

Агар Анвар серхарчӣ ва калонпартой кунад, Сурайё торро ба дигар сӯ мекашаду намегузорад, ки харчи бечову барзиёд шавад...

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

КАЛОНИ

51. Қалонӣ кардан

Ниг. Қалонгарӣ кардан.

— Ман аз ин шердилтар шуда «ҳар кадом ғазалро бошад, хонда маъниашро гуфта медиҳам»,— гуфта калонӣ ҳам карда мондам.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

52. Қалонӣ фуруҳтан

Ниг. Қалонгарӣ кардан.

— Агар ҳамин вақт амлокдорат, қозият, ё Ҳоҷӣ Латиф девонбегиат, ки дар пешгоҳи меҳмонхонаи бой нишаста ба фуқаро калонӣ фуруҳта истодаанд, ба яке аз моён ягон даҳан гап зада бинад-чӣ?

С. Айни «Ғуломон»

53. Ба калонии худ паридан

мағрури мансабу мақоми худ будан.

— Э, рафиқ Норзода, ба вай ин вақтҳо гап зада мешавад-мӣ? Вай чунон ба калонии худ мепарад, ки...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 11

КАЛТАК

54. Қалтакро ба сари касе шикастан

1. касеро гирифтори нохушӣ, мусибат кардан, 2. гунаҳкор намудан, 3. айби касеро ба гардани каси дигар мондан.

— Чӣ, шумо бо ҳамон тӯхмати ноҳаққи ана вай танбал ин калтакро ба сари мо шикастанӣ-мӣ?

С. Саидмуродов ва И. Исмоилов «Тӯхмат»

55. Калтаку куртак хӯрдан

сарзаниш шунидан, гирифтори маломату таънаи касе гардидан.

Мирзонеъмат нӯшиданро нағз мебинад. Агарчанде ки аз пушти ҳамин нӯшидан калтаку куртак, лату зарбаҳои бисъёр хӯрда, борҳо биниро мачаку калларо паҷак карда, бадному беобрӯ шудааст.

Р. Чалил «Ҳамида»

КАМ

56. Қами андар кам будан

хеле, ниҳоят кам будан.

Қами андар каманд одамони синну соли муаллим, ки дар як вақт ба кас ҳам падар, ҳам устод, ҳам пир, ҳам рафиқ.... бошанд.

Ғ. Мирзо «Сафари диёри дӯстон»

57. Қами касеро ба ҷои пур дидан

ба чизи каму ночизи касе айб нагирифтани.

1. — Ҳамааш ҳамин,— гуфтааст муллои дигар,— кам бошад, қами моро ба ҷои пур бин.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

2. — Инро гуфтан даркор нест, ҳар кас медонад, ки тӯй бе бузқашӣ ва кӯбқорӣ намешавад, шумо ҳам ба холи Бозор нигоҳ карда қами вайро ба ҷои пур бинед, як ғӯсола ва панҷ сар буз диҳанд, басу зиёдатӣ.

С. Айни «Дохунда»

58. Каму беш

як каме, як қадар; то андозае

Нағз қор мекардаму ба падару модарам ҳар моҳ каму беш мадад ҳам мерасондам.

Р. Чалил «Ҳамида»

59. Кам-кам хӯр, доим хӯр

1. дар ҳаддаш, мувофиқи меъёр хӯр, баднафсӣ нақун;
2. кам-кам сарф кунӣ, дар намонӣ; исрофқорӣ нақардан.

— Рӯзикул! Нафсатро калон нақун, «кам-кам хӯр, доим хӯр» гуфтаанд, агар аз як боғ, хосилаш бисъёр будааст, гуфта якбора 20 пуд бардорӣ, боғдор ба ҷонаш расида аз паят меафтад, оқибат дуздашро ба даст афтонда ба як ҷой мерасонад.

С. Айни «Дохунда»

60. Каму кост

нуқсон, камбудӣ, норасоӣ.

— Нағз кардед, ки моро хабардор кардед, уқо! Баъзе каму костро дуруст карда мемонем...

«Тоҷикистони советӣ»

61. Ками мову карами шумо

Ниг. Ками касеро ба ҷои пур дидан.

1. — Чи тавре ки як вақтҳо Юнусбобо дар Душанбе ба мо тӯхфае оварда гуфта буд: «ками мову карами шумо».

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. — Хайр, усто, ками мову карами шумо..

«Тоҷикистон»

КАМАР

62. Камар бастан

ба иҷрои коре азм кардан, омода ва муҳайё шудан.

1. Онҳо зуд барои тезтар фош кардани хиёнат камар бастанд, чораҳои таъҷили диданд...

«Тоҷикистони советӣ»

2. Камар бандед, ёрон, аз дилу ҷон,
Барои обрӯи Тоҷикистон!

М. Раҳимӣ «Тиллои Тоҷикистон»

63. Камари душманӣ ба миён бастан

нисбат ба касе душманӣ кардан, дар қасди душманӣ шудан.

Аммо чамъи аз умарои дарбори Убайдуллохон камари душманин ин вазири беназирро ба миён баста дар пеши хон аз вай бадгӯихо карданд...

С. Айнӣ «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоъ»»

64. Аз камари падар нарӯида (нашуда) бошам

ман фарзанди падари худ набошам, ҳаромзода бошам (дар мавриди қасам).

1. «Агар ба дигарон расида нагирам, аз камари падарам нарӯида бошам...»

«Тоҷикистони советӣ»

2. Қанӣ, як бори дигар ба ҳамин чо қадам монда бинад, гӯшти баданашро кимаю устухонашро элақӣ накунам, аз камари падари худ набошам.

Р. Чалил «Ҳамида»

3. — Агар туро суд накунонам, аз камари падарам нашуда бошам.

«Тоҷикистони советӣ»

65. Камаратро шоҳи мардон бандад

ғайратат асло суст нашавад, ғайратат афзояд.

— Камаратонро шоҳи мардон бандад, культивациятонро кардан гиред,— чавоб медиҳад яке аз колхозчиён.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

КАМБАҒАЛ

66. Камбағалро аз болои уштур сағ (кучук) мегазад

ҳар балову офат ба сари камбағал меафтад.

1. Ин сарсаҳт бо ин се бача чӣ кор мекунад? «Камбағалро аз болои уштур сағ мегазад»,— меуфтанд... (ӯ якбора се бача зоида буд.— М. Ф.).

С. Саидмуродов «Ибрат»
(«Занони Тоҷикистон»)

2. Паҳлавонҳои номдор чуфт-чуфт шуда ба майдон медароянд. Яке аз деҳқонон ба талаби гӯштин ба майдон баромад. Ин деҳқони камбағал Аҳмад буд.

— Магар чиннӣ шудай? — мегуфтанд ба ӯ аз болои бомҳо,— «камбағалро аз болои уштур сағ газидааст» гуфтагӣ барин боз зада устухонҳоятро талкон накунад!

Ҳ. Назаров «Дар ҷустуҷӯи
Карим-Девона»

КАМБУДӢ

67. Камбудӣ гузаштан

аз касе камбудие содир шудан.

— Ростӣ, аз ман ин камбудӣ гузаштааст.

«Газетаи муаллимон»

КАМНАМО

68. Камнамо шуда рафтан

бедарак шуда рафтан.

1. Камнамо шуда рафтед, ҳаргиз пеши мо намеоед ..

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Хайр, камнамо нашавед, кадом вақте ки биёед,
чури дида, тоҷи сар, хоҳарчон.

Ф. Ниёзӣ «Бародарони вафодор»
(«Шарқи сурх»)

КАМОЛ

69. Бо камоли сарбаландӣ

бо ифтихори тамом.

Камол ин вазифаро бо камоли сарбаландӣ баҷо овард, назмаш аз нафистарин осори адабии адабиёти мо гардид.

Ш. Хусейнзода «Қамоли Хуҷандӣ»

КАМХАРҶ

70. Камхарҷи болонишин

чизе, хуб, аълосифат; арзон бошад ҳам, лекин хуб. Дар магазинҳо молҳои камхарҷи болонишин бисёрранд.

«Хорпуштак»

КАМХОБИ

71. Камхобӣ кашидан

камхоб будан; кам хобидан,
Акнун ки фаҳмидем, андак камхобӣ кашидан лозим
мешавад.

Ч. Иқромӣ «Муҳаббат»

КАМИ

72. Камӣ надоштан

бо чизе ҳамто, баробар будан; нуқсон надоштан.

1. Духтараки дигаре, ки дар зебой аз навозандагӣ камӣ надошта, вале дар қиёфааш осори хастагӣ хувайдо буд, дам ба дам дар мавридҳои махсуси мусиқӣ суруди ғамангезе меҳонд ва дар баъзе маврид ракс ҳам мекард.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

2. — Рост, раисамон аз гап камӣ надоранд, — гуфта кадом кас киноя кард.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

КАНДА

73. Кандагию гирифтагӣ

касе ба касе дар қиёфа ва феълу атвор монанд будан, шабоҳат доштан.

1. На фақат бо қадду қомату қиёфа, балки бо хуш-феълӣ, одамдӯстиаш модарамро кандагию гирифтагӣ.

Р. Чалил «Шӯроб»

2. — О, писарам-е, дуруст, калонакак шуда мондӣ? Худи падарашро кандагию гирифтагӣ-а!..

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

3. — Ин Мухтор як бало, ки худи Ҳанифаи мо барин. Қилиқҳои ду духтарамро канда гирифтааст.

С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

74. Канда шудани думи касон

тамом шудани омаду рафти одамҳо, бурида, катъ шудани омади одамон.

Тағоиям одатан пас аз танаффуси коргарон, баъди канда шудани думи чойхӯрон тахтӯл мекард.

П. Толис «Тобистон»

КАНОР

75. Ба канор баромадан

аз қатор баромада мондан.

Натиҷаи ин корҳо боз ҳамон барҳам хӯрдани урфу одатҳои кӯҳна мешавад, ки мо боз ба канор баромада мемонем.

С. Айни «Фуломон»

76. Дар канор мондан

аз доираи диққати касе берун мондан, дар коре иштирок накардан.

«Мамлақати мо бузург аст, дар вай ба ман ҳам чой ёфт мешавад, дар канор наместонам, Давлати Советӣ ба мо, инвалидҳо, ғамхорӣ карда, ба ҳар кадоми мо мувофиқи қобилиятмон касбу коре дода ба Ватан фондаразон намуда метавонад».

С. Улуғзода «Ерони боҳимнат»

КАНОРА

77. Канора гирифтан

худдорӣ намудан, алоқаи худро кандан, аз касе, чизе дур шудан, даст кашидан.

1. Рафтуояш ҳам бо мо буд, аз ҷамъияти бойбачагон канора гирифта буд.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Мир Алишер, ки дар ин вақтҳо аз кори ҳукумат канора гирифта буд, ин воқеаро шунида...

С. Айни «Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъ-ул-вақоеъ»

78. Канора чустан

аз касе, чизе худро дур кашидан.

Аз онҳо, чунон ки аз дег гурезанд, канора мечустанд.

С. Айни «Дохунда»

КАР

79. Кар додари кӯр

Ниг. Қал додари кӯр.

Подшоҳро аз тахташ зада фаровардем гуфта курта-курта гӯшт гирифтему ҷои Хӯчаалиро Алихӯча гирифт, боз пӯсти мо бечораҳоро меканд. «Қар додари кӯр».

Р. Қалил «Шӯроб»

80. Кар ҳам зад, кӯр ҳам зад,
пасмонда кулӯх ҳам зад

Ниг. Қал ҳам зад, кӯр ҳам зад, пасмонда кулӯх ҳам зад.

Ҷаҳлам омаду рав, раве, гуфтам, кар ҳам заду кӯр ҳам зад, пасмонда кулӯх ҳам зад, акнун ту ҳам ба ман оқсаққоли мекунӣ-мӣ? — гуфтам.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадим мезанад»

КАРНАЙ

81. Карнай навохтан (кашидан)

1. хабареро овоза кардан, ба ҳама паҳн кардан, 2. муҳобот кардан.

1. Ҷӣ баҳона шуд, ки байни Хайруллохӯчаю занаш урт-шург шуду зан рост ба техникум омад, дар байни издиҳоми бачаҳо аз хусуси дӯздию гургии шавҳараш карнай навохт.

Р. Қалил «Ҳикояҳо»

2. Сухан дар бораи шахсе меравад, ки даст ба сина зада, «ман журналист, коркуни матбуот, тарбиятгар» гӯён ба чор тараф карнай мекашад.

«Тоҷикистони советӣ»

ЖАРНАЙЧӢ**82. Аз карнайчӣ як пуф**

1. таваккал карда, чизеро як имтихон карда дидан, санчидан, таваккалан чизе гуфта мондан, 2. як бор зӯр зада дидан.

1. — Як рафта гапзанон кунед, бад намешавад, аз мо чӣ рафт? Аз карнайчӣ як пуф,— гуфт Муҳаммадниёз.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Хола ба мақоли «аз карнайчӣ як пуф» амал карда боз зӯр зада, дид, ки Назираро аз ин роҳи «нодуруст» берун оварад...

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

3. Ба ҳар ҳол як санчидан зарур. Аз шумо чӣ меравад? «Аз карнайчӣ як пуф» гуфтаанд.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

ҚАС**83. Қаси бадро нафаси бад**

аз қаси бад хулқу рафтори бад сар мезанад, аз қаси бад гапи бад, хабари шум мебарояд.

— Набошад ин боди хунук ҳам аз они ҳамонҳо (фашистон — *М. Ф.*),— гуфт Нозир ва боз илова кард:— чуноне ки кӯхистониҳо мегӯянд, «қаси бадро нафаси бад» хамин аст...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

84. Қас баромадан

хостгор ёфт шудан.

Духтари вай, ки қадрас шуда монда ва шабу рӯз дар орзуи шавҳар қардан буду аз ҳеч кучо қас намебаромад, дар ғазаб шуда истода, захирашро ба Фирӯза мезад...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

85. Қас махару қас маёб

1. чизи партов, 2. камистеъмол.

1. Масолехҳои «қас махару қас маёб»-ро аз ҳар тараф ёфта, кафшҳои пошнабаланд ва дағал медӯхт.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид» қ. 1

2. — Ин китоб,— гуён хошияи Муллоабдуғафурро ба ман нишон дода давом кард,— як чизи камъёб аст, «кас махару кас маёб аст». Вақте ки даркор шавад, аз ҷое намеёбӣ.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

86. Кас мондан

1. пешакӣ ба воситаи касе хабареро ба касе расонидан, пешакӣ ба воситаи касе касеро аз чизе огоҳонида мондан, 2. хостгор фиристодан, 3. *Ниг.* Аз пас одам мондан.

1. Шаб кас монда будам, банк имрӯз саду панҷоҳ хазор доданӣ шудааст.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

2. Маълум мешавад, ки ба чор тараф кас мондаанд, ба ташкилотҳо хабар додаанд.

«Пионер»

КАСДОН

87. Касдону касмадон

эҳтиёткорона; бо роҳи махфӣ.

Боқимондаҳои онҳо ҳанӯз қорҳои худашонро ба тарзи касдону касмадон давом кунонида истодаанд.

С. Айни «Ғуломон»

КАСОФАТ

88. Ба касе касофати касе задан

Ниг. Қасофати касе ба касе расидан.

Вай ҳам ба худи шумо рафтагӣ. Шаб китобхонӣ, рӯз китобхонӣ. Қасофати шумо зада, бечора бачекам як дами осудагиро намедонад.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

89. Қасофати касе ба касе расидан

1. бо гуноҳи касе ба нохушии гирифтадор шудан, бо айби касе ба зери азоб мондан, 2. хулқу атвори касе ба касе гузаштан,

— Зуд аз ин чо равед! — гуфт Холмирзо.— Ҳам сари худатонро мехӯред, ҳам ба мо касофати шумо мерасад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

КАФ

90. Ба каф даровардан

Ниг. Ба даст даровардан.

Ҳар он чизе ки ман мехостам шуд,
Даровардам ба каф ин дурри мақсуд.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

КАФШ

91. Кафши касеро ба пешаш гузоштан (мондан)

1. касеро аз ҷое рондан, пеш кардан, берун кардан,
2. аз коре холи кардан.

1. Аммо колхозчиён ба нафси ӯ тоқат карда натавониста кафши ӯро ба пеш гузоштанд.

«Хорпуштак»

2. Духтари мо соҳиб дорад мегӯем ва кафшашонро ба пеш мемонем.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

3. Ӯ ба муаллимон чунон зарбашро гузаронидааст, ки агар камтар аз бинӣ боло гап зананд, ҳамонро чолокона кафшашонро ба пеш мегузорад.

«Маориф ва маданият»

92. Кафшро зери (ба) бағал карда (гирифта) давидан

тез, телба, саросема давидан.

1. Вай пас аз он хоби нек пагоҳ дасту рӯйро шуста, кафшашро зери бағал карда ба шуъбаи райони банки давлатӣ давид.

«Хорпуштак»

2. Рӯзе ин овозаро шунида, кафшамро ба бағал гирифтаму ба сӯи ҳаммом давидам.

«Хорпуштак»

93. Қафши касеро қач нағуфтан

1. ба касе айб намондан, ба касе кордор набудан, 2. касеро озор надодан.

Қафши ҳеч касро қач намеғуем...

С. Улуғзода «Шодмон»

94. Қафшро монда, патакро пӯшида (гирифта) давидан

1. тез, саросема давидан, 2. бо тарсу хавли чон гу-
рехтан.

1. Ман он панҷ тангаи ҳавоиро ба киса зада «қафш-
ро монда, патакро пӯшида» ба пеши ҳар кадоми он дӯс-
тон давидам.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. Даҳани худи Қобилбой аз шодӣ то пушти гӯшаш
кушода шуд. Аҳли хонаводааш низ қафша монда, па-
такро пӯшида медавиданд.

«Барои адабиёти социалистӣ»

95. Дар чизе ба қафши касе патак шуда натавонистан

1. бо касе дар ягон коре баробар шуда натавонистан.
Ман дар бинокорӣ ба қафши вай патак ҳам шуда
наметавонам.

96. Қафш ғалбер шудан

бисъёр роҳ рафтан; чизеро бисъёр кофтуков кардан.
— Эӣ хӯчаини меҳрубон, қафшамон ғалбер шуд...

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

КАФШЕР

97. Қафшери гап (сӯхбат)

сабаби тафсидани гап, воситаи авҷ гирифтани сӯхбат.

1. Як пиёла чой гуфта шумо чӣ кор карда истодаед?
— Ҳозир чои талх ҳам меояд... акнун, раис (май —
М, Ф.), қафшери сӯхбат-дия.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Пиёларо аз чои дамхӯрда пур карда, лаззаткунон нӯшид ва «чой кафшери гап аст» — суханҳои парокандаро бо ҳам пайванд медихад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

98. Чизе кафшери даҳон шудан

чизе боиси гап шудан.

— Имрӯзҳо кафшери даҳони хама «чадид-чадид» шуда мондааст.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

КАШИДА

99. Кашидаю кушода задан (фуровардан)

сахт задан, бо тамоми қувват задан.

1. Ӯ дасти росташро тамом ёзонда ва пас бурда кашадаву кушода ба гӯшхонаи Махмуд як тарсаки зад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

2. Шоҳмардон аз мӯи сари занак қабза карда ба берун баровардани шуд, зан ба рӯи вай чунон кашадаю кушода фаровард, ки аз чашмонаш оташ парид.

«Занони Тоҷикистон»

КАШИДАН

100. Кашидани таноби (чилави) касе

Низ. Таноби касеро кашидан.

1. Худи ҳамин фактҳо ҳам барои кашада мондани таноби ӯ барои калоншавандагони район дастак шуда метавонад.

«Хорпуштак»

2. Деҳқонони бовиҷдон дигар ба ин бедодгарихон Усмонов тоқат карда наметавонанд ва дар бораи кашадани чилави ӯ ба органҳои дахлдор муроҷиат карданд.

«Тоҷикистони советӣ»

КАШМАКАШ

101. Кашмакаш доштан

бо касе хархаша, чанҷол доштан.

— Саида,— гуфт Сагин аз паси вай расида, ин вақтҳо бо Камолбиндӣ кашмакаш доретон-мӣ?

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

102. Қашмакаш шудан

гуфтугӯ; хархаша, чанҷол шудан; муноқиша рафтан.
Дар байни қудоҳо хеле кашмакаш шуд.

«Хорпуштак»

КАШОЛА-ПУШТОРА

103. Қашола-пуштора гаштан

бо машаққату азоб гаштан, бе ҳолу бе дармон гаштан.

Ҳам қафогардӣ ва ҳам ба душман додани окопҳое, ки бо машаққат кандааст ва боз пой пиёда кашолапуштора гаштанҳо ба кас бисъёр алам мекардааст.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

КАҲ (КОҲ)

104. Қаҳи кӯҳнаро бод кардан (додан)

ягон воқеаи гузаштаре ба ёд овардан, суҳанҳои гузаштаре ба хотир овардан.

1. Ман мехостам, ин волида, ки ба ин акт даст мондаанд, дурустии гувоҳиашонро як бори дигар дар ҳузурӣ моён тасдиқ кунанд.

— Оббо, боз ҳамон қаҳи кӯҳнаро бод кардед-а!

А. Деҳотӣ ва Б. Раҳимзода «Ҷоизҷон Таърифхӯҷаев» («Маҷмуаи пьесаҳо»)

2. — Биё, зан, акнун қоҳи кӯҳнаро бод надода, гапҳои гузаштаре ба як сӯ монӣ камтар истода писаратро ба хонаи Юнусбобо ё Одил Сарқор фиристон...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. «Пас чӣ хоҷат, ки қоҳи кӯҳнаро бод дода, худро азоб медиҳӣ?»

Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

КАҶ

105. Қаҷ дору марез

сахтгир бош, аммо аз ҳад мағзарон; муросо кун.

Тавонад пай барад инсонии зирак,
Қи «қаҷ дору марез» урфест бе так,

Ба рӯ бо ҳам бигӯем айбҳоро,
Ки тай шуд қиссаи дору-мадоро,
Ба ҳам ёрӣ диҳӣ, ғайрат, шуҷоат,
Шавад бояд, ба ҳар хушбахт одат.

М. Раҳимӣ «Тиллои тоҷик»

106. Қаҷ (қаҷ-қаҷ) нигоҳ қардан

1. бо назари бад, хунук нигоҳ қардан, 2. чаппа-чаппа нигоҳ қардан.

Мудири шӯъбаҳо ба ман қаҷ-қаҷ нигоҳ қардан гирифтанд...

Ҷ. Иқромӣ «Тори анкабут»

КЕЛИН

107. Келини дари хона

духтари ба камол расида, духтаре ки вақти шавҳар қарданаш расида бошад.

— Мактаб?! — гуфт вай ҳайрон шудагӣ барин ва ба хона будагон бо назари суол нигоҳ қард.— Мактаб чӣ? Духтари пага-фардо тӯй мешудагӣ, гапа тӯғреш, ки келини дари хона мактаб рафта худаша ба одамҳо нишон дода мегардад? — Ин кучоя гапаш?!

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

108. Келин фурувардан

келин қардан, ба хона арӯс овардан.

1. Расму одати дунёро бачо оварда орзуҳоямонро шикаста келин фуруварем.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

2. Шӯрам хушк шавад, ду келин фароварда аз ҳар дуяш ҳам баҳра набурдам.

*Р. Файзӣ «Модаршӯ»
(«Шарқи сурх»)*

КИМ-

109. Аз ким-кадом гӯр

Ниг. Аз кадом гӯр.

Чанд вақт пеш Бозоров ном ҳамшаҳриашро аз ким-кадом гӯри кӯҳна ёфта оварда, ба қор қабул кунонд.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои қабуд»

КИМЧАКАНИ**110. Кимчаканӣ кардан**

1. майдагапӣ кардан, хурдагирӣ кардан, 2. аз мумси-кӣ баҳсу талош карда, чизеро ба нафъи худ гардондан. Ман, ки дар пули мӯйсар он хама кимчаканӣ кардани ӯро дида будам, аз ин кораш дар таачҷуб афтадам.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

КИРОИ**111. Қирои гап не**

Ниг. Қирои ба забон гирифтан намекунад.

— Бародар, ин куттӣ чӣ вазне дорад, ки қирои гап бошад.

«Тоҷикистони советӣ»

**112. Қирои ба забон (дахан)
гирифтан накардан (набудан)**

ба гуфтан наарзидан, қобили диққат набудан, ночиз будан.

1. — Маоши ман? Эҳе, қирои ба забон гирифтан намекунад.

«Хорпуштак»

2. Мувофиқи гуфти Шоқирҷонака ин чизҳои майдачӯйда қирои ба даҳон гирифтан нест...

«Тоҷикистони советӣ»

КИТОВ**113. Китобро фаровардан**

китоберо хонда тамома кардан.

То ба қарибҳои тӯй хонда истад, китоби дар дасташ будагиро фароварад.

Ҷ Икромӣ «Духтари оташ»

КИТФ**114. Китфу бозу — обу орзу**

мард бояд мувофиқи чавони ва тавоногии худ ҳунаре омӯзад.

«Китфу бозу — обу орзу» гуфтаанд, бачем. Ягон касбро тезтар интихоб карданат лозим, то ки дар оянда ба касе муҳтоҷ нашавем.

«Маориф ва маданият»

КИҶО

115. Кихо кашанд чабру чафо, кихо хӯранд шахду шакар

Ниг. Кӣ кашад чабру чафо, кӣ кунад кайфу сафо.

Дар замонҳои пештара одами меҳнат мекардагӣ хор, меҳнат намекардагӣ, бекорчиҳо азиз буданд. Кихо кашанд чабру чафо, кихо хӯранд шахду шакар...

С. Улуғзода «Шодмон»

КОЛА

116. Колаи бад ба риши соҳибаш

моли бад ба соҳибаш насиб кунад.

1. — Вақте ки ман,— Алӣ Мардон гуфт,— инро ба худ зан карданӣ шуда будам, ин... як духтари соҳибчамоли Дараи Ниҳон буд... Лекин ба ҳоким сар нафуроварда... оқибат ҳоким безор шуда «колаи бад ба риши соҳибаш»,— гӯён инро ба худи ман бахшид, ба ман ҳам сар нафуровард...

С. Айни «Дохунда»

2. Ҳар чи ки ба мо фуруҳтанд, ба соҳибаш бармегардонем. Чунки колаи бад ба риши соҳибаш гуфтаанд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари ноком»

КОМ

117. Қоми касеро бардоштан

1. талаби касеро қонеъ кунондан, хоҳиши касеро ба ҷо овардан, 2. касеро хурсанд кардан.

Қалоншоҳ метавонад ба ин ҷавон кори хуб, мансаби муносиб диҳад ва бо ҳамин қоми ӯро бардошта, аз ӯ хоҳарашро талабад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

118. Коми касеро бо чизе бардоштан

пас аз таваллуд шудани кӯдак, одатан, бо ангушти асалмолида коми ӯро мебардоранд. Барои ҳамин ҳам дар касе хислати хуб ва ё бад мушоҳида шавад, коми ӯро бо фалон чиз бардоштаанд, мегӯянд.

1. Коми Сафарро модараш бо ин хел беномусиҳо набардоштааст.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Коми вайро бо қор бардоштаанд, шабу рӯз дар идора... шабу ними шаб, кадом вақте ки гузаред, чароғи кабинети вай даргирифтагӣ ва ӯ дар он ҷост.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

119. Ба коми дил шудан

чизе айни муддао гардидан.

Гуфтам ки: Чӣ фирӯз замонест, бигуфто:

Айём ба коми дили мо шуд, чӣ бачо шуд.

*С. Ҷавҳаризода «Чӣ бачо шуд»
(«Занони Тоҷикистон»)*

120. Коми дил ҳосил кардан

Ниг. Коми касе ҳосил шудан.

Вай шояд афсӯс хӯрад, ки канизаки зебои зархаридро, бе он ки аз вай коми дил ҳосил кунад, аз даст медахад.

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

121. Ба коми наҳанг рафтан

1. несту нобуд шудан, барбод рафтан, ғорат гардидан, 2. ғойб, нопадид гаштан.

62 ҳазор сӯми роҷеулнақд ба коми наҳанг рафтааст.

«Хорпуштак»

122. Коми касеро равған кардан

Ниг. Гулӯи касеро равған кардан.

— Бойҳо пул доранд, коми амалдоронро равған мекунанд.

К. Наимӣ «Соли 1916»

123. Коми касеро ширин кардан

Низ. Гулӯи касеро равған кардан.

Коми амалдорони калонтарро ширин мекарданд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

124. Коми касе ҳосил шудан

ба мақсади худ расидан, орзу ва хаваси худро шикастан.

Духтари Шукурбек ба амалдор гардан нафаровард, амалдор, ки баъд аз хушомадгӯиҳои мунофиқона аз духтар комаш ҳосил нашуда ўро ба зарбу лат кардан ва шиканчаю азоб додан даромад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

КОР

125. Кореро аз даст баровардан

кореро ба охир расонидан, тамом кардан.

Ба рангу бораш ҳам анча пул мерафтагӣ барин. Худо хоҳад, ин тарафи корро ҳам аз даст мебарорем...

«Хорпуштак»

126. Кор аз даст рафт

1. гузаштани фурсат, бевақт, бефоида шуда мондани чизе, 2. чизеро аз даст додан, бой додан.

1. — Аҷаб нест, ки имрӯз ё фардо он касро ба Ғазнин, ба пеши Султон фиристонанд. Он вақт кор аз даст меравад!

*С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»*

2. Гулнор дид, ки сукуташ аломати ризо шуда, кор аз дасташ рафт, якбора дилаш пур шуда хикқақзанон гиристан гирифт.

С. Айни «Дохунда»

3. — Ҷаноби бек, кор аз даст рафт! Қӯрбошиҳо аз ҳучуми ногаҳонии аскарони сурх аз як тараф ва калтакдорон аз тарафи дигар, саросема шуда, ҳама гурехта истодаанд.

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

127. Кор аз дасти касе омадан

аз ӯхдаи иҷрои коре баромадан, кореро иҷро карда тавонистан

1. Коре аз дасташ намеомад.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

2. Агар он кас ёрмандӣ мекарданд, бачаҳоро ба боғча монда, худам ба ягон кори аз дастам меомадагӣ мебаромадам.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

128. Кор аз илоҷ гузаштан

1. ислоҳнопазир шудан, 2. муолиҷанопазир гаштани бемор.

Ба изтироб афтода ба Хоҷа Абдулло арз кардам, ки «шиддати беморӣ ба дараҷаест, ки агар хункамкунӣ дер гузошта шавад, кор аз илоҷ мегузарад.

С. Айнӣ «Алишер Навоӣ»

129. Кор аз ислоҳ гузаштан

ислоҳнопазир шудан, бевақт шудан, роҳи илоҷе намондан.

— Ту ба гапи ин лаққӣ гӯш наандоз, Юнус, ҳеҷ кадоми мо ин хел фикр надорем,— Юнусбойро ором карданӣ шуд Аҳмадҷон. Аммо кор аз ислоҳ гузашта, Юнусбой сабру тамкиро аз даст дода буд.

С. Улуғзода «Навобод»

130. Кор аз кор гузаштан

фурсат аз даст рафтан, иҷрои коре имконнопазир шуда мондан.

1. Вазир вақте маънии муаммони он порчаро фаҳмид, ки кор аз кор гузашта, байт бо таҳлилоташ дар байни омма паҳн шуда буд.

С. Айнӣ «Алишер Навоӣ»

2. Дар натиҷаи ин ҳаракатҳои провокационӣ. амир «ба сулҳ» розӣ шуд. Қолесов ҳам аз русҳо ва аз партизанҳои сурхи Самарқанд, Кавказ ва тоторҳо 21 нафар

вакил интихоб карда, ба пеши амир фиристод. Амир вакилонро бо як сурати ваҳшиёна кушт, яке аз онҳо гурехта омада аҳволро ба Колесов фаҳмонд. Аммо кор аз кор гузашта буд.

С. Айнӣ «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

131. Кор аз сар баромадан

кори бисъёр доштан, серкор будан.

Маълум мешавад, ки ман дар ин чо беҳуда рӯз мегузаронам?! Бехтар буд, ки хона равам, дар хона қорам аз сарам баромадагӣ.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳқорам»

132. Корро аз сар пухта кардан

чизеро дар аввал санчида, мулоҳиза карда иҷро намудан, бекаму кост иҷро намудан.

Аввал корро пухта карда, баъд ба пеши вай рафтан лозим.

133. Кор аз сар пухта шудан

Ниг. Кор пухта шудан.

Ҳа, кор аз сар пухта нашудагӣ. Андак хомӣ кардем.

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. I

134. Корро аз чояш сар кардан

кор, чизеро аз чои даркорнаш сар кардан.

Баъд аз он аз ин чо ба масҷид, сонӣ ба хавлии Нӯъмон мебарам. Корро аз чояш сар мекунем.

Р. Қалил «Гулрӯ»

135. Ба кор андохтан

1. касеро ба кор маҷбур кардан, кор кунондан, 2. касе, чизеро ба ҳаракат овардан, ба коре шурӯъ намоён-дан, 3. касеро ба коре ҷалб намудан, иштирок кунондан, 4. кор фармудан, истифода бурдан.

1. Амалдорон қадре бехтар шудани маро дида, боз зада кӯфта ба кор андохтанд.

«Барои адабиёти социалистӣ»

2. Дар бистуми ноябрь ҳар чӣ кор карда станцияи электрикии нави байни колхозиро ба кор андозанд.

Ч. Иқромӣ «Шодӣ»

3. Беҳтараш ин ки акнун Иброхимро ба кор андозем.

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»

4. Бисъёр колхозчиён дар бораи ба кор андохтани замини бекорхобидаи поёни роҳ сухан ронда, таклиф пешниҳод карданд...

«Тоҷикистони советӣ»

5. Ҳокимияти подшоҳӣ ҳамаи усулҳои ҳукмдорӣ ва фармонфармоиро комилан ба кор андохта буд.

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

136. Кори касеро ба охир (поён) расондан

касеро нобуд кардан, куштан.

1. Боз як гурӯҳи босмачиён аз тарафи дигар ба ҳуҷум гузаштанд, вале ду гранатаи аскарони сурх ва тирҳои беҳатон пулемёт кори инҳоро ҳам ба охир расонд.

*А. Дилбар «Диловарон»
(«Шарқи сурх»)*

2. Ба реғхона гузаронида қорашонро ба поён мерасонданд, ё ин ки дар ҳамин обхона мегузоштанд, ки ба ҳоли худ мемурданд.

С. Айни «Дохунда»

137. Кор ба роҳ даромадан

кори касе пеш рафтан, ривоҷ ёфтан.

Бо инҳо кори Қиличхалифа ба роҳ даромад...

С. Айни «Ғулмон»

138. Корро ба роҳ мондан

корро пеш бурдан, ба кор раванқ додан.

Онҳо кори ташкилоти комсомолиро нағз ба роҳ монданд.

С. Улуғзода «Навобод»

139. Кор ба чое расидан

кор ба як шакли ногувор ва номатлуб даромадан, ба дараҷаи бад расидани аҳвол.

1. Як ошнои ман кайҳо боз олудаи шароб шуда, кораш ба чое расида буд, ки агар гулӯяшро андакак бо шароб тар карда наистад, қомат рост карда наметавонист.

С. Фанӣ «Табассум»

2. Рафта-рафта кор ба чое расид, ки дар кӯчаҳои пурлой ман кафшҳоямро аз по кашида, побараҳна медавидам.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

140. Кор ба чону корд ба устухон расидан

1. ниҳоят ба тангӣ, сахтӣ мондан, ба сутӯҳ омадан, сахт ба азобу уқубат мондан, 2. аз чони худ сер ва безор шудан.

1. Аҳолии Чироқчиро, ки «кор ба чону корд ба устухон расид», хостанд, ки шӯриши умумие барпо карда, аз ҳукуматдорони маҳаллӣ ниқор гиранд ва баъд аз он ба Туркистони русӣ ё ба ягон мамлакати дигар кӯчида рафта, аз зулми амир ва ҳукуматдорони ӯ тамоман халос шаванд....

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

2. — Қосаи сабри мардум лабрез шудагӣ, кор ба чону корд ба устухон расидагӣ.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

141. Кори касеро баробар кардан

1. хочати касеро баровардан, ба касе дар коре ёрдам расонидан, 2. касеро бо касе ба муросо овардан.

— Равед, амаки Очил дар сари кор будагист, кори шуморо баробар мекунад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

142. Кори касе баробар шудан

кори касе яктарафа шудан.

Лекин баъд аз қарздор шуданам кори ман баробар нашавад ва ман халос нашавам, беҳуда қарздор шуда мемонам.

С. Айни «Дохунда»

143. Аз кор баровардан

1. аз кор холӣ, озод кардан, 2. касеро кор фармуда хаста, лоғар, нотавон гардонидан, 3. аз истеъмоли баровардан.

1. Як фарсах рохро пиёда тай кардан чунон маро аз кор баровард, ки ҳозир тоқати гуфтор надорам.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Гушнаю ташна гаштан ҳар касро ҳам аз кор мебарорад.

Ф. Ниёзи «Вафо», қ. II

3. «Меҳнати саҳт миёро аз кор баровардааст, дар сивупанҷсолағӣ пир шудаам...»

Р. Ҷалил «Шӯроб»

144. Аз кор баромадан

1. фориғ шудан, холӣ гардидан (аз кор), 2. нотавон, оқиз гардидан, маъюб будан, 3. вайрон, фасурдаву ба кор намеомадагӣ шуда мондан.

1. — Чи коре ки накунад, аз кор намебароям,— гуфт занаш.

«Занони Тоҷикистон»

2. Ин одам дар вақти ҷавониаш пахтакашӣ мекардааст ва баъд аз дасту миёнаш аз кор баромадан ба бозори ғӯза ба қаровули даромадааст.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III

3. — Заминҳоямон мазза надоранд, аз кор баромадаанд.

«Тоҷикистони советӣ»

4. — Аз кор баромадани каландро намеғӯед, ранс...

«Тоҷикистон»

5. Дар зери хизматҳои саҳти бисъёр либосҳои та-
моман аз кор баромаданд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

145. Кор баромадан

1. коре ба миён омадан, 2. ҳоҷате ба пеш омадан.
Рӯзе ки корам баромад, мегурезаду меравад.

С. Айни «Дохунда»

146. Кор баромада мондан

1. тасодуфан коре пайдо шуда мондан, 2. эҳтиёҷ аф-
тидан.

1. — Набошад, кораш баромада мондагист. Вай
аъзои бюро.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. — Аҷаб шогирдҳои беқадретон, то ягон коратон на-
барояд, намеоед,— гуфтанд.

«Газетаи муаллимон»

147. Қори касе барор гирифтан

1. кор пеш рафтани, 2. хоҳиши касе иҷро шудан, ба
мақсад расидан.

1. Мутаассифона қори ман якчанд вақт барор наги-
рифт.

*Х. Назаров «Дар ҷустуҷӯи
Карим-Девона»*

2. — Шумо ҳам чӣ мехоҳед, ба ман маълум. То да-
ҳон ширин накуни, корат барор намегирад.

Т. Усмон «Қашфи асрор»

148. Кор бачо шудан

кор ба анҷом, натиҷа расидан, ба хубӣ тамом шудан.
Қорҳо ҳама бачо мешаванд.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

149. Кор бемаза шудан

аҳвол бад шудан.

Агар рафиқ Ғафлатов то рӯзи маҷлис расида наоянд, кор бемаза мешудагӣ барин...

К. Носиров «Орият»

150. Кор бобарака рафтан

самаранок, сермаҳсул давом кардани кор.

Кори пагоҳони занон ва духтарон хеле бобарака рафт.

С. Айнӣ «Ғуломон»

151. Корро бой додан

1. муомилаеро бохтан, аз даст додан, гум кардан, 2. мағлуб шудан.

1. — Навакак ман ба пушти дар истода гӯш мекардам, зиндонбон ба шогирдони худ гуфт, ки «амир корро бой дод, ба хуррият даст мондааст, эҳтимол ҳамаи бандиёро озод кунанд...»

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Агар шумо корро буред, ба ҳар кадомашон панҷоҳтангагӣ медиҳед... агар бой диҳед, ба ҳар кадомашон биступанҷтангагӣ.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

3. Аммо хотири ман чамъ не. Ин ҷавони беандеша метавонад корро бой диҳад.

С. Улуғзода «Қалтакдорони сурх»

152. Кор боло гирифтан (рафтан)

кори касе пеш рафтан, равнак ёфтан.

1. — Ман гумон доштам, ки баъд аз ба даст даровардани ин духтарон кори ман боло хоҳад гирифт, лекин «афсӯс ки беҳ нашуд, бадтар шуд»...

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Ҷанги якӯми чахонӣ сар шуд, дар қатори савдогарон, ҳаннотон ва судхӯрони дигар кори Қорӣ Ишқамба ҳам боло рафта гирифт...

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

3. Қорӣ Шамсӣ чунон боло гирифт, ки таръёк (чакидаро) ба вай пуд-пуд меоварданд...

*Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

153. Кору бор

машғулият, ҳар хел корхо, шуғл.

1. Ман азм намудам, ки хонаи ӯро ёфта, албатта аз кору бор ва зисту зиндагиаш ҳолдон гардам.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Миршаб ҳамеша ба кору бори Фаниҷонбой халал медиҳад.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

3. Қотиби ташкилоти партиявӣ Иван Алексеевич Смирнов аз кору бор, ҳолу аҳволаш хабар гирифта меистод...

Р. Ҷалил «Ҳамида»

4. Сарвархола ҳам ба кору бори хона машғул шуд.

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

154. Аз кору бор мондан

ба сабаби пешомаде ба кору шуғли худ давом карда натавоништан, аз зиндагии худ мондан.

1. — Хайр, отунҷон, шуморо ҳам аз кору боратон мондам, чӣ кор кунам, ғайр аз шумо дигар каси маҳраму ҳамдам надорам...

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҷамсоя»

2. Чанд рӯз сустҷӯ карда, ёфта натавоништан, аз кору борам мондам.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

3. Ҳоло ба ин чо омадани шумо нағз не, аз кору боратон намонед.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

155. Кор буд шудан

кор ба иҷро расидан; мақсад ба даст даромадан.

1. Аввал он ки бо як хӯрокворӣ кор буд намешавад, барои гов кунҷора ва барои кишт тухм даркор аст...

С. Айни «Дохунда»

2. Бе соат корашон буд намешавад...

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

156. Кор бурдан

кор кардан, кореро ба чо овардан.

1. Аз сардор сар карда, то коргарони оддӣ бе маслиҳати ӯ кор намебаранд.

Т. Усмон «Найрангбозӣ барои ҳавлии нав»
(«Тоҷикистони советӣ»)

2. Дар айни замон дар канорҳои кӯҳҳои Боботоғ кор бурда истодааст.

Алихуш «Шестопалов»
(«Шарқи сурх»)

157. Ба кор бурдан

1. истеъмол кардан, чорӣ кардан, кор фармудан, истифода бурдан, 2. амал кардан, рафтор кардан.

1. Амир Темур дар хама мамлакатҳои ба даст даровардааш қатл ва тороч ба кор бурда, хамаи боигарӣ ва бештари хунармандони он чоҳоро ба Мовароуннаҳр ва ба пойтахти худ — Самарқанд кашонда буд.

С. Айни «Алишер Навоӣ»

2. Дар оббурдаи дигар ҳам ҳамин тадбирро ба кор бурдаанд.

С. Айни «Фуломони»

3. — Шахсан худи Гулчамол ба ин масъала чиддӣ нигоҳ карда кор барад, Камолро ба роҳи дуруст андохтан кори мушkil не.

Ч. Икромӣ «Ситора»
(«Шарқи сурх»)

158. Кор бурида шудан

қатъ шудан, истода мондан, пеш нарафтани кор.

Мабодо дар мизочи шариф оразе руй диҳад, дар он сурат кори мо тамоман бурида шуда, борамон ба манзил нарасида мемонад.

С. Айнӣ «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоъ»»

159. Корро буридан

1. корро ба фоидаи худ ҳал намудан; ба мақсади худ расидан, 2. ғолиб омадан, дар муомила ё мувофақият ба даст овардан.

Агар шумо корро буред, ба ҳар кадомашон панҷоҳтангағӣ медиҳед.

С. Айнӣ «Марғи судхӯр»

160. Кор ванг шудан

нағз пеш рафтан, ба натиҷаи матлуб расидани кор.

1. Акнун 4—5 духтари чакқону абчир бошаду онхоро саришта кунанду ҷӯшад. Ана он ғоҳ кори ферма ванг мешавад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. — Парво накунед, раис, ман, ки дар комиссия ҳастам, ҳамаи кор ванг мешавад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

161. Ба кор ғиреҳ афтидан

1. Кор пеш нарафтан, сарбаста шуда мондан, омад накардан; ба пеш мамониате баромадан.

Ба қорам ғиреҳ афтидааст, ҳар чанд кунам ҳам, пеш намеравад.

162. Кор дар чояш

1. рафти кор нағз, кор ботартиб, бекаму кост, 2. хотир-чамъӣ

1. — Раҳмат, ҳамаи кор дар чояш...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. — Хайр канӣ, корҳои культивация дар чояш-мӣ?

М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»

(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)

163. Ба кор даровардан

Ниг. Ба кор андохтан.

1. Раҳимдодро ҳам, ки барои гунчишкдорӣ ба боғ омада буд, модараш намонда ба кор даровард...

С. Айнӣ «Фуломон»

2. Шонздаҳ дастгоҳи автомати навро ба кор даровард.

«Тоҷикистони советӣ»

164. Ба кор даромадан

1. ба коре шуруъ кардан, кореро сар кардан, 2. ба хизмат дохил шудан.

1. Ҳар гоҳ ки ба ҳаракати рӯирифт ё нимрӯирифт роҳ намонд, чамъият бо ҳайати кӯҳнааш ба кор медарояд...

С. Айнӣ «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

2. Маҷлис ин тадбирро бо як овоз қабул карда ба корҳои амалӣ даромад...

С. Айнӣ «Фуломон»

165. Ба кор даст ёфтан

имконияти иҷро кардани кореро ёфтан.

Албатта, саркардагон ва маъмурони калон, ки ба тороҷи халқ роғиб буданд, ба кор даст ёфтанд ва ба Алишер, ки ба ҳамаи он беадолатиҳо ва толону тороҷҳо муқобил буд, муқобил баромадан гирифтанд.

С. Айнӣ «Алишер Навоӣ»

166. Ба кор даст задан

ба коре шуруъ намудан.

Даст бар кори чамъият зан ба меҳнат ёр бош,
Меҳнати озод мекун дар миёни кор бош!

Л. Обидхўҷаев «Асарҳои мунтахаб»

167. Аз кор даст кашидан

корро тарк кардан, дигар кор накардан, кореро партофтан.

— Хезед,— гуфт Ашӯр ба ғуломоне, ки ҳамагӣ аз кор даст кашида, машғули дарди дил буданд...

С. Айнӣ «Ғуломон»

168. Ба кор даст нарафтан

майл, хоҳиши иҷро кардани кореро надоштан; ба сабаби пешомаде аз кор дилсард шудан.

1. Дастам ба кор намерафт...

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

2. Аммо на аз гулӯям хӯрок мегузашт, на ба ягон кор дастам мерафт.

«Газетаи муаллимон»

169. Кор дигар хел (будан)

бар хилсфи интизор ва гумон будани коре, ранги дигар гирифтани кор; масъала дигар хел.

Аввал мақсади шуморо нафаҳмидам, гумон кардам, ки пирамард омада, эҳтимол ба ман анигштдудӣ ё ягон кирдори дигарро таклиф мекардагист, бинам ки не, кор дигар хел.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

170. Ба кор дода шудан

бо майл ва рағбати тамои бо коре машғул шудан, саргарми коре будан, кореро дӯст доштан.

Вай аз рӯзҳои аввал ба кори илмӣ бениҳоят дода шуда, бегоҳиҳо бевақт ба хона меомад.

«Маориф ва маданият»

171. Кор додан

1. лозим шуда мондани чизе, даркор шуда мондан, хеле баҷо ва бамавқеъ афтодани ягон кор ё чиз, 2. таъсир бахшидан.

1. Баъд аз ёфт шудани он роҳ ба худам ҳам чанд вақт кор дод.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Оббозиҳои бисёрсолаи Сирдарёе кор дод: чанд километр оқида шино карда ба соҳил баромадам.

С. Улуғзода «Ёрони боҳиммат»

3. Ин машина ба мо бисёр кор дод.

*Ғ. Абдулло «Дар водии бахт»
(«Маориф ва маданият»)*

4. — Мастоба кор надод, асло арақ накардам.

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

172. Кор доштан

1. бо касе гуфтугӯӣ, муомила доштан, 2. эътибор, аҳамият, диққат кардан, ба ҳисоб гирифтан.

1. Ба Қориамак кор дорам.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. — Амакам Қосимҷон омадаанд, кор доштаанд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

173. Кор зӯр шудан

кор мушқил, печ дар печ, мураккаб шудан.

Агар ба пухтани ҳамаи онҳо ё ба хазонрезӣ нигарон шавӣ, қорат зӯр мешавад, дар он вақти танҳо ба танҳои ин корро карда наметавонӣ...

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. I

174. Қори калон (будан)

1. бисёр хуб, зебо, олиҷаноб, боҳашамат, 2. қори касе нағз пеш рафтани раванқ доштан.

1. Ҳавлии Муродхон фарох, даруну берундор, хонаҳояш гачқорӣ, хулоса як ҳавлии қори калон будааст.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

2. Домоди кори калон ёфт...

Ф. Ансорӣ «Хаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)

3. Воқеан, Мамадполвон ҳозир чикора бошад?

— Қораш калон. Сардори звенои фронтӣ, одами ном-
дори колхоз шудааст.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

175. Кори калон шудан

хеле хуб, зебо, оличаноб шудан.

1. Дар ҳақиқат оши кори калон шудааст...

С. Ғанӣ «Магнитофон» («Маориф ва маданият»)

2. Агар бо чунин як вагон ва бо ҳамин эътибор то
ба худи Сибирь, то ба чои бадарға рафта расам, хеле ко-
ри калон мешавад!

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

176. Кор кардан

таъсир кардан, таъсир бахшидан.

Аз афти кор, сарзаниши хола кор кард,
Имрӯз амак зи пахта чуволу қанор кард.

М. Аминзода «Шеърҳо»

177. Кори касе, чизеро кардан

1. касеро ба нохушӣ, балое гирифта кардан, 2. аз
кор баровардан, лоғару нотавон кардан, 3. касеро куш-
тан, ҳалок кардан.

1. — Духтари ёфтагиатон Рустам ном хушдор дош-
тааст, ки омада кори бачаамро карда рафт.

С. Ғанӣ «Тӯӣ»

2. Лекин бемадорӣ ва гуруснагӣ кори ӯро карда бу-
данд.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

3. Ӯ сар то пой пурарақи харро аз назар гузаронида:
— Қори харро кардед-ку, мулло! — гуфт.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III

4. Сафар ба ин тирандозии пулемёт эътибор надода, боз се-чор кадам монду баъд як ба кафо нигоҳ карду худро якбора кунда барин ба замин партофт.

— Ӯҳ, кори даҳбоширо кард... — бо алам гуфт Дадабой нимхез шуда ва ҳамон дам баргашта ба замин часпид.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. Ғ

178. Коре ки ба сулҳ дарнаёяд, девонагие дар ӯ бибояд

касе ки бо хубӣ ба ислоҳ намеояд, ӯро танбеҳ дода, зада ба муросо, одоб овардан даркор.

1. «— Коре ки ба сулҳ дарнаёяд, девонагие дар ӯ бибояд»... Барои ислоҳи ӯ ва ислоҳи касалеси ӯ — муаззин, ки аз ӯ ҳам аҳмақтар аст, гап таъсир намекард. Барои ислоҳи инҳо девонагие даркор буд.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Ман мехостам, ки Фаттохро ҳоло чорае ёфта андаке хушёр карда монам. Як шоир гуфтааст, ки: коре ки ба сулҳ дарнаёяд, девонагие дар ӯ бибояд...

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

179. Кору кочол

кору бор, машғулият; ташвишу ғами зиндагӣ.

1. Бошандагони дарае, ки шумо дар фасли аввал тамошоияш кардед, ҳамагӣ бо кору кочоли худ соқул бунданд...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Ба фикри ман, савдогар мардум дар азоб аст: кору кочолаш пеш намеравад, касби савдогарӣ ғайриконунӣ шуда монд...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

180. Кор кушоиш намудан (кардан)

кори касе пеш рафтан, барор гирифтан.

«Вақт мегузашт. Аммо дар кори ман кушоише наменамуд... Аммо он пираки ба ҷое намерафт, ки ман бо дил-ороми худ вохӯрда бо суханҳои рост ё дурӯғ дили ӯро ором диҳам...»

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. IV

181. Кор ланҷ шудан

вайрон, расво шудани кор.

Баъд аз он ки кор ланҷ шуда мондааст, Асо лачомчи тарбияро ба даст гирифта, ба Шағол одоб ёд додани шудааст...

«Хорпуштак»

182. Корро лат додан

ба кор халал расондан, пеши кореро гирифтан.

— Ҳайф ки,— гуфт Давлатманд,— беандешагиҳои Иброҳим корро лат дод, вагарна ман ба дарун истода бисъёр кор мекардам.

С. Айнӣ «Дохунда»

183. Кор лат хӯрдан

1. ба мамониат, зарба дучор гардидани кор, пеш на-
рафтан, 2. шикаст ёфтан (дар кор).

Намедонам чӣ сабаб аст, ки кори ман дар ин ҷо ҳа-
меша лат мехӯрад.

184. Кор маза надоштан

қаноатбахш набудани кор.

1. Ана, ман нагуфта будам, ки ин кор маза надорад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

2. Қори имрӯзаи вай маза надорад.

«Хорпуштак»

185. Қори монда шудагӣ нимқора мемонад

қори дар вақташ иҷронашуда нотамом мемонад.

— Дуруст! — гуфт Ятим дарҳол ба қори дасткаш қардани алафҳои бегона даромадани шуд. Аммо турк-
ман роҳ надод ва:

— Имрӯз даматро гир, фардо ба қор медарой, «қори
монда шудагӣ нимқора мемонад» гуфтаанд,— гуфт ва
ҳар ду ба хонаи сиёҳ нигоҳ карда баргаштанд...

С. Айнӣ «Ятим»

186. Кори касе чизе мондан

ичро нашуда, ё ба итмом нарасида мондани кор.

1. — Зудтар бош, Гулфом, кор намонад.

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Кори колхоз монда истодааст...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

187. Аз кор мондан

1. аз кор бозистодан, бекор нишастан, кор накардан,
2. қобилияти кор карданро гум кардан; очиз, нотавон,
фартут шуда мондан, 3. аз ҳаракат бозистодан.

1. Барои вай шуда имрӯз аз чанд кор мондам.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. — Қанӣ, рафиқон, дору пошед, аз кор намонед.

Қ. Наимӣ «Ман бо шумо»

3. — Қлубро сохта тамом кунетон, ба ҳамаи комсомолхоят мукофот медиҳем... хуб, аз корат намон, духтарам.

С. Улуғзода «Навобод»

4. Акнун Бобораҳмату Ёдгорхола пир шуда, аз кор монда буданд.

«Маориф ва маданият»

5. Шашто уқои хурду калонам ба дасти падару модари мӯйсафеди аз кор мондаам нигоҳ карда мондаанд.

Р. Чалил «Гулрӯ»

6. Завод... аз кор монда будааст.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

7. Қ-аз он танки дигар ҳам аз кор монд,
Бишуд пора чархаш зи рафтор монд.

С. Чавҳаризода «Гулишани афрӯхта»

188. Аз кор монондан

ба кори касе халал расондан, касеро аз кори худ боздоштан.

Маро беҳуда аз корам намононед.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

189. Кор надоштан

кордор нашудан; парво надоштан, эътибор надодан.

1. Ман ба розӣ ва норизо шудани падару модарам
«кор надорам.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 1

2. Хоб кун, ба ман корат набошад. Ман боз андак
«кор дорам.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

3. — Фотимаи гарданшикаста-ку ба нобуд шудани
«чизҳои ман кор надорад, балки қасдан нобуд ва исрофи
«мекунад...

С. Айни «Дохунда»

190. Кори наку кардан аз пур
кардан аст

зиёдин таҷриба боиси хубии кор мешавад.

Дехотӣ деркори пухтакор аст. Кам менависад, аммо
«аксаран пухта менависад. Устод Айни як манзумаи ӯро
тақдир карда ба он бо зарбулмасали «кори наку кардан
аз пур кардан аст» баҳо дода буд.

*С. Улуғзода «Қаламкаш»
(«Тоҷикистони советӣ»)*

191. Кори намешудагӣ

кори бемаънӣ, беҳуда, бефоида, ғайри ҷолиби диқ-
қат.

— Вайрон мешавад, ин як кори намешудагӣ.

С. Саидмуродов ва И. Исмоилов «Тӯҳмат»

192. Кор нишон додан

қахрамонӣ кардан, кори фавқулоддае кардан; мар-
донагӣ, ҳиммат кардан.

1. — Писар, ҷавобан ба ҳамин гапҳои модаратон, пай-
таш ояд, як кор нишон диҳед, ки дар байни мардум дос-
тон шавад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Ду пулемёт, сад милтиқ ва сад шоф, ки дар дасти корфармоёни моҳир — аскарони сурх буданд, хеле кор нишон доданд.

С. Айнӣ «Дохунда»

193. Кори ношуданӣ (нашудагӣ) шуд

ходисаеро, ки ба рӯй додани он интизор набуд, рӯй дод, коре ки набояд мешуд, шуд.

1. Кори ношуданӣ шуд, хубаш акнун нақшаи дар пеши сардорон чӣ ҷавоб доданро кашидан лозим аст.

2. — Акнун кори нашудагӣ шуд, — гуфт Мирбадал ба даъватномаи Мамараҷаб ало-ало чашм андохта...

Ф. Ниёзӣ «Вафо» қ. 1

194. Кори нӯгиостинӣ

фиребгарӣ, қаллобӣ.

Маълумот ва дониш ба кас ҳатто дар корҳои «нӯгиостинӣ», дар корҳои нагмаю чаток ёрӣ медиҳад...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

195. Кор омад кардан

коре барор кардан, пеш рафтани раванқ ёфтани бахти касе тохтани.

1. Кори соҳиб (соҳиби хона — М. Ф.) рӯз аз рӯз омад мекард.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Эҳ, кор, ки камтар ноомад кард, дӯст ҳам ба кас душман мешудааст.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 11

3. Вале кори ӯ омад накард. Ҳамин ки хост аз дар барояд, қаровули гапнодаро иҷозатнома пурсид.

«Хорпуштак»

196. Ба кор омадан

1. Ниғ. Кор омадан, 2. фоидани чизе ба касе расидан, лозим шудан.

1. Акнун ман ба ту ҳадя мекунам, писари азиз, ягон вақт ба кор меояд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Дӯст ҳар вақт ба қор меояд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

197. Қор омадан

1. қобили истифода будан, дарқор шудан, фоидаи чизе, касе ба касе расидан, 2. чизе муфид, муносиб, лоиқу сазовор будан.

1. — Ин қор намеояд... — ин як ресмони пашми гӯсфандии пӯсида аст.

С. Айни «Фуломон»

2. — Дар зиндагӣ мо барин одамҳо ба ту қор меоем, фаҳмидӣ-мӣ.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

3. Ин трактор ҳам ба заминҳои қалон қор меомадааст.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

198. Корро пазондан (пухтан)

масъалаеро ҳал, як тараф қардан, ба як қарор омадан, маъқул қунондан.

1. «Аз тарафи худатон корро пазонетон».

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III

2. Пас аз он дар хонаи торик гапро ба Ҳамроҳбой ва қалоншавандагон маъқул қарда, корро мепазем...

С. Айни «Дохунда»

3. Ёдгор дирӯз аз писари оқсаққол шунида буд, ки Гулнорро ба писари Ҳамроҳбой номзад қарданианд, оқсаққол миёнаравӣ қарда, ин корро пухтааст.

С. Айни «Дохунда»

4. — Пеш аз он ки саллотон ба Балҷувон расанд, ман рафта Давлатмандбиро дида корро пухтам...

С. Айни «Дохунда»

5. Вале қор бо ин ҳам напухт,

С. Ғани «Табассум»

199. Кор панч

кор нағз, бекамбудй, бенуксон.

Ҳама корҳоямон панч.

С. Саидмуродов «Шўҳрати «Хорпуштак»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)

200. Корро пеш бурдан

давом додан; кореро равнак додан, рӯ ба тараққӣ овардан.

1. — Агарчи Давлатмандбӣ шаҳид шуд, ман метавонам, ки кори ӯро пеш барам...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Шамсия дид, ки бо зӯрӣ ва мукобилият коре карда наметавонад, маҷбур шуд, ки бо гирья ва зорӣ, бо тавалло ба модараш корро пеш барад.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

201. Корро пеш гирифтан

кореро кардан, ба ичрои коре шуруъ намудан.

Ба ҳеч вачҳ ба ин хоҳиши ман монеъ намешавад, балки худаш он корро пеш гирифта, ба ҷои падар ба ман саробонӣ мекунад.

Ҷ. Икромӣ «Лаҳзае ки дигар такрор нашуд» («Мзориф ва маданият»)

202. Кор пеш рафтан

тараққӣ кардан, равнак ёфтан, нағз шудан, рӯ ба хубӣ овардани кор.

1. Чун дар он ҷо кори ман пеш нарафт, маро ба мактаби духтаракона дод.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. I

2. Хату савдатро мебарорем, баъд забони русиро меомӯзем, баъд кор пеш рафтан мегирад.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

203. Қор пухта шуд.

кор бекаму кост шуд, кор нағз шуд.

1. Як бори дигар худаш нағз санчад, кор пухта шавад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

204. Кори равғанӣ (равғанин)

кори даромаднок, коре ки аз он даромади ғайриқонунӣ, иловагӣ ба даст медарояд.

Ба ин кас кори равғанӣ даркор будааст!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

205. Қор ранги дигар гирифт

тағйир ёфтани кор, дигар хел шудан, ба дигар шакл даромадани коре.

Ман рафтаму бо ҳамин аз кор умедро кандам. Аммо сардор ба ман дигар гап назад. Ӯ хеле серкор шуда буд. Баъди як ҳафта фаҳмидам, ки худӣ ӯ аз кор ронда шудааст. Роҳбари хозираамон омаданд. Қор ранги дигар гирифт.

«Тоҷикистони советӣ»

206. Аз кор рафтан

1. аз кор мондан, аз кор баромадан, 2. аз кор озод шудан, корро партофта рафтан.

— Пой муллобачаи сахрой ҳам, ки нозук набуданаш маълум аст, аз кор рафт,— гуфтам ман,— дар чиллаи зимистон, дар вақте ки як вачаб барф боридааст ва ба даруни кафши равандагон порчаҳои барф медароянд, пой шутур бошад ҳам, ба сармо тобоварӣ карда наметавонад.

С. Айни «Марги судхӯр»

207. Ба кор рафтан

истифода карда шудан, кор фармуда шудан.

1. — Не, ду дона (граната — М. Ф.) буд, ҳар дуяш ҳам ба кор рафт.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. Аммо агар ишқу муҳаббат ва рашк ба кор раванд, вай аз онҳо рӯ наметобад...

Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

3. Лекин худатон медонед, ки панду насихати хушк ба кор намеравад..

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

208. Корро расво кардан

кореро вайрон, бемаънӣ кардан.

Ин нашуд (зангири — М. Ф.), якбора чанги палид саршуда монда, ҳамаи корро расво кард.

«Тоҷикистони советӣ»

209. Қори сайёд барор гирад, шикор ба пой худ ба дом меояд

бахти касе тозад, қораш омад кардан мегирад.

— Дуруст,— гуфт раиси комиссия,— лекин шумо дар кадом деҳа будани хонаву ҷои инҳоро дар рӯйхат нанависондаед, мо инҳоро аз кучо ёфта ба даст медарорем?

— «Қори сайёд барор гирад, шикор ба пой худ ба дом меояд» гуфтаанд. Ба хушбахтии шумо инҳо «маъмурони озука, ғаллаи моро бо зӯр гирифтанд» гӯён ба пеши ман ба арз омаданд. Ман ки яроқ доштани онҳоро медонистам, даррав рӯйхат кунонда гирифтам ва худашонро ба идора монда омадам.

С. Айнӣ «Ғуломон»

210. Ба кор сар кардан

ба кор шурӯъ намудан; ба кор андохта шудан.

Агар машина ба кор сар кунад, камаш 10 қувваи коргарӣ кам мешавад.

«Тоҷикистони советӣ»

211. Аз кор сар набардоштан

ҳамеша бо кор андармон будан, машғули кор будан, бисёр кор кардан.

1. Аз қораш сар намебардошт.

К. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)

2. Барои вай кор бисъёр... Чунон кунам, ки вай аз кор сар бардошта натавонад.

Ч. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

212. Кори касеро саранҷом кардан

касеро несту нобуд кардан.

Агар обрӯи ман дар пеши чумхурият обрӯи он кас барин мебуд, кори даҳ Пулодро саранҷом мекардам.

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. 11

213. Корро сахт гирифтан

1. дар коре талаби зиёд гузоштан, сахтгирона рафтор кардан, ба ҳеч мусоҳилакорӣ роҳ надодан, 2. аз таҳти дил ба кор часпидан.

Комиссияи омадагӣ корро сахт гирифт,

214. Кор соз шуд

хуб, бенуксон шудани кор.

Ана, ба ҳамин мазмун якта актчаи ба чор кас маъқул мешудагӣ навишта монӣ, кор хеле соз мешавад.

«Тоҷикистони советӣ»

215. Кори касеро сохтан

Низ. Кори касеро тамом кардан.

Ӯ ба шарофати пирзода эътимод намуда, ба меҳмонии вай хоҳад омад. Он ҷо кори ӯро месозанд.

А. Лоҳутӣ «Саргузашти ман»
(«Шарқи сурх»)

216. Кори касе, чизеро тамом кардан (намудан)

1. масъалаи касеро ҳал кардан, кори касеро яктарафа кардан, 2. касеро нобуд кардан, куштан.

1. Хусусан фалокати порсола, ки бевосита ба сари хонаводаи Ҳасан омада буд, махсусан ӯро дар воҳима

андохта буд. Бинобар ин аз ғайри чашмдошт ба назар намудани 10—15 сари сиҳтелпақдор кори уро тамом кард.

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Уро миёнагир карда ҳар сеяшон аз се тарафаш бо яккакордхо ҳучум намуда, дар як ҳамла кори уро тамом намудаанд.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

3. Дид, ки Бозор бо ин қадар ба замин афтода намонд ва ба хизмати дари хонааш мӯхтоҷ нашуд, имсол мехоҳад кори вайро тамом кунад ва дасту пой вайро аз замину осмон канда ғуломи ҳалқабаргӯши худ гардонад.

С. Айнӣ «Дохунда»

4.— Натарс! Қори морро тамом кардам,— гӯён ҳам чунон аз думи мор бардошта аз дар беруи андохт.

С. Айнӣ «Дохунда»

217. Қори касе тамом шудан

1. кушта шудан, мурдан, ба қатл расидан, 2. беҳолу дармон шудан, 3. масъалаи касе ҳал шудан, кори касе яктарафа шудан.

Ба лаби даръеи Тӯфаланг омада бо аспӣ худ муаллақзанон дар қаъри об рафт ва кораш тамом шуд.

С. Айнӣ «Дохунда»

218. Қори касе танг будан

аҳволи касе бад будан, ба мушкилӣ афтодани кори касе.

Бой баромада дид, ки ба дасти Бозор чувол аст, донист, ки кори Бозор хеле танг аст.

С. Айнӣ «Дохунда»

219. Қор танг омадан

гирифтори сахтӣ, мушкилӣ шудан; ноилоҷ мондан, ноҷор шудан.

Вакте ки қор танг омад, аз дара ба дара, аз кӯҳ ба кӯҳ мегурехт.

«Тоҷикистони советӣ»

220. Кор фармудан

1. хизмат кунонидан, аз қувваи касе, чизе истифода кардан, 2. ба кор бурдан, чизеро истеъмол кардан.

1. Ин гуна хизматгорро бе музд, муддати дароз кор фармудан мумкин нест...

С. Айни «Дохунда»

2. Тӯрабек бошад, ҳоло ҳам падарам барин, Қӯра баринҳоро кор мефармояд.

Қ. Икромӣ «Шодӣ»

3. Ин аспҳоро талабида мегирифт ва кор мефармуд.

С. Айни «Ғуломон»

4. — Дар ҳамин чо ҳам муғамбирии ширинигиро кор фармудед-а, Ака Носир...

С. Айни «Ғуломон»

5. Чунки онҳо, ҳамин ки ба даст яроқ гирифтанд, онро пештар аз душманон ба муқобили худӣ подшоҳ кор мефармуданд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

221. Дар кори хайр ҳоҷати ҳеч истихора нест

кори хайрро бетавакқуф бояд кард, кореро, ки фондааш аён аст, набояд ба таъхир андохт.

1. «Саид Аҳмадхон ба тарафи дасти рости худ нигоҳ кард.— Таксир! гуфт қозӣ,— «дар кори хайр ҳоҷати ҳеч истихора нест» гуфтаанд, раъи олий айни савоб аст, ба фаҳми ман, бе ҳеч гуна машварат баҳодурони умароро ба иҷрои ин кор амр фармудан лозим аст».

С. Айни «Дохунда»

2. — «Дар кори хайр ҳоҷати ҳеч истихора нест» гуфтаанд. Охир вай сари набераи моро банд карда монда хотирчамъ гаштан мегирад-мӣ?

*Р. Чалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

222. Кор хобидан (хоб карда мондан)

истода мондани кор, аз ҳаракат мондани кор, қатъ ёфтани кор.

1. Чанд рӯз боз кораш хобида буд.

С. Айнӣ «Фуломон»

2. Аз ҳоло ду борони анча калон борид. Кор хобида монд.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

223. Корро хобондан

корро боздоштан, нигоҳ доштан.

1. Акнун корро хобониданд.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Ошноҳои пештараи падараш ба идораи милиция телефон карданд ва бо ҳамин корро хобониданд.

Ҷ Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

224. Корро хом кардан

кореро ҳартарафа фикр накарда ба чо овардан, кореро ноозмуда ба чо овардан.

— Шумо, муаллим, корро андак хом кардед. Яку якбора омадеду гуфтед: «Бархезед, ғаллакорон, водӣ меравем!»

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

225. Корро хоҳ хушк кунам, хоҳ тар

1. корро ё бенатиҷа ё банатиҷа ба анҷом расонидан, кореро бефоида ё бафоида тамом кардан, 2. кореро шитобкорона ба охир расондан.

Мир ҳар кори ишкелдорро ба ман мефармоянд ва хоҳ хушк кунам, хоҳ тар, кор надоранд, зеро як дараҷа дилшон ба ман пур шудааст...

С. Айнӣ «Дохунда»

226. Кори худро баробар кардан

кори худро ба анҷом расондан, муомилаи худро як-тарафа кардан.

1. — Хезед, зуд рафта бо мардум коратонро баробар кунед.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Исмоили ҷӯрабозу бадмаст чанд борҳо моли магазинро ҳам тороч карда буд, лекин ҷӣ мешуд, ки боз ба воситаи ёру ошноҳо корашро баробар мекард.

*А. Мусаввада «Гаҳворабахш»
(«Шарқи сурх»)*

227. Кори худро буд кардан

корро ба анҷом расонидан.

Моро ба дашт фиристодан меҳоҳад, ки ба воситаи ин мӯйсафеди лаккӣ кори худро буд карда гирад.

К. Носиров «Орият»

228. Кори худро доништа кардан

эҳтиёткорона рафтор кардан, фикр карда, хушёрона кореро ба ҷо овардан.

1. Бо бой коратро доништа кун...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Масалан, ба бемазаҳояш дар қатори ошқадую бодимчон нарх мондан лозим аст, он гоҳ коранда хушёр мешаваду соли оянда корашро доништа мекунад.

*А. Деҳотӣ «Оби лунда»
(«Тоҷикистони советӣ»)*

229. Кори худро рост намудан

кори худро соз, дуруст кардан.

Ба даргоҳи Мири Араб рӯй оварда озими вилояти Туркистон шуд, то ки бо ёрмандии он кас кори худро рост намояд.

*С. Айнӣ «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоъ»*

230. Кор хӯрчин

кор чаток, саргум.

1. Дар МТС-и Ҳисор ҳам кор хӯрчин,

«Хорпуштак»

2. Ин китоб болои китоб-ку! Корҳо бошанд хӯрчин...

*М. Миршакар «Мӯйсафеди серкор»
(«Пьесаҳои яқпардагӣ»)*

231. Кори чаппаю поскуно

кори беақлона, нодуруст, кори аз қонун берун.

Ҳамаи корҳои ин мардак чаппаю поскуно аст.

Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

232. Ба кор часпидан

аз паи коре шудан, паси кореро маҳкам гирифтан, ба-
рои иҷрои коре аз таҳти дил кӯшишу ғайрат қардан.

1. Қолхозчиён ба кор саҳт часпиданд...

«Тоҷикистони советӣ»

2. Чунки ӯ ҳаёл мекард, ки агар ба кори як кас ба-
ӯҳдагирифта ду кас часпад, он кор зудтар ва хубтар ан-
ҷом мепазирад.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

233. Кори шаб — хандаи рӯз

кори шабона пухта намешавад.

1. — Бисёр фикру ҳаёл нақун, писарам,— гуфт ака
Мирзо,— хоб кун, рӯз шавад, боз гап мезанем... кори шаб
— хандаи рӯз гуфтаанд.

Ҷ. Иқромӣ «Тори анкабут»

2. — Ба кор? эй шумо аҷоиб! Бобоҳоямон нағз ғуф-
таанд, ки кори шаб — хандаи рӯз!

*Ҷ. Иқромӣ «Ситора» («Пьесаҳои
драматурғони Тоҷикистон»)*

234. Қорро шикастан

корро вайрон кардан, ба қор халал, зарба расондан.
Ман подшоҳро қариб розӣ карда будам, лекин шумо
ба миёна даромада қорро шикастед.

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

235. Қори касе шудан

бемадор, лоғар шудан, нотавон гардидан.

1. — Ростӣ, фикри нонро дидан дарқор аст, бача ҳа-
мин рӯзи озод намак начашидааст, аз нон гуфта гирия
қардан қораш шуд.

С. Айни «Дохунда»

2. — Аз гушнагӣ қорам шуд,— ин лӯбиёҳоро даррав
ҷӯшон..,

С. Айни «Фуломон»

236. Қори касеро яктарафа қардан

1. масъалаи касеро ҳал намудан, 2. қуштан.

— Хонаамон сӯхт, ҳамин шаб қори инро яктарафа
накунем, пагоҳ қор тамом.

С. Саидмуродов «Раъно»

237. Қор яктарафа шуд

масъалае ҳал гардид, ба натиҷа анҷомидани қор.
— Хайр, зарар надорад,— гуфт командир,— қорат
зуд яктарафа мешавад,

С. Айни «Фуломон»

238. Қори касе ба касе ғалтидан

Ниг. Қор баромадан.

Ҳамон рӯзҳо қорам ба шумо ғалтида буд.

239. Қори ҳар кас нест

ҳар кас аз ӯҳдаи иҷрои ин қор намебарояд.

1. Ба мо, ғичдувониён, мақбул ва писанд шуда таво-
нистан қори ҳар кас нест.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV.

2. Ин тавр чои мувофиқро ёфтан кори ҳар кас не!

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

240. Кори... чунбондан

корро пеш бурдан.

Одами бисъёр надоштем. Қори сахроро ҳам базӯр мечунбондем...

С. Улуғзода «Навобод»

241. Кор чӯш задан

1. кор нағз пеш рафтан, 2. кор бисъёр будан, 3. бо хавасу мароқ ичро шудан.

Ҳамчунин дар участкаҳои дигари колхоз ҳам кор чӯш мезад.

К. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)

242. Кор чӯшидан

Ниг. Кор чӯш задан.

Дар Пои Остона ном корвонсарои Бухоро кор чӯшида буд...

С. Айнӣ «Ғуломон»

243. Корро чӯшонидан

корро ба ҳаракат овардан, корро ҳартарафа пеш бурдан, ба кор раванк додан; корро авҷ гирондан.

Вақте ки ин одам ба тариқи меҳмонӣ ба Бухоро омада, корро чӯшонид, ачаб нест, ки инҳо дар худи Бухоро маслиҳатро дар як ҷо монда бошанд ва дур нест, ки аз ҳукуматдорони Бухоро баъзе касони дигар ҳам бо инҳо як шуда бошанд.

С. Айнӣ «Дохунди»

КОРАМ

244. Корам ба кал афтод, кал ҳам ба ноз афтод

дар кори касе гирех афтодан, дар ичрои коре ба мамониатҳо гирифтोर гардидан, дар осон намудани мушкилӣ аз тарафи касе ёрӣ надидан, барои коре ба касе мурочиат карда аз вай ёрӣ надидан.

— Хезед,— гуфт Зайнаб,— рафта бибихалифаро гӯед. Ахволаш ганда шуда истодааст-ку...

— Ошашонро хӯрда, баъд меомадаанд, «корам ба кал афтод, кал ҳам ба ноз афтод»,

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

КОРАТОН

245. Коратон набошад

1. парво накунед; хотирчамъ бошед, 2. кордор набошед.

1. — Коратон набошад, худо хоҳад, Сафарам аз ҷанг саломат баргардад, худам ба хостгорӣ меравам...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. — Ту олим шавӣ, бас аст,— гуфт Тоҷӣ оташинона,— ба ман корат набошад.

М. Шарқӣ «Ёру ҷӯраҳо»

3. Ту чӣ хӯрок намехӯрӣ?

— Ба ман коратон набошад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

4. Ту дувоздаҳ сӯм гуфтан гир, ба он тарафаш корат набошад.

П. Толис «Тобистон»

КОРД

246. Корди касе (ба) болои (рӯи) равған (будан)

нағз пеш рафтан, равнақ ёфтан, омад кардан, фондаманд будани кори касе, даромадҳои ғайриқонунӣ доштан.

1. — Агар тирамоҳ хуб ояд, имсол кордамон ҳатман болои равған аст!

«Тоҷикистони советӣ»

2. Диданд, ки тафтишчиён одамони худиянд корашон омад мекунаду кордашон ҳам болои равған аст, ин дафъа даст ба моли колхозчиёни кирмакпарвар андохтанд.

«Хорпуштак»

3. — Як америкоипарастии ҳоло кордаш ба рӯи равшан, аз рӯи эҳтиёт, маъзурам, исми ӯро зикр нахоҳам кард,— коҳ-коҳ хандид Чавод,— дах рӯз аст, ки моро кор мефармояд.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

247. Корд ба устухон расидан

Низ. Кор ба чон ва корд ба устухон расидан.

Лекин акнун, ки корд ба устухонам расиду косаи сабр лабрез шуд, забонам сӯзад ҳам, ба шумо ҳасрат мекунам.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

248. Корд дастаи худаширо намебурад

ҳеч кас ба зарари худ ва наздиконаш кор намекунад, худро озор намедиҳад.

— Даъво карда кучо меравӣ? — гуфт Пирак,— ба пеши қозӣ? Ба пеши ҳоким? Эӣ, аҷаб содда будай ту, Хоркаш! Корд дастаи худаширо намебурад, қозӣ бои қишлоқро барои Садафи ту шуда ба ҷавобгарӣ намекашад, хотирчамъ бош!

*Ҷ. Икромӣ «Ҳикматбобо»
(«Шарқи сурх»)*

249. Корд ёбад, маро (ҳамдигарро) намеёбад

душмани қаттоли ман аст, маро дида наметавонад, омодаи маҳв кардани ман мебошад.

1. — Ҳоли ҳозир-ку ҳеч гап нест. Ҷаро хавотир шуда худатонро хафа мекунед, ако?

— Чӣ хел хафа нашавам? — гуфт Қодир оби дидагонашро пок карда истода,— медонӣ, ки элликбошӣ корд ёбад, маро намеёбад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Дар байни Холбӯта ва ин юзбошӣ хеле вақт ин тараф зимнан амалтарошӣ мерафт. Онҳо «корд ёбанд, ҳамдигарро намеёбанд». Холбӯта вайро кайҳо нест карда мефиристу аммо метарсид.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

250. Корд занед, хунаш намебарояд

ниҳоят хашмгин, асабонӣ аст.

Ҳозир ба ӯ гап назанед, вай ҳоло чунон аст, ки корд занед, хунаш намебарояд.

251. Корд кашидан

бо корд ба касе ҳамла кардан.

— Ҳой ту, каллаварам, чӣ номаъқулӣ мекуни? Ба муаллима корд мекаши? Циннӣ-ку нашудай?

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

252. Ба корд омадан

1. куштанбоб шудан, 2. ҷонвареро пештар аз ҳаром мурданаш куштан.

— Кушта хӯрдагед?

— Не, бисмилло ки ба корд омад, баъд (гӯсфандро — М. Ф.) куштем.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

КОРДОР

253. Кордор будан

ба кори касе мудохила кардан, касеро ба ҳоли худ нагузоштан.

1. — Ба ҷое гурехтан даркор аст, ки касе дар он ҷо маро дунболагирӣ накунад ва касе ба ман кордор набошад...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Аз ман ранҷӣ ҳам майлаш, аммо маро ба ҳоли худ гузор, ба ман кордор набош...

Ғ. Абдулло «Шери занҷиршикан»

254. Кордор шудан

даҳолат кардан.

1. — Агар ба ҳоли худам монанд, бад нест,— гуфт соҳибхона,— ба кас кордор намешавам, бечорагӣ карда зиндагӣ мекунам.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. II

2. «Ту як одами камбағал, бояд аз паси бечорагии худ шуда, ба онҳо кордор нашавӣ».

Ҳ Назаров «Дар ҷустуҷӯи Қарим-Девона»

3. — Чаро ғузапояро бо трактор решаков намекунед?..
— Кордор нашавед, ошно, аз роҳатон намонед?

С. Улуғзода «Навобод»

КОРЕ

255. Коре карда

илоче карда, ба ҳар роҳ бошад.

1. — Коре карда аз ин чанг дар пеши аҳли маҳаллаю қишлоқи худ забонкӯтоҳ нашуда, бо рӯи сурху болодас-тӣ баргардем, аз ин дида давлати калон нест.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. — Агар ярадор нашуда бошад-ку, коре карда ба соҳил мерасад.

С. Улуғзода «Дар оташ»

КОСА

256. Коса ба лаби кӯза расидан

1. тоқат тоқ шудан, 2. кор ба нохушӣ расидан.

1. Дар кӯча ва бозорҳо бо андак гап мочаро ва хар-хаша хестан мегирад. Дар бисёр оилаҳо ҳам, чунон ки мегӯянд, ҳамин ки коса ба лаби кӯза расид, чанҷол ва ғурбат сар мешавад.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

2. Лекин «косаи Ҳусайн Бойқаро ба лаби кӯза расида буд» — дигар дар ин исрофоти вай хазинаи давлат кифоя намекардагӣ шуда буд.

С. Айнӣ «Алишер Навоӣ»

3. Баъди гузаштани як муддати дигар дар байни зану шавҳари ҷавон дилхунукӣ сар шудан гирифт: коса ба лаби кӯза расид, дар хона оташи мочаро баланд мешуд.

«Хорпуштак»

257. Косаи бар рӯи об

ноустувор, пурхатар, вазъяти дилпурнашаванда.

--- Аҳволи мо косаи бар рӯи об аст. Намедонам оқибат чӣ мешуда бошад?

*С. Айнӣ «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоъ»*

258. Дар коса бошад, ба қошук мебарояд

агар дар бисот, ботин чизе бошад, аз он ягон намунае зоҳир мегардад.

— Инциқӣ накунед. Дар коса бошад, ба қошук мебарояд. Пахта гӯсола нест, ки ресмонро канда, аз майдон гурехта равад.

С. Ғанӣ «Табассум»

259. Қоса кучо монам шудан

1. бетоқат шудан, 2. саросема шудан, дасту по гумкардан,

Баробари аз дар даромадани Мастурахола, Муслима тамоман «қоса кучо монам» шуда, худро халос кардани шуд,

«Маориф ва маданият»

260. Қосаву нимкоса

Ниг. Зери коса нимкоса.

Ба чашмаш шуд аён костюми дилхоҳ

Набуд аз қосаву нимкоса огоҳ.

А. Аминзода «Шеърҳо»

261. Косаи сабри касе лабрес будан

сабру тоқати касе намондан, тоқати касе тоқ шудан.

Қосаи сабри мо, ки лабрес аст,

Ғазаби мо чу теғи дамтез аст.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

262. Косаи сабри касеро лабрес кардан (намудан)

сабру тоқати касеро бо интиҳо расондан, дигар ба сабру тоқат чой намондан.

1. Зулму ситами босмачиён аз ҳад гузашта ва косаи сабри халқро лабрес карда буд.

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

2. Маълум буд, ки кофту кови одамон ягон асаре аз Бароти Гов ва паҳнкунандагони «эълонномаҳо» пайдо намекард ва ин бошад косаи сабри Салимбойро пинҳонӣ лабрес менамуд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

263. Косаи сабр лабрес шудан

1. сабру тоқат намондан, 2. ба танг омадан.

Туро баъди бисъёр сабру сукут,
Кунун косаи сабр лабрес шуд.

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озо»

2. Ҳақорату дашномҳои қабеҳи ӯ боиси он шуданд, ки косаи сабри Ҳалим низ лабрес шуд...

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

264. Ба косаи оши касе мағас пошидан

Ниг. Ба оши касе мағас шудан.

Ба ҳамин тариқа ӯ ба боғи худ омада «кори мирӣ Қурайшро лат дода «дар ин зимн» ба косаи оши Ғиёссуддин Муҳаммад мағас пошидааст.

*С. Айни «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоеъ»*

265. Косаи чӣ кунамро ба даст гирифтан

1. бетоқат шудан, 2. ҳайрону саргардон шудан.

Аз нав косаи «чӣ кунам?»-ро ба даст гирифта, ба Боку ва Ҳаштархон рафтани шудем.

*Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

266. Қосаи ҳамсоя ду по дорад

ба оши ҳамсоя бояд ош гардонд.

— Ҳамсоямон як коса ош фиристодаанд, ҳамонро хӯред.

— Бисъёр нағз, лекин фаромӯш накунед, ки косаи ҳамсоя ду по дорад.

КОСАЛЕСӢ

267. Косалесӣ кардан

хушомадгӯӣ, лаганбардорӣ, чоплусӣ кардан, тамал-луқ гуфтан.

— Ҳамон Аҳмадбой буд, ки ба ин Давронбойҳо косалесӣ карда, дар панаҳи ӯ моли мардумро хӯрда рӯз мегузаридаанд...

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

КОФТАН

268. Аз кофтаи кафи поям варам кард

бисъёр кофтам, кофта-кофта кӯфта шудам.

— Рафиқ Баротов, шумо кани? Аз кофтаи кафи поям варам кард-ку?

Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)

КОШ

269. Чизеро ба кошу кӯки хона дармон кардан

чизеро ба эҳтиёҷоти рӯзгор, лавозимоти хона сарф кардан.

Гап дар ин ҷо, ки ӯ тӯппӣ дӯхта фурухта, ба кошу кӯки хона дармон мекард.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

КОҲ (КАХ)

270. Коҳ (каҳи) касеро бод кардан

1. касеро сарзаниш, танқид кардан, 2. сирри касеро ошкор кардан, 3. ба касе мувофиқи гуноҳаш ҷазо додан.

1. Айби ин гунаҳкорони бегуноҳ ҳамин будааст, ки ҳеле одамони кунҷков будаанду калонони колхозро рӯйхотир накарда, коҳи онҳоро дар ҳама ҷо бод карда мегаштаанд,

«Хорпуштак»

2. Органҳои тафтишотӣ бошанд, ҳанӯз коҳи қаллобии ин торочгарони молу мулки давлатро бод накарда истодаанд.

«Хорпуштак»

КУЛОЛ

271. Кулол дар мундӣ об меҳӯрад

аҳли касб аз чизи сохтаи худ бебаҳра аст.

1. Ин воқеаро шунида, машкоб захрхандае карда гуфт, ки «кулол дар мундӣ об меҳӯрад» мегӯянд, рост аст, зеро ки худам машкобӣ карда, ҳамаро аз об шодоб кунам ҳам, дастам нарасид, ки ба хонаи худам як машк об биёрам.

Ҷ Икромӣ «Духтари оташ»

2. Чуноне ки дар зарбулмасали он замон гуфта мешуд: «кулол дар мундӣ об меҳӯраду бофанда кафангадо» хонаи ӯ ҳатто аз чизу чораҳое ҳам, ки худӣ ӯ месохт, таъмин набуд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

КУЛҶХ

272. Кулӯх барин

беҳис, дилсард.

Ин йигитҳо чаро ин қадар кулӯх барин?

М. Сайфиддинов «Ду ҳусну ду ишқ»
(«Занони Тоҷикистон»)

273. Аз кулӯх оташ (алав) паридан

бар хилофи интизор аз каси ноӯҳдабарое кори хубе сар задан ё сухане гуфта шудан.

1. Ман қарор додам, ки як нафар муаллим гирифта, машғули хондан шавам. Аъзоёни правления «аз кулӯх оташ парид» гуфтани шуда ба ҳамдигар нигоҳ карданд.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Аҳмад барои ба кор даромадан, таги дари кабинети ӯро охурча карда бошад ҳам, аммо аз кулӯх оташ париду аз вай не.

«Хорпуштак»

3. — Духтарҳо! Ба хона равем ҳам мешавад.
— Уҳ, аз кулӯҳ ҳам алов парид!

*С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

КУНАД

274. Кунад ҳамчинс бо ҳамчинс парвоз,

1. ҳар як табақа бо табақаи худ меомезад, бо ҳамзодони худ созиш мекунад, 2. ҳар кас бо мувофиқи худ ҷӯр мешавад.

Бозор пештар як деҳқони ба худаш осуда бошад ҳам, ҳоло «бо шарофати бой» камбағал ва афтода шуда мондааст, агар вай ақл медошт, бо ману ту барин камбағалон маслиҳат мекард. Азизон «кунад ҳамчинс бо ҳамчинс парвоз, кабу́тар бо кабу́тар, қоз бо қоз» гуфтаанд.

С. Айни «Дохунда»

КУНДА

275. Аз кунда (чӯб) параха паридан

1. аз одами зихна чизе рӯендан, 2. аз касе ба касе чизи камарзише расидан, аз тарафи касе ба касе илтифоти ночиз шудан, 3. аз меҳнати бисъёр даромади кам гирифтан.

1. Аммо амакатон, баъди рафтани онҳо, гуфтанд, ки «Чӣ мегӯӣ, зан, ки бахти мо лаб зада, аз кунда параха парида истодаасту домулло боғи дар лаби соӣ будагиашонро ба мо инъом карданд. Ба бадали боғ ман ба домулло як шуққа хат нависонда медиҳам, ки ин боғ аз қадимулайём аз они худи ман аст»...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 11

2. Агар аз чӯб параха парадӯ ба Махсуми бистучорсола чора диданӣ шаванд, ба фикри шумо, хонандагони мӯҳтарам, чӣ ҳел чора мувофиқ аст?

«Маориф ва маданият»

276. Аз кунда параха паррондан

аз каси хасис ягон чиз рӯендан, як чизи беарзишро ба даст овардан, бо мушкилӣ чизе аз касе рӯендан.

Даромаде ки аз як таноб замини ачирикзори аз падари Рустам мерос мондагӣ ба даст медаромад, рӯзгори яксоларо таъмин карда наметавонист. Ҳанӯз баҳор нарасида зану шӯй ба дари бойҳои қишлоқ гардани худро қач карда мерафтанд. Рустам ба молу ҳоли онҳо нигоҳубин кунад, Саодатбибӣ чомашӯй, хамиркунӣ, нонпазӣ, рӯбучини онҳоро карда, «аз кунда параха мепарронданд».

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

КУРТА

277. Ба курта (пӯстин)-и касе кайк даромадан

бетоқат, беқарор шудан, масъулияти ягон кори кардан худро ҳис карда ба ташвиш афтодан.

— Чӣ, магар имрӯз ба куртаи немис кайк даромадааст? Ҳар рӯз ин хел набуд-ку?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

278. Курта-курта гӯшт гирифтани

ниҳоят хурсанд, фараҳманд шудан.

1. Подшоҳро аз тахташ зада фаровардем гуфта курта-курта гӯшт гирифтани.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Аз муваффақияти худ шод гашта курта-курта гӯшт мегирифтани.

Ҷ. Икромӣ «Шсдӣ»

3. Аз тараб курта-курта гӯшт гирифтани,
Қард лабхандҳои ширине.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

279. Аз касе курта (чома)-е пештар (зиёдтар) даррондан

нисбат ба касе дар синну сол калон будан, таҷриба-ноктар, кордонтар будан.

1. — Ба гапи касе ки аз худат як курта пештар даррондааст, оташин нашав.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. Ба ҳар ҳол ман аз ҳамаи шумоён як курта пештар дарронда, мӯямро дар хизмати халк сафед кардаам.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

3. — Гап ин-дия,— гуфт Нормурод фаҳрида,— агар сухани касеро, ки аз худат як курта пештар даррондааст, гӯш диҳӣ ва ба насихатҳои ӯ амал кунӣ, албатта, одам мешавӣ.

С. Айни «Ғуломон»

4. Ҳар чи бошад ҳам, дар касби муаллимӣ аз ту дида як-ду курта зиёдтар даррондааст.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

5. Ман аз Аъзам чанд чомаро пештар дарронда бошаму вай ба ман ҳамин гапро зада шинад!..

С. Улуғзода «Навобод»

280. Ба куртаи худ нағунчидан

Низ. Курта-курта гӯшт гирифтанд.

Қампир ва Дилбар аз хурсандӣ ба курташон наме-гунчиданд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

КУШОДА

281. Кушода шудани бахт

Низ. Бахти касе кушода шудан.

Падарам аз хешовандонаш домодшаванда ёфт нашуданаширо сабаби кушода нашудани бахти ман нишон дода, ба ӯ узр мегуфт.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

282. Кушода шудани иштиҳо

Низ. Иштиҳо кушода шудан.

Барои кушода шудани иштиҳои ман монанди шумо ҳамтабақ даркор аст.

С. Айни «Марги судхӯр»

283. Кушода шудани фикр (зеҳн)

инкишофу тараққии фикр, васеъ шудани доираи назар, ҷаҳонбинӣ.

1. Аммо аҳамияти иҷтимоӣ ва адабии асарҳои Аҳмад-маҳдум ва таъсири онҳо ба кушода шудани фикри насли нави он замон дар қисми чорӯми «Ёддоштҳо» ҳақад омад.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III

2. Ҳисоби абҷадро ба ман ёд дода, ба кушода шудани зеҳнам сабаб шуд...

С. Айни «Мухтасар тарҷумани ҳоли худам»

КУШОИШ

284. Кушоиши қор

Ниг. Омади қор.

— Хуб, кушоиши қор! — гуфт Ҳоҷиумар ва каланди нахустин бар замин зад. Қор сар шуд.

С. Улуғзода «Навобод»

285. Кушоиш рӯй додан

бартараф шудани монеаи таҳқиқ дар пеши қор, омад қардани қор.

Дар қорҳоям ҳам кушоиш рӯй медиҳад.

С. Айни «Дохунда»

КУШТАН

286. Ба куштан рафтан

кушта шудан, ба қатл расидан.

Доништа бошед, ки агар ҳар кадоми шумо ҳаракати бечо кунед ва ё гапи пасту баланд занед, бе пурсиш ба куштан меравед.

С. Айни «Дохунда»

КУЧО

287. ...Кучою... кучо

1. будани фарқи қалон дар байни ду кас ё ду чиз,
2. аз чизе тамоман беҳабар, дур будан.

1. — Раис, беҳуда дилтанг нашавед, Мансуров кучою шумо кучо.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. — Ту андак хаёлпарастнамо барин менамой. Медонӣ, сой дар кучову биёбон дар кучо?

Р. Чалил «Субҳи сахро»
(«Шарқи сурх»)

288. Ба кучо по мондани худро доништан

аз кори мекардагии худ ба хубӣ огоҳ будан, бо эҳтиёт будан.

— Медонистагитонро кунед. Аммо ман ба кучо по монданамо медонам.

Р. Чалил «Шӯроб»

КУЧОЕ

289. Кучое набошад

дар ҳама ҷо.

Ба фикри ман, кучое набошад меҳнати ҳалол одамро ба рӯи об мебарорад.

«Тоҷикистони советӣ»

КУЧОЯ

290. Кучоя гапаш

кори нораво; кори шуданаш номумкин.

Келини дари хона мактаб рафта, худаша ба одамҳо нишон дода мегардад? Ин кучоя гапаш?

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

КУЧОҶО

291. Аз кучоҷо даромад кардан

барои изҳори мақсади асосӣ суҳанро аз дур сар кардан, бо муқаддимаи дароз изҳори мақсад намудан.

Салимбой бо узрҳои аз кучоҷо даромад мекард...

Р. Чалил «Одамони ҷовид», ҷ. II

КӢ

292. Кӣ кашад ҷабру ҷафо, кӣ кунад кайфу сафо

меҳнат, азобу машаққатро касе кунаду роҳати онро каси дигар бинад.

1. — Ана, Саркор, ба муродатон расидед. Гиред, шипанг аз они шумо. Кӣ кашад ҷабру ҷафо, кӣ кунад кайфу сафо.

«Занони Тоҷикистон»

2. Охир ин давлат ба осонӣ ба даст надаромадааст.
«Кӣ кашад ҷабру ҷафо, кӣ кунад кайфу сафо».

Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)

293. Кӣ мондааст

нораво, нолонк, номуносиб, ба ту чӣ мезебад, ба ту кӣ рухсат додааст, туро ба ин кор чӣ кор?

1. Аммо ба мактабхонии ман қатъиян муқобил буд ва бо хандаю истехзо «Ба ту барин یتимча мактабхониро кӣ мондааст» — меғуфт.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавонии мо»

2. Ба вай кӣ мондааст дахонкалониро!

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

3. Ба мобайни кори калонҳо даромаданро ба ту кӣ мондааст!

Ф. Муҳаммадиев «Савдои умр»
(«Шарқи сурх»)

294. Кӣ шеру кӣ рӯбоҳ

1. кӣ зӯру кӣ нотавон, кӣ ғолибу кӣ мағлуб, 2. кӣ ростқавлу кӣ дурӯғгӯй.

— Ҳм, Иброҳимпиён дар майнӯшӣ ба сояи ман таъзим кунад. Қанӣ мебинем кӣ шеру кӣ рӯбоҳ. Вай бо пиёла нӯшад, ман бо шакоса менӯшам.

«Хорпуштак»

КУЗА

295. Кӯза на ҳамеша аз об ношикаста мебарояд

Ниг. Кӯза ҳар бор аз об дуруст намебарояд.

— Эй ҷӯра, ин коратро дигар нақун, магар намедонӣ, ки «кӯза на ҳамеша аз об ношикаста мебарояд» гуфтаанд.

296. Кӯзаи нав, оби хунук

1. ҳар чиз дар вақти наву тозагиаш хуб аст, 2. ҳар одам дар аввали сар кардани коре нағз кор мекунад.

1. — Сардори нав рӯзҳои якӯм хоб рафта наметавонад. Ин аз қадим маълум,— гуфт ҳисобчи бо оҳанги пичингомезона ва зери лаб илова намуд: — «кӯзаи нав оби хунук» гуфтаанд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

2. Кӯзаи наву оби хунук гуфтагӣ барин дар аввалҳо вай нағз кор кард.

«Хорпуштак»

297. Кӯза ҳар бор аз об дуруст намебарояд

1. кор ҳамеша як ранг намешавад, 2. кирдори носазо ягон рӯз ба чазо мерасад, 3. дар хуши нохуши ҳам мешавад.

У сар то пой пурарақи харро аз назар гузаронида:

— Қори харро кардед-ку, мулло! — гуфт.

— Ман харро то сари пул бардошта омадам, вай ниҳоят аз он ҷо то ин ҷо бардошта овард. Ҳолӣ дар вай ҳаққи ман бисёр аст,— гуфтам ман дар ҷавоб.

— «Кӯза ҳар бор аз об дуруст намебарояд»,— гуфт харкори дигар ба ӯ,— зудтар хунук кун, ки ба кири гашта бозор тайёр шавад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

КҶК

298. Кӯки чашм канда шудан

сахт интизорӣ кашидан, чашм чор шудан.

— Омадед? Кӯки чашмонам канда шуд.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

КҶР

299. Кӯр асояшро як бор гум мекунад

кас як бор фиреб меҳӯрад, кас як бор сахву хато мекунад.

1. — Боз ҳам меғӯям,— гуфт оксаққол,— мардикоргири мононда шудааст, хона ба хонаи худ равед!

— «Кӯр асояшро як бор гум мекунад!» — хеле аз дур боз як овози дигаре баромад,— агар фуқароро фиреб намедодагӣ бошед, марҳамат карда, аз ҳоким хати халосӣ

гирифта бароед ва ба мо нишон диҳед, ана чон халос, хона ба хона меравем.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. — Алексей, хӯш, исто, ки дигар ба боғи деҳқон на-
меравай (ӯ ба он чо барои мевадӯздӣ рафта буд—М. Ф.)?

— Не, рафиқ командир. Кӯр асояшро як бор гум ме-
кунад.

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»

3. — Баро, ман ҳазл кардам. Аҳрор дӯсти ман аст,
наход ки ман ба ту хиёнат кунам. Баро!

Меҳрбону аз дарун гуфт, ки: — «Кӯр асояшро як
бор гум мекунад», намебароям.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

300. Кӯр чӣ меҳоҳад? — Ду дидаи бино

чизе ки барои касе айни муддао ва матлаб бошад.

— Чанд соати дигар фурсат дорам, агар хоста бо-
шед, киштҳои дигари колхозиро ман нишон диҳам. До-
хунда ва Гулнор: «Кӯр чӣ меҳоҳад? — Ду дидаи бино!»
гуён ин таклифи пирамардро хуш қабул карданд.

С. Айни «Дохунда»

301. Кӯр шилпукро айб кардааст

айби худро надида, ба каси дигар айб мемонад, ги-
ребони худро бӯй накарда, ба касе айб мегирад.

Саида бо диққат ба рӯи Демьянов нигоҳ карда:

«Кӯр шилпукро айб кардааст!» — гуфт, — ту аввал би-
нии сиёҳи худро тоза кун!

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

302. Кӯр шуда

1. ба азобу укубат гирифтोर шуда, 2. маҷбур шуда,
ноилоҷ монда, 3. хоҳу нохоҳ.

— Хотирчамъ бошед: аввал он ки худашро ба даст
медарорам, агар гурезад, як-ду нафар аҳолии дараро

дастгир карда оварда ба зинхона меандозам, ки дигарон кўр шуда гунаҳкорро бо дасти худ оварда месупоранд...

С. Айни «Дохунда»

КЎРНАМАКӢ

303. Кўрнамакӣ кардан

поси намак накардан, ба нағзӣ бадӣ кардан, нағзии касеро фаромӯш кардан.

1. — Кўрнамакӣ карда ҳақорат мадеҳ,— гуфт Исо-миддин,— инҳо аҳмақ бошанд ҳам, ману туро ҳаминҳо сер мекунанд...

С. Айни «Дохунда»

2. Балки аз тарси гуруснагӣ яроқхоро ғундошта, дасту поямонро худамон ба душман баста диҳем? Нолаи модарон, гирьяи кӯдакон, қаҳру ғазаби падаронро фаромӯш карда, дар назди Ватан кўрнамакӣ кунем?

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тўфон»

КЎРПА

304. Ба кўрпа (чоғаҳ) нигоҳ карда пой дароз кардан

имконият, шароитро ба ҳисоб гирифта ба коре шуруъ намудан, бо фикру мулоҳиза кор кардан.

1. — Мову шумо,— гуфт ӯ, чин бар чабин кашида,— бояд ба кўрпаамон нигоҳ карда пой дароз кунем. Бе туфлии амиркон ҳам зиндагонӣ кардан мумкин.

*Р. Амонов «Зиндагӣ»
(«Шарқи сурх»)*

2. Ин, мегӯяд раис, ҳоло ҳозир ташвиши барзиёдатӣ, якбора мегӯяд даҳ панчаро ба даҳон андохтан мумкин нест. «Ба чоғаҳ нигоҳ карда пой дароз кардан даркор» будааст.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. II

КЎТОҲ

305. Кўтоҳ фикр кардан

дурро наандешидан, чизеро ҳартарафа мулоҳиза накардан.

— Шумо бисъер кўтоҳ фикр мекунед.

С. Айни «Ғуломон»

КУТОҲӢ**306. Аз касе кӯтоҳӣ гузаштан**

аз тарафи касе камбудие содир шудан.

1. Боровиков танқидро ҳаққонӣ ҳисоб карда, ба кӯтоҳии аз худааш гузашта иқрор шуд...

С. Улуғзода «Навобод»

2. — Худааш чӣ гап? Аз ман чӣ кӯтоҳӣ гузашта бошад? — барин фикрҳо ба майнааш меомаданд.

*Ҳ. Карим «Гулбону»
(«Шарқи сурх»)*

307. Кӯтоҳӣ накардан

чизеро дарег надоштан; ба ҳар кор муҳайё будан.

1. «Монанди меҳмонони қадршиносии қоидадон ҳеҷ кӯтоҳӣ намекардам».

*С. Айни «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоеъ»*

2. Мо, ки ҷои хоб ва бистар надорем, лекин аз он чи ки ба роҳатии онҳо аз дастамон меояд, бояд кӯтоҳӣ накунем.

*А. Ҳамидӣ «Машғали ҷовидон»
(«Шарқи сурх»)*

308. Кӯтоҳӣ сар задан

аз тарафи касе хатое, камбудие рӯй додан.

Агар баногоҳ кӯтоҳие аз Одина сар мезад... Арбоб рӯзи равшанро ба чашми ин бечора шаби торик мекард.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

КУЧА**309. Ба кӯчае афтидан**

ба савдои ягон чизе, коре афтодан.

Ё магар ин бача ба ишқи духтаре гирифта аст ва аз аламу нотавонӣ ба ҳамин кӯчаҳо афтодааст?

*Ҷ. Иқромӣ «Ғусса»
(«Шарқи сурх»)*

310. Ба кӯчаи бадӣ афтидан

ба роҳи бад рафтан, аз нормаи ахлоқи ҷамъияти баромадан.

1. — Агар ба ягон кас «ту одами ганда» гуфта чақидан гиред, ночор ба кӯчаи бадӣ афтода меравад.

С. Айни «Ғуломон»

2. — Барои чӣ шумо ба кӯчаи бад афтодед? — пурсид Мунаввара...

— Кадом кӯчаи бад?

— Маст шуда гаштан, падару модар ва ёру дӯстхоро ба ташвиш андохтан, бекорӣ ва танбалӣ чӣ маъно дорад?

*Ҷ. Икромӣ «Ғусса»
(«Шарқи сурх»)*

311. Аз кӯчаи... нагузаштан

1. ноаҳл будан, 2. беҳабар будан.

1. — Ӯ бошад як сагест, ки аз кӯчаи одамгарӣ нагузаштааст.

С. Айни «Ғуломон»

2. — Монед-е, ман аз кӯчаи ин хел корҳо нагузаштаам, чӣ будани ташвиқотатонро ҳам намедонам.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

3. Ӯро шахси аз кӯчаи санъат нагузашта номид.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

312. Дар кӯча мондан

бекас мондан, танҳо, бесоҳиб бе хонаву ҷой мондан.
— Духтарам якка-ягона-я. Дар кӯча монда буд-мӣ?

313. Ба кӯчаи сарбаста афтодан (даромадан)

ба вазъияти баде афтидан, ба душвории сахте дучор шудан, ноилоҷ шуда мондан.

1. Ба кадом кӯчаҳои сарбаста афтод, кадом шайтони лаънатӣ ӯро ба ин кӯчаҳо тела дод, ҳеҷ сарфаҳм наме-рафт.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2. Ба кӯчаи сарбаста даромада монд, чӣ бояд кард?

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

КҶҲ

314. Кӯҳ ба кӯҳ намерасад, одам ба одам мерасад

Ниг. Одам ба одам мерасад, кӯҳ ба кӯҳ намерасад.

1. Омада-омада боз баъд аз даҳ сол вохӯрдем. Мақоли халқ дуруст мегӯяд, ки «кӯҳ ба кӯҳ намерасад, одам ба одам мерасад».

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2. «Кӯҳ ба кӯҳ намерасаду одам ба одам мерасад» гуфтагӣ барин имрӯз чунин иттифоқ афтод, ки ҳамдигарро дар шаҳри Советобод, дар назди идораи Гороно дида монданд.

«Хорҷиштак»

315. Кӯхро (зада) талқон кардан

1. корнамоӣ кардан, ғайрат нишон додан, 2. тавоно, зӯрманд будан, аз ӯҳдаи ҳар гуна кори вазнин баромадан.

1. — Ғайрати ҷавонӣ ҷӯш занад, кӯхро талқон мекунад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Чунон боқувват буданд, ки эҳтимол ибораи «кӯхро занад талқон мекунад» дар ҳаққи ҳаминҳо гуфта шуда бошад.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

Л

ЛАБ

1. Лаб ба гап кушодан

гап, ҳарф задан.

То вақти баргашта омадани сайёҳ лаб ба гап накушод.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Лаб ба лаб

пур, мамлӯ.

1. Зеро ки як рӯз пеш аз ин ба ҳавз об сар дода, онро лаб ба лаб карда буданд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

2. Кӯҳсораш лаб ба лаб аз кони тиллову гуҳар
Соҳтмонҳояш пур аз мавчи суруди коргар.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

3. Лаб ба лаб нарасидан

тез гап задан.

Тундтар гашта модар аз гапи ман
Лаб ба лаб нарасида сад гап зад.

*М. Турсунзода «Дар кишвари тоҷик»
(«Шарқи сурх»)*

4. Лаб ба чизе нарафтан

рағбат ва хоҳиши чизеро надоштан.

1. Дар муддати ин даҳ рӯз Фирӯза аз ғаму ғусса лабаш ба ханда намерафтагӣ шуда монда буд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

2. — Акнун забони одами мусулмон ба гап ва лабаш ба ханда чӣ гуна меравад? — гуфт Абдурахимбой.

С. Айнӣ «Ғиломон»

5. Лаб бастан

аз сухан бозистодан, хомӯш мондан.

Табар ҳам аз ҳикоя гуфтан лаб бастан.

Ҷ. Икромӣ «Аз Москва чӣ овардӣ?»

6. Лаб во кардан

гап задан.

1. Дар ин чо агар касе барои як пула гап касеро кушта ба чоҳи зиндон андозад, ҳеҷ кас лаб во карда наметавонад...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Агар касе ба онҳо (босмачиён — М. Ф.) лаб во кунад, ўро лагадкорӣ мекарданд...

Б. Шоҳин «Солҳои пиришӯб»
(«Шарқи сурх»)

7. То лаби гӯр

то дами марг.

Ман нағз медонам, ки ӯ то лаби гӯр аз кор даст нахоҳад кашид.

8. Лабу даҳони касеро бастан (дӯхтан)

касеро гап намезадагӣ, эрод намегирифтагӣ кардан.

1. Як-ду сар гӯсфанд таклиф кунед, лабу даҳонаш баста мешавад.

К. Носиров «Орият»

2. — Чаро ба ман барвақттар хабар надодед, ки лабу даҳони ин маҳмаддоноро дӯхта монам!

С. Ғанӣ «Табассум»

9. Ба лаби даръё ташна бурда ташна овардан

1. ниҳоят пухта, зирак будан, 2. фиребгар, қаллоб будан.

1. Кори калони дигаре, ки дар ин миён шуд, ба Москва элчӣ фиристодани чаноби олист; яке аз элчиён Наврӯз зӯр аст, ки бо вучуди бесаводӣ сад каси доноро ба лаби даръё ташна бурда ташна мебиёрад.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Ту баринҳоро,— мегӯяд,— ба лаби даръё ташна бурда, ташна мебиёрам.

А. Баҳорӣ «Одами шинос»

10. Лаб задан

кушоиш, омади кор шудан; бахт тофтан.

1. Аз тараб курта-курта гӯшт гирифт,
Қард лабхандаҳои ширине.
Лаб зад аз нав чу гул ба рухсораш,
Орзуву умеди дерине...

М. Турсунзода «Асарҳои мунтаҳаб»

2. Насиб карда бошад, як тиллоро, агар даҳони хаёл-дони ҷаноби волостной калон кушода шуда ризку рӯзики бачаҳо лаб зада монад, ду тилло карда медахад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

3. У дид, ки ризку рӯзиаш лаб зада, пули муфт ва бедардимӣ худ ба худ ба даст омад, қарор дод, ки як коре карда обу лой кунад.

«Тоҷикистони советӣ»

11. Ба лаб кулӯх молидан

1. хомӯш мондан, 2, кореро карда худро ба нодонӣ задан.

1. Тарафҳои мақтул ба ҳокимон «хунпулӣ» дода, «мо дар дашти Туркман ҳисоби худро бо ҳам баробар мекунем ва шумо ба кори мо тадохул накунед» гуён ҳокимонро, ки зотан ғайр аз пулгири кори дигар надоштанд, соқит кард ва калонони мадраса бошанд оши ба мақтул бахшида додашударо бо лаззати тамои «пасту расо» хӯрда «ба лабашон кулӯх молиданд».

С. Айни «Дохунда»

2. — Лекин шумо, Мерганбоев ва Сафаров, устокоред, дуздида метавонед. Мекунеду дарнаме монед. Мехӯреду ба лаб кулӯх мемолед.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

12. Лаб кушода натавонистан

гап зада натавонистан, ба гап задан чуръат надоштанд.

1. Бинобар ин на Аҳмад ва на модараш ба пеши он шахс аз тарси деуу пари лаб кушода наметавонистанд.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. Лекин бани Умийя дар ҳукмронӣ чунон саҳтгирӣ мекарданд, ки касе лаб кушода наметавонист.

С. Айни «Исбени Муқаннаъ»

13. Лаб кушодан

гап задан, чизе гуфтан.

1. Агар пас аз ин лаб кушоянд, ман даъвои ҳақорат карда худам ба чаноби олий арз мекунам...

С. Айнӣ «Ғиломон»

2. Масъала қарор ёфт, барои лаб накушодани дудилагон ва тарсончакон ҳам чора дида шуд.

С. Айнӣ «Дохунда»

3. Агар лаб кушой ба ҳар анҷуман,
Бубояд, ки санчида гӯй суҳан.

С. Чавҳаризода «Шеърҳои ҳаҷвӣ»

4. Аз ҳамон муддат то ин чоғиб ба ҳеҷ кас лаб намекушоям.

А. Деҳотӣ «Асарҳои мунтахаб»

14. Лабу лаҳча (лавча) баровардан

чуръати гапзанӣ пайдо кардан, ба касе дӯғу пӯписа кардан.

Агар шумо камтар лабу лаҳча бароред, вай захракаф шуда, ба шумо худи ғулом барин шуда мемонад.

Ч. Икромӣ «Зҷҳра»

15. Лабу лунҷ овезон кардан

табиат хира будан, ғамгин, димоғсӯхта будан.

1. Директори МТС бошад, як-ду бор телеграмма доду бо ҳамин лабу лунҷашро овезон карда нишастааст.

К. Носиров «Орият»

2. Шодичон ин пагоҳӣ аз хобаш барвақт хеста лабу лунҷашро овезон карда ба тарафи пайколи харбуза рафт.

*Б. Азизӣ «Бедонабозӣ»
(«Шарқи сурх»)*

16. Лаби нон

як бурда нон, як реза нон.

Аз тарафи подшоҳӣ барои ин бандиён лаби ноне дода намешуд...

С. Айнӣ «Дохунда»

17. Лаб паси (пушти) гӯш

хандон шудан, хушҳол, шодмон шудан.

1. — Хӯш, мӯйсафед, боз имрӯз димоғатон чок, лаб-
ҳо паси гӯш?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Дар ҳавои кор болу пар зада,
Омад аз таърифи усто ӯ ба чӯш,
Саъй мекард остинро бар зада,
Чашмҳо равшану лабҳо пушти гӯш.

А. Баҳорӣ «Сарахбори зиндагӣ»

18. Лаб тар кардан

чашидан, нӯшидан.

Дерест, ки ман аз он чойҳо лаб тар накардаам...

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

19. Бар (ба) лаби касе табҳол дамандан

касоро сахт тарсондан.

Номи Октябрь бар лаби душманон
Медамонад ҳамеша табҳола.

«Хорпуштак»

20. Ба лаб учуқ дамидан

сахт тарсидан.

Дар колхоз аз корҳои оммавӣ-агитационӣ ва яслиҳои
мавсимӣ дар назди роҳбарон даҳон кушоед, ба даҳони
онҳо мурғак ва ба лабашон учуқ медамад.

«Хорпуштак»

21. Лаб фуру бастан

Ниг. Лаб бастан.

1. Лекин аз он ҷое ки ин гуна фаръеди бемаҳал, саба-
би фош гардидани рози Одина ва боиси гирифториаш
мешуд, ночор охи сарде аз дили пурдард кашида лаб
фуру баст.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

2. Лаб фуру банд аз дурӯғзанӣ,
Эй хурофотгӯй, бош хомӯш!

С. Чавҳаризода «Гулишани афрӯхта»

ЛАБПАСТ**22. Лабпаст будан**

хоксор будан.

Содикҷон ном чавоне бе падар монд ва тағоихояш одамони бечораи лабпаст буданд.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

ЛАБРЕЗ**23. Лабрез шудан**

пур, лаболаб шудан.

Кошкӣ дили ҳар кас аз ҳисси муҳаббат лабрез шавад ва ӯ талхию шириниҳои ишқро бичашад...

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

ЛАГАДКОРӢ**24. Лагадкорӣ кардан**

бо лагад задан, лагадкӯб кардан.

Агар сустӣ мекардам, маро лагадкорӣ мекарданд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ЛАЗЗАТ**25. Лаззат бурдан**

завқ кардан, ҳузуру ҳаловат ёфтан.

1. Бозии баррагонро тамошо мекард, аз бозии онҳо лаззат мебурд...

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Аз ин рӯ ҳам мо тайёр будем, ки то нафаси субҳ кӯчаҳои шаҳро паймоем ва суханони ӯро лаззат бурда шунавем.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

ЛАЙЛИ**26. Лайлиро бояд бо чашми Мачнун дид**

кадру қимати касе, чизеро на аз нуқтаи назари худ, балки аз нуқтаи назари он касе ки ба қадри он мерасад, ӯро дӯст медорад, бояд муайян кард.

1. Чун ин духтари қаддарози лоғарандом дар пеши рӯи ман пайдо шуд, аз дидани чехраи бенур ва абрувони одди ӯ, ки асло мувофиқи тасвиrotи Эрматов дарозу борик набуданд, таачҷуби маро поёне набуд. Бағбағи ӯ дар ҳақиқат ҳам дугона буд, вале ин ба назари ман хусни духтарро чизе зиёд намекард. Беихтиёр масале ба хотирам омад, ки мегӯянд: «Лайлиро бояд бо чашмони Мачнун дид».

С. Улуғзода «Субҳи ҷавонию мо»

2. «Лайлиро бо чашми Мачнун дид бояд» гуфтаанд,
Ин шиори ошиқон будаст аз даври куҳан.
Лек дар айёми неки корҳои нав ба нав
Духтарони Вахшро бинед ба чашмони ман!

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

ЛАМ-

27. Лам-лум карда гаштан

ба чизе машғул шуда гаштан, чунбу ҷӯл карда гаштан, кореро эрмак карда гаштан.

Хайрият, ки Асо будааст, лам-лум карда гаштааст.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

ЛАНГИДАН

28. Дар чизе лангидан

дар масъалае суст будан, нағз аз ӯҳдаи коре набаромадан.

Охир, барои дуруст истифода бурдани фикр забонро нағз доништан лозим. Шумо бошед дар ин бобат мелангед...

«Занони Тоҷикистон»

ЛАНЧ

29. Ланч кардан

чизеро дӯлоб, бемазза, расво кардан.

Мабодо, аз муваффақиятҳо саргаранг шуда, охири корро ланч накунад.

«Машғал»

ЛАТ

30. Касеро лат додан

Ниг. Хоида партофтан.

— Шумо, ки шермарди майдон будед, ин мушхонаро чаро ичора карда нишастаед? — гуфт Шохмирзо ҳамаи паноҳандагони он чоро, ки ба масхара доштани он мард хамроҳӣ карда хандида буданд, лат дода партофт.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

31. Лат хӯрдан

1. ба мамониат гирифтор шудан, 2. саҳт сарзаниш шунидан.

Аҳмадҷон баъди лат хӯрданаш дар маҷлиси Тағи Чинор ноустувории мавқеи худро фаҳмид...

С. Улуғзода «Навобод»

ЛАТГА

32. Латгаи касе ба об афтидан

1. сирри касе ошкор шудан, 2. расвоу шарманда гардидан.

— Эй, ман ҳам ба даҳони ин хел эшони фиребгар туф кунам! Тамоми мардуми олам туф мекунанд! — гуфт шавҳари Тоҷинисо бо ҷаҳл ва аз дасти занаш дошта ба-ромада рафт ва латгаи эшонҳои каллоб ба об афтод.

«Хорпуштак»

ЛАФЗ

33. Лафзи бад доштан

дуруштсухан будан, бадалфоз будан.

Лафзи бад доштааст.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

34. Лафз рафтан

дар бораи касе, чизе ба як қарор омадан.

Лафз рафтагӣ, лаймон муборак шудагӣ. Ман сонӣ ҷӣ хел дар байни мардум сар бардошта мегардам. Вақте ки туро номзад карда будем, раҳматӣ падараш зинда буд.

С. Улуғзода «Шодмон»

35. Аз лафзи худ гаштан

Ниг. Аз сухани худ гаштан.

Қадам вақт ба даст афтада тавба карда буду боз аз лафзаш гаштааст-дия!

«Хорпуштак»

36. Лафзро ҳаром кардан

Ниг. Аз сухани худ гаштан.

— Лафзро ҳаром накунед, йигит!

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

ЛАШКАР

37. Лашкар бехатар нест

эҳтиёт шарт аст.

— Агар андешаи каминаи камтаринро лутфан писан-дед, шоханшоҳам, бозгашт авлост. «Лашкар бехатар нест». Ҳеҷ кас даъво наметавонад кунад, ки дар байни мардум дилсиёҳон, баддаҳану бадҳоҳон нестанд!

Р. Чалл «Ҳамида»

ЛАҒАТ

38. Лағати харро хар мебардорад

одамони ба ҳам наздик якдигарро дашном диҳанд, аз ҳамдигар боиси хафагӣ, дилмонӣ намешавад, бо ҳамдигар чангу чадал кунанд, хафагии онҳо ба зудӣ барта-раф мешавад.

— Чангу чанҷоли миёни худашон, сабаби ҳақорат дидани ҳеҷ кадомашон намешавад,— гуфт Қодир-буз, чунон ки бар рӯи як нон баромадани як нони дигар саба-би ҳақорати он нон намешавад.

— Агар инро бо забони авомонаи худ гӯям, «лағати харро хар мебардорад» мешавад.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

ЛАҚ

39. Ба чизи касе лақ(қ)и афтидан

1. ба чизе, касе дарҳол, бечуну чаро бовар кардан,
2. фиреб хӯрдан.

1. Мааттаассуф одамони ба дараҷаи ҳайратовар сод-да ҳам ҳастанд, ки ба доми онҳо лаққи меафтанд.

А. Деҳотӣ «Алос ва ҷораи халос»
(«Занони Тоҷикистон»)

2. «Бо ҳамон қадар овозадорӣ боз ба як ҳилаи ман
лаққи афтид...»

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

3. «Эҳтимол Мунаввара аз камтаҷрибагӣ ба суҳан-
ҳои ӯ лаққи афтода бошад».

С. Ғанӣ «Табассум»

40. Лакку дақ

замини ҳамвори саҳт, ки дар он гиёҳу дарахт набо-
шад.

Биёбони хилвати лаққу дақ сар шуд.

*Ҳ. Назаров «Дар ҷустуҷӯи
Карим-Девона»*

41. Лаққу лук

асбоби рӯзғор, майда-чуйда.

Бо «лаққу луқи» рӯзгорашон ба аробаю фургонҳо
бор карда бурданд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

ЛАҚАБ

42. Лақаб равшантар аз ном аст

лақаб сифати одамро нисбат ба ном равшантар ифо-
да мекунад.

Дар вақтҳои аввал баъзе касон ӯро «Қориисмати Иш-
кам» гуфтаанд ва баъзе ширинкорон «Қориисмати Иш-
камба» хитоб намуданд ва рафта-рафта калимаи Исма-
ро партофта «Қорӣ Ишкамба» гуфтаанду мондаанд ва
чунон ки мегӯянд, «лақаб равшантар аз ном аст».

С. Айни «Марги судхӯр»

ЛАҶОМ

43. Лаҷоми чизе (касе)-ро ба дасти худ гирифта

ихтиёри чизе, касеро ба дасти худ гирифта, ба чизе,
касе комилихтиёр шудан, касеро фармонбардори худ
кардан.

1. Русҳо чунон одамони ачоиб, одамҳои пурзӯр ва муқтадир доранд, ки имрӯз не, пагоҳ лаҷоми корро ба дасти худ мегиранд ва маҳз ҳамонҳо моро аз ҷабру зулм халос карда метавонанд.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

2. Ба ҳамин тариқ Латиф Воҳидов, ба қавли худ, «чун командири серталаби катъӣ лаҷоми корро сахт ба даст мегирифт»...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

44. Лаҷоми гап

мавзӯи сӯҳбат.

Вай «хайр, ҳеч гап не, мочароҳои беҳуда» гӯён лаҷоми гапро ба дигар сӯ гардонданӣ шавад ҳам, Сафар исрофкорона гаштаю баргашта уро ба муфассал хикоя кардани воқеаҳои Ҷӯйбор водор мекард...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

45. Лаҷоми касе, чизе дар дасти касе будан

ихтиёри касе, чизе ба дасти касе будан, касеро мутеи худ карда гирифтан.

1. Ана акнун лаҷоми ин паҳлавон дар дасти ман аст, ба ҳар тарафе ки мехоҳам, тоб додан мегирам.

М. Миршакар «Афсонаҳои Кӯҳистон»

2. Лаҷоми ин қишлоқ дар дасти ман буд.

Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)

46. Лаҷом задан

касе, чизеро ба итоати худ даровардан, мутеъ намудан.

Тоҷикон ба даръёи шӯҳоби Душанбе ҳам лаҷом зада аз он Қанали Қалони Ҳисорро ҷудо намуда, ба сӯи заминҳои то ин дам хушқу ҳоли ҷорӣ намуданд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

47. Лачоми касеро кашида мондан

касеро дар бораи чизе огоҳонидан, касеро ба тартибу интизом ҳаф задан.

1. — Гапи туро ба гӯш нагирад, худамон лаҷомашро кашида мемонем.

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

2. Лачоми ўро ба ҳар тарафе ки бикашӣ, дар итоати ту бошад...

*А. Ҳамидӣ «Машғали ҷовидон»
(«Шарқи сирх»)*

48. Лачоми касеро сар дода мондан

касеро ба ихтиёри худаш гузоштан.

Шумо лаҷоми Ҳолматовро тамоман сар дода мондед.

Ҷ. Икромӣ «Зӯҳра»

49. Лачоми касе, чизеро суст мондан

ба касе, чизе назорати бояду шояд накардан.

— Шумо, ки лаҷоми корро суст мондед, ҳамин хел мешавад, раис!

50. Лачоми сухан

Ниг. Лачоми гап.

— Лачоми сухан ба тарафи дигар гашт.

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

51. Лачоми худро ба дасти касе супурдан

ихтиёри худро ба дасти касе додан.

— Ин акнун ба ту сабақи нағз мешавад ва дониста мон, ки ба Пӯлод барин одамҳо гапи худро додан, лаҷоми худро ҳам ба вай супурдан мешавад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

ЛИНГ

52. Линги касеро аз осмон овардан

1. касеро несту нобуд намудан, 2. чазо додан.

1. Имрӯз нашавад, фардо линги амиру вазиратро аз осмон меоранд.

С. Айни «Дохунда»

2. — Агар касе заррае аз ин хел гуноҳҳо дошта бошад, мо бе ҳеҷ андеша линги вайро аз осмон меоварем.

*Ҳ. Карим «Дар маҷлис»
(«Шарқи сурх»)*

ЛИҚ

53. Лиқ-лиқ карда гаштан

1. базӯр гаштан, 2. дар вазъияти ноустувор будан.

Охир дар ин чо худи ман базӯр лиқ-лиқ карда гаштаам, боз чӣ тавр карда хоҳиши туро баҷо биёрам?

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

ЛОЙ

54. Лои чизеро гирифтан

фоидаи чизеро гирифтан; таҳмондаи чизеро гирифтан.

— Бо Одил ҳам ман худам гапзанон мекунам, равангро ҳам худам ёфта медиҳам. Ту фақат бурда лояшро гирифтан мегирӣ.

П. Толис «Тобистон»

55. Аз лой гурехта, ба лойдон афтодан

Ниг. Аз борон гурехта, ба новадон дучор шудан.

Аверченко Пётри «аз лой гурехта, ба лойдон афтода»-ро хост, ки пинҳон ва аз нохушиҳо дар амон созад. Аммо вай дар китф хӯрчине, ки дар он китобҳои манъ кардашуда буданд, худ ба пой худ бо шитоби тамом ба сӯи дом қадам мегузошт.

Р. Ҷалил «Шӯров»

56. Лой додагӣ лой мегираду хишт додагӣ хишт

ҳар кас мувофиқи амалаш сазовори ҷазо ё мукофот мешавад.

Дар ин ҷо кордонро аз корнодон, бағайратро аз танбал ва кори халолу покизаро аз кори ҳарому ҳариш зуд фарқ мекарданд. Ҳар кас ба мукофоти амалаш сазовор мешуд. Мувофиқи таъбири халқ гӯем: «лой додагӣ лой мегираду хишт додагӣ хишт».

А. Деҳотӣ «Асарҳои мунтахаб»

57. (Як) лой зиёдтар

як дараҷа зиёдтар, як қабат зиёдтар.

— Ҷаноби олибоб гӯед-чӣ, бегӣ!

Ясавул:

— Аз вай ҳам як лой зиёдтар, ман гумон мекунам, дар ӯрдаи ҷаноби олі ҳам ин гуна духтари зебо камтар ёфт мешудагист.

С. Айнӣ «Дохунда»

58. Лои кор баромадан

ошкор гардидани камбудӣ, нуқсони кор.

Пагоҳ як ба як хавлиҳои колхозчиёро бинед, ба хонаи кӣ радио нагузаронида бошанд, гузаронед, баъд ҳуччатро аз нав тартиб дода биёред, имзо мекунам. Корро аз сар пухта кардан лозим аст, ки дар оянда лояш набарояд.

«Тоҷикистони советӣ»

59. Лою об кардани чизе

Низ. Чизеро обу лой кардан.

— Аввал шогирди қаҳвачӣ шуд, соле баъд ба паси самовор гузашт ва бо анвоу ақсоми мардуми қаҳвахонанишин ошноӣ пайдо кард ва аз он ҷумла бо қочоқчиён (моли гуреза оварандагон — Ҳ. Ирфон) робитаи мустақаме пайдо ва бо лою об кардани молҳои гурезаи онон, ки аз хоки Усмонӣ, Эрон ва аз Батун меомад, дар андак вақт миёнашро баста гирифта, худ соҳиби қаҳвахона ва ошхонаи калоне гардид.

Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)

60. Аз лой ҳалво сохтан

қаллобӣ кардан, сохтакорӣ кардан,

1. Коркунони ферма дар зарфи ин як ҳафта то таво-нистанд оғилхоро саросемавор ба тартиб оварданд. Ам-мо аз чашмони зирази раис аз лой ҳалво сохтани онҳо пинҳон намонд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

2. Ин камбудихо нишон медиҳад, ки онҳо барои аз лой ҳалво сохтан кам кӯшиш накарданд.

«Тоҷикистони советӣ»

3. — Қадаммониатон ҳамин хел бошад, имсол ҳам аз барфи манораву аз лой ҳалво месозеду боз айбро ба гардани замин мемонед.

«Хорпуштак»

ЛОЛА

61. Лола ба сари кал ҳам мезебад

чизи хуб ба ҳар чӣ зебу зинат медиҳад, ба ҳама муно-сиб меояд.

Бинобар ин лозим доништа шуд, ки ин ҳикоя ҳам бо байт сар карда шавад. Беҳуда нагуфтаанд, ки «лола ба сари кал ҳам мезебад».

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

ЛОМ

62. Лому мим гуфта натавонистан

ба касе эрод гирифта натавонистан.

1. Лекин дар бораи ман ба касе лому мим намегӯӣ!

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

2. Обрӯи вай дар он ҷо калон. Бинобар ин мо ба вай «лону мим» гуфта наметавонем.

Р. Чалил «Одамони ҷовид»

3. Дар пеши амру фармони ин силсилаҷунбонҳои ка-питал ҳукуматдорони маҳаллӣ «лону мим» гуфта наме-тавонистанд.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

63. Лом нагуфтан

чизе нагуфтан; эроде нагирифтан; хомӯш мондан.

1. «Лом нагуфта» гӯш ба қимор шуда шиштан гирифтам.

«Барои адабиёти социалистӣ»

2. Сабоҳати босабр ҳам лом нагуфта гуфти шавҳарашро мекард.

*А. Мусаввада «Сабоҳат»
(«Занони Тоҷикистон»)*

ЛОФ

64. Лофу бод задан

кореро ба иҷро нарасонида лоф задан.

Холо ки корат натохтааст, пешакӣ лофу бод назан ва баъд он ки корат гузашт, ҳар чӣ қадар лоф занӣ, майлат.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

65. Лофу газоф

дурӯғи гузоро, лофи беҳад.

Модарам ба лофу газофи занҳо гӯш меодагӣ шуда монд, аз пештара даҳчанд зиёд ба фолҳои бад бовар мекард...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

ЛУНҶ

66. Лунчи худро овезон кардан

Ниг. Лабу лунчи худро овезон кардан.

Ба ҷои ту каси дигар мешуд, ба чор тараф медавид, ғайрат мекарду ба муроду мақсад мерасид. Ту боши, гурбаи ошолуд барин лунҷатро овезон карда мегардӣ!

Ш. Қиёмов ва А. Мороз «Дил дили Зайнаб» («Шарқи сурх»)

ЛУХ

67. Лухи патак баромадан

1. моҳият, сабаби чизе маълум гардидан, 2. сирри касе, чизе ошкор шудан.

Канӣ дар маҷлис монда бинад, «лухи патак» чӣ тавр мебарояд!

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

ЛУЧЧАК

68. Луччаку пўстканда

бе парда, кушодаву равшан.

Бинобар ин, мо дар «Бадоеъ-ул-вақоеъ» аҳволи замони муаллифро ва характери шахсҳои таърихӣ он замонро кушода, равшан ва «луччаку пўстканда» мебинем...

С. Айни «Восифӣ ва ҳилосаи
«Бадоеъ-ул-вақоеъ»

69. Луччаку пўстканди гап

моҳият, ҳулосаи гап.

— Луччаку пўстканди гап ҳамин ки ҳафтаи гузашта Алимардонбеги ясавул ба ин ҷо барои коре омада, духтаратро дида рафта будааст...

С. Айни «Дохунда»

ЛУҚМА

70. Луқма партофта (андохтан)

1. дар аснои сухани касе ба гапи ӯ гап илова кардан,
2. гап паррондан; чизеро ба касе хотиррасон кардан.

1. — Ва агар аз рӯи виҷдон кор кунем, — луқма партофт баногоҳ Зиёда Ҳасанова...

Ф. Муҳаммадиев «Миҳочирон»

2. — Ҳамин тавр-куя, раис, аммо Саркор ҳам чӣ хел шуда аз рӯи вазифаашон ҳамин хел як луқма партофта монда бошанд, киروي ранҷидан намекунад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. — Хайр, набошад, гӯш кун, — гуфтам ва ба хондан шурӯъ намудам. Модар, аз афташ умуман мефаҳмид, ки маро аз хондан боз намедошт, намелурсид, луқма намеандохт.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

ЛУБЪЁ

71. Лубъёю каду — лаънат ба ҳар ду

лаънат ба ду чиз ва ба ду касе ки дар бад будани сифат бо ҳамдигар як хеланд; ба ҳар ду ҳам лаънат.

1. — Гапро чаро дароз мекунетон? «Қал додари кӯр»
гӯетон намешавад? — гуфт Маҷид.

— Аз ҳама беҳтараш «лӯбъёву каду — лаънат ба ҳар
ду» гуфтан аст...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. — Арақи лаънатӣ ҳамин тавр, нафаскаш мекунад.
Аммо коньяк ин тавр не, агар коньяк ҳӯрам, нафасам
намегирад... Умуман лӯбъёю каду — лаънат ба ҳар ду!
Нӯшидан лозим не.

Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

ЛҶЛИ

72. Лӯлиро ба лаби дарьё ташна бурда, ташна овардан

Ниг. Ба лаби дарьё ташна бурда, ташна овардан.

— Ту, Давлатбек, лӯлиро ба дарьё ташна бурда
ташна мебиёри.

Қ. Наимӣ «Соли 1916»

ЛҶНДА

73. Лӯнда карда гуфтан

чизеро кушоду равшан гуфтан, моҳияти чизеро гуф-
тан, гапро мухтасар карда гуфтан.

— Лӯнда карда гӯем, ҳамин ки шумо ба Москва ме-
равед.

М

МАВИЗ

1. Мавизи соягӣ шудан (будан)

дар як ҷо истода мондан, хонанишин шудан; сафар
накардан.

1. Ман аз дунё беҳабару пешгоҳи идораи колхозро
иҷора гирифта, мавизи соягӣ шуда менишастам-дия.

Р. Ҷалил «Э, вой бар ман»
(«Тоҷикистони советӣ»)

2. Бояд нависандагони ҷавон мавизи соягӣ нашаванд.

*Р. Чалил «Дар роҳи иҷрои»
вазифаи муқаддас» («Шарқи сурх»)*

МАВҚЕЪ

2. Мавқеъ нозук будан

1. фурсате ки дар он хушбӯр, бо эҳтиёт шудан дар-кор, масъулиятнок будани маврид.

Бисъёрии дар он ҷо будагон ба ин ҳаракати «заифаи беақл» бо қаҳру ситеза нигоҳ карда, дар дили худ уро коҳиш карданд, вале азбаски мавқеъ нозук буд, касе ба лаб кушодан ҷуръат накард.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

МАГАС

3. Магас коре намекунад, вале дилро ғашон мекунад

аз ӯҳдаи ягон бадкории калон набарояд ҳам, боиси ташвиш, бесаранҷомӣ мешавад.

— Хайр, бо гуфтанашон ҷӣ кор ҳам карданд? Ана, ба худо шукр...

— Ҳеҷ гап не-куя, магас коре намекунад, вале дилро ғашон мекунад, мегӯянд.

*Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои
драматургони Тоҷикистон»)*

4. Магас пар назадан

хомӯшӣ ҳукмфармо будан, садое шунида нашудан.

Хулоса, магас, пар намезад.

Қ. Наимӣ «Ман бо шӯмо»

МАДДА

5. Маддаи дилро кафондан

изхори фикру мақсад кардан, андӯху ғазаб, дарди дили худро гуфтан.

— Арақ ҳаст-мӣ, оча? — пурсид вай. Қампир, ки маддаи дилашро кафонда натавониста истода буд, аз ин суҳан якбора шӯрид...

*Ҷ. Икромӣ «Равои озори туро
надоштам» («Шарқи сурх»)*

МАДОР

6. Мадор хушк шудан

хаста, беқувват, лоғар шудан.

1. — Мадорам хушк шуда истодааст, ман чӣ тавр кунам?

— Биё, ба китфам гирам,— таклиф кард офицер ва ба норозигии Сафар нигоҳ накарда, уро гоҳ пушторакунон, гоҳ аз бағалаш дошта, роҳ пеш гирифт.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Дар бозгашт мадори Аҳмадҷон хушк шуда, аз гуруснагӣ шикамаш танбӯр навохт.

«Хорпуштак»

МАЗА

7. Маза аз қайла рафта (гузаштан, гурехтан)

1. ба дарачаи бад расидан; аз ҳад гузаштан, 2. паридани баракат.

1. Ӯ дид, ки маза аз қайла гузашта, миси кор мебарояд, кӯчаширо бардошта, ба шаҳри Душанбе омад...

«Хорпуштак»

2. Пирамард баъди ягон шаш моҳ доштдиҳӣ, маза аз қайла рафта, нордбони шалақ барин лиққонаку ларзонак ва оҳиста-оҳиста занбарбоб мешуд.

Р. Чалил «Ҳамида»

3. Қотиб сухани худро ба охир расонда «канӣ гап занед-чӣ, рафиқ Тағоев, чаро маза аз қайла гурехта, рӯзе як тонна ҳам начида истодаед?»..

«Тоҷикистони советӣ»

8. Мазаи атәлан бемазаро чашидан

азоби амали нодурусти худро кашидан.

«Эй вой, ман чӣ ғавғо сар кардам дар ин хонавода! Агар Гулрӯ ба Пӯлод гӯяд, ки барои қулф кардани дари ғаладон рафта буд, ловалло, рафту дар пеши ман дурӯгӯӣ карданро нахоста, гапҳои дар он ҷо гузаштаре

гӯяд, чӣ мешавад? Як мочарое сар шуданаш мумкин аст, ки оқибати бад дошта бошад. Он вақт, эй Салимбон кӯ-тоҳандеш, мазаи атолаи бемазаро чаш».

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. 11

9. Мазаи касеро гурезондан

1. касеро шарманда, беобрӯ кардан, 2. ланҷ, лакот кардан, хаставу бемадор кардан.

— Нашуд! — гуфт ӯ оҳиста, — худи духтар ҳамроҳаш омадааст, мазаро гурезонда тарбузро аз бағал ғалтонд.

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. 11

10. Маза гурехтан

1. беҳавсала шудан, 2. хастаю лоғар гардидан, 3. аз равнақ афтодан.

— Як қадар мазаат гурехтааст, Хосият, ҳамсоя шуда истода аз Нодира ибрат намегирӣ.

С. Улуғзода «Шодмон»

11. Маза надоштан

1. бефоида будан, нағз набудан, бемаънӣ будан, 2. нозеб будан.

1.— Ана барои ҳамин кор тайёр шудан даркор аст, — гуфт Ҳайт Амин хурсандона, — «Нуриддинхӯҷаи оғолик ба марказ аъзо шудааст, ман вакили озуқа ва мудири андоз шудаам» гуфта хурсанд шуда фирефта гардида гаштан маза надорад.

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Афташа бинед, мегӯед, ки зани як одами дуппа-дуруст. Аммо агар дурусттар диққат кунед, маза надорад.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

3.— Ман колхозии худамон «Коммунизм»-ро аз ҳама бой, аз ҳама пешқадам ҳисоб мекардам, аммо акнун мебинам, ки маза надоштааст, — гуфт.

С. Улуғзода «Навобод»

4. Саломатиаш маза надошт...

«Тоҷикистони советӣ»

12. Мазаро равондан

Ниг. Мазаи касеро гурезондан.

1. Салимбой «мазаро наравонда», ҳамчун одами бо-савод ба хат аз боло то поён синча карда баромад...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

2.— Баъзан ҳамин хел бо чорта ёру дӯст нишаста чак-чаку сӯхбат накунад, кор мазаи ҳар хел одамро ме-равонад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

13. Маза рафтан

Ниг. Маза гурехтан.

1. Лекин тезтар ҳаракат карда ихлосмандонро агар зиёд накунад, маза рафта истодааст.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2.— Ука, як кор карда, ҳақиқат кунед, набошад ма-заам меравад.

«Тоҷикистони советӣ»

МАЗМУН

14. Мазмун бардоштан

гап чидан, ғаммозӣ кардан.

Илова бар ин ёрдамчи сардори уезд, чунон ки ху-датон медонед, дам нишаста дар ин ҷо аз қору гапҳои мо мазмун мебардошт, ки аз ин хаппакии ӯ натарсидан мумкин нест.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

МАЗОҚ

15. Мазоқи ӯсма рафту абрӯ монд

чизҳои муваққатӣ барҳам хӯрду аслаш монд, сохта нест шуда аслиаш монд.

Чӣ шуд кор оқибат? Медонӣ акнун,

Шуданд онҳо ҳама аз давра берун.

Намебинанд акнун иззати халқ

Ба худ ҷои гурез аз нафрати халқ.

Қашидем аз ҳамир оҳиста ҳар мӯ

Мазоқи ӯсма рафту монд абрӯ.

*А. Баҳорӣ «Меҳри аввал»
(«Шарқи сурх»)*

МАЙДА**16. Майда-чуйда**

чизҳои беаҳамият, дуйӯмдараҷа,
 Бо занаш ва духтараш дар сари ҳар чизи майда-чуй-
 да дилсиёҳӣ мекард...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

МАЙДАГАП**17. Майдагап будан**

1. лаккӣ, сергап будан, 2. хурдагир, эродгир, айбҷӯй
 будан.

— Наход, ки Ситора майдагап бошад?—Майдагап!—
 гуфт ба рӯи холааш нигоҳ карда Камол.

— Ба ҳар кас, ба ҳар барг диққат мекунад, аз ҳар
 як чизи майда баҳонаи танқид мечӯяд...

*Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои
 драматурғони Тоҷикистон»*

МАЙДОН**18. Ба майдон баромадан**

пайдо шудан, ба вучуд омадан.

Ба монанди Пайрав Сулаймонӣ, Муҳаммадҷон Раҳи-
 мӣ, Аминзода, Сухайлӣ, Азизӣ, Муинзода ва дигарон ба
 майдон баромаданд.

«Тоҷикистони советӣ»

19. Ба майдон даромадан

ба ҷангу мубориза шурӯъ намудан.

Мо аз баҳри ҳамаи мулку асбобамон гузашта ба май-
 дон даромадем...

С. Айнӣ «Дохунда»

МАЙЛ**20. Касеро ба майли худ мондан**

касеро ба ихтиёраш гузоштан.

Агар ба майли худаш монӣ, дар рӯи замин нею дар
 фазо гаштан мехост.

«Тоҷикистони советӣ»

МАЙМУН

21. Маймун механдад

аҳволи хеле бад, вазъияти хандаовар доштан.
Ба аҳволи фермаамон маймун механдад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

МАЙМУНБОЗИ

22. Касеро ба маймунбозӣ андохтан

касеро аҳмақ кардан; сарсон, саргардон намудан.

1. Ту чандин рӯз боз маро ба маймунбозӣ андохта,
оё дар миёни мардум беобрӯ кардани хастӣ?!

С. Ганӣ «Тӯд»

2. Як ношоям худаш барин ношоями дигарро ба
сари ман «табиб» карда оварда ҳамаро ба маймунбозӣ
андозаду бо ҳамин қадар одам ман даҳонамро кушода
монам?

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

23. Маймунбозӣ кардан

хилаю найранг кардан.

Ман бо вай як маймунбозӣ кардани хастам.

МАЙНА

24. Майнаро афшонда ба даст додан

бисъёр гап зада, касеро хаста намудан, дарди сар
кардан, аз сергапии худ касеро безор намудан.

Майнаамро меафшонаду ба дастам медиҳад. Аз бисъ-
ёр шунидани сафсатаҳою алоӣ, ҳарзагӯию варсақиҳонӣ
монанди бедонаи каршуда гаранг шуда мондааму май-
наам гуввос мезанад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

25. Майнаро ба чояш мондан

фикр, диққат кардан, хушъёр шудан.

Онҳо майнашонро ба чояш монда суханони маро
гӯш мекарданд.

26. Майнаи касеро гарм кардан

касеро шакармаст кардан, хушхол намудан.

Ин гардиши пиёла майнаи аҳли маҷлисро кайхо гарм карда буд.

Б. Азизӣ «Таҷриба» («Шарқи сурх»)

27. Майнаро гич кардан

1. касеро дарди сар дода гаранг кардан, 2. касеро ба иштибох андохтан.

1. Ягон касро ёфта, лаққида майнаашро гич карда истодагист?

С. Ғанӣ «Тӯй»

2. Отунбибӣ чахонро аз ҳастии худ халос кард, аммо майнаи Баҳринисоро гич карда монда буд.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

3. Эшон... майнаи аҳолиро гич карда, одамонро гумроҳ менамояд.

«Тоҷикистони советӣ»

28. Майнаи касе дар чояш будан

ақлнок, хушъёр будан.

Майнаам дар чояш, ҳамаи ин чизхоро фаҳмида истодаам.

29. Ба майна надаромадан

фаҳмида, дониста натавонистан.

Қитоб ба майнаам намедаромад.

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

30. Майнаро об кардан (намудан)

1. зиёд фикр кардан, ақл давондан, 2. зӯр задан.

1. Боре ман дар вақти навбатдор буданам дар хобгоҳ ба танҳой дар сари вазифаҳои хонагии касри аъшорӣ «майна об мекардам».

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

2. Миралӣ чандин вақт майна об карда, илочи дар оянда бемалол кайфу сафо карданро қустуҷӯ намуд...
С. Ғанӣ «Табассум»

3. Чӣ воқеа бошад гуфта майнаатонро об накунед, як воқеаи тамоман оддӣ.

С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»

31. Майнаи касеро турш кардан

касеро дарди сар кардан, безор намудан, ба танг овардан.

1.— Хайр, ба ҳамин шарт, ки ғиринг-ғиринг карда, майнаамро турш накунетон...

С. Ғанӣ «Тӯй»

2.— Харидорон тоза ҳам майнаро турш мекунанд,— гила мекунанд роҳбарони артель...

«Хорпуштак»

32. Ба майна халал расидан

ба бемории рӯхӣ дучор шудан, аз ақл бегона шудан. Ту аз ақл бегона шудай, ба майнаат халал расидааст.

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

33. Майнаи худро кор фармудан

ақл давондан, фикр, мулоҳиза кардан; диққат кардан.

— Агар майнаатонро дурусттар кор фармод, нағз мефаҳмед.

«Хорпуштак»

34. Майнаи худро хӯрдан

беақл шудан, ақл дар чояш набудан, ба ақл халал расидан.

1.— Одам ки пир шуд, майнаашро мехӯрад, мегӯянд.

М. Сайфиддинов «Ҳусни оламоро»
(«Шарқи сурх»)

2.— Шумо медонед-мӣ, агар шавҳарони мо ба ҷон сарзаниш мефаҳмонданд, насихат мекарданд, эҳтимол мо ҳам зиёдтар мефаҳмидем. Охир, майнамонро на-хӯрдаем.

Қ. Наимӣ ва Н. Қладо «Найрангҳои беҳуда»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

35. Майнаи касеро хушк кардан

Низ. Майнаи касеро турш кардан.

— Доду фаръёдаш майнаи касро хушк мекунад.

А. Деҳотӣ «Алас ва ҷораи ҳалос»
(«Занони Тоҷикистон»)

МАЛОЛ

36. Малоли хотир

боиси ташвиш, ранҷ, озурдагӣ.

— Вале, шаҳаншоҳам, бандаи содики шумо як ан-дешаи кӯтоҳ дорад, ки агар малоли хотири маотири зо-ти хучистасифат нагардад, баёнашро қарзи бандагӣ ме-шуморад.

Р. Чалил «Ҳамида»

МАН

37. Ман аз осие (осиёб) меояму (омадаму) ту (шумо) мегӯӣ (мегӯед), ки дӯл хоӣ

чизеро надидаю надониста ба каси он чизеро дидагӣ, медонистагӣ эроди беасос гирифтанд.

1.— «Ман аз осие омадаму шумо мегӯед, ки дӯл хо-лӣ». Асли воқеаро, домулло, дурусттар фаҳмида, сонӣ ба ман таълиму дастур диҳед!..

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

2.— Чӣ? Ҷиянам Ҳикматулло Давлатовро занҷаллоб мегӯед! — аррос зад Гардакака,— тилло барин йигит, тилло. Вай ба худам рафтагӣ, фаҳмидед!

— Хекиртакатонро надарронед. Ман аз осие омада-му шумо дӯлро хоӣ мегӯед?

«Хорпуштак»

38. Ман гуфтаму шумо шунидед

фикр, гумон, эҳтимоли ман ин аст, мана худи шумо мебинед, ба ҳар ҳол ман ба шумо гуфта мондам.

— Ман гуфтаму шумо шунидед: гиреҳи муамморо ҳамин духтарак мекушояд.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

39. Ба ман гӯед

майлу хоҳиши маро пурсед, майли ман ин аст, ки... агар ихтиёр ба дасти ман мешуд...

— Оё, шабу рӯз кор кардан ба мардум вазнинӣ на-мекунад? — савол дод ақои Олим.

— Ба мо гӯед, аз шабу рӯз кор кардан дида, ҳосилро дар вақташ нағундошта, нобуд кардан гуноҳи вазнин мешавад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

40. Ман дар чӣ хаёламу (хаёлу) фалак дар чӣ хаёл

ба муқобили орзую ҳаваси касе рӯй додани ягон ҳодисаи ногувор, ки ҳеч интизори он набуд, баръакси орзу, хоҳиши касе рӯй додани ягон ҳодиса.

1.— Чонам қурбон! Ҳар чӣ ба хуш омадӣ? Худоро сад бор шукр!

— Вай канӣ? Ёдгор кучо рафт? — Осуда бош, духтарам, Ёдгор меояд, — Амаки Рустам, оқсаққол бобо қатӣ Қудрат самоворчӣ омада истодаанд.

— Э, ҳамин вақт омадани инҳо!.. Тавба, ман дар чӣ хаёлу фалак дар чӣ хаёл (дар ин маврид духтари ӯ касал хобида буд — М. Ф.)!

— Чӣ, боз хостгорӣ-мӣ?

— Ҳамин тавр будагист...

Ч. Иқромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

2. Ҳамин ки мурданд (кирмақҳо — М. Ф.), зуд ба ман хабар диҳед, даррав акт мемонаму чонатонро ҳалос мекунам. Барон ин ҳам худатон, ҳам раисро ташвиш дода мегардед-мӣ?

— Тавба, «ман дар чӣ хаёлу фалак дар чӣ хаёл» гуфтаанд кӯхансолон, рост будааст... Агар ихтиёр дар дасти шумо бошад, рафиқ Ақталиев, бо як акт тамоми давлати колхозро барбод медед.

А. Деҳотӣ ва Б. Раҳимзода
«Ғоиззон Таърифхӯҷаев» (Шарқи сурх)

41. Ман-ман гуфта гаштагӣ...

1. ба худ боварӣ доштагӣ, 2. зӯртарин; машҳуртарин; беҳтарин, зеботарин.

1. — Ин чудо ҳам зиёд не-мӣ? Ман-ман гуфта гаштагӣ саркорҳо ҳам базӯр сад центнер ҳосил мегиранд.

С. Улуғзода «Шодмон»

2. Дар ишқи вай духтарҳои ман-ман мегуфтагӣ сӯхта кабоб шуда гаштаанд.

Ч. Иқромӣ «Сафари Кӯлоб»
(«Шарқи сурх»)

42. Ман-ман гуфтан

танҳо худро гуфтан, худро таъриф кардан, худситоӣ, калонигарӣ кардан.

Шумо бошед, онҳоро меранҷонед. Фақат ман-ман мегӯед. Гӯё ки дар он ҷо будагон то омадани шумо ҳеҷ чизро надидаанд...

Қ. Наимӣ ва Н. Кладо «Найрангҳои беҳуда»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

43. Ман-манӣ кардан

худро таъриф кардан, каттагӣ, калонгирӣ кардан.
1.— Ман хато кардам, ман-манӣ кардам...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Агар онҳо ин қадар ман-манӣ накарда корро дурӯст ташкил менамуданду сердаромад шудани ҳамаи соҳаҳои хоҷагири таъмин мекарданд...

А. Дилбар «Диловарон»
(«Шарқи сурх»)

44. Ба ман монад

1. агар ихтиёри чизе дар дасти ман мешуд..., 2. агар маслиҳати маро пурсед...

Ба ман монад, чайла шинонда шабу рӯзи худаширо дар ҳамон ҷо гузаронад.

45. Ман тут гӯям, шумо бед мегӯед

ба саволи касе ҷавоби номувофиқ, по дар хаво додан.

1.— Ман тут мегӯям, шумо бед! — Обидзода оташин шуд.— Чӣ, шумо, маро таълим дода истодаед? Китобчаатонро чоп кардан мумкин не.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

2.— Тут гӯям, бед мегӯед, ба шумо ягон гап шудагӣ-мӣ, ошно?

«Тоҷикистон»

46. Ман шири говро намехӯрам, ки ҳаққи гӯсола ҳаст

ниҳоят пок, ҳалол будани худро изҳор кардан.

Аз ин кор директори совхоз... ки ҳамеша дар ҳамроҳи ҷо забонаширо як қулоч дароз карда: «Ман шири говро намехӯрам, ки ҳаққи гӯсола ҳаст» гӯён фаръед мезадааст, хабар дошт. Азбаски худаширо ҳам беайб набудааст, ба ҷӯпонҳои баррадузд аз бинӣ боло гап зада натавониста, доимо нафасаш ба дарун меафтадааст.

«Хорҷиштак»

МАНА

47. Мана ман гуфта истодан

ба чашм намоён, аён будан, маълум шуда истодан.

— Ако звено, бозор рафта будед-мӣ?

— Ту аз кучо донистӣ?

— Тугуни миёнбандатон мана ман гуфта истодааст.

*Қ. Наимӣ «Роҳи ҷуруст»
(«Шарқи сурх»)*

МАНАҲ**48. Манаҳ задан**

бисъёр гап задан, лаққидан.

1.— Бисъёр манаҳ назан, вақти ин гапҳо не...

С. Айни «Дохунда»

2. Онҳо хуб манаҳ зада лакот шуданду хобашон бурда монд.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. 1

49. Манаҳ тафсидан

гарми сӯҳбат шудан, бисъёр гап задан, лаққидан.

Дар ин ҷо аз гап гап баромаду манаҳ тасфид...

А. Деҳотӣ «Асарҳои мунтахаб»

МАНГАР**50. Мангар, ки кӣ мегӯяд, бингар
ки чӣ мегӯяд**

аҳамияти гап ба зоҳири гӯянда вобаста набуда, балки дар моҳият ва маънои гапи ӯ мебошад, бояд ба маънои сухан эътибор кард.

1. Ба суханони монанди худашон дасторкалонон гӯш андозад ҳам, гуфтаҳои мо барин касон маъқул бошад ҳам, писанд намекунанд ва сухани пурҳикмати «мангар, ки кӣ мегӯяд, бингар, ки чӣ мегӯяд»-ро намедонанд, агар донанд ҳам, худро ба нодонӣ мезананд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 1

2. — Охир, дӯстам Қодиров, «манигар, ки кӣ мегӯяд, бинигар, ки чӣ мегӯяд?» гуфтаанд. Ман наҳод ҳақ надошта бошам, ки камбудии вайро гӯям.

Р. Чалил «Шӯроб»

МАНЗУР**51. Манзури назари касе кардан**

1. чизеро ба касе нишон додан, 2. пешкаш, тӯҳфа кардан.

— Модом ки манзури назар кардан меҳоҳед, ба ман диҳед, ки ман хислату хизматҳои ин чизро (приёмникро — М. Ф.) як ба як намоиш диҳам...

Р. Чалил «Шӯроб»

МАРГ

52. Марги бо дӯстон (ёрон) тӯй аст

ҳар фалокат ва балоеро дар ҷамъият, дар қатори одамони дигар аз сар гузаронидан сахлу осон аст, аз ҷамъият берун истодан хуб нест.

1. Як бор ин гуна муомиларо рӯзона карда будам, қариб буд, ки розам пеши падарам ошкор гардад.

— Ин тавр бошад, хуб,— гуфтам ман ночор ва илова кардам:

— «Марги бо дӯстон тӯй аст» гуфтаанд. Лекин ба хонаи Қорӣ Ишқамба рафтан ва рӯи номубораки уро дидан аз марг бадтар аст.

С. Айнӣ «Марги сидхӯр»

2. Азбаски ҳама ба колхоз мебароянд, даромадани ман ҳам зарур шуда монд. Аз даруни ҷамоат берун баромада намешавад. Ҳар чанд бад бошад ҳам, «марги бо ёрон тӯй аст» гуфтаанд.

С. Айнӣ «Ғуломон»

53. Марги муфочотро гирифтан

бо марги ногаҳонӣ мурдан, ба ачали бемахал дучор шудан.

— Балоро мегири, марги муфочотро мегири!

Ҷ. Икромӣ «Тори танкабут»

54. Марги хар бувад сагро арӯсӣ

аз мусибати касе фоида ёфтан, аз бадбахтии касе манфиате дидан.

— Айнан барои ҳамин хел мавридҳо гуфтаанд, ки «марги хар бувад сагро арӯсӣ»,— бояд ду сиёҳбахт маиб шуда аз кор мебаромаданд, то ба ду нафар мо барин эҳтиҷманд ҷой холи шавад...

*Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

МАРД

55. Мардро дар майдон бин

чӣ будани одамро бо кор, дар чанг месанчанд.

— Зарар надорад, «мардро дар майдон бин» гуфтаанд, ба майдони чанг наздиктар равем, ана дар ҳамон ҷо маълум шуда мемонад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

56. Мардро майдон нишон медиҳад, харро ҷавлон

дар бораи хар касу хар чиз аз рӯи амалаш бояд суҳан гуфт, мардиرو амали кас нишон медиҳад.

— Ман ҳамин харро соли гузашта ба дусад танга харида будам, як сол боз аз барои ҳамин рӯз парво ва парвариш карда меоям. Агар хари ман аз ҳамин хари маслуқ монад, номамро мегардонам ва лақаби «хархӯрӣ» ба ман ҳаром шавад, бо ҳамин корд ишками харро кафонда мепартоям.

Мӯсафед табассумкунон ба Истам гуфт:

— Оташин нашав, додар! «Мардро майдон нишон медиҳад, харро ҷавлон» гуфтаанд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. 1

57. То мард суҳан нагуфта бошад,
Айбу ҳунараш нуҳуфта бошад

хислати баду нағзи инсон аз суҳанаш маълум мегардад.

1. Аммо «гурги борондида» — Аҳмадҷонро фиреб додан осон набуд. Вай суҳани Юнусбойро, ки барои раиси «Роҳи нав» ҳеҷ чизи нав нагуфт, шунавам-нашунавам боз ба Нуралӣ чашми озмоиш дӯхт.

— Фикри ҷавонон чист? — вай ба парторги «Навобод» мурочиат кард, то ўро ба суҳан орад, зеро гуфтаанд, ки «то мард суҳан нагуфта бошад, айбу ҳунараш нуҳуфта бошад».

С. Улуғзода «Навобод»

2. «То мард суҳан нагуфта бошад, айбу ҳунараш нуҳуфта бошад» гуфтагӣ барин, шахси ношинос ҳамин ки ба суҳан даромад, дар дилам шубҳа пайдо шуд.

«Хорҷиштак»

МАРДИКОР**58. Мардикор як танга, инчобизанаш
дах танга**

нисбат ба коркун бисъёр будани балегӯён, роҳбарон.
— Мегӯянд, ки «мардикор як танга, инчобизанаш
дах танга», ёри ман ҳам аз қабилӣ кори инчобизан...
Аз ин ҷо чин, дудасти чин, тозатар чин, ба кӯрак пахта
намонад, бале, бачем, офарин, духтарам, ва хоказо...

Ҷ. Икромӣ «Ҳикматбобо»
(«Шарқи сурх»)

МАРОМ**59. Мароми гапро ёфта гап задан**

гапро дониста, бомулоҳиза ва дар ҷояш задан, пас-
ту баланд гап назадан.

Лекин мароми гапро ёфта занед.

МАРҲАМ**60. Марҳами ҷон шудан**

1. мувофик, рост омадан, айни муддао шудан, 2. чи-
зе сабаби саломатӣ, роҳату осоиштагӣ, хурсандии касе
шудан, дафъӣ ҳар нохушӣ, мусибате гардидан.

Тракторҳо барои заминҳои мо марҳами ҷон шуд.

МАСЛИҲАТ**61. Маслиҳат андохтан**

маслиҳат кардан.

Набошад як бор ба пеши раис рафта маслиҳат ан-
дозем, кани, раис ҷӣ мегӯяд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

62. Маслиҳатро дар (ба) як ҷо мондан

Ниг. Маслиҳатро пазондан.

1. Аҷаб нест, ки инҳо дар ҳуди Бухоро маслиҳатро
дар як ҷо монда бошанд...

С. Айни «Дохунда»

2. Мо худи ҳозир ба назди мулло маҳдум Муҳаммад Тўқсабо рафта маслиҳатро ба як чо мемонему коре карда тамоми аҳолиро ба чониби шумо мегардонем.

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тўфон»

63. Аз маслиҳати касе берун баромадан

мувофиқи маслиҳати касе кор накардан, маслиҳати касеро ба эътибор нагирифтан.

— Мана, бинобар он шумо ҳам аз маслиҳати ман берун набароед-дия.

А. Усмонов «Мубориза»

64. Ба маслиҳат даромадан

1. ба маслиҳат шурӯъ намудан, 2. розӣ шудан (ба фикре).

— Хуб мешавад! — гуфта ҳама ба маслиҳат дароманданд.

*Алихуш «Шестопалов»
(«Шарқи сурх»)*

65. Маслиҳат дидан

Ниг. Маслиҳат доништан.

— Хайр, шумо чи ки гӯед, чи ки маслиҳат бинед, мо гардан наметобем.

«Барои адабиёти социалистӣ»

66. Маслиҳат доништан

дуруст, мувофиқ, беҳтар доништан; писандидан.

1. Бинобар ин ман ҳам то омадани Қулмурад сабр карданро маслиҳат медонам.

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Ба гумонам, кирдору рафторам ба сардорҳо маъқул нашуда монду бинобар ин пеш аз вақт аз ман халос шуданро маслиҳат доништан.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

3. Ҷ-андак ором шуд, вале то тамои шудани чамъ-омад, пароканда шудани одамон аз ин чо дур рафтани ро маслиҳат надонист ва боз ба паси девор гузашта нишаст.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. II

67. Аз маслиҳат набудан

дуруст, нағз набудан.

Лекин ҳамроҳи як духтари наврасидани соҳибчамол ба як роҳи хатарноки пурмалол бе як мардинаи дигар баромадан аз маслиҳат набуд.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

68. Маслиҳатро пазондан

ба як қарор, ба як фикр омадан.

Онҳо маслиҳатро напазонда, барои ҳамвор кардани кӯча ва гузаронидани водопровод трактор ва коргаронро даъват кардаанд.

«Хорпуштак»

МАСТ

69. Масту аласт гаштан

1. бепарво, мағрурона гаштан, 2. маст шуда гаштан.

1. Йигитҷаҳонӣ чомаи беқасаб, мӯзаҳонӣ пошнабаланди америкой пӯшидагӣ дар растаҳонӣ байни чойхонаҳонӣ масту аласт мегаштанд.

Р. Чалил «Одамони ҷовид» қ. I

2. Доим масту аласт мегардад.

С. Ғанӣ «Тӯй»

70. Қасеро масти аласт кардан

сахт маст кардан.

Ба вай аз «кадом гӯри торик» мусалласи хафтсола ёфта омада будаанд, ки як қадаҳаш ҳар чӣ тавр одамро «масти аласт» мекард.

Р. Чалил «Шӯрб»

71. Масти хоб будан

сахт дар хоб будан, фарқи хоби ширин будан.

1. Ҳамин вақт ҳамашон масти хобанд.

С. Айни «Дохунда»

2. Ахли ҷамоа аз кори рӯзона монда шуда, ҳоло ҳамагӣ масти хоб буданд.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

3. Ана, дар ҳамин лаҳза Ҷамила воқиф мешавад, ки Даврони ӯ масти хоб аст.

К. Носиров «Орият»

МАСТИ

72. Мастию ростӣ

ҳар чӣ ба забони одами маст ояд, онро бе андеша мегӯяд, дар мастӣ сир ошкор мегардад.

1.— Дар вақти мастӣ як каттагӣ кардаанд-дия, холаҷон.— Мастию ростӣ гуфтаанд, отун,— ҷавоб дод зани раис...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. — «Қайфаш баланд?» мебахшед.

— Ман маст-паст не. Раҳматӣ Бобо Сироҷ ба хотирам омадаанд. Мастию ростӣ.

*С. Ғанӣ «Арвоҳ»
(«Тоҷикистони советӣ»)*

3. Агар дар сари роҳ қаҳвахона ё майкадае бошад, медароём. Чунон ки мегӯянд, «мастиву ростӣ», ба харфҳои мастон ҳам гӯш медиҳам...

Р. Ҷалил «Ҳамида»

МАСХАРА

73. Масхара доштан

касери масхара, мазоҳ кардан.

Тарафи мо он муллобачаро «ӯид-ӯид» гӯён масхара доштанд.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

МАСЪАЛА**74. Ба масъала гиреҳ андохтан**

ба коре мамониат кардан.

— Имрӯз ба райком рафта будам, рафикон Собирову Норзода ҳам аз паи тафтиши кори Сафар машғуланд, ягон кас ба ин масъала гиреҳи калон андохтагӣ барин...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

75. Масъаларо кӯндаланг мондан (гузоштан)

масъалаеро ба таври қатъӣ ба миён мондан.

Ман масъалаи шуморо имрӯз дар маҷлис кӯндаланг хоҳам монд.

76. Масъалаи нӯғирӯймоли

масъалахоеро, ки баъзе касон барои ғолиб омадан дар мунозира ёд гирифта мемонанд, чистонҳо, муаммоҳо ва ҳисоби абҷад барин чизҳоро, ки маънои баъзе шеърҳоро, ки фаҳмидани он ба донишҷуи ягон воқеа мавқуф аст (С. А.).

Дар деҳот ҳар вақт дар миёни падарам ва имомҳо чанҷол меҳест, лекин ӯ аз он чанҷолҳо ғолиб шуда мекӯмад. Чунки ӯ «масъалаҳои нӯғирӯймолиро»... медонист, муллоҳои расмӣ деҳот бошанд, ин гуна чизҳоро намедонистанд...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

77. Масъаларо пазондан

1. масъаларо ҳал кардан, дар коре ба як қарор омадан, 2. касеро ба чизе розӣ кунондан.

1. Ин масъаларо пазондам.

С. Ғани «Тӯӣ»

2. Шодӣ масъалаи таҷхизонидани майдончаи спортӣ ва ташкил кардани кружокҳои мусиқиро ҳам пазонд.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

78. Масъала пухтан

1. масъала ҳал шудан, 2. ба як фикр, як қарор омадан.

2. — Деҳқонбой ако, масъала пухт...

79. Масъала қарор ёфтан

Ниг. Масъала пухтан.

Масъала қарор ёфт, барои лаб накушодани дудилагон ва тарсончакон ҳам чора дида шуд.

С. Айни «Дохунда»

МАСЧИД

80. Дар масҷид хоб ҳам намекунам,
хоби парешон ҳам намебинам

кори ношоиста намекунаму бесаранҷом ҳам наме-шавам.

Аз он хел оила келин карда, аз дунё бенасл гузаштан, ба ғазоби худо гирифтोर шудан аст. Дар масҷид хоб ҳам намекунам, хоби парешон ҳам намебинам!

Ҷ. Икромӣ «Лаҳзае ки дигар такрор намешавад» («Маориф ва маданият»)

МАШАҚҚАТ

81. Машаққати чизеро аз димоғ баровардан

азобу укубати чизеро аз хотир баровардан, аз азобу машаққат фориг гардидан.

Машаққати 16-соатаро лаззати 15-дақижагии ифтор аз димоғхо хоҳад баровард.

С. Айни «Дохунда»

МАШҒУЛ

82. Машғули дарди дил будан

ғаму ғуссаи худро баён кардан, дарду ҳасрат кардан.
— Хезед,—гуфт Ашӯр ба ғуломоне, ки ҳамагӣ аз кор даст кашида машғули дарди дил буданд...

С. Айни «Ғуломон»

МАЪНО

83. Ба маънои гап пай бурдан

мазмуни гапро фаҳмидан, маънои гапро дарк кардан.
Дар он чо будагон тафсили сӯхбатро нашунида бошанд ҳам, аз рамузи гуфтугӯи Шодӣ ва Муҳаммадҷон ака ба маънои гап пай бурданд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

МАЪМУР

84. Маъмур маъзур аст

ичрои фармоне, ки аз тарафи калонон дода шудааст, ба зердастон хатмист; ичроқунандаи фармон маъзур аст.

Қамина ба ҳукми он ки гуфтаанд: «Маъмур маъзур аст» ба навиштани он ғазалҳо шуруъ намудам...

*С. Айни «Восифӣ ва хулосаи
«Бадоеъ-ул-вақоеъ»*

МАЪРАКА

85. Аз маъракаю маврид
баровардан

аз касе рӯй гардондан, касеро аз қатор баровардан, касеро радди маърака кардан.

Агар ақиқа нақунӣ, дур нест, ки калоншавандағони кишлоқ ба хотири домулло туро аз маърака ва маврид бароранд

*С. Айни «Моҳру»
(«Роҳбари дониш»)*

МАЪҚУЛ

86. Маъқул афтидан

маъқул шудан, чизеро маъқул ёфтан.

1. Маслиҳаташ маъқул афтод.

*Ч. Икромӣ «Тақдири бофанда»
(«Шарқи сурх»)*

2. Гапи духтар ба додараш маъқул афтод...

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

МАҒЗ

87. Мағзи гап

Ниг. Қони гап.

Аммо мағзи гап дар ин ҷост, ки мо аз аҳволу касалии вай беҳабар будем.

«Хорпуштак»

88. Мағзи устухон ба сӯзиш омадан

чизе ба касе ниҳоят сахт таъсир кардан, алам кардан; касеро ба фиғон овардан.

— Рафиқ командир, чунон ҷавоб навис, ки то мағзи устухонаш ба сӯзиш ояд.

Ғ. Абдулло ва Ғ. Қиёмов «Тӯфон»

89. Ба мағз (мағз-мағз)-и устухон расидан

1. аз чизе сахт ба танг омадан, тоқати касе тоқ шудан, безор шудан, 2. *Ниг.* Ба мағзи дил расидан.

1.— Акнун ба мағзи устухонам рафта расид!.. Дигар тоқат надорам!

«Занони Тоҷикистон»

2. Зеро танкиди бегаразона ба мағз-мағзи устухони ин зӯровар расида буд.

«Хорпуштак»

МАҒЗОБА

90. Мағзобаи кори касе баромадан

камбудӣ, норасоӣ, чатоқии кори касе ошкор шудан.

Онҳо диданд, ки мағзобаи корашон мебарояд, дар-хол аз лачоми аспираиси комиссия гирифтанд.

«Хорпуштак»

МАҚОМ

91. Мақоми нав баровардан

гапи нав бофта баровардан; хилаю найранги наве кардан.

— Акнун онҳо мақомҳои нав баровардан мегиранд.

МАҚСАД

92. Мақсад ба даст даромадан

ба мақсад расидан.

Маслиҳат карда кор кунед, ҳам мақсад ба даст мебарояд, ҳам ҳақ ноҳақ намешавад!

С. Айни «Ғиломон»

93. Мақсад ҳосил шудан

ба мақсад расидан, орзую ҳавас иҷро гардидан.

Мақсади муаллимамон ҳосил шуда буд: мактаби нав бартариин худро нисбат ба мактаби кӯҳна исбот кард.

С. Улуғзода «Субҳи қавонии мо»

МАҲ

94. Маҳ кард, ки таҳ мекунад

1. кадом кореро ба анҷом расонида буд, ки акнун инро ҳам ба анҷом расонад, 2. аз ӯҳдаи кор намебарояд.

1. Замонҳо тинҷ шавад, сонитар мехондагист.

— Хонданро маҳ кард, ки корро таҳ кунад! — ғут-ғут кард норозиёна падараш.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

2. — «Хондагиҳо маҳ карданду Зиёда таҳ мекунад-мӣ», — сохтакорона лабони ғафсаширо инч намуд Қосимов ва илова кард: — синфи ҳафтӯмро тамома кард бас.

«Маориф ва маданият»

3. Ҳой, агар духтарро ба ҳолаш монед, чӣ номаъқулиҳо намекунад, ҳамин қадар хондагиҳо маҳ карданд, ки ин таҳ мекунад?

Қ. Наимӣ «Ман бо шумо»

МАҲЗ

95. Маҳз ба хотири шумо

барои шумо шуда, шуморо гуфта, барои иззату икромии шумо шуда...

Маҳз ба хотири шумо шуда ба ин ҷо омадам.

МАҲР

96. Маҳри духтари нододанӣ вазнин аст

касе ки духтари худро ба касе ба занӣ наододанӣ бошад, узри бисъер меоварад, маҳри аз ҳад зиёд талаб мекунад.

— Ба хушбахтии ту, бахшидаат (духтар) баднамо нест, бинобар ин ба ӯ толиб бисъер аст. Мо ягон касро ранҷондан намехоҳем, бинобар ин ба хостгорҳо «равед, мо ба шумо духтар намедиҳем» намегуем, лекин чунон ки «маҳри духтари нододанӣ вазнин аст» гуфтаанд, ба ӯ баҳои баланд мемонем.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

МАҶЛИС

97. Маҷлиси касе ҷӯшидан

маҷлис, сӯхбати касе тафсон, дар авҷ будан.

Маҷлиси қаландарон торафт мечӯшид, аммо сӯхбати мо дар бораи онҳо пир шуд, мо рафтаи хостем.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

МЕВА

98. Меваи дарахт, зери дарахт

хешон бо хешони худ, касе ё чизеро бегона накарда ба аз они худӣ додан.

Агар тақдир рафта, ба вай хонадор шуда монӣ, хузур мекуни. Ҳам ман осуда мешавам, ҳар чи ҳам бошад аз они худӣ, чону цигар, меваи дарахт, зери дарахт.

Ҷ. Икромӣ «Лаҳзае ки дигар тақрор намешавад» («Маориф ва маданият»)

МЕДИДАГӢ

99. ...медидагӣ (шудан)

дар хусн зебо шудан, маъкули дигарон гардидан, ба назар намоён ва назаргир шудан.

1. Вай қариб ба кади худат баробар шуда, ду-се кас медидагӣ шуда мондааст.

«Занони Тоҷикистон»

2. Писарашро худатон медонед, ки бачаи нағзи ду кас медидагӣ...

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

МЕШУДАГӢ

100. Мешудагиаш шуд

адаби худро дид, мулзам, шарманда шуд; ба ҷазои худ расид.

— Лекин, ба назарам, ҳамин шаб мешудагиаш шуд, ман аминам, ки баъди ин хел калтаки обдор (ӯро саҳт ганқид карда буданд — М. Ф.) корашро ҷоннок мекунад,

«Тоҷикистони советӣ»

МЕЪДА

101. Меъда хунук шудан

хӯрокро нағз ҳазм карда натавонистан, иштихо на-
доштан.

— Хайрият, ки меъдаатон хунук шуда аз иштихо
монда будаед, вагарна тамоми дунёро нахоида фуру
мебурдед...

С. Айни «Марги судхур»

МЕҲМОН

102. Меҳмон бо ризқаш меояд

барои меҳмондории меҳмон ҳамеша масолеҳи лози-
мӣ ёфт мешавад.

Халқи қирғиз, ҳар қадар қашшоқи моламьяшоқ бо-
шад ҳам, меҳмони ба манзилаш омадаро бе ягон хӯро-
ки гарм гусел накунад, мурд гуфтан гир. Охир, «Меҳ-
мон бо ризқаш меояд» гуфтаанд некон.

Р. Қалил «Шӯроб»

103. Меҳмон ба хона баракат меоварад

аз меҳмондорӣ ризқи соҳиби хона кам намешавад.

— Ту ба онҳо гӯй, чароғам, гумон накунад, ки дар
ин ҷо буданашон ба ман вазнинӣ мекарда бошад, «меҳ-
мон ба хона баракат меоварад» гуфтаанд азизон.

Р. Қалил «Шӯроб»

МЕҲНАТ

104. Меҳнати озод

меҳнати беистисмор, меҳнате ки барои ғоидаи худ
меҳнатқаш, халқ равона карда шудааст.

Фирӯзии инсон бувад аз меҳнати озод,

Ободии даврон бувад аз меҳнати озод,

Қувват ба дилу ҷон бувад аз меҳнати озод,

Шавку шарафу шон бувад аз меҳнати озод.

С. Чавҳаризода «Баҳори дӯстӣ»

105. Бо меҳнат пухтан

дар меҳнат обу тоб ёфтан, меҳнат карда ба воя расидан.

Миёни \bar{y} , ки бо меҳнат пухта буд, мушакҳои \bar{y} , ки бо ҳаракат расида ва пурра шуда буданд, дастҳои \bar{y} , ки резинвор чандир буданд, барои ба амал овардани ғайрати худаш ёрӣ медоданд.

С. Айнӣ «Ғиломон»

106. Меҳнату роҳат

меҳнат кунӣ, роҳат мебинӣ, роҳат аз меҳнат ҳосил мешавад.

1. Сӯхбати ман гарм буд он ҷой бо колхозчиён
Ҳар яке бо пурсишаш мекард кори худ баён,
«Меҳнату роҳат» ҳамегуфтанд меҳнатдӯстон,
Ҳуччати нақле ки мекарданд, аз қору самар,
Ҳамчу асбоби аёнӣ буд дар пеши назар.

С. Ҷавҳаризода «Баҳори дӯстӣ»

- 2.— «Меҳнату роҳат» гуфтаанд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

107. Меҳнат сӯхтан

меҳнати касе барбод рафтан, меҳнати касе бесамар шудан, барабас шудан.

1. Тағоият хонданро давом кунонд, аммо дигаронашон баъд аз ду-се сол дар мадраса истодан ба саҳро баромада, ҳар кадом дар деҳае имом шуда мардумфиреби-ро ривоч доданд. Меҳнатҳои ман сӯхт.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. 1

2. Заминҳои Регар сербарака буда, меҳнат намесӯзад.

«Хорпуштак»

МЕХР

108. Мехри касе ба дили касе ништастан

касе ба касе маъкул шудан, касеро дӯст доштан.

— Хайр, ин тавр бошад, азбаски мехри ту ҳам аз лахзаи аввал ба дили ман ништааст, ман бе муқадди-ма саргузашти сердарди сари худамонро ба ту нақл мекунам...

Ҳ. Ирфон «*Ду ёр аз ду диёр*»
(«*Шарқи сурх*»)

109. Мехри касе, чизе ба дил ҷо шудан

касе, чизеро дӯст доштан, нағз дидан.

Ватан, мехрат ба дил азбаски ҷо шуд,
Дилам аз хурраи чун ғунча во шуд.

М. Турсунзода «*Асарҳои мунтахаб*»

110. Мехр бастан

касеро нағз дидан, нисбат ба касе мехру муҳаббат пайдо кардан.

1. Ана ҳамин тавр ту барин, Мӯҳсинҷон барин ҷавон-хоро дида монам, зуд мехр мебандам...

Ҷ. Икромӣ «*Шодӣ*»

2. Мехр бастӣ ба одамони Ватан,
Ба занону ба кӯдакони Ватан.

М. Турсунзода «*Асарҳои мунтахаб*»

3. Наход вай аз мо дида ба Пётр зиёдтар мехр баста бошад?

Р. Ҷалил «*Шӯроб*»

4. Худам ба колхоз мехр баста истодаам.

Ҷ. Икромӣ «*Шодӣ*»

111. Мехр дар чашм

мехру муҳаббат бо дидану сӯҳбати якдигар пайдо ва зиёд мешавад.

1. Ба хонаи мо ҳам биё, чунки, ҳамшира, «мехр дар чашм» гуфтаанд.

Р. Ҷалил «*Шӯроб*»

2. «Мехр дар чашм» гуфтаанд, ки рост. Ҳар қадар, ки Зиёдаю Камолро бисъёртар медидам, дилкашолиам ба онҳо ҳамон қадар зиёдтар мешуд.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

112. Мехр мондан

Ниг. Мехр бастан.

Ман ҳам ба вай мехр монда дугонаи чонӣ гуфта будам.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

МИЁН

113. Касеро ба (дар) миён (миёна) андохтан

1. номи касеро ба миён овардан, касеро номбар кардан, 2. касеро восита кардан, миёнарав намудан.

1. Дар бораи ҳар чӣ ки гуфтугӯ кардем, даррав падаратро ба миён меандозӣ.

К. Носиров «Орият»

2.— Писарам, ту дилтангӣ нақун ва ҳар касро дар миён наандоз, ман пасу пеши худро дида асбобҳои тӯйро тайёр кунам, баъд амри хайри шумоёнро пеш мегирам.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

114. Миён ба миён шудан

1. гӯшти гирифтани, зӯрозмоӣ кардан, 2. занозанӣ кардан.

— Қадамон ҳамин қадар шуда, то ҳоло ба ягон кас миён ба миён шудани шуморо надидаем.

*Б. Азизӣ «Кӣ полвон?»
(«Шарқи сурх»)*

115. Аз миён бардоштан

монеаеро бартараф кардан, нест кардан, маҳв кардан.

1. Агар аз ин зиёд ба кори мо ҳалал расонанд, аввал онҳоро аз миён бардорем.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. Бояд аввал нохалафҳо ва душманонро, онҳое ки садди роҳи мо мешаванд, аз миён бардорем.

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

116. Миёнро баста кор кардан

ба коре аз таҳти дил часпидан, бо кӯшишу ғайрат, нағз кор кардан.

1.— Акнун ба ҳар дуятон ҳам остинро болотар барзада, миёнро маҳкамтар баста кор кардан лозим меояд, фарзандонам.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. Хоби гарон роҳати чон халал мадеҳ бе сабаб,
Мон, дигарон баста миён кор кунанд рӯзу шаб.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

117. Миён бастан

1. барои иҷрои амале тайёр, омода будан, азму ирода кардан, ба иҷрои чизе шурӯъ кардан, 2. ғайрату кӯшиш кардан.

1. Бар даъвати пурнусрати сарлашқари олі
Бастанд ҳама мардуми мо сахт миёнро.

С. Айни «Ашъори мунтахаб»

2. — Ба фикри ман,— гуфт Сафар-Ғулом,— он дастаро аз дасти ӯ баргашта гирифтан муносиб нест. Ӯ дар пиронсолӣ аз сари нав чавон гардида, сар то пояш ғайрати мучассам шуда, барои то охир никорғирӣ аз душманони синфӣ миён бастааст.

С. Айни «Ғуломон»

3.— Қанӣ дигарҳо,— ба чавонписарон рӯй меоварад ӯ,— миёнро мустаҳкам бандед.

«Тоҷикистони советӣ»

118. Миёни чизе (коре) бурида шудан

давоми чизе қатъ гардидан.

— Холамулло, гӯр савдои бемаҳали мардакам шавад, миёни китобхонӣ бурида шуд.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

119. Миёни чизеро буридан

давоми чизеро катъ кардан.

1.— Хайр, вақту соаташ расад, ягон гап мешавад-
дия! — боз миёни суханро бурид Одил.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

2.— Ҳамдам, келинро зудтар гирифта биёр! — гуён
дилтангона чег задани бой миёнаи ин чанчолро бурид...

С. Айни «Ятим»

120. Миёни (ду кас) вайрон шудан

дар байни ду кас нохушӣ, низоъ рӯй додан, алоқа
канда шудан.

Аммо чӣ шуд, ки дар болои ин духтар бо амир миёна-
шон вайрон шуд.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

121. Ба миён гирифтани

1. касеро миёнагир кардан, 2. насихатборон кардан.
Секаса аз пушт тохта рафта ўро боз ба миён гирифт-
танд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

122. Миён дард накардан

барои чизе меҳнат накардан, азоб накашидан; муси-
бате надидан, чизеро ба осонӣ ба даст даровардан.

1.— Миёнатон дард накардааст, намедонед, ки дар
бинои ин мадраса чӣ қадар пул сарф шудааст ва он пул
аз кучо ва ба чӣ гуна меҳнат ба даст даромадааст, би-
нобар ин ба мадраса он муомиларо мекунед, ки ба хо-
наи падаратон мекарда бошед.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2.— Вагарна замини нимтанобиро тахминан чор та-
ноб гуфта ҳосили як ман набударо даҳ ман қарор дода
аз рӯи ҳамин мол карда рафтани мегиранд. Дар ин гуна
корҳо миёни онҳо дард намекунад.

С. Айни «Ғулӯмон»

123. Ба миёни (миёна, мобайн) касе, чизе даромадан

1. ба чанчоли касе ҳамроҳ шудан, даҳолат кардан, 2. касеро ҳимоя кардан, тарафи касеро гирифттан, 3. восита, миёнарав шудан.

1. — Вай, чӣ шуд ба шумо, бой, ба миёни бачаҳо ҳам медароед-мӣ?

С. Саидмуродов «Раъно»

2. Лекин бо ин одам гап зада нишастан бефоида аст, инро Ибодулло махдуми таракаҷӣ мегӯянд, ки дар золимӣ ном баровардааст, ҳаққи сағиронро ман саришта ва ҳисобӣ мекунам гуфта ҳамаашро мехӯрад, агар ягон одам бимирад, ки писари баркамол надошта бошад, «ворис доштанин собит нашуд» гуфта ҳама чизҳои ӯро подшоҳӣ мекӯнад, агар касе ба миёна дарояд, ба вай ягон тӯхмат карда ба балое гирифтот мекунад..

С. Айнӣ «Дохунда»

3.— Агар Фотима ба мобайн намедаромад, дар ду дунё ҳам бо ӯ рӯ ба рӯи намешудам.

Ғ. Абдулло «Шери занҷиршикан»

4.— Аммо ба ту чӣ ки ба миёна медарой?

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

124. Миён кушода гардидан

1. чанчол бартараф шудан, 2. ҳисоб баробар шудан, 3. масъалае ҳал шудан, 4. ба муросо омадан.

Ҳар вақт ки гаравгир ё гаравдеҳ хоҳад, маблағ ва ҳучра ба соҳибаш гардонда шуда миёнашон кушода мегардид.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. II

125. Ба миёни чизе лагад (лағад) задан

гапи касеро дағалона буридан, ба гапи касе, ба коре ҳалал расонидан.

1. Ғурбатхола тоқат карда натавониста, ба миёни гапи муаллим лагад зад...

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

2. Ин ҳавои лаънатӣ ба миёни кор лағад зада истодааст.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

126. Касеро дар миён мондан

касеро ба коре восита кардан.

Ана ҳамин одам дар ҳавои дарсгӯӣ афтодааст, аммо ягон кас наёфтааст, ки ба худ шогирд кунад, бинобар ин ҳамшираашро дар миён мондааст, ки писараш Мирқодирро гӯяд, ки дар пеши ӯ як дарс хонад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

127. Миёни мурдаҳо шахид

касе ки ба кор бевосита дахл надошта бошад ҳам, тасодуфан ба миёна даромада мондааст.

Ин маҷлис то соати дуи баъди ними шаб дароз кашид. Ман дар Бухоро бори якӯм сӯхбати одамони зиндадил ва адабиётдӯстро дида истода будам, ки аз ҳаёти то он вақт дар он мадраса дидаам бисъёр фарқ дошт. Домуллои кунҷакиам ва ҳамошони ӯ дар пеши онҳо ба назари ман мурда барин менамуданд. Дуруст аст, ки онҳо ҳам дар қатори меҳмонони худ дар мавридҳои ханда меҳандиданд, аммо хандаи онҳо монанди хандаи «хирси Бобозода» бе ҳис кардани сабаби ханда буд... Оре дар байни меҳмонон ҳам Мулло Оқил барин касе ки «миёни мурдаҳо шахид» номида шудааст, ёфт мешавад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

128. Дар миёни обу оташ мондан

дар мобайни ду қувваи бо ҳам зид мондан; чӣ кор кардани худро надониста мондан.

— О, оча, ман дар миёни обу оташ мондам: ӯро ҳам бад мебинам, ҳам ёд мекунам.

К. Носиров «Орият»

129. Ба (дар) миён овардан

1. ба вучуд овардан, 2. изҳор кардан, масъалаеро ба миён гузоштан.

1. Аз ин чост, ки ин тарафи кор масъалаи дигареро ба миён меорад.

А. Мирзоев «Биноӣ»

2. Албатта, ӯ маро ба гӯшае бурда матлабамро ме-
пурсид ва ман масъалаи хучраро ба миён меовардам.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

3. Ҳануз дегҳои тӯйро нақанда ва оташхояшро нагу-
ронида, бой ҳисобу китобро дар миён овард...

С. Айнӣ «Дохунда»

130. Ба миён омадан

1. ба вучуд омадан, пайдо шудан, 2. мавзӯи баҳс гар-
дидан.

1. Дастгир шудани Гулнор, монанди гирифтӣ омада-
ни Ёдгор кори сахл набуд, ки аҳолии дара бар вай тамо-
шобин шуда монанд, зеро бо дастгир шудани Гулнор
масъалаи номус ба миён меомад...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Дар ҳақиқат як китоби даркорӣ ба миён меояд.

Р. Амонов «Дар доманаи кӯҳҳои кабуд»

131. Аз миён рафтан

1. нопадид, нест шудан, барҳам хӯрдан, 2. мурдан.

1. Умри панҷсолаи домӯллои сарсаҳт ва талабаҳои
бадбахт дар муҳокима кардани ана ҳамин ҳошияҳо ме-
гузашт, дар бисёр вақт на танҳо масъалаҳои наҳви ара-
бӣ ва гуфтаҳои Чомӣ аз миён мерафт, ҳатто гуфтаҳои ҳо-
шиянависони мазкур ҳам ба як тараф монда, вақти дар-
си яксоата ба мунозираҳои байни устод ва шогирдон ва
ба мунозираи байни худии шогирдон сарф мешуд.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. II

2. Ҳайфо ки ёбандаи ин фикр аз миён рафтааст...

С. Айнӣ «Дохунда»

132. Ба миёни сухан даромадан

сухани касеро бурида сухан кардан, ба сухан хамрох
шудан.

Қотиб агарчанде ки аз суханони мусоҳиби худ дар
хайрат монда бошад ҳам, ба миёни сухан надаромад.

Р. Қалил «Ҳикояҳо»

133. Миёни худро баста гирифта

пулдор, молдор, тавоно шудан, сарвате пайдо кардан.

Аз он чумла бо қочоқчиён робитаи мустаҳкаме пайдо карда ва бо обу лой кардани молҳои гурезаи онон, ки аз хоки Усмонӣ, Эрон ва аз Ботум меомад, дар андак вақт миёнашро баста гирифта, худ соҳиби қаҳвахона ва ошхонаи калоне гардид.

*Х. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

134. Миёни худро дард нақунонидан

меҳнат нақардан, бо меҳнати саҳт машғул нашудан.

— Чунки мо, Ҳасанҷон, меҳнат карда пул меёбему шумо ҳамту... миёнатона дард нақунонида пул кор меқунед.

П. Толис «Тобистон»

135. Миёни чизеро шикастан

1. ба сухани касе ҳалал расондан, гаперо қатъ кардан, 2. нотаом монондан, 3. зарба задан.

1. — Хомӯш,— гуфта миёни сухани Ҳайтро шикаст.

С. Айни «Дохунда»

2.— Лекин тезгузариён обдуздӣ карда будаанд, киштзорӣ моро об пахш қунонданд, бисёр чизҳои мо нобуд шуд. Миёни қорамон ҳам шикаст.

С. Айни «Ғиломон»

3. Лекин ҳамин беалафӣ ва беқоҳу бедағӣ як қадар миёни қорро мешиканад-дия.

С. Айни «Ғиломон»

МИЁНА

136. Дар миёнаи (қобайни) ду оташ мондан

дар байни ду зиддият, ду қувва, ду кас овора мондан.

1. Аз як тараф шумо ва аз тарафи дигар аскарони ҳуқумат, мо дар миёнаи ду оташ мондаем.

С. Айни «Дохунда»

2. Турдй медонист, ки агар таслим шавад, босмачиён на танҳо худаш, балки ҳамаи аскарони сурхро ваҳшиёна қатл хоҳанд кард ва агар таклифи Раҳмонқул Қўрбоширо рад кунад, дар он сурат аз зану кўдакаш чудо мешавад. Вай дар мобайни ду оташ монда буд.

А. Дилбар «Диловарон»
(«Шарқи сурх»)

МИЁНАГИР

137. Касеро миёнагир кардан

1. ба касе аз ҳар тараф гап задан, 2. касеро бо маломат ё насихат ба муросо овардан, 3. касеро ба чизе розӣ кунондан.

1.— Мана миёнагир карданӣ барин-ку шумо! — гуфт вай.— Ҳамаи ин гапҳо барои ба кор даромадани ман бошад, майлаш, ман аз худи пагоҳ дасту остинамро бар мезанам.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2.— Туро кӣ озор дод; холо ба ту ҳеҷ кас ҳеҷ чизе нагуфт,— гуфта духтарон келинро миёнагир карданд.

«Барои адабиёти социалистӣ»

МИЁНАРАВИ

138. Миёнаравӣ кардан

восита шудан.

Сейӯм он ки Ҳамроҳбой ба вай даҳон задааст ва оқсаққол миёнаравӣ кардааст...

С. Айнӣ «Дохунда»

МИЖА

139. Мижa ба мижa назадан

Ниг. Мижa назада баромадан.

Як шаби озод ман мижa ба мижa назадаам.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

140. Мижa назада баромадан

хоб накардан, хоб набурдан.

Тамоми шаб мижa назада баромадам.

«Газетаи муаллижон»

141. Мижа назадан

Ниг. Мижа ҳам накардан.

Тирҳои пулемёт, оҳанпораҳо ва снарядҳо беором ба сӯи ӯ парида меомаданд. Вале ҷавонмард аз он даҳшатҳо мижа намезад.

*Ф. Ниёзӣ «Интиқоми тоҷик»
(«Роҳи пуршараф»)*

142. Мижа напӯшидан

Ниг. Мижа назада баромадан.

Имшаб хола мижа напӯшид.

Ҳ. Қарим «Ҳикояҳо»

143. Мижа ҳам накардан

натарсидан, аз чизе парво накардан, дилро бой надодан.

Аз ачалу марг надоред ҳазар,
Ҳам накунед мижа ба пеши хатар.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

144. Мижа ҳам нашудан

ба чизе диққат, парво, эътибор накардан.

Ҳазорҳо сӯми давлат ва ҷамъият беҳуда сарф шуда,
ба ҳаво равад ҳам, ҳатто мижаашон ҳам намешавад.

«Хорпуштак»

МИЗОҶ

145. Ба мизоҷ даромадан

чизе ба касе одат шуда мондан.

Лузумияти дуруғ гуфтан ва дуруғ бофтан, ҳар замон ба ранги дигар баргаштан, ки ба мизоҷи ӯ даромада монда буд, сол то сол ҳаёти ӯро тира ва ноҳинҷор мекард.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

146. Мизоҷи тезу тунд

1. одами боғайрат, зиндадил, пурҷӯшу хурӯш, 2. оташин, асабонӣ, бадҷаҳлу бадқаҳр.

Бо ғурури навҷавонию мичози тунду тез

Аз дили гарданшахи гапношунав сар мекашад.

Ғ. Мирзо «Ҳазор раҳмат»

147. Ба мизочи якдигар нишастан

ба феълу хӯи якдигар одат кардан; дар хӯю феъл мувофиқ омадан, ба якдигар маъқул шудан.

Вай ва модари угай ба мизочи ҳамдигар нанишастанд. Азизхон бо вай тоқати рӯ ба рӯ шудан надошт ва таслим намешуд.

С. Улугзода «Субҳи ҷавони мо»

МИННАТ

148. Миннати касеро набардоштан

аз касе худро миннатдор нашумурдан; гапи касеро набардоштан.

Бинобар ин ба кас гапашро ҳам намедоду миннати касеро низ намебардошт.

Т. Усмон «Робиа қаҳрамони даврон шуд» («Машғал»)

МИС

149. Миси касе, чизе баромадан

сирри касе, чизе ошкор шудан.

1.— Лекин шумо гуфтаи маро шунидеду амал накардед. Ана, оқибат миси коратон баромада монду мардум ба касофати он акнун ба сари ман чормағз шикаста истодаанд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Ҳангоме ки комиссияи тафтишотии Совети Хоҷагии халқии республика пастиву баландиҳои заводро аз ғалбер гузаронд, миси кор баромад.

«Хорҷиштак»

3. Ҳамчун савдогари машина ва қисмҳои автомобили ба даст афтада мисаш баромада буд.

«Тоҷикистони советӣ»

150. Миси кор намоён шудан

Ниг. Миси касе, чизе баромадан.

— Зинҳор, ба сад зинҳор нахандетон, ки мабодо ӯ пай бурда миси кори ман намоён шавад.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. IV

МИСЛИ**151. Мисли мурғи посӯхта**

ҳаросон, ошуфтаҳол, бесарусомон, беқарор.

1. Қабиров мисли мурғи посӯхта ба чор тараф медавид.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Ҷигитҳо мисли мурғи посӯхта намедонистанд, ки чӣ қор кунанд.

«Барои адабиёти социалистӣ»

МО**152. Мо дузд шудему шаб маҳтоб**

дар чизе толеи касе натохтан, ба муқобили кӯшишу ҳаракати касе кори он омад накардан; бетолеъ будан.

— «Мо дузд шудему шаб маҳтоб». Имрӯз барои ба театр рафтан билет дода буданд, рафтем, ки ҳамон артисти бозӣ мекардагӣ касал шудааст. Аз ҳамин сабаб бозиро монандаанд, аз ҳамон ҷо гашта омада истодаем.

С. Ғанӣ «Табассум»

МОБАЙН**153. Ба мобайн даромадан**

Ниг. Ба миён (миёна) даромадан.

1. Байни Қаримбой ва Салоҳиддин маншаи саҳт саршуд. Колхозчиён ба мобайн даромада муноқишаро ҳобонданд.

*К. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

2. Ман ба мобайни одамон даромада, ба ҳар ош қаттиқ шуданро бад мебинам.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

154. Дар мобайни обу оташ будан

Ниг. Дар миёни обу оташ мондан.

Акнун ӯ дар мобайни «обу оташ» буд. Ҳанӯз чӣ қор карданаширо намедонист. Ба як қарори қатъӣ омада наметавонист.

*Ҳ. Қарим «Гулбону»
(«Шарқи сурх»)*

155. Дар мобайн хунукӣ афтидан

дар мобайни ду кас дилмонӣ, хафагӣ, ранҷиш рӯй додан.

Агар медонистам, ки оқибат дар мобайни ману ту ҳамин қадар хунукӣ меафтадааст, даҳан во намекардам.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

МОДАР

156. Модарро дил месӯзад, дояро доман

бегона ҳар чанд наздик бошад ҳам, боз аз сидқи дил ғамхорӣ намекунад.

— «Модарро дил месӯзад, дояро доман» гуфтаанд. Он чи ки дили Норбибӣ барои бачаҳояш сӯхта, ғами сиҳат-саломат калон шудани онҳоро меҳӯрад, ба ҳама маълум, аммо, доя, шумо ҳам бо миёнравии худ дар ҳақиқат меҳоҳед, ки ҳам ин кӯдакҳо дар пеши падарашон беиллату зиллат калон шаванд ё ягон мақсади дигар доред?

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

157. Модари зори касеро нишон додан

Ниг. Очаи касеро нишон додан.

— Устоамак натарсед; ман ҳозир модари зори ин «ацина»-ро нишон медиҳам!

«Барои адабиёти социалистӣ»

МОЛ

158. Мол ба соҳибаш монанд набошад, ҳаром

1. дар мол ҳатман донишу ҳунари соҳиби мол намоён аст, 2. ба касе ё чизе феълӣ атвори соҳибаш таъсир мекунад, аксаш мезанад.

Мол ба соҳибаш монанд набошад, ҳаром мегӯянд. Лаҳад ҳам ба падараш монандӣ дошт.

«Машғал»

159. Мол ба ҳаром баромадан

беҳуда рафтан, нобуд шудан.

Агар асп аз вай ёфт нашавад, «молам ба ҳаром баромада будааст» гӯён ба тақдирам тан дода меравам.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

160. Моли мӯъмин — хуни мӯъмин

1. моли ҳар кас ба худаш азиз аст, ба ҷонаш баробар аст, 2. ба моли касе даст дароз кардан хиёнат аст.

1.— Он қадар пули казоӣ не, як маблағи андак буд, ҳамин тавр бошад ҳам, пул гум кардан ба кас бисъёр алам мекардааст.— Албатта, албатта,—«моли мӯъмин— хуни мӯъмин», аз бадани кас хун барояд, андак ҳам бошад, алам мекунад.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. II

2.— Зарар надорад, зарар надорад, як порча намади сӯхта баста шавад, ҳамааш ба ҳам меояд. Ту бачагӣ кардӣ, нодонӣ кардӣ, ин шӯриши Арбоб ба ту ва туро заданаш аз дилсӯзӣ аст, туро «хушъёр шав, одам шав» мегӯяд. «Моли мӯъмин — хуни мӯъмин» гуфтаанд, ту моли Арбобро талаф кардӣ, гӯё хуни ўро рехтӣ.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

161. Моли касеро хӯрдан

чизи касеро гирифта гашта надодан; ба моли кас хиёнат кардан.

«Дуздӣ накардаам», «моли мардумро нахӯрдаам»...

С. Айнӣ «Дохунда»

162. Моли ҳаром

моле, ки бе меҳнат, ғайриқонунӣ ба даст дароварда шудааст (моли дуздӣ, моли муфт).

Дар хонаи ман ба моли ҳаром ҷой нест!

МОНАД

163. Монад-чӣ

ба хоҳиши касе розӣ нашуда, касеро ба ҳоли худаш намонда, маҷбуран; гӯш кунад-чи..., фаҳмад-чи...

Ҳар чанд мегӯям, ки, ҳой ошно, ман чил рӯз зиёд ин тараф дар турма будам, ғилмаку шилмакҳои бе ҳеҷ сару бар ба хона мондагӣ дорам, тезтар рафта диданӣ. Монад-чӣ!

Р. Ҷалил «Шӯроб»

МОНАНД

164. Монанди аспӣ қашқа

1. ба ҳама маълум, 2. аз ҳама фарқкунанда.

Назараш ба Ш. ном шахсе афтод, ки дар район монанди аспӣ қашқае ба ҳама маълум аст...

«Хорҷиштак»

165. Монанди балои осмонӣ

мусибат ва фалокати ногаҳонӣ.

Ба ҳамин тариқа, ногаҳонӣ дар чашми толибони даҳъяк монанди балои осмонӣ ҳозир шуда даҳъякро гирифтам.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III—IV

166. Монанди гавҳараки чашм нигоҳбонӣ
(эҳтиёт) намудан

касе, чизеро хеле эҳтиёт, саришта кардан.

Машинаҳоро монанди гавҳараки чашм нигоҳбонӣ намудан ва аз онҳо ба қадри даркорӣ фоида бурда тавонистан лозим аст.

С. Айнӣ «Ғуломон»

167. Монанди гӯшту нохун бо якдигар часпидан
(пайваста будан)

бо ҳам зич, мустаҳкам пайваста будан, бо ҳамдигар алоқаи мустаҳкам доштан, ҷудонашаванда будан.

1. Мардуми ин дара монанди гӯшту нохун бо якдигар часпидаанд...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Агар алоқаи боғча ва оила монанди гӯшту нохун бо ҳам пайваста набошад, дар тарбияи бача муваффақият ба даст овардан мумкин нест.

«Маориф ва маданият»

168. Монанди мум шудан

ниҳоят мулоим, хушрафтор, мутеъ, гапдаро шудан.

Дар қишлоқ комитет вучуд дошт, фақат вай дар дас-ти Аҳмадбойҳо монанди мум шуда буд; хоҳанд ба хар-тараф гардонида метавонистанд.

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

169. Монанди обу ҳаво лозим будан

хеле зарур, муҳим будан.

— Дар ҳақиқат ҳам ҳозир ёрдами шумо монанди обу ҳаво лозим аст.

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои якпардагӣ»)*

170. Монанди оина равшан будан

хеле маълум, равшан, бешубҳа, баҳсноталаб будан.

Барои чӣ ва ба кӣ хизмат карда истоданаш ба вай монанди оина равшан аст.

Ҷ. Икромӣ «Аз Москва чӣ овардӣ?»

171. Монанди офтоб аст

Ниг. монанди оина равшан будан.

Дар ҳамаи муваффақиятҳои, ки халқҳои Иттифоқи Советӣ, аз он ҷумла халқи ман ба даст овардаанд, мадади бародаркалони мо — халқи рус намоён аст... Ин монанди офтоб аст, ки бо доман пӯшида наметавонӣ.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

172. Чизеро ба монанди панҷ панҷаи худ донистан

чизеро ниҳоят нағз донистан; бо чизе (касе, ҷое) комилан шинос будан.

1. Ман ҳама ҷоро панҷ панҷаам барин медонам.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Раис! Раисе ки тамоми колхозро монанди панҷ панҷаи худ медонад...

Ҷ. Икромӣ «Як қаҳрамони асри мо»

173. Монанди сурати девор рост истодан

бе ҳаракат, шах шуда мондан; моту мабхут гардидан.

Аз ин аҳвол дар ҳайрат афтода, монанди сурати девор ба кунҷе рост истода буд...

С. Айни «Дохунда»

174. Монанди сӯзану ришта будан

аз ҳам чудонашаванда, бо ҳам хеле наздик, дӯст будан.

Ин ҳар се бениҳоят улфату мӯнис ва ҳамеша монанди сӯзану ришта бо ҳам будаанд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

175. Монанди тут резондан

одами бисъереро аз по афтондан, қир кардан. Пулемёти мо душманро монанди тут мерезонд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

176. Монанди як тану ҷон будан

ниҳоят дӯст, аҳл, иттифоқу якдила будан.

Охир одамони диёри мо дар ҳар ҷо ки бошанд, ҳама монанди як тану ҷонанд.

Р. Ҷалил «Ҷамида»

177. Монанди Ҳотами Той

ҷавонмардона, олиҳимматона, бо саховат.

Гап дар сари он аст, ки директор он панҷ сар модаговро монанди Ҳотами Той битамом ба ихтиёри подабон Зайниддинов супурда, бо мақсади то ба охир «олиҳиммат» будан, дар бораи шири он ҳатто хотиррасон накардааст.

«Маориф ва маданият»

МОНДАН

178. Аз ҷое мондан

1. ба ҷое нарафта мондан, 2. маҳрум шудан; бебаҳра мондан.

Ба касофати ту шуда аз бозор мондам.

179. Мондан гиред...

бовар кунед, асло напурсед.

1. Таърихи ин китоб чунон бой аст, ки мондан гиред!

«Тоҷикистон»

2.— «Дили додою оча хонаи меҳри бача» меғуянд, ҳамшира. Инҳоро дар он чо он қадар ёд карда будам, ки мондан гир.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

3.— Хабар дошту пинҳон кардааст, Ману ту барин даҳонаш номустаҳкам нест. Ту бошӣ ҳай такпурсию борикресӣ мекунӣ, ки мондан гир!—ҳам қиддию ҳам ҳазл-омез гуфт ба ӯ Буров.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

МОНДАГӢ

180. Мондагии худро баровардан

дам гирифтан, истироҳат кардан.

Лекин барои онҳо муяссар нашуд, ки бар рӯи ин бистар ёзида мондагиҳои худашонро бароранд.

С. Айни «Ғуломон»

181. Мондагии худро гирифтан

чизи аз даст додаро ба даст даровардан, камии чизе-ро пур кардан.

Акнун хуб кушиш карда хон, ки мондагиҳоятро гирӣ.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

МОНДАНИ

182. Монданӣ надоштан

фарқ ва камӣ надоштан, як хел будан.

1. Ман бовар мекунам ва дида истодаам, ки шумо аз чихати қаду бастанон ва ақлу фаросотатон аз дигарон монданӣ надоред.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Қишлоқи мо акнун дар ободӣ аз шаҳр монданӣ надорад...

«Васияти Ленин»

3.— Духтари шумо дар ақлу фаросат аз писар монданӣ надорад-ку.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

МОНЕЪ

183. Монеъ омадан

ба касе, чизе халал расонидан, ба чизе монеъ шудан.

Ба сабаби монеъ омадани қозикалон ҳар чанд ўро аз мадраса пеш карда натавониста бошанд ҳам, аз таҳқир кардани ў, аз гап паррондан ба ў боз намеистоданд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

МОР

184. Морро аз хонааш баровардан

Ниг. Бо сухани ширин морро аз хонааш баровардан.

— Хуб одами усто-куя ҳамон Абдулатиф-ако! Морро аз хонааш мебароранд.

П. Толис «Тобистон»

МОРГАЗИДА

185. Моргазида аз ресмони (арғамчини)
ало метарсад

1. касе ки дар коре шикаст хӯрда бошад, бори дигар дар ичрои он кор тарсону эҳтиёткор мешавад, 2. тарсида мондан, 3. таҷрибанок, пухта шудан.

1. Баъди мурдани Атохон тамоми умеду орзуи ҷолу кампир... Қутбиддин шуда монд. «Моргазида аз ресмони ало метарсад» гуфтагӣ барин ягон ҷои Қутбиддин, ки дард кард, ҳар ду ба чор тараф метохтанду табиб мекофтанд.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Мехрбону «моргазида аз арғамчини ало метарсад» гуфтагӣ барин хавотир шуда гуфт: — Не, ман ғайр аз шумо бо ҳеч каси дигар намеравам. (Ўро пеш аз ин фиреб дода буданд — *М. Ф.*).

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

3. Сабил, моргазида аз ресмони ало метарсад гуфтагӣ барин, худатон ҳам аз ҳад зиёд бадгумон шуда мондаед, бек.

С. Улуғзода «Қалтакдорони сурх»

МОТ

186. Мот кардан

касоро ҳайрон кардан, ба ҳайрат овардан, қоил қундан.

Наққошу кандакор, наҷчору меъмори тоҷик бо хунари латифу зарифи худ асрхост, ки мардуми олабро мот кардаанд.

Т. Усмон «Қашфи асрор»

187. Моту мабхут кардан

Ниг. Мот кардан.

Якбора ин тавр муҳокима карда мондани Муҳаррами Ғарч мардҳои дар он ҷо бударо гаранг ва моту мабхут карда монд.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

188. Моту мабхут шудан

ҳайрон шудан, ба ҳайрат мондан, қоил шудан.

1. Оймулло дақиқае чизе нагуфта, ҳайрон ва моту мабхут шуда монд.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

2. Чашми бек ба ҳавзи лаболаб афтада буд, ки моту мабхут шуда, об дар даҳонаш хушк ва сухан дар забонаш банд гашт.

*Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

МОШ

189. Мошро аз биринҷ фарқ кардан

1. нағзро аз бад фарқ карда тавонистан, 2. аз ӯҳдан қоре баромада тавонистан.

Ҳар кас калла дорад, фикру андешаи мустақил дорад, мошро аз биринҷ ҷудо карда метавонад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

МОҲ

190. Моҳро аз осмон канда (гирифта) додан

хоҳишро, ки иҷроаш мушкил аст, иҷро намудан; ба иҷрои ҳар хоҳиш тайёр будан.

1.— Агар хоҳӣ,— мегӯяд вай,— моҳро аз осмон канда медиҳам.

«Хорпуштак»

2.— Мехрихон! Агар хоҳед, моҳро аз осмон канда гирифта медиҳам,— лофи муҳаббат мезад Мансур.

«Хорпуштак»

191. Моҳи бедоғ

беайб, бенуксон; бегуноҳ.

— Ҷӯ, моҳи бедоғро бинед! — тамасхур карда гуфт Сабоҳат.

*Р. Амонов «Зиндагӣ»
(«Шарқи сурх»)*

192. Бо моҳ шинӣ — моҳ шавӣ, бо дег шинӣ — сиёҳ шавӣ

аз некон некӣ ёд мегириӣ, аз бадон бадӣ.

1. Ман дар ин хусус пеш аз ҳама аз раисамон миннатдор, рафиқ Воҳидов, чунки дар паҳлуи ҳамин кас нишастаю хеста хеле чиз ёд гирифтам. Барои ҳамин ҳам оқилон беҳуда нагуфтаанд, ки бо моҳ шинӣ — моҳ шавӣ, бо дег шинӣ — сиёҳ шавӣ.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Бо моҳ шинӣ — моҳ шавӣ, бо дег шинӣ — сиёҳ шавӣ! Ту, ки ба хонаат бачаи по аз кучо, сар аз кучоро роҳ додӣ, ана натиҷааш ҳамин, имрӯз духтарат лағчида афтада пояшро маиб мекунад, пагоҳ боз худо накарда ягон ходисаи дигар... ва ҳоказо...

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

193. Моҳ ҳам доғ дорад

ҳар як кас камбудие дорад, одам бенуқсону камбудӣ намешавад.

1. Мумкин аст вай баъзе нуқсонҳо дошта бошад, вале, рафиқон, моҳ ҳам доғ дорад.

«Тоҷикистони советӣ»

2.— Оҳ, ту чӣ тавр хушбахтӣ, ки чунин шавҳар дорӣ.— Рост мегӯӣ. Лекин моҳ ҳам доғ дорад...

Ғ. Абдулло «Шери занҷиришикан»

МУВОФИҚ

194. Мувофиқи чашмдоштаи касе набаромадан

мувофиқи хоҳиш, умеди касе иҷро нашудани коре.

Афсӯс, ки ин корҳо мувофиқи чашмдоштаи ӯ набаромад ва сухани хона ба бозор рост наёмад...

С. Айнӣ «Дохунда»

МУДДАО

195. Муддаои дил

Ниг. Муддаои табъ.

— Писарам, ҳозир ману ту ба нони зағора ҳам қанот мекунем, аммо барои модарат мурғ лозим, мурғ. Якуним танга ки кор кардӣ, аз ягон деҳқони сахронишин якто мурғ харида биёр,— гуфтанд.

— Муддаои дили ман ҳам ҳамин буд,— суханашро давом дода мегуфт Сангинов.

К. Носиров «Орият»

196. Муддаои табъ

1. мувофиқи хоҳиши дил, айнӣ орзӯ, 2. ба дарачаи кофӣ.

1. Занаш дуруст, муддаои табъаш буд.

*Ҳ. Карим «Гулбону»
(«Шарқи сурх»)*

2. Таънаю сарзанишҳои тоқатфарсои хӯҷаинҳои заводро дар ҳаққи ҳаммиллатонаш аввало «муддаои табъи» худаи мешунавид ва сонӣ ба онҳо тарҷума мекард.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

197. Муддао ҳосил шудан

мақсад иҷро шудан, ба коми худ расидан.

1. — Бас кун (азонгӯиро — М. Ф.), ки муддао ҳосил шуд...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Аммо аз кушта шудани як худи ӯ чӣ муддао ҳосил мешуд?

Р. Ҷалил «Шӯроб»

МУЗД

198. Музди даст

музди хизмат, ҳаққи хизмат.

Шумо дар ду моҳ як бор мӯйсар мегиред ва музди дастро ҳам баробари нимаи музди дигарон надода мегурезед.

С. Айнӣ «Марги сидхӯр»

МУЛОИМ

199. Касеро мулоим кардан

1. касеро аз қаҳру чаҳл фурувардан, 2. касеро аз раъ-яш гардондан, 3. касеро ба чизе розӣ кунондан.

Зайнаб бо Анвар барои ҳамин, фақат барои ҳамин рафта будааст, ки уро камтар мулоим кунад, ба гап дароварад...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

200. Мулоим шудан

1. аз қаҳру чаҳл фаромадан, 2. таскин ёфтан.

«— Тавба! — мегуфтанд онҳо, — Қаҳҳор ака, ки ин тавр мулоим шавад, маълум мешавад, ки зарбулмасали «Феъл бо шир даромада, бо ҷон мебарояд» нодуруст будааст».

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

МУЛЛОЦИРИНГ

201. Муллоциринг кор медиҳад

пул ёрдам мекунад, ҳар мушкилиро пул осон мекунад.

Хусусан дар мусофири ин муллоциринг хеле кор медиҳад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

МУЛОҲИЗА

202. Мулоҳиза рондан

фикр баён намудан, изҳори ақида кардан.

Дар атрофи китоби нахустини очерк ва ҳикояҳои Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон» мулоҳиза рондааст.

*М. Муллоҷонов «Танқиди адабӣ
ва тарбияи нависандагонӣ
ҷавон» («Шарқи сурх»)*

МУМ

203. Касеро мум барин мулоим кардан

1. касеро гапдaro кардан, ба итоат овардан, 2. ба чизе розӣ кунондан.

— Парво накунед, Мансуровро ҳам мум барин мулоим карда мондан душвор нест.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

204. Мум газидан

1. гап назадан, хомӯш будан, 2. ҳаракату кӯшиш накардан.

1. Шукурови ба шӯр омада тамоми овози ғафси раъдвори худро сар дода, ба бод додани коҳҳои кӯҳна даромада, Назаровро маломат менамуд, ки дар вақти сардори собиқи трест як бор не, чандин бор хирворҳои калони ангишт ба амал меомаданд, лекин Назаров мум мегазид ва ба назди вай омада монанди имрӯза мағал бардоштанаширо касе надидааст ва нашунидааст.

Р. Чалил «Шӯроб»

2. — Мум газидӣ магар, чаро гап намезанӣ? — шиддат кард раис.

«Занони Тоҷикистон»

МУОМИЛА

205. Муомилаи сард (хунук)

муомилаи бад, беилтифотона.

Муомилаи сардоратон аз чиллаи зимистон ҳам хунуктар аст...

«Хорпуштак»

МУРДА

206. Мурда аз нав зинда шудан

Ниг. Мурда гашта зинда шудан.

Оими боло баногоҳ дар ҳавлӣ ягонта хас ё барги аз шохи дарахтон канда шуда афтидаро бинад, мемурду аз нав зинда мешуд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

207. Мурда барин хобидан

Ниг. Масти хоб будан.

Ҳама мурда барин хобиданд...

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. 11

208. Мурда гашта зинда шудан

1. ниҳоят оташин, асабонӣ шудан, сахт ба ғазаб омадан, 2. ғавғо бардоштан.

Гоҳо кайвониҳо аз будаш зиёдтар карда, аз худашон бофта, хикояҳои ишқ ва шаҳватронии Ғаниҷонро... ҷунон тасвир мекарданд, ки Назокат (бикаи калонӣ) мемурду гашта зинда мешуд.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

209. Барои чизе мурда бошӣ

сахт хоҳони чизе бошӣ.

Аз баҳри ҳамон ангиштканиат баро. Мана ман самоворчӣ... Ба самовор об андоз, агар ҷудо барои ангишткани мурда бошӣ, ангишт шикану ба самовор ангишт парто.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

210. Мурдаю зинда

1. тамоми ҳастӣ, молу мулк, боигарӣ, буду шуд, 2. ҳаёту мамот.

— Пас ту бо кадом ҳуқуқ ва афзалият ба болон мардум худро ҳокими мутлақ ва мурдаву зиндаи мардумро аз они худат мешуморӣ...

С. Айнӣ «Алишер Навоӣ»

211. Мурдаю зиндаи касе дар дасти касе будан

буду шуд, хаёту мамоти касе дар дасти касе будан, ихтиёри касе тамоман ба дасти касе будан.

— Акнун шумо падари вай ҳастед, мурдаю зиндааш дар дасти шумост.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавонии мо»

212. Мурда кирои гиристан намекунад

1. кирои ташвиш накардани чизе, 2. беаҳамият будан. Фармонро хондем, «мурда кирои гиристан намекард»... Хулосаи мазмунӣ он ин буд, амир дарбори худро ислоҳ мекунад, барои коркунони ҳукумат моҳона таъин мекунад, ҳукуматдорон ҳаракати худсарона намекунанд...

С. Айнӣ «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

213. Мурдаро монда тутхӯрӣ кардан

бо кори ғайримухим, дуввӯмдараҷае ки ба кори асосӣ алоқа надорад, машғул шудан, кори асосиро монда ба корҳои ғайримухим андармон шудан.

1. — Моли Салтанатхола табаррукӣ,— гуфта ба докаи гирди тобут чанг зад. «Мурдаро монда тутхӯрӣ кун» сар шуд. Докаи тобутро, монанди буз дар кӯпкорӣ, ба ҳар тараф кашида пора-пора кардан гирифтанд.

«Барои адабиёти соқилистӣ»

2. — Раис дар куҷо?

— Дар тӯй.

— Бригадирҳо чӣ?

— Ба бузқашӣ рафтанд.

— Барои чӣ идораи колхоз бастагӣ?

— Ба муносибати бузқашӣ.

— Мурдаро монду тутхӯрӣ кун будааст-дия...

«Хорпуштак»

214. Мурдаи худро ба болои (ба сари) касе (ё чизе) партофтан

1. барои ба даст даровардани фоидае, мақсаде ба касе часпидан, ба гардани каси дигар бори гарон шудан,
2. тамоми вазнинии кореро ба болои касе партофтан.

1. Ман то ҳол муллоеро надидаам, ки бо вучуди до-ро буданаш ба нодорое ва бенавое ёрмандӣ карда бошад, ӯ ҳар қадар бой бошад ҳам, боз мурдаи худро ба болои мардум партофта, чашми тамаи худро ба каси одамон дӯхта меиstad.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

2. Вақте ки рафиқ Холназаров бо андешаи ба улфат-ҳо «мурдаашро напартофтан» ва бо баҳонаи тӯй аз идораи савдои шахрӣ «аванс» гӯён пул рӯёнидани мешавад...

А. Деҳотӣ «Шеър ва ҳикояҳои мунтахаб»

3. — Ман мурдаи худро ба болои шумоён партофтани нестам! — гуфт ӯ бо гилаю ҳасратомезона.

«Занони Тоҷикистон»

4. — Охир, ин қадар мурдаатро напарто! Худат ҳам камтар зӯр занӣ, мемури-мӣ!

Ҷ. Икромӣ ва М. Қосимов «Роҳи бахт»

5. Агар ин «накбат» мурдаи худро ба сари мо наме-партофт, мусалласи мо ҳам то моҳи чавзо мерасид...

С. Айни «Дохунда»

215. Мурдаи як шер сад рӯбохро сер мекунад

каси тавоно ҳар қадар нотавон шуда бошад ҳам, боз аз нотавон афзалтар аст.

Ин одам, ки имрӯз ба накбат дучор шудааст, аҷаб нест, ки фардо кораш дуруст шуда боз савдогари пӯст-болои Маскав ва макариёчӣ шавад; худаш қозишинос, раисшинос, қушбегишинос ва амиршинос аст, бар болои ин хешҳои давлатманди макариёрав ва маскавчӣ дорад, ҳеҷ кадоми инҳо розӣ намешаванд, ки ин одам абадӣ ба ин ҳол монад, баъд аз чанд рӯз мебинӣ, ки боз ин кас «Эшон тӯрем» шуда меравад ва ту ҳамон «Ҳайти гург»

шуда мемонӣ. «Мурдаи як шер сад рӯбохро сер мекунад» гуфтаанд, холо ҳам бошад, ахволаш аз ману ту беҳтар аст; чунончи, дирӯз дар гузари Хочӣ Амонбой аз пешам баромад, дар даст як шиша май дошт ва худаш шермаст буд.

С. Айни «Дохунда»

МУРДАН

216. Мурдани падарамро медонистам, ба як чакса сабӯс мефуруҳтам

Рӯй додани нохушӣ, осеберо пешакӣ медонистам, ҳатман чораи дафъи онро мекардам, агар ин тавр бад хал шудани масъаларо медонистам, дигар хел рафтор мекардам.

— Мурдани падарамро медонистам, ба як чакса сабӯс мефуруҳтам. Бубахшед. Ман дар ин се шабу се рӯз сӣ бор мурда, сӣ бор зинда шудам. Қифоя, ба Сунбула худам кор ёфта медиҳам.

Қ. Наимӣ «Ман бо шумо»

МУРДАНАМ

217. Аз мурданам хабар дораму (аммо) аз ин кор не

тамоман хабар надоштан, чизеро ҳеҷ надоништан.

1. — Шумо иқроред ё мункир?..

— Мо аз мурданамон хабар дорем, аммо аз ин кор хабар надорем!

С. Айни «Марги судхӯр»

2. — Ба виҷдон қасам, ки ин рӯймолчаро дар умрам якӯмин бор мебинам.

— Якӯмин бор? Барои чӣ сурх шудед? А!

— Аз мурданам хабар дораму аз ин не.

*С. Ғанӣ «Магнитофон»
(«Маориф ва маданият»)*

МУРОД

218. Муроди бачагонро дидан

Хушбахтии бачагони худро дидан, тӯи бачагони худро дидан.

1. Инро сар дех, илоҳи муроди бачагонатро бинӣ...

С. Айни «Дохунда»

2. Илоҳӣ бо шавҳаратон қўшапир шуда, муроди ба-
чагонатонро бинед.

Р. Чалил «Шӯроб»

219. Муроди дил ёфтан

Ниг. Ба муроди худ расидан.

«Ту акнун дар чаҳи зиндон бихобӣ,
Бимирию муроди дил наёбӣ».

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

220. Муроди дил ҳосил шудан

ичро гардидани хоҳиш, майл, орзӯ.

Хаёл кардаанд, ки ман дигар ин хабарро намехона-
му онро рост бурда месупорам ва муроди дилашон ҳо-
сил мешавад.

*М. Боғиров «Хаёти модар»
(«Овози ҷавонон»)*

221. Ба муроди (мақсади) худ расидан

ба мақсад, хоҳиш, орзуи худ муваффақ шудан.

1. Аммо Умар ба муродаш нарасид.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Ҳар ду ба хурсандӣ зиндагӣ карда ба муроду мақ-
садашон расидаанд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

3. — Илоҳӣ, духтарам, сафедбахт шав, ба муроду
мақсадат рас,

Р. Чалил «Шӯроб»

222. Мурод ҳосил

«мурод ҳосил»-ро пас аз «зиёрат қабул» гуфтани ка-
си аз сафар омада гӯянд; ба мақсад расидам, сафар
хушбахтона ба охир расид.

— Салом, бачаи азиз! Зиёрат қабул!..

— Салом, боҷа, мурод ҳосил!..

Р. Чалил «Шӯроб»

223. Мурод ҳосил шудан

ба мақсад, хоҳиш, орзӯ комъёб гардидан.

— Аз хомӯш ништастан мурод ҳосил намешавад, рафикон.

«Маориф ва маданият»

МУРЧ

224. Мурчро ба даҳон задан

Ниг. Мурч хӯрдан.

Зайнаби лаънатӣ! Чӣ тавр шуд, ки Мухтор аз дасти ин духтараки нодон мурчро ба даҳон зад?! Ҳайфи меҳнат, ҳайфи вақту соатҳои беҳуда сарфшуда! Мухтор ба ин духтарчаи ночиз чӣ корҳое накард... Аммо вай умеду орзӯҳои ӯро зерӣ по кард...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

225. Мурч хӯрдан

фиреб хӯрдан.

Ман ба пеши Қорӣ Ишкамба шарманда шуда будам, дуруғ будани мурчхари ман ба ӯ чун офтоб равшан шуда буд. Ман мурч нахарида «мурч хӯрда будам», ҳатто ба киёси «мурчхари» ман дуруғ будани каллапӯшхари ман ба пеши ӯ собиг шуда буд.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

226. Мурч хӯрондан

касери фиреб додан.

— Ӯ пирсаг набудааст, балки пиррӯбоҳ будааст, ки гургони чавонро мурч хӯронда рафтааст,— гуфт посбон ба онҳо.

С. Айнӣ «Ғуломон»

МУРҒ

227. Мурғи давлат аз сари касе парида рафтан

ҳукмронӣ, давлат, молу мулк, бахту толеъ аз дасти касе рафтан.

Мурғи давлат аз сари домулло бебозгашт парида рафт.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

228. Мурғи давлат ба сари касе ништастан

1. ҳукмрон шудан, тавоною давлатдор шудан, 2. бахту толеи касе шукуфтан, ниҳоят хушбахт будан.

1. — Мо чаро ба торочқунандаи худ ёрӣ диҳем?

— Дузд ҳам бошад,— бой гуфт,— ҳоло мурғи давлат ба сари вай ништааст.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Ман шофер бошам ҳам, давлатам калон: хонаву ҷой, машинаи шахсӣ... агар шумо розӣ шавед, мурғи давлат ба сари ман менишаст.

«Хортҷиштак»

229. Мурғи дили касеро куштан

касеро рӯҳафтода, бе ҳавасу мароқ гардонидан.

Зан, дар ҳолате ки риши шавҳарашро хору мол мекард, ишвакорона ба вай наздик шуд. Аммо Содик якбора худаширо дур кард...

— Дадеш, ман гумон карда будам, ки шумо пас аз ба колхоз даромаданатон мурғи дилатонро кушта мондед.

— Дуруст аст,— гуфт Содик,— аз барои ба колхоз даромаданам набошад ҳам, ба сабаби нобуд шудани молҳоям, ҷавонмарг шудани молҳоям, ҷавонмарг шудани «Сиёҳқундузам» ва ба болои инҳо ба сабаби пеш наraftани кори колхоз на танҳо мурғи диламро, ҳатто қариб буд, ки худамро ҳам аз даст диҳам.

С. Айнӣ «Ғуломон»

230. Мурғи матлаб

матлуб, дилхоста.

Акнун пушаймонӣ суд надошт ва «афсӯсу дареғ» фоида намебахшид, чунки тир аз камон бархато часта ва мурғи матлаб аз дом рафта буд.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

231. Мурғи посӯхта барин

Низ. Мисли мурғи посӯхта.

1. Ӯ мурғи посӯхта барин мегашт, лекин аз тарси «ба погоҳ дида намонад» дигар ба тиреза наздикӣ намекард.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. Вазир бошад, тадбир меҷуст, мурғи посӯхта барин ба ҳар сӯ беист даву ғеҷ мекард.

«Тоҷикистони советӣ»

232. Мурғи посӯхта шудан

ҳаросон, ошуфтаҳол, бе сару сомон, беқарор гарди-дан.

Сангинов дид, ки ханӯз он «планҳои азимаш» иҷро нагардида, миси қораш баромада истодааст, мурғи посӯхта шуда монд...

«Тоҷикистони советӣ»

МУРҒОН

233. Мурғони ҳаво гирья мекунанд (меноланд)

хеле саҳт, мушқил, тоқатгудоз будани аҳволи касе.

1. — Аҳволи ятимони хурдсол чӣ мешуд, духтарам? Ба ҳолашон мурғони ҳаво гирья мекунанд.

Р. Ҷалил «Шӯрб»

2. Ба ҳоли ин бача барин бекасу кӯйхо бошад, мурғони ҳаво гирья мекунанд.

Р. Ҷалил «Тоҷикистони советӣ»

3. Ба ҳоли бечорагон мурғони ҳаво меноланд.

Қ. Наимӣ «Соли 1916»

МУСИЧА

234. Мусичаи бегуноҳ (ваболак)

1. беайб, бегуноҳ, 2. ҳалим; фақир; бечора.

1. — Ту ҳамеша мусичаяки бегуноҳ-а? Сап-сафед, шир барин.

«Шӯғла»

2. Подшоҳ дар назди мардум худро «мусичаи бегуноҳ» нишон дод...

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

3. Сардори оила — соҳиби ҳавлӣ... дар ин рӯзҳо ҳамчун «мусичаи ваболак» мулоиму ҳалим аст.

«Тоҷикистони советӣ»

235. Мусичаи бегуноҳ шудан

ҳалим, мулоим шудан, фармонбар, итоаткор гардидан.

1. Ҳар боре ки хатояшонро ёфта сарзаниш мекардам, мусичаи бегуноҳ шуда узор меҳостанд.

«Хорпуштак»

2. — Дар сояи давлати дӯстон мусичаи бегуноҳ шуда мегаштед.

«Хорпуштак»

МУТТАҲАМ

236. Муттаҳам қардан (сохтан)

1. гунаҳгор қардан, 2. забонкӯтоҳ қардан.

1. Наҳод ки ўро ҳам ба қатли Ғаниҷонбой муттаҳам мекунанд?

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

2. Ба ҳар ҳол миршабро муттаҳам сохта, Фирӯзаро аз дасти вай халос қардан қорест, ки фақат хайрхоҳи ў мекунад.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

МУШ

237. Мушро қонқанию гурбаро бозӣ

аз азобу азияти дигарон завқ, лаззат бурдан; аз ҳисоби азобу машаққати дигарон кайфу сафо қардан.

— Ҷӣ қор қунам, заминдор, барзаговдор шудам гуфта қаҳ-қаҳ зада хандам-мӣ?

— Ҷаро нахандем!

— Онҳо, бечораҳо, гирия қунанду мо хандем дуруст-мӣ? — гуфт Умар қадаммонии худро суст намуда оҳиста, то ки дигарон нашунаванд, — «мушро қонқанию гурбаро бозӣ...»

Р. Ҷалил «Одамони қовид», қ. II

МУШТ

238. Муштро ба торикӣ задан

аз назари касон пинҳонӣ коре кардан, чизе хӯрдан, нӯшидан.

— Хонаи худамонро ба четтар гиред (онҳо хона месохтанд — *М. Ф.*), ҳар рӯз як даҳон паловчаро карда, мушта ба торикӣ мезанем. Чон ғанимат.

*Х. Содиқ «Ҳазли падар»
(«Шарқи сурх»)*

239. Муште ки баъд аз (пас аз) чанг (ба) ёд меояд,
ба сари (каллаи) худ бояд зад (кӯфт)

баъд аз он ки кор аз кор гузашт, надомат фоидае надорад; баъд аз рӯй додани воқеа пушаймонӣ суд надорад.

1. — Дӯстон! Мегӯянд муштеро, ки баъд аз чанг ба ёд меояд, бояд ба сари худ зад... Ба ҳамаи ин худи ман, сардори оила — Холбӯтаев айбдор ҳастам. Маро маъзур доред.

С. Ғанӣ «Тӯй»

2. Хуршед. Агар он маслиҳатчӣ бори дигар чунин гӯяд, байти ту хондагиро такрор хоҳам кард. Аммо вай дигар ин хел намегуфтагист, чунки вақт гузашт...

Фирӯза (хандида). Муште ки пас аз чанг ба ёд меояд...

Хуршед. Бале!.. бояд ба сари худ зад.

*Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)*

240. Мушт намунаи харвор (хирвор) аст

намуна аз чизи бисъёр, аз миқдори кам миқдори зиёдро метавонед пай баред.

1. Ягона чизе, ки мо ба хонандагон, хусусан ба ҷавонон, хотиррасон кардан мехоҳем, он аст, ки порчаҳои дар ин ҷо намуна овардашуда бехтарин порчаҳои осори Бедил мебошанд ва зарбулмасали машҳур «мушт

намунаи хирвор аст» ба ин маврид рост намеояд, яъне тамоми қисмҳои боқимондаи куллиётро низ дар ҳамин савияи баланд аст, гуфта тасаввур кардан дуруст нест.

С. Айни «Мирзо Абдулқодири Бедил»

2. Таъин кардани муносибати таърихии онҳо як масъалаи муҳим ва дар айни ҳол хеле нозук аст. Зеро муносибати онҳо, ҳамчун зарбулмасали «муште аз харвор» муносибати таърихии ин ду халқи қадимаи Мовароуннаҳрро ба мо тасвир мекунад.

А. Мирзоев «Биной»

241. Мушти обдор фаровардан

касери сахт бо мушт задан.

1. Ба паҳлуи рости ӯ як мушти обдоре фароварда будааст.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

2. Қариб буд, аз одоб берун бошад ҳам, ба баногӯшаш мушти обдоре фурурам.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

242. Мушту хекиртак шудан

занозанӣ, часпу талош кардан, бо ҳам дарафтодан. Дар вақташ бо бойҳои кишлок мушту хекиртак шуда, ниҳоят бегуноҳ мурда рафт...

Ҷ. Икромӣ «Ҳаёт ва ғалаба»

243. Мушт хӯрдан

бо мушт зада шудан.

— Як мушт хӯрдӣ, хӯрдӣ-дия!

П. Толис «Тобистон»

МУШХОНА

244. Мушхонаро ичора кардан (гирифтан)

ба ҷои хилват пинҳон шудан, гурехта аз назари одамон ғойб шудан.

1. — Шумо, ки шерамарди майдон будед, ин мушхонаро чаро ичора карда нишастаед?..

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. — Медонӣ, Турдӣ, барои чӣ босмачиён дар лаби дарё нестанд? Аз мо тарсида кайхо мушхонаро ичора гирифтаанд.

*А. Дилбар «Диловарон»
(«Шарқи сурх»)*

245. Ба мушхона чой кардан

адаби касеро додан.

— Ҳамон бачаи аҳмақи сахроиро дӯст доштааст?!
— гуфт бо ғазаб Кудрат,— ман ин хел ошиқро ба мушхона чой мекунам.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

МУҲИМ

246. Муҳимми касе (чизе)-ро баровардан

хочати касеро баровардан, хоҳиши касеро ичро кардан, ба касе ёрдам расондан.

1. Муҳимми мардумро мебарораму ризқамро чида меҳурам.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

2. Дар он атроф муҳимми бисъёр касонро бароварда, боиси занушӯй гардидани бисъёр одамон шудааст.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

3. — Муҳимми колхозро баровардан даркор?

К. Носиров «Орият»

МУҲОКИМА

247. Муҳокима давондан

фикр, мулоҳиза кардан, фикри худро баён кардан, дар атрофи масъалае изҳори ақида намудан.

Баъд аз ҳамаи инҳо Мавлоно Шарифи бухорӣ, ки дар охири асри XVII гузаштааст, ба «Шарҳи мулло» як хошияи ботафсиле баста, ҳамаи мунозираҳои хошияҳои дар боло зикршударо нақл карда, дар миёнаи онҳо муҳокима давондааст...

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. II

Мӯ (МУӢ)

248. Мӯй аз бадани касе кам кардан

ба касе озор, осебе расопдан.

Ҳеҷ аблаҳ наметавонад, ки мӯеро аз бадани ту кам кунад.

«Латифаҳои тоҷикӣ»

249. Мӯйро аз хамир берун (чудо) кардан

1. ҳаққу ноҳақро муайян кардан ва аз ҳамдигар фарк намудан, ҳақро муқаррар намудан, гунаҳкору бегуноҳро муайян намудан, 2. бисъёр дақиқ будан.

1. — Рафиқ Шарифзода, ман ба шумо аз сидқи дил бовар мекунам, вале ба ин ҳам боварӣ дорам, ки «то оташ нахезад, дуд намешавад», тафтиш мекунем, мӯйро аз хамир ҷудо мекунем!

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

2. Дигар, ман ходимиру хуб медонам ва метавонам, ки ба сабаби ходимӣ кӯфт ва дардро аз бадани одам монанди мӯй аз хамир берун кунам...

С. Айни «Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъ-ул-вақоъ»

250. Мӯ ба мӯ гуфтан (нақл кардан)

чизеро як ба як, аз як сар, мукамал гуфтан.

1. Шаш нафар айёри ситамчӯ ба ӯ
Қисса бигуфтанд зи сар мӯ ба мӯ.

С. Ҷавҳаризода «Баҳори Ватан»

2. Мулло ҳам тамоми ҳодисаҳои аз сар гузаронидаашро мӯ ба мӯ нақл кард.

251. Мӯй (мӯи сар, бадан) (рост-рост)
шудан (рост хестан)

1. саҳт хашмгин, ғазабнок шудан, ба қаҳр омадан,
2. саҳт тарсидан.

1. Шоҳсагаг ҳам бишунид ин хабар,
Рост шуд аз хашм ба сар мӯи сар.

С. Ҷавҳаризода «Баҳори Ватан»

2. Онҳо сӯхбатро чунон бемаза карданд ва чунон суханҳо ва латифаҳои ғайриадабӣ гуфтанд, ки мӯйҳои бадани Анвар рост хест.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳгорам»

252. Дар чизе мӯи худро сафед кардан

Ниг, Мӯйсари касе дар коре сафед шудан.

Гарчи дар корҳои пай дар пай
Мӯи худро сафед кардаст он,
Лек аз машҷу рӯзи иди май,
Дар намоишдиҳист бепоён.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

МҶИЛАВ

253. Мӯйлаби касеро табар набуридан

1. аз чизе парво ва тарс надоштан, 2. хеле мағрур будан.

1. Дар қишлоқ колхозии бои бадавлат ва осудаҳол ҳукмронӣ мекунад, мӯйлаби колхозчиёни сердаромади ин чоро табар намебурад.

Ҷ. Икромӣ «Сотим Улуғзода»
(«Тоҷикистони советӣ»)

2. — Агар ту ҳам чунин ҳимоятгар медоштӣ, мӯйлабатро табар намебурид.

«Хорпуштак»

3. Ин рафиқон ҳиккакашонро доимо дар осмон карда, алифро таёқ гӯянд ҳам, ҳеҷ гоҳ як зина паст намефароянд ва ҳамеша гумон мекунанд, ки мӯйлаби онҳоро табар намебурад.

«Хорпуштак»

МҶИСАР

254. Мӯйсари касе дар коре сафед шудан

1. бо коре дуру дароз машғул будан, 2. ботачриба, кордон, донишманд шудан.

1. Мӯйсари ман дар кори деҳқонӣ сафед шудааст.

«Тоҷикистони Советӣ»

2. Саидака деҳқони кӯҳна аст, мӯйсари вай маҳз дар қишлоқ сафед шудааст.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

МӯР

255. Мӯру малах барин

1. ниҳоят бисъёр, аз ҳад зиёд, 2. ҳарисона ба чизе часпидани одами бисъёре.

1. Аз болои кӯҳ босмачиён мӯру малах барин, ба мурдани худ нигоҳ накарда, фаромада меомаданд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Одамон ин чои даръёро мӯру малах барин ихота карда, зӯр зада, гирдобро нест кардани мешуданд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

МӯРЧА

256. Мӯрча нагазидан

1. мушкилӣ надидан, азобу уқубат, осеберо аз сар нагузаронидан, ба таҳлука наафтодан, 2. бетаҷриба, хом будан.

— Ука, бисъёр калонгарӣ нақунед! — гуфт Шокир ба Аҳмад. Ҳоло бадани шуморо мӯрча нагазидааст.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

МӯРИ

257. Мӯрӣ аз хона (боғ) калон

1. харчи чизе аз арзиши худи он калон будан, 2. даб-дабаи чизе аз худи чиз калон будан.

Ман, ки умуман ба ин масъалаҳо ҳеҷ вақт диққат намекардам, намедонам чӣ хел шуд, ки «мӯрӣ аз хона калон», — гуфта мондам. Албатта, ба назари ман ба 72 сӯм либосворӣ харида ба 70 сӯм дӯзондан бисъёр аҷиб аст.

«Тоҷикистони советӣ»

МӯХР

258. Мӯҳру имзо карда гирифтан

чизеро аз они худ карда гирифтан, аз они худ до-нистан.

— Шумо касбу кори худро фақат барои худатон мӯҳру имзо карда гирифтагӣ барин.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

259. Ба чизе мўҳр зада шудан

чизеро тасдиқ ва қайд кардан, таъкид карда шудани чизе.

Дар канори ин даръёи кабир ба дўстии ҳазорсолагии халқҳои ўзбек ва тоҷик боз як бори дигар мўҳр зада шуд.

*Ғ. Мирзо «Дар диёри дўстон»
(«Шарқи сурх»)*

260. Мўҳри хомўшӣ бар лаб задан

1. хомўш будан, гап назадан, 2. сукут кардан.

1. Ҳама мўҳри хомўшӣ бар лаб зада, ба вай гўш карда менишастанд.

«Маориф ва маданият»

2. Ин насибахўрони шонапахн чизе нагуфта, мўҳри хомўшӣ бар лаб заданд.

«Хорпуштак»

Н

НА

1. На абра дораду на астар

1. номаълум, бемантиқ бесарунўг, 2. бетамиз, бе-принцип.

Ба фаҳмиши ў забон як парча гўшти беустухон буда, на абра дораду на астар. Бинобар он ҳар суханеро, ки ба даҳон ояд, бемулоҳиза гуфтан равост.

«Хорпуштак»

2. На аз замин андеша мекунад, на аз осмон

бепарво; нотарс, бебок, касе ки ҳеч кӣ ва ҳеч чизро ба эътибор намегирад.

Зеро пойлучон на аз замин андеша мекунад, на аз осмон, ҳокимро ба як пул намегиранд...

С. Айни «Дохунда»

3. На ба он ёру на ба ин ғамхор

Ниг. На оташи сузон, на оби сард.

Ғайр аз дуи мо боз як чоркӯхиро ҳам сар доданду лекин вай одам ба ман маъқул набуд. На ба он ёру на ба ин ғамхор...

Р. Қалил «Шӯроб»

4. На ба он талхӣ — талх (шӯрии шӯр), На ба он бенамакӣ — бенамак (шудан)

муътадил, дар меъёр.

1. Олимчон меғуфт, ки: «чаро дар чунин шаби хурсандӣ барои саломатиамон нанӯшем?!» Ба ҷавобаш Зебиннисо меғуфт, ки: «тӯғрӣ, албатта, май даркор аст, ба шарте, ки: на ба он талхӣ — талх, на ба он бенамакӣ — бенамак шавад».

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

2. Дар охир ҳаминро бояд қайд кард, ки мувофиқи мазмуни зарбулмасали «на ба он шӯрӣ — шӯру на ба он бенамакӣ — бенамак» на он қадар дар банди таноуби пуртакаллуф ва мушкилписандона бояд буд, ки сухан аз доираи самимият берун ҷаҳад ва на он қадар беъътиной ва мусолаҳакорӣ бояд кард, ки шеър аз суханони номарбутӣ пой дар ҳаво иборат бошад.

Т. Зеҳнӣ «Санъатҳои бадеӣ дар шеъри тоҷикӣ»

5. На бурда, на оварда

бе ҳеч муқаддима, бе даромади сухан.

1. Мутаваллӣ дар ҷавоб «на бурда, на оварда»:

— Ман ин гуна корҳои аҳмақонаро намекунам ва ба шумо афсӯс меҳӯрам, ки ба ҳамин навъ кори аҳмақона миёнравӣ карданро ба гардан гирифтед...

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. 11

2. Пирамард на бурдаю на оварда хоҳари шастсолаи худро маҷбур мекунад аз «модари» бистсолаам узр хоҳад.

Р. Қалил «Ҳамида»

6. На дар бел меистаду на дар панҷшоха (кафлес)

хеле номуносиб, ночаспон; хандаовар.

1. Дар совхоз... бисъёр ҳодисаҳое рӯй медиҳанд, ки на дар бел меистаду на дар панҷшоха.

«Хорпӯштак»

2. Зеро онҳо ба ҳама гуна баҳонаҳое ки на дар бел меистаду на дар кафлес, аз қабули шир даст мекашанд.

«Хорпӯштак»

7. На дар табақ меистаду на дар кафлес

Ниг. На дар бел меистаду на дар панҷшоха.

Оре, дар ҳақиқат муомилаи вай на дар табақ меистаду на дар кафлес.

«Хорпӯштак»

8. На лом мегӯяд, на мим

чизе намегӯяд, ҳеч чиз намегӯяд, хомӯш мебошад.

Агар аз ин хусус даҳон кушоед, ӯ чашмонашро ба шифти хона дӯхта на «лом» мегӯяду на «мим».

«Хорпӯштак»

9. На ном ҳасту на нишон

Ниг. На пай буду на нишон.

Ҳоло аз вай на ном ҳасту на нишон.

«Тоҷикистони советӣ»

10. На оташи сӯзон, на оби сард

на ину на он, на хубу на бад.

1. Аз ҳоло корро чунон ташкил намоянд, ки баъд аз тӯй нағораю баъд аз ид хино нашавад, аз баҳри он қасоне, ки на оташи сӯзону на оби сарданд, бармаҳалтар гузаранд.

«Хорпӯштак»

2. Аммо дар корхонаҳои саноати маҳаллӣ ва кооперацияи ҳунармандӣ баъзе роҳбарони ношуд ҳастанд, ки на оташи сӯзонанд, на оби сард.

«Хорҷиштак»

11. На пай буду на Ҳайдар

бе ному нишон шудан, ҳеч дарак, асаре намондан; аз назар ғайб задан.

1. На аз арӯс, на аз духтар ва на аз писар «на пай буду на Ҳайдар».

Р. Ҷалил «Умри дубора»

2. Ҳотам дар шаҳр чандин моҳ чашмдори супориш шуда гашт, аммо аз валинеъматӣ ӯ на пай буду на Ҳайдар.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

3. — Шарифачон! — оқибат кӣ будани ӯро фаҳмида аз пасаш ҷеғ задам. Вале чи тавре ки мегӯянд: «на пай буду на Ҳайдар».

«Тоҷикистони советӣ»

12. На парвои асаду на (ташвиши) сунбула дорад

Ниг. На аз замин андеша мекунад, на аз осмон.

1. — Аҷаб одамчон будааст. Гумон мекунӣ, ки «на парвои асаду на сунбула дорад». Механдаду ба назоратгарҳои турма пичингҳо партофта, чонашонро мегирад.

Р. Ҷалил «Шӯрб»

2. — Барои нафаҳмидану надонистанатон беақл мегӯям-дия. На парвои асад дореду на ташвиши сунбула. Ман ба чор тараф медавамӯ илоҷ мекобам.

Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)

13. На сабр дар дили ошиқ, на об дар ғирбол

бе сабру қарор, парешонхотир, дар талвоса будап,
дар як чо истода натавонистан.

1. Олам ба назари Остона аз нав тира гашт. На сабр
дар дили ошиқ, на об дар ғирбол гуфтаанд. Ӯ байни
дехаҳои Қипчоқу Ҷанғоб чун моқу раҳ мепаёмуд.

*Ф. Муҳаммадиев «Қарашмаи дил»
(«Занони Тоҷикистон»)*

2. Нуралӣ ҳоло фақат як чизро медонист: ҳар гоҳ
ки ин роҳи дур ба поён расид, вай Шодигулоро хоҳад
дид. «...На сабр дар дили ошиқ, на об дар ғирбол». Аз
бесабрӣ вай қамчинро боло кард.

С. Улуғзода «Навобод»

14. На сар дорад, на дум

бесару нӯг, по дар ҳаво; бемантиқ, беазмун.
Онҳо чунон дурӯғ гап мезаданд, ки на сар дораду
на дум.

С. Ғанӣ «Табассум»

15. На сих сӯзаду на кабоб

дар коре манфиати ҳар ду тарафро дар назар дош-
тан, дар ҳалли масъалае ҳаққонӣ ва бетарафона раф-
тор кардан.

1. Ана акнун пурсида мешавад: чӣ тавр кунем, ки
«на сих сӯзад, на кабоб», ҳам кори пахтазор аз одам
камӣ накашад, ҳам замини нав тайёр шавад.

П. Толис «Ҷавонӣ»

2. Қарори уламо ҳамин шуд, ки дар тобадони «Рег-
хона» як ғарғара шинонда шавад; ҳар касро, ки тасад-
дуқоти олий карданӣ шаванд (яъне барои саломатин
амир садақа гуён куштанӣ шаванд), ба «Регхона» даро-
варда, ба гарданаш каманди канабе меандозанд, як са-
ри канабро аз ғарғара гузаронда, ба тарафи берун ме-
фуроранд, вақте ки ресмонро аз берун кашиданд, роҳи

гулӯи гунаҳкор баста шуда, бе он ки хунаш барояд, ё чашмаш ба чашми кушандаи худ афтад, мемирад, дар ин ҳол «на сих месӯзад, на кабоб», на хун рехта, шуморо хун мегирад, на гунаҳкор зинда монда, ба давлати олий зарар мерасонад.

С. Айни «Дохунда»

3. Шумо як кор кунед, ки «на сих сӯзад, на кабоб», на заминҳоям аз дасти ман равад ва на шумо аз ду баробар фоидаи муқаррариатон маҳрум монед.

С. Айни «Марги сӯдхӯр»

16. На хаамири худою на фатири пайгамбар

Ниг. На оташи сӯзону на оби сард.

Лекин вай одам ба ман маъқул набуд. На ба ин ёру на ба он ғамхор, «на хаамири худою на фатири пайгамбар», як дарди бедаво.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

17. На хурдро медонад, на калонро

1. ниҳоят худдонам; худписанд будан, 2. *Ниг.* На аз замин андеша мекунад, на аз осмон.

Инҳо на хурдро медонанд, на калонро, ҳар чӣ ки хоҳанд, кардан мегиранд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

НАБИНАМ

18. Набинаму насӯзам

барои ба хотир наовардан ё надидани аҳволи ногувори ягон каси наздик худро дур кашидан.

1. Пас аз ин ҳар вақте ки Раиса Азимҷонро меид, эҳтимол барои «набинаму насӯзам» бошад, албатта, аз ӯ рӯ тофта мерафт.

Т. Усмон «Қашифи асрор»

2.— Магар ин ки ман аз ин ҷо — аз назди Ситора сарамро гирифта ба ҷои дигар равам... Набинаму насӯзам... не.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

НАБОШАД**19. Набошад чӣ**

дуруст аст; албатта, ҳатман.

1. — Набошад чӣ. Қазои Рустамро медиҳанд.

К. Наимӣ «Соли 1916»

2. — Қидду чаҳдатон хеле зӯр менамояд-а?

— Набошад чӣ, мо беҳуда чангу ғубори фронтро чашида наомадаем.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

НАБУРДА**20. Набурда ранҷ ганҷ муяссар
намешавад**

то меҳнат нақунӣ, роҳат намебинӣ, бе меҳнат роҳат нест.

1. Онҳо хуб медонанд, ки бе меҳнат роҳат нест ва «набурда ранҷ ганҷ муяссар намешавад».

*А. Деҳотӣ «Гвардиячиёни меҳнат»
(«Роҳи пуришараф»)*

2. — Ба худатон (агар ба имтиҳон тайёрии нағз бинӣ — *М. Ф.*) вобаста. «Набурда ранҷ ганҷ муяссар намешавад».

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

3. «Набурда ранҷ ганҷ муяссар намешавад» мегӯянд. Аммо дар ин ҷо роҳбароне ҳастанд, ки меҳоҳанд худро наранҷонида ганҷ ба даст оранд.

«Хорпуштак»

НАВАШ**21. Аз наваш партофтан**

дар бораи чизи дигар гап задан, гапи наvero ба миён овардан.

— Ибро мо медонем,— гуфт қозӣ,— аз наваш партоед!

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

НАВБАТ

22. Навбати Лайлӣ гузашту навбати Мачнун расид

ҳукмфармой, дастболоии касе ба завол расида, даври каси дигар сар шуд, гузаштани навбати касе ва саршудани навбати каси дигар.

— Хӯҷаин. «Навбати Лайлӣ гузашту навбати Мачнун расид», гуфтаанд; дар замонаш шумоён ҳар чи меҳостед, кардед, акнун навбати мост.

С. Айни «Дохунда»

23. Навбати Фарҳод рафту навбати Мачнун расид

Ниг. Навбати Лайлӣ гузашту навбати Мачнун расид.

— Ука, шумо ба ҳимояти маҳдуми Муҳаммадӣ ғарра нашавед. Ў пир шуда аз қувват фуromaдааст, «навбати Фарҳод рафту навбати Мачнун расид» гуфтаанд. Акнун даврон аз они калони дигар аст.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

НАВМЕДӢ

24. Ба навмедӣ афтидан

ноумед шудан, маънос гардидан.

Чун дид, ки аз гови рафта осоре нест... ба навмедии саҳт афтод.

С. Айни «Дохунда»

25. Дар навмедӣ бaсе умед аст, поёни шаби сияҳ сафед аст

ноумед нашавед, ки дар паси ҳар як бадбахтӣ — хушбахтӣ, ҳар як азобу уқубат — роҳат ҳаст.

— Дар хотират ҳаст, Давлат, ки Саломатшоҳи осибон чӣ мегуфт: «дар навмедӣ бaсе умед аст, поёни шаби сияҳ сафед аст».

Р. Чалил «Шӯроб»

НАГУРЕЗОНДА**26. Нагурезонда чида гирифтан**

чизеро нағз ба хотир гирифтан, чизеро бо тамоми
чузъиёташ дар хотир доштан.

Ҳар чизе ки мегӯянд, ягонтаашро ҳам нагурезонда
чида гир.

С. Айни «Филомон»

НАДИД**27. Надид ҳеч, набинад дурӯғ
умри дароз**

Ниг. Дурӯғ умри дароз намебинад.

— Ман дурӯғро бад мебинам, ҳамшира. «Надиду ҳеч,
набинад дурӯғ умри дароз» — мегуфт раҳматӣ падарам.
Рост истода дурӯғ гуфта, диламро хичил кардан чӣ хо-
чат?

Р. Ҷалил «Шӯроб»

НАДИДА**28. Надидаю намонда**

наозмуда; саросемавор; мулоҳиза накарда.

Надида намонда, насанчида, зуд ба шавҳар мера-
сем...

Ҷ. Икромӣ «Зӯҳра»

НАЗАР**29. Назар аз чизе бардоштан**

Ниг. Чашм кандан.

— Инро бинед, ки аввал номамро ҳам нагуфта, сар-
гузаштамро сар мекунам,— назар аз пахтазор бардош-
та ба сухан давом дод чавон.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

30. Ба назар алав барин намудан

Ниг. Ба назар гарм намудан.

1. — Чехраи домод ба назарам алав барин менамо-
яд. Дар ким-кучо дидагӣ барин.

С. Ғанӣ «Тӯй»

2. — Чӣ хел маро аз дур шинохтед? — гуфтам, ба ӯ нигоҳ карда истода.

— Ба назарам алав барин намудед, дилам қиғги карда, ба ман гувоҳӣ дод; яку якбора чеғ зада фирис-тоданамо надониста мондам.

*С. Абдурахимов «Муаллими мӯ»
(«Чароғи ирфон»)*

31. Назар андохтан (афкандан)

1. нигоҳ кардан, 2. чизеро ба пеши чашм овардан,
3. мулоҳиза кардан.

1. Ба атроф назар андохтанд...

С. Айни «Дохунда»

2. Эҳтимол аз рӯи хоксорӣ бошад, вай ҳам чизе на-гуфту ба он пирамарди боғайрат назар андохт.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

3. Ёдгор чун сари калобаи ояндаи худро наёфт, ба саргузашти худ як назар андохт...

С. Айни «Дохунда»

4. Файзулло ба таърихи гузаштаи ҳамкасбаш чиддӣ назар афканд.

«Тоҷикистони советӣ»

5. Агар ба таърихи гузаштаи адабиёти тоҷик назар афканем, то чӣ андоза бузург будани хоҷагии адабият-мон маълум мешавад.

*Ш. Хусейнзода «Масъалаҳои танқиди
адабӣ дар адабиёти советии тоҷик»
(«Шарқи сурх»)*

32. Назар ба чизе, касе афтодан

дидан, дида мондан.

1. Чун ӯ наздиктар расида назараш ба ман афтод, чашмонашро аз ман нақанда омадан гирифт.

С. Айни «Марги сӯдхӯр»

2. Аз пой то ба сар ғарки айб бошед ҳам, назаратон фақат ба айби касон меафтад.

Х. Назаров «Дар ҷустуҷӯи Карим-Девона»

33. Аз назар афтодан

бе эътибор, нописанд шудан.

1. Баъд аз он ки Ризвон соҳиби фарзанд шуда ба қатори занони никоҳии бой гузашт, Қалмоқ-оим тамом аз назар афтод, ба ошхона ҳам Ризвон соҳиб шуда монд.

С. Айни «Ғуломон»

2. — Ману шумо тамом аз назари Оймулло афтода мондем...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

34. Назар ба гуфти...

мувофиқи гуфти... аз рӯи тасдиқи...

Назар ба гуфти ӯ имрӯз маҷлис мешавад.

35. Назари бад доштан

нияти бад доштан, дар ҳаққи касе ё чизе некбин набудан.

1. Ҳоло дурӯғ ҳам бошад «ман ба зани ту назари бад надорам, ӯро мисли духтарам ва келинам медонам» гуфтани бойро ғанимат дониста, худро ба нодонӣ зада гаштан гирифтан беҳтар аст...

С. Айни «Ятим»

2. Ба гумонам вай ҳам нисбат ба ман назари бад надорад.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

36. Ба назар бад (ганда) намудан

писанд наафтодан, маъқул набудан.

1. Агар ба назари шумоён бад менамудагӣ бошам, ба ягон ротаи дигар фиристонед.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Дар ин замона ба фарзандхоёт одобу одамгарӣ ёд диҳӣ, ба назарашон ганда менамоӣ.

Р. Чалил «Ҳамида»

37. Ба (бо) назари бад нигоҳ кардан

ба чизе нохайрхоҳона, нобоварона нигоҳ кардан; аз рӯи тамаъ ва хасад нигоҳ кардан.

1. Акнун аз як тараф аскарҳои дар ҳаққи мо бадгумоншуда моро босмаҷи гуфта ба назари бад нигоҳ мекунад...

С. Айни «Дохунда»

2. Бой ба вай чашм ало кардааст ва бо назари бад нигоҳ мекунад...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

38. Ба назар гарм намудан (тофтан)

1. касе ба касе шинос намудан, 2. писанд шудан.

1. — Ман ҳам туро дидан замон ба назарам гарм намудӣ, албатта, дар охири сӯхбат мепурсам гуфта аз дилам гузаронида будам.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2. — Ба назарам гарм менамояд, номатон Фазила-хон-ку не?

«Тоҷикистони советӣ»

3. — Чехраи чавонмард, ки дар китф пармаи калони кӯҳкани дошт, ба назарам хеле гарм метофт.

«Тоҷикистони советӣ»

39. Ба назар гирифтан

ба эътибор гирифтан; ба ҳисоб гирифтан.

1. Окибат босмаҷиён кушта шудани худро ба назар гирифта, якбора аз се тараф ба шинак хучум оварданд...

С. Айни «Дохунда»

2. Султон Муҳаммад афкори оммаро ба назар намегирифт, ба муҳаббат ва нафрати оммаи мардум эътибор намекард.

С. Айни «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик»

3. Ба фикри ман хоџиши худи Лоларо ба назар гирифтан даркор.

«Тоҷикистон»

40. Аз назар гузарондан

1. дида баромадан; 2. санчидан.

1. У баъди аз назар гузаронидани онҳо ба соҳиби хона хитоб карда гуфт...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

2. Агар тамоми мудирони магазинро нағзакак аз назар мегузарондем, хуб мешуд.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Дар боби оянда аз назар хоџем гузаронид.

А. Мирзоев «Биной»

41. Аз назари касе гузаронидан

чизеро ба касе нишон додан, ба касе чизеро нишон дода, маслиҳат, розигии ўро пурсидан.

1. Шохин саргузашти пурфочиаи худро дар эҷодиёти гуногуни худ ва хатто дар ҳамон шеърҳое, ки ба номи амир, гӯё дар мадҳи ӯ навишта аз назари вай гузаронидааст, низ бошуурона акс кунонда, бо ин роҳ ҷавононро метарсонд, ки аз доми амир гурезанд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Бинобар ин мо асари шуморо аз назари домулло нагузаронида наметавонистем.

Р. Амонов «Дар доманаи кӯҳҳои кабуд»

42. Аз назари касе гурехтан

1. пайҳас карда нашудан, 2. аз таъқиби касе пинҳон мондан, 3. аз мушоҳидаи касе дур мондан.

Чашми Сафарғулом, ки дар вақти гап зада истода ни занаш сурх шуда рафта буд, аз назари Шокир нагурехт...

С. Айни «Ғуломон»

43. Назари диққатро ба худ кашидан

диққати касеро ба худ ҷалб намудан, шоёни диққат ва эътибор шудан.

Мехнаткашони мехнатдӯст ва коркунони ин сарзамин назари диққати колонизаторхоро ба тарафи худ кашид.

С. Айнӣ «Тирози ҷаҳон»

44. Аз назари диққат беруи гузоштан

эътибор накардан, аҳамият надодан.

Масалан, кадом адабиёти таърихдор масъалаи омӯхтани эҷодиёти нависандагони классики худро аз назари диққат берун мегузорад?

Ғ. Мирзо «Сафари диёри дӯстон»

45. Ба назари диққат гирифтан

ба ҳисоб гирифтан, эътибор додан.

Аммо баъзе камбудихои ин мақоларо, ки ба фаҳми ман, агар шумо ба назари диққат гиред, дар оянда ба шумо ғоидаи калон хоҳад расонд...

С. Айнӣ «Мактуби кушода ба рафиқ Тоҷиев» («Шарқи сурх»)

46. Дар назар доштан

1. дар хотир доштан, аз ёди худ набаровардан, 2. афзал доништан.

1. Шумо корҳои ношоиста гуфта чиро дар назар доред?

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

2. Онҳое ки танҳо манфиати худро дар назар доштанд, дар обод кардани мамлакат кӯшиш намекарданд.

С. Айнӣ «Дохунда»

47. Аз назар дур надоштан

ба касе, чизе доимо диққат кардан, касе, чизеро ҳамеша дар таҳти назар доштан.

Истилогарони Ғарбӣ ҳам ин чоро аз назар дур намедоштанд.

С. Айнӣ «Тирози ҷаҳон»

48. Ба назар намоён

маълум, муҳим, аҳамиятнок.

1. У кори тадқиқотии ба назар намоён накардааст.

С. Айни «Мирзо Абдулқодир Бедил»

2. Махсусан аъзоёни звенои Бибифазилат ва Қаримбой кори ба назар намоёнро анҷом доданд.

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

49. Ба назар намоён шудан

номдор, барҷаста, машҳур шудан.

Акнун Аминҷонов ҳудаш наққоши ба назар намоён шуда монд...

Т. Усмон «Кашфи асрор»

50. Аз назар дур намондан

писанд, маъкул будан; хамеша дар пеши назар будан.

Хусусан аз назари Мирхонд, ки «Равзат-ус-сафо» ном асари таърихии ҳудро бо хоҳиши Навоӣ навиштааст, дур намондад.

С. Айни «Алишер Навоӣ»

51. Назар нагирифта

писанд накардан, ба эътибор нагирифта, эътино накардан, написаниедан.

1. — Чанд вақт боз чудо хӯчаиншинос шуда рафтӣ-а, акнун моёнро назарат ҳам намегирад.

С. Айни «Дохунда»

2. — Худатонро калон мегирифтед, ҳеҷ касро назаратон намегирифт...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

3. Савод кам, корҳои калонтар аз дасташ намеояд, кори майдаро назараш намегирад.

С. Улуғзода «Ерони боҳиммат»

4. Лекин баъзе касон бисъёр ботакаббур шудагӣ, ман роҳбар гуфта назарашон касро намегирад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

52. Ба назари касе нанамудан (натофтан)

1. писанд набудан, қадр надоштан, эътибор надоштан, 2. пинҳон шуда гаштан.

1. Барои ман, додарам, беҳтар шавад, мешавад, ҳа-мин вақт молу чиз ба назарам наменамояд.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Албатта ҳиротиён ҳам бисъёр кушта мешуданд, лекин дар пеши мудофияи ватан чонашон ба назар нанамуда меҷангиданд.

С. Айнӣ «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик»

3. Баъзан барфу борон ҳам ба назараш наменабуд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

4. Ба хонаи амакам ҳам нарафтам, чунки ба назарам ҳеҷ чиз наметофт.

*Л. Саид «Пеш аз субҳ»
(«Шарқи сурх»)*

5. То аз ин ҷойҳо гум шуда рафтани онҳо ба назарашон нанамудан беҳтар аст.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

53. Назари нағз (хуб, нек) доштан

нисбат ба касе фикру ақидаи хуб доштан; хайрхоҳ будан, алоқаи нағз доштан.

1. Вакили муллоён шуда аз ҳама болонишин гардид, касеро гумон кунад, ки ӯ ба ҷадидон ё большевикон назари нағз дорад, ба амир маълум карда кушонид, касеро дид, ки чизе дорад, вайро ба ҷадидӣ ё большевикӣ тӯҳмат карда аз вай мол ва пул гирифт.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Вазир Балъамӣ хам ба ман назари нек надорад, маро ҳар вақт ба амир бад карда мегардад.

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

3. Аммо ӯ ба ман назари хуб доштааст...

С. Айнӣ «Алишер Навоӣ»

54. Назари касе паст гардидан

мумсик, хасис шудан, нотавонбин шудан.

Одами ҳарис, хусусан агар ӯ судхӯр бошад, ҳар чи қадар, ки бойтар шавад, ҳамон қадар ҳаристар, назараш пасттар гардида, барои ба даст даровардани андак чиз аз ҳар гуна чиноят ва беномусӣ рӯй намегардондагӣ мешудааст.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III

55. Бо назари паст нигаристан (нигоҳ кардан)

1. ба касе, чизе таҳқиромез, тамасхуромез нигоҳ кардан, 2. аҳамият надодан.

1. Хусусан муллоҳо ба ман бо назари бисъёр паст менигаристанд.

С. Айнӣ «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худан»

2. Ба зану духтар бо назари паст нигоҳ мекард.

А. Деҳотӣ «Асарҳои мунтахаб»

56. Аз назар пӯшида мондан

пинҳон мондан, маълум нашудан.

Ин гуна рафтор ва кирдори Қорӣ Самеъ аз назари Яхъёхоҷа пӯшида намондааст ва ӯ хостааст, ки ӯро дурустакак танбех диҳад.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III

57. Ба назар расидан

Ниг. Ба назар намудан.

1. Нисбат ба дигар мақолаҳои дар ҳамин мавзӯ нависташуда беҳтар ва мукамалтар ба назар мерасад.

*М. Муллоҷонов «Танқиди адаби ва тарбияи нависандагони ҷавон»
(«Шарқи сурх»)*

2. Ин манзараи зебо аз дур ба назар мерасид...

«Тоҷикистони советӣ»

58. Назари худро паст кардан

1. чашмтанги, мумсикӣ кардан, 2. ба чизи камарзише чашм дӯхтан.

— Не, аз пул гап занед, аз пул...

— Ха, пул ҳам се-чор таंगा...

— Назаратонро ин хел паст накушед.

«Занони Тоҷикистон»

59. Ба назар хунук намудан

ба чашм нозеб, номуносиб, бад намудан.

1. Ана акнун дар маҳалла ягона ӯ монда буд, ки ба назари ҳама хунук намуда, фаранҷии садъямоқои санг барин вазниро ба сар гирифта ба кӯча мебаромаду аҳли гузарро ба хичолат мемонд.

Р. Қалил «Ҳикояҳо»

2. Ба назари котиб як бор, ки хунук намудӣ, як бор, ки феълат нафорид, дигар аз ӯ гурехта ҳам халос шуда наметавонӣ.

«Тоҷикистони советӣ»

60. Бо назари хунук нигоҳ кардан

1. беътиборона, дилсардона, бемасъулиятона рафтор намудан; бепарвоёна муносибат кардан, 2. бад дидан.

1. — Аммо кӣ ба шумо гуфт, ки ман ба ин бетартибӣ хо бо назари хунук нигоҳ мекунам?

Қ. Наимӣ ва Н. Кладо «Найрангҳои беҳуда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

2. Дар натиҷаи ба иҷрои вазифаи худ бо назари хунук нигоҳ кардани баъзе роҳбарони колхоз чандин чорво нобуд шудааст.

«Хорпуштак»

61. Ба назари эътибор гирифтан

ба касе, чизе эътибор кардан, диққати худро чалб намудан, ҳусни тавачҷӯх доштан.

1. — «Вакили райкомро ба назари эътибор намегирад, фармоиши маро иҷро накард» гуён шикоят намуд.
С. Улуғзода «Навобод»

2. Қорқунони шўъбаи милицияи райони Марказӣ арзамро ба назари эътибор нагирифтанд...

«Тоҷикистони советӣ»

62. Аз назари эътибор дур мондан

1. диққатро чалб накардан, 2. мўътабар ва машхур набудан.

Ӯ дар Осиёи Миёна, Ҳиндустон ва Афғонистон маълуму машхур бошад ҳам, дар Эрон аз назари эътибор дур мондааст...

С. Айнӣ «Мирзо Абдулқодири Бедил»

63. Ба назари ҳақорат нигоҳ кардан

Ниг. Ба назари паст нигоҳ кардан.

Ту ба ин дохунда ба назари ҳақорат нигоҳ мекунӣ, ин дуруст нест...

С. Айнӣ «Дохунда»

НАЗАРНОГИР

64. Назарногир шудан

нонамоён шудан; ҳақир шудан; мавриди эътино набудан.

Шоҳ дар чомаи косибу вазир дар либоси нимчамулло чунон назарногир шуда буданд, ки касе ба онҳо нигоҳ намекард.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

НАЗД

65. Қасеро ба назди худ хондан

қасеро ба назди худ даъват кардан, ҷеғ задан.

Комсорг дертар Муродро ба назди худ хонда, аз ӯ ваъда мегирад, ки дигар ба Зӯхро кордор нахоҳад шуд.

Ҷ. Муҳаммадиев «Савдои умр»
(«Шарқи сурх»)

НАЙРАНГ**66. Найранги касе гузаштан**

фиреби касе амалӣ шудан.

Ин найрангҳо намегузаранд. Кӯр як бор асои худро гум мекунад.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

НАКУБИ**67. Накӯби дареро, накӯбанд даратро**

ба касе кордор набошӣ, ӯ ҳам ба ту кордор намешавад.

1. Ба зери замин дарою ангиштатро кану қобилу гапдаро шуда гаштан гир-дия. «Накӯбӣ дареро, накӯбанд даратро» гуфтаанд азизон. Шумо бошед, ҳасад меҳӯреду аз паи ин мегиреду аз паи вай меафтед.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

НАКУИ**68. Накӯи куну дар об андоз**

накӯи кун, аммо миннат маталаб, накӯии худро ба рӯи касон мазан.

— Ака Эргаш дар замони амир дар ҳар кор аз ман бадгумон шуда бо ман дарафтада ба рӯям давида мегашт. Бо вучуди ин ман аз вай наранчидаам. Эҳтимол ӯ дар ин кор ҳам аз ман бадгумон шуда бошад, майлаш, бадгумон шудан гирад. Ман як одами софдили бекинаам. Ман меҳоҳам, ки ба вай некӣ кунам, ки гуфтаанд «некӯи куну дар об андоз», ӯ надонад худку медонад.

С. Айни «Ғуломон»

НАМАД**69. Намади сиёҳ бо шустан сафед намешавад**

1. ба одами бад ҳарчанд дӯстдорӣ, нағзӣ, насихат кунӣ ҳам, ӯ харгиз нағз намешавад, 2. кори бефоида қардан.

Аммо вай, гап дар байни худамон монад, хар чанд одами калон бошад ҳам, намефаҳмад, ки намади сиёҳ бо шустан сафед намешавад.

Р. Қалил «Шӯроб»

НАМАК

70. Намаки зиндагониро чашидан

1. азобу роҳат, талхию ширинии зиндагиро аз сари худ гузаронидан, 2. кордон, ботаҷриба шудан.

Ман каму беш намаки зиндагониро чашидам.

*С. Саидмуродов «Намунаи ибрат»
(«Занони Тоҷикистон»)*

71. Намак карда мондан

чизеро аз истеъмол монондан, чизеро аз ҳаракат боз доштан, чизеро таҳ карда мондан; кореро ба вучуд набаровардан.

1. Мақсад чист, ки мақолаи маро чандин вақт боз намак карда мондед...

Т. Усмон «Қашфи асрор»

2. Забони зиндаи гуфтугӯиро намак карда мондан мумкин нест...

«Роҳбари дониш»

3. Дар Ҳисор муборизаи зидди урфу одатҳои кӯҳнаро намак карда мондаанд.

«Хорҷиштак»

72. Намак кӯр мекунад

касе ки аз касе нону намак хӯрда, некуӣ дида онро манзур надошта бошад, намакношиносӣ кунад, чазо мебинад, одами носипос гирифтори чазо мешавад.

Инро дониста монед, ки касе аз хонаи касе намак хӯрда, бе ризои он соҳиби хона равад, намак кӯр мекунад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

73. Намак надоштан

нафисӣ, зебӣ, латофат, зарофат надоштан.

1. Як китоб гап мезанаду лекин гапаш заррае намак надорад.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

2. — Яъне ман мебинам, ки ин даъвоҳои шумо як пайса ҳам намак надорад.

Т. Усмон «Қашфи асрор»

3. Аммо баъзеҳо ғинг-ғинг карда мегӯянд, ки дар рақсҳои ба сахнагузоштаи ман намак нест.

«Маориф ва маданият»

74. Намак начашидан

хӯроке нахӯрдан, гурусна будан.

1. — Мирзо,— гуфт Ашӯр ба бой нигоҳ карда,—мо дируз боз намак начашидаем.

С. Айнӣ «Ғиломон»

2. Имрӯз намак начашидааст.

Ч. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

75. Намаки касеро чашидан

хӯроки касеро хӯрдан; меҳмони касе шудан.

Бояд намаки моро чашида раванд, зуд рафта як таоми саридастӣ ташкил кун...

«Маориф ва маданият»

76. Намакро хӯрда намакдонро шикастан

1. ба нағзӣ бадӣ кардан, ношукрӣ кардан, 2. бевафой, номардӣ намудан.

1. — Э вой, пас ятим намакро хӯрду намакдонро шикаст?

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

2. Намак хӯрдӣ зи дасти ранҷбар, машкан намакдонро. В-агарна дар хиёнат шӯхрани афвоҳ хоҳӣ шуд.

А. Лоҳутӣ «Куллиёт», ҷ. I

77. Намаки чизеро чашидан

1. мазаи хӯрокеро озмудан, хӯрокеро андак хӯрда дидан, 2. баҳраманд шудан, шарик шудан.

1. Шумо аввал намаки шӯрборо чашида бинед.

2. Нақл мекунанд, ки пули участкаи таҷрибавии хонандагон ба кисаи чапи ӯ даромад, бо ким-чӣ хел воситае мудири маориф ҳам намаки онро мечашадааст.

«Газетаи муаллимон»

НАМЕДИДАМ

78. Намедидаму намесӯхтам

Ниг. Набинаму насӯзам.

— Дидам, духтари Александр,— сар ҷунбонид Эсанпай,— кошкӣ намедидаму намесӯхтам.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

НАМОНДАН

79. Аз касе, чизе намондан

1. маҳрум мондан, 2. даст кашидан, тарк кардан, 3. миннатдор шудан.

1. «Пеши дӯконро холӣ кунетон, аз савдо намонам»...

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Аз даҳон мондани харро нағз донад ҳам, орият аз даст наравад гуфта, аз харсавории худ намемонд.

С. Ғанӣ «Тоҷикистон»

3. Акти шикасту рехти мактабро аз папкааш гирифта, ба Улфатов дода гуфт:

— Мана акт, гиред, боз аз худи ман намонед.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

НАМУР

80. Намур, бузакам, баҳор мешавад, алаф мехӯрӣ

Ниг. Намур, харам, ҷав хоҳад пухт.

— Холо ҳозир, то усто шудана, дусаду чанд сӯм. Баъд, ба устогӣ ки гузаштам, шашсад-хафтсад сӯм мегирифтагӣ мешавам.

— Намур, бузакам, баҳор мешавад, алаф мехӯрӣ,— гуфтам ман.

П. Толис «Тобистон»

81. Намур, харам, чав хоҳад пухт

тасаллии беасос, ваъдаи хушқу холие ки ичрояш муддати дарозро талаб мекунад, касеро бо ваъдаи ояндаи хуб умедвор кардан.

Дар ёбони Қоқо Ғулом Ҳайдар пас аз даравида кӯфтани чави худ акнун онро бод карда истода буд. Ба мулло Ниёз, ки атрофи хирманро монанди мӯрча давр зада мегашт, Назарбойичорадори даҳъякҷӣ гуфт:

— Бо гуфтани «намур, харам, чав хоҳад пухт» на шиками хар ва на шиками соҳиби он сер мешавад.

С. Айнӣ «Ғуломон»

НАПҶРСЕД

82. Напурседу насӯзам

ба хотирам оварда, маро азоб надихед.

— Не, не, бобо, шумо напурседу ман насӯзам...

К. Носиров «Орият»

НАРЕЗОНДА

83. Нарезондаю начаконда

мукаммал, аз сар то охир гуфтан, ягонтаашро ҳам фаромӯш накарда, нақл намудан.

1. Ин хабарро нарезондаю начаконда ошкоро ба шавҳарат рафта мегӯям...

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. Пагоҳ Холиддин воқеаи имшабаро нарезонда, начаконда бо бароварду фароварди зиёд ба раис ва дигар активони колхоз гуфта дод.

*Р. Ҳайдаров «Ду дилдода»
(«Шарқи сурх»)*

3. Ана мо ҳам дар ҳамин ҷо нуқта гузошта, нақли ҳамсӯхбатамонро нарезонда, начаконда ба рӯи қоғаз кӯчондем.

«Маориф ва маданият»

НАРИШТА

84. Нариштаву натофта, аз баҳри
худо ёфта

чизеро бе заҳмат, бе меҳнат, муфт ба даст даровардан.

1. Онҳо соҳиби он боигарии калоне шуда буданд, ки ин пирамард дар зарфи солҳои бисёре ба даст оварда буд.

— «Нариштаву натофта, аз баҳри худо ёфта!» — мегӯянд дар чунин мавридҳо одамон, — гуфтам.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

2. Мемондаам, ки ин хонаҳои нақшин, ин боғу лаби сарҳавзи салқинро «нариштаву натофта, аз баҳри худо ёфта» мегирифгаанду кайф мекардаанд! Хобатонро ба об гӯед!

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

НАРХ

85. Нарх мондан

қимати чизеро муайян кардан.

— Мо ба талошу савдо ҳақ надоштем, — ҷавоб дод Сангинов, — деҳқон меомаду ба қаду бастии ҳар бача нигоҳ карда: «ба ту — ним танга, ба ту — се мирӣ, ба ту — як танга» гӯён ба ҳар кадоми мо нарх мемонд...

К. Носиров «Орият»

86. Аз нархи пиёз беҳабар будан

аз чизе хабар надоштан, ғофил мондан.

— Магар имконияти бинои мактаби нав пушидан надоред?

— Эҳе! Шумо ҳоло аз нархи пиёз беҳабаред. Мо мактаби нав сохта истодаем...

«Маориф ва маданият»

87. Нархи сабзию пиёзро напурсида...

моҳияти масъаларо нафаҳмида...

1. Яктааш ки ба як тараф рафт, дигарҳояш ҳам нархи сабзию пиёзро напурсида, аз ақиби ҳамон давидан мегирад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

2. Барои чӣ шумо нархи сабзию пиёзро напурсида розигии худро додед.

С. Ғанӣ «Тӯй»

3. Маҳмудов нархи сабзию пиёзро напурсида зуд трубкаи телефонро гирифт ва фаръед зад...

Қ. Наимӣ «Ман бо шумо»

НАСИБ

88. Насиб бошад...

умр боқӣ бошад, агар толеъ мадад кунад...

1. — Баракаҷон ҳам, насиб бошад, омада мемонад.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

2. — Дар мусобиқа-ку, насиб бошад, дастамон ҳамеша боло мешавад,— ҷавоб дод Бобо.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

89. Чизе насиви касе будан

расидан, ба даст даромадан; омодаву фароҳам шудан, муяссар гардидан.

Ба сари ин кӯҳ давида баромадан насиви он касон буд, ки дар ин ҷо зоида ва дар ин ҷо жалон шуда бошанд.

С. Айни «Дохунда»

90. Насибу рӯзи кунад

қисмат кунад, ош шавад, нуши ҷон шавад.

Насибу рӯзи кунад, парвою фарбеҳ карда, бо баҷаю качаҳоят хӯр гуфт...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

91. Насиб шудан

қисмат гаштан.

Аммо даҳъяки он ош ҳам насиви ман нашуд.

С. Айни «Марги судхӯр»

НАФАС

92. Нафас ба дарун афтидан

1. нафас набаромадан, 2. хомӯш мондан, дам назадан.

1. Бача ба ҳоли чон чирросзанон фаръеди чонгудозе баровард... Пас аз он нафасаш ба дарун афтод...

С. Айнӣ «Фуломон»

2. Дар ҳақиқат бо дидани шакл ва шамоили эшон дар чойхонае чанд касро ханда гирифта бошад ҳам, лекин нафасашон ба дарунашон афтида монд.

А. Деҳотӣ «Асарҳои мунтахаб»

93. Нафас ба дарун гирифта
(кашидан)

дахон накушодан, гап назадан, хомӯш будан.

1. Гуё то ин дам улфатҳо меҳмон будани маро поси хотир карда нафаси худро ба дарун гирифта, забон хоида истода будаанд.

Ф. Муҳаммадиев «Мактуби дӯст» («Шарқи сурх»)

2. Одамон нафас ба дарун кашида буданду ба чои онҳо қаламу чӯтҳо сухан мекарданд.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

94. Нафаси касе гаштан

нафас гирифта натавоништан, гап зада натавоништан; беҳолу бемадор шуда мондан.

1. Ҳамин вақт ӯ Гургро дид, гапашро давом дода натавониста нафасаш гашт.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Лекин ҳалқам хушк шуда, нафасам гашта истодааст.

«Хорпуштак»

95. Нафаси осуда (озод) кашидан

Ниг. Нафас рост гирифтан.

1. Баъд аз дақиқае электрики даруни хона боз равшан гашт. Хама чамъшудагон нафаси осуда кашиданд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

2. Як дам бошад ҳам, нафаси озод мекашиданд.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

96. Нафас рост гирифтан (кардан)

1. ором шудан, дам гирифтан, истироҳат кардан, 2. фориғи ҳар ғуна ташвишҳо, осудаҳолона зиндагӣ ба сар бурдан, хотирчамъ гардидан.

1. Бойҳои калони саройнишин ҳам дарвозаҳои саройҳояшонро калон кушода, нафасашонро рост гирифтанд.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. IV

2. Вақте ки хола аз болои кӯрпача баромада нишасту нафасашро рост гирифт, Латофат бо табассуми ширин ба гап даромад.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

3. Лашкари амирро ба нафас рост кардан фурсат надода пеш карданамон лозим аст.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

4. — Албатта қабул мекунем, кани фаранҷиатонро гиред, шинед, нафасатонро рост кунед,— Гулрӯ чавонзанро ба лаби кат шинонд.

Р. Қалил «Одамони ҷовид»

97. Нафаси касе тангӣ кардан

1. нафас кашида натавонистан, душвор шудани нафаскашӣ, гулӯ хафа шудан, 2. зик шудан, хаста шудан.

1. Аммо боз тарсидам, зеро то он вақт ҷӯби сахт нахӯрда будам, вақте ки ҷӯби мактабдорро дар хола-те ки ба поям расида истодааст, ба хотир меовардам, кафи пойҳоям хоришқунон сӯзиш мекард, дилам ба пушт мекашид ва нафасам тангӣ мекард.

С. Айнӣ «Асарҳои минтаҳаб»

2. Нафасам то баромадана (ба зинапояхо — М. Ф.) тангӣ мекунад.

Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)

98. Нафаси хунук кардан

дар ҳаққи коре ва касе нияти бад кардан, гапи бад задан, эҳтимоли пешомади бадеро ба забон овардан.

Ҳатто муаллим гуфтаанд, ки кор ба баҳои «2» ҳам намеарзад.

— Не-е. Нафаси хунук накунад, ки боз ҳамин тавр нашавад.

«Газетаи муаллимон»

99. Нафаси хушк аз най садо намебарорад

ба ҳар хизмате бояд музде дода шавад; ишора ба музддихӣ ё порадиҳӣ.

— Ҳар коратон бошад, ба чону дил мувофиқи дилхотон мекунам, дуои шумо ғанимат аст,— гуфт.

— Нафаси хушк аз най садо намебарорад, дуои обдор мекунам.

С. Айнӣ «Дохунда»

100. Нафаси шум

сухан ва нияти бад.

Илоҳӣ нафаси шумашон аз даҳонашон баромада ба гиребонашон часпад!

«Хорҷиштак»

101. Нафас ях

ба касе чизе нагуфтан, сирреро фош накардан.

1. — Лекин, лаънатӣ, ба касе лаб намекушой, нафас ях!

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

2. — Хуб, нафас ях. Равед, кампирбегим, мо худамон гапзанон мекунем.

С. Саидмуродов ва Н. Рабиев
«Саодат»

НАФАСАТ

102. Нафасат муборак шавад

мувофики нияту гуфтаи неки ту шавад.

— То дидан, мӯйсафед. Хуш бошу хуш зӣ.

— Нафасат муборак шавад,— гуфт пирамард...

Р. Қалил «Шароб»

НАФАСАТОН

103. Нафасатон нек шавад

сухани нек, хоҳиш, орзуатон ба чо ояд.

— Тӯй муборак шавад, келиноим!

— Илоҳӣ нафасатон нек шавад.

*Б. Азизӣ «Никоҳи дилхоҳ»
(«Занони Тоҷикистон»)*

НАФС

104. Нафси бад—балои ҷон

чашмгуруснагӣ, ҳарисӣ, хосияти бадест, ки тарки он амри маҳол мебошад.

— Бинед, қариб баробари шумо хӯрдам-а, набошад навакак аз сари ош хеста омада будам, нафси бад балои ҷон, ана акнун ҳазм кардани ин як азоби гӯр.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

105. Нафс — балои ғафс

Ниг. Нафси бад — балои ҷон.

1. «Нафс — балои ғафс» гуфтаанд, ки рост аст. Ин корчаллон бо ҳамаи ин қонезъ нашуда, роҳи дигари хиёнатро пеш мегирад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Агар нафсро нигоҳ надорӣ, касро ба ҳазор кӯчаи чапғалот мебурдааст. Аз ҳамин сабаб «нафс — балои ғафс» мегуфтаанд...

«Хорҷиштак»

106. Нафсро калон кардан

чашмгуруснагӣ, ҳарисӣ кардан.

Нафсатро калон нақун, «кам-кам хӯр, доим хӯр» гуфтаанд, агар аз як боғ, ҳосилаш бисъёр будааст гуфта якбора бист пуд бардорӣ, боғдор ба ҷонаш расида аз паят меафтад...

С. Айни «Дохунда»

107. Нафси касе коҳидан

ба иззати нафси касе расидан, касеро ранҷонидан.

Ин беадабӣ ба Марҳаматхола хеле саҳт расид, нафси ӯ коҳид.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

108. Нафс ором гирифтан

1. қонеъ шудан; аз чизе сер шудан, 2. ҳирсу шаҳвати худро фуру нишондан.

Агар ҳамин Фирӯза катӣ нафсашон ором мегирифта бошад, садкаи сар!

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

109. Нафсро ором додан (кардан)

Ниг. Нафс ором гирифтан.

1. Модар охириин ҷуворимаққаро атолаи явғон пухта, ба бачаҳояш хӯронда, акнун дар ғами он буд, ки фардо нафси онҳоро бо ҷӣ ором медиҳад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Фикр кард, ки рафта аз дунба каме хӯрда нафсашро ором кунад.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

110. Ба нафси касе расидан

ба иззати нафси касе расидан, касеро ранҷонидан.

1. — Ҷӣ, магар бе имзои Саркор имзои раис эътибор надорад.

— Не, ман ин хел намегӯям... мабодо боз ба нафсашон нарасад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Зеро агар ба худ раңги омӯзгориро медодам, аҷаб набуд, ки ба нафсаш сахт расида аз омӯзиш саркашӣ кунад.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

111. Нафс шикастан

1. ба камтар чиз қаноат кардан, 2. ба бечорагӣ умр ба сар бурдан, 3. аз лаззати дунё даст кашидан.

Ҳамин тавр нишон медод, ки гӯё нафси худро шикастааст.

С. Улуғзода «Аҳмади Дониш»

112. Нафс қабул накардан

1. чизеро вичдон қабул накардан, 2. ба чизе розӣ нашудан.

Хусусан хушомадгӯиро нафси вай ҳеҷ қабул намекард.

С. Улуғзода «Аҳмади Дониш»

НАФСОНИЯТ

113. Ба нафсонияти касе расидан

Ниг. Ба нафси касе расидан.

Имрӯз ба нафсонияти ӯ расиданд.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

НАФСУЛАМР

114. Нафсуламри гап

рости гап; ҳақиқати кор.

— Нафсуламри гапро гӯям, одам ба дунё чанд бор меояд?

Р. Ҷалил «Шӯроб»

НАХ

115. Наху тор бурида шудан

1. чизе қатъ шудан, 2. ба ком нарасидан.

Магар кораш ба поён норасида,

Ба ногаҳ шуд наху торах бурида?

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озод»

НАХҶУД

116. Нахӯди пеши қошуқ шудан

дар ҳама кор аввалин, саркарда шудан, дар ҳар кор худро пеш андохтан.

Дар ҳама чо нахӯди пеши қошуқ шуданро дӯст медорад.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

117. Нахӯди ҳар ош шудан

ба ҳар кор ҳамроҳ шудан, ба ҳар кор бинии худро халонидан, ба ҳар кор мудохила намудан.

Ҳатто рӯзе мо (дар он вақт нахӯди ҳар ош шуданро нағз медидем) аз вай пурсидем...

Ҳ. Аскар «Нишонаи одамият»
(«Шарқи сурх»)

НАЧАККОНДА

118. Начакконда навиштан

чизеро мукамал, пурра, ботафсил навиштан.

«Ҷосус ҳам ҳеч начакконда ин воқеаро ба султон навишт».

С. Айнӣ «Алишер Навоӣ»

119. Начакконда, нарезонда нақл кардан
(ба касе бурда расондан)

Ниг. Нарезондаю начакконда гуфтан.

1. Ҳамаи муваффақиятҳои барҷастаро начаккондаю нарезонда нақл карда дод.

«Хорпуштак»

2. — Ташаккур, рафиқон, гапатонро начакконда, нарезонда ба колхозчиёни Ленинобод бурда мерасонам...

Қ. Наимӣ «Фикри оянда»
(«Овози ҷавонон»)

НАШЪА

120. Нашъаи чизеро рондан

роҳат, кайф, айши чизеро кардан, аз чизе лаззат бурдан, комъеби чизе шудан.

— Акнун, падарҷон, метавонед каландро ба ман дода нашъаи пириро ронед.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

НАҒЗИ**121. Нағзй куну ба дарьё андоз**

Ниг. Накӯй куну дар об андоз.

— Акнун имруз, ки нону намаки маро хӯрда, ба гапи дигарҳо кор мекардагй бошй, кӯрнамакй мекарда бошй, ҳолё хам сари вақт. Қосим, «нағзй куну ба дарьё андоз» гуфтаанд, ман туро дошта намешинам, чор тарафат қибла, рав, кучое ки поят расад рав...

П. Толис «Тобистон»

122. Аз касе нағзй набаромадан

ба некӯкорй қобил набудан, аз ўхдаи ба касе нағзй қардан набаромадан.

Ман медонам, ки аз вай ҳеч нағзй намебарояд.

НАҒМА**123. Нағма баровардан**

фиреб, баҳонаи нав бофтан, гапу кори тоза баровардан.

Тобистон, дар айни долу зарби кор, вай боз як нағмаи наве баровард.

«Тоҷикистони советй»

124. Ба нағмаю нағораи касе бозй қардан

Ниг. Ба нағораи касе бозй қардан.

Ҳофиза найранги вайро надоништа, ба нағмаю нағорааш бозй қарда гаштаасг...

НАҒОРА**125. Ба нағораи касе бозй қардан
(рақсидан)**

бо сухани касе кӯр-кӯрона қор қардан; бозича, му-теи касе будан.

Ў харгиз ба нағораи касони дигар бозй қарданро дӯст намедошт.

126. Касеро нагора карда навохтан

кору бори касеро сарзаниш, таъна, танқид кардан, овозаю дарвоза кардан.

Боз якчанд занҳои дигар чамъ шуда, хуб ману шуморо нагора карда навохтаанд, хурофотчи, кӯҳнапараст гуфтаанд.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

НАҚШ

127. Нақш бар об будан

бефоида, барабас, нопойдор будан.

Мо магар қабри Лениро дасти душман медиҳем?

Ё ба зулму бандагӣ бори дигар тан медиҳем?

Ё ба кулакони зи колхоз ним арзан медиҳем?

Ё ба буржу фабрику роҳи оҳан медиҳем?

Эй ҷаҳонҷӯ, дур шав, нақши ту бар об аст, об,

Ин ки мебинӣ, ҳаёлот аст, ё хоб аст, хоб!

А. Лоҳутӣ «Асарҳои мунтахаб»

НАҚША

128. Нақша дар об шудан

беҳуда, бефоида шудан, барабас рафтан; ба мақсад комъеб нашудан.

Аммо ин дафъа ҳам нақшаи Мухтор дар об шуд.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

НЕ

129. Не гуфта ҳам бин

Ниг. Не гӯю рӯзи худро бин.

Телеграмма ба имзои худи раиси Совети хоҷагии халқ. Қанӣ, директор не гуфта ҳам бинад.

«Тоҷикистони советӣ»

130. Не гӯю рӯзи худро бин

агар розӣ нашавӣ, саҳт ҷазо мебинӣ, ҳад надорӣ, ки розӣ нашавӣ, маҷбур ҳастӣ, ки розӣ шавӣ, вагарна...

— Ман розӣ шудам, не гӯю рӯзатро бин,— чиддӣ гуфт зан.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

131. Ба нею нестонаш нигоҳ накардан

маҷбур кардан, водор намудан.

1. Меҳмони навомадро ба «нею нестонаш» нигоҳ накарда ба рӯи кӯрпача гузаронид...

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Пирамард ҳам дигар «нею нестон» карда наништа ба хона даромад.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

НЕКИ

132. Некӣ куну ба дарьё андоз

Ниг. Накӯй куну дар об андоз.

«Некӣ куну ба дарьё андоз» гуфтаанд. Панҷ дақиқа вақти худро дарег надошта, як шукка коғаз навишта фиристеду холисона як маслиҳат диҳед.

Р. Чалил «Ҳамида»

133. Некӣ куну некӣ бин

дар бадали некӣ некӣ мебинӣ.

Дуруст мегӯянд, ки «некӣ куну некӣ бин». Бародарони ҳиндуии мо хуб медонанд, ки ёрии иқтисодӣ ва тарафдорӣ маънавии Иттифоқи Советӣ нисбат ба Ҳиндустон некии беминнату беғараз мебошад.

Ф. Ниёзӣ «Дар сарзамини Шарқи бедор («Шарқи сурх»)»

НЕСТ

134. Нест зоғе бе доғе

1. одам бе камбудӣ, бе нуқсон намешавад, ҳеч кас аз камбудӣ холи намебошад, 2. ҳар касе дарду ҳасрате дорад.

— «Нест зоғе бе доғе» гуфта будааст касе. Тағои ман ҳам дар қатори он хама фазилятҳои бебаҳояш якта-нимта хислати номақбул дошт.

П. Толис «Тобистон»

НЕШ

135. Неши забон задан

1. сухани таънаомез гуфтан, гапи саҳт задан, 2. таъна ва маломат кардан.

Шахтабон ин сухани Буровро шунида бошад ҳам, худро ба ношунавоӣ зада, ба дигарон неши забон задани худро давом додан гирифт.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

НИГОҲ

136. Нигоҳи гарм намудан (кардан)

ба касе дӯстона, бо меҳру муҳаббат нигоҳ кардан.

Дилам аз чашми ман шояд аён шуд,
Ки бар ман ҳам нигоҳи гарм бинмуд.

Ф. Ансорӣ «Гулшан»

137. ... нигоҳ карда

мувофиқи... аз рӯи..., ... ба эътибор гирифта.

1. — Чӣ кор кунам, ба розигии шумо нигоҳ карда кор кардам.

С. Ғанӣ «Тӯй»

2. Муҳаммадҷон ба ҳамаи коҳишу чазоҳои хӯчаинаш нигоҳ накарда, бо як ҷӯрааш, ки дар хонаи онҳо дӯторе буд, рӯзҳо дар хонаи танҳое дукаса ба худомӯзӣ сар карданд.

«Машғал»

138. Нигоҳ карда мондан

мунтазири касе шудан; мӯҳтоҷи касе шуда мондан.

— Босмачиёнро аскарони сурх нест мекунанд, нест кардани босмачиён ба ту нигоҳ карда намондааст.

С. Айни «Дохунда»

139. Нигоҳи тунд кардан

ба касе бо қаҳру ғазаб нигоҳ кардан.

— Бо шумоён маслиҳат карда мешавад-мӣ?— гуфт Сафар ба рӯи Ғаниҷон нигоҳи тунде карда.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

140. Нигоҳи тунд тез партофтан

Ниг. Нигоҳи тунд кардан.

Ҷӯра якбора сарашро бардошта, ба сар то пой ӯ— ба мӯйсари силиқ шонакардааш, ба рӯи фарбеҳи сур-

хаш, ба галстуки паҳну кӯтоҳи алочипораш, ба костюми раххояш чорхона-чорхонаи ӯ, ба туфлии пошнағафси ӯ як нигоҳи тунду тезе партофт.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

НИМБИСМИЛ

141. Нимбисмил гардидан

1. нимчон шудан, 2. саҳт ба ҳаяҷон омадан.

Ҳамин ки ин шахс «нолаи шаби ҳичрон»-и ғарибонаи Ёдгорро шунид, гумонаш ба яқин бадал шуд ва донист, ки мурғи бегонаи навомӯз зада шудааст, ҳатто нимбисмил гардидааст.

С. Айнӣ «Дохунда»

НИМКОСА

142. Нимкосаи тағи (зери) коса

Низ. Тағи коса нимкоса будан.

1. Рафтори занак ба Қомиллов шубҳанок намуд. Барои чӣ ӯ баноҳост гапашро гум карда монд. Чаро рангаш парид. Оё нимкосаи тағи коса ба ҳамин занак алоқаманд нест?

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

2. Ҳисси кунҷковӣ маҷбурам мекард, ки ҳамин «нимкосаи зери косаро» ёбам.

«Маориф ва маданият»

НИНАК

143. Нинак аз паси сар баромадан

азобу уқубати чизеро кашида, чӣ будани онро фаҳмидан, чашми касе кушода шуда мондан.

Сабр кун. Имрӯз ё пагоҳ зой, баъд нинакат аз паси сарат мебарояд.

«Занони Тоҷикистон»

НИНАКШАҲӢ

144. Нинакшаҳӣ кардан

якравӣ, саркашӣ, гарданшаҳӣ кардан.

Агар деҳқон «нинакшаҳӣ карда» ба даъвои худ саҳт истад ва барои то қабул кунонидани шумораи худ

ба паллабардор, аз лаби зағома нигоҳ дорад, паллабардор зағомаро аз дасти вай кашола карда гирифта, ғузаро ба пеши ҷуволи ӯ ба замин рехта, ба пеши як дехқони дигар, ки ба ӯ нигарон аст, мерафт...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

НИХТА

145. Нихта карда мондан

касоро ба ҳаракату ғайрат овардан, хушбӯр кардан, дар бораи чизе огоҳонида мондан.

Коркунони шӯъбаҳои маданияти районҳои...-ро андаке нихта карда мон...

«Хорпуштак»

НИШАСТ

146. Нишасту бархост кардан

бо касе муомила ва муошират кардан, кордор будан.

— Бозор чанд вақт боз худаширо гум кардааст,— дигаре гуфт:

— Имрӯз ба пеши бой, фардо ба пеши оқсаққол ва имом, ҳамеша пеши калонпоён нишасту бархост карда гаштааст.

С. Айни «Дохунда»

147. Бо касе нишасту хез кардан

Ниг. Бо касе нишасту бархост кардан.

Бо мардуми бисёр нишасту хез карда буд.

Ҷ. Икромӣ «Аз Душанбе то ба Киев» («Шарқи сурх»)

НИШЕБ

148. Аз нишебу фарози роҳ натарсидан

1. ба мушкилӣ ва азобу уқубатҳои роҳ тоқат кардан, 2. мушкилҳои зиндагиро мардонавор пешвоз гирифтан.

— Кас агар ҳар чӣ бодобод гӯяд, бояд дигар аз нишебу фарози роҳ натарсад.

Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр» («Шарқи сурх»)

НИШОН**149. Ба касе чизеро нишон додан**

адаб, чазои касеро додан, чашми касеро кушода мондан; ба гуноҳи касе сазо додан.

1. — Ҳоло сабр карда ист, ба хавлӣ рав, ман ба ту нишон медиҳам.

Ч. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

2. Ман ин худсариатро ба ту нишон дода мемомам.

К. Носиров «Орият»

НИЯТ**150. Нияти нек—оқибати нек**

нияти нек оқибати нек дорад.

«Нияти нек—оқибати нек» мегӯянд дар зарбулмасал. Нияти колхозчиёни ин деҳа ҳам оқибати нек овард...

«Тоҷикистон»

151. Нияти холису дили соф

дар бораи тасодуфан омада мондани шахси дар сӯхбат номбар кардашуда мегӯянд.

— Маро ҳозир муаллим боз барои ту фиристодани буданд. Хайрият худат омадӣ...

— Ният холису дил соф-дия!

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

НИҲОЛ**152. Ниҳол дар як чо месабзад**

Ниг. Дарахт дар як чо сабз мешавад.

Ба инҳо дарди кӯч-кӯч расидагист-дия! Аз қадим одаташон ҳамин. «Дили одаткарда балои чон». Ҳамин ки як сол кор карданд, боз ба дарди «кӯч-кӯч» мубтало мешаванд. Беҳтараш, ки бозори онҳоро тез накунад. «Не» гӯед. Монед, ки дар мо кор кунанд. Фаҳмонед, ки ниҳол дар як чо месабзад.

М. Узоқов «Лӯлиҷ»
(«Истеъдодҳои ҷавонон»)

153. Ниҳоли умр шодоб шудан

зиндагии касе дар авҷу равнақ шудан, шукуфон, шодону хурсанд гардидан.

— Барака ёб, бачаам,— ниҳоли умрат шодоб шавад!

*Р. Файзӣ «Модаршӯ»
(«Шарқи сурх»)*

НОБИНО

154. Нобино як бор асояшро гум мекунад

Ниг. Кӯр асояшро як бор гум мекунад.

Дар урфият мегӯянд, ки «нобино як бор асояшро гум мекунад».

«Тоҷикистони советӣ»

НОҒАП

155. Ногап шудан

бо ҳамдигар гап назадан, чангӣ будан.

1. Дар миёнаи ин ду шоир дар натиҷаи он ранҷиш хеле ҳаҷвиёт ба вучуд омадааст, ки ҳар ду ногап шуда аз дунё гузаштаанд.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Хешу таборҳои Акбар ба ҳавлии ӯ намеомадагӣ ва бо вай ногап шуда монданд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

НОДОН

156. Нодон сухан гӯяду доно киёс кунад

доно бояд аз сухани нодон хулоса бароварда, беҳбудии корро бинад.

Пӯлод бо зарбулмасали «нодон сухан гӯяду доно киёс кунад» амал намуда, ба ҳамаи ҳасрату шикоятҳои Алихӯча гӯш андохт ва аз ҳақиқати ҳол нағзтар огоҳ шуда, ба чунин хулоса омад, ки дар кори ин Совети қишлоқ дигаргунии калон зарур аст.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

НОЗ

157. Нози (нозу нузи) касеро бардоштан

1. орзу, хохиш, талаб, ҳавою ҳаваси касеро ба чо овардан, 2. ба инчиқии касе розӣ шудан.

1. Фақат ин духтари ноз аст, бояд ноз бардорам.

Зи ғамза тирандоз аст, чоңро чун ҳадаф дорам.

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озод»

2. Вай, ки нахустфарзанд буда, эрка калон шуда буд, талаб мекард, ки барояш ҳама вақт гузашт кунанд ва ҳамаи нозҳояшро бардоранд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавонию мо»

3. Қадом ҳокими калон ва ё бои калон бошад, бошад, маҷбур аст, ки баъзе нозҳои моро бардорад.

С. Айни «Ғулмон»

158. Ноз ғунчидан

Ниг. Нози касеро бардоштан.

1. Нозашоноро ҳам мебардорем, нозамон ҳам меғунчад.

Ф. Ниёзи «Вафо», қ. 11

2. — Лекин симчӯб намерасад, шумо ёрдам карда метавонед, нозамон ба шумо меғунчад-дия, мӯйсафед.

«Тоҷикистони советӣ»

НОИЛОҶИ

159. Дар ноилочӣ аз мӯй мадад

дар ноилочӣ одам маҷбур мешавад, ки барои начоти худ аз ҳар воситаи ночиз истифода барад.

«Дар ноилочӣ аз мӯй мадад» меғунанд мардум. Сангинбаходур ҳам дар ғори зулмат ҳеҷ чорае надошт, магар ки аз болои тагалҳо ҷаҳида, бахти худро санчад.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

НОКИШТА**160. Нокишта даравидан**

1. кореро накарда кардам гуфтан; лоф задан, дурӯф гуфтан, 2. муфтхӯри кардан.

Ғайбатчӣ Миртӯҳматов
Дорад ачаб характер:
Медаравад нокишта,
Мепазад аз ях фатир.

С. Чавҳаризода «Гулшани афрӯхта»

НОМ**161. Номи касеро ба бадӣ баровардан**

касеро бадном кардан, номи неки касеро доғдор намудан.

Тири тӯҳмати душманон ба нишона расидааст ва номи маро ба бадӣ баровардаанд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

162. Ба номи касею ба коми дигар

чизеро барои касе гуфта гирифта, ба он надода, онро азони худ кардан, меҳнатро касе карда манфиатро дигаре бурдан

1. — Яъне, ба номаш барои кӯдакону худааш ба коми дигарон,— шарҳ дод Салим Полвон.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. — Лекин барои кушода шудани иштиҳои ман ҳеч як ҳамтабақ лозим нест, хусусан монанди шумо ҳамтабақ лозим нест, ки таомро ба номи ман фармуда, ба коми худ занад.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

163. Номи касеро бад кардан

Низ. Номи касеро ба бадӣ баровардан.

Дар пеши ҳамон қадар одам номи туро бад кард...

*С. Саидмуродов ва И. Исмоилов
«Тӯҳмат»*

164. Номи баланд беҳ аз боми баланд

1. аз давлатманди бадном будан камбағали некном будан беҳтар, 2. нисбат ба молу мулк номи нек ҷовидонист.

1. — Ин чӣ хел ном, ки ба гуфтани он забони кас намегардад?

— Номи баланд беҳ аз боми баланд гуфтаанд.

С. Ганӣ «Табассум»

2. — Номи баланд беҳ аз боми баланд гуфтаанд, номи ман мондагӣ айнан ҳамин хел...

«Хорпуштак»

165. Номи чизеро бардоштан

бо номе машҳур шудан, бо ягон кори худ маълум, машҳур гардидан.

— Ман номи дуздиро бардоштам, чандин сол аз байни мардум ва аз бозор рӯй пинҳон карда гаштам, хонаҳои чандин касонро пахш кардам, роҳи корвонхоро гирифтам.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

166. Ном баровардан

машҳур, номдор, маъруф гардидан, овозадор шудан.

1. Дар ин солҳо, хоҳ дар шеър бошад ва хоҳ дар дарс, ман хеле ном баровардам.

С. Айнӣ «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

2. Ин колхоз дар бобати тараққӣ додани ҷорводории ҷамъиятӣ ва баланд бардоштани маҳсулнокии он ном баровардааст.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Охир, чандон бисёр дида намешавад, ки духтараки оддӣ ҳамагӣ дар бадали яку ним сол ба мартабаи бригадири шӯҳратманд расида, дар сар то сари вилоят ном барорад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

167. Номи касеро бурдан

касеро ба хотир овардан, номбар кардан, зикр наму-
дан.

— Кани фаҳмем,— кампире, ки Хайринисо номи-
данд, арзи ҳол намуд.

«Маориф ва маданият»

168. Ба номи касе доғ овардан

боиси бадномии касе гардидан.

Агар ўро ба ихтиёраш мемондед, ба номи ману шумо
доғ меовард.

*Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)*

169. Номи касеро зери по кардан

касеро паст задан, шарманда, беобрӯ кардан.

Номи муқаддаси ўро (модарро — М. Ф.) зери по ме-
кунанд.

«Маориф ва маданият»

170. Номи калону деҳаи вайрон

1. овозааш баланду дар ҳақиқат бемаънӣ, 2. ном
пурдабаба, лекин бемазмун; беҳунару дониш.

— Ана, дидед? — аз ҳамин хел касон ҳалос шуд, ки
ин фақат манфиати ўст...

— Кам бошаду нағз бошад! Номи калону деҳаи вай-
рон чӣ даркор!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Ҳамон тавр, ҳар боре ки ба Шӯркӯл мерафтам, ал-
батта, аз Султонобод гузаштан лозим меомад. «Номи
калону деҳаи вайрон» ном зарбулмасале ҳаст. Шояд ки
ин зарбулмасалро касе баъд аз дидани ҳамин Султон-
обод гуфта бошад. Ба фикри ман, ин ном як рамзи та-
масхуромезе буд.

*А. Шукӯҳӣ «Дар сарзамини тиллоҳези
ман» («Тоҷикистони советӣ»)*

171. Номи нек бардоштан

дар некӯкорӣ машхур, маъруф шудан, баобрӯ гаштан.
Аз ин ҷиҳат дар миёни оммаи комсомол Махтоб номи нек бардошта, фаъолият ва ҳаракати ӯ ба ҳамаи талабагон маъқул шуда буд.

«Роҳбари дониш»

172. Ному нишон намондан

1. нопадид шудан, несту нобуд, маҳв гардидан, 2. аз касе ё чизе хотира, асаре боқӣ намондан.

1. Аз озукаворӣ ному нишон ҳам намонда буд.

«Машғал»

2. Говро алангаи калон гирифт ва баъд аз як соат аз он ному нишон намонд.

«Гови тилло» («Афсонаи халқӣ»)»
(«Шарқи сурх»)

173. Номи касеро паст кардан

касеро бадном кардан, обрӯи касеро резондан.

Ман он вақтҳо чунин ҳис мекардам, ки агар ман ин корро накунам, гӯё ҳамаи ғичдувониҳо ба ман мегуфта бошанд, ки «ту як куча роҳи андак душвори ошноиро нарафтӣ, номи ғичдувониҳоро паст кардӣ ва обрӯи ҳамаи моро дар пеши шаҳриён резондӣ, туф бар ту!»

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

174. Номи худро дигар мондан (гардондан)

қасам, ваъдаи саҳт: агар дар қавли худ собит набошам, ман — ман нестам.

1. Агар ҳамин сол мусобиқаро бурида набароем, номамро дигар мемонам.

С. Улуғзода «Шодмон»

2. Агар хари ман аз ҳамин хари маслуҳ монад, номамро мегардонам.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. 1

НОМА

175. Нома тамом, вассалом

дигар чои гап нест, масъала хал, гап ҳамин; бечуну чаро.

1. — Шумо ба сад ҳазор танга вексели думоҳа медиҳед, «нома тамом, вассалом»,— гуфт Қорӣ.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. — Ту, ки ӯро намехоста бошӣ, фардо пагоҳӣ ба шӯъбаи қайдҳо рав, аз вай чудо шав, пасфардо бо ман қайд кунон, нома тамом, вассалом.

С. Айни «Фуломон»

НОМАТОН

176. Аз номатон гардам

қурбон шавам, тасаддуки номат шавам (дар мавриди илтиҷо ва навозиш гуфта мешавад).

— Аҳа, дасти ман палид? Ҳозир мебинӣ,— гуфта Эшонхӯча кордро аз ғилофаш баровард. Дар ҳамин вақт Бибиҳанифа бо ду дасти худ аз банди дасти Эшонхӯча дошт ва ба тавалло даромад.

— Астағфурулло гӯед, акаҷон, аз номатон гардам...

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

НОМАША

177. Номаша гиру гӯшаша каш

агар дар вақти сӯхбат каси ёдоваришуда тасодуфан омада монад, чунин мегӯянд.

1. — Номаша гиру гӯшаша каш,— гуфтаанд. Магар ин худи Шариф не?

— Худи худаш, рафиқ муаллим. Ёдоварӣ кардем, ба пой худ омад.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

2. Ана, «номашро гиру гӯшашро каш» гуфтагӣ барин худаш ҳам омада монд.

*С. Ғанӣ «Магнитофон»
(«Маориф ва маданият»)*

НОМУС

178. Ба номуси касе рахна задан

ба номуси касе нанг овардан, касеро беобрӯ кардан. Зеро ба акидаи онҳо «ба он кор монёе шудан» ба номуси ғичдувониён рахна задан мебошад.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», ҷ. III—IV

НОН

179. Нони касеро аз даҳонаш зада гирифтан

воситаи рӯзгузаронии касе, мансаб, кори касеро аз дасташ гирифтан.

То ин ки кор ёд гирифта нони ману туро аз даҳонамон зада мегиранд, ки думи шутур ба замин мерасад.

С. Айнӣ «Дохунда»

180. Нони касе ба равған ғӯтидан

Ниг. Нони касе равғанӣ шудан.

Мухлисҳои нав ба нав пайдо шуданд. Муридҳои пештараи чандин солҳо боз бегона шуда рафтагӣ ҳам аз дуру наздик омада ба эшон аз нав арзи ихлос карданд, нони эшон аз нав ба равған ғӯтид. Дар байни ду рӯзи охир чор буз, се ғӯсфанд ва қадри сӣ пуд ғалла ва панҷсад сӯм пул ба вай назр шуда буд.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

181. Нонро калон газу (хӯр) гапро калон назан

худтаърифкунӣ, даханкалонӣ накарда кор кардан, хунари худро дар амал нишон додан лозим.

1. — Раисҷон, нонро калон газеду гапро калон назанед.

«Хорпуштак»

2. Ман ба вай панҷох центнер ҳосил рӯёнданро ваъда кардам.

— Ту, Ҳошим, нона калон хӯру гапа калон назан!..

С. Улуғзода «Навобод»

182. Нони мехӯрдагии худро ҳалол карда хӯрдан

Ниг. Нону намакро ҳалол карда хӯрдан.

1. Дар дилам мегуфтам, ки аз ман ба ин оила малол намерасад, ман обу ҳезуми ўро кашонда ҳам бошам, як бурда нони мехӯрдагиамро ҳалол карда мехӯрам.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

183. Нону намакро андеша кардан

нағзии касеро фаромӯш накардан; номардӣ, носипосӣ накардан.

— Хап шав, лаънатӣ? Чӣ гуфта дар пеши мардум сирри маро фош кардӣ! Нону намакро андеша накардӣ? Нағзиҳои маро фаромӯш кардӣ?!

Ч. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматурғони Тоҷикистон»)

184. Нону намак ба касе ҳаром бод

дар ҳаққи касе гуфта мешавад, ки аз суфраи касе нону таом хӯрда, некӣ дида, сипосгузори накунад.

— Агар касе ин сирро фош кунад, аз ӯ ҳама нафрат мекунанд ва ба ин хел одам нону намаки халқ ҳаром бод, фаҳмидӣ?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

185. Нону намак задан

Ниг. Нону намак кӯр кардан.

Нону намаки Азимшоҳ аз чигарат занад...

С. Айнӣ «Дохунда»

186. Нону намак кашидан

ба ҷои собиқ некӣ ва илтифотдидаи худ баргашта омадан.

Баъди чанд вақт ин тарафу он тараф гаштанҳо боз «нону намак кашиду» ба райони Қуйбышев омад.

«Маориф ва маданият»

187. Нону намаки касе кӯр кардан

нисбат ба одам носипос дар мавриди дуои бад гуфта мешавад; хӯрдагӣ ҳаром бод!

1. Нону намаки тағоиям шумоёнро кӯр кунад.

С. Ғанӣ «Тӯй»

2. Писари калони ту маро ба газета навишта буд. Рав, ҷазоятро бин. Бо ин суханон онҳо ба рӯи модар туф намуда, пеш кардаанд.

— Нону намаки халқ кӯр кунад,— гуфт модар ба онҳо ва гирён-гирён ба сӯи хонааш рафт.

«Тоҷикистони советӣ»

188. Нону намаки касеро хӯрда, ба намакдон туф кардан

Ниг. Намакдони касеро шикастан.

Нону намаки колхозро хӯрда ба намакдонаш туф кардагӣ нокас.

С. Улуғзода «Шодмон»

189. Нону намаки касеро хӯрдан (чашидан)

1. хӯроку зиёфати касеро хӯрдан: меҳмони касе шудан, 2. ба туфайли касе ба воя расидан.

1. Мо ҳам дар меҳмониҳои тоҷикон кам нону намак нахӯрдаем.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Қӯрнамак тӯй, ки нону намаки халқро меҳӯриро боз ба сари вай даст мебардорӣ.

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»

3. — Амакбой, нону намакдонро бисъёр хӯрдан, хизматдонро кам кардан, акнун аз ман розӣ шавед.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

4. Ман ҳам ба идораи адлия ба мирзогӣ даромада, нону намаки ҳукумати навро хӯрда гаштан гирифтам.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

190. Нону намакро ҳалол карда хӯрдан

дар бадали музди касе меҳнати ҳалол кардан; меҳнат карда музд гирифтан; дар сояи меҳнати худ умр ба сар бурдан.

«Хез пойҳоятро дароз карда нашин, нону намаки ме-хӯрдагиатро ҳалол карда хӯр, аспҳоро қашав кун, таги говҳоро тоза кун...»

Р. Ҷалил «Одамони ҷавид», қ. II

191. Нонро нанна гуфтан

хеле хурд, кӯдак будан, ноӯҳдабаро, бетаҷриба, аз олам беҳабар будан.

Ману ту дар институт «нонро нанна» гуфта мегаштем...

«Тоҷикистони советӣ»

192. Нону насиб бошад...

Низ. Насиб бошад.

Агар нону насиб бошад, боз меоям.

193. Нону насиб кашад

агар қисмат бошад, намурда зинда бошем.

— Ҳар ҷо, ки бахти бади мо бубарад, меравем, ба кучое, ки нону насиб кашад, меравем.

С. Айнӣ «Дохунда»

194. Нону насиба канда шудан

1. аз ҷое рафтан, 2. мурдан.

Ба ҳамин нону насибаи ӯ аз Регар канда шуд.

«Маориф ва маданият»

195. Нони касеро нимта (нима) кардан

ба маош, ризқи касе даст андохтан.

1. Нони маро ҳам нимта карда, ду поямро аз осмони ҳафтӯм набиёри?

«Тоҷикистони советӣ»

2. — То иморатхотон буд шудан як усто мешавед, ки даҳ панҷаатон ҳунар! — мегуфт кандакоре хушомадгӯёна ё тамасхӯромез. — Он вақт нони ҳамаи моро нимта накунад, гуфта метарсам.

*Р. Ҷалил «Э, вой бар ҳоли ман»
(«Тоҷикистони советӣ»)*

3. — Нестам аз ту ман забонкӯтоҳ,
Пуш барвақттар даҳонатро!
Ҳасан оё саги туро «тур!» гуфт,
Ё ки кардаст нима нонатро?

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

196. Нони касе нимта шудан

аз як қисми даромади худ маҳрум шудан.

1. Агар ин кас нонамон нимта мешавад гуфта натарсанд, дасти бачаҳоро рост кардан мушкил не...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. Баъзан мардум аз нотавонбинӣ ҳар гапи ба даҳонашон омадаро гуфтан мегиранд, хотирҷамъ бош, олам гулистон, аз ин нони колхозии «Коммуна» нимта намешавад, писар.

Ф. Ниёзӣ «Вафо» қ. II

197. Нону оши касе шудани коре

василаи маош ва рӯзгузаронии касе гардидани коре, тамоми вақти худро ба коре сарф кардан; машғулияти хамешагӣ.

1. Рафта-рафта маконаш гараж, чи тавре ки мегӯянд, нону ошаш машинаҳо шуда монданд.

«Тоҷикистони советӣ»

2. — Баъди вафоти падараш нону оши Баҳринисогирья шуда монд.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

198. Нонро пешпо задан

1. аз имконияти хуб фоида набурдан, аз даромаде истифода накардан, 2. аз бахту толеъ рӯ гардондан, 3. ношукрӣ, носипосӣ кардан.

1. Парвардигорхӯча маро хуб таъна кард, ки «нони аз пешам баромадаро пешпо зада поймол карда гузаштан меҳоҳам»...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. IV

2. Ба мо таклифи хуб карданд. Нонро пеши по назанем, рафикон, ба водӣ равем.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

3. — Мирсаид! — хитоб кард Юнусҳоҷаев. Нонро пешпо назан, ба ту Фозилбой қудо шавад, бо чону дил қабул кун, набошад кӯр мешавӣ.

«Маориф ва маданият»

199. Нони касе равғанӣ (равғанӣ) шудан

1. кори касе пеш рафтанд; зиндагии нағз ба сар бурдан, 2. имконияти даромадҳои ғайриқонунӣ муҳайё шудан.

1. Марҳамати ҳамон Ҳамидов буд, ки Ашӯров бухгалтер шуда, нонаш равғанӣ шуда монд-дия.

«Тоҷикистони советӣ»

2. «Шӯхрат»-и Боқӣ Сокиев ана хамин тавр зуд дар байни одамони зудбовару соддалавҳ паҳн гардида, нони ӯ равғанӣ шуда монд.

«Тоҷикистони советӣ»

200. Нони касе санг шудан

зиндагии касе мушкил, саҳт шудан.

Агар аҳвол хамин хел шуда истад, нонамон санг мешавад ва мисли савдогари шикастхӯрда бояд аз ин полк гузрем.

*А. Ҳамидӣ «Машғали ҷовидон»
(«Шарқи сурх»)*

201. Нони касеро уштур кардан

1. ҳаққи касеро хӯрдан, 2. касеро фиреб додан.

1. Ачабо, ин гуна одамоне ки бо як тир се-чор нишонро якбора мезананд, то кай нони дигаронро уштур карда мегарданд.

«Хорпуштак»

2. Эшони Раҳим ва бародараш Раззоқ бошанд, нони колхозчиёро уштур карда гаштаанд.

«Хорпуштак»

202. Нонро хоида ба даҳони касе андохтан

чизеро барои касе тайёр карда додан, василаи ризк ва умргузаронии касеро муҳайё намудан.

Агар шароити кори онҳо муҳайё карда шавад...

— Яъне ки нонро хоида ба даҳонашон андозед?

Ҷ. Икромӣ «Сафар кардан — ҷаҳон дидан» («Шарқи сурх»)

203. Нони чизеро хӯрдан

аз паси ҳунаре, коре зиндагӣ ба сар бурдан.

1.— Аз метинзаниат, писар, маълум, ки нони ангиштканиро хӯрда метавонӣ.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Дар сояи давлати он кас мо ин қадар сол боз нони директориро хӯрда гаштаем.

У. Тоҷиев «Иштибоҳ» («Шарқи сурх»)

204. Нони чизеро ҳалол карда хӯрдан

кореро боинсофона, аз рӯи вичдон иҷро карда, музд гирифтанд.

Бисту се сол боз нони муаллимиро ҳалол накарда хӯрда омадааст.

«Хорпуштак»

205. Нон ҳам нону нонреза ҳам нон

чи хурду чи калон ҳама якеанд, чизҳои хурд ҳам лозиманд; ба майда-чуйда ҳам эътибор бояд кард.

1. Хамин бачагонро, ки ба хору зор шудан намонда ба сандуқи дил пахш кардаед, хору зор намешавед. Охир «нон ҳам нону нонреза ҳам нон» гуфтаанд азизон. Бача убол, ба умед ба дунё омадааст.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. — Дар урфият «нон ҳам нону нонреза ҳам нон» ме-
гӯянд, ки ин тамоман ҳақ аст. Вале афсӯс, ки баъзе кор-
кунони идораҳои хоҷагӣ маънои инро донанд ҳам, хоҳу
нохоҳам ба исрофкорӣ роҳ медиҳанд.

«Хорпуштак»

3. — Ана, он хонаро дидӣ, бад мӣ? Албатта он қадар
нағз не, лекин нон ҳам нон асту нонреза ҳам нон. Дар
каппаҳо, заминканҳо истиқомат карданамон аз ёдам
набаромадааст.

«Тоҷикистони советӣ»

206. Бо касе нону ҷурғот нахӯрдан

Бо касе ҳамтабақ набудан, бо касе улфатӣ надоштан.
Лекин ман, ки бо ӯ ҳеҷ гоҳ нону ҷурғот нахӯрдам ва
бадие накардам, ин ҳама фитна барои чӣ!

*С. Ғанӣ «Магнитофон»
 («Маориф ва маданият»)*

НООМАД

207. Ноомади кор

пеш нарафтани кор; бетолӣ, бемуваффақиятӣ.

1. Биё, қасам ёд кунем ба номи мардӣ, ки агар дар
ноомади кор тири душман яке аз моро аз байн барад,
бигузур дигар номи ӯро номи худ қабул кунад.

«Маориф ва маданият»

2. Ноомади корро бинед, ки дар кисаи мо ақаллан
нонреза ҳам набуд.

«Машғал»

208. Аз (дар) ноомади кор атола дандон шиканад

Ниг. Аз омади кор шиша сандон шиканад, аз ноома-
ди кор атола дандон шиканад.

«Аз ноомади кор атола дандон шиканад» гуфтагӣ
гапҳо барин дар ҳақиқат шим чаппа дарзмол карда шу-
да буд..

«Занони Тоҷикистон»

НОУМЕД

209. Ноумед — шайтон

Ниг. Ноумедӣ кори шайтон аст.

— Ноумед нашавед!.. «Ноумед — шайтон» мегӯянд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

НОУМЕДӢ

210. Ноумедӣ кори шайтон аст

одам набояд дар мушкилӣ, сахтӣ, мусибат, ҳаросон ва ноумед шавад.

1. — Хуш омадӣ, бародарам, — гуфт Қилич Оғо, — ҳар вақт туро ба дуо ёдоварӣ дорам. Ягона маслиҳат ва насихате, ки ба ту медиҳам, ин аст, ки ҳаргиз ноумед набош. Ноумедӣ кори шайтон аст. Дар вақте ки тани пурқувват, дили пурғайрат дорӣ, кор кун, корнамоиҳо нишон деҳ. Қувват ва ғайрат бошад, барои мард дунё тангӣ намекунад.

С. Айнӣ «Фуломон»

2. Бо вучуди он Салим «ноумедӣ кори шайтон аст» — гӯён аз ин хонадон умедашро намеканд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

НОФ

211. Нофи касе бо нофи касе (чизе)
бастагӣ (будан)

ҳамеша бо касе, чизе ҳамроҳ будан, аз касе, чизе ҷудо набудан.

1. Магар ман ба онҳо қаровул будам, ё нофи ман бо нофи онҳо бастагӣ буд?

С. Айнӣ «Фуломон»

2. — Нофи шумо бо портфелатон бастагӣ-мӣ чӣ бало? Ба мурдахона ҳам, ба тӯйхона ҳам, ба ҳаммом ҳам, хулоса дар ҳар кучое ки бинам, портфель бардошта мегардед.

«Барои адабиёти социалистӣ»

НОХУН

212. Нохун аз гӯшт чудо карда
намешавад

фарзандро аз падару модар ҳаргиз чудо карда намешавад, агар чудо шаванд ҳам, боз бо ҳам мепайванданд.

— Шумо чӣ гуфта истодаед, магар нохун аз гӯшт чудо карда мешавад?

213. Ба (нӯги) нохуни (даст, пой) касе
наарзидан (баробар нашудан)

ҳеҷ қимат надоштан, беаҳамият будан, дар муқоисаи ду чиз, ду кас нисбат ба дигаре хеле фарқнок ва камқадр будан.

1. Он каллоби разил ба нохуни пой Аличон ҳам намеарзидааст.

*Р. Амонов «Зиндагӣ»
(«Шарқи сурх»)*

2. Девкор аст аспӣ зотии ман. Заррае ҳам ба нӯги нохуни он аспҳои дигар намеарзанд. Рашкат ояд агар, каламфур мол.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

214. Аз нохун хун чакидан

одамкуш, чаллод будан.

Аз нохунаш хун мечакад,
Шуллук барин хун мемакад.

А. Аминзода «Шеърҳо»

НОШУКРӢ

215. Ношукрӣ гузаштан

дар бораи чизе носипосӣ кардан, дар вақти будани чизе ба кадри он нарасидан.

— Аз худо донед,— гуфт имом.

— Ношукрии худатон гузаштааст.

С. Айни «Фуломон»

НУР

216. Нур болои нур шудан

Ниг. Нуран ало нур шудан.

Агар дар рӯзҳои фориг шуданаш аз хизмати сарбозӣ коре карда панҷу чори дигаре ёбад, ин «нур болои нур» мешавад.

С. Айни «Дохунда»

217. Нури дида, тоҷи сар

дар мавриди эҳтиром нисбат ба меҳмони хеле азиз гуфта мешавад; шумо нағз дидатарини мо мешавад, иззату хурмати шуморо ҳаргарафа баҷо хоҳем овард.

1. — Меҳоҳем ба Қайроқум рафта зиндагонӣ кунем.

— Марҳамат, нури дида, тоҷи сар.

С. Ғанӣ «Табассум»

2.— Марҳамат, биёед, ба ҷупонҳо расм шудааст, ки касе ба меҳмони онҳо ояд, «нури дида, тоҷи сар» гӯён қабул кунанд.

«Тоҷикистони советӣ»

218. Нури чашм (дида)

1. аз нури дида ҳам киромитар, 2. ниҳоят азиз, 3. фарзанди азиз, меҳрубон, дӯстдошта.

1. Дар вақти мурдани худ ягона васияте ки ба модараш Бибиоиша намуд, ин буд, ки нури чаши ӯ Гулбибиро ба қатори Одина парвариш намояд...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. — Дар замони пеш, писарам, барои мардуми кӯҳистон як парча хок нури дида буд.

«Тоҷикистони советӣ»

НУРАН

219. Нуран ало нур

хеле хуб, нағз, хеле аъло.

1. Агар сиззату саломат баргардам, нуран ало нур, вагарна маро яке аз қурбон шудагони роҳи озодии Ватан шумурда, ба некӣ ёд кунед.

*А. Деҳотӣ «Меҳри Москва»
(«Шарқи сурх»)*

2. — Як худи мардуми район не, тамоми вилоят ҳам, нуран ало нур пешвоз мегирем.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

220. Нуран ало нур шудан

1. хеле хуб, ниҳоят нағз шудан, 2. хушбахтии калон рӯй додан.

1. — Абӯалӣ омада истодааст!

— Ана ин нуран ало нур шуд! — хурсандона мегӯяд Берунӣ.

С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»

2. — Фарз кардем, ки қимат (нархи аракро — М. Ф.) намекарданд?

— Қошкӣ, нуран ало нур мешавад.

Р. Ҷалил «Ҷамида»

НУСХА

221. Нусхаю нишонае намондан

Низ. Ному нишон намондан.

Аввал ин ки аз босмачиҳо нусхаю нишонае ҳам намондааст...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

НУФУЗ

222. Нуфуз пайдо кардан

таъсири калон пайдо кардан, таъсир доштан.

Вай ханӯз дар вақти зиндагии падараш, барои он ки дар байни рӯҳониён ва ба воситаи онҳо дар байни халқ нуфуз пайдо кунад, худро ба дарवेशӣ ва каландарӣ зада мегашт.

С. Улуғзода «Аҳмади Дониш»

НУҚТА

223. Чизеро то нуктаи бориқаш доништан

чизеро хеле хуб, батамом доништан, моҳият, хусусияти чизеро мукамал фаҳмидан.

Ман сирҳои дарунии туро ва мақсадҳои ҳақиқии туро то нуктаҳои бориқаш медонам...

С. Айни «Ҷуломон»

НУҒ

224. Аз нӯғи чизе

1. дар аввал, дар сари чизе, 2. аз ҳисоби чизе.

1. Худо дихад, имсол аз нӯғи ҳосили нав қарзхоро баробар мекунем.

Ч. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургии Тоҷикистон»)

2. Ана ин пулро падари домод дод, аз нӯғи тӯй харочот карда истанд гуфт.

М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои яқпардагӣ»)

3. — Хуб, ҳозир ин гуна ҷанҷолхоро монда аз нӯғи кор хушъерии синфиамонро кор фармуда, ҳамин шаб Бобомуродро ба даст дароварданамон даркор аст.

С. Айнӣ «Фуломон»

225. Чизеро нӯғ ба нӯғ расонидан (кардан)

чизеро дар рӯзгор то вақти муайяне ба зӯр, ба сад мушкилӣ расонидан.

1. Вай музди ночизонаеро, ки барои мурда-мурда зистан мегирифт, ба зӯр нӯғ ба нӯғ мерасонад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Аксарияти деҳқонон рӯзгори худро ба зӯр нӯғ ба нӯғ мекарданд.

Ҳ. Назаров «Дар ҷустуҷӯи Қарим-Девона»

226. Нӯғ ба нӯғ шудан

яке бо дигаре баробар, мувофиқ омадан, якхела шудан, сар ба сар шудан.

1. Аз саҳар боз ҷӯт мезанам, ҷӯт мезанам, ин зормонда ҳисобу китоби ман ҳеҷ не ки нӯғ ба нӯғ шавад.

Қ. Носиров «Орият»

2. Музди корат ба зиндагӣ, фаровон набошад ҳам, нӯғ ба нӯғ шуда мерасидагист.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

227. Нӯги чизе баромада мондан

чизе тасодуфан ошкор шуда мондан.

Дар зимни ин мочароҳо гапҳои калон ҳастанд, ки ягон рӯз нӯгаш баромада мемонад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

228. Нӯги гапро баровардан

дар бораи чизе бо рамз, пардапӯш, кинояомезона гуфта гузаштан, дар сухани худ ба чизе ишора кардан.

1. — Сатторов ба шумо нагуфт-мӣ?

— Як нӯгаша (гапро — М. Ф.) бароварду лекин нагуфт.

«Намунаи адабиёти тоҷик»

2. Дина аз кор дер омад, дар болои дастурхон авзоашро фаҳмам гуфта, нӯги гапро бароварда будам...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

3. — Келиншавандамон ба гап надаромада истодааст. Модараш рафта нӯги гапро барорад, «ҳозир вақти ин хел гапҳо не» гуфтааст.

«Занони Тоҷикистон»

229. Нӯги гапро кушодан

Ниг. Нӯги гапро баровардан.

Ва агар гоҳе Ҳамидҷон нӯги гапро кушояд, Норини-со «ҳоло вақти ин хел гапҳо не, мо талаба ҳастем»... гӯён ҷавоб меод.

*А. Мусаввада «Гаҳворабашӣ»
(«Шарқи сурх»)*

230. Бо нӯги даст кор кардан

бо дили нохоҳам, бе диққат кор кардан, ғайри сидқӣ кор кардан.

Ҳамин тавр, бо нӯги даст кор карда, ба ягон мурод расидан мумкин аст?

П. Толис «Ҷавонӣ»

231. Бо нӯги дуку захми сӯзан

бо меҳнати сахт, бо душворӣ.

Зан хунобаи дил хӯрда, бо нӯги дуку захми сӯзан
фарзандашро калон кард.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

232. Дар нӯги забон будан

гапе ё номе ки кас ба хубӣ медониста бошад ҳам,
лекин дар он лаҳза ба хотир оварда наметавонад, чизи
дар хотир бударо дар он лаҳза фаромӯш кардан.

— Ҳа, ҳозир дар нӯги забонам буд,— гапро ҳоида су-
ханаширо давом дод Саломатов,— эҳ сабил монад, чанд-
то буд?

«Хорпуштак»

233. Аз нӯги забон гуфтан

аз сидқи дил гап назадан.

— Аммо ту хафа нашав, духтарам, гапҳои мана ба
дилат нагир! Ман аз рӯи дил, аз нӯги забон мегӯям.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

234. Аз нӯги забон розигӣ додан

хоҳам-нохоҳам, бедилона, ғайри қатъӣ розӣ шудан.

Одина, ба ин далел ва исботҳои Шоҳмирзо ҳеҷ вачҳ
наёфта, ночор шуда аз рӯи дил ва нӯги забон розигӣ дод...

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

235. Нӯги калобаи чизе ёфт шудан

сари коре ба даст даромадан, роҳи ҳалли масъалае
ёфт шудан.

— Лекин дар рӯзҳои охир нӯги калобаи ҷиноят ёфт
шудааст...

С. Айнӣ «Ғулмон»

236. Нӯги калобаи худро гум кардан

саросема, ҳаросон, телба шудан.

Бофандаи ҷавон телба мешуд, оташин мешуд, дар охи-
ри охирон нӯги калобаширо гум карда, ҷӣ карданаширо
намедонист.

«Тоҷикистони советӣ»

237. Нӯги калобаи чигилшударо ёфтан

роҳи ҳалли масъалаи печ дар печ, мушкилро ёфтан; фаҳмидани сабаби ҳодисае.

Модар нӯги калобаи чигилшудаи аҳволи падарамро ёфта буд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 1

238. Нӯги нохун барин

1. хеле хурд, камакак, зарра барин, 2. ҳеч, ҳаргиз, тамоман.

1. Нӯги нохун барин кори номувофиқи табъро бинам, дилам танг мешавад.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

2. Духтуриро нӯги нохун барин ҳам намедонам!

П. Толис «Ҳикояҳо»

3. Рафикони ӯ ҳама ба сӯхбат ҳамроҳ шуда, бо Сайёра саволу ҷавоб мекарданд, аммо танҳо вай, гӯё на машина ва на кори он барояш нӯги нохун барин ҳам аҳамият надошта бошад... чизе намепурсид, хомӯш мегистод...

*Р. Ҳайдаров «Хати беимзо»
(«Шарқи сурх»)*

239. Чизеро ба нӯги нохун гирифтан

чизеро доништа гирифтан, ба қайди худ даровардан. Шубҳабоев ҳафт рӯз сар аз кор набардошта, аз раиси кӯҳна корро қабул кард. Вай ҳамаи мавҷудоти артилеро ба нӯги нохун гирифтани буд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

240. Нӯг-нӯги даст кор кардан

Ниг. Нӯги даст кор кардан.

Вақтҳои охир дилу бедилон, нӯг-нӯги даст кор мекард, аз кори чойхона дилаш хунук шуда буд.

П. Толис «Тобистон»

241. Нӯғи остин шуда натавонистан (нашудан)

бо касе дар сифат ҳеҷ баробар шуда натавониستاني касе, рақобат карда натавонистан, монанд шуда натавониستاني чизе бо чизе.

1. Хусну ҷамоли онҳо ба хусну ҷамоли ман нӯғи остин ҳам шуда наметавонад.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. Шумо маро бо вай беҳуда баробар карда истодаед, ман ба ӯ нӯғи остин ҳам шуда наметавонам.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Ба Душанбе бурда овардани Бахринисо бошад, ба ёриҳои ба ман кардаш нӯғи остин ҳам шуда наметавонад.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

242. Нӯғи ресмон ба даст даромадан

1. фаҳмида гирифтани ягон факте, ки он боиси ошкор шудани сирре мешавад, 2. роҳи ҳалли масъалаеро донистан.

— Лаънатихо аз ҳад гузашта рафтанд. Афсӯс, ки нӯғи ресмон ба даст надаромада истодааст.

*Ҷ. Икромӣ ва М. Қосимов
«Роҳи бахт»*

243. Нӯғи ресмонро ба дасти касе додан

ба воситаи ягон сухан, ходиса ё рафторе боиси ошкор шудани сирре гардидан, сабаби кушода шудани ягон ҷинойт шудан.

Ба ростӣ, ки ба даст афтодани Шамсқасоб, як дараҷа масъаларо ҳал карда, нӯғи ресмонро ба дасти мо дод.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

244. Нӯғи ресмонро аз даст надодан

барои ошкор нашудани амал, хиёнате устувор истодан; сирро бой надодан.

Ӯ ба саволҳои суд ҷавобҳои по дар ҳаво дода, нӯғи ресмонро аз дасти худ надодани мешуд.

245. Нӯғи ресмонро дароз партофтан

1. дар ҳалли масъалае саросема нашудан, ҳалли масъаларо ба қафо партофтан, ба ҳоли худааш мондан,
2. мунтазири лаҳзае шуда истодан.

Ба фикри ман, дар ин масъала нӯғи ресмонро дароз партофта мондан лозим.

246. Нӯғи ресмонро (риштаро) ёфтан

ягон масъалаи сарпеч ё хиёнатро доништан, сабаби ошкор шудани сирре, ё ҳал шудани масъалае гардидани ягон факт.

Аз ин гап задани раис Начиб нӯғи ресмонро ёфтагӣ барин шуд.

«Барои адабиёти социалистӣ»

247. Нӯғи риштаро гум кардан

ҳалли масъалаеро надоништан, ҳайрону муаттал мондан.

Магар гум кард нӯғи риштаи хеш!
Дарав оё накард у киштаи хеш,
Ки дар беморхона буд Қодир
Ҳамеша тангдил, ошуфтахотир?

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озод»

248. Бо нӯғи сӯзан нон ёфтан (дег чӯшондан)

бо музди чокдӯзӣ зиндагӣ гузарондан.

1. Модар бошад, як зани муштипар, бо нӯғи сӯзан дег мечӯшонад.

П. Толис «Тобистон»

2. Ман одами ҳалолу покиза будани ин пирамарди покниҳодро, ки дар ин синну сол ба зери бори миннати касе надаромада, бо нӯғи сӯзан пораи ноне ба даст меовард, фаҳмида ба сӯҳбати вай бештар мерафтам.

*Х. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

249. Бо нӯғи сӯзан чамъ кардан

чизеро бо машаққати зиёде, бо сарфакорӣ чамъ кардан.

Бо нӯғи сӯзан чамъ карда будаму бо панҷшоха барбод медиҳад.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

250. Нӯғи тори суханро ёфтан

гапи аз ёд рафтаро ба хотир овардан, роҳи ҳалли масъалаеро ёфтан.

Муқиму Шодӣ диданд, ки Ҷӯра ба онҳо нӯғи тори суханро ёфта дода истодааст, бинобар он ҳар ду бо вай гарму ҷӯшон ба мусоҳиба сар карданд.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

251. Аз нӯғи хамир фатир

намунаи аввалин, намуна аз бисъёр, андаке аз чизе.

1. Ба махрами худ барои меҳмон дарҳол «аз нӯғи хамир фатир» гӯён дастурхон, нон ва як табақ гӯшти яхнӣ оварданро ва аз паси вай биръён карда овардани ду мурғи фарбехро фармуд.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. Вақте ки устодони вай аз мохирона тракторронии шогирди нави худ мамнун шуда ба ӯ офарин меҳонданд, Тошев табассумкунон чунин ҷавоб дода буд:

— Рафиқ бригадир, ин ҳоло аз нӯғи хамир фатир аст.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

3. Салимбой се-чор ҳафта бозорчигӣ карда, хеле фоидабардор шуд. «Аз нӯғи хамир фатир» гӯён ба бачагонаш чомавориин нав, ба занаш дурраи шол ҳам харида дод.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

4. Ин кор барои тамошобинони хангоматалаб «аз нӯғи хамир фатир», агар бо таъбири русӣ адо кунем, «первый почин» буд.

С. Айнӣ «Фуломон»

252. Бо нӯғи хода (чӯб) гирифтан

аз чизе ҳазар кардан, ба чизе бо нафрат нигоҳ кардан.
— Панҷ вақт намозашонро тарк намекардагиҳо тоқиашон ба масҷид афтад, бо нӯғи хода мегирифтагӣ шуданд.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. 1

253. Аз нӯғи чарху дук

Ниг. Бо нӯғи дуку захми сӯзан.

Бинобар ин аз забони модаркалони Одина, ки ўро аз ҷиҳати шафқат ба тарбияи худ гирифта аз нӯғи чарху дуки худ парвариш мекард, ба ҳузури ноиби қозӣ ба ин мазмун хат (санад) гирифтанд...

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

254. Нӯғи чигили чизе ёфт шудан

ёфт шудани роҳи ҳалли масъалаи мушкил, печ дар печ, муаммо.

1. Ин буд, ки амалдорони аз доираи калон гирифтани воқеа саҳт ба ташвиш афтада, ҳоло се рӯз ин тараф аз зери косоҳо нимкосоҳо ёфтани шуда, зӯр мезананд, лекин нӯғи ягонтаи он чигилҳо ҳанӯз ёфт намешуд.

Р. Чалил «Шӯроб»

2. Ў ҳозир нӯғи чигили муамморо ёфта буд.

*Р. Ҳайдаров «Хати беимзо»
(«Шарқи сурх»)*

НҮГИЗАБОНӢ

255. Нӯғизабонӣ гап задан

Ниг. Бо нӯғи забон гап задан.

«Майор гумон мекард, ки ман нӯғизабонӣ гапҳои сурх мезанам».

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

НҮГИРҮМОЛИ

256. Нӯғирӯмоли карда гирифтан

1. дар истилоҳи мадрасаҳои Бухоро масъалаҳоеанд, ки касе онҳоро даҳонакӣ ёд карда гирад ва дар ҳар ҷо

дастмояи мунозира созад (С. А.), 2. рӯякӣ ёд карда гирифтан.

Баъзе муллоҳоро ба сари дӯконаш ҷеғ зада баъзе масъалаҳои динро, ки нӯгирӯмоли карда гирифта буд, ба миён меандохт...

С. Айни «Марги судхӯр»

НУЛПОККУНИ

257. Нўлпоккунӣ кардан (намудан)

кореро карда ба он мункир шудан; худро сафед кардан.

У чашм ба сандуқи пӯлоди дӯхт.

— Не-не... ҳочат набуд, — нўлпоккунӣ мекард пристав...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2.— Албатта, модар, дилат ғаш карда истодагист, ки онҳо кӣ бошанду домодам ин меҳмонҳоро ба юрти худ набурда, шабона чаро ба ин ҷо овард? Ҳамин тавр нест? Не, нўлпоккунӣ наку!

Р. Ҷалил «Шӯроб»

НУХТА

258. Ба касе нўхта задан

касоро ба одоб, итоат, тартиб даровардан, касоро аз амали ношоиста боздоштан.

Агар шумо ба ин нобакор то ҳол нўхта мезадед, кор ба ин дараҷа намерасид.

259. Нўхтаро кандан

1. аз одоб, итоат баромадан, бемаънигӣ, бетартибӣ кардан, 2. ба роҳи бад рафтан.

Ҷӯраи мо — Фаттоҳ Ғоибов ба сабабҳои номаълум аз худ рафта, нўхтаро канда истодааст.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

260. Нӯхтаи (лачоми) касеро кашида мондан

1. касеро ба тартиб цеғ задан, 2. касеро аз коре боздоштан, ба касе насихат кардан.

Аз ҳоло нӯхтаи ӯро кашида намонем, ӯ ба роҳи бад даромада меравад.

НУШДОРУ

261. Нӯшдоруи пас аз марг будан

чизе беҳуда, бефоида, бемавқеъ, бемаврид будан, пас аз вуқӯи ҳодиса ба фикри чора афтидан.

Лекин ҳамаи ин тадбирҳо «нӯшдоруи пас аз марг» буданд...

С. Айни «Исбёни Муқаннаъ»

НУҲ

262. Аз нӯҳ дахро задан

ниҳоят фиребгар, қаллоб будан.

Лекин касоне ки бо вай шиносӣ доранд, фавран як мардаки корчаллони айёро ба пеши чашм мебиёранд, ки бо таъбири халқ гӯем: аз нӯҳ дахро мезанаду ба осие андозед ҳам, бутун мебарояд.

«Хорпуштак»

О

ОБ

1. Об агар сад пора гардад, боз бо ҳам ошност

хешовандон, дӯстон бо ягон сабаб аз ҳамдигар чудо шаванд ҳам, ин муваққатист, онҳо боз бо ҳам мешаванд, онҳо дӯст ва азизи якдигаранд.

— Саломӣ бегоҳӣ... Чӣ хушбахтӣ, аз нав оиламонро дар як чо мебинам, аммо барои чӣ дар ин чо? Ба хона равам...

— Биё духтарам, об агар садпора гардад, боз бо ҳам ошност мегӯянд.

*М. Миршакар «Шаҳри ман»
(«Шарқи сурх»)*

2. Обу адо кардан

1. касеро азоб додан, 2. махву нобуд кардан.

Пристави силтабиати дилтанг ўро зўр зада аз ҳаллоҷӣ мегузаронду дар пеши назари ҳама обу адо мекард.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

3. Обу адо шудан

1. азоб кашидан, азияту озор дидан, ба танг омадан, диққат шудан, 2. лоғар ва бемадор шудан.

1. — Ту худатро медонӣ, чигари модарат хун шавад, майлаш, обу адо шудам.

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

2. Вай шабҳо дар хобаш ҳам номи туро ёд мекунад, ваӣ дар ишқи ту обу адо шуда гаштааст.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

3. Юсуфамак дар ғами зану фарзанд обу адо шуда буд.

«Тоҷикистони советӣ»

4. Об аз боло лой аст

Ниг. Об аз сар лой.

1. Ин бойҳо мо камбағалонро як моли барои хидмати худашон офаридашуда гумон мекунанд.

Дигаре гуфт:

— Бародар! «Об аз боло лой», ҳокимони мамлакат ҳам тарафи боёнро мегиранд; агар дар миёнаи як бой ва як фақир ҷанҷол афтад, боён ҳамагӣ як забон шуда ар-бобро пеш андохта, пеши ҳоким ва қозӣ рафта хонаи фақирро месӯзанд.

С. Айни «Дохунда»

2. Аммо амир дар ҷавоби аризаҳои ӯ дар ҳаққи Абдусаттор коре накардааст ва ўро танбеҳе дода аз зулм бознадоштааст. Аз ин ҳодиса Муътасим ба ҳубӣ фаҳмидааст, ки «об аз боло лой» буда, айбдор танҳо худӣ амлоқдор набудааст.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III

5. Об аз рӯй бурдан

касоро беобрӯ, шарманда кардан.

Нонам надихӣ то набарӣ кӯй

Обам надихӣ то набарӣ об зи рӯй.

М. Миршакар «Шеърҳо ва дostonҳо»

6. Об аз сар гузаштан

1. ба охир расондани нохушӣ, бадбахтӣ, 2. кор аз кор гузаштан.

1.— Ману ту дигар мӯйсафед! Об аз сари мо гузаштагӣ.

Ҷ. Икромӣ «Ҳикоя ва очеркҳо»

2. Мегӯянд, ки шумо чинояти онҳоро пешакӣ дониста то аз сар гузашта рафтани об дам назада нишастаед.

«Хорпуштак»

7. Об аз сар лой

кор аз манбааш вайрон, нодурустӣ, вайронкунии қонун ва ғайра, аз боло (аз калонон) мебошад.

1. Об аз сар лой. Подшоҳ, помещикҳо, бойҳо— ҳамашон забон як карда, мою шумо барин камбағалонро истисмор мекунанд.

К. Наимӣ «Соли 1916»

2. — «Об аз сар лой», — гуфт Ғанӣ.— Ту «сари об» гуфта марказро гуфтан мехохӣ,— гуфт Сафар-Ғулом.— Лекин инро бояд бидонӣ, ки бадқирдорӣ, ё ин ки нофаҳми раиси комиссия ба ҳукуматҳо чӣ дахл дорад?

С. Айнӣ «Ғуломон»

3. Кори ягона ташкилот футур рафта, коркунонаш ба камбудихо роҳ диҳанд, одамони аз берун мушоҳида карда истодагӣ «об аз сар лой» гӯён дар байни худ гап мезанд.

«Тоҷикистони советӣ»

8. Об аз таги ях рафтан

аз дигарон номаълумона (пинҳонӣ) кореро кардан.

1.— Об аз таги ях мерафтааст-дия! — гуфт бо заҳрханда Азимҷон.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

2. Дар ҳақиқат «об аз таги ях мерафтааст» ва «дар таги коса нимкоса» будааст.

*Б. Шоҳин «Об аз таги ях меравад»
(«Тоҷикистони советӣ»)*

9. Аз об аргамчин бофтан

кору кӯшиши бефоида ва бемаънӣ кардан.

— Ин ҳисобҳо ба назарам аз об аргамчин бофтагӣ барин.

*М. Сайфиiddинов «Хусни оламор»
(«Шарқи сурх»)*

10. Ба об афтад тар намешавад, ба оташ афтад, намесӯзад

1. хушӯёр, кордон, 2. фиребгар, қаллоб.

— Беҳуда ташвиш нақашед,— ҷавоб дод дигаре,— он кас ба об афтанд, тар намешаванду ба оташ афтанд, намесӯзанд.

*Ҷ. Одинаев «Қолхозчидухтар»
(«Шарқи сурх»)*

11. Об ба лаби ҷӯй баробар шуда меравад

пештара барин мешавад, беҳбудию фаровонӣ мешавад.

1. Албатта, ҳамаи орзую ҳавас якбора иҷро намешавад, лекин тан сиҳат бошаду кор барор гирад, оҳиста-оҳиста об ба лаби ҷӯй баробар шуда меравад.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

2. Ҷангро сиҳат ва саломат тамом карда мебиёем, боз об ба лаби ҷӯй баробар шуда меравад.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

12. Об ба лаби ҷӯй рафтани

бе тағйир, дар ҳолати пештара, ба монанди аввала будани чизе ва коре.

Баъд аз рафтани Мачидиддин аз сари кор, корҳои идоравӣ як ранг «об ба лаби ҷӯй мерафт».

С. Айни «Алишер Навоӣ»

13. Об ба сой мегардаду пул ба бой

пул пулро меёбад, пулдор пул меёбад.

Ин дунё бечоракушу бойпарвар аст! «Об ба сой мегардаду пул ба бой»,— гуфтааст кадом маҳмаддоно.

Р. Чалил «Шӯроб»

14. Аз об бардоштани ғалбер

Ниг. Ғалберро аз об бардоштан.

Маъракаи ҳосилғундорӣ, мавриди аз об бардоштани ғалбер расид.

«Тоҷикистони советӣ»

15. Об барин донистан

чизеро хеле хуб донистан, фаҳмидан.

Абдулкодир-маҳдум даъво мекард, ки ӯ ҳамаашро об барин медонад.

С. Айни «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

16. Обро бину (дида) мӯза каш, ҳаворо бину ғӯза каш

ҳар корро аввал санчида баъд кун, ҳаргиз бе мулоҳи-заю андеша кореро набояд кард, ҳар корро бо пешбинӣ кардани шароит иҷро намо.

1. Ман набаро нагуфтам. Бинобар ин ки ҳаво изғирингу аз хунуки ҷарангос карда истодааст, ба ту маслиҳат дода истодаам, «обро бину мӯза каш, ҳаворо бину ғӯза каш» гуфтаанд.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

2. — Обро бину мӯза каш! — Аввал нигоҳ карда истам кани пахта чӣ хел комат рост мекунад. Имрӯз даъво карда, байрақро гирам, сонӣ баъди 2—3 рӯз омада, аз звенои ман гирифта ба шумо супоранд, чӣ мекунам?

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

17. Оби ганда ба хандак

1. ба кори бад чазои бад, 2. ҳаром ба ҳаром мебарояд.

1.— Хайр, Қориака, зарар надорад, дар асл пули шумо мурдор буд. Чунон ки «оби ганда ба хандак» гуфтаанд, чояшро ёфта рафтааст.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Мувофиқи масали «оби ганда ба хандак» тангаву тиллои шайхи беворис подшоҳӣ шуда, «қадамгоҳи Қутайба» ба хокистартӯда бадал ёфта монд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

18. Об гарм кардан

меҳмондорӣ, зиёфатча; тӯйча кардан.

Дар атроф агар яке об гарм кунад, кишлоқи моро хабар мекунад.

С. Айни «Дохунда»

19. Аз об гирифта ба бед задан

1. касеро расво, шарманда кардан, 2. мағлуб намудан.

— Укаҷон, бозиро (шоҳмот — *М. Ф.*) тоза ҳам майда кардӣ-дия, ман вақт надорам, бояд ҳозир ба райком рафта ҳисобот диҳам. Ҳушам дар ҳамон ҷо, набошад, ман туро кайҳо аз об гирифта ба бед мезадам.

*Қ. Наимӣ «Тағйирот»
(«Тӯҳфаи ҷавонон»)*

20. Об дар кӯзаву мо ташналабон мегардем, Ёр дар хонаву мо гирди ҷаҳон мегардем

1. он чиро ки муҳайёст, надида дар ҷустуҷӯи он овора шудан, 2. аз чизи дастрас маҳрум будан.

1. Онҳо аз беобӣ сӯхтаю бирӣён шуда, бекор хобида ни заминҳои паҳновари худ, аз пеши назарашон беилтифотона гузашта рафта, ба Арал рехта, ба оби шӯри бе-самар мубаддал шудани оби ҳаётбахши Амур дида мувофиқи мазмуни ин байти халқии тоҷикӣ ҳасрат меҳурданд: «Об дар кӯзаву мо ташналабон мегардем, ёр дар хонаву мо гирди ҷаҳон мегардем».

*А. Деҳотӣ «Чӯли лабташна, шунав,
оби равон меояд» («Шарқи сурх»)*

2. Сокинонаш аз болои бом ё дарахте ба шимол назар афкананд, даръёи Сирро мебинанд, ки вай асрҳо боз «сӯз, сӯз»-кунон оби худро ба баҳри Арал мебурд. Бо иборай масали машҳур гӯем, об дар кӯза буд, онҳо ташналаб мегаштанд.

«Тоҷикистон»

21. Об дар хушкӣ намеистад

мол дар дасти молдор зиёд мешавад, мол дар дасти бемол дер намепояд.

Ман ба як каф гандуми шумо зор нестам, давлати худам ба худам насиб кунад бас аст, лекин нафъи шумо ин аст, ки ин як ғалбер гандумро ба анбори ман резед, агар баргашта баред, хоҳ бисъёр аст, хоҳ кам, дар ду-се рӯз несту нобуд карда мефиристонед, «об дар хушкӣ намеистад» гуфтаанд...

С. Айни «Дохунда»

22. Оби дари хона тира

Ниг. Оби дари хона қадр надорад.

Гуфтаҳои Раҳимҷон дуруст буд. Лекин Қорӣ Наим ном ҳам ба правления даромада монда буд. Вай бо ёрии як одами аз шаҳр комиссия шуда омадагӣ ба Раҳим муқобилият кард ва дар вақти худ ба иҷрои кори вай халал дод. Шарикҳои нодон ҳам — аз шаҳр омадагӣ дуруст мегуфтагист,— гӯён хап шиштан гирифтанд. Охир, оби дари хона тира мегӯянд, гапи Раҳимҷони мо нодуруст шуда баромад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

23. Оби дари хона қадр надорад

1. чизи дастрас беқадр аст, 2. ба ҳар чиз агар мӯҳтоҷ шавӣ, баъд ба қадри он мерасӣ.

Хорпуштак ҳамаи ин ҳолатро бо чашми худ дида ва бо гӯши худ шунида ба ҳоли Сафарҷон садҳо афсӯс хӯрд ва ба чунин хулоса омад, ки дар ин идораҳо дар ҳақиқат оби дари хона қадр надоштааст.

«Хорпуштак»

24. Оби даръё ях мекунад

Ниг. Оби хуми Намангон ях мекунад.

Аммо аз савлати вай оби даръё ях мекунад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 17

25. Оби даҳан рафтан (чакидан, омадан)

1. муштоқи чизе шудан, орзуманди чизе будан; ҳавас рафтан, 2. ҳайрон гаштан.

1. Қорӣ Ишқамба ин фоидаи калонро шунида оби даҳонаш мерафт...

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Ҳамдам-Форма, пас аз он ки оби даҳони худро чакконда ҷамоли ҷозибадори Қутбияро фурсате тамошо карда истод...

С. Айни «Фуломон»

3. Немисҳо дар айни ҷӯшу хурӯши зӯри худ базӯр Москваро бо дурбин дида, аз шодӣ оби даҳон чакконда буданд...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 7

26. Об карда хӯрдан (хӯрдагӣ)

чизеро нағз донистан, тамоман азхуд кардан.

1. «Баъд аз он, ки ман дар пеши ӯ шашмақомро об карда хӯрдам, маро ҳамроҳи худ ба меҳмонӣ бурдан гирифт».

С. Айни «Марги судхӯр»

2. «Маро ба гап банд карда наметавонед, ман илми боғбониро об карда хӯрдагӣ!» мегуфтанд онҳо.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

3. — Эҳе, дар дунё ман нахондагӣ мактабу ман на-медонистагӣ илм нест. Ҳамаашро об карда хӯрдагӣ.

С. Ғанӣ «Тӯй»

27. Об кардан

1. *Ниг.* Чизеро обу лой кардан, 2. касеро ниҳоят мафтун, шефта кардан.

1. Дар хонаи зери заминӣ баста монда (ду гови дуздиро — М. Ф.), ҳар рӯзи бозор якта-якта кушта об кардам.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

2. Барои об кардани ғуломон ва канизони аз Ҳирот тохташуда бартараф кардани душворӣ ва кушодани ин гирех ҳам лозим буд.

С. Айнӣ «Ғуломон»

3. Беҳтараш кушоду равшан гӯед, ки ресмонро аз кӣ гирифтаасту ба кӣ бурда об карданӣ буд.

П. Толис «Тобистон»

4. Як машқ шунидам, ки одамро бе муҳобот об мекард.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

28. Об ки аз сар гузашт, чи (хоҳ) як ваҷаб, чи (хоҳ) сад ваҷаб

1. чун гуноҳе кардӣ, чи калон, чи хурд — фарке надорад, фалокат ва нохушии, ки боре рӯй дод, такроршавии он ва аз он саҳтгар дигар аҳамият надорад, 2. рафторе бояд аз тарафи касе ҳеҷ содир нашавад, чун содир шуд, ўро абадан бадном мекунад.

1. — Барои чӣ тамои накардед? — пурсид Раҳмат аз меҳмон қадаҳи нима нӯшидаи ўро нишон дода. — Ё аз худо метарсед-мӣ? Нӯшидан гиред, «об ки аз сар гузашт, чи як ваҷаб, чи сад ваҷаб».

С. Улуғзода «Навобод»

2. Вале ба ҳеҷ қиз нигоҳ накарда шӯриш бардоштанд, аз золимҳо қасос гирифтанд ва боз қорҳои калон карданӣ, ба сӯи Юртчию Сари Осиё ҳучум карда рафтанд...

Об аз сар ки гузашт, чи як ваҷаб, чи сад ваҷаб! — меғоянд, онҳо.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

3. «Об ки аз сар гузашт, хоҳ як ваҷабу хоҳ сад ваҷаб» — гӯён шаби дигар Шарофат дар хонаи рассом менишаст.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

29. Обро лой карда, моҳӣ гирифта (доштан)

1. дар байни касон низоъ ва иштибоҳ андохта, аз он фоида бурдан, 2. бо роҳи фиреб ба мақсади худ муваффақ шудан.

1. Аммо таърих шоҳиди чунин воқеаҳое ҳам мебошад, ки борҳо душмани хориҷӣ ва феодалҳои маҳаллӣ бо мақсадҳои истилогарӣ ё бо тақозои кину адоватҳои байни худ дар байни халқҳои мо нифоқу низоъ андохтаанд, ё бо иборати халқӣ гӯем, «обро лой карда, моҳи гирифтаанд».

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

2. — Обро лой карда, моҳӣ доштан меҳоханд. Як дӯғу ҷазаба карда, халқро мешӯронанду амиро метарсонанд.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

30. Обу лой кардан

чизеро пинҳонан фурухта пули онро аз они худ кардан.

Ба воситаи ҷойхонаҷӣ В. Раҷабалиев ва дигар корчаллонҳо даҳҳо центнер ғаллаи колхозро дар бозорҳои обу лой кардани Нуралиев ба бисёр колхозчиён маълум аст.

«Тоҷикистони советӣ»

31. Обро лой кардан

1. Ниғ. обро лой карда моҳӣ гирифта, 2. дар байни одамон шӯру фитна андохтан, 3. чизеро норавшану сарбаста кардан.

1. Албатта, фоидаи танқид калон, лекин, холаҷон, инаш ҳам ҳаст, ки баъзе одамон ҳамеша оби софро лой карда мегарданд.

К. Носиров «Орлят»

2. Дар колхоз обро лой карданат бас набуд, ки акнун боз...

С. Улуғзода «Навобод»

3. Гумон мекунед, ки инро ҳеч кас надид. Меҳоҳед, ки обро лой кунед.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

32. Об набошад, таяммум ҳам чоиз

дар набудани чизе мумкин аст онро бо чизи дигаре, ки дар қимат аз он пасттар аст, иваз намуд.

— Дар ҳамон чо ништастан гиред, комиссар! — гуфт Холбӯта бо масхара,— мебахшед, дар ин чо устоли мулоими штаби большевикҳо нест, ки ба вай шинед ва папирос кашида кайф кунед...

— Хайр, ҳеч гап нест,— гуфт Пӯлод табассум карда,— рӯи гилем ҳам он қадар сахт набудагист. «Об набошад, таяммум ҳам чоиз» гуфтаанд.

Р. Чалил «Гулрӯ»

33. Обро надида мӯза кашидан

1. кореро нафаҳмида, насанҷида ба он шурӯъ намудан, кореро пеш аз расидани вақти иҷрои он кардан, 2. бемулоҳиза гап задан.

1. — Мо, деҳқон мардум,— гуфт ӯ асосан ба Шаимов муроҷиаткунон,— обро надида мӯза намекашем.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

2. Ҳамаи ин айби худи Тоҷӣ, ҳар чӣ кард, худаш кард. Оба надида мӯза кашид.

«Занони Тоҷикистон»

3. — Обро надида мӯза накаш, аввал таги гапро фаҳм, баъд даҳон кушо.

Ш. Қиёмов ва А. Мороз «Дил дили Зайнаб» («Шарқи сурх»)

34. Обу намаки даст

хунари хӯрокпазӣ.

— Фардо дар вақти дарс як табақ палав пухта биёр, бинем, ки обу намаки дастат чӣ гуна аст?

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

35. Ба обу намаки касе одат кардан

ба хӯроки касе одат кардан.

Агар ҳунари ошпазӣ ва дасти кори ман намешуд, агар бой аз хурдӣ ба обу намаки ман одат кардагӣ намешуд, маро кайҳо зада-зада мекушанд...

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

36. Обу намаки касе чоқ будан

аз ҳар ҷиҳат мукамал; ба ҳама кор моҳир, пурдон будан.

Дар байни ҳамаи ҷавонони кучаю маҳалла писари боақл, ҷавони беҳтарини... обу намакаш чоқ шумо ҳасте-ду халос.

«Занони Тоҷикистон»

37. Обу нони касе, чизе шудан

машғулияти асосии касе шудани коре, машғулияте ки воситаи зиндагӣ аст.

— Обу нонатон пахта шуда бошад ҳам, бас кунед.

Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)

38. Обу ободонӣ (обу ободӣ аст)

об сабаби нашъунамои ҳама чиз, об боиси ободонӣ.

1. Об бошад, ҳама чиз мешавад. «Обу ободонӣ» гуфтаанд.

Р. Ҷалил «Умри дубора»

2. «Обу ободонӣ» мегӯянд, дар он ҷое ки об нест, ҳаёт нест.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

3. «Обу ободӣ» аст мегӯянд.

Об агар нест, обрӯят нест.

Хушку тафсону сахттар аз санг

Сабзишу авҷу рангу бӯят нест.

С. Ҷавҳаризода «Баҳори ватан»

39. Об овардагию кӯза шикастагӣ баробар

1. ба меҳнати нобаробар баҳои якхела, музди баробар додан, ба кадри хизматкарда норасида онро бо дигарон баробар кардан, 2. гунахкору бегуноҳро баробар танбеҳ ва ҷазо додан.

Сабаби чӣ бошад, ки ҳанӯз дар он ҷо акт ях карда, об овардагию кӯза шикастагӣ баробар шуда монд.

«Хорпуштак»

40. Об овардагӣ хору кӯза шикастагӣ азиз

меҳнаткарда хору меҳнатнокарда азиз.

«Об овардагӣ хору кӯза шикастагӣ азиз» гуфтагӣ барин рафиқ Раҳмонов ба ҷои он ки хабари муҳбирро тафтиш намуда, гунаҳгори дар он зикршударо фош намояд, аз паи ҷустуҷӯи муҳбир афтода, уро таъкиб мекунад.

«Тоҷикистони советӣ»

41. Обу осие кардан

1. гандумро орд кардан; ғами ордро хӯрдан, 2. корҳои хоҷагиро кардан.

— Аъзоҳо имрӯзу фардо обу осиеашонро карда гиранд, баъд баромада меғундорем...

С. Улуғзода «Диёри навобод»

42. Обу оташ

1. ду чизе зидди якдигар, ду чизи оштинопазир, 2. чизи хатарнок, ҳалокатовар.

Ишқ бо марг, инчунин ғам бо нишот,

Бар гумонам, ҳамчу обу оташанд.

А. Баҳорӣ «Сарахбори зиндагӣ»

43. Обро пуф карда хӯрдан (нӯшидан)

1. ҳар корро бо эҳтиёту андеша кардан; кореро ҳушёрона кардан, 2. бо эҳтиёт қадам мондан.

1. Эҳтиёт карда обамонро пуф карда хӯрданамон даркор аст, агар поямонро бечо монем, боғдороне, ки меҳнат мекунанд, лингамонро аз осмон мебиёранд...

С. Айни «Дохунда»

2. — Обро пуф карда нӯшидан, мунтазир шудан ва
фоидаю зарарро ба ҳисоб гирифтан ба чон расид, Зайнаб!

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

44. Обу ранг

зебой, тару тозагӣ, тароват.

1. Як боғбони хунарманд як порча замиро бо чӣ обу
ранг соз карда райҳон шинонда тавонад, ин майдонҳои
васеъ ҳам ба ҳамон обу ранг киштзори пахта шуда бу-
данд.

С. Айни «Дохунда»

2. Обу ранги шеърӣ мо аз дилбарон дил мебарад,
Дилбариро мо ҳам аз ин дилбарон омӯхтем.

Л. Обидхӯҷаев «Асарҳои мунтахаб»

45. Об рӯшноӣ аст

дар вақти тасодуфан рехта шудани об аз зарфе фо-
ли нек мегиранд, ки ин гӯё ба хубӣ ва пешрафти кор да-
лолат мекунад; об манбаи беҳбудию хушбахтӣ аст.

Обро аз рӯшноӣ кун қиёс,
Дӯстонро бо нигоҳи дил шинос.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб», ҷ. 1

46. Оби сард рехтан

ба чизе дар айнаи авҷаш халал расондан; чизеро ху-
нук, бе мароқ кардан.

Ин суханҳо ба сӯхбати ҷӯшони домулло ва дигарон
оби сард рехт.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

47. Обу сомон кардан

Ниг. Обу лой кардан.

Аспдузд, говдуздҳо дар байни ҳамин пахтазорҳо мо-
ли дуздии худро оварда обу сомон мекарданд.

Ҷ. Икромӣ «Раис»
(«Шарқи сурх»)

48. Обро соф кардан

1. барҳам додани камбудихо, нест кардани фиску фасод, 2. муҳайё шудани шароити мусоид.

1. Ба назарашон чунон намуд, ки обро дар ҳақиқат соф карданд.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Чиро хост? — оби ин ҳавзро соф карданӣ шуд! Намедонад, ки ба қурбоқаҳои ин ҷо оби ин ҳавз маъқул аст! Ба ҳар ҳол Ҳасановро маҷбур мекунам, ки Сафарро зада пеш кунад.

*С. Саидмуродов ва М. Рабиев «Саодат»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

49. Оби таҳорат додан

зиёфат, меҳмондорӣ кардан.

— Ин тавр бошад, чӣ мешавад, ки бе маълум кардани кӣ будани онҳо як сари кадам ба ин кулбаи факирона дароварда «оби таҳорат диҳем».

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. IV

50. Обу тоб

Низ. Обу ранг.

1. Вақте ки Аҳмад Бобоқулов дар навбати худ ҳамон суруди «Ҳоли сиёҳ»-ро бо обу тоби муносибаш меҳонд, дар зал ва роҳравҳои клуб бисъёр духтарони дигар ҳам зери лаб овоз бароварда, ба хониши вай ҳамроҳ мешуданд.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

2. Таассуроти калони худро аз ин сафар бо обу тоби тамом ва ширингуфтори ба худаш махсус нақл мекард...

*Р. Ҳошим «Едат баҳайр, Пайрав»
(«Шарқи сурх»)*

51. Обу тоб додан

1. зебо, бонафосат, тару тоза кардан, 2. пухта кардан, устувору маҳкам намудан, чизеро саҳт мустаҳкам кардан; об додан (мас. пӯлодро).

1. Ў шеърхояшро чандин борхо гаштаву баргашта менавишт ва ҳар бор ба онҳо тағъироте медаровард, обу тоби наве медод.

*Р. Хошим «Едат бахайр, Пайрав»
(«Шарқи сурх»)*

2. Ман иро (болғаро — М. Ф.) ба пеши падари раҳматнат бурда будам, вай дуруст карда обу тоби нав дода буд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

52. Обу тоб ёфтн

пухта, устувор, маҳкам шудан.

1. Ин муаллим дар оғӯши оташу тӯфони муҳоробаҳои шадид обу тоб меёфт.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Ба ҳамин тариқ баъди гузаштани чанд вақт Бобо Раҷабов устои касби худ гардид, дар меҳнат обу тоб ёфт.

«Тоҷикистони советӣ»

53. Обу тоб хӯрдн

Ниг. Обу тоб ёфтн.

Аммо мардуми ин шаҳр, ки дар задухӯрдҳои синфӣ, дар оташи революцияҳо обу тоб хӯрдааст, ба ҳар саҳтӣ ва душворӣ ба ҳар як маҳрумӣ мардона тоқат меоварад...

«Маориф ва маданият»

54. Оби хуми Намангон ях мекунад

1. ниҳоят савлатбаланд будан, 2. бо савлати худ ҳамроҳайрон кардан, ба таачҷуб монндан.

1. Дар ҳеҷ ҷо қор намекунаду ба қару фарраш оби хуми Намангон ях мекунад...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Савлату таманнояшро намеғӯед-мӣ? Оби хуми Намангон дар тобистон ҳам ях мекард.

*У. Тоҷибоев «Ҳиҷолат»
(«Истеъдодҳои ҷавон»)*

55. Аз об хушк баромадан

гуноҳеро карда бечазо мондан, худро аз таҳти масъулият халос кардан.

1. — Мебинам, ки ту аз ман ҳам донотар шуда, аз об хушк баромадан мехоҳӣ?

Ҷ. Икромӣ «Ман гуҷаҳқорам»

2. Агар ин дафъа ҳам ӯ аз об хушк барояд, худашон фелъетон менависанд.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Аммо дар ҳаққи сохтакор, бевиҷдон вай чизе нагуфт. Наход, ки қаллоб аз об хушк барояд?

«Тоҷикистони советӣ»

56. Оби чизе гурехтан

шах, хушк гардидан, пажмурда шудан.

1. Ӯ ба назди меҳмон ду дона нони обаш андак гурехтан дегӣ... гузошт...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Бо ҳазор таваллою зорӣ аз ким-кучоҳо барг ёфта меоянд, ки вай ҳам аз гармии ҳаво қариб хушк шуда обаш мегурезад, сифаташ паст мешавад.

«Хорпуштак»

57. Оби шикамро начунбондан

ҳаракат накарда нишастан, танбалӣ кардан; саросема нашудан, дар коре шитоб накардан.

Аммо баъзе холабеғамҳое ҳам ҳастанд, ки оби шикамашонро намечунбонанд.

«Хорпуштак»

58. Об шудан

1. лоғар ва хароб шудан, аз гӯшт фаромадан, 2. мафгун, ошуфта шудан, 3. нопадид шудан, нест шудан.

1. Лекин дар охири соли 1944, вақте ки хабари ҳалок шудани писарашро шунид, якбора тағъир ёфт, рӯз аз рӯз об шудан гирифт ва ҳатто асабонӣ ва чаҳлнок гашт.

Ҷ. Икромӣ «Гӯшу ҳуши мо бо шумост, Никита Сергеевич» («Тоҷикистон»)

2. Мард бояд ҳамин тавр шавад, нағз мебинам гуфта об шуда рафтан — нодонист!

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

3. Паға-паға дудҳои паровози мо мисли абрпораҳои сабук дар шаббодани саҳарӣ каме ҷавлон мезаданду об шуда мерафтанд.

Ҷ. Икромӣ «Аз Душанбе то ба Киев» («Шарқи сурх»)

59. Аз об ҳалво сохтан

Низ. Аз лой ҳалво сохтан.

Фикр мекунад, ки ҳамаи бинокорон фиребгаранду агар илоҷ ёбанд, аз об ҳалво сохта медиҳанд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

60. Оби ҷӯй барин омадан

фаровон ва беист омадан.

Беморон ва ҳочатмандон аз чор ҳад суроғкунон меомаданд, назру садақа, чунон ки мегӯянд, «оби ҷӯй барин» меомад.

А. Деҳотӣ «Чашмасори давоҳои мӯъҷизавӣ» («Тоҷикистон»)

ОБДОР

61. Обдор будан

пуробу тоб ва тароватнок будан; форам ва дилкаш будан.

Садои нохуни Ҳоҷӣ Абдурахмон ва Раҳматхоҷа бисъ-ёр обдор аст... Чунки садои танбӯр, хусусан аз расидани нохуни ягон ҳунарманд ба тор барояд, дили шунавандаро об карда мегирёнад.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. IV

ОБДУЗД

62. Обдузд гирифтани

1. касеро дар сари ҷиноят доштан, ба даст афтондан,
2. шарманда кардан.

Ман қасдан барои обдузд гирифтани ӯ:

— Ман шуморо дирӯз дар намози пешин дар хонақохи Хӯчадавлат дида будам-ку (ин мардак дар он ҷо кори номаъкуле карда буд — М. Ф.).

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

ОБЗАДАГИ

63. Обзадагӣ барин

хомӯшӣ, тинҷӣ, хотирчамъӣ.

1. Худам ҳам нав аз идора омадам, ҳама хотирчамъӣ, обзадагӣ барин.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Хуллас ки худи обзадагӣ барин тинчию хотирчамъӣ.

С. Улуғзода «Навобод»

ОБМУРИ

64. Обмӯрӣ аз боғ калон

Ниг. Мӯрӣ аз хона калон.

1. Қалонгапии ҳисобчӣ беҳуда набудааст. Вай, чи тавре ки пешакӣ муайян карда буд, меҳмондориро ҳамон тавр ташкил кард, ба зиёфат ҳисобчӣ чӯраашро, чӯрааш боз ду чӯраи дигарашро кашола карда оварда, обмӯрӣ аз боғ калону харҷ аз чашмдошти мудирӣ хочагӣ се баробар зиёдтар шуда рафт.

«Тоҷикистон»

2. Чунон ки хонандағони мӯхтарам мебинанд, «обмӯрӣ аз боғ калон» шуд (такризи аз мақола — М. Ф.) ва аз дароз шудани сухан ибто карда, бо ҳамин қадар иқтифо мекунем.

*А. Деҳотӣ «Омӯхтани мероси адабӣ шӯғли булҳавасӣ нест»
(«Маориф ва маданият»)*

3. Обмӯрӣ аз боғ калон гуфтагӣ барин ин вазъият ба маҳсули кори коргарон зарбаи калон расонда, харҷи заводро як бар ду зиёд мекунад.

«Хорпуштак»

ОБРУИ

65. Обруи касеро ба замин задан

касеро дар байни мардум шарманда кардан; мавриди мазок ва хандаи одамон кардан.

1. Духтари худам обруи маро ба замин занад, ман чӣ хел тоқат мекунам?

С. Улуғзода «Навобод»

2. Ман намехоҳам, ки мардум «подшоҳ духтарашро ба ғуломбача додааст» гуфта обрӯи маро ба замин зананд.

«Занони Тоҷикистон»

3. — Барои он ки дар пеши мардум обрӯямро ба замин назанӣ, ту бояд ҳар чизеро ки Тиллохон-оим талаб кунад, муҳайё соӣ...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

66. Обрӯй гирифтани

обрӯ пайдо кардан, ба иззату эътибор соҳиб шудан. Коре карда ману ту чун тамомкунандагони мактаби ҳунармандӣ обрӯй гирифтем, дар пеши коргарон ҳиҷолатманд нашудем.

*М. Набиев «Чураҳо»,
(«Овози ҷавон»)*

67. Обрӯи касеро гирифтани

ҳурмати шоистаи касеро ба ҷо овардан, касеро ҷунон ки бояд ҳурмат кардан.

Агар мабодо ман мурда монам, ба ғуру ҷӯбам сарф карда, обрӯямро мегири.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

68. Обрӯ кардани

Низ. Обрӯи касеро гирифтани.

Ҳамин қадар обрӯ кардаму боз маъкул нашудааст-мӣ? (Мурдари ғурунида буд — М. Ф.).

*С. Ғанӣ «Арвоҳ»
(«Тоҷикистони советӣ»)*

69. Обрӯй оби ҷӯй шудани

1. саҳт беобрӯ, расво, шарманда шудан, 2. мавриди мазох шудан.

Дар байни халқ обрӯям оби ҷӯй мешавад...

«Маориф ва маданият»

ОБТОЗА**70. Обтоза кардан**

касоро оббозӣ, ҳаммом кунонда, оро додан.

— Ду нафароро, ки дируз қозии Шофирком фирис-тода буд, обтоза карда мондам...

С. Айни «Дохунда»

ОБШУСТА**71. Обшуста шудан**

нав набудан, ба ҳама маълум, оддӣ, беаҳамият шуда мондан.

Ин мавзӯ шояд ба дили хонанда зада ва чунон ки меғунд, аз ҳад зиёд обшуста шуда рафта бошад.

Р. Чалил «Ҳамида»

ОБИ**72. Обӣ кардан**

1. аз миқдори муайян зиёд баромадан, 2. таҳ задан (мас. дар баркаш).

— Магар сангу тарозуи шумо чизе «обӣ намекунад?»

— Дуруст аст, ки ҳар рӯзи бозор ба сангу тарозу дусе чорек гушту равған зиёдатӣ мекунонам, лекин онро ба раис медиҳам.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

ОБЧУВОЗ**73. Аз обчувози худ гузаронидан**

чизеро аз они худ кардан, хӯрдан, фуру бурдан, несту нобуд кардан.

Бо ҳуҷҷатҳои қалбаки 13.414 сӯми давлатро аз обчувози худ гузаронидааст.

«Хорпуштак»

ОВЕЗОН**74. Ба касе овезон шудан**

ба касе часпидан, домани касоро гирифтан.

Қиштидорон ҳам саҳт ба мо овезон шуда гирифтанд.

*Ҳ. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

ОВОЗ

75. Овози гови бешир баланд мешавад

савлату дабдабаи одами бемаънӣ баланд, зиёд аст.
— Ҳа, чигарам Цамилаҷон, инаш аз ёдам баромада-
аст, ки баъди аз кадом лаҳади торик, аз бадарға гашта
ба ин ҷо омада мондани додари бенӯхтааш Ҳасан, ки дар
ҳеч ҷо қор намекунаду ба қарру фарраш оби хуми На-
мангон меяхад, овози ин гови бешир боз баландтар шу-
да монд.

Р. Қалил «Шӯроб»

76. Овози духул шунидан аз дур беҳ аст

1. чизи нозеб ва нохушро аз дур дидан ё овозашро аз
дур шунидан беҳтар, 2. ҳар чиз аз дур зебо ва хуб мена-
мояд.

1. — Монед, Шоқир ака, ҳамин «ҷаннат»-атонро,—
гуфт Қулмурод даст афшонда,— ҷаннати шумо ҳам ҷан-
нати муллоҳо таърифкунанда барин як чиз аст, ки то
қол онро касе надидааст. Дар урф мегӯянд, ки «овози
духул шунидан аз дур беҳ аст», шумо ҳамин Туркия ва
Эронро, ки хуррият шуда ҷаннат гардидааст, аз дур шу-
нида вақтатонро хуш қардан гиред. Аммо рафта ди-
дани он ҷойҳоро орзу накунед, ки хафа мешавад.

С. Айнӣ «Фуломон»

2. Ман ба ҳамон санг нишаста месароям. Зеро мегу-
янд: «овози духул шунидан аз дур хуш аст».

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

77. Овози худро сар додан

1. бо авҷи боло ашӯла хондан, 2. ниҳоят баланд овоз
баровардан.

— Қаппа-қалон занҳои бачадору соҳиби рӯзғор мо-
нанди духтарчаҳои хурдтарак овозатонро сар дода ҳа-
мин хел мағал бардошта истодаед!

«Занони Тоҷикистон»

ОВОЗА

78. Овоза бардоштан

Ниг. Овоза баровардан.

— Он шайтон чунон овоза бардошт, ки амир, вазир ва дигар ҳукуматдоронро ҳам ба худ мурид ва мухлис карда гирифт...

С. Айнӣ «Дохунда»

79. Овоза баровардан

машҳур гардидан, шӯҳрат ёфтан.

Ҳамон гӯсфанди машҳури қароқӯлӣ, ки пӯсти барраи он ба тамоми дунё овоза баровардааст ва бо баҳои тилло фурухта мешавад...

Ҷ. Икромӣ «Он ки дӯшташ медорам» («Шарқи сурх»)

80. Овозаи касе, чизе баромадан

маълум, машҳур, шӯҳратнок шудан.

Агар хоҳед, ки овозаатон барояд, диққататонро сад фоиз ба пахта диҳед.

М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ» («Маҷмӯаи пьесаҳои якпардагӣ»)

81. Овозаю дарвоза

ҳар гуна гапҳо, ҳар гуна шоеаҳо.

Онҳо бо овозаю дарвоза меҳоянд, ки майнаи мардумро банд карда, ба ҳамаи қор зарба диҳанд.

С. Саидмуродов ва И. Исмоилов «Тӯҳмат»

82. Овозаю дарвоза қардан

воҳимаю дабдаба қардан; каттагӣ, ҳавобаландӣ, бодигӣ қардан.

Ғафурпуфак ном як бои шаҳрамон як замон овозаю дарвоза қарда автомобилъ оварда буд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

83. Овозаю дарвоза шудан

боиси гап шудан, ба дахони мардум афтидан, ба хама маълум гардидан.

1. Лекин рафтори шумо ба хама овозаю дарвоза шу-дааст-дия.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. — Масалан, аз бухгалтер мепурсад, аз Камол мепурсад, овозаю дарвоза мешаваду масъала равшан шу-да мемонад.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

84. Овозаи Рустам беҳ аз Рустам

1. касе ё чизеро аз ҳад зиёд таърифу тавсиф кардан, дар таърифи касе муболиға намудан, 2. аз будаш зиёд овоза шудани касе.

Овозаи Рустам беҳ аз Рустам гуфтаанд. Ман ҳам ба ин овозаҳо фирефта шуда, барои наъл кардани аспам ба комбинат омадам... Аз миён ду рӯз нагузашта буд, ки аспӣ безабон ба лангидан даромад.

«Хорпуштак»

85. Овоза шудан

маълум, машҳур шудан; шӯҳрат ёфтан.

Пас аз он ки хабари номзад шудани Гулнор ба писари Ҳамроҳбой овоза шуд, Ёдгорро дигар тоқат намонд...

С. Айни «Дохунда»

ОВОРА

86. Овораи ду дунё (чаҳон)

сарсону саргардон дар байни ду чиз ё касе, ки дар ҳеч ҷо корею эътиборе надорад.

Дар натиҷа на олими динӣ шудам, на ҳакиму файласуф шудам, балки дар дунё як «бекорхӯча» шуда мондам, ки маро «овораи ду дунё» гуфтан мумкин аст.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. IV

ОДАМ

87. Одам (одамӣ, одамизод) аз гул
нозук ва аз санг (пӯлод) сахт аст

одам тоқатнок, ба ҳар гуна сахтию мушкилиҳо тобовар буда, дар айни замон хеле нозуктабиат низ мебошад, инсон баъзан ба бисёёр сахтӣ ва озорҳо тобоварда, баъзан аз андак чиз озурда мешавад.

1. — «Одам аз гул нозуку аз санг сахт» мегӯянд, ки рост аст. Одамро баъзе вақт таббодое зукому бемор мекунад. Лекин баъзан вай на аз хунукии изғиринг парво мекунад ва на аз гармии тоқатшикан, ба ҳамааш тобебиёрад, ҳамаашро аз сар мегузаронад ва осебе намебинад.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. «Одамизод аз гул нозуктару аз пӯлод сахттар аст» мегӯянд дар урфият. Бале, ҳамин одами аз пӯлод сахттар дар ҷустуҷӯи заминҳои васеи қорам, ҷарогоҳҳои фарох ва роҳҳои қорвон дар давоми таърихи ҳазоронсолаи худ ҳамеша ба биёбон мурочиат кардааст.

*А. Деҳотӣ «Ҷули лабташна, шунав,
оби равон меояд» («Шарқи сурх»)*

3. Раҳим як-ду соатро ба тасаллӣ ва насиҳат гузаронида бошад ҳам, дигар мумкин нашуд ва захмхоро кушода, марҳамхоро рӯфта гирифт. Сар то сари бадани Ёдгор монанди рӯи саромосшудагон омос буд.

«Одамӣ аз гул нозук ва аз санг сахт» гуфтаанд, гоҳо ба вазидани боди сарде ба шушаш зиндагиро видоё мекунад ва гоҳо бо вучуди азобу укубатҳои бардоштнопазир худааш хоҳад ҳам, мурда наметавонад.

С. Айни «Дохунда»

88. Одам ба одам мерасад, кӯҳ ба кӯҳ
намерасад

одамон гарчанд солҳо ҳамдигарро набинанд, аз ҳамдигар ҷудо бошанд ҳам, ягон рӯз боз ба дидори якдигар мерасанд.

— «Одам ба одам мерасаду кӯҳ ба кӯҳ намерасад» гуфтани одамони қадим бе гап набудааст, дугона,— худро хурсанд вонамуд карда гуфт Саидахола.— Бинед, ки тақдир маро ба кучоҳо партофту имрӯз ба дидори якдигар расонд.

«Маориф ва маданият»

89. Одам ба одам ғанимат

одамон бояд фурсати ҳаёт ва дидори якдигарро ғанимат шуморанд, қадри ҳамдигарро бидонанд.

1. — Бисьёр хуб кардед. Худаш ҳам як замоне (замони чанг буд — М. Ф.) омадед, ки одам ба одам ғанимат шуда монд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Аз аҳволи хешу табори дуру наздикат хабар гир. Одам ба одам ғанимат аст.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

90. Одами ба чонаш расида

касе ки ба мурдан розӣ аст, касе ки аз шиддати тангӣ аз ҷони худ безор аст.

Набӣ-Полвон пичинги Шербекро фаҳмида бошад ҳам, худашро ба нофаҳмӣ зад ва бо ин одами «ба чонаш расида» баҳсу ҷавоб карда ҷавобҳои талх шуниданро «ба шаъни худ муносиб» надид...

С. Айни «Ғуломон»

91. Одам бо одам зинда

инсонҳо дар ҳаёт ба ҳамдигар вобастаанд, инсонҳо мӯҳтоҷи якдигаранд.

— Аз худатон гап наместонд, раис, одам бо одам зинда гуфтаанд... ёру ошноҳои қадрдон бисьёр ҳастанд, гоҳ-гоҳ худашон бетакаллуф суроғ карда меоянд, барон ҳамин дари меҳмонхонаамон шабу рӯз кушода...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 11

92. Одаму дам

одам бояд бисьёртар ба сухани дигарон гӯш карда, худ кам гап занад, дар сӯҳбат аз сухани беҳуда гуфтан хомӯш нишастан беҳтар аст.

«Одаму дам» гуфтаанд,... барои нақли давоми саргузаштам мадор надорам, хостам шуморо бо роҳи дигар хурсанд намоям. Вай ба наберааш фармуд, ки дафта-реро аз даруни сандуқча гирифта диҳад.— Ана, аз ин метавонед хамашро фаҳмида гиред...

«Маориф ва маданият»

93. Одаму либос, хонаву палос

одамро либос ва хонаро палос зинат дода назаррабо мегардонад.

1. «Чаро мани аҳмақ костюми навамро пӯшида набаромадам? «Одаму либос, хонаву палос» мегӯянд, агар онро мепӯшидам, як қадар ба назар намоён мешудам».

Р. Ҷалил «Хикояҳо»

2. Бедарак нагуфтаанд, ки «одаму либос, хонаву палос», агар ман ҳам сару либоси дуруст медоштам, лакаби Луччакро намебастанд...

*Р. Ҷалил «Саргузашти Сир»
(«Шарқи сурх»)*

94. Одам мондан

1. *Низ.* Кас мондан, 2. барои таъқиб намудани рафтору кирдори касе аз паси вай кас мондан.

1. Вай бо раиси Совети кишлоқ Салимбой Исмоилов ошност. Албатта ба ҳавлии ҳамон меदारояд. Аз паи ӯ одам монед, аз ҳамаи рафтор ва гапҳои вай маро бохабар кунед, ки ин ба ман зарур аст...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. Ман ба дугонаҳои ҳамсинфамон Фирӯза ва Зарифа ҳам одам мондам.

«Занони Тоҷикистон»

95. Одамро одам вайрон мекунад, замирро об

одами бад дигаронро низ ба роҳи бад мебарад; одамон ба рафтору кирдори ҳамдигар пайравӣ мекунанд.

— Ноиб он васиқаҳоро аз назар гузаронида аз Арбоб пурсид:

— Магар ҳамаи инҳоро ҳамин рӯз мебинем?

— Ҳамаашро ҳамин рӯз дида баромадан даркор аст,— гуфт Арбоб,— зеро агар баъзеаш дер монад, аҷаб нест, ки баъзе касон қарздоронро аз роҳ бароранд, охир «одамро одам вайрон мекунад, заминро об» гуфтаанд.

С. Айни «Марги судхӯр»

96. Одаму оламро шинохтан

1. аз олам ва ҳаёти одамон воқиф гардидан, 2. кордон, таҷрибанок шудан, аз хама чиз бохабар шудан.

Ана дар ҳамон чо ӯ хонд, калон шуд, одаму оламро шинохт.

«Тоҷикистони советӣ»

97. Одам шудан чӣ душвор, мулло шудан чӣ осон

на ҳар хонда одам аст, мулло будан шартӣ одам будан нест.

Дар тӯю мотам, намозу хатми қуръон пешгоҳнишин шуд. Ӯ ҳоло зери лаб ханда карда мегӯяд: «одам шудан чӣ душвор, мулло шудан чӣ осон».

«Тоҷикистони советӣ»

98. Одами чию кори чӣ

дар ҳолати қиёфаи одамиро гум кардан, шармандаю расво будан.

Уро баъд занаш ҳамон вақт меёбад, ки (ӯ сахт маст буд — М. Ф.) одами чию кори чӣ!

Р. Чалил «Ҳамида»

99. Одам як бор ба дунё меояд

хавфи марг набояд монени ба даст даровардани мақсаде шавад.

— Одам як бор ба дунё меояд. Асло натарс.

Қ. Наимӣ «Соли 1916»

ОДАМГАРӢ

100. Аз одамгарӣ баровардан

1. касеро шарманда, расво кардан, 2. гумроҳ кардан.

Вай каса қариб аз одамгарӣ бароварда монда буду боз ман узр хоҳам-мӣ?

Қ. Икромӣ «Шодӣ»

101. Аз одамгарӣ баромадан

1. хислатҳои хуби одамиро гум кардан, 2. чашмтанг, харис шудан.

— Қурбонбой, аз одамгарӣ баромадед-мӣ?

Қ. Наимӣ «Соли 1916»

102. Одамгарӣ кардан (намудан)

олиҳиммати, чавонмардӣ кардан; ба касе неки намудан.

1. — Аввал он ки музд даркор не, агар не-не гуфта худатон ҳиммат кардани бошад, ман чизе намегӯям, ихтиёр ба худ шумост,— гуфта одамгарӣ кард.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. То фурухта тамои кардани гӯшти ин молҳо ба қозӣ, раис, миршаб ва амлоқдор, ҳатто ба одамҳои онҳо ҳам одамгарӣ карда истодам.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

ОДАМИЗОД

103. Одамизод (одамӣ) шири хом хӯрдааст

аз одам ҳар гуна хато сар мезанад, одам харчанд доно, таҷрибанок бошад ҳам, боз хато мекунад.

1. Аммо одамӣ пешоянди худро аз кучо донад! Одамизод шири хом хӯрдааст! Аз буръёқубон ҳамааш шуда як ҳафта нагузашта, ба Собиров хабар омад, ки ўро котиби комитети райони партия даъват мекунад.

Р. Қалил «Ҳамида»

2. Одамӣ шири хомхӯрда бувад,

Ногаҳонӣ ба дом меафтад.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

ОДАМЧОН

104. Одамчон будан

одами меҳрубон, ғамхор, чавонмард будан, ба хислатҳои хуби инсонӣ доро будан.

Панҷ сол ин тараф дар Россия ва Туркистон бо душманони халқ ҷанг мекард, дар ҳамон ҷанг халок шуд. Вай одамҷон буд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

ОДАТ

105. Аз одат берун

ғайри муқаррарӣ, фавқулодда.

1. Дар қишлоқи Қангурт имрӯз як ҳозири аз одат берун мерафт.

С. Айни «Дохунда»

2. Имрӯз шикор аз одат берун барор гирифт.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

ОЗУРДАХОТИР

106. Озурдахотир шудан

дилгир, ранҷида шудан.

Одамон ҳам аз ин барфпошии дарахтон озурдахотир нашуда, баръакс, қий-чувқунон овози ханда ва сурудро баланд мекарданд.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

ОЛАМ

107. Оламо ба сари худ бардоштан

мағал, шӯру ғавғо кардан, доду фаръёд кардан.

Оими боло баногоҳ дар ҳавли ягонто хас ё барги аз шохи дарахтон канда шуда афтадагиро бинад, мемурду аз нав зинда мешуд, оламо ба сараш мебардошт.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

108. Аз олам беҳабар будан (хабар надоштан)

1. аз ҳодиса, воқеаҳо беҳабар будан, чизеро надонистан, аз ҳама чиз ғофил будан, 2. саргарми кор ё бозӣ шудан, ҳама чизро фаромӯш кардан.

1. Аввалҳо бисёр содда ва гул буд ва аз олам хабар надошт.

Х. Карим «Ҳикояҳо»

2. Аммо бачагон... саргарми бозӣ буда, аз олам хабар надоштанд.

С. Улуғзода «Навобод»

3. Аммо саҳт ярадоршудагон аз олам беҳабар меҳобиданд.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

109. Олам гулистон

хеле хуб, бисъёр нағз.

Баъд худат рафта мебинӣ, агар кор ба ту маъқул шавад, олам гулистон.

*П. Толис «Баҳор»
(«Шарқи сурх»)*

110. Олам гулистон будан (шудан)

хеле хуб будан, барои ҳама нағз будан, ҷои ҳеҷ гапу ташвиш нашудан.

1. Агар модарам якбора ва бе қилу қол рӯяшро кушода гаштан мегирифт, олам гулистон буд ва хотири ҳамаи мо чамъ мегардид.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониш мо»

2. — Ҳа, муаллима, агар шумо гӯед, ки аз даъвоям гузаштам, «олам гулистон мешавад».

*Р. Чалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

111. Ба олам нағунчидан

Ниг. Ба курта нағунчидан.

Модарам, ки аз шодию хурсандиаш дигар ба олам намеғунчид, бо овози ларзон ва оҳанги пурҳаяҷон тағоиямро дуо кард...

П. Толис «Тобистон»

112. Олабро обу азоб гирад, парво надорад

ба азобу машаққат, ғаму ғусса, мусибати касон парвое надорад, манфиати шахсии худро авлотар медонад.

— Ба ман на боғ даркор, на замин. Барои ман бозор бошад бас. Олабро обу азоб гирад, парво надорам, — гуфт Алихон дар ҷавоб.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. 1

113. Оламу одамро шинохтан

Ниг. Оламу олабро шинохтан.

Бояд бесаводиरो аз байни худ дур кунем, оламу одамро шиносем.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

114. Олам сӯзаду каботи каландар пазад

Ниг. Олабро обу азоб гирад, парво надорад.

Ҳар кас теша ба тарафи худ зада «олам сӯзаду каботи каландар пазад» мегуфт. Акнун, бобо, гап дигар аст.

Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)

115. Олами ҳодис

мумкин аст рӯй диҳад; ҳодисае, ки вуқӯаш имкон дорад, аз эҳтимол дур нест.

1. — Олами ҳодис гуфтаанд, одамизод аз бало эмин нест.

С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»

2. Олами ҳодис гуфтаанд, ҷавонҳои ин замонро ме-донед, духтарро аз роҳ бароварда монад, чӣ мекунад?

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

3. Аҷабе нест, ки ин офат сели азим ё жола бошад. Ба ҳар ҳол эҳтиёт шудан зарур аст, чунки «олами ҳодис» гуфтаанд.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

ОЛИМ

116. Олими беамал — занбӯри беасал

илм бояд татбиқи амалӣ дошта бошад, олим бояд мувофиқи дониши худ амал кунад, вагарна аз дониши ӯ фоидае нест.

«Шароф Чамолов агарчи худаш ба баҳон «аъло» хонад ҳам, лекин ба баъзе рафиқони ақибмонда ёрӣ додан намехоҳад. Ин рафтори Шароф Чамолов монанди «олими беамал — занбӯри беасал» мебошад».

*Д. Раҷабӣ «Моҳинисо шумо-мӣ?»
(«Истеғдодҳои ҷавонон»)*

ОМАД

117. Омад ба сарам ҳар он чӣ метарсидам

он чи ки аз рӯй додани он хавф доштам, рӯй дод, акнун ноилоҷам, ба тақдир тан медиҳам.

1. Лекин акнун Қорӣ Ишқамба бо ин гуна суханҳо он қадар тасаллиёб намешуд, зеро ӯ шунида истода буд, ки ин корхоро революция, ки ӯ аз вай метарсид, карда истодааст. Ӯ шунида буд, ки дар Россия мужикони қишлоқ ҳавлӣ, замин, молу асбоби заминдорони калонро пахш карда гирифта истодаанд. Аҷаб набуд, ки ин ҳол ба шаҳрҳо ҳам роҳ ёбад, дар шаҳрҳои Петроград ва Москва хазинахонаҳои марказии банки подшоҳиро ҳам пахш карда гиранд. Дар он сурат, албатта, банк мешикаст ва пули ӯ ҳам месӯхт. Ӯ нолишқунон мегуфт: «омад ба сарам аз он чӣ метарсидам».

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. Ман дар дили худ гуфтам: «омад бар сарам ҳар он чӣ метарсидам», агар ба пеши Айнулқуззот баранд, агар сад чон дошта бошем, якеашро ҳам аз пеши ӯ саломат берун бурданамон мумкин нест.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III—IV

3. Лекин худо ҳамин давлатро ҳам ба ман муносиб надид. Аз кучое овозаи Норақ ба гӯшаш расиду мурғи посӯхта барин шуда ҷои қарор наёфта монд. Омад ба сарам аз он чӣ метарсидам: «меравам, меравам» гуфт.

*М. Хўҷаев «Дадомонанд»
(«Шарқи сурх»)*

118. Дар омади гап (сухан)

1. дар зимни гап, гап ба гап рост омад, 2. зимнан.

1. Дар омади гап пурсидан лозим аст, ки боз ин чӣ масҳарабозиест, ки дар саҳнаи театр мебинем?

«Хорпуштак»

2. — Ман, ҳамту дар омади гап гуфта будам.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

3. Дар омади сухан ҳаминро ҳам қайд кардан даркор аст, ки «Марги судхӯр» аввалин асарест, ки бо таклифи муаллиф пеш аз чоп шуданаш дар Иттифоқи нависандагони Советии Тоҷикистон муҳокима шуда буд.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

119. (Ба) омади кор

1. пешрафти кор, 2. барор гирифтани коре, 3. тохтани бахт, 4. хушбахтона.

1. Омади кор ки бад буд, як рӯз аъзоҳоро чамъ кардаму гуфтам.

*Қ. Содиқ «Рустами дашт»
(«Шарқи сурх»)*

2. Ба омади кор, акааш ҳам аз армия омад ва акнун модарашро танҳо партофта рафтан лозим набуд.

П. Толис «Ҳикояҳо»

3. Омади корро бинед, ки то ба хона расиданам кесе бо ман вонахӯрд.

«Машғал»

120. Дар омади кор шиша сандон шиканад, дар ноомади кор атола дандон шиканад

агар кор пеш равад, толеъ рӯ оварад, ҳар кори мушкил ба зудӣ осон мегардад, вагарна боз мушкилтар мегардад.

Дар гузашта беҳуда ҳам нагуфтаанд, ки «дар омади кор шиша сандон шиканад, дар ноомади кор атола дандон шиканад». Лекин дар назар, агарчанде ки шишаи аламзадагон ақаллан ягон бор ба дилашон шуда аз сандон параҳае напарронда бошанд ҳам, аз атола дандони онҳо тез-тез мешикаст. Зеро барори кори бечорагон — танҳо орзую афсона, вале нобарорӣ, яъне ноомади кор, бо онҳо ҳамеша улфату ҳамхона буд. Ин дафъа ҳам атола дандон мешикаст. Аверченко Пётри аз «лой

гурехта ба лойдон афтода»-ро хост, ки пинҳон ва аз нохушиҳо дар амон созад. Аммо вай, хӯрчинеро, ки дар он китобҳои манъ кардашуда буданд, ба китфаш бардошта ба пой худ бо шитоби тамои ба сӯи дом қадам мегузошт.

Р. Чалил «Шӯроб»

121. Омади кор шудан

1. пеш рафтани кор, барор гирифтани, 2. бахти касе тохтан, хушбахтигӣ рӯй додан.

— Ба мо омади кор шуд. Ба рӯзи тӯямон ҳадъяи бисъёр калон ба даст омад!

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

ОМАДАМ

122. Омадам ба дилхушӣ, аз пешам баромад ғӯзакашӣ

нияти нағзам ба бадӣ баромад, ба нағзӣ дил баста, гирифтори бадӣ шудам.

1. «Ман омадам ба дилхушӣ, аз пешам баромад ғӯзакашӣ» дар бораи Сангин мувофиқ омад, ба ниати тӯй омада аз болои чанчол баромад.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

2. — «Ман омадам ба дилхушӣ аз пеш баромад ғӯзакашӣ» мегӯянд, ки бисъёр дуруст аст. Мо барои ин ба майдони машқи сарбоз омада будем, ки дар ин ҷо дилхушӣ кунем. Ҳайфо ки ғаму кулфати ин ҷо ба болои ғаму кулфате ки аз «Бозори ресмон» гирифта будем (шоҳиди одамкушӣ шуда буданд — М. Ф.), болои мурда сад чӯб шуд.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. II

ОМАДАН

123. Омадан бо иродат — рафтан бо иҷозат

кас ба меҳмонӣ бо хоҳиши худ меравад, аммо дар он ҷо ихтиёри вай дар дасти мизбон мебошад; хоҳиши мизбонро иҷро намудан шарт аст.

1. — Не, не, бародар,— эътироз кард Назаров,— то палавро нахӯред, ба касе ҷавоб нест. «Омадан бо иродат — рафтан бо иҷозат» меғӯянд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. «Омадан бо иродату рафтан — бо иҷозат»,— магар намедонед!

М. Миршакар «Шеърҳо ва дostonҳо»

124. То омадани табар кунда меосоҷад

то расидани бадбахтӣ камтар ҳам бошад, осуда бошем, фориғи ғаму ғусса бошем, гуфта худро тасаллӣ додан.

1. — Агар шарти вайро қабул намекардӣ, пул намеод, имрӯз пулро ба даст дароварда, дарди худро дармон кун! Фардо мӯхлаташ расад, фикрашро дар ҳамон вақт мекунӣ, «то омадани табар кунда меосоҷад» гуфтаанд.

С. Айни «Дохунда»

2. Ӯ аз тарси дуздон пулро бурда дар хонаи худ ё дар ягон сарой монда натавонад, бойҳо ба қарз нагиранд, агар ба ҳукумати амир супорад, ӯ рӯйрост пулҳои ӯро меҳӯрад, пас ба ғайр аз он ки «то омадани табар кунда меосоҷад» ғӯён пулҳояшро ба банки подшоҳӣ мондан гирад, чораи дигареро нашофт...

С. Айни «Марги судхӯр»

3. — Ҳоло дурӯғ ҳам бошад, «ман ба зани ту назари бад надорам, ӯро мисли духтарам ва келинам медонам»,— гуфтани бойро ғанимат дониста, худро ба нодонӣ зада гаштан гирифтани беҳтар аст. Ҳар вақт, ки фурсату ҷои муносиб ёфт шуд, аз ин ҷо халос шудан осон аст. Мурод бо хамин гуна мулоҳизаҳо «то омадани табар кунда меосоҷад» ғӯён ба дари хонаи бой гаштан гирифт.

С. Айни «Ятим»

ОН

125. Аз они худ зери тағора, аз они кас
ҳар чо нағора

сирри худ пӯшидаву сирри дигарон овозаю дарвоза,
дар бораи амали ношоистаи худ ҳеч гапу маломат нею
аз они дигарон гапу хархаша.

Бибихон Бобоева ва Шарофат Носироваро ҳам па-
дару модарашон ба мактаб нафиристоданд. Онҳо рӯй-
фост ба муаллимон «аз они худ зери тағора, аз они кас
ҳар чо нағора» гуфта ба Раҳмонзакон таассуб меку-
чанд.

«Газетаи муаллимон»

126. Чизеро аз они худ кардан

чизеро моли шахсии худ кардан, соҳибӣ кардан.

Агар дар чои ту каси дигар мебуд, албатта, ин пул-
ро аз они худ мекард.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

127. Аз они худӣ будан

касе бо касе наздик, дӯст, рафиқ будан.

— Шумо аз они худӣ будаед,— гуфт вай ниҳоят.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

128. Он чӣ дар дег аст, ба кафлес
(чумча) мебарояд

он чи дар бисот ва дар ботин бошад, ба рӯй меба-
рояд.

— Ростӣ гап, намедонам дегҳо ягон тилисм доранд,
ки гӯшти фарбеҳ хароб ва картошка об шуда меравад.

— Он чӣ дар дег аст, ба кафлес меояд гуфтаанд.
Ошпаз он нобакор бошад, дар дег чӣ ҳам боқӣ мемонад?

«Хорпуштак»

ОНА

129. Онаи (зори) касеро нишон додан

касеро саҳт чазо додан, таъзири касеро додан, касе-
ро ба ахволи бад монондан.

1. Як шиша май онета нишон медихад.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Қайхо ба даҳ-понздахта ту барин солдатбачаҳо сардор шуда, онаи зори немисро нишон меодам.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. — Вай маро аҳмақ карда рафт. Ман онаи зорашро нишон медиҳам.

С. Ғанӣ «Тӯӣ»

ОНАКАЛОН

130. Онакалони худро дидан

1. адаб, чазои худро додан, 2. ба сахтӣ, мушкилӣ афтодан.

Шаш кас мондем... чанг бошад, акнун сар шуд...

— Ғам нахӯр, даҳбошӣ, худи немис ҳам онакалонашро дид.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

ОРЗУ

131. Орзуи дӯғро дар маҳтоб шикастан

ба ягон орзу ва мақсади худ нарасида, қусури онро аз чизи тамоман дигаре гирифтан.

1. Таги гап дар ин ҷост, ки ӯ аз мадраса бино кардани худ пушаймон аст, аммо акнун чорае надорад, ки вақфнома ро вайрон карда, мадрасаро ба мулки хусусии худ гардонад, ночор монанди он ки «орзуи дӯғро дар маҳтоб мешикаста бошад», талабагонро танг карда, ҳар рӯз як қоидаи нав бароварда, ҳокимият ва моликияти худро ба мадраса маълум карда меистод.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

2. Эҳтимол монанди баъзе духтарони ҳилагаре ки дар афсонаҳо ҳикоя мекунанд, моро бозӣ дода худ духтархонаашро дар бағал кашида «орзуи дӯғро дар маҳтоб шикаста», хандакунон моро масҳара дошта, баҳузур дар ҷойгаҳаш хобида бошад ва ман дар ин ҷо «орзуи офтобро бо маҳтоб шикаста» то рӯз ситорашуморӣ кунам.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. I

132. Орзуи нобино — ду дидаи бино

ягона орзу, беҳтарин орзу.

Набошад орзуи хубу хуштар аз дунё
Ба ғайри дидаи бино — барои нобино.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дусгӣ»

133. Орзуи худро шикастан

ба орзуи дерини худ расидан, ба мақсади худ ноил шудан, ба чизи дилхоҳи худ муваффақ шудан.

1. Сабр кун, калонтар шавӣ мерабӣ, мебинӣ, орзуят мешиканад.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. 1

2. Мо хонадомод карда, орзуямон шикаст...

*Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)*

3. — Абдуманнончон, дар маҷлис ҳамин қадар гап задеду орзуятон нашикастааст-мӣ?

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

ОРМОН

134. Ормони дил намондан

ба орзуи беҳтарини худ расидан.

Меғуфтанд, ки агар оинаи ҷаҳоннаморо як бор бинам, баъд мураам майлаш, ормони дилам намондад.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

135. Дар ормон мондан

1. афсӯс хӯрдан, пушаймонӣ кашидан, 2. ба орзуи худ нарасида дар ҳасрат мондан.

Ба дасти Қумрӣ як нусха газета дода: «мана ина хонед, боз дар ормон мондам нагуед» гуфта боз гашта рафт.

*Ҳ. Содӣқ «Қумрӣ»
(«Шарқи сурх»)*

136. Бо ормон мурдан

ба мақсад нарасида мурдан.

— Бузак, бузак, аввал ту бизан, то ки бо ормон на-
мурӣ!

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

ОРШИН

137. Бо оршини худ чен кардан

Ниг. Бо гази худ чен кардан.

Шумо моро бо оршини худатон чен накунед!

Ф. Ансорӣ «Хаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)

ОСИЁ

138. Ба осие андозед, бутун мебарояд

1. аз ҳар балову қазо ба саломатӣ ҷон бадар меба-
рад, аз ҷинойт бечазо мемонад, 2. қаллоб, макқори гу-
заро.

Лекин касоне ки бо вай шиносӣ доранд, февран як
мардаки корчаллони айёрро ба пеши ҷашм мебиёранд.
ки ба таъбири халқ гуем: аз нӯҳ дахро мезанаду ба
осие андозед, бутун мебарояд.

«Хорпушта»

139. Осиё (осиёб) ба навбаташ

ба навбат риоя кардан, интизори навбати худ шуд-
дан даркор.

1. — Мо-ку аз баҳри тамошо омадем,

Дидани рақси шумоён муддаост.

— Гап набахшад суд дигар, марҳамат,

«Осиё бо навбаташ», рақс аз шумост.

Ф. Ансорӣ «Уфтоб дар роҳ»

2. Мирзоев мехост дар ҷавоб чизе бигӯяд, аммо
Илья сабр кун, ҳоло гапаш тамом нашудааст, «осиёб бо
навбаташ» гуфта ба таърифу тавсиф кардани вазифаи
нави дӯсташ шуруъ кард.

Ф. Муҳаммадиев «Меҳри диёр»
(«Ҷароғи ирфон»)

140. Осиё бе муш намешавад

дар ҳар коре дуздию гургӣ, фиребгарӣ шуданаш мумкин аст.

Шамол бӯи ин кори (дуздии — М. Ф.) ўро ба сар то сари район паҳн кард. Аммо баъди басанда шудани шамол ҳама ҷо обзадагӣ барин шуда монд. Сабаби инро пурсем, коркунони район мегӯянд, ки «осиё бе муш намешавад».

«Хорпуштак»

141. Ба осиеи касе об сар додан (рехтан)

ба фоидаи каси дигар кор кардан, ба каси дигар ёрӣ расондан.

1. — Ин ҳаракати Шошмақул,— гуфт Фотима,— аз як тараф, душмани шахсе аст, ки ҳар корро вайрон мекунад, аз тарафи дигар, ба як колхозчи фаъоли аз деҳқони миёнаҳол баромада кулак гуфта часпидан аст, ки ин дар ҳақиқат ба осиеи кулакони об сар додан аст...

С. Айни «Ғуломон»

2. — Агар ҳамон хел одам бошад,— лукма партофт Собир,— вай касест, ки ба осиеи душман об мерезад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. Агар мо ҳоло оташи танқидро ба вай равон кунем, тешаро ба пой худ зада, ба осиеби прогулчӣ об рехтагӣ мешавем,

«Хорпуштак»

ОСМОН

142. Аз осмон афтидан

1. ба тозагӣ ба ҷое омадан, нохост пайдо шуда мондан, 2. аз чизе беҳабар, ғофил будан, то алҳол чизеро надонистан.

«Албатта, ихтиёрӣ, магар ту аз осмон афтодӣ, ки намедонӣ?»

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

143. Осмонро ба сари худ бардоштан

мағал бардоштан, шӯру ғавғо кардан.

1. — Шер! Аз ман насиҳат, минбаъд ин коратро дар ҳаққи боён ва чаллобони калон нақун! Одамони калон дар андак кор дод гуфта осмонро ба сарашон мебардоранд...

С. Айни «Дохунда»

2. Шаб ҳангию рӯз бангӣ шуда, доимо осмонро ба сараш бардошта мегашт.

«Хорпуштак»

144. Осмон ба сари касе фуру рафтан (афтидан)

1. ягон ҳодисаи мудҳише бо касе рӯй додан, бадбахти ба сари касе омадан, 2. ба мушкили сахте мондан.

1. Осмон ба сари Ёдгор фуру рафт, лекин чӣ чора?

С. Айни «Дохунда»

2. — Оббо, Ҳамроҳибӣ, осмон ба сарат фуру рафт-мӣ?

«Занони Тоҷикистон»

3. — Не, бигузор осмон ба сарам афтаду аммо ман намегузорам, ки ба вай осебе расад.

«Маориф ва маданият»

145. Осмонро ба сари касе чаппа кардан

ҳар қазои муносибдидаи худро додан; ҳар кори аз даст омадаро нисбат ба касе кардан.

— Равед, ҳар чи аз дастатон ояд, кунед! Агар тавонед осмонро ба сари ман чаппа кунед.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

146. Касеро ба осмон бардошта, дигареро ба замин задан

касеро ниҳоят таърифу тавсиф намуда, дигареро ҳақир шуморидан, хор кардан.

«Агар... қадри ҳунармандро медонистанд, ба созандагони дигар он муомила ва ба ман ин муомиларо намекарданд, яъне дигаронро ба осмон бардошта, маро ба замин намезаданд...»

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

147. Ба осмон(-и ҳафтӯм) бардоштан?

касоро ниҳоят таърифу тавсиф кардан, беандоза мадху сано намудан.

1. Дигаре Поль Робсонро ҳамчун муборизи нотарси роҳи сулҳу осоиши дунё ба осмон мебардошт.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Вайро ба осмони ҳафтӯм бардоштагӣ ту набудӣ?

Ш. Қиёмов ва А. Мороз «Дил дили Зайнаб» («Шарқи сурх»)

148. Ба осмон дакка задан (хӯрдан)

1. хеле баланд бардошта шудан, 2. бисъёр калон, дароз будан.

1. Шарикон наздик омада диданд, ки нӯги манор ба осмон дакка мехӯрад...

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Чанги бозори ҳайвонот бо дуди ошхонаҳо ҳамроҳ шуда ба осмон дакка мезанад.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

149. Осмону замиро нашинохтан

1. ба худ мағрур будан, аз худ рафтан, 2. саҳт маст будан.

Собирбой калавида аз дар даромада омад ва рост ба ҳавлии дарун равон шуд, на осмонро мешинохт ва на замиро.

Ҳ. Қарим «Ҳикояҳо»

150. Осмон омада ба замин часпад

ягон ҳодисаи ногаҳонӣ ва фавқулодда рӯй додан.

1. Ночор ягон луқма ош, ё гуштро хӯрда бошад, хӯрдагист, бо ин осмон омада ба замин намечаспад.

С. Айни «Ғуломон»

2. — Наход ки як бор дуруст, мардум барин гап занед, осмон омада ба замин часпад.

Р. Чалил «Ҳикояҳо»

3. — Хӯш, ана, ту нодуруст гуфтӣ, ман дурусташро гуфтам, чӣ шудааст, осмон омада ба замин начаспидааст-ку?

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

151. Ба осмон расидан

бисъёр баланд шудан (мас. овоз).

1. Фаръеди таҳсин ва офарини аҳли маҷлис дар ҳаққи паҳлавон ба осмон расид.

С. Айни «Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъ-ул-вақоеъ»

2. Садои таҳсину офарини онҳо ба осмон расид...

С. Айни «Марғи судхӯр»

152. Аз осмон ситораро бе нардбон канда гирифтан

1. кори аз ақл берун, ниҳоят душвореро кардан,
2. ҳилагару қаллоби гузаро будан.

Ин эркатулфор чунон фиребгар ва найрангбоз аст, ки «ҳа» нагуфта аз осмон ситораро бе нардбон канда мегирад.

«Хорпуштак»

153. Аз осмон ситора хостан

хоҳиши номумкин кардан, чизи дастнорасеро орзу намудан.

3-осмон гар ситора ҳам хоҳӣ,
Ёфта медиҳам бар ҳар роҳе!

С. Ҷавҳаризода «Гулиани афрӯхта»

154. Аз осмон фуромадан

Ниг. Гаҳвораи касе аз осмон афтидан.

— Солдат ҳам ангишт мекандааст-мӣ?

— Бале. Магар солдат аз осмон фуромадааст? — хандид Аверченко ба саволи бачагонаи Акбар завқ карда...

Р. Чалил «Шғроб»

155. Аз осмон чалпак боридан

кори фавкулуддае ба амал омадан, ҳодисаи ғайри чашмдоште ба зуҳур омадан.

Чӣ шуду яку якбора аз осмон чалпак борид, анбори марказии аптекаҳо супориши семоҳаи дуйӯми соли гузаштаре барзиёд иҷро кард.

«Тоҷикистони советӣ»

156. Осмон шудан

1. соҳиби мартабаи баланд шудан, 2. аз дигарон фарқи кулӣ доштан.

1. Балки ӯ хонда осмон шудааст,
Мани нохондари чӣ кор кунад,
Балки ӯ аз аробакаш мардум
Шарм дорад, ҳамеша ор кунад.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

2. «Қотиби совети қишлоқ шудед, духтар, осмон на-шудаед».

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

ОСОН

157. Осон гардад (ояд) бар он чӣ ҳиммат бастӣ

осон шудани ҳар як мушкилӣ ба ҳиммати худи кас вобаста аст, мушкилие нест, ки онро ғайрати одам осон накунад.

1. — Ҳа, дар аввалҳо душвор буд, лекин гуфтаанд, ки «осон гардад бар он чӣ ҳиммат бастӣ».

С. Улуғзода «Ерони боҳиммат»

2. — Падарам рахматӣ мегуфтанд, ки «осон ояд бар он чӣ ҳиммат бастӣ»... Аммо ҳамин ки мактаб мезозем, гуфта эълон кардем, девор бардоштанд, ха нагуфта дидед, ки мактаб буд шуда монд.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. 11

158. Осон гап нест

1. чизи кам нест, 2. кори мушкил, кори осон намебошад. Охир, понздаҳ ҳазор сӯм, ба ғайр аз фалон ҳазори додагиамо, осон гап нест.

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

ОСТИН

159. Остин барзада кор кардан

нағз, бо ғайрат, бо азму чазм кор кардан.

1. — Акнун, ба ҳар дуютон ҳам остинро болотар барзада, миёнатонро маҳкам баста кор кардан лозим меояд, фарзандонам.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Барзада остин то оринч
Мекунад кори хушсифат зоҳир!

С. Чавҳаризода «Мӯъҷизоти халқ»

160. Остин барзадан

барои анҷом додани коре тайёр шудан, бо азму чазм ба коре шурӯъ кардан.

1. Мана, худи бобоят барои кори мактаб, кадом вақт ки бошад, остин бар мезанад, аз ин ҷиҳат дилпур бош...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Душман пеши мо забун имрӯз
Кина каш, барзан остин, бархез!

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

ОСТОНА

161. Остонаи касеро поидан

интизори касе ва ё чизе шудан.

Духтару писароне, ки аз районҳои дурдасти республика омадаанд, шабу рӯз остонаи комиссияи қабулиро мепоянд.

Ч. Икромӣ «Аз Душанбе то ба Киев» («Шарқи сурх»)

162. Ба остонаи як хона пой мондан

бо касе ҳамхона гардидан, зану шавҳар шудан.

Дуо кунем, ки писар сиҳат-саломат аз адои хизматш баргашта ояду ҳар ду ба остонаи як хона пой монанд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

ОСУДА

163. Осуда нафас гирифтан

хотирчамъ, осуда шудан, орому хотирчамъ шудан.

Аммо ҳар гоҳ, ки аскарони сурх меомаданд, камбағалон дар сояи ҳимояти онҳо осуда нафас мегирифтанд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

ОТАШ

164. Оташ афтидан

оташ гирифта сӯхтан, несту нобуд шудан, барбод гардидан.

Ба бунъеди ситам оташ фитодаст,

Ба рӯи мо дари шодӣ кушодаст.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

165. Оташи касеро боло кардан

1. касеро барангехтан, касеро шӯрондан, 2. касеро ба коре роғиб гардондан.

Ҳамин рӯзҳо ҳаракат ва гиру дори Дилбарро дида истода ба ҷои ба вай насиҳат додан оташи ӯро боло мекунанд, тавба!

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

166. Оташ гирифтан

хашмгин, ғазабнок, асабонӣ шудан.

1 — «Якбора Раҳимота оташ гирифта рафт...»

«Занони Тоҷикистон»

2. Саттор сурх шуду сафед шуду якбора оташ гирифта рафт.

«Маориф ва маданият»

3. Дар аснои баҳсу мунозираҳо, дар аснои гурехтани гап, Сурайё дарҳол оташ намегирифт, баръакс. хомӯш ва ором мешуд.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

167. Барои оташ гирифтани омадан

ба ҷое омада, зуд ба рафтани саросема шудан, зуд баргаштан.

Ман гумон кардам магар барои оташ гирифтани омадӣ...

С. Айнӣ «Дохунда»

168. Оташ дар дили касе андохтан

1. касеро ба қаҳру ғазаб овардан, адовати касеро зиёд намудан, 2. касеро ба изтиробу хурӯш овардан.

Оташе ки Муқаннаъ дар дили онҳо андохта буд, шукуфтани гирифт ва барои шӯълавар шудани он оташ як бод — як баҳона даркор буд.

С. Айнӣ «Исбёни Муқаннаъ»

169. Оташи дил паст (хомӯш) шудан

ором шудан, таскин ёфтани; фуру нишастани ҷӯшу хурӯши дил.

1. — Ҳозир гап назда истед, ду-се рӯз оташи дилаш хомӯш шавад, баъд...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. — Синнашон ба ҷое расида бошад ҳам, ҳоли оташи дилашон паст нашудааст.

«Маориф ва маданият»

3. То оташи дилам паст нашавад, шеър наменависам.

«Тоҷикистони советӣ»

170. Оташ задан

1. сӯзондан, олав мондан, 2. несту нобуд кардан, барбод додан.

1. Мо мемондаем, ки вай оташ (ба шахта — М. Ф.) мезадааст?

Р. Чалил «Шӯроб»

2. Хӯчаин, ки борҳоро овард, шабона оташ мезанем.

Қ. Наимӣ «Соли 1916»

171. То оташ набошад, аз мӯри дуд намебарояд

Ниг. То шамол набошад, шохи дарахт намечунбад.
— Рафиқ Шарифзода, ман ба шумо аз сидқи дил бовар мекунам, вале ба ин ҳам боварӣ дорам, ки «то оташ набошад, дуд намебарояд», тафтиш мекунем, мӯйро аз хамир чудо мекунем.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

172. Аз касе оташ напаридан

1. аз касе ҳаракат, чӯшу хурӯш хувайдо нашудан, 2. илтифоте нашудан.

Ба вай борҳо хотиррасон карда шуд, вале аз вай оташ напарид.

«Хорпуштак»

173. Ба оташи касе равған пошидан (рехтан)

1. қаҳру ғазаби касеро зиёд намудан, касеро асабӣ кардан, 2. касеро шӯронидан.

1. Ҳикмат фурсатро ғанимат шуморида ба оташи Зайнаббӣ равған мепошад.

Қ. Икромӣ «Ҳаёт ва ғалаба»

2. Дар муддати ин ду рӯз шумо хоҳам-нохоҳам ба оташи хисси Ҳайдарҷон равған рехтед.

Ф. Муҳаммадиев «Мактуби дӯст»
(«Шарқи сурх»)

174. Оташи фитна забона задан

фитна бархестан, шиддат ёфтани фитна.

Ҳар қадар, ки вай зиёдтар фикр мекард, ҳамон қадар дар атрофи вазир оташи фитна зиёдтар забона мезад.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

175. Оташи ғазаби касе дар ҷӯш будан

сахт дар ғазаб будани касе.

Ҳар вақт, ки вай риши худро зуд-зуд сила карда ба як нуқта чашм дӯхта монад, маълум, ки аз чизе қаҳр кардааст ва оташи ғазабаш дар ҷӯш аст.

М. Рустамова «Зайнаб»
(«Шарқи сурх»)

ОФТОБ

176. Офтоб аз боми касе баромадан

1. бахту толеи касе тохтан, 2. кори касе омад кардан, кори касе барор гирифтан.

Чунки имрӯз офтоб аз боми ҳамин кас баромадагидия,

С. Саидмуродов ва И. Исмоилов
«Тӯҳмат»

177. Офтоб ба сари касе баромадан

бахти касе тасодуфан тохтан.

Роҳбарони колхоз ба умеди онанд, ки офтоб ба сари онҳо барояду колхозии ба номи Куйбышев машинаи пахтачинӣ гирад...

«Хорпуштак»

178. Офтоби касе баромадан

1. хуштолеъ, хушбахт шудан, 2. кори касе омад кардан.

«Хайр, ягон рӯз офтоби мо ҳам мебаромадагист».

С. Саид «Пеш аз субҳ»
(«Шарқи сурх»)

179. Офтобро бо доман пӯшида намешавад (пӯшидан мумкин нест)

ҳақиқатро пинҳон ва инкор кардан мумкин нест; сир пӯшида намомонад.

1. — «Офтобро бо доман пӯшида намешавад» гуфтаанд, хоҳарчон. Он чи ки дар ботини одам ҳаст, албатта, зохир мегардад. Падару модарам, ки одамони ҳаётдида ҳастанд, бо вучуди диндор буданашон, ҳақиқатро инкор карда натавониста, аз гапашон гаштанд.

*М. Шарқӣ «Марҳабо»
(«Шарқи сурх»)*

2. — Ман медонистам, ки «офтобро бо доман пӯшидан мумкин нест», як рӯз не, як рӯз ин сир ошкор гашта, дар ин хусус бо ту гуфтугӯ кардан лозим мешавад.

*Р. Амонов «Ду қатра ашк»
(«Шарқи сурх»)*

3. Оқибат офтобро бо доман пӯшидан мумкин нашуд, хабари аз тахт фаромадани подшоҳ чун офтоб ба назари чаҳониён ҳувайдо ва намоён гардид.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

180. Офтобро бо доман пӯшиданӣ шудан (пӯшидан хоستان)

ҳақиқатро инкор ё пинҳон карданӣ шудан.

1. — Шумо, амаки Хол, мехоҳед, ки офтобро бо доман пӯшед: Муҳаммадҷони миёнаҳолро ба хавфнокӣ бароварда, Тӯрабеги муштзӯр, хунхӯр ва муфтхӯрро безарар, одами нағз карда нишон медихед.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Ин қаллобони падаркасбу модармерос чурғотро сиёҳу дегро сафед мегуянд, офтобро бо доман пӯшиданӣ мешаванд,

С. Ғанӣ «Табассум»

181. Офтоби сари дарахт будан

дар ҳадди охири умри худ будан.

«Охир ман офтоби сари дарахтам», худо нахоҳаду вақт-мӣ, бевақт бандагиро бачо оварда монам, ин духтари ба қадрасида дар рӯи хона мемонад-мӣ?

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

ОХИР

182. Охир ки нашуд...

дигар илоче ки намонд...

Охир ки нашуд, бо иҷозати ташкилотҳои ҷавонон дохили зал шуданд.

«Хорпуштак»

ОХИРАШ

183. Охираш ба хайр бошад

натиҷааш бад нашавад, охираш хушию хурсандӣ шавад, дар интиҳо ноговорие рӯй надихад.

— Чӣ хел хомӯшӣ-а, рафиқ старший сержант? — гуфт Ермак.— Ба кас ғайри оддӣ менамояд!

— Ҳа, охираш ба хайр бошад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

ОХУР

184. Аз охури баланд (боло) ем хӯрдан

олимақомона зиндагонӣ кардан, ашрофона рӯз гузарондан.

1. Ман аз охури баланд ем хӯрда одат кардаам. Ин тавр зиндагӣ ба ман маъқул нест, меравам!

Р. Ҷалил «Ҳамида»

2. Вай кулакдухтар аз охури боло ем хӯрда, дасташро ба оби хунук назадааст...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

3. Ҳукумати Советӣ ҳам сол то сол аз байни ҳуди халқи меҳнаткаш, аз фарзандони онҳо ходимон, коркунон ва роҳбарони лаёқатноку кордонро ба камол расонд, ки дигар ба Мирбадал барин мирзоҳои аз «охури баланд ем хӯрда» эҳтиёҷ намонд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

185. Чое (чизе)-ро охурча кардан

ба чоe бисъёр рафту омад кардан.

1. Дари магазинҳои шаҳру қишлоқамонро аз рафтан охурча кардам.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Ба шарофати вай остонаи осӣро охурча мекардагӣ шуда мондӣ.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

ОЧА

186. Очаи касеро аз Учқӯрғон нишон додан

Ниг. Онаи касеро нишон додан.

— Истед! Шумоён ба ин тариқ либоси гумшударо намеёбед. Милиция омада очаи хамаатонро аз Учқӯрғон нишон медиҳад.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

187. Очаи (зори) касеро нишон додан

Ниг. Онаи касеро нишон додан.

1. — Расида ояд чӣ,— гуфт Нормурод,— очаашро бишон медиҳам.

С. Айни «Фуломон»

2. — Ман очаи вайро нишон медиҳам! — Сайфиддин ғилофи корди калони аз зери чомаи беқасаб ба миён овехтаашро ба даст гирифт,— шабу ними шаб дар ягон ҷои хилват меёбаму ғусфанд барин шарт каллашро мегирам.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

188. Очаи худро дидан

азобу машаққат кашидан; ҷазои саҳт дидан.

Лекин ҳаминашро гуфта монам, ки андак беэҳтиётӣ карда, ба дом нафаровардан пеш, аз хаддат гузашта монӣ, очаатро мебинӣ.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

ОШ

189. Оши касе бо касе напухтан

1. ба муросо, ба як маслиҳат омада натавонистан,
2. ҳамрағӣ шуда натавонистан.

1. «Оим,— гуфтам,— гап ки ин хел бошад, оши мову шумо намепазад. Исо ҳам бо роҳи худ, Мӯсо ҳам бо роҳи худ гуфтаанд, биёед бо хушию хурсандӣ чудо шавем, монем».

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

2. — Бозоргардиро партофта, ҳамроҳи мо каланд занед, вагарна...

— Не, оши мо бо шумо намепазад.

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

3. Умуман, бо ҳамин Ильёсов пештар ҳам ошам намепухт.

«Тоҷикистони советӣ»

190. Ош гӯям, мош мегӯед

Низ. Дар гӯям, девор мегӯед.

— Ҳа, боз чӣ шуд? — гӯён пурсид ва илова намуд
Усмонкул ако.

— Дилат харбуза кашида бошад, ба дӯкон рав, уко.
Хозир дар анбор харбуза нест.

— Ана халос,— гуфта хандид Шодӣ.— Ман ош гӯям, шумо мош мегӯед. «Дарро задаму девор кафидаш» ҳамин будагист-дия. Аз гапҳои нав хабар доред? Лектори омадагӣ шуморо чунон боб кардааст, ки...

«Тоҷикистон»

191. Ба ош магас (пашша) афтидан

1. табъи касе хира шудан, 2. ба кори касе халал расидан.

1. Ин душмани қаттол тинҷро нотинҷ, шодро ношод кард, коре шуд, ки ба оши ҳалоламон магас афтод...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

2. Кадомвақта барин ба ошамон пашша меафтад.

*С. Ғанӣ «Магнитофон»
(«Маориф ва маданият»)*

192. Оши маслиҳат пухт

ба як қарор омадан, дар коре созиш ба амал омадан, якзабон, якдила шудан.

Онҳо чамъ шуда хеле сӯҳбат карданд. Оши маслиҳат пухт.

«Тоҷикистони советӣ»

193. Чизе ошу нон шудан

кори муҳим, асосӣ, машғулияти доимии касе шудани коре.

Аз рӯзе ки ин муаллими нав омад, ошу нонат мактаб шуда, модаратро аз ёд баровардӣ.

*К. Наимӣ ва Н. Кладо «Найрангҳои беҳуда»
(«Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)*

194. Ба оши касе пашша шудан

ба касе дар коре халал расонидан; касеро нотинҷ кардан.

1. Падару модари духтар маро хонадомод мекарданд. Писари шумо ба оши ман пашша шуд...

*Ф. Ансорӣ «Хаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)*

2. Ман ва Латофатхон аҳду паймон кардем, ки ҳамроҳ зиндагӣ кунем. Ту ба оши мо пашша нашав!

С. Ғанӣ «Тӯй»

3 — Ин бетартибиҳо ба ош пашша шуда, ба пешрафти мо ҳам ҳадук мерасонанд, — гуфт ӯ.

«Хорпуштак»

195. Ба оши тайёр бакавул

толиби чизи муфт, тайёрхӯр.

1. — Иттифоқчӣ! — гуфт шофер ба тарафе туф карда. — Онҳо ба оши тайёр бакавул, вассалом! Агар Гитлерро ёбанд, бурда машваратчи худашон мекунанд.

*Ч. Икромӣ «Аслия»
(«Шарқи сурх»)*

2. Ба кадом кунчи бозор наравед, дар ҳама ҷо ана ҳамин хел шахсони ба оши тайёр бакавулро мебинед.

«Тоҷикистони советӣ»

196. Ба оши тайёр бакавул будан (шудан)

меҳнат накарда ба гирифтани ва ба хӯрдани чизе тайёр будан.

— Ба тартиб андохтани кори ёбон магар ҳамин аст ки,— гуфт Содиқ оташин шуда,— ман бо занам, ҳар ду, ҳар рӯз кор кунем, аммо Хӯчаназар ҳеҷ кор накунад, дар вақти ҳақиқӣ «ба оши тайёр бакавул» шуда ояду ҷои сергӯшту равшанашро ба худаш кашад?

С. Айни «Ғуломон»

197. Ба оши касе катиқ (ҷурғот) шудан

ба кори касе мудохила кардан, аралаш шудан.

1. Мӯйсафеди маҳмадоно ба оши ҳар кас қатиқ шуда ба худ омадан баъд дармондааст!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. «Даматро гир, бо роҳи худат бош,
Нашав ҷурғот, амақҷонам, ба ҳар ош!»

Ф. Ансорӣ «Гулишан»

198. Оши ҷурғотнок

кори ғоидаовар, манфиатнок.

Агар ба ман дилатон пур шавад ва қарз додан хоҳед, ба ҳар сад танга моҳе панҷ танга ғоида доданро ба гардан мегирам. Ин «оши ҷурғотнок» аст, хоҳед меҳуред...

С. Айни «Марги судхӯр»

ОШНОҒӢ

199. Ошногии дузд бо дузд бақо надорад

дузд бо дузд беғараз ошно намешавад, ошногии дузд бо дузд дер намерояд.

Ошноии дузд бо дузд бақо надорад, меғӯянд. Дар рӯзҳои аввал Лаҳад бо Машраб чунон дӯст буд, ки аз байнашон қил намегузашт, аммо Лаҳад дар яке аз шабҳо сари дӯсти меҳрубонашро ҳам бурид.

*Т. Усмон «Робиа қаҳрамони даврон шуд»
(«Машғал»)*

ОҚИБАТ

200. Оқибат гургзода гург шавад

аз падари бад фарзанди бад мешавад, фарзанди одами бад оқибат ба падари худ мекашад (ин мақол таъсири тарбияро инкор мекунад).

Мулло Бобочон баъд аз хандидан ба шариконаш ишора карда:

— Пас инҳо чӣ шуданд? — гуфта пурсид. Падарам ба онҳо баъд аз он ки як назари нимғазаболуд ва нимистеҳзокорона андохт, гуфт:

— Инҳо гургзода буданд, гург шуданд, чунин «оқибат гургзода гург шавад» гуфтаанд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 1

ОҚИЛОН

201. Оқилон доно

оқилон пурдон ҳастанд, барои онҳо ишорае бас аст, хочати шарҳе нест.

1. — Қадом давлат? — пурсид шӯҳикунон Назокат,— аз Давлатбибӣ-мӣ?

— Оқилон доно! — гуфта монд усто...

*Ҷ. Икромӣ «Ситора»
(«Шарқи сурх»)*

2. — Хӯш, шумо инро аз чӣ фаҳмидед?

— Оқилон доно! — гуфт усто.

*Ҷ. Икромӣ «Ситора»
(«Шарқи сурх»)*

202. Оқилон пайрави нуққат (хуруф)
нараванд (нашаванд)

1. аҳли фаҳм бе шарҳ ҳам мефаҳмад, 2. оқилон ба чузъиёт эрод намегиранд.

1. Ана фаҳмидед? Оқилон пайрави нуққат нараванд.

С. Ғанӣ «Табассум»

2. — Ин қадар воҳима кардед, хатои казоӣ набуда-аст-ку, худаш медонад, «оқилон пайрави хуруф нашаванд».

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

ОҶ

203. Оҳи сард

оҳи пурдард, пур аз ғаму ғусса.

Чаро ин қадр оҳи сард дорӣ,
Бигӯ, чонам, магар ту дард дорӣ?

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

ОҶАН

204. Оҳанро дар гармиаш (тафсон буданаш)
меқубанд

кори саркардаро набояд қатъ кард, ҳар корро дар сари вақт бояд кард, барои иҷрои ҳар коре бетаъхир кӯшиш бояд кард.

1. Оҳир, ман ба партия даромаданӣ, боз хонданӣ... Ҳозир хонашин шавам, бо ҳамин аз қатор баромада мемонам, дер мешавад.

— «Оҳанро дар гармиаш кӯфтан даркор» гуфтанидия ту...

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

2. — Оҳанро дар вақти тафсон буданаш меқубанд, — гуфт Ҷрунбек дурбинро аз чашм гирифта, — ҳозир душманро саросемаву ҳаросон карда мондем, дигар ба вай фурсати оромӣ надоданамон лозим аст.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

3. Нуралӣ оҳанро дар тафсониаши кӯфтани шуд. Худи ҳамон бегоҳ ҳар сеи онҳо дар чойхонаи колхозии «Ситораи сурх» нишаста ба сухани Нуралӣ, ки дар пешаш плани «Навобод»-ро кушода монда буд, гӯш меандохтанд.

С. Улуғзода «Навобод»

205. Оҳанро зангу дилро дурӯғ меҳӯрад

1. аз дурӯғгӯй вичдони кас азоб меёбад, 2. охири дурӯғгӯй расвоӣ, шармандагист.

Рост истода, дурӯғ гуфта диламро хиҷил карданам чӣ ҳоҷат — «оҳанро зангу дилро дурӯғ меҳӯрад» гуфтаанд.

Р. Ҷалил «Ҷамид»

П

ПАДАР

1. Падар (модар) розӣ — худо розӣ

падар розӣ — ҳама розӣ, фарзанд бояд ба розигии падару модар кушад.

1. — Духтарам, «падар розӣ — худо розӣ» мегӯянд. Падаратро хафа нақун. Ҳафт сол хондӣ, шох набаровардӣ-ку?

Ш. Қиёмов ва А. Мороз «Дил дили Зайнаб» («Шарқи сурх»)

2. Ман ба ту ҳам модар ҳастаму ҳам падар, «падару модар розӣ — худо розӣ».

Б. Шоҳин «Гуфтори макр» («Тоҷикистон»)

ПАЙ

2. Аз (дар) пай касе (чизе) афтидан

1. пинҳонӣ касеро таъқиб кардан, 2. дар тараддуди иҷрои коре шудан, барои иҷрои коре ҳаракат кардан.

1. Ҳосилаш бисёр будааст гуфта якбора бист пуд бардорӣ, боғдор ба чонаш расида аз паят меафтад...

С. Айни «Дохунда»

2. Махсусан лаънатӣ Петухов баъди он ҳақоратҳое, ки шаб шунид ва дамаш дар дарунаш монда баромада рафт, албатта аз пай мо ҳам меафтад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

3. Пас аз ду-се сол сарашро ба ягон ҷо банд карда дар пай хонадор карданааш афтидан даркор аст.

С. Айни «Дохунда»

4. Алишер баъд аз ин фоҷиа боз дар пай сафар афтид.

С. Айни «Алишер Навоӣ»

3. (Аз) пай бечорагии худ рафтан

аз паси зиндагии худ шудан, машғули зиндагии худ гардидан.

Оқибат ясавулбошии ҳоким гуфт, ки: «агар пай бечорагии худ нарафта ҳар рӯз ҳокимхонаро танг карда гардӣ, туро «гушнапурзӯр» гуфта ба зиндон бандӣ мекунам».

С. Айни «Дохунда»

4. Аз пай касе, чизе будан

Ниг. Аз пай касе, чизе афтидан.

Ҳамеша аз пай он буданд, ки чӣ хел карда соҳиби пули бедардимӣён ва кайфу сафои бепоён шаванд.

С. Фанӣ «Табассум»

5. Пай бурдан

1. чизеро ҳис, дарк намудан, доништан, 2. аз чизе бохабар, огоҳ гардидан.

1. Аммо чашми пухтаи Бобосайд дарҳол аз хубихоӣ зоти он (асп — *М. Ф.*) пай мебарад.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Вале рафта-рафта пай бурд, ки ғайр аз ӯ дигарон ба ӯ он қадар диққат намекунанд.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. I

3. Вай чунон саргарми кор буд, ки ба болои сараш омада мондани Носирҷонро пай набурд.

«Маориф ва маданият»

4. — Мардум ба ҳақиқати колхоз дуруст пай набурдаанд...

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

6. Аз пай касе, чизе гаштан

Ниг. Аз пай касе, чизе афтидан

Ту аз пай тафтиш кардани хароҷоти таъмирот нагард...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

7. Пай касе, чизеро гум кардан

асари касе, чизеро аз диққати назар гум кардан, аз касе, чизе беҳабар мондан.

Мо пай ин марди хиёнаткорро кайҳо гум карда будем.

8. Пай дар пай

1. паси ҳам, 2. доим, ҳамеша.

1. Лек дидам чӣ гуна дар Бамбай,
Маслиҳат мекунамд пай дар пай.

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озод»

2. Ҳамашон, шаҳрҳо, қишлоқҳо ҳам, пай дар пай обод шудан мегиранд.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

9. Пай дар ҳам

Ниг. Пай дар пай.

Ду сархона бангро пай дар ҳам тамоман худам кашадам.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

10. (Аз) пай кори худ рафтан

Ниг. Аз паси кори худ рафтан.

Онҳо ба кино даромаданд, ман ҳам пай кори худ рафтаам.

«Роҳбари дониш»

11. Аз пай касе, чизе фуromaдан

Ниг. Аз пай касе, чизе афтидан.

Ана ҳозир хамаи инҳо мебароянду аз пай ман мефароянд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

12. Аз (дар) пай касе, чизе шудан

1. касеро пинҳонӣ таъқиб кардан, аз назари худ дур накардан, аз ҳоли касе, чизе боҳабар шуда истодан,
2. дар ҳаракати иҷрои чизе будан, дар нияти чизе кӯшиш намудан.

1. «Айби Шодмон, айби ман», аз дил мегузаронад вай,— фақат дар бораи худамон ғамхорӣ кардем, хеле дер аз пай Низом шудем.

М. Шарқӣ «Ёру ҷураҳо»

2.— Аз пай писаратон шавед. Интизомаш бад аст...

К. Наимӣ «Ман бо шумо»

3. — Аз пай иҷрои фармон шавед.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

4. — Хайр, ту шишта ист, ман аз пай авқот шавам,— гӯён хола аз чояш бархост.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

5. Бинобар он Замонбек ҳамаи одамхояшро аз паси ҷадидҳо монда дар пай зер карда гирифтани онҳо шуд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

13. Пай ҳасту Ҳайдар нест

нишонаш ҳасту худаш нест; бедарак.

1. Аммо баъд аз пасанда шудани хархаша мебинад, ки гунаҳгори калон бедому дарак ғайб задааст, «пай ҳасту Ҳайдар нест».

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

2. — Ҳамон кӯчаро аз аввал то охираш се бор қадам зада баромадам, наменамад. Чи хеле ки мегӯянд, пай ҳасту Ҳайдар не...

К. Носиров «Орият»

ПАЙВАНДИ

14. Бо касе пайвандӣ пайдо кардан

бо касе ҳамхобӣ кардан.

Вактҳои охир чаноби оӣ бо занҳои урус пайвандӣ пайдо кардаанд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ПАЙДО**15. Пайдову пасандоз**

даромад; захира.

Ман нимаи пайдову пасандози худамро ҳамеша ба хайру саховат сарф мекунам...

С. Айни «Фуломон»

16. Пайдову пасандоз кардан

ёфта захира кардан.

Агар ту ҳам пайдову пасандоз карда тавонӣ, чизеро ки хоҳӣ, мехӯрӣ.

С. Айни «Фуломон»

ПАЙМОН**17. Паймон бастан**

аҳд кардан, ба як қарор омадан; забон як кардан...

Мо бо ҳамдигар дар бораи нағз хондан паймон бас-тем.

ПАЙМОНШИКАНИ**18. Паймоншиканӣ кардан**

аҳд, қавли худро вайрон кардан, ба ваъдаи худ вафо накардан.

Ин духтар нисбат ба ман аз рӯзи аввал паймоншиканӣ кард.

ПАЙТОБА**19. Пайтоба шуда...**

хушомадгӯёна, тамаллуққорона.

Агар Иқбол хандида нигоҳ карда, «монда нашавед» мегуфт-мӣ, ин йигит гули дар дасташ будагиро, пайтоба шуда, оварда ҳам меод.

А. Деҳотӣ «Шеър ва ҳикояҳои мунтахаб»

ПАККАС**20. Паккас карда нигоҳ кардан**

чашмони худро калон кушода ба касе нигоҳ кардан, бо диққат назар кардан; хайрон шуда нигоҳ кардан.

Пиразан чизе нагуфт.

— Пул дорӣ мегӯям? Пул!.. чӣ паккас карда ба ман нигоҳ мекунӣ?

«Тоҷикистони советӣ»

ПАЛЛА

21. Ба паллаи тарозу нигариста (нигоҳ карда)...

1. ба рафти кор нигоҳ карда, ба вазъият эътибор дода, 2. бо хушомадгӯӣ, тамаллуқкорӣ.

1. Лекин вай бар хилофи гапҳои ёддодааш, ба лаб кулӯҳ молида, ба паллаи тарозу нигариста роҳи дигарро пеш гирифта буд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. — Ин вазиратон ҳам,— гуфт Акамаҳдум,— ба паллаи тарозу нигоҳ мекунанд. Ҳоло кори «ёшҳо» пешрав асту идораҳои ҳукумати Русия ҳам гап назада истодаанд, бинобар он вай тарафдори мактаб; пагоҳ ки кор ранги дигар гирифт, аввал худааш фармон медиҳад, ки мактабҳоро баста, муаллимҳоро ҳабс кунанд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ПАНОҲ

22. Паноҳ бурдан

ба ҳимояи касе даромадан, ба касе паноҳанда шудан.

1. Аммо Кучлук ном хонзодаи он қабила ба Чингиз сар нафароварда, бо як даста аз нӯкарони содиқи худ гурехта, ба Туркистони Шарқӣ рафта ба хони он ҷо, яъне Қарахитой-Гурхон паноҳ бурд ва ба ӯ домод шуд.

С. Айнӣ «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик»

2. Бинобар он бо маслиҳати духтарони дигар ба Тоҷиев паноҳ бурдем.

Ҷ. Икромӣ «Онҳое ки маргро мағлуб мекунанд» («Маориф ва маданият»)

23. Ба паноҳи касе омадан

Ниг. Паноҳ бурдан.

Ин аст, ки ман ҳам ба уммеди шифо ба ҷарроҳхонаи вай, ба паноҳи вай омадам.

Ҷ. Иқромӣ «Онҳое ки маргро мағлуб мекунад» («Маориф ва маданият»)

24. Дар паноҳи худ гирифтан

ба ҳимояи худ гирифтан.

— Шумо ин занакро акнун шинохта бошед, ман ба се фарзанди ӯ доя шуда, мисли як духтарам ба паноҳам гирифтагӣ, ха!..

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

25. Дар паноҳи худ нигоҳ доштан

Ниг. Дар паноҳи худ гирифтан.

— Бачекон рӯз бинанд... парвардигор дар паноҳаш нигоҳ дорад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

26. Паноҳ шудан

мададгор шудан, ҳомӣ шудан.

Вале ин пулмаст фаромӯш мекунад, ки Ҳукумати Советӣ ба бепаноҳо паноҳ шуда ба доди онҳо мерасад.

«Хорпуштак»

ПАНҶ

27. Панҷ ангушт барин маълум будан

аён, маълум, равшан будан.

Ҳамаи аъзоёни хурду калон, тамоми майдонҳо ва бору бизоти он ба ман панҷ ангуштам барин маълум буданд...

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

28. Панҷ ангушт (панча) баробар нест (нашудан)

одамон ба ҳамдигар монанд нестанд, аз ҳамдигар бо хусусиятҳои гуногун фарқ мекунад.

1. — Бародарҷон, панҷ ангушт баробар нест, яке майда, дуйӯмӣ калонтар, сейӯмӣ аз вай ҳам калонтар. Фарзанди одам ҳам ҳамин тавр аст. Яке бой, дигаре камбағал, яке хушбахт, дигаре бадбахт.

М. Миршакар «Кишлоқи тиллоӣ»

2. — Дар ҳаёт ҳеҷ вақт як одам ба ҳама як хел маъқул шуда наметавонад. Зеро худӣ одамони ҳаёт ҳам як хел нестанд, писар! Охир, барои чӣ «панҷ панча баробар нест» мегӯянд?..

*Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)*

3. — Гӯё онҳо ба туфайли халқ нею халқ ба шарафи онҳо вучуд дошта бошад. Панҷ панча баробар намешудааст-дия. Ана, шумо.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

29. Панҷ ангушти худро ба даҳон андохтан

ҳарисона ва тамаъкорона ба иҷрои якчанд кор шурӯ намудан.

Панҷ ангуштатонро ба даҳонатон наандохта, аввал ин корро тамом кунед.

30. Панҷ панҷаи худ барин донистан

чизеро ба хубӣ донистан.

1. Ман байни Исфараю Қўқандро панҷ панчаам барин медонам.

Р. Ҷалил «Шўроб»

2. Вай деҳқони нағз, кори пахтаро панҷ панчааш барин медонад.

«Тоҷикистони советӣ»

31. Панҷ панчааш ҳунар

одами серҳунар, одаме ки аз ўҳдаи ҳар кор мебарояд.

Ин буд, ки оилаи ин одами панҷ панчааш ҳунар, ки ҳоҷатбарори мардум буд, ба мўҳтоҷӣ зиндагонӣ мекард.

Р. Ҷалил «Шўроб»

32. Панҷ рафтан

1. кореро ба хубӣ ба чо овардан, дар коре муваффақияти комил ҳосил кардан, 2. офарин, аҳсан.

— Панҷ рафтӣ! — Гулнисо бар Лола гуфт:

Хайр, сӯхбат боқӣ, акнун меравем.

Ф. Ансорӣ «Офтоб дар роҳ»

33. Панҷу чор

пулу моли на чандон бисъёр, ночиз.

1. Ба ақидаи мардум панҷу чореро, ки ман дорам, ҳамаашро аз судхӯрӣ — аз рибо ёфтаам.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Агар тӯй карданӣ шавем, дур нест, ки боз панҷу чоре қарз диҳад.

С. Айни «Дохунда»

34. Панҷу чор ёфтан

даромади ночиз, андаке пулу мол ба даст даровардан.

1. Агар дар рӯзҳои фориғ шуданаш аз хизмати сарбозӣ коре карда панҷу чори дигаре ёбад, «ин нур болои нур мешавад».

С. Айни «Дохунда»

2. Агар барои нафақаи аҳлу аёл панҷу чоре ёбам ҳам, вайро ба хонаи худ бурда наҷмонам...

С. Айни «Марги судхӯр»

35. Панҷ-шаш танга ғундоштан

камтар пул чамъ кардан, як миқдор пул пасандоз кардан.

Ва ӯ ба ҳоли мо барин касоне, ки нахӯрда, напӯшида, рост гуфта, дурӯғ гуфта, панҷ-шаш танга ғундоштаем, раҳм карда ба ҳоламон мегузорад ё не?

С. Айни «Марги судхӯр»

ПАНЧА

36. Панча андохтан

бар зидди касе баромадан, бо касе ҷангу ҷадал кардан; касеро задан.

Ҳоло ҳам бошад, хизматонаи маро дихед ва аз паси кори бечорагии худатон биравед, шумо ба ин одам панча андохта наметавонед.

С. Айнӣ «Ғуломон»

37. Панча ба шамшер задан

кори хатарнок кардан.

Ҷаҳат ҳамин қадар меғуям, ки панча ба шамшер задан ё ки бо думи шер бозӣ кардан кори донишманд не! Шумо бояд донед, ки Фаҳриддинов хизмат кардагӣ, Фаҳриддиновро дар худи марказ ҳам медонанд... вайро ҳурмат мекунанд, аз вай фикр мепурсанд...

Ҷ. Иқромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматурғони Тоҷикистон»)

38. Аз панҷаи касе ҳунар рехтан

Ниг. Панҷ панҷаи касе ҳунар.

Колхозчидухтар — Муътабар донишвару эҷодгар, Ҳатто ба васфаш гуфтаанд: «аз панҷааш резад ҳунар».

С. Ҷавҳаризода «Гулшани афрӯхта»

ПАНҶРӯЗА

39. Панҷрӯза умр мондан

андак умр мондан.

Панҷрӯза умрам монд: худо меғуфтам, ки рӯи сағиракамро бинам...

Қ. Носиров «Орият»

ПАНҶШОҲ

40. Ба панҷшоҳ монед, дар панҷшоҳ намеистад

Ниг. Ба бел монед, дар бел намеистад.

Умуман котибзан корхое мекард, ки бо ифодае «ба панҷшоҳ монед, дар панҷшоҳ намеистод».

У. Тоҷибоев «Ҳичолат» («Истеъдодҳои ҷавонон»)

ПАР

41. Пару бол доштан

зӯр, қувват, имконият доштан.

Агар пару бол медоштам, кайҳо ба пеши шумо па-
фида мерафтам.

42. Пару боли худро ғундоштан

1. дастдарозӣ накардан, 2. хархаша, чанчол, калонга-
рӣ накардан.

— Ба қарибӣ мо Ашрафхон ва дигар монанди ӯ бой-
ҳоро маҷбур мекунем, ки пару боли худро ғундошта ши-
нанд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониш мо»

43. Пари мурғи ҳумо чустан

чизи вучуд надоштагиро чустан, кори бефоида кар-
дан.

Пари мурғи ҳумо мечустаам ман,
Вафо аз бевафо мечустаам ман.

*А. Баҳорӣ «Меҳри аввал»
(«Шарқи сурх»)*

ПАРАХА

44. Параха напаридан

фоидае ҳосил нашудан, мурод ҳосил нагардидан.

1. — Шумо ҳам пропискаи пахта доштед? — пурси-
дам ман...

— Не! — ҷавоб дод.

— Магар шуморо маҷбур накарданд?

— Қарданд, вале аз ман параха напарид, ноумед шу-
да рафта буданд.

«Маориф ва маданият»

2. Хулоса ҳамон рӯз ба ҳамаи нависандагон ва шои-
рон мурочиат кардем Вале параҳае напарид.

«Хорпуштак»

ПАРВО

45. Парво надоштан

бок надоштан, натарсидан; эътино накардан.

Аmmo ҳоло чунон пули мустаҳкам сохтаанд, ки аз ҳуҷумҳои обхезҳои баҳрӣ парвое надорад.

Ҷ. Икромӣ ва А. Одинцов «Аҷоибаи сафар» («Шарқи сурх»)

46. Ба парвои касе наомадан

1. диққати касеро ҷалб накардан, 2. дар ҳеч касе нисбат ба касе, чизе ҳисси ғамхорӣ набудан.

Бечиз ки буд, ба парвои ҳеч кадоматон наомад, дили ҳеч кадоматон ба вай насӯхт!

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

47. Парвои олам надоштан

ба ҳаводиси рӯзгор бепарво будан, ба ҳама касу чиз бепарвоёна нигоҳ кардан.

Дар стулу ҳаракҳо хуррақкашон меҳобиданд ва парвои олам надоштанд...

А. Баҳорӣ «Заҳри шифобахш» («Шарқи сурх»)

ПАРДА

48. Парда аз рӯи кори касе бардоштан

сирри касеро фош намудан, кори пинҳони касеро зоҳир кардан.

— Устобобо, шумо чаро ин ҳама асрори ин номардро доништа истода, парда аз рӯи кораш набардоштед, то бечораи дигаре ба доми балои вай гирифта нагардад?..

Х. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр» («Шарқи сурх»)

49. Дар парда гирифтани

пинҳон кардан.

Агар ҳар касеро писари некӯе бошад, маҷбур мешуд, ки аз тарси он бешараф мисли духтар дар парда гирад.

С. Айни «Алишер Навоӣ»

50. Пардаи касе даридан

1. сирри касе ошкор, фош шудан, 2. расво, бадном гардидан.

Дар натиҷаи низои ҳозира пардаи онҳо дариду ҷи гуна одам будани Зокир маълум гашт.

51. Пардаи касеро даррондан

1. сирри касеро фош кардан, 2. касеро шарманда, бадном намудан, 3. ба намуси касе тачовуз кардан.

1. Ана ин асар — «Намунаи адабиёти тоҷик» бо фактҳои таърихӣ пардаи он ифвогаронро дарронид...

С. Айни «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

2. Вай мард будааст, ки ба ҳурмати падаратон пардаи шуморо надарронд.

С. Ганӣ «Табассум»

52. Пардаи дили касе чурук шудан

1. тарсончак шудан, харосида мондан, 2. бебардошт ва зудранҷ гардидан.

Соли 1949 вақте ки Николай Николаевич вафот кард, пардаи дили Зинаида Александровна чурук шуда монд.

«Тоҷикистони советӣ»

53. Пардаи рӯй даридан

шарм намедоштагӣ шудан.

Изои мӯмин ҳаром гуён нахостам, ки пардаи рӯи онҳо дарад.

«Хорпуштак»

54. Ба парда сухан гуфтан

1. пӯшида сухан гуфтан, 2. дар доираи одоб гап задан.

Марди мулоҳизакор ба парда сухан мегӯяд.

55. Пардаи шаб даридан

субх дамидан, рӯз шудан.

Пардаи шаб даридан замон модари Носирчон аз чояш хест...

«Маориф ва маданият»

ПАРДАПҶУШ

56. Пардапӯш кардан

гуноҳ ё розеро пинҳон кардан, болои коре ё гаперо пушидан.

Агарчи прокурори районӣ ин ҷиноятҳои он бадкирдорро пардапӯш кунад ҳам, вале ҷамоатчиғии советӣ ва аҳолии деҳаи Қаротоғ ин пардаро дарронда, башараи ҳақиқии онро баръало нишон медиҳанд.

«Тоҷикистони советӣ»

ПАРИДАН

57. Ба касе; чизе паридан

1. аз паси касе, чизе ҳавобаландӣ кардан, фаҳр кардан, болидан, калонгарӣ намудан, 2. фирефта шудан.

1. Ту ба ҳусну ҷамол паридӣ, писарам, маро ҳам дар хичолат мондӣ...

*Ҷ. Икромӣ «Ситора»
(«Шарқи сурх»)*

2. Ба хушомади хушомадгӯйҳои дар ин ҷо будагӣ напаред, онҳо ба амали шумо хушомад мекунанд...

*А. Деҳотӣ «Шеър ва ҳикояҳои
мунтахаб»*

3. Сару либосаш олиҷаноб: костюми люкс, пальтои драп, ...наход ба пӯшокаш парида бошад?

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

ПАС

58. Пас андохтан

Ниг. Пас партофтан.

Муҳокимаи ин масъаларо онҳо то имрӯз пас андохта меоянд.

59. Паси гардан хоридан

Низ. Гардан хоридан.

Аксари хозирон тарафдори ин тадбир буданд, вале ҳамин, ки ягон кас: «ташкилотҳои районӣ чӣ мегӯянд?» гуфт, дарҳол паси гарданашонро хорида, лаб фуру мебастанд.

*Ф. Муҳаммадиев «Дар роҳи нав»
(«Шарқи сурх»)*

60. Паси гӯш кардан

1. фаромӯш кардан, 2. беэътибор монондан, аҳамият надодан.

— Чаро маслиҳати маро ту паси гӯш кардӣ?

61. Аз паси коре гаштан

машғули коре будан, дар паи шуғле будан.

1. Охир, ман ҳам прораб ном дорам, даҳ сол боз аз паси ҳамин кор гаштаам, ягон чизро медонистагиам!

Ҷ. Икромӣ ва М. Қосимов «Роҳи бахт»

2. Он беҳ, ки паси ин корҳо нагардӣ ва ба фаҳмида-ни дарси худ кӯшиш кунӣ...

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

62. Аз паси кори худ рафтан

машғул, саргарми кори худ шудан.

1. Падаратро бошад, фардо озод мекунам, аз паси кораш меравад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

2. — Бача! Молҳои моро баъд аз ин ба пода бурдан хоҷат не, хасу хошоке ки худам аз сари кишт меоварам, барои инҳо басанда аст, бирав паси кори худ!

С. Айнӣ «Дохунда»

63. Аз паси кор шудан

машғули касбу коре гардидан.

Биёед аз паси кор шавем.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

64. Аз паси чизе нон хӯрдан

ба воситаи кору касбе умр ба сар бурдан, шиками худро сер кардан.

— Агар кас касби худро дӯст надорад, аз паси вай нон хӯрдан ҳаром аст...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 17

65. Аз паси касе одам фиристодан

барои даъват кардан ё гирифта овардани касе одам фиристодан.

Ман аз паси шумо одам фиристода будам, хуб шуд, ки худи шумо омада мондед.

66. Аз паси панча нигоҳ кардан

ба касе, чизе хунук, бе рағбат нигоҳ кардан, нисбат ба чизе дилсардона нигоҳ кардан, аҳамият надодан.

Вай ба ин чорабиниҳои муҳим аз паси панча нигоҳ мекардааст.

«Маориф ва маданият»

67. Пас партофтан

ичрои кореро ба таъхир андохтан, ба дер гузоштан.

«Ин тавр маҷлиси умумии серчанҷолро баъд аз сабук шудани кори чинак ҷеғ мезанем» гуён пас партофтанд.

С. Айни «Фуломон»

68. Пасу пеши худро дида (ба пасу пеши худ нигоҳ карда)...

1. гузашта, ҳозира ва ояндаро ба назар гирифта... имконияти худро ба ҳисоб гирифта... фикру андеша, мулоҳизақунон...

1. Мо туро барои он фиристода будем, ки бо одамҳои «Навобод» шинос шавӣ, дили онҳоро ёбӣ, ба онҳоро рафиқона ёрӣ расонӣ. Ту бошӣ пасу пешро надида якбора ба онҳо ҳамла кардӣ.

С. Улуғзода «Навобод»

2. — Хуб, пасу пешамро дида, пас аз он ба як фикр меоям...

С. Айни «Дохунда»

3. Ту дилтангӣ нақун ва ҳар касро дар миёна наандоз, ман пасу пеши худро дида, асбобҳои туйро тайёр кунам...

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. 1

4. Ман ҳама қоидаю қонунро медонам. Ман ба пасу пеш нигоҳ карда қор мекардагӣ одам.

*У. Умаров «Кӣ айбдор?»
(«Пьесаҳои якпардагӣ»)*

69. Пасу расо хӯрдан

харисона, бо иштиҳо хӯрдан; то охир хӯрдан.

Шӯрбӯи сарравғанро бо фатири равшангарди пасу расо хӯрданд.

С. Айнӣ «Дохунда»

70. Аз паси чизе рӯзи касе гузаштан

бо қоре машғул шуда аз паси он зиндагӣ қардан, маоши худро таъмин намудан.

Аз паси мевафурушӣ рӯзам мегузашт...

П. Толис «Тобистон»

71. Чизеро паси сар қардан (намудан)

гузаштан, чизеро аз сар гузаронидан.

1. Мо ҳама душворихоро паси сар қарда, пеш хоҳем рафт.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Сунбул бо ҳамроҳии духтар ва набераи хурдсоллаш ин рӯзхоро паси сар мекард.

«Занони Тоҷикистон»

72. Паси сар хорон-хорон

маҷбур шуда, ночор, ноумедона, маъюсона; фикр ва андешақунон.

1. Бозор паси сар хорон-хорон пеши арбоб рафта воқеаро ба вай гуфт ва аз вай маслиҳат ҷуст.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Гӯё ки онҳо барои хизмати бемузди он чанобон халқ шуда бошанд, ризо ба қазо дода паси сар хорон-хорон кор кардан мегирифанд.

С. Айнӣ «Тирози ҷаҳон»

3. Фақирмард тарсону ларзон ва паси сар хорон-хорон ба дарбори подшоҳӣ рафта арз кард...

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

73. Аз паси касе фуromaдан

Ниг. Аз паси касе афтидан.

Баъзе кунҷковҳо ба ғайрату кӯшиш, ҳунару корнамоии Қаримбой тан надода, аз паси ин марди софдил, одами поквичдон ва меҳнати фаромаданд.

*К. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

ПАСАНДОЗ

74. Пасандоз намудан (кардан)

захира намудан, барои рӯзи мӯхтоҷӣ пул ё чизеро эҳтиёт карда мондан.

— Пули ман пасандозкардари ҳам ба ҳисоб гир...

«Маориф ва маданият»

ПАСТ

75. Пасту (пастию) баландӣ

хубу бадӣ, чиҳати мусбату манфӣ; чигунагии аҳвол; норасоӣ, камбудӣ, мушкилӣ.

1. Умуман аз пасту баландии туман хабардорӣ карда ба ҳар кор тайёр истед.

С. Айнӣ «Фуломон»

2. — Чандин сол ин қониб пасту баландиҳои қори як хоҷагии калонро аз ҳар кас беҳтар дониста гирифта, онро хуб саришта мекунад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 11

3. Раҳимов дид, ки дар бораи пасту баландиҳои қори ӯ касе даҳон намекушояд...

«Хорпуштак»

4. Чанд рӯзи аввалро мо ба ошношавӣ бо пастию баландихои колхоз гузаронидем.

Х. Карим «Ҳикояҳо»

5. Вай дар ин чо дугонаҳо, дӯстҳо ва ҳамфикрони худро ёфт. Хусусан Ҳадича, ки дар ўрда қариб шаш сол ин тараф машқобӣ мекунаду ҳамаи пастию баландии ин чоро медонад, Фирӯзаро дӯст дошт ва ба худ ҳамроҳ гирифт.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

76. Касе, чизеро паст задан

1. хор, очиз шумурдан, 2. поймол кардан, 3. обрӯи касеро резондан, 4. ба иззати нафси касе расидан, 5. наҳ задан.

1. Ман ҳаргиз ҳуқуқи занхоро паст заданӣ нестам.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

2. — Аз дасти ин чӣ ҳам меояд мегӯед, додар? — боз писари худро ноӯҳдабаро шуморида гуфт Умрихола.

— Муаллимро ин қадар паст назанед, оча,— гуфт Зебӣ тарафи Сафарро гирифта.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

3. — Қамбағал нестем мо, ту колхозии маро паст назан! — ранчидагӣ барин шуда гуфт Юнусбой.

С. Улуғзода «Навобод»

4. — Мо ба пирӣ гардан намефарорем, чонам. Маро дар назди ин рафиқ паст назанед...

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

77. Паст наомадан

1. сар нафаровардан, тан надодан, таслим нашудан (мас. дар баҳс), розӣ нашудан, 2. дар гапи худ исрор кардан.

1. — Бригадаи ман — бригадаи ҳосилоти баланд ба шумор меравад, бинобар он ҳуқуқаш ҳам аз дигарон калонтар.

— Ҳа бале, бригадир, асло паст набиёед!

*Ҷ. Иқромӣ «Ситора»
(«Шарқи сурх»)*

2. Лекин модари Зӯҳра низ дар пеши онҳо шаъни духтари худро химоя карда, аз ҳарифон паст намеомад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

3.— Мебахшед, модарчон,— паст намеомад Баҳор,— ман розӣ нестам, мехоҳед, ки маро бароварда фурушед...

Қ. Наимӣ «Ман бо шумо»

78. Паст нафаромадан

Низ. Паст наомадан.

1. — Ба хона ё шумо маро роҳ намедихед ё ман шуморо,— мегуфт зан ҳам паст нафаромада.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 11

2. — Чӣ хел қорам набудааст? — паст намефаромад Қобил,— пахта боигарии тамоми халқ аст ва пахтакорӣ ҳам кори умумихалқӣ.

*Р. Ҷалил «Таъсир»
(«Шарқи сурх»)*

79. Паст шудан

1. беобрӯ, шарманда шудан, хору зор шудан, 2. кам шудан, нест шудан, 3. ба ифоқа омадан, розӣ шудан; сушт шудан.

1. Паст шудани шаъни духтарбача нағз нест.

С. Ганӣ «Тӯй»

2. Қасе ки ба шумоён қасд кунад, паст шавад, пой ба пеш гузоштааш ба ақиб афтад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

3. Ҳамаи инҳо сабаби дар байни студентону муаллимон хеле паст шудани обрӯи Моҳрӯ гардидааст.

*Х. Аскар «Нишони одамият»
(«Шарқи сурх»)*

4. Офтоб ба мағриб хамида, тафси ҳаво то рафт паст мешуд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

5. То гузашта рафтани ароба қаҳри Толиб паст шуд.

*Б. Умарӣ «Ду рафиқ»
(«Тӯҳфаи ҷавонон»)*

6. Ба Холнисо пай ҳам фишор меоварданд ва ӯ тоб наоварда торафт паст мешуд.

Қ. Наимӣ «Ҳабиба»
(«Айёми мо»)

ПАСТНОҚӢ

80. Пастноқӣ рафтани

ақиб рафтани, рӯ ба таназзул овардани.

Ҳол он ки ҳар қадар ки ба ту ёрӣ додам, ҳамон қадар монанди шогирди ресмонтоб пастноқӣ рафтӣ.

Р. Айни «Доҳунда»

ПАТАК

81. Патаку пайтобаи касе шудани

дар итоати касе шудани, зери дасти касе, фармонбардор гардидани.

Аз баҳри зану кӯдаки худ гузар намуда, патаку пайтобаи ин зани қачрафтор шуда мегашт.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

ПАТӢ

82. Патӣ-сатӣ

майда-чуйда, чизу чора.

1. Шолча ва намадҳои рӯи хонаро ғундошта дар як кунҷи хона ба рӯи кӯрла ва кӯрпача ва патӣ-саттиҳои он ҷо партофта монда буданд.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

2. Номи маро гирифта ҷеғ заданд ва фармуданд, ки патӣ-саттиҳои мо ғундошта бароям.

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

ПАХТА

83. Пахтаро аз ғӯш гирифтани

сухан шунидани, сухани касеро ғӯш кардани, ба суханшунави омода шудани.

Пахтаро аз ғӯш гирифта, ба гапҳои ман диққат кунед.

84. Пахта дар гӯш кардан (хастан)

сухан нашунидан; худро ба карӣ задан.

У дар ин ҷанҷол пахта дар гӯш карда менишаст.

ПАХШ

85. Пахш карда гирифтан

бо зӯрӣ гирифтан, зер карда гирифтан.

Шумоён ҳам заминҳои бойро пахш карда гирифтани нашавед...

С. Айни «Фуломон»

ПАШША

86. Пашша газидан

аз чизи беҳудае ранчидан, аз андак нохушӣ ранчидан.

— Хуш, боз чӣ шуд? — пурсид у норозиёна ба кокулҳои дарози занаш нигоҳ карда, — боз кадом пашшай боднок газид?

*Р. Амонов «Зиндагӣ»
(«Шарқи сурх»)*

87. Пашшай гирди лаби худро
киш нағуфтан

беғам, бепарво, танбал будан.

Пашшай гирди лабонашро «киш» намегуяд ва ғами хонасозиро намедонад.

«Хорпуштак»

88. Бо пашша манша кардан

бекор будан, кори бефоида, бемаънӣ кардан.

— Ҳама аз каллаи кӯрак ба кор мераванду мо бошам фақат бо пашшаҳо манша карда мешинем...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

89. Пашшаро фил карда нишон додан

чизеро аз будааш зиёд карда нишон додан, муҳобот кардан.

Ў оксаққоли мо буда тарафи моро гирифтанаши лозим бошад ҳам, ба амлокдор ҷосусӣ мекунад, пашшаро фил, хаббаро қубба карда нишон дода, хонаамонро ме-сӯзонад.

С. Айни «Ғуломон»

90. Аз пашша фил сохтан

Низ. Пашшаро фил карда нишон додан.

1.— Пахтаи Рӯзибой он қадар бад нест-ку. Рафик Қосимов шаб хеле воҳима карда буданд.

— Баъзан ба манфиати кор аз пашша фил сохтан ҳам лозим шуда мемонад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Агар онҳо зарра барин муваффақият пайдо кунанд, аз пашша фил месозанд...

С. Ғанӣ «Табассум»

91. Пашша шудан

ба касе халал расондан; касеро безор кардан.

1. — Дар ҳақиқат вақтатон хеле танг барин,— гуфт ӯ аз кисааш боз ким-чиҳоро кофтуков карда,— бинобар ин дар ин ҷо нишастаю пашша шуда истоданро раво намебинем.

«Хорпуштак»

2. — Аҳа, элак баҳона—дидор ғанимат... майлаш, иҷозат, бигузored, дигарон фаҳмида пашша нашаванд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

ПАҲЛУ

92. Дар паҳлуи касе даромадан

ёрдамчи касе шудан, ба касе ёрдам расондан, ба касе дастёр гардидан.

Меҳрмоҳ танҳо бо сарфаҷӯӣ кӯшиши худро бас накард, балки дар паҳлуи шавҳараш даромада дар пеш бурдани корҳои деҳқонӣ ҳам ёри дод.

С. Айни «Дохунда»

ПЕС

93. Песу махав шудан

1. расво, шарманда, масхара шудан, 2. вайрон, бад, бемаза шудан.

Якбора кор песу махав шуду ба бахтам завол омад-
дия.

«Барои адабиёти социалистӣ»

ПЕЧ

94. Печ дар печ

ба ҳам печида, дарҳамшуда, дарҳам-барҳам, чигил.

1. Ҳамин ки ба доманаи ягон кӯҳ мерасиданд, аз пай-
раҳаи печ дар печ миён ҳам карда, ё нимкола хaziда
мебароманд...

Р. Чалил «Шӯроб»

2. Худам намедонам, чӣ воқеаҳои печ дар печ рӯй
дода истодаанд.

*С. Ғанӣ «Арвоҳ»
(«Тоҷикистони советӣ»)*

95. Печу тоб хӯрдан

ба худ печидан, азоб кашидан.

Паҳлӯ ба паҳлӯ мегашт, печу тоб мехӯрд.

Қ. Наимӣ «Ман бо шумо»

ПЕШ

96. Пеш аз тӯй (ид) нағора (шудан) задан
(навохтан)

1. пеш аз ба коре шурӯъ намудан онро овоза, таъри-
фу тавсиф кардан, дар бораи кори ба анҷом нарасида гап
задан, 2. муҳобот кардан.

1. Ниҳоят колхозии худро ташкил мекунем.

— Пеш аз тӯй нағора назан, Шодӣ!—гуфт Дилбар.—
Мабодо пагоҳ ҳам маҷлиси гузаштагӣ барин нашавад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. — Ҳосилро бинед, хосилро! — гуфт вай бо ифтихор.

— Метарсам, ки мисли порсола пеш аз тӯй нағора нашавад.

«Тоҷикистони советӣ»

3. — Лекин ман намехостам, ки пеш аз ид нағора навозем.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

97. Пеш андохтан

1. касеро аз худ пеш гузаронидан, 2. роҳбалад, роҳбари худ намудан.

1. Уро камчинкорӣ карда, пеш андохта аз байни мардум зудтар дур кунанд.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. — Муҳаммад Назар кадре забони русиро медонад, хамин шахсро пеш андозем, хуб мешавад...

С. Айни «Дохунда»

98. Пеш бурдан

1. инкишоф кунонидан, ривоч додан, 2. савияи касеро баланд намудан.

1. Баъд аз он ақли худро кор фармуда хунари худро пеш бурдам...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

2. — Мақсади ман ба ту низ ёрӣ додан, туро ҳам камтар пеш бурдан аст.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

99. Пеши гапро гирифтан

гапро катъ кардан; дар аснои сӯхбат барои ошкор нашудани сирре ё ба миён наомадани матлаби номатлубе сухане илова намудан, гапро ба ҷои дигар бурдан.

— Дармонам нест, раис,— ҷавоб дод Мамарачаб.

— Дарди шикам хеле бедармон кард,— илова намуд Мирбадал пеши гапро гирифтани шуда.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

100. Пеш гирифтан

1. бо коре машғул шудан, ба коре шуруъ намудан, 2. чизеро барои худ дастур, раҳнамо намудан.

1. Дар паси санге нишаста дидбониро пеш гирифт.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Як вақте Афандӣ касби нишоллопазиро пеш гирифтааст.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

3. Ин амри хайро зудтар пеш гирифтан даркор аст.

С. Айнӣ «Дохунда»

4. Уй аҳмак, уй мӯйдарози ақлқутоҳ! Ин чӣ беҳаёғист, ки пеш гирифтӣ?

С. Айнӣ «Дохунда»

5. Ақлу адаб пеш гир, лаҳву лаъбро бигузор.

Т. Усмон «Хористони «Хорпуштак» («Хорпуштак»)

101. Пеши касе, чизеро гирифтан

ба касе, чизе мамониат кардан, роҳ надодан, ба пеш рафтани чизе монеъ шудан.

1. — «Ман бояд пеши ин чиноятро гирам, ман бояд хабар диҳам!»

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. — Намедонам, — гуфт бесаброна Ситора, — лекин ёфт шудани кирм нағз не, пеши инро гирифтан даркор.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пъесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

3. Агар зудтар пеши ин корро нагирӣ ва духтаратро ба касе номзад карда даҳони мардумро набандӣ, рости дуруғ ҳикоят бофта ба муфт бадном ва бепардааш мекунамд.

С. Айнӣ «Дохунда»

102. Чизеро аз пеш гузаронидан

кореро аз корҳои дигар пештар карда гирифтан.

Ҳамин шабу рӯз дар вақти будани фурсат ин маъра-
каро аз пеш гузарониданӣ.

Ч. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои
драматургони Тоҷикистон»)

103. Пеш гузаштан

пешкадам шудан, касеро ақиб гузоштан.

Дар ин муддат пахтаи чидаи Қамар 2370, аз они Зӯх-
ра 2420 килограмм шуда, Зӯхра пеш гузашт!

«Тоҷикистони советӣ»

104. Аз пеши касе гузаштан

1. кори худро ба касе нишон додан, пеш аз кардани
коре дар бораи он бо касе маслиҳат намудан, 2. розигии
касоро гирифтан.

1. Дар вақти кушода будани чашмамон дасти бачаро
ҳалол карда аз пеши дӯсту душман гузаштанамон бе-
тар аст.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Аз пеши вай ҳам гузаштан даркор буд. Боз гила-
ву гузор карда нагардад меғӯям.

М. Рабиёв «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмуаи пьесаҳои яқпардагӣ»)

3. — Ману ҳамин занам меҳнат карда, кор карда,
ба ҳар ҳол як духтарамонро баровардем, аз пеши мар-
дум гузашта, ба худамон муносиб тӯйча ҳам кардем.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

105. Ба пеш даромадан

пешопеши касе равона шудан.

1. Салимбой чору ночор ба пеш даромад, айбаш дар
гарданаш буд.

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

2. — Пеш даро! — гӯён фармон дод...

С. Айнӣ «Дохунда»

106. Пешӣ даҳони касеро гирифта

касеро аз сухани меғуфтагиаш боз доштан, сухани касеро буридан, ба давоми сухани касе ҳалал расондан.

— Рафиқ директор...— гӯён ба ман муроҷиат кард, вале ҳанӯз калимае нагуфта ман пешӣ даҳони ӯро гирифтаам.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

107. Пеш кардан

1. рондан, қавла кардан, 2. аз кор ҳолӣ кардан.

Чун Гулбаҳор таклифи соҳиби фабрикаро рад кард, ӯро аз фабрика зада пеш карданд...

К. Носиров «Орият»

108. Пешӣ кори касеро банд кардан

ба кори касе ҳалал расондан, ба касе дар пешрафти кораш мамониат кардан.

— Бойро кушта партофта лозим! — гуфт вай якбора, вале камтар ором шуда илова намуд: — Афсӯс ки когонангиҳо пешӣ кори маро банд карда истодаанд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

109. Пешӣ кори касе баста будан

кори касе пеш нарафта, раванқ наёфта, гирифтори мамониатҳо будани касе.

Бале, дар Бухорои мо ҳам олимҳои аҷоиб будаанд ва ҳастанд, афсӯс ки онҳо мисли ман бетолеъ ва пешӣ корашон баста буд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

110. Пешӣ кор баста шудан

коре аз иҷро мондан, чигил шудан, дар роҳи иҷрои хоҳиш, мақсаде мамониат пайдо гардидан.

— Писарам танҳо! — гуфт вай дар дилаш, — дар ҳамин ҳавлӣ як ману як худаш, ягонта бародар надорад, Муҳаммадҷон ака ҳам имрӯзҳо кам рафту омад мекунад, илоҳӣ пешӣ кори писарам баста нашавад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

111. Пеши кореро кушодан

мушкилии кореро аз байн бардоштан, сабаби пешравии кор шудан.

— Справкаи шумо пеши кори маро мекушояд.

«Намунаи адабиёти тоҷик»

112. Дар пеши манаҳи касе будан

касе, чизе дар наздики касе будан, дур набудан, наздик будан.

— Дар пеши манаҳамон будию чашмамон надидааст!

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

113. Аз пеши назар гузаронидан

касе, чизеро дидан, тамошо кардан, аз назари диққати худ гузаронидан.

— Рост,— гуфтам, бисъёр касоне ҳастанд, ки мо онҳоро аз пеши назар гузаронида меравему нағз намеомӯзем ва баъд пушаймон мешавем.

Ҷ. Икромӣ «Аз Душанбе то ба Киев» («Шарқи сурх»)

114. Аз пеши назари касе гузаронидан

1. ба касе чизе нишон додан, 2. дар бораи чизе бо касе маслиҳат кардан.

— Шеърҳои туркӣ-ӯзбекии дар маҷлисҳои Муҳаммад Шайбонӣ хонда мешудагиро аз пеши назари Биноӣ гузаронида меистоданд.

А. Мирзоев «Биноӣ»

115. Пеши касеро нигоҳ доштан

касеро аз ҳаракат ба пеш боздоштан, садди роҳи касе шудан.

Ҳамаи мардон якҷоя шуда пеши душманро нигоҳдорем...

С. Айнӣ «Фуломон»

116. Пеши обро бастан

ичрои амалеро дар оғозаш қатъ кардан, чораи ходисаеро дарҳол дидан.

Ќумъа фикри худро ба он гилкор баён кардан хоста, акнун даҳон кушода буд, ки устод зуд пеши обро баста, бо се-чор пичинги талху фач, афзалияти ба ҳар ош қошуқ ва ба ҳар нон ҷазза нашуда, бетараф монданро фаҳмонда дод.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

117. Пеши обро гирифтан

Ниг. Пеши обро бастан.

Ҳозир рафта пеши оби ин корро гирифтан лозим. Наход ки хоҳари ман ба як пойлучи кӯхистонии беаслу насаб, ба як деҳқонбачаи намедонам чӣ зайлин дил медиҳад?!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

118. Пеш овардан

изҳор намудан, ба миён гузоштан; гуфтан, далел овардан.

Узрҳои нодуруст пеш меорад.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

119. Пешу паси чизе

оқибат, натиҷаи чизе, ҳама тарафи чизе.

1. Пешу паси корро пеш аз ҳама фикр кардан лозим аст.

2. Аввалин маротиба пешу паси фикри баён мекардагии худро ба дурустӣ санчида барояд.

А. Мирзоев «Биной»

120. Пеши по задан

Ниг. Пешпо задан.

— Ба мо таклифи хуб карданд. Нонро пеши по назанем, рафикон, ба водӣ равем.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

121. Пешӣ пои касе сар гузоштан

итоат кардан, сари таъзим фуру овардан.

Рав, ба ҳоким бигӯ, ки халқ дигар,
Пешӣ пояш намегузорад сар!

М. Турсунзода
«Ман аз Шарқи озод»

122. Ба пешӣ пои худ нигоҳ карда гаштан

кореро фикр, мулоҳиза намуда кардан; хушбӯр шуда
кардан, ба эҳтиёт кор кардан.

Қаллаи мардумро гаранг накун, то рафтана ба пешӣ
поят нигоҳ карда гард.

Ф. Ансорӣ «Ҳаёт ва ишқ»
(«Шарқи сурх»)

123. Пеш рафтан

рӯ ба беҳбудӣ овардан, тараққӣ кардан.

1. Баъди ҳамин кори «Навобод» ва «Ситораи сурх»
пеш рафтан гирифт.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Агар саноат пеш равад, якчанд заводи равшанкашӣ
ва собунпазӣ ин мамлакатро сер мекунад.

С. Айни «Ғуломон»

124. Аз пешӣ роҳи касе баромадан

1. бо касе дучор шудан, ба касе вохӯрдан, тасодуф
кардан, 2. пешӣ роҳи касеро гирифтан.

1. Дар район зиндагӣ дуруст буду хотирчамъ ме-
гаштам. Нохост аз пешӣ роҳам ҳамон Ҳадича баромада
монд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Ҳар рӯз телефон карда, ба чону ҳолаш намонда-
аст. Аз пешӣ роҳаш мебаромадааст.

С. Ғанӣ «Магнитофон»
(«Маориф ва маданият»)

125. Пеши роҳ баста шудан

набудани имконият, илочи ичрои коре, ба мамониат дучор шудан.

Чаро пеши роҳам баста шавад?

*М. Рабиев «Орзуи ҷавонӣ»
(«Маҷмӯаи пьесаҳои якпардагӣ»)*

126. Пеши роҳи чизе, касеро гирифтан

1. касеро аз харакате боздоштан, ба рафтан ё омадани касе монёъ шудан, ба касе халал расонидан, ба пешрафти кори касе имконият надодан, 2. чораи чизеро пешакӣ дидан.

1. Ҳаким ба тарафи дари кӯча равон шуд, аммо Зулайхо давида рафта, дари кӯчаро маҳкам баста, пеши роҳи ақояшро гирифт.

К. Носиров «Орият»

2. — Фармонатро дигар кун, отрядро аз хатар халос кун! — Пеши роҳамро нагир! Ҳар касе ки аз фармони ман сар тобад, ҷо ба ҷо мепарронам.

С. Улуғзода «Қалтакдорони сурх»

3. Ба қарибӣ рӯзи сиёҳат ба охир мерасад, дасти зулми Азимшоҳ кӯтоҳ мешавад, ҳокимияти нав пеши роҳи ўро мегирад.

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

4. Ин навъ «асар» пеши роҳи инкишофи танқиди адабиёро мегирад...

Ш. Ҳусейнзода «Масъалаҳои танқиди адабӣ дар адабиёти советии тоҷик» («Шарҳи сурх»)

5. То ки султон он гапҳоро шунавад ва шарм дошта пеши роҳи он корҳои нолоиқ ва нописандро гирад.

С. Айни «Алишер Навоӣ»

127. Пеши роҳи касе, чизеро доштан

Ниг. Пеши роҳи чизе, касеро гирифтан.

1. Агар шумо маро фарзандам гӯед, пеши роҳамро надоред, монед ман равам.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

2. Сабаби то ин вақт ба сари мо наомадани онҳо ин буд, ки Холбӯта пеши роҳи онҳоро дошта меомад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

128. Аз пеши роҳи худ бардоштан

1. мамониатеро бартараф кардан, 2. касе, чизеро несту нобуд кардан.

1. — Пешрафти корро дида наметавонед, онро боздоштан мехоҳед ва дар ин роҳ ҳар касе, ки халал расонад, аз пеши роҳатон мебардоред.

*Ҷ. Икромӣ ва М. Қосимов
«Роҳи бахт»*

2. Нисбат ба Мансуров кинаю адоваташ боз зиёд шуд ва қасд кард, ки чорае ёфта, ӯро «аз пеши роҳи худ бардорад».

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

129. Дар пеши рӯи касе

дар ҳузури касе.

Ана бо ин гуна масъалаҳо ӯ муаллимҳои деҳотро мағлуб мекард ва «нодон» гуфта дар пеши рӯяшон таҳқир менамуд.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. I

130. Ба пеши табиб нарав, пеши корафтода бирав

барои маслиҳат ба пеши каси кордон, кордида, ботаҷриба рав.

1. Худи Мирзоев бепадару модар калон шуда, саҳтиҳои ҳаёти ятимонро аз сар гузаронидааст. Дар урфияг мегӯянд, ки «пеши табиб нарав, пеши корафтода бирав», Ҳочиназаров дар ин бобат ҳам табиб асту ҳам корафтода...

*Ф. Муҳаммадиев «Меҳри диёр»
(«Ҷароғи ирфон»)*

2. — «Пеши табиб нарав, пеши корафтода рав!» — гуфтаанд. Шумо таҷрибадида ҳастед, гӯед, ки ба дарди чашмам чӣ даво кунам?

«Латифаҳои тоҷикӣ»

131. Аз пеши касе фалокат баромадан

бо касе фалокате рӯй додан.

— Ман бо чӣ умедхо сарбоз шуда будам ва аз пешам чӣ фалокатхо баромад...

С. Айни «Дохунда»

132. Аз пеши худ

мустақилона, ба сари худ.

1. Вақте ки дасташ ба қалам ром шуд, аз пеши худ ҳам баъзе чизхоро навиштан гирифт.

С. Айни «Еддоштхо», қ. III

2. Лекин ягон мактубро аз пеши худ навишта наместавонист..

С. Айни «Мухтасар гарҷимаи ҳоли худам»

133. Чизе пеши чашми касеро гирифтан

ба ягон чизи худ мағрур шудан.

— Аммо ақиб мондани худро ҳис намекунад. Каму беш қобилияти артисти пеши чашми ӯро мегирад.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

134. Пеши чашм кушода шудан

Ниг. Чашми касе кушода шудан.

— Беилмӣ, бесаводӣ дасту поямро бо занҷир бастанд. Агар хондагӣ мешудам, пеши чашмам кушода ва чораи кор дар даст мешуд.

Ҷ. Икромӣ «Сангалӣ»
(«Шарқи сурх»)

135. Пеши чашми касеро кушодан

Ниг. Чашми касеро кушодан.

Баъд вақте ки каме хондам, вақте ки устодони донишмандам пеши чашми маро кушоданд, аз ҳақиқати кор бохабар шудам.

Ҷ. Икромӣ «Духтари отаиш»

136. Пешӣ чашми касеро сиёҳӣ пахш кардан

Ниг. Чашми касе сиёҳ рафтани.

Дили мудир ба ларза даромада, пешӣ чашмонашро сиёҳӣ пахш кард.

«Хорпуштак»

137. Аз пеш чару аз пушт табар

вазъияти сахт, дар байни ду мушкилӣ.

— Мефаҳмӣ, зан, эҳтимол онҳо аз дару девори мо ҳам нигоҳу бо гапҳои мо гӯш карда истода бошанд. Ҳай афсӯс! Ба гумонам, дер кардем. Ба гапи писари аҳмақу яқрав даромадаму кор аз даст рафтагӣ барин. «Аз пеш чару аз пушт табар».

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

ПЕШГИРИ

138. Пешгирӣ кардан

пешакӣ бартараф кардан, барои дафъи чизе чора дидан, пешакӣ ҳалал расонидан.

«Пешгирӣ кардани суръат — қафо афтодан аст»

Дарси мо ин аст агар имрӯз, агар фардо бувад.

М. Раҳимӣ «Роҳи равшан»

ПЕШДАСТ

139. Пешдаст будан

пешқадам будан, бартар будан.

Ман, ки дар дониш, дар ҳикмат ва фалсафа аз ӯ чанд дараҷа пешдаст мебошам, чаро ба дасти худ асои русӣ нагирам?

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III

ПЕШДАСТӢ

140. Пешдастӣ кардан (намудан)

1. пеш аз дигарон ба коре иқдом кардан, дар коре аз дигарон пеш гузаштан, 2. забардаст, ғолиб шудан.

1. Ҳамаи ҳимматҳо дар ин сарф мешуд, ки ба даҳонҳо луқма андозанд ва нахоида фуру баранд; хусусан имом ва муаззин дар ин пеша аз дигарон пешдастӣ мекарданд.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Аммо дер шуда буд. Зеро кори мекардагиашро кард, аз ман пешдастӣ намуд, аз ман бофаросаттар ва боақлтар баромад.

Ч. Икромӣ «Лаҳзае ки дигар такрор намешавад» («Маориф ва маданият»)

ПЕШДАҲОНӢ

141. Пешдахонӣ кардан

маҳмаддоной, пешхезӣ кардан.

— Ту пешдахонӣ накарда ба гап гуш андоз, дар ин чо аъзоёни правления ҳастанд...

С. Улуғзода «Навобод»

ПЕШКАШ

142. Пешкаш кардан (намудан)

инъом намудан, тақдим кардан.

Ба ман китоби худро пешкаш карданд.

ПЕШОНА

143. Пешонаи касе ба касе дакка хӯрдан

бо касе дучор шудан, бо ҳам бархӯрдан.

— Рӯзе нест, ки пешонаи ман ба Шодмон дакка нахӯрад.

С. Улуғзода «Шодмон»

144. Бо пешонаи кушода

хандон, шукуфон, хушҳолона, бо рӯи хуш.

Шумо меҳмонро бо пешонаи кушода қабул кунед.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

145. Пешона кушода шудан

хуррам, дилшод, хушҳол шудан.

Падар аз чояш хеста нишаста ба чойнӯшӣ ва нонхӯри даромад ва ҳоло ҳам пешонааш кушода нашуд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

146. Дар пешона навишташударо (будаги́ро) дидан

мувофиқи эътиқоди динӣ ояндаи ҳар як кас пешакӣ аз тарафи худо таъин карда мешавад, барои хамин ҳам бо ҳар инсон ҳар чизе ки рӯй медиҳад, аз тақдири ӯ мебошад, он чи тақдир аст, дидан.

1. Ба омаду рафти хостгорон корат набошад. Дар пешоният навишташударо мебинӣ.

К. Наимӣ «Ман бо шумо»

2. Чизе ки дар пешонаамон навишта шудагӣ бошад, дидан мегирем-дия...

С. Айни «Фуломон»

3. — Одамизод дар пешонааш будаги́ро мебинад, ман ғами чони худамро намехӯрам, аммо аз ятим мондани фарзандонам метарсам,— гуфт модарам.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

147. Пешонаи касе сахт будан

бетолъ, бадбахт, шӯрабахт будан.

— Пешонаам сахт будааст! — бо овози гирьяолуд дод зад Сабоҳат,— аз кучо ман ба шумо вохӯрдам.

*Р. Амонов «Зиндагӣ»
(«Шарқи сурх»)*

148. Пешонаи худро турш кардан

1. чехраи худро ғазабомез, қаҳромез намудан, қавоқи худро овезон кардан, 2. бо ифодаи чехраи худ норизогӣ баён намудан.

1. Духтари хатиб аз ин кори ӯ зоҳиран дар хашм мешуд, пешонаи худро турш... мекард.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. I

2. Ба занаш нигоҳ карда пешонаи худро қадре турш кард.

С. Айни «Фуломон»

149. Ба пешона ғунчидан

бахти касе тохтан, бахт ба касе ёр шудан.

— Ҳаминакақ ақаллан ба пешонаам ғунчида намурда калон шавад...

Р. Ҷалил «Гулрӯ»

ПЕШПО

150. Пешпо (пешпой) задан

ношукрӣ кардан, қадри чизеро надоништан.

1. — «Не» нағӯй, нағзакақ фикр кун, бахти нахустинро пешпо назан, духтарам...

«Тоҷикистон»

2. Ҳанӯз ихтиёри ба даст даровардани ин давлат ба дасти ту; аммо намедонам, ки ту ин давлатро пешпой хоҳӣ зад, ё пешвоз хоҳӣ кард?

С. Айнӣ «Дохунда»

151. Пешпо хӯрдан

1. дар коре дар мондан, 2. хато кардан, 3. лат хӯрдан.

1. Вай дар роҳи ҳаёт пешпо мехӯрду аз он сабақ намегирифт.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Дар гапаш ҳеч пешпо намехӯрд.

Ҳ. Қарим «Ҳикояҳо»

ПЕШРАВ

152. Пешрав будан

омад кардан, дар авҷ ва тараққӣ будани кори касе.

Ҳоло кори «ёшҳо» пешрав аст, идораҳои ҳукумати Русия ҳам гап зада истодаанд, бинобар он вай тарафдори мактаб...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

ПЕШХЕЗӢ

153. Пешхезӣ кардан

бемавҷеъ ба гапи касе ҳамроҳ шудан, маҳмаддоной кардан, ғапдонӣ кардан.

1. — Пешхезӣ мекунӣ, кӯрнамак!

Ҷ. Икромӣ «Духтари ноком»

2. — Рустам ука,— гуфт ба ӯ,— холо ту чавон ҳастӣ, пешхезӣ нақун.

С. Айни «Фуломон»

ПИЛК

154. Пилки чашми худро овезон кардан

1. худро ғамгин, нохуш нишон додан, 2. нохуш, ғамгин будан, қавоқи худро андохтан.

— Ин қадар пилки чашматро овезон нақуну мавзӯҳои гузаштаро ба хотир ор...

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

ПИЛТАТОВ

155. Пилтатов барин шудан

харобу лоғар шудан.

Бечора аз ғам пилтатов барин шудааст.

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. II

ПИНАК

156. Пинаки касеро вайрон кардан (намудан)

1. касеро аз ҳолати ғанава баровардан, 2. оромӣ, ҳузур ҳаловати касеро ҳалалдор кардан, 3. касеро аз ғафлату бепарвоӣ баровардан.

1. Сухани охирина Қаламфур пинаки ин мардро вайрон кард, рангаш тағйир ёфт.

«Маориф ва маданият»

2. Баъди як сол райком пинаки роҳбарони колхозро вайрон намуд.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

157. Пинак вайрон нашудан

1. парво нақардан, беътино будан, 2. дар ҳолати ғафлат мондан.

Вай мехоҳад, ки дунёро об бараду аммо пинаки ӯ вайрон нашавад.

«Хорпуштак»

158. Пинаки худро вайрон накардан

1. ба чизе парво, эътибор, диққат накардан, 2. аз чизе натарсидан.

1. Подшоҳро аз тахташ зада фаровардем гуфта курта-курта гӯшт мегирифтему ҷои Хӯчаалиро Алихӯча гирифт, боз пусти мо бечораҳоро меканд. «Кар додари кӯр» ... Боз Александрову Туранову балову қазоҳои дигар пинакашонро вайрон накарда шиштаанду ҳар чӣ хоҳанд, мекунад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Аммо ба ӯ дар болои қаҳр сад дахон гап занед ҳам, пинакашро вайрон намекунад.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Лекин Медведов пинакашро вайрон накарда меистод (ӯро парронданӣ буданд — М. Ф.).

Ҷ. Иқромӣ ва М. Қосимов
«Роҳи бахт»

ПИР

159. Пир нест, тадбир нест

пирон боақлу кордонанд, дар ҳама кор бо онҳо машварат бояд кард, барои бо муваффақият анҷом ёфтани ҳар коре бо пирон бояд маслиҳат кард, бе маслиҳати пирон кор нақӯ наояд.

1. Сониян, худи шумо, тоҷикон, бе дарак намегӯед, ки «пир нест, тадбир нест». Номзади ман ёфтагӣ бағоят муносиб аст. Чашмони вай ояндаро хуб мебинад. Барои чунин кор бошад, маҳз дурандеш, тӯдакаш, дӯстдор ва ҷӯяндаи навигарӣ будан лозим аст ва ин хусусиятҳо дар Назаров ҳастанд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. — Медонам.

— Намедонӣ. Ҷавонӣ мекунӣ... «Пир нест, тадбир нест» гуфтаанд.

«Тоҷикистони советӣ»

ПИРЧА

160. Пирча пих занад, чӯча рих занад

аз ўхдаи кори мушкил пирон бароянд, пирон аз чавонон кордонтаранд, онҳо корро нисбат ба чавонон беҳтар ба анҷом мерасонанд.

— Аввал он ки ман дар бобати кор кардан аз ҳеч чавон худро кам намедонам, ҳатто аз баъзе чавононе, ки аз ин пеш қорашон деҳқонӣ набуд ва аз бекорӣ ба колхоз омада аъзо шудаанд, худамро коркунтар гумон мекунам; магар масали «пирча пих занад, чӯча рих занад», ро, ки дар ин мавридҳо гуфтаанд, нашунида?

С. Айнӣ «Дохунда»

ПИРИ

161. Пирию хартозӣ

дар пириӣ орзую ҳаваси чавонӣ кардан, кори ба синну соли худ номувофиқро кардан.

1. — Лӯхтакҳои ман кани? — гуфта аз кампир пурсид. — Дар чояш-мӣ?

Кампир табассум кард ва: «пирию хартозӣ!» — гуфт, — лӯхтакро чӣ мекуни?

— Даркор, ба меҳмонам нишон медиҳам! — гуфт ба таври чиддӣ Соро. Гулчамол инро шунида давида аз чояш хест ва Сороро дар оғӯш кард.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

2. — Чонакам, ширинакам, бархез, то,
 Рақс бинмоем мо ҳам... «не» нагӯ!..
 — Монда буд танҳо ҳамин як коратон,
 «Пирию хартозӣ» мегӯянд, рост.
 Мӯсафед, аз мо тамошо кардан аст,
 Дер шуд, рақсидани мо норавост.

Ф. Ансорӣ «Офтоб дар роҳ»

ПИСТА

162. Пистая шикану мағзаша бин

бояд ба зоҳир диққат накарда, ба ботин, ба моҳият диққат кард, бояд мазмунро дар назар дошт.

Рост мегуфтаанд, ки «пистая шикану мағзаша бин». Ҳамин ки нонро шикаста мағзашро дидӣ, иштихоят сари халта барин баста мешавад.

«Хорпуштак»

ПИЧИНГ

163. Пичинг паррондан

1. сухани кинояомез гуфтан, 2. маломат, сарзаниш кардан, таъна задан; захми забон задан.

1. Вай ҳамеша ва бо ҳар баҳона ба рассом саҳт мерасид, пичинг мепарронд...

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

2. — Пичинг напарронед, чони акош! — гуфт...

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

ПИШАК

164. Пишаки касеро пишт гуфтан

1. бо касе кордор будан, ба касе халал расондан, 2. касеро озор додан, кайфу хузури касеро вайрон намудан.

1. Ману ту чӣ кор кардем? «Хари киро иш, пишаки киро пишт ва саги киро тур гуфтем!» Гуноҳи ман аст, ки баъд аз даҳ сол хидмат кардан як пул музд гирифта натавониста, аз дари хонаи Чалолиддин Амине ғичдувонӣ гурехтам.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Ҳама гап дар ҳамин ҷо, ки,— ҷавоб дод ҷавони ношинос,— аз рӯи миш-миши мардум ӯ домоди эркатои раиси колхоз будааст. Бинобар он касе ҳақ надорад, ки пишаки ӯро пишт гӯяд.

«Маориф ва маданият»

ПОЙ (ПО)

165. Пой аз кор афтодан

қудрати роҳ рафтан надоштан, хаставу бемадор гардидан.

Сад раҳ дар интизорат то пушти дар давидам,
Поям зи кор афтод, он гаҳ ба сар давидам.

А. Лоҳутӣ «Куллийёт», ҷ. I»

166. Пой касеро канондан

касеро аз чизе маҳрум кардан, касеро ба чое наме-
смадагӣ кардан.

Вале Махсум рӯзе бегоҳӣ ба вай расонда ким-чӣ хел
суханҳои аламангез гуфта, пояшро аз сӯхбати деҳқонон
канондааст.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

167. По аз кучо, сар аз кучо

сарсарӣ, дарбадар, бехонумон.

Ту, ки ба хонаат бачаи по аз кучо, сар аз кучоро роҳ
додӣ, ана натиҷааш ҳамин.

Ч. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои
драматурғони Тоҷикистон»)

168. (Ду) пой касеро аз осмон овардан

1. касеро ба чазояш расондан, 2. несту нобуд кардан.

1. Боз эшон мешавам гуфта, нони маро ҳам нимта
карда, ду поямро аз осмони ҳафтӯм набиёрӣ?

«Тоҷикистони советӣ»

2. Гар мо йигитҳои чавон
Аз як гиребон сар кашем,
Поҳои ин ғоратгарон,
Аз осмон меоварем!

М. Турсунзода «Ман аз Шарқи озод»

169. Пой аз осмон омадан

1. чазои худро дидан, 2. нобуд шудан.

1. Ҳама гумон доштанд, ки акнун пой ӯ аз осмон
меояд.

«Хорпуштак»

2. — Ин «падари меҳрубони» падарлаънат хонаи пи-
саронашро хароб карда истодааст-ку! Кошкӣ пояш аз
осмон меомад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

170. Аз пой андохтан

1. касеро афтондан, 2. нобуд кардан, куштан.

Султон Абӯсаид барои «истехкоми давлати худ» на танҳо рақибони худро аз пой меандохт, ӯ ҳатто бо андак сабаб (гоҳ бесабаб) навқарон ва сарасқарони содиқи худро ҳам мекушт.

С. Айнӣ «Алишер Навоӣ»

171. Аз по афтидан

аз ҳаракат мондан, замингир шуда мондан; очизу но-тавон шудан.

1. Бечора Қосимҷон аз тарс беҳуш шуда афтодааст ва аз ҳамон рӯз ин чониб аз по афтодааст.

«Барои адабиёти социалистӣ»

2. — Ман очиз шудам, лекин аз по наафтидам.

«Тоҷикистони советӣ»

172. Аз по афтондан

касеро очиз, ночор, заиф кардан.

1. Ин майда-чуйда бӯхтонҳо Анвар барин одами ба обрӯй ва ба ҳама машҳурро аз по афтонда наметавонад.

Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳқорам»

2. Охир хафагӣ, ғусса ӯро аз по афтонд.

*Ҷ. Иқромӣ «Хурсанда»
(«Шарқи сурх»)*

173. Пой касеро ба замин нарасонда
(гирифта рафтан) бурдан

касеро тозон бурдан, касеро бо шитоб бурдан, дар-ҳол бурдан.

1. Қӯрбошӣ агар бо ду йигиташ мефармуд, бастаю хаста поятро ба замин нарасонда, ба пешаш мебурданд.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

2. — Худи хамин суханони туро рӯзе як шахтёри донбасии навомада ҳам гуфта буд, лекин пояшро ба замин нарасонида ба Исфара гирифта рафтанд.

Р. Чалил «Шуроб»

174. Пой ба замин нарасонида давидан

сахт давидан.

Хурсанд шуда давидам, ба тарзе ки поям ба замин намерасид.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

175. Пой ба лаби гӯр расидан

1. пири фартут шудан, 2. умр кам мондан, вақти мурдан расидан.

1. Акнун ки поям ба лаби гӯр расидааст, мехоҳам дарди диламро ба шумо, ҷавонони қобил, кушоям...

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

2. — Пир шуда мондем, муаллима, пир шудем. Поямон ба лаби гӯр расидааст.

*У. Умаров «Кӣ айбдор?»
(«Пьесаҳои якпардагӣ»)*

176. Пой ба пой нарасидан

роҳ рафта натавонистан, по ба по хӯрдан.

Ҳама ба сӯи ин паҳлавони арросӣ бо ҳайрат нигоҳ карда, фаҳмиданд, ки вай девонавор маст буда, пой ба пояш намерасид.

«Хорпуштак»

177. По ба по рафтан

ҳамроҳ рафтан, бо касе қадам ба қадам роҳ паймудан; ҳамдамы кардан.

Вай пеш рафтан, сабзидан мехоҳад, инчунин мехоҳад, ки Муҳаббат низ бо вай по ба по равад.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

178. Пой касеро банд кардан

касеро ба касе номзад кардан.

1. — Ҳоло, ба гуфти янгаат, тӯю тамошои ту дар пеш. Аввал вақт ғанимат гуфта, зудтар поятро ба ягон ҷо банд карда мондан даркор.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. — Набераатон чаро мактаб нарафтааст?

— Магар хабар надоред? Пой ӯро банд кардаем.

«Хорпуштак»

179. Пой берун ниҳодан

аз ҷое бурун баромадан.

Ҳоло он тарафхоро большевикон чунон саҳт гирифтаанд, ки аз ағбаи Ракиф ва Оббурда пой берун ниҳодан ҳеч мумкин нест...

С. Айни «Дохунда»

180. Пой гирифтан

бо по хестан, сиҳат шудан; қувват гирифтан.

Ман ба давою ғизои сохибхона ва зани ҳамсоя, ки шири шутур ба ман оварда меҳӯронд, дар байни чанд рӯзи дигар пой гирифта ба кӯча мебаромадагӣ шудам.

*Х. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

181. Аз пой касе гирифтан

аз касе домангир шудан; касеро айбдор намудан.

Агар худо накарда пурсуҷӯю кофтуков кунанду фаҳманд, ки ту ба шутури ман савор шуда омадаӣ, аз пой ман ҳам гирифта метавонанд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

182. Пой дар ҳаво

бемаънӣ, беробита, бемантиқ; сафсата.

1. Гоҳо монанди касе, ки дар хобаш сиёҳӣ пахш карда бошад, суханони пой дар ҳаво гуфта фаръед мекунад.

С. Айни «Дохунда»

2. Бо овози баланд хар гуна ғазалҳои по дар ҳаворо хонда мегашт...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

183. Пой дар рикоби аспӣ чаҳл ниҳодан

ба ҳашм омадан, ғазабнок шудан, оташин шудан.

Абдунабӣ, ки пой дар рикоби аспӣ чаҳл ниҳода буд, на ба касе гӯш мекард ва на сухани касеро мешунавид.

«Маориф ва маданият»

184. Пой дар узангу будан

соҳиби мансаб будан.

Дам ғанимат. Холо ки пой дар узангу аст, аз шӯҳрати раиси колхозӣ пешқадам истифода бурдан, каме давр рондан даркор.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

185. Аз по даровардан

1. касеро афтондан, зада ғалтондан, 2. ба ҳалокат расондан.

1. Бо даступҳои занҷирбандаш онҳоро мезад, як-ду нафарашонро аз по даровард.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

2. Хоҷа ва одамонаш бераҳмона ба сару рӯи мо зада, аз по дароварданд ва Акамирзоро бурданд.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

186. Пой дароз кардан

1. истироҳат, кардан, 2. мурдан.

1. Ёфтем, ёфтем ҷои худ,

Дароз кунем пойи худ.

С. Чавҳаризода «Гулишани афрӯхта»

2. Нафаси бемор се бор ба дарунаш афтода, қариб буд, ки по дароз кунад.

«Хорпуштак»

187. Аз пою домани касе гирифта

Ниг. Аз домани касе гирифта.

— Номард набошӣ, ба ту орден гирифта диҳам, номатро машхур кунаму имрӯз аз пою домани ман мегириӣ.

*А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)*

188. Пои дурӯғ кӯтоҳ аст

гапи дурӯғ ба зудӣ фош ва ошкор мешавад.

Имрӯз бошад, ба алами захми ба баданашон задашуда тоқат карда натавониста, маҷбуранд, ки дар хусуси самолётҳои якчанд бор «маҳвардашон» боз як бори дигар лаққанд. Пои дурӯғ кӯтоҳ аст. Ин гапи ҳаққонист.

Шоҳинҳои дурпарвози советӣ ба сари «Олинажодони» Кенсберг; Данциг ва Берлин тухми аҷалро борҳо чун сели оҳанин пошиданд.

С. Ғанӣ «Табассум»

189. Аз пой ва забон мондан

дар натиҷаи шиддати беморӣ аз ҷо хеста натавонистан ва гап зада натавонистан, дар дами марг будан.

Додарам якбора бемор шуда аз пой ва забон монд...

С. Айнӣ «Дохунда»

190. Ба пой касе задан

ба кори касе зарба додан, ба кори касе ҳалал расондан.

Ин Насрулло-кушбеги хонасӯхта ба пой Имомкул зад ва ба консулхонаи подшоҳи рус пораву ришва дода ӯро ба воситаи онҳо аз дарбори амир пеш кунонд.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

191. Пой зер кардан

истодагарӣ кардан, муқобилият нишон додан.

Ҳоҷиҳанифа маро руҳсат додани набуд, аммо баъд аз дидани Сулаймонбек ва исрори вай дигар пой зер накард.

*Х. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

192. Пой касе канда набудан

1. омаду рафт доштан, 2. серодам будан.

Имрӯз аз пагоҳӣ то бегоҳ аз ҳавлии эшон пой одам канда набуд.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

193. Аз чое пой канда шудан

1. тамом шудани омаду рафти одамон, бе одам мондан, 2. чоеро тарк кадани касе.

1. Шаб торик шуда аз кӯчаҳо пой мардум канда шуд...

С. Айнӣ «Дохунди»

2. Дар паси дар мунтазир шуда истодам, ки пой одамон аз кӯча канда шавад, боз бароям, аммо нашуд.

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. II

3. Бинобар ин аз ин чо то бевақтии шаб пой одам канда намешуд.

*М. Юсуфов «Айби ман»
(«Истеъдодҳои ҷавонон»)*

194. Пой кашидан

барои рафтан ба чое, пайдо шудани майлу рағбат.

1. — Бубахшед, ба Қофурун меоед ё не?

— Агар поям кашад, шояд равам.

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»

2. Ба хонаи хешовандон поям намекашад...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

3. Бо забонам гуфта бошам ҳам, лекин ҳеч поям накашида истодааст.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

4. Ман аз боғи Григорьевбой баромада, ба манзили Мулло Раҳмат рафтани шуда, якчанд сад кадам пеш рафтам. Аммо поям ҳеч намекашид. Зеро ман ба муқобили ақидаи худ мерафтам.

*Т. Усмон «Муборакқадам»
(«Тоҷикистони советӣ»)*

195. Дар чизе пой касе лангидан

дар коре хуДДорӣ, очизӣ кардан.

— То ҳол, дар роҳи куштани камбағалон, бо зану бачагонашон пой мо ҳеч налангидааст.

С. Айнӣ «Ятим»

196. Пой латта барин шудан

пой касе бекуввату бедармон шудан, куввати роҳ-гардӣ надоштан.

Гулрӯ аз ақиби он нигоҳ мекарду мефаҳмид, ки чӣ гуна қуввате ўро ба паси онҳо тела медиҳад, аммо по-яш латта барин шуда буд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

197. Пой мемондагӣ ҷой надоштан

ҷои рафтани надоштан.

— Ин бача на дар ин ҷо ва на дар Кӯлоб пой мемондагӣ ҷой надорад.

С. Айнӣ «Дохунда»

198. Пойро монда бо сар давидан

1. тез, саросема давидан, 2. бо ҷону дил ба ҷое рафтан.

Агар вай аз паси кори худ бошад, пояшро монда бо сараш медавид, вале ба иҷрои вазифаҳои умумӣ хоҳаму нохоҳам қадам мепартояд.

«Хорпуштак»

199. По мондан

1. роҳ гаштан, рафтан, 2. омадан.

1. — Ў Собир, ҷаққонтар по мон, роҳ гаштанат кӯк-нориҳо барин-а!

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

2. Ту ки по мондаӣ ба дарғаҳи шох,
Пешкаш бод бар ту ин даргоҳ.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

200. Аз по мондан

хаста шудан, монда шудан, тоби роҳгардӣ надоштан;
бемадору ғартут шудан.

1. Аспхое, ки се моҳ боз рӯи сериро надида аз пой
мондаанд, барои аз лой кашида баровардани саворони
худ кор намеоянд...

С. Айни «Дохунда»

2. Дар чунин мавридҳо гумон мекард, ки ин кас як
марди пири ғартути аз по монда мебошад.

К. Носиров «Орият»

201. Пой мурғ чандта?

огоҳӣ ба саҳт нигоҳ доштани сирре.

— Пой мурғ чандта?— гуфтам.

— Пой мурғ якта,— гуён онҳо баромада рафтанд.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

202. Пой мурғ якта

ваъдаи қатъӣ ба нигоҳ доштани сирре, ваъда ба
устувор истодан дар қавли худ.

— Хайр, майлат, ука,— гуфт,— лекин «пой мурғ
якта», ин сирро аз даҳонат набарор, ҳатто ба занат
нагӯй.

С. Айни «Ғулмон»

203. По накашида мурдан

дарҳол, ғавран мурдан.

Ба кӯлмаку чоҳҳои дашту биёбон заҳр мепошам, ки
молу ҳолашон по накашида муранд.

*Р. Қалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

204. Пой касе остонаи дари чоеро надидан

ҳаргиз ба чое нарафтан, имконияти рафтан ба чое
надоштан.

Агар ман дар шаҳр бошам, пой ту остонаи дари
мактабро намебинад.

Қ. Наимӣ «Ман бо шумо»

205. Касеро ба пой касе печондан

касеро бо касе часпондан; касеро ҳамдасти чинояти касе кардан.

Шояд роҳ додани он мӯйсафед барои он бошад, ки роҳе ёфта ӯро ҳам ба пой Ҳоҷӣ-Махдум печонад, то ки аз вай ҳам бо дилхоҳи худ никор гирад.

С. Айнӣ «Ёддоштҳо», қ. III—IV

206. Пою поча намондан

хаста, монда, нотавон шудан.

Агар меҳмон омада монад-ку, тамом ба Истад пою поча намонад.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

207. Ба по рост кардан

устувор намудан, мустаҳкам кардан, тараққӣ додан, Лекин бо як худи ҳамин колхозро ба по рост кардан мумкин аст.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

208. Ба по рост шудан

устувор гардидан, мустаҳкам шудан; қад рост кардан.

Бо ҳамин сабабҳо ҳар ду колхоз як се сол ба по рост шуда натавонистанд.

С. Улуғзода «Навобод»

209. Ба по сохтан

барпо кардан.

Ба хурсандӣ ҳама ҳал шуд,

Ба по созем тӯи худ.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

210. Пой сӯхта давидан

тез, бо тамоми қувват давидан, шитобон давидан.

Ёдгор, ки ҳашамат ва дабдабаи қозию раисро хангоми дар обхона будани худ дида, хунрезии бераҳмона

ва бедодгарии ваҳшиёнаи онҳоро аз бандиёни инқилобӣ шунида буд, бисъёр мехост, ки рӯзи гирифтории онҳоро ҳам ба чашми интиқом ва ибрат бинад: бинобар ин пой сӯхта пештар давид.

С. Айни «Дохунда»

211. Ба пой касе теша задан

ба касе бадӣ кардан, ба сари касе балое овардан; таги пой касеро кофтан, ба кори касе зарба ва раҳна задан.

1. — Медонед, Улфатов, ман ба дасти шумо ин қадар ҳуқуқу ихтиёрро на барои он дода будам, ки охир ба пой ман теша занед.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Акнун ман фикр мекунам, ки ҳамин тавр дӯстии ҳақиқии моро дида баъд аз ин душманон боз шӯр мегиранд, онҳо ҳар як ҳаракати моро таъқиб карда ба поямон теша задан мехоҳанд.

Ҷ. Иқромӣ «Тирмор»

212. Пой фақир ланг нест, мулки худо танг нест

ҷои мерафтагӣ бисъёр аст.

— Ман бояд аз Хуросон берун равам, ғайр аз ин чораи дигаре надорам. Ҷудои хешу табор ва фироқи ёру дӯстоне, ки дар Хуросон дорам, ба ман осон аст. Аммо аз ту дил канда наметавонам ва ба муфорақати (ҷудой — М. Ф.) ту тоқат надорам. Гирьяву дилшикастагии ман аз ин аст. Вагарна «пой фақир ланг нест, мулки худо танг нест».

*С. Айни «Восифӣ ва хулосаи»
«Бадоеъ-ул-вақоъ»*

213. Ба по хезондан

барангезондан.

Даъвати пешвои бузурги халқҳо Владимир Ильич Ленин меҳнаткашони Осиёи Миёнаро ҳам ба по хезонд.

«Тоҷикистони советӣ»

214. Ба по хестан (бархестан)

1. ба роҳ даромадан, 2. сихат шудан, 3. барои ёрдам, мудофиаи касе ё чизе тайёр, омода шудан, барои мубориза, мудофиа қиём кардан.

1. Қариб пас аз як моҳ бемср сихат шуда ба по хест.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

2. Тамоми музофоти Балчувон ба по хеста буд.

С. Айни «Дохунда»

3. Ҳамаи ёру дӯстони ӯ ба по хестанд.

«Тоҷикистони советӣ»

4. Бар зидди душмани ваҳшигардида ба по бархостааст.

Ғ. Мирзо «Сафари диёри дӯстон»

215. Ба (дар) пой касе хор халидан (задан)

ба касе осебе расидан, нохушие рӯй додан.

1. Ҳамон вақт ӯро ба ҷавобгарӣ кашидани шуданд. Вале меҳри ҷӯшони модарӣ зӯрӣ кард, ӯ нахост, ки ба пой фарзандаш хоре халад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Чашмони мураббихо ҳам ҳамеша ба сӯи мост, ки дар пой мо хор назанад.

Ғ. Мирзо «Дар поёноби даръёи Қаротог» («Шарқи сурх»)

3. — Аз ман хотирчамъ бош! — меғуфт вай, — ман дар ҷои бехатар ҳастам. Ана ин рафикони шермарди ман имкон намедиханд, ки ба пой ман хасе халад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

4. Вале моро як чиз ба ташвиш меандозад. Ин ҳам бошад, ревизияҳои бамавриду бемаврид. Агар мо дар район як одами худӣ медоштем, дар пой ягонтаамон ҳам хор намезад.

«Тоҷикистони советӣ»

216. Пой худро аз ҷое буридан

Ниг. Пой худро аз ҷое кандан.

Як бор пой худро аз сари он заминҳо буриданаш даркор аст...

С. Айни «Дохунда»

217. Пой худро аз ҷое кандан

ба ҷое дигарбора нарафтан, аз ҷое рафту омади худро қатъ кардан; алоқаи худро буридан.

1. Бе он ки сабабашро ба мо маълум кунад, вай якбора аз мактаб пояшро канд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

2. Азбаски Иброҳим ба ӯ ёрмандии моддӣ мекард, пояшро аз хонаи ӯ намеканд...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

3. Боз ту ба вай фаҳмон, ки аз пагоҳ сар карда Калоншоҳ орзуи зани ҷавонро фаромӯш карда, аз хонаи арӯси вай пояшро канад.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

218. Пой худро аз ҷое кашидан

Ниг. Пой худро аз ҷое кандан.

Соро пой худро аз хавлии бой ба сурати қатъӣ кашада бошад ҳам, бой ханӯз умеди худро аз вай на-кандагӣ буд...

С. Айни «Ятим»

219. Бо пой худ ба даст афтидан

худро дастгир кардан.

Рӯйрост ҳам ба миршаб рӯ ба рӯ шуда наметавонистем, зеро дар он сурат онҳо моро мешинохтанд ва медонистанд, ки мо дузд нестем ва бо пой худ ба даст меафтадем.

С. Айни «Марги судхӯр»

220. Пой худро ба даст гирифта рафтан

тез, давон ба чое рафтан.

Ман ба назди муаллим, агар бо ибораи халқӣ гӯем, поямро ба дастам гирифта рафтам, зеро аз дидани он кас дилам равшан мешавад.

«Газетаи муаллимон»

221. Пой худро ба замин сахт мондан

1. дар коре ё фикре исрор, истодагарӣ кардан, 2. ба чизе розӣ нашудан, чизеро қабул накардан, рад кардан.

Аммо, бар хилофи чашмдошти вай, на дӯғ таъсир карду на таваллою насиҳат. Латофат пояшро ба замин сахтакак монда буд.

*Ҳ. Содиқ «Пушаймонӣ суд надорад»
(«Қаламҳои пурумед»)*

222. Пой худро бечо мондан

кори зишт, ношоиста кардан, ба роҳи бад даромадан; фикр, андеша накарда кореро кардан, бемулоҳиза рафтор кардан.

Эҳтиёт карда обамонро пуф карда хӯрданамон даркор аст, агар поямонро бечо монем, боғдороне, ки меҳнат мекунанд, лингамонро аз осмон мебиёранд.

С. Айнӣ «Дохунда»

223. Пой худро дароз кардан

Ниг. Пой дароз кардан.

Ёфтем, ёфтем чои худ,
Дароз кунем пой худ.

С. Ҷавҳаризода «Гулшани афрӯхта»

224. Пой худро доништа (дида) мондан

кореро фикр, андеша намуда кардан, кори худро доништа, бомулоҳиза, хушбӯрона ба ҷо овардан; эҳтиёт-корона рафтор кардан.

Онҳо огоҳ кунонида шуданд, ки агар пой худро доништа намонанд, дар ҳаққи онҳо чораи сахт дида мешавад.

«Хорпуштак»

225. Ба пой худ омадан

1. бе даъват, беҳабар омадан (мас. ба меҳмонӣ),
2. бе меҳнат, муфт ба даст омадани чизе.

1. Лекин шумо ба пой худ омада, сарамро ба осмон расондед, раҳмат.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Агар мову шумо зиндаву саломат бошем, зан худаш ба пой худ омадан мегирад...

«Барои адабиёти социалистӣ»

3. Баногоҳ аз ким-кучо ба ибораи худаш «як одами худочӯй» пайдо шуду боз даста-даста червонҳо ба пой худ омадан гирифтанд.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокҷӯрда»

226. Пой худро сахт мондан

Ниг. Пой худро ба замин сахт мондан.

— Мардум пой худро сахт монда истода мардикор намедихем гӯяд, чӣ кор карда метавонанд?

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

227. Ба пой худ теша задан

Ниг. Тешаро ба пой худ задан.

— Аз ту айб не-мӣ, ки худат ба пой худат теша мезанӣ,— гуфт хола камтар аз асаб фаромада.— Ҳамин тавр шавҳари нағз, олиҷанобро аз худ меранҷонӣ, қадрашро намедонӣ.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

228. Пой худро шумурда мондан

Ниг. Пой худро дониста мондан.

Акнун онҳо пас аз он воқеа пой худро шумурда мемонданд.

229. Ба пой худ шудан

бо роҳи худаш шудан.

Агар ба шумоён инъом карданӣ шавам, вай дар вақти худаш ба пой худаш мешавад...

С. Айни «Дохунда»

230. Ба пой касе часпидан

1. ба касе зид шудан, бар зидди касе мубориза бурдан, 2. ба касе айбгирӣ кардан.

1. Рафта-рафта ба пой шумо ҳам начаспад гуфта метарсам.

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

2. Онҳо чандин солҳо ба пой Алиев часпида гирифта исбот кардани мешаванд, ки вай Алиев зоти гӯсфанди ҳисорино вайрон мекунад.

Ҷ. Икромӣ ва А. Одинцов «Аҷоиботи сафар» («Шарқи сурх»)

231. Ба по шудан

1. хестан, рост шудан, аз ҷо хестан, 2. ба коре тайёр шудан.

Ҳозир ҳама ба по шавед.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

232. Бо пою қадами касе

бо шарофати касе, ба муносибати ташрифи касе.

— Ин бо пою қадами шумо, меҳмони азиз.

«Хорпуштак»

233. Пою қадами касе ба ҷое расидан

ба ҷое рафтан.

Бале, пою қадами Мухтор ба ҳар кучо ки расид, осори бади худро мегузошт ва ин осор ба зудӣ нест намешуд.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

234. Пою қадами худро аз ҷое кандан

Ниг. Пой худро аз ҷое кандан.

Ман кайҳо пою қадами худро аз он ҷо канда будам.

235. Пою қадами худро ба ҷое гузоштан

ба ҷое дохил шудан, рафтан, ба ҷое пой мондан.

— Аз ҳамин рӯз сар карда писари ман пою қадамашро ба дӯкони ифлоси ту намегузорад.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

236. Бо пою қадам шудан

бо шарофат, ба хосият шудан.

1. — Илоҳӣ бо пою қадам шав...

Р. Чалил «Шӯроб»

2. — Ҳамаи ин воқеаҳо баъд аз таваллуд ёфтани Гулнора рӯй доданд. Ба гуфти падараш, ин духтар бепою қадам шуд...

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсола»

237. Пойи қоз (қоз) чандто?

Ниг. Пойи мурғ чандто?

— Пойи қоз чандто?

— Якто!

*У. Умаров «Кӯи айбдор?»
(«Пӯсаҳои яқнардӯгӣ»)*

238. Ба пойи чон даромадан

ба қувват даромадан, мадор гирифтани (ёфтани).

Тез-тез қадам мон, ки пеш аз хӯрдани нон ба поҳоям чон даромад.

С. Айни «Дохунда»

ПОБАНД

239. Побанди гардидан (шудан)

ба касе дилбастагӣ доштан, ба касе вобаста будан.

1. Мунаққиди мебоист маҳз ба муайян кардани бартарӣ ва камбудии повести «Тобистон» бештар диққати медод ва побандии фикриҳои дигар рафиқон намегардид.

М. Муллоҷонов «Танқиди адаби ва тарбияи нависандагонии ҷавон» («Шарҳи сурх»)

2. Фактҳои медонам, ки ҷавонон... побандии урфу одатиҳои кӯҳна мешаванд.

Р. Чалил «Дар роҳи иҷрои вазифаҳои муқаддас» («Шарҳи сурх»)

240. Побанд кардан (намудан)

Ниг. Пои касеро банд кардан.

1. — Ҳусейнҷон, ману хешовандонат бе иҷозати ту духтари Баротбой — Дилбарро ба ту побанд карда мондем.

*Р. Ҳайдар «Ду дилдода»
(«Шарқи сурх»)*

2. Маро ту мафтун ва мачнун кардӣ! Ҳусну чамол, қадду комат ва ақлу фаросати ту маро побанд намуданд.

«Тоҷикистони советӣ»

ПОБАСТА

241. Побаста шудан

Ниг. Побанди касе, чизе гардидан.

Ҳоло ман ба Ҳайдарова ном як муаллимаи ҳаминҷой побаста шудаам, ки дар рӯзҳои наздик шарикӣ ҳаёти ман хоҳад шуд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

ПОЙДОР

242. Пойдор будан

устувор будан, чизе барқарор, собит будан.

— Умед ҳаст, ки агар сулҳу амонӣ пойдор бошад, ин эҳтиёҷи мо ҳам зуд барҳам меҳурад.

Ф. Ниёзӣ «Дар сарчашмаи Шарқи бедор» («Шарқи сурх»)

243. Пойдор намудан (кардан)

чизеро барқарор, мустаҳкам намудан.

Зафари соли гузаштаатонро пойдор намоед, аз зафар ба сӯи зафар равед!

Ҷ. Иқромӣ «Муҳаббат»

ПОЙМОЛ

244. Поймол (помол) кардан

вайрон, хароб кардан, тағи по кардан.

1. Босмачиёни ғоратгар моро буғӣ карданӣ шуданд, хоки муқаддаси ватанамонро поймол карданӣ шуданд...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. Шарафи инсонии вайро бераҳмона поймол мекарданд.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Номус ва обрӯи бечорагонро ҳам помол мекунад...

С. Айнӣ «Дохунда»

ПОЙМОНИ

245. Поймони каси дигар шудан

рафтор, ахлоқи касе тағйир ёфтанд, бад шудан.

1. Ин касалии ту ба дигарон ҳам сироят кардааст, Ана, поймони Бердӣ ҳам дигар шудааст, аз ту «ибрат» гирифтааст. Мо лаҷоми ўро кашида мемонем.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Аммо пас аз ба дунё омадани фарзанд помонӣ ва авзои Ҳабибуллоҳон якбора дигар шуд.

«Хорпуштак»

3. — Ба чоли ҳафтафаҳм сад бор гуфтам, ки помонии духтаратон дигар шудааст, сарашро соҳибдор карда монед, баъд ба Дилварзин-мӣ, ба Чаҳаннам-мӣ равад, ихтиёраш.

*М. Сайфиддинов «Хусни оламор»
(«Шарқи сурх»)*

ПОДА

246. Аз пода омадан

аз чизе беҳабар будан; соддалавҳ, нодон будан.

— Рафиқ Давронов, мо ҳам аз пода наомадем, дар муддати панҷ сол дар институт дарс хондем, илм омӯхтем.

*А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)*

247. Аз пода пеш чанг бардоштан (хезондан, баровардан)

пеш аз иҷрои коре онро овоза кардан, гапи кори нокардаро ба миён андохтан, таърифу тавсиф намудан.

1. «Аз пода пеш чанг бардоштан чӣ лозим?» — қарор дод ў.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

2. «Ҳоло маълум нест, ки духтараки холабеғам он одамро ба ёд меоварад ё не ва агар ба хотир орад ҳам, аниқ нест, ки маълумоти ӯ чӣ гуна хоҳад буд. Аз пода пеш чанг бардоштаи чӣ лозим?»

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхурда»

3. Ҳоло чизе нагӯй... Аз пода пеш чанг хезонда, ӯро хафа кардан чӣ лозим.

Ш. Қиёмов «Хоҳӣ нашавӣ расво,
ҳамранги ҷамоат шав»
(«Пьесаҳои якпардагӣ»)

4. — Аз пода пеш чанг нахезон ту!.. Ин ҷо гап дар бораи зиёдатинаш рафта истодааст, беақл!

С. Улуғзода «Навобод»

248. (Агар) дар пода як гӯсолаи дарунрав бошад, ҳамаи говонро меолонад

Ниг. Гӯсолаи ифлос подаро меолонад.

— Ман дуруст кардан хостам, аммо ӯ ба гап гӯш надод, маҳмаддоноӣ кард, «агар дар пода як гӯсолаи дарунрав бошад, ҳамаи говонро меолонад» мегуфтанд, ки рост будааст. Ба касофати як вайронкор ҳам кори якрӯзаамон нобуд шуд, ҳам бадном шудем.

С. Айни «Фуломон»

ПОДАБОН

249. Подабон бисъёр бошад, мол ҳаром мемурад

Ниг. Қайвонӣ бисъёр шуд, дегу табак мурдор шуд.

— Майлаш, худамон ҳал мекунем.

— Агар подабон бисъёр бошад, мол ҳаром мемурад.

Қ. Наимӣ ва Н. Қладо
«Найрангҳои беҳуда»

ПОЁН

250. Поён ёфтан

Ниг. Ба поён расидан.

Маҷлис, ки қариб ду соат тӯл кашида буд, ниҳоят поён ёфт.

«Маориф ва маданият»

251. Ба поён расидан

ба охир расидан, тамом шудан, хотима ёфтан.

1. Имрӯз дарсро бо ҳамин ба поён мерасонид...

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

2. Ҳар гоҳ ки ин роҳи дур ба поён расад, вай Шоди-гулро хоҳад дид.

С. Улуғзода «Навобод»

252. Поёни шаби сиёҳ сафед аст

пас аз азобу уқубат ҳатман роҳат меояд, пас аз ғаму ғусса хурсандӣ хоҳад шуд.

«Поёни шаби сиёҳ сафед аст» гуфтаанд. Ин ҳама ташвишҳои Тоҳир беҳуда нарафтанд. Дар давоми таҳсил рафта-рафта дар ҳақиқат ҳам дили Мисқолбибӣ нармтар ва нигоҳояш ба ӯ гармтар шуданд.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

ПОЙГАҲ

253. Пойгаҳро ҳолӣ ёфтан

ҷоеро хилват ёфтан, барои иҷрои амале фароҳам омадани шароит мувофиқ.

Пойгаҳро ҳолӣ ёфта, дар ҳолате ки зану бачаҳо дошт, ин беҳаё ба ин духтарак изхори муҳаббат кард.

«Хорпуштак»

ПОНЗДАҲ

254. Понздаҳи моҳ торик бошад, понздаҳи дигараш рӯшноист (равшан аст)

дар паси ҳар хафагӣ — хурсандие, ҳар азоб — роҳате ҳаст.

1. — Лекин инро фаромӯш накардан даркор аст, ки як одами давлатманд абадӣ бодавлат шуда намонанд, «понздаҳи моҳ торик бошад, понздаҳи дигараш рӯшноист» гуфтаанд. Ин одам, ки имрӯз ба накбат дучор шудааст, аҷаб нест, ки фардо кораш дуруст шуда, боз савдогари пӯст болон Масков ва макриёчӣ шавад.

С. Айни «Дохунда»

2. Понздаҳи моҳ торик бошад, понздаҳи дигараш равшан аст.

Шифо ёфта, пештара барин хушу хурсанд мешавӣ...

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

ПОС

255. Поси намак

сипос ва шукронаи некӣ, нону намак.

Ман ҳаргиз поси намаки он касро фаромӯш нахоҳам кард.

256. Поси хотири касеро доштан

1. касеро эҳтиром кардан, 2. нисбат ба касе ғамхорӣ намудан.

— Мардум нағз медонад, ки ман ҳамеша ҳурмати модарии шуморо ба ҷо меорам, шуморо аз дилу ҷон дӯст медорам ва поси хотиратонро медорам.

Ҷ. Икромӣ ва Е. Мительман
«Гуноҳи кӣ?»

2. Ана, бинед, ки чӣ тавр вай поси хотири дигаронро медорад: хатто хӯрокашро осуда нишаста нахӯрд, ниму нимкола фуру бурду баромад...

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

257. Поси хотир кардан

ба назар гирифтани касеро эҳтиром намудан.

Гуё то ин дам улфатҳо меҳмон будани моро поси хотир карда, нафаси худро ба дарун гирифта, забон хоида истода будаанд.

Б. Азизӣ «Кӣ полвон?»
(«Шарқи сурх»)

ПОФИШОРИ

258. Пофишорӣ кардан

1. исрор, истодагарӣ кардан, 2. гарданшаҳӣ кардан. Вай ҳам бисъёр пофишорӣ накарда, танбӯрро гирифт.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

ПОЧА

259. Поча дароз кардан

Низ. По дароз кардан.

Ба чои шумо каси дигар мешуд, кайхо поча дароз мекард.

Ч. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

ПУЛ

260. Пули бедардимӣён

пули ғайримехнатӣ, пули муфт.

Ба ҳамин тариқ ӯ ҳар рӯз аз фуруҳтани намак садҳо сӯм пули бедардимӣён ба даст оварда, кисаи худро пур мекунад, вале ин корро касе тафтиш наменамояд.

«Тоҷикистони советӣ»

261. Пул бошад, дар чангал шӯрбо

пул ҳамаи масъалаҳои мушкилро ҳал менамояд, бо пул ҳама чизро дар ҳама ҷо фароҳам овардан мумкин аст.

1. Ба вай духтар қаҳат нест, пул ки дорад, кист ки духтарашро ба вай надихад? «Пул бошад, дар чангал шӯрбо» гуфтаанд.

С. Айни «Дохунда»

2. Тоҷикон як масали хуб доранд: «агар пул бошад, дар чангал шӯрбо» мегӯянд. Дар он вақт ҳукуматдорони ин ҷо ихтиёр ва имтиёзи ҳазинаҳои ниҳонии мамлакатро бо қувваи коргариаш ба дасти давлатҳои пулдор супурда ба бадалаш ҳазина-ҳазина тиллоҳои нақд гирифта ба хушӣ ҳукмронӣ хоҳанд кард.

С. Айни «Дохунда»

3. — Мумкин масъалаи ЗАГС шуморо тарсонад. Аз ин тарафаш ғам нахӯред. «Пул бошад, дар чангал шӯрбо».

«Маориф ва маданият»

262. Пул газондан

1. пул инъом кардан, ба зери токии раққос дар вақти рақсидани он пул чо кардан, 2. пора додан.

Агар касе пул газонад, овозаш (ашӯлачӣ — М. Ф.) баланд мешуду пул нагазонад, хиррос мезад.

«Хорпуштак»

263. Пули гӯсоларо дода, говро бурдан

пули кам дода чизи қиматро гирифтанд; дар ҳисоби пул касеро фиреб карда, моли ӯро гирифтанд.

Як рӯз тобеони соддалавҳам ба шифонъери 779-сӯмӣ 288 сӯм нарх карда ба хонаам бурда мондаанд. Рӯи мол ширинӣ карда, нахостам, ки онро пас гардонам...

— Пули гӯсоларо дода, говро бурдам гӯед.

«Хорпуштак»

264. Пул дода дарди сар харидан

некӣ карда ба бадӣ мондан, кореро карда гирифтори ташвиш шудан.

— Пул додаму дарди сар харидам, гуфтагӣ барин, ту ҳам ҳоло ягон пишакбачаро аз мундӣ набароварда, имрӯз бе мулоҳиза ваъдаҳо дода, ба худат дарди сари зиёдатӣ харидӣ.

«Маориф ва маданият»

265. Чизеро пул кардан

чизеро фуруҳтан.

1. Ҳар сол падарам сабад-сабад ангур, анҷир, анор ва дигар хел меваҳоро ба бозорҳо фиристода пул мекард...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

2. Шокирчонака 17 тонна себро ба анбори колхоз даромад накунонда, пул карда гирифт.

«Тоҷикистони советӣ»

266. Чизеро пул кунонидан

чизеро ба фуруш расонидан, фурухтан, фурухта пули нақд ба даст овардан.

Писари «якрави» Иззатбибӣ ба норозигии ӯ нигоҳ накарда харро пул кунонд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

267. Пули чизе касеро маст кардан

аз серпулӣ худро гум кардан, аз серпулӣ мағрур, хавобаланд шудан.

1. Аммо пулҳои бедардимӣён ёфтани падару писарро маст кард.

*Р. Ҷалил «Ҳиҷолат»
«Хорпуштак»*

2. — Ҳамин қадар таранг шуда баромадааст, ки... пул мӯл-дия, пули савдогарӣ маст кардааст.

«Тоҷикистони советӣ»

268. Пул пулро меёбад

пул дар тичорат ва муомила зиёд мешавад, пулро ба кор андозӣ, фоида медиҳад, зиёд мешавад.

Пул пулро меёбад, мегӯянд. Вайро кор фармуда таъвонистан лозим.

«Хорпуштак»

269. Пули пуч кардан (касеро)

касеро беобрӯ, шарманда, расво, беқадр кардан.

Далеле ки ҳозир мебиёрем, «ҳақ» будани шуморо ду пули пуч карда мемонад.

«Тоҷикистони советӣ»

270. Ба пули касе пучак баромадан

пули худро сарф накардан, хасисӣ кардан.

Магар ба пулашон пучак баромадааст, ки барои худ дег намехаранд.

271. Ба... пули пучак нагирифтан

кадр надоштан, безътибор будан.

Ана ин дафъа ҳам гапи шумо маъкул шуду гапи моро ҳеҷ кас ба се пули пучак нагирифт.

А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)

272. Пул хӯрондан

1. ба касе пул сарф кардан, 2. ба касе пора додан.

— Ҳама одамҳои даркорӣ... Ҳа! Ба як нафари инҳо ман камтар пул ҳам хӯрондагӣ, камтарак... як ҳашт ҳазор барин.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

273. Ба (як, ду, се...) пул ҳам наарзидан

ҳеҷ кадру қимат надоштан, беаҳамият будан.

Ин мақолаи шумо, ростӣ гап, ба як пул ҳам намеарзад.

274. Ба (як, ду...) пул ҳам кор намеояд

ба ҳеҷ чиз намеарзад, ҳеҷ қимат, аҳамият надорад; бекора, бефоида.

Лекин, ба ин заминчаҳои мо (трактор — М. Ф.) ба ду пул ҳам кор намеомадааст.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

ПУЛДОР

275. Ба пулдор (пулноқ) кабобу ба бепул дуди кабоб

1. шиками пулдор ҳамеша серу шиками бепул ҳамеша гурусна, 2. камбағал (бепул) ҳар вақт муҳтоҷ аст.

1. Хӯроқӣ муҳайё зи ҳар гуна ош
Палав бо чалов ҳар тараф чош-чош,
Ба пулдор рӯзӣ кабобу шароб,
Вале «бепулон хӯрда дуди кабоб».

С. Айни «Ашъори мунтахаб»

2. — Магар ба мо ош намедиханд? — гуфт яке аз саисон.

— Қалонон сер шаванд, мешавад, мо буғашро дидем бас, — гуфт як аробакаш, — «пулнок кабоб мехӯрад, бепул дуди кабоб», — гуфтаанд, ки бисъёр дуруст аст, — гуфт дигар.

С. Айни «Дохунда»

ПУЛМАСТ

276. Пулмаст шудан

аз серпулӣ худро гум кардан, аз серпулӣ рафторҳон ношоям кардан.

Ин ҷавони наврас монанди акою падараш пулмаст шуда, ба арақнӯшӣ сар кард.

«Маориф ва маданият»

ПУЛЬЁБ

277. Пульёбу чизъёб шудан

аз уҳдаи ёфтани пулу чиз баромадан, меҳнат карда пулу чиз меёфтагӣ шудан.

Модарам ҳам акнун аз ман розӣ буд, «бачаякам пульёбу чизъёб шудааст» мегуфт...

П. Толис «Тобистон»

ПУР

278. Пури об

бемаънӣ будан, маза надоштан.

— Ҳозир китоби фалони́ро хонда тамом кардам. Дар рӯи столам истодааст. Ғафс. Аммо пури об. Суюқ.

*Р. Ҷалил «Маҳбуби халқ»
(«Шарқи сурх»)*

ПУРАШ

279. Пураш рафту камаш монд

бисъёраш гузашту камаш монд.

Пураш рафту камаш монд (аз тюрма — М. Ф.), омада мемонад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

ПУФ

280. Ба пуф маътал будан

ба ишора, фармон маътал будан, интизори нишондод шудан.

Мардум ҳам аз қонашон сер шудагӣ, вай ба як пуф маътал аст, як ба кор андохта монед, шудааст.

Р. Қалил «Одамони қовид», қ. II

ПУХТА

281. Пухта гуфтан

гапро оқилона, нағз гуфтан.

Халқ пухта мегӯяд: «чоҳкан ба зери чоҳ».

М. Аминзода «Шеърҳо»

282. Пухта кардан

1. фикру андеша намуда ба як қарор омадан, масъалаеро нағз мулоҳиза намудан, 2. чизеро аниқ ва равшан кардан, 3. касеро кордон, пурдон кардан.

1.— Гапро пухта карда монем...

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

2. Ҳозир ҳисобро пухта кардан даркор аст.

С. Айнӣ «Дохунда»

3. Рафти ҳаррӯзаи кор одамро пухта мекунад.

Р. Қалил «Гулрӯ»

283. Чизеро пухта санчидан

1. масъалаеро нағз фикру мулоҳиза кардан, масъаларо ҳартарафа фикр карда баромадан, 2. чизеро дуруст озмудан.

Масъалаи тараққи қорводорию пухта санчидан лозим аст.

284. Пухта хӯред

1. ихтиёр ба шумо, ҳар чӣ хоҳед кунед, 2. натарсед, ба шумо ҳодисае рӯй нахоҳад дод, ба шумо осебе нахоҳад расид, 3. шумо ба ҳеч кас лозим нестед.

1. — Хуб, мо меравем, раис, «Навобод»-ро ба шумо додем... пухта хӯред!

С. Улуғзода «Навобод»

2.— Ҳеч кас шуморо пухта намехӯрад.

*Ҳ. Содик «Пушаймонӣ суд надорад»
(«Қаламҳои пурумед»)*

285. Пухта шудан

1. таҷрибадида, қордон, пурдон шудан, 2. обу тоб ёфтани.

1. Майор қарор дода буд, ки қорқуни ҷавонро ҳамроҳи худ бигирад. Бигузор пухта шавад.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

2. Дар он ҷо чӣ хел ҷанг қарданро ёд гирифт, пухта шуд, аз душманон интиқом гирифт...

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

ПУШАЙМОН

286. Пушаймон хӯрдан

пушаймон шудан, афсӯс хӯрдан.

Сонитар пушаймон мехӯрӣ, бачем.

«Занони Тоҷикистон»

ПУШТ

287. Пушти касе ба замин нарасидан

дар гӯштин мағлуб нашудан.

— Пушти падаратон ба замин расидагӣ не!

С. Улуғзода «Субҳи ҷавониҳои мо»

288. Пушти гӯши худро мебинӣ

ҳаргиз, асло намебинӣ.

— Ту акнун машина не, пушти гӯши худро мебинӣ.

289. Пушти ману табари қассоб

ба гап, илтимоси касе гӯш накардан, парвое накардан, аҳамияте надодан.

1.— Ман як духтари ба қад расида қатӣ дар ҳамин ҳавлии вайронаю валангор хоб мекунаму ин мӯйсафед бепарво саланг-саланг дар кӯчаҳо мегардад,— гуфт вай дар фароварди манша, вақте ки хобаш меомад, ҳамъёза мекашид. Рустамамак бошад сарашро бо чомаи худ маҳкам печонда хоб мерафт. «Пушти ману табари қассоб, гӯши ману девори қиёмат» мегуфт ӯ.

Р. Чалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Мо дар ин хусус борҳо ба ташкилотҳои дахлдор мууроҷиат кардем, ки ёрӣ расонанд. Вале онҳо «пушти ману табари қассоб» гуфта мегарданд.

«Тоҷикистони советӣ»

3. Якрав. Гапнодаро! Рафту дилхостаашро кард. Шофер шуд. Чӣ илоҷ? Пушти ману табари қассоб гуфта шинам-мӣ? Модар ман охир.

*М. Хўҷаев «Домодшаванда»
(«Шарқи сурх»)*

290. Аз пушти чизе нон хӯрдан

Ниг. Аз паси чизе нон хӯрдан.

Як хел нимчамуллоҳо буданд, ки дар вақташ алифро таёк гуфта хоки мадрасаро лесида баромада бошанд ҳам, дар ин давра аз пушти муллоғиашон нон хӯрда наметавонистанд.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

291. Аз пушти касе офтоб надидан

1. касеро одами фавқуллода, ноёб ҳисоб кардан, 2. ба касе мӯхтоҷ набудан.

— Шодигул! Ихтиёрат ба худат. Нахоҳӣ — даркор нест. Ман дар пушти Туроб офтоб надидам...

С. Улуғзода «Навобод»

292. Ба пушти касе офтоб расидан

1. бақувват, тавоно шудан, 2. кори касе барор кардан.

Як рӯз дар меҳмонхона он кас ба дадот гуфтаанд, ки: «Писарам, ҳар вақт ту ба пеши ман дарой, ба пуштам офтоб мерасад».

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

293. Пушту паноҳ

мададгор, ҳомӣ.

1.— То омадани Пётр пушту паноҳи мо ҳамонҳо ҳас-танд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Раис — пушту паноҳаш.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

294. Пушту паноҳи касе будан

ҳимоягар, мудофиакунандаи касе будан.

Зан медонад, ки Қонуни советӣ пушту паноҳи ӯ мебошад.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

295. Пушту паноҳи касе шудан

ба касе ҳомӣ, мудофиакунанда шудан.

Ҳозир оқсаққолбобом тараддуд карда гаштаанд, ки Фирӯзаро ёфта, пушту паноҳ шаванд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

296. Ба пушту пеши (пахлӯ) гап нигоҳ карда гап задан (гуфтан)

фикр карда, бомулоҳиза гап задан, гапи худро дониста задан; шароитро ба ҳисоб гирифта гап задан.

1. Аммо дар пеши вай ҳаромиҳо ба пушту пеши гап нигоҳ карда, бо мулоҳиза гап занӣ бехтар аст.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

2. Баъди се-чор рӯз замин, боғу тоқзорхоро бо ду даст-ти адаб бароварда ба чорьяккорҳояшон тақсим карда медиҳанду ту бошӣ ба пушту паҳлӯи гап нигоҳ накарда бойбобо мегӯӣ.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1Ғ

297. Ба пушти паҳлӯи гап рафта

гапро ҳаматарафа санчида, хуб мулоҳиза кардан.

Ту бошӣ ба пушту паҳлӯи гап нарафта, ба рӯи одам медавӣ.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

298. Пушти по задан

касе, чизеро ба эътибор нагирифта, рад кардан.

Расму оини моро пушти по задӣ! Ман аз ту ба қозии Самарқанд шикоят мекунам.

С. Улуғзода «Қисмати шоир»

299. Пушти сарам набинад

ҳаргиз набинам.

Хавлии ўро дигар пушти сарам набинад!

*Р. Ҷалил «Фаранҷии охирин»
(«Шарқи сурх»)*

300. Чизеро ба пушти сар партофта

чизеро фаромӯш кардан.

— Ту акнун, Муҳаммадсаид, аз гуноҳи ақоят гузару хафагиरो ба пушти сарат гирифта парто.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

301. Аз пушти чизе рӯз гузаронидан

Ниг. Аз пушти чизе нон хӯрдан.

1. Аз пушти меҳнати ҳалоли худ рӯз мегузарониданд...

А. Деҳотӣ «Асарҳои мунтахаб»

2. Ин хел одам... кунҷковӣ, иғвогарӣ карда мегардад, гоҳе аз пушти ҳамин кор рӯзашро ҳам мегузаронад.

К. Наимӣ «Роҳи дурӯст»
(«Шарқи сурх»)

302. Пушти худро ба душман намудан (нишон додан)

аз душман тарсида гурехтан.

Ба душман ҳар он кас, ки бинамуд пушт,
Зи олам хӯрад таъну лаъни дурушт.

С. Чавҳаризода «Гулшани афрӯхта»

303. Аз пушти (паси) шолӣ курмак об мехӯрад

аз паси (дар сояи) касе рӯз гузарондан, заҳмат накашида аз ҳосили меҳнати касе фоида бурдан.

1. — Мо намегузорем, ки аз пушти шолӣ курмак об хӯрад.

«Хорпуштак»

2. Ҳамин тавр «аз паси шолӣ курмак об хӯрдагӣ» ба-рин онҳо хонаву айвон ва ҳатто саисхонаи худро аз чӯбу тахтаи бинои хукхона пол карда гирифтанд.

«Тоҷикистони советӣ»

ПУШТБОН

304. Пуштбони касе будан

Ниг. Пушту паноҳи касе будан.

Магар қозикалон намедонад, ки гургонаш ба ароба-каш тӯҳмат карда истодаанд, медонист ва дида истода онҳоро ба ин даъво ҳақдор шумурд, чунки худаш пушт-бони ин гургон буд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

ПУЛАБОЙ**305. Пӯлабой-шӯлабой**

монанди ҳамин, ва ғайраҳо, аз қабили ҳамин, монанди ҳаминҳо.

— Тӯҳмат мезанем, ки аз даруни шаҳр истода ба босмачиҳои атроф ёри медиҳад, пӯлабой-шӯлабой... ва ҳукми паррон баровардан мегирад.

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

ПУК**306. Пӯкки карда мондан**

тасодуфан гапери аз даҳон бароварда мондан, надоништа сиррери ошқор кардан.

Агар худаиш, ё ин ки ана ин «калла-кулӯла»-ҳоят пӯкки карда намонанд, хабардор намешавад.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

ПУСТ**307. Пӯсти касеро аз чармгарӣ ёфта
(шинохтан)**

касери аз ҳар ҷо ки бошад, ёфта гирифта.

1. Аммо вай ҳаминро фаромӯш кард, ки қонуни давлатӣ пӯсти ин навъ шахсоро аз чармгарӣ ҳам ёфта мегирад.

«Хорпуштак»

2. Ҳамин большевикҳо бошанд, пӯстатро аз чармгарӣ ҳам мешиносанд.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

308. Пӯсти гӯсфанд пӯшида...

1. қиёфаи худро дигар карда... 2. худро одами бегуноҳ нишон дода...

1. Падараш аз муштзӯрони калон буда, налӯғи ҳукуматро надода ба кадом шаҳри номаълум гурехта, худаиш бошад пӯсти гӯсфанд пӯшида ба курси тракторчиён даромада ба ин колхоз омадааст.

«Барои адабиёти социалистӣ»

2. Бояд мо ҳамин тавр пӯсти гӯсфанд пӯшида ба даруни рама даромадагонро ёфта, сирри онхоро ошкор кунем.

Х. Обидӣ «Қаҳрамонҳои комсомол»

309. Ба пӯсту гӯшти касе даромадан

ба боварии касе даромадан, касеро ба кор ё гапи худ бовар кунонидан.

Неъматбегимчон бошад, ба пӯсту гӯшти раиси ҷамоа даромада, корашро — савдогариашро карда гаштааст...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

310. Пӯсту каллаи гапро гуфтан

ҳеч чизро пинҳон накарда, ҳамаи гапи гузаштаре рӯй-рост гуфтан, гапро хулоса карда гуфтан, кушоду равшан гуфтан.

Бинобар ин мо ба шумо буду шуд, пӯсту каллаи гапро меғӯем.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

311. Пӯсти касеро канда гирифтан

Ниг. Ба пӯсти касе коҳ ҷой қардан.

Почо Масъуд ном касе як дӯкунҷаи ғамаке дошт, ки дар қатори намаку гӯгирди хас, усмаю ҳино бангу кӯкнор ҳам мефурухт ва ба қавли дехқонон «пӯсти хари-дорро канда мегирифт».

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

312. Пӯсти касеро канда, коҳ ҷой қардан

Ниг. Ба пӯсти касе коҳ ҷой қардан.

— Ҳамин гапҳоятро тағои калонат шунаванд, пӯсти маҳмаддоноро канда, коҳ ҷой мекунанд, — гуфт бо таҳдид зан.

Қ. Наимӣ «Рӯзи равшан»

313. Касеро пӯст қардан (қандан)

касеро ғорат, тороч, хонавайрон қардан.

1. Шумо маро пӯст қардан мехоҳед, дигар гап не!

Ҷ. Икромӣ «Духтари ноком»

2. Аз деҳқонон ҳам салла ва ҳам каллашонро гирифта онҳоро ба пӯст кардан даромадаанд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 1

3. Подшоҳро аз тахташ зада фурувардем гуфта курта-курта гӯшт гирифтему ҷои Хӯҷаалиро Алихӯҷа гирифт, боз пӯсти мо бечораҳоро меканд.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

314. Пӯст кандани касе

Ниг. Касеро пӯст кандан.

Аммо эшонӣ ва дуохонӣ як пешани бисъёр осуда аст, эшон ва дуохон ҳар чанд дар пӯст кандани мардум аз сипоҳ фарқ надорад, лекин ӯ ҷони касро бо пахта мегирад ва ба дасти ӯ гирифторм шудагон ҷон додани худро нафаҳмида мемонанд...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. 1

315. Ба пӯсти касе коҳ тикқондан

Ниг. Ба пӯсти касе коҳ ҷой кардан.

Лекин хушъёр шаветон, ки боз мабодо аз ин маслиҳати мо дигарон бохабар нашаванд, ки ба пӯсти ҳамаамон коҳ метикқонанд, фаҳмидед?

*Р. Ҳайдаров «Шаҳид»
(«Истеъдодҳои ҷавон»)*

316. Ба пӯсти касе коҳ ҷой кардан

ҷазои сазои касеро додан, адаби касеро додан.

1. Абдулазиз боботон фаҳманд, ба пӯстам коҳ ҷой мекунад.

С. Ғанӣ «Тӯй»

2. Агар ба вай рӯ ба рӯ мешудам, худӣ ҳозир ба пӯсташ коҳ ҷой мекардам.

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»

317. Пӯст наканда, нахоида фурӯ додан

1. чизеро ҳарисона хӯрдан, 2. чизеро аз худ намудан.
Агар ҳамин тавр намебуд, шумо дӯкони китобфурӯ-
шии Шахристонро пӯст наканда ва нахоида фурӯ наме-
додед!

«Хорпуштак»

318. Пӯсти сагро ба рӯи худ кашидан

шарм надоштан, бешарму ҳаё шудан; бешармиро ба
гардани худ гирифтан.

У пӯсти сагро ба рӯи худ кашида номаъкулиҳои зиё-
деро карда гаштааст.

319. Пӯсти касе рафта ба устухонаш часпидан

Ниг. Пӯсту устухон шудан.

Пӯсташ рафта ба устухонаш часпидааст бачаякама!

П. Толис «Тобистон»

320. Пӯсту устухон шудан

сахт харобу лоғар шудан.

1. Ғаму ғусса азобам медод. Қоҳида пӯсту устухон
шуда мондам,

Р. Қалил «Ҳикояҳо»

2.— Писарам, ба ман раҳм нақунӣ ҳам, ба модарат
раҳм кун, ба рангу рӯи вай нигоҳ кун, баъди гӯрондани
ақоят пӯсту устухон шуда мондааст,

«Тоҷикистони советӣ»

321. Аз пӯсти худ баромадан

ниҳоят кӯшиш, ғайрат, ҳаракат кардан.

Гарчи ду сад зайл бароӣ зи пӯст,
Дӯст нодоранд-надорандт дӯст.

Ғ. Мирзо «Тоҷи давлат»

322. Ба пӯсти худ нағунчидан

Ниг. Аз хурсандӣ дар пӯсти худ нағунчидан.

— Ҳозир ба пӯсти худ намеғунчидӣ, ки машинаи нави ангишткан даркор аст.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

ПҮСТАК

323. Пӯстаки касеро афшондан (шиппондан)

касеро сахт чанг, коҳиш кардан, танкид намудан, адаби касеро додан.

1. Ин хел падару модарҳоро зудтар ба «Хорпуштак» хабар додан лозим, ки вай пӯстаки онҳоро афшонда, масхарашонро барорад.

Ш. Қиёмов ва А. Мороз «Дил дили Зайнаб» («Шарқи сурх»)

2. — Агар бесабаб дер монад, сонӣ аз мо гилагир нашаванд, пӯстакашонро шиппонда мемонем...

«Тоҷикистони советӣ»

ПҮСТИН

324. Пӯстини касеро афшондан

Ниг. Пӯстаки касеро афшондан.

Намояндаи ту омада, шикоятӣ маро санчида, пӯстини роҳбарони колхозро афшонд.

«Хорпуштак»

325. Ба пӯстини касе кайк даромадан

бесаранҷом, беқарор шудан, саросема шудан.

— Бисьёр хуб,— гуфтем мо ва аз дил гузарондем, ки ба пӯстини ӯ аллакай кайк даромадааст.

«Маориф ва маданият»

326. Пӯстини худро чаппа пӯшидан

1. дар ҷаҳл будан, ба касе ҷаҳл, ситеза кардан, 2. як-раҳагӣ, саркашӣ кардан.

1. Ба болокорӣ, кампир ҳам имрӯз пӯстинашро чаппа пӯшида гирифтааст. Ҳатто ба ҷой нӯшидан ҳам набаромад.

Ҷ. Икромӣ «Ҳикоя ва очеркҳо»

2. Хушъёр бошед Рӯзибой пӯстинашро чаппа пӯшидагӣ, ба бригадаи Соатой, баргбар нашавам, номавро дигар мемонам мегӯяд.

«Тоҷикистони советӣ»

3.— Ҳеч дер нашудааст,— гапи занашро бо қатъият бурид Усмонкул ака.— То бегоҳ боз як рӯзи зимистон ҳаст. Ҳозир ҳамроҳ бурда ба дасти сардори бригада месупораму баъд ба кори худам меравам. Қутбия дид, ки шавҳараш пӯстинашро чаппа пӯшидагӣ менамояд.

«Тоҷикистон»

327. Пӯстини касеро чаппа кардан

сирри касеро фош кардан, камбудихои касеро ёфта изҳор кардан.

Бюрои партиявии совхоз пӯстини ин қаллобро чаппа карда, чиноятҳои ӯро як-як аз сӯрохи сӯзан гузаронд...

«Хорпуштак»

ПУСТКАНДА

328. Пӯсткандаи гап

хулосаи гап, гапи кушоду равшан.

— Пӯсткандаи гап ҳамин, ки усто таъин карданд, ки дигар бекасу бемардона ба ин кӯдакҳо сарсон саргардон шуда нагашта, ба пешашон кӯчида равед будааст.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

ПУСТҒАФС

329. Пӯстғафс будан

1. гап таъсир накунанда будан, 2. бе ору номус будан.

Мегӯянд, ки ин ҳар дуи чудои чумлашуда ҳарчанд бе ору номус, пӯстғафс бошанд ҳам, нафрату нафрини онҳое ки мешиносанд, корд шуда ба устухонашон расидааст.

Р. Чалил «Ҳамида»

ПҶШИДА

330. Пӯшида будан

махфӣ, пинҳон будан.

То алҳол ин сир пӯшида буд.

Р

РАВЕД

1. Равед ки...

хулоса, кисса кӯтоҳ, яъне.

Ба сари кӣ кулфате афтад, ӯ балоғардон, дар хонае ки тӯю сур шавад, ӯ саркор. Равед ки ба ҳар нон чаззаю ба ҳар ош қайла.

Ҳ. Содиқ «Ҳазли падар»
(«Шарқи сурх»)

РАВҒАН

2. Равған барин рафтан

бемамоният иҷро шудан.
Қор ҳам равған барин мерафт.

А Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

3. Равған кардани ҳалқ

Ниг. Гулӯро равған кардан.

Чу фаҳмид ӯ чудо мегардад аз ҳалқ.
Паноҳ овард ба равған кардани ҳалқ.

М. Раҳимӣ «Тиллои тоҷик»

4. Равғани худро об кардан

1. меҳнат кардан, 2. аз гӯшт фаромадан, худро лоғар кардан.

Ба ғайр аз шумо дигарҳо ҳам ҳастанд, имрӯз камтар равғанашонро об кунанд, боке нест.

Ҷ. Икромӣ «Қадри инсон»
(«Шарқи сурх»)

5. Равғани чашми касеро хӯрдан

1. чизҳои беҳтарини касеро гирифтани гаронбаҳотарини чизи касеро аз худ кардан, 2. аз касе истифода бурдан.

— Шумо одами расво! Шумо вичдон надоред. Равгани чашмамро хӯрдед, вақте ки ба сарам кор афтид, гурехтед.

«Маориф ва маданият»

РАГ

6. Раги даст кашидан

майл надоштан, нахостан, майл зоҳир накардан.

1.— Ана худатон дидед, ака бой,— гуфт даллол,— кучои ин сунӣ аст? Агар ҳоло ҳам «намехарам» гуфта истед, маълум мешавад, ки ба бозор омаданатон на аз барои ғуломхарӣ, балки аз барои тамошо будааст ва барои ғуломхарӣ ва ба вай нондихӣ раги дастатон мекашидааст.

С. Айни «Ғуломон»

2.— Барои ба фойтун пули бисъёр дода ба шахр рафтани раги дастам накашид...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

7. Раги кунҷковии касе чӯш задан

барои дониستاني чизе ҳавасу мароқ пайдо кардан, шавқманд шудан.

Раги кунҷковии чӯш зада, сабаби аз ин ҷо рафтани ўро донистан хостам.

РАДД

8. Радди мардум шудан

Ниг. Радди маърака шудан.

Агар ақида накунӣ, дур нест, ки калоншавандагон қишлоқ ба хоҳири домумло туро аз маърака ва маврид бароранд, дар ин сурат радди мардум шуда мемонӣ.

«Раҳбари дониш»

9. Касеро радди маърака кардан (намудан)

касеро аз чамъият берун баровардан, аз қатори ҷамоа берун кардан, аз тарафи омма тарк карда шудан.

1. Онҳоро радди маърака кардан даркор буд.

Ҳ. Карим «Дар маҷлис»
(«Шарқи сурх»)

10. Радди маърака шудан

аз қатори мардум берун шудан, мавриди нафрати омма гардидан.

Қор ҳамин хел давом кардан гирад, худро расво мекунад ва радди маърака шуда мемонед.

С. Ғанӣ «Табассуи»

РАМАҚ

11. Рамаке аз чон мондан

нафаси охириин кашида истодан, ба дами марг расидан.

Тохта ба сараш биём, рамаке аз қонаш мондагӣ. Ғиқ-ғиқ ҳиқичоқи мастҳо барин нафасаш қанда-қанда мебарояду ҳамин ҳам секин-секин кам шуда истодааст.

Р. Қалил «Шӯроб»

12. То рамақ дар тан доштан

бо тамоми қувва; то қон дорад, то дами охириин.

1. Бачаҳо яке аз паси дигар ба гирьяву ғиғон даромаданд, дере нагузашта, ҳар се то рамақ дар тан доштанд, баланд аррос зада, ба пойқубию ғел-ғелак сар карданд.

*Ф. Муҳаммадиев «Мактуби дӯст»
(«Шарқи сурх»)*

2. То рамақ дар тан доранд, мелаққанд...

«Хорпуштак»

РАНГ

13. Ранг ба ранг

гуногун, ҳар хел, мухталиф, хел ба хел.

Устод Айни барои ифода кардани мавзӯи инқилобӣ ва ғояҳои нав аз шаклҳои кӯҳна эҷодиёти бою ранг ба ранги классикони адабиёти тоҷик истифода бурдааст.

*М. Муллоҷонов «Танқиди
адабӣ ва тарбияи нависандагони
ҷавон» («Шарқи сурх»)*

14. Ранг бину ҳол пурс

қиёфаи зохирии касе, чизеро мушоҳида намуда ба моҳияти он пай бурдан мумкин аст, вазъияти зохирии ҳар чиз моҳияти онро баён мекунад.

1.— Ба ин повестка чӣ мегӯед?..

— Ба ин бошад, ранг бину ҳол пурс. Дар ҳамон военкомат нишастагон ҳам ба афтатон як нигоҳ карда, ҳамон замон аз баҳри шумо барин чанговар мегузаранд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. Пойтахти кишвари тоҷик сабзу хуррам аст,
 Дар канораш сад хиёбон чо шуда пай дар ҳам аст,
 Аз дарахтон соябоне бар сари ҳар одам аст.
 Сояш дар форами гӯё ба дарде марҳам аст!
 Лекин «аммо» дорад ин гап, чӯра, қилу қол пурс!
 Андак аз баъзе дарахтон «ранг бину ҳол пурс!»

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

15. Аз ранг гаштан

беҳол шудан, нотоб шудан, хаста будан, касалнамо шудан.

Бача аз рангаш гаштааст, хуб мешуд, ки ба духтур нишон диҳем.

16. Ранги чизеро гирифтан

ба чизе монанд шудан, ба шакли чизе даромадан.

Хонаи Латифҷон-махдум дар ҳар ҳафта се шаби таътил — сешанбе, чоршанбе ва панҷшанбе одатан ранги анҷумани шоирон, шеършиносон, латифагӯён ва ширинкоронро мегирифт.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

17. Ранги дигар гирифтан

таъбир ёфтани дигаргун шудан, ба шакли дигар даромадан.

1. Аммо дар рӯзи сейӯм қор ранги дигар гирифт. Аз як тараф захираи тирӯ доруи қоргарон кам монда бошад, аз тарафи дигар обу озуқа ҳам кам шуда буд.

С. Айни «Ғуломон»

2. Ана аз ҳамон рӯз сар карда дӯстии онҳо ранги дигар гирифта, торафт доманаш васеътар мегардид.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

3.— Ин тавр бошад, масъала ранги дигар мегирад.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

18. Ранг додан

тасаввур кардан.

Хусусан масъалаи зангирии ӯро Рашидов ҳеч ранг дода наметавонист.

Ч. Иқромӣ «Шодӣ»

19. Ранг зард кардан

гардан ҳам кардан, зорӣ кардан; аз ноилоҷӣ ва эҳтиёҷ бо илтимос ба назди касе рафтан, чизеро хостан.

1. Мӯхтоҷ намешудам, агар каллапӯшам ба хонаи хӯчаинат меафтид ҳам, рафга намегирифтам, мӯхтоҷӣ ва нобудагист, ки рангамро зард карда, маро ба дари ӯ мепарад.

С. Айни «Фуломон»

2. То имрӯз аз ягон махлук пул пурсида, рангамро зард накарда будам, тифоко...

К. Наимӣ «Соли 1916»

20. Ранги касе кандан

Ниг. Ранги касе паридан.

1. — Бубин, ки аз гапи вакили мухтор ранги мингбошӣ канд.

С. Айни «Дохунди»

2.— Имшаб хоб накардед, аз афташ, ҳамсоя, чашмагон сурх, рангатон кандагӣ?

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

21. Ранги касе кахрабо барин шудан

ранги касе зард шудан.

— Напурсед, рангаш кахрабо барин шуда мондааст, бечора бахташ натофт.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

22. Ранги нав гирифтан

Ниг. Ранги дигар гирифтан.

— Саринженери нав омад. Қор ранги нав мегирад, — меғуфтанд онҳо.

«Тоҷикистони советӣ»

23. Рангу нуқат намондан

Ниг. Ранги касе паридан.

— Лекин ба шумо дурӯғ, ба худо рост, рангу нуқаташ намондагӣ.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

24. Ранги касе паридан

ранги рӯи касе тағбир ёфтан, ранги рӯй сафед шудан, тағбир ёфтани ҳол аз таъсири ҳодисаи ногуворе (аз тарс, беморӣ, беҳобӣ ё дар натиҷаи ягон ҳодисаи ногуворе).

1. Ин ҷавобро шунида ранги Қорӣ Ишкамба парид, азои баданаш ба ларза афтод...

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

2. Ӯ андак хароб шуда, рангаш ҳам қадре парيداгӣ буд.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

3. Барои чӣ ӯ банохост гапашро гум карда монд? Ҷаро рангаш парид?

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

25. Ба чизе ранги расмӣ додан

ба чизе расмият додан, чизеро қонунӣ намудан.

Зудтар қайд кунонда ба қор ранги расмӣ доданамон дарқор буд.

С. Айнӣ «Ғуломон»

26. Ранги рӯи касе дар чояш набудан

1. касалнамо будани касе, 2. дар изтироб ва ҳаяҷон будани касе.

Одам бесабаб бетоб намешавад. Ман дида истодаам, ки ранги рӯят дар чояш нест...

Р. Ҷалил «Шӯроб»

27. Ба рангу рӯ даровардан

касоро муолиҷа намуда сихату саломат кунондан.

Аз мобайн як ҳафта нагузашта, Мамараҷабро бо супориши военкомат дорую дармон карда, пештара барин ба рангу рӯ дароварданд ва ба по гузоштанд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. 1

28. Рангу рӯ даромадан

ба ҳол омадан, сихат ёфтан.

1. Танҳо дар курорт рангу рӯяш даромад.

2. Ӯхӯ, хеле фарбеҳ шуда, рангат даромадааст-ку.

29. Рангу рӯ намондан

Ниг. Ранг паридан.

Бачагон гапи якдигарро бурида, ҳама ба якборагӣ кирдорҳои бади сардорро шумурдан гирифтанд. Ман ба Ҷаббор нигоҳ кардам: дар вай рангу рӯ намонда буд...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

30. Ранги чиддӣ гирифтан

1. аҳамияти махсус пайдо кардан, 2. мушқил гардидани коре.

Қорҳо хеле ранги чиддӣ гирифта истодааст. Дар муқобили мо қувваи асосии босмачиён чамъ гаштаанд.

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматурғони Тоҷикистон»)

РАНГРЕЗ**31. Рангрёзро таъриф кунӣ, ришашро
ранг мекунад**

агар ягон рафтори нодонеро таъриф кунӣ, боз як харакати ношоистаи дигар мекунад.

— Ҳақ асту рост, ки мегӯянд: рангрёзро таъриф кунӣ, ришашро ранг мекунад! Ман туро камтар таъриф жарда будам, ки ту даррав ба осмони ғурур баромадӣ!

*С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»*

РАНЧ**32. Ранч бурдан (кашидан)**

меҳнат кардан, азобу машаққати меҳнатро кашидан.
1.— Мо ранч мебурдему ганҷро дигарон сохибӣ мекарданд.

«Маиғал»

2. Гуфт ки: «Ранч агар, Ҳасан, набарӣ,
Нест дар корҳои ту баракат».

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

3.— Мо то ба даст даровардани ин китоб хеле ранч кашидем.

РАСВО**33. Расвои касеро баровардан**

касеро шарманда, беобрӯ кардан.

1. Ба рафиқ Мӯминов гуфта расвоата набарорам, ман одам не...

*К. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

2. Гулсара ҳам метавонист дар навбати худ аз гиребони ин одами аз худрафта гирифта бо як тарсаки таги гӯши ӯро тафсонад, ё гапҳои обдор зада расвоашро барорад.

«Тоҷикистони советӣ»

34. Расвои касе, чизе баромадан

ошкор гардидани ҳаромкорӣ, бемазагӣ, камбудии касе, чизе, сирраш фош шуда, бадном шудани касе.

1. Ба қарибӣ фаҳмидам, ки сир ошкор шуда, расвои Афтамабин баромадааст.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

2. —Хайр, имрӯз вай кӯрнамака расвояш мебарояд ғӯед?

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

3. Уфф... қариб расвои кор баромада буд...

С. Ғанӣ «Табассум»

35. Расвои касеро кашидан

Ниг. Расвои касеро баровардан.

— Бехтар ки худат аз ин чо зудтар харата хай кун, ки набошад мардумро чеғ зада расвоата мекашам.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

36. Расвои олам қардан (сохтан)

сирр, айби касеро фош намуда ўро дар байни мардум шарманда ва беобрӯ қардан.

1. Эҳ, писарам, писарам, маро расвои олам қардӣ!

А. Деҳотӣ ва Б. Раҳимзода «Ҷоизҳои Таърифхӯҷаев» («Маҷмуаи пьесаҳои яқпардагӣ»)

2.— Хай, хомӯш бош, ки туро расвои олам месозад.

С. Айнӣ «Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъ-ул-вақоъ»

37. Расвои олам шудан

дар назари мардум шарманда, беобрӯ шудан.

Агар ин хел дудила шуда, аз ҳар чиз дузд барин ваҳмида гардед, расвои олам мешавед.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

РАСОНДА**38. Расонда гуфтан**

ба касе ишора карда сухани кинояомез гуфтан.

1. Дар давоми гап Душанбе равию pistaфурӯшии худро хикоя карда истода ба занаш расонида табассум карда гуфт: — ин кампири ман чиро медонад?

*Х. Назаров «Дар ҷустуҷӯи
Карим-Девона»*

2. Вале Махсум рӯзе бегоҳӣ ба вай расонда ким-чӣ хел суханҳои аламангез гуфта, пояҷро аз сӯхбати деҳқонон канда кунондааст.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

РАФТА**39. Рафта-рафта**

тадричан, кам-кам, оҳиста-оҳиста, бо мурури замон.

1. Рафта-рафта калимаи «Исмат»-ро партофта «Қорӣ Ишкамба» гуфтаанд ва чунон ки мегӯянд, «лақаб равшантар аз ном аст».

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Ин хел каллаварамҳо рафта-рафта чунон пушаймон хӯранд, ки суде набахшад.

«Хорпуштак»

РАФТАН**40. Касе ба касе рафтан**

касе ба касе монанд шудан, дар феълӣ атвор, кордор як хел будан.

Вай ҳам ба худи шумо рафтагӣ, шаб китобхонӣ, рӯз китобхонӣ...

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

РАХНА**41. Ба чизе рахна задан**

зарба задан, боиси вайронии чизе гардидан.

Инҳо ба дини ислом рахна задан меҳоҳанд...

Ҷ. Икромӣ «Духтари ноком»

42. Раҳна пайдо шудан

ба вучуд омадани вайронӣ, ихтилоф, нифок, носозгорӣ.
Дар муносибати осоиштаи арӯс ва модаршӯй якбора
раҳна пайдо шуд...

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

РАӢИ

43. РаӢи касеро гардондан

касеро аз иҷрои фикр, мақсад, майл, қарораш боз
доштан.

Ҳаққаш як тир буду «гирифта биёр» гуфтанатон раъ-
ямро гардонд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

44. Ба раӢи касе мондан

ба ихтиёри касе мондан, бо хоҳиши касе воғузур қар-
дан.

Агар корро ба раӢи ин роҳбарҳои даҳаньяла монед,
ҳукумат аз даст меравад.

Ҷ. Иқромӣ «Тори анкабут»

45. Аз раӢи худ гаштан

аз фикр, қарори аввалаи худ гаштан.

1. Аммо боз дар вақти кор малол наояд гуфта, аз
раӢям гаштам.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Тавалло кардам, ки ақаллан даҳ синфро тамом ку-
над, нашуд. Аз раӢяш нагашт.

РАҚАМ

46. Рақам додан

ҳисоб қардан, шумурдан, аз ҷумлаи (фалониҳо) до-
нистан.

Ба хотираи ӯ хатми қуръонҳо қарда, ӯро чун ша-
ҳиди роҳи озодӣ рақам доданд...

Ҷ. Иқромӣ «Духтари оташ»

РАҲМ**47. Раҳми чони худро хӯрдан**

1. дар бораи ҳаёти худ андеша кардан, дар ғами чони худ будан, 2. аз марг гарсидан.

Як ҳарифам Одинаеви гарданшах буд, ки вай ҳам охир раҳми чони чавониашро хӯрда, ба роҳи онҳо даромадааст ва ҳамаи хизматҳояшонро ба ҷо оварда истода будааст...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

РАҲМАТ**48. «Раҳмат бод ба кафандузди аввал» гуфтан**

ба аҳволи бадтар аз пештара дучор гардида ба гузашта шукр кардан (дар мавриде гуфта мешавад, ки ҳозира (фарзанд) аз пешгузашта (падар) бадтар бошад).

Агар норизогии мардум аз ҳокиме ва амалдоре боло гирад, ўро аз қор гирифта ба ҷои вай аз вай бадтарашро мегузорад, то ки мардуми норозӣ «раҳмат бод ба кафандузди аввал» гӯянд ва аз тарси он ки боз бадтараш наояд...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

РАҲСИПОР**49. Раҳсипор гардидан**

ба роҳ даромадан, роҳӣ шудан.

Мо ба он фойтунҳо савор шуда раҳсипор мегардидем.

С. Айни «Марги судхӯр»

РАҲШИНОС**50. Раҳшинос аз ғалат халос**

одами пурдон, қордон, ботаҷриба иштибоҳ намекунад. Дехқонбой маро не, ман Дехқонбойро хафа карда будаам... «Раҳшинос аз ғалат халос» мегуфтанд. Ман худамро раҳшинос ҳисоб мекардам...

— Ба раҳшиносиатон шубҳа нест, лекин ба як қано-ри ҳамон роҳ баромада будед, Мавлонака, ба як кӯчаи сарбаста рафта истода будед.

РЕСМОН**51. Аз ресмон савол диҳед, аз осмон
ҷавоб медиҳад**

ба савол ҷавоби мувофиқ намедиҳад, ҷавоби муносиб намегардонад, ҷавоби подарҳаво медиҳад.

Ман аз ресмон савол диҳам, аз осмон ҷавоб медиҳед. Медонам, ки плани молкашонӣ иҷро шудааст, аммо чизе ки харидорон талаб мекунанд, нест-ку?

«Хорпуштак»

РЕША**52. Решаи чизе, касеро буридан**

ба чизе хогима додан, касе, чизеро несту нобуд кардан, решакан намудан.

Решаи ин камбудихои тоқатнопазирро буридан лозим аст.

53. Решаи гап

асос, моҳияти гап, мақсад.

— Решаи гап ҳам дар ҳамин гап-дия, нодон!

«Хорпуштак»

54. Реша давондан

мустаҳкам ҷойгир шудан.

1. Меҳри Адолат ба дили Алиҷон рӯз ба рӯз чуқуртар реша медавонд.

*Р. Ҳайдаров «Духтари бебок»
(«Занони Тоҷикистон»)*

2. Лекин назар ба фикри Абӯмуслим ӯ ин мақсадро дар мартабаи аввал пеш ниҳода наметавонист, чунки арабҳо ба хама ҷо реша давонда буданд

С. Айни «Исьёни Муқаннаъ»

55. То реша дар об аст, умеди самар аст

то қувват дар бадан ҳаст ва фурсат аз даст нарафтааст, умеди беҳбудӣ ва комёбӣ ҳаст.

1. Ҳанӯз ҳам вақт ҳаст, то чон дорем, кӯшиш мекунем, шояд бача халос (аз касалӣ — М. Ф.) шавад, «то реша дар об аст, умеди самар аст» гуфтаанд.

С. Айни «Дохунда»

2. Дунёе чои умед аст, «то реша дар об аст, умеди самар аст» гуфтаанд, агар кӯшиш кунед, дур нест, ки боз ба вай бирасад. Ҳеҷ набошад, чамоли ҷаҳонорон уро боз як бор бинад...

С. Айни «Дохунда»

3. Ҳанӯз ки Маҳмудҷон тамом вайрон нашудааст, ҳанӯз ки реша дар об аст, умеди самар аст!

*Ҷ. Иқромӣ «Равои озори туро
надоштам» («Шарқи сурх»)*

56. Ба решаи касе намак гӯр кардан

1. касеро несту нобуд кардан, 2. мусибатеро ба сари касе овардан.

1. Вай вақти мувофиқ мечӯяд, ки ба решаам намак гӯр кунад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

2. — Ба решаи ин гуна азхудрафтагону бюрократҳо ҳамин тавр намак гӯр кардан лозим...

*У. Тоҷибоев «Қаҳрамони давраи мо»
(«Истеъдодҳои ҷавонон»)*

57. Ба решаи касе теша (табар) задан

1. ба сари касе мусибате овардан, 2. ба несту нобуд кардани касе кӯшидан.

1. — Ман гумон дорам, ки инҳо ба ҳукуматҳо хабарҳои дурӯғу ростро расонда, кӯшиш хоҳанд кард, ки ба решаи мову шумо теша зананд.

С. Айни «Фуломон»

2. Ба ҳар ҳол вай пеш аз мо ба решаи мо табар мезанад.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

РЕШАКАН**58. Решакан намудан (кардан)**

несту нобуд кардан, аз реша, асос канда партофта-
ни чизе.

Халқ ва ҳукумат бо роҳбарии Партияи Коммунистӣ
барои решакан намудани душманон мубориза мебурданд.

*Ч. Икромӣ «Мактаби драматургии
ман» («Шарқи сурх»)*

РИЗО**59. Ризо ба қазо додан**

ба тақдир тан додан.

Гӯе ки онҳо барои хизмати бемузди он ҷанобон халқ
шуда бошанд, ризо ба қазо дода паси сар хорон-хорон
кор кардан мегиранд.

С. Айни «Тирози ҷаҳон»

РИЗҚ**60. Ризқи меҳмон пеш аз худаш меояд**

барои меҳмон ҳамеша хӯрок ёфт мешавад.

Агар шумо меҳмон биёред, болои дида, «харчашро
худам мекунам» нагӯед, ки барои ман айб мешавад.
Мегӯянд, ки «ризқи меҳмон пеш аз худаш меояд», ҳар
кас дар ҳар ҷо ризқи худашро меҳӯрад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

РИКОБ**61. Аз рикоб фурувардан**

аз мансаб ҳолӣ кардан.

Чӣ шуд, чӣ нашуду идораи колхоз, ки дар ҷои хо-
наи мо сохта буданд, ба раиси собиқ насиб накард,
чунки ӯро ҳамчун ҳатулкор аз рикоб фуруварданд.

«Хорпуштак»

РИШ

62. Ришро дар осиеб сафед кардан

соддалавҳ, камақл, нодон будан.

— Чаноб, ман ин ришро дар осиеб сафед накардам. Аз чиҳати Ҳасан хотират чамъ бошед.

А. Ҳамидӣ «Сангар»
(«Шарқи сурх»)

63. Аз риш канда ба мӯйлаб часпондан

барои дуруст кардани чизе чизеро аз як ҷои муҳим гирифта ба ҷои дигар мондан, як чизи дурустро вайрон карда, аз он чизи дигар сохтан.

Суперфосфати бригадаи дуйӯмро гирифта ба бригадаи якум додан — аз риш канда ба мӯйлаб часпондан барин гап.

Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

64. То риш набарорӣ, ба кӯса наханд

1. то худат кореро ба иҷро нарасонӣ, ба дигарон наханд, 2. аввал айби худро дида, баъд ба дигарон айбҷӯй кун.

1. Аҳмад ба бародараш нигоҳ карда:

— Маълум нест, ки ту ақиб мемонӣ, ё дигарон. «То риш набарорӣ, ба кӯса наханд» гуфтаанд, аввал худаг норман харрузаатро пур кун, баъд ба дигарон ханд.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

2. — Омадем, Рауф! Мабодо аз тарси имтиҳон таб набароварда бошӣ...

— «То риш набарорӣ, ба кӯса наханд!» гуфтаанд.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

65. Риши худро сафед кардан

дуру дароз бо коре ва хунаре машғул гардидан, умри худро ба коре сарф намудан.

Ман, ки парбоз шудам, ба думи бедона ришамро сафед кардам.

Б. Азизӣ «Бедонабозӣ»
(«Шарқи сурх»)

РИШТА

66. Риштаи чизеро буридан

давомияти чизеро қатъ кардан.
Сонӣ риштаи дӯстиро буридам.

*Х. Ирфон «Ду ёр аз ду диёр»
(«Шарқи сурх»)*

67. Риштаи гапро ба тарафи дигар бурдан

мавзӯи сӯхбатро дигар кардан.
«Қиссаи ин лақаб дароз аст, худам ҳам аниқашро
намедонам» — гуфта риштаи гапро ба тарафи дигар
бурд.

Р. Чалил «Шӯроб»

68. Риштаи гап халта шудан

сӯхбат суст шудан, сӯхбат ланҷ шудан.
Ҳаяҷони аввалини вохӯрӣ фуру ништа, риштаи
гап халта шуда буд.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

69. Риштаро дароз партофта мондан

барои иҷрои чизе мӯҳлат, фурсати зиёд додан, ба
касе имконияти фикру андеша карданро додан.

Риштаро дароз партофта мондем, қанӣ бинем чӣ он-
хо ба чӣ қарор меоянд.

70. Риштаи чизе қанда шудан

қатъ шудан, қанда шудан.

1. Риштаи фикру ҳаёли ақоли Олим қанда шуд ва
яқбора аз пинак бедор шудагӣ барин ба хуш омада,
ба пеш нигоҳ кард.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. Дар ҳамин чо яқбора риштаи сухани Носиров
қанда шуда монд.

«Тоҷикистон»

3. Риштаи ҳаёти ин ҷавони садоқатманд бо ин тасо-
дуф қанда шуд.

71. Ба риштаи назм кашидан

1. ба назм даровардан, ба шакли шеър даровардан,
2. шеър гуфтан.

1. Вай ин ақидаро танҳо ба риштаи назм накашидааст...

Ш. Хусейнзода «Сухансарои Панҷруд»

2. Биноӣ, илова бар ин, қасидаҳо ҳам ба риштаи назм кашида, ба навиштани қасидаҳои бузург низ ҷуръат кардааст.

А. Мирзоев «Биноӣ»

72. Риштаи суханро ба даст гирифтан

ба гап сар кардан, ба сухангӯӣ шуруъ намудан.

— Хӯш, акнун ба курс меравӣ-мӣ, ё боз барои ту лекция хондан лозим меояд? — пурсид раис аз тракторчӣ аз нав риштаи суханро ба даст гирифта.

«Тоҷикистони советӣ»

73. Риштаи суханро боз кардан

ба гапзанӣ шуруъ намудан.

Аз як тараф Қудрат нишаста гоҳ-гоҳ асабиёна ба сӯи Ҷӯра нигоҳ карда мемонд. Мансурбой, ки аз поёнтар менишаст, дар охир риштаи суханро боз карда ба гап сар кард...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

74. Ба риштаи сухан кашидан

1. нақл кардан, баён намудан, 2. навиштан.

Ба риштаи сухан кашидани саргузаштҳои аламноки Остонзодаҳо фош кардани тортанакхонаҳои дар кунҷу бурҷ пинҳон монда...

А. Деҳотӣ «32 сол дар майдони адабиёт» («Тоҷикистон»)

75. Аз ришта то сӯзанаш донистан

чизеро аз сар то по, ҳаматарафа, пурра донистан.

Ман ҳамаи он воқеаро аз ришта то сӯзанаш дар хотир дорам.

РОЗ

76. Рози дил гуфтан

1. сирр, матлаби пӯшида, ниҳонии худро гуфтан, 2. мақсад, замири дили худро баён намудан.

Вай муддати дарозе беҳаракат сар ҳам карда нишаст ва гӯё бо азизонаш (зану бачаҳои ӯ мурда буданд. Ӯ дар сари қабри онҳо меистод — М. Ф.) сӯхбат кард, рози дил гуфт.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

77. Розу ниёз кардан

сирр, орзу, замири дили худро нақл намудан.

Шахло аз ин ки имшаб, пас аз муддате дар паҳлуи номзадаш нишаста ба ӯ розу ниёз карда буд, бе ҳад сухӯл менамуд...

А. Ҳамидӣ «Машиғали ҷовидон»
(«Шарқи сурх»)

РОСТ

78. Ростии гап

сухани рост, дурусташро гӯям...

1. Мебахшед-ку, ростии гап, ба дили ман шубҳа афтада буд.

К. Носиров «Орият»

2. Ростии гап, раиси колхоз Собир Кабилов аввалҳо нағз кор мекард.

«Тоҷикистони советӣ»

79. Рост овардан

дучор шудан, рӯ ба рӯ шудан, вохӯрдан.

1. Махдуми Говро бошад дар кӯчаҳо ҳам рост наоварда будам.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

2. Бинобар ин у моли арбоби ҳукумат, бойҳои калон ва судхӯронро рост оварда медуздид...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

80. Рост овардани фурсат

пайдо кардани шароит ва имконият, мавриди мувофиқ, ёфтани вақти муносиб.

Барои ба амал овардани ин кор дар паи рост овардани фурсати муносиб афтод...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

81. Рост омадан

1. бо касе рӯ ба рӯ шудан, дучор гардидан, 2. писанд, маъқул будан, дуруст, мувофиқ будан, 3. баробар будан.

1. Баъд аз он, ҳар гоҳ, ки ӯ дар кӯча ба ман рост меомад, бошишгоҳ ёфтед? гӯён мепурсид.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Магар ба қонуни замони мо ин кор рост меояд?!

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

3. Аммо ӯ фикр накард, ки он қаш ба пой ман рост намеояд.

С. Айни «Мухтасар тарҷимаи ҳоли худам»

4. Ба сухани як девона, хусусан ки ӯ зан бошад, гӯш додан, ҳатто ба тарафи вай нигоҳ кардан ба шаъну шавкат ва савлату ҳашамати калонон, албатта, рост намеомад.

С. Айни «Марги судхӯр»

5. Замони зиндагонии Навоӣ ба охириҳои замони давлати теуриён рост меояд.

С. Айни «Алишер Навоӣ»

82. Рост омадани кор

фароҳам омадани шароити мусоид, пеш рафтани кор, барор гирифтани кор.

Рост омадани корро бинед, ки мо боз бо Раҳимзода ҳамсафар мешавем!

Ғ. Мирзо «Сафар ба диёри дустон» («Шарқи сурх»)

83. Росту ораста кардан

зебу зинат додан.

Дар сари роҳаш ҷавонмарди лӯхтак барин росту орастакардаро дида шармгинона ба замин сар ҳам мекард...

«Маориф ва маданият»

84. Рост-растӣ

агар рости гапро гӯй, халос мешавӣ.

— «Рост-растӣ!» гуфтаанд. Агар рост гӯй, аз ҳар гуна ҷазо ва бозхост эмин хоҳӣ шуд.

С. Айни «Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъ-ул-вақоеъ»

РОҲ

85. Ба роҳ андохтан

1. гусел кардан; фиристодан, раҳсипор кардан, 2. ташвиқ, насихат карда розӣ кунондан, 3. чизеро ба ҳаракат даровардан, ба кор даровардан; кореро дуруст карда пеш бурдан.

1. Ҷомаашро ба дасташ дода ба роҳаш андохтанд.

С. Айни «Фуломон»

2. Ӯ он изчиро бо одами чор ҳаким ҳамроҳ карда, аз пай гурезагон ба роҳ андохта буд.

С. Айни «Фуломон»

3. Лекин ба шарте ки одамҳоро тарбия кунад, ба роҳи дуруст андозанд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

4. Агар Ситора хоҳад, Камолро ба роҳ меандозад.

Ч. Икромӣ «Ситора»
(«Шарқи сурх»)

5. Хуллас ки маро зӯран ба роҳ андохтанд.

Ч. Икромӣ «Тори анкабут»

6. — Шумо розӣ шавед, кифоя. Ман даҳ сол бошад ҳам, сабр мекунам. Падару модаратонро ҳам ба роҳ меандозам.

«Хорпуштак»

7. Аммо душвории кор дар ин ҷост, ки ин гуна заводхоро танҳо бо қуввати дасти майдакосибҳо роҳ равонда намешавад ва ғулом харида кор фармуда ҳам ба роҳ андохтани инҳо мумкин нест.

С. Айни «Ғуломон»

8. Агар Неъматов ин колхозро ба роҳ наандозад, ҳақиқатан барои каси дигар душворӣ мекунад.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

86. Роҳи касе ба ҷое афтидан

аз ҷое гузар кардан, дар аснои роҳ ба ҷое расидан.

1. Роҳи шумо аз даруни Дарай Нихон меафтад.

С. Айни «Дохунда»

2. Албатта, агар роҳатон ба шаҳр афтад, ба мо мехмон мешавед.

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

87. Аз роҳи бад баргаштан (гаштан)

дигар бор бадӣ, бадахлоқӣ, шӯрапуштӣ накардан, бадқориро тарк кардан, аз корҳои нодуруст даст кашидан, тавба кардан.

— Маслиҳати мо ба ту ин аст, ки насиҳатҳои Махдумро гуш кун ва аз роҳи бадат баргард.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

88. Ба роҳи бад даромадан

ба бадахлоқӣ, шурапуштӣ, масти ва соир корҳои ношоиста машғул шудан.

— Агар ҳаю бош карда наистед, ба ин феълӣ атвораш ба роҳи бад даромада рафта ва ба колхоз зарар оварданаш мумкин аст.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

89. Ба роҳи бад рафтан

Ниг. Ба роҳи бад даромадан.

Фарзанди одами меҳнаткаш ба роҳи бад набояд равад.

Ҷ. Иқромӣ «Ғусса»
(«Шарқи сурх»)

90. Роҳи бадният кӯтоҳ

касе ки бадхоҳ ва бадандеш бошад, зуд ба сазои худ мерасад, бадхоҳӣ оқибат надорад, бадхоҳ ба балое гирифта мешавад.

— Парво нақун, ҷӯраҷон, ёфт мешавад, роҳи бадният кӯтоҳ аст.

«Маориф ва маданият»

91. Аз роҳ баровардан

1. касеро фиреб додан, гумроҳ кардан, 2. ба касе корҳои бад талқин намудан.

1. Духтари вай Гулрӯро аз роҳ бароварда ҳамроҳаш ба шаҳр бурд...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. 1

2. Онҳо хату хабарҳои пинҳонӣ карда дигар сарбозхоро ҳам аз роҳ бароварда истодаанд.

С. Айни «Дохунда»

92. Аз роҳи касе баромадан

аз роҳи нишондодаи касе хориҷ шудан, таълими касеро рад кардан, маслиҳат, хоҳиши касеро иҷро накардан, панди касеро қабул накардан.

Бехтар, ки ба насиҳати падарат гӯш кун, аз роҳи вай набаро!

*М. Рустамова «Зайнаб»
(«Шарқи сурх»)*

93. Роҳ бастан

пеши роҳро гирифтан, ба гузаштани касе аз ҷое имконият надодан, монё шудан.

1. Лекин чандон дур рафта натавонистанд, аз рӯ ба рӯяшон ҳам се-чор нафар муллобачае ки ба воситаи дари партави мадраса, аз ақиб баромада омада буданд, роҳро бастанд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

2. Роҳи душман зи ҳар тараф бандед,
Дар ҳама ҷабҳа зидди ӯ чангед!

М. Раҳимӣ «Роҳи равшан»

94. Роҳро буридан

бо роҳи ғайриасосӣ, бо роҳи наздик ба ҷое рафтан. Мо роҳро бурида, рост ба саҳро рафтем.

95. Роҳро ваҷаб карда гаштан

бекорхӯчагӣ карда гаштан; кӯчагардӣ кардан.

Аз ин бригада 21 нафар роҳи кӯчаю бозорро ваҷаб карда мегаштаанд.

«Хорпуштак»

96. Аз роҳ гардондан

гумроҳ кардан, ба роҳи нодуруст андохтан.

— Кучост он бедиёнат, ки масҷидро таҳқир мекунад, мусулмононро аз роҳи дин мегардонад?

*С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»*

97. Аз роҳ гаштан

роҳи худро дигар кардан, аз мақсад, қарор, фикр, азми худ баргаштан.

— Содикҷон ака, нависед, аз роҳатон нагардед.

Ғ. Абдулло «Қарзи виҷдон»

98. Роҳ гирифтан

равон шудан, рафтан.

Мирбадал берун баромад, ба тарафи чойхона роҳ гирифт.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

99. Роҳи касеро гирифтан

1. пеши роҳи касеро банд кардан, касеро аз роҳ боз доштан; 2. ба касе халал расонидан.

Як зане омада ба назди Қамол,

Роҳи ӯро гирифта дод салом.

М. Мишакар «Меҳринисо духтари хоркаш» («Занони Тоҷикистон»)

100. Роҳи гурез пеш гирифтан

ба қасди гурез афтодан, гурехтан.

— Агар ҳамин тавр танбеҳ надихам, ба ҷӯрааш ((ба буз — М. Ф.) тақлид карда, ин ҳам роҳи гурезро пеш мегирад...

«Латифаҳои тоҷикӣ»

101. Ба роҳ даровардан

1. касеро ба чизе розӣ кунондан; ром кардан, 2. гапе ё кореро ба касе маъқул кунонидан, 3. ба ҳаракат даровардан, ба кор андохтан.

1. Холаамро ба роҳ даровардан осон-куя, лекин модари ман... дод гуфта ба маҷлис ҳам рафтан мегирад.

2. — Мо мехоҳем, ки ту занатро ба роҳ дарорӣ.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

3. Агар кораш ҳамин тавр рафтан гирад, тамошо кунед, ки станцияи электрикии навамонро ҳам ана-мана гуфтана ба роҳ медарорад.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

102. Ба роҳ даромадан

1. ба роҳгардӣ шуруъ кардан, раҳсипор шудан, ҳаракат кардан, 2. пеш рафтан, рӯ ба хубӣ овардан, тараққӣ кардан.

1. Ҷумъа паси сар хорон-хорон бо Табар ба роҳ даромад.

Ҷ. Икромӣ «Аз Москва чӣ овардӣ?»

2. Поезди мо ҳам ба роҳ даромад.

Ҷ. Икромӣ «Аз Душанбе то ба Киев» («Шарқи сурх»)

3. Баъд охир, ана, Кузнецов омад, корҳои иҷроия-амон ҳам ба роҳ даромада истодааст.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

103. Ба роҳи чизе, касе даромадан

ба чизе машғул шудан, кореро ба даст гирифтан.

Пас аз барқарор шудани ҳокимияти советӣ аз зулму машаққат озод шуда, ба роҳи илм даромадааст.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

104. Роҳи дигарро пеш гирифтан

чораи дигар чустан, бо тариқи дигар амал кардан.

Бинобар ин муаллима барои фаҳмидани ҳақиқат, яъне кӣ ба Мурод дафтараширо барои рӯбардор кардан додааст, роҳи дигарро пеш гирифт.

М. Боғиров «Учительница»
(«Тоҷикистон»)

105. Роҳ додан

1. иҷозат, рухсат додан, имконият додан, 2. рухсати даромадан додан, 3, қабул кардан.

1. — Лекин сар дех, ки ман ўро тавба дода, аз вай қавл гирам! — гуфт ў ба ман бо хитоби «ту-ту».

— Ман роҳ медиҳам, аммо худат ба ман қавл дех, ки дигар ўро намезанӣ, — гуфтам бо ҳамон қатъияти аввалӣ.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III—IV

2. Махмуди бедодгар ба сўхтори қасри дониш дидаю доништа роҳ дод.

*С. Улуғзода ва В. Виткович
«Ибни Сино»*

3. — Он кас шабона ҳеч касро ба хонашон роҳ на-медиханд.

С. Айни «Марги судхўр»

4. Мо ҳеч вақт бойҳо ва кулакҳоро ба колхоз роҳ намедиҳем...

С. Айни «Фуломон»

5. Аммо сартарош ба ин кор роҳ надод...

С. Айни «Марги судхўр»

106. Роҳи чоеро доништа мондан

1. чизеро нағз доништа гирифтан, 2. аз чизе воқиф шудан.

Агар ба мисли шумо якта-нимта занони муъмину мусулмон баромада намонад, дигар ҳама роҳи хамин таваллудхонаро доништа мондагӣ.

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

107. Роҳи чизеро ёфтан

тарзи ҳалли масъалаеро ёфтан, чораи чизеро ёфтан.

1. Ман як роҳ ёфтам. Шумо дар ҳонаатон танҳо, ман дар хонаам танҳо... ҳар дуямон ҳам квартираҳои пур-

ра дорем. Чӣ шавад, ки агар ман ба назди шумо равам, ё ки шумо ба назди ман биёеду як квартираро холи карда диҳем.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

2. Ман ба ҳамин хурсанд будам, ки барои хондан дар Бухоро роҳе ёфтам.

С. Айни «Мухтасар тарҷимаи холи худам»

108. Аз роҳ задан

касери гумроҳ кардан, аз роҳ баровардан.

1. Аммо вай бошад, Умарчони соддадилро аз роҳ зада, ба доми худаш даровардааст.

Ч. Икромӣ «Ситора»
(«Шарқи сурх»)

2. Аммо таълимотҳои Петровский ўро аз роҳ зада истодаанд.

М. Миршакар «Шаҳри ман»
(«Шарқи сурх»)

3. Ҳар кас нахоҳад накуҷад, аммо дигаронро аз роҳ назанад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

109. Роҳ зану эҳсон кун

бо роҳҳои нораво (мас. дуздӣ) пул ба даст оварда зиёфату зарофат кардан, худоию эҳсон додан.

Ноиб дар пурхӯрӣ ва шикамбандагӣ аз Қорӣ Ишкамба монданӣ надошт, фарқе ки дар ин хусус инҳо доштанд, танҳо ҳамин буд, ки Қорӣ Ишкамба шиками худро ҳамеша аз хонаи мардум, аз хонаҳои қарздоронаш, ҳучранишинонаш, аз тӯйхонаҳо ва худоихонаҳо ва аз таомҳои сари дӯкони муомиладоронаш пур мекард ва дар хонаи худ ҳеҷ гоҳ бо харчи худ таом тайёр кунонда намехӯрд, ноиб бошад, чунон ки шикамашро аз зиёфатҳои арбоб ва калоншавандагони қишлоқ сер мекард, инчунин бо маблағе, ки аз торочи деҳқонони фақир ба

даст даровардааст, дар хонаи худ ҳам таомҳои сергушту равшан тартиб дода меҳӯрд ва мувофиқи мазмуни «раҳ зану эҳсон кун» монанди Қорӣ Ишқамба дӯстон ва ҳамкорони худ ҳам бояду шояд зиёфат карда меҳӯронид.

С. Айнӣ «Марғи судхӯр»

110. Роҳ кашида шудан

сохта шудани роҳ.

Роҳи оҳани Тирмиз — Душанбе кашида шуд...

«Мактуби халқи тоҷик ба Қомитети
Марказии Ҳартияи Коммунистии Иттифоқи
Советӣ» («Шарқи сурх»)

111. Роҳ кашидан

раҳсипор шудан.

Пас касе ки ба ин мамлакат рафтани бошад, бояд ба тарафи тулуи офтоб ба Шарқи Дур роҳ кашад.

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

112. Бо роҳи маслиҳат

маслиҳатомезона, ба тариқи маслиҳат.

Яке аз дӯстон бо роҳи маслиҳат ба ман гуфт...

С. Айнӣ «Марғи судхӯр»

113. Роҳро миёнбур кардан

1. бо роҳи ростии дур нарафта бо роҳи кӯтоҳ рафта.
2. Ниг. Роҳро буридан.

Худам роҳро миёнбур карда зуд омадам...

Ҷ. Иқромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои
драматургони Тоҷикистон»)

114. Аз роҳ мондан

дар вақташ рафта натавоништан, дер кардан.

1. Машина аз роҳ мемонад.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

2. Ба меҳмонӣ рафтани будам... аз роҳам намонам.

«Хорпуштак»

3. — Раҳмат, тағочон, аз роҳатон намонед,— гуфт духтар аз забони Гавҳар.

*Б. Шоҳин «Гуфтори макр»
(«Тоҷикистон»)*

115. Роҳ мондан

Низ. Роҳ додан.

1. Азбаски худаш зандуст ва молпараст аст, забонаш кӯтоҳ аст, бинобар ин ба айшу ишрат ва молғундорӣ мо роҳ мемонад.

С. Айни «Фуломон»

2. Ҳар гоҳ ки ба ҳаракати рӯйрост ё нимрӯйрост роҳ намонд, ҷамъият бо ҳайати кӯҳнааш ба кор медарояд...

*С. Айни «Мухтасар тарҷимаи
ҳоли худам»*

116. Ба роҳ мондан

1. чорӣ кардан, ташкил намудан, 2. ба тартиб андохтан.

1. Тартибу интизоми колхозро нағз ба роҳ монда будем.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

2. Омаданаши ин тараф корхоро хеле нағз ба роҳ монда буд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

117. Аз роҳ монандан

касери аз сафар боздоштан, ба рафтани касе ба ҷое мамониат кардан.

Маро беҳуда аз роҳ намонед, илтимос мекунам.

«Маориф ва маданият»

118. Роҳ нишон додан

тариқи рафтори касеро муайян кардан, роҳбарӣ намудан.

Акнун худат роҳ нишон дех.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

119. Аз роҳи чизе нон хӯрдан

бо машғулияте пул ёфта умр ба сар бурдан.

Ту бо ин нармдилӣ ва сахлқориат ҳақ надорӣ, ки амалдори ҷаноби олий шавӣ ва аз он роҳ нон хӯрӣ.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

120. Роҳ паймудан

роҳ рафтан, роҳеро тай кардан.

Аз паси рафиқони худ оҳиста-оҳиста роҳ мепаймудам.

*Л. Саид «Пеш аз субҳ»
(«Шарқи сурх»)*

121. Роҳи ҷое (чизеро) пеш гирифтан

1. ба тарафи... (ҷое, мақсаде) равона шудан, раҳсипор гардидан, 2. интиҳоб намудан.

1. Ба ароба савор шуда роҳи саҳроро пеш гирифтем.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Ҳусайнӣ фаҳмид, ки аз бой чизе рӯендан илоч надорад, дигар гап назаду бо акохондаш роҳи хонаашро пеш гирифт.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

3. Шодмонов қад-қади ҷуйбор роҳи бригадаи Нуралиевро пеш гирифт.

«Тоҷикистони советӣ»

4. То ба кай монӣ ба зиндони фаранҷӣ дар азоб?
Моҳи ман, бархез акнун роҳи дониш пеш гир!

Л. Обидхӯҷаев «Асарҳои мунтахаб»

5. Шукурбек роҳи дурусти муборизаро пеш гирифта натавонист.

А. Сайфуллоев «Образи одамони нав дар «Ёддоштҳо» («Шарқи сурх»)»

6. Пас лозим меояд, ки зоти модаговхоро ба қадри имкон, дараҷа ба дараҷа ба воситаи дурагакунӣ бехтар намоем. Ҳозир хамин роҳро пеш гирифтем.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

122. Роҳ равондан

ба кор андохтан.

Аммо душвории кор дар ин ҷост, ки ин гуна заводхоро бо қуввати дасти майдакосибҳо роҳ равонда намешавад.

С. Айни «Фуломон»

123. Дар роҳи рост гаштан

ба тариқи ҳалол ва ҷои зиндагонӣ кардан.

— Бало дар ин ҷост, ки мо дар роҳи худ он қадар рост нагаштем...

С. Айни «Фуломон»

124. Роҳи сафед диҳад

роҳатон хушбахтона, бехатар шавад.

— Хайр, хӯш, худо роҳи сафед диҳад,— гӯён аз меҳмонхона бароманд...

С. Айни «Фуломон»

125. Роҳи сафед талабидан

Ниг. Роҳи сафед хостан.

— Сихат-саломат бош. Роҳи сафед металабам.

Ҷ. Икромӣ «Муҳаббат»

126. Роҳи сафед хостан

ба касе дар сафараш муваффақият орзӯ кардан.

Гӯрӯғлӣ ба писархондаш роҳи сафеду барори кор хоста, иҷозат дод.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

127. Ба роҳи худ баргаштан

ба ҷои худ рафтан.

Модар ҳам ночор ба роҳи худ баргаштааст.

*Ф. Муҳаммадиев
«Тири хокхӯрда»*

128. Касеро ба роҳи худ даровардан

1. касеро бо худ ҳамфикр ва ҳамкор намудан, 2. ба итлоати худ даровардан, гапдари кардан.

1. Ман дар ин бора ҳам қавл додам. Ман гумон карда будам, ки пас аз рӯйхат карда ба як болишт сар ниҳодан ӯро ба роҳи худ дароварда метавонам.

С. Айнӣ «Фуломон»

2. Бо вучуди ин камтар «ба тақдир тан дода», дигар барои духтарашро ба роҳи худ даровардан фикр намекард.

Ҳ. Карим «Ҳикояҳо»

129. Роҳи худро чапғалат додан

роҳи худро дигар кардан, банохост дигар кардани роҳ ё тарзи кордори худ бо мақсади ба хато андохтани хариф ё душман.

Пас аз он роҳи худро чапғалат дода худро ба тангкӯчае гирифтаам.

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

130. Бо роҳи худаш...

1. ихтиёр ба худаш, бо майли худаш, 2. он дигару ин дигар.

1. — Шумо, Петр Васильевич, ба хоҳаратон Софья гӯед, наравад. Ман ба ҷои вай каси дигар меёбам...

— Хоҳарам бо роҳи худаш, ман бо роҳи худам, рафик Амонов.

Қ. Носиров «Орият»

2. — Прейскурант бо роҳи худашу пулгирии онҳо бо роҳи худаш.

«Тоҷикистони советӣ»

131. Роҳро чапғалат занондан

Ниг. Роҳи худро чапғалат додан.

Ба беруни қалъа баромаданду роҳро чапғалат занонда, ниҳоят ба кулбаи ҳақиронае... даромаданд.

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

132. Ба роҳи касе чашм доштан

дар интизори касе будан, мунтазири омадани касе будан.

Вақто ки Сурайё аз тангкӯча ба кӯчаи калон баромад, дид, ки «шайх» ба рӯи суфачаи тағи дарвоза нишаста гӯё ба роҳи ӯ чашм дорад.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

133. Аз роҳи касе чашм кандан

дигар интизори касе нашудан, аз омадани касе ноумед шудан.

То ҳоло аз роҳатон чашм намекамдам...

К. Носиров «Орият»

134. Ба роҳи шайтон даромадан

ба васвасаи шайтон афтодан, ба роҳи хато рафтан, аз роҳи рост баромадан.

1. — Рафту ба роҳи шайтон даромада чудо шаванд, баъд чӣ мешавад? — меғуфт ӯ худ ба худ.

*Б. Ортиқов «Нишона»
(«Шарқи сурх»)*

2. Одами мусулмон ба роҳи шайтон набояд дарояд.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

135. Ба роҳи касе ғав бастан

1. ба кори касе монеа шудан, пеши роҳи касеро гирифтани, садди роҳи касе шудан, 2. ба касе дар қорре муқобилият нишон додан.

— Қор бурда истодаем, вале аз як тараф сарҳадчиён ва аз тарафи дигар худи колхозчиён ба роҳи мо ғав баста истодаанд.

*С. Ғанӣ ва Ф. Ниёзӣ
«Ватандӯстон»*

136. Ба роҳи чизе қадам гузоштан

ба иҷрои амале шуруъ намудан, иқдом кардан.
 Аз ин чост, ки ӯ фикр мекунад нихоят боз ба роҳи
 ба даст овардани пули бедардимиён қадам мегузорад.

«Тоҷикистони советӣ»

РОҲАШ

137. Роҳаш ҳаст

чора, илоч дорад, роҳи ҳал дорад.
 Ман писанд ҳам намекунам. Ғам нахӯр. Роҳаш ҳаст.

*К. Наимӣ «Роҳи дуруст»
 («Шарқи сурх»)*

РОҲАТ

138. Роҳати чизеро дидан

аз чизе ҳузур кардан, чизеро бо меҳнат ва азоб ба
 даст дароварда аз натиҷаи ранҷи худ баҳраманд гар-
 дидан.

Бигузур беҳобӣ кашад, азоб кашад!.. Пагоҳ роҳа-
 ташро мебинад.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

139. Роҳати ҷон

1. ҳузур, ҳаловат, хушнудӣ, 2. айни муддао.

Қисмҳои ӯ сохтагӣ ҳамеша бенуқсон ва барои авто-
 мобильҳо роҳати ҷон аст...

*Ҷ. Икромӣ «Сафар кардан — ҷаҳон
 дидан» («Шарқи сурх»)*

РОҲЗАНИ

140. Роҳзанӣ кардан

ғоратгарӣ, яғмогарӣ кардан.

Чанд гоҳ боз ба атрофи худ дуздонро чамъ карда
 роҳзанӣ мекунад.

С. Айни «Дохунда»

РОҲӢ

141. Роҳӣ кардан

касоро равона кардан.

Ин суханони модар Сафарро боз ба фикру андешаҳои дигар роҳӣ кард.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

142. Роҳӣ карда шудан

равона карда шудан, фиристода шудан.

Дар охири моҳи октябр барои корҳои комсомоли кишлоқи Гулистонро ба роҳ мондан Шариф ном комсомол роҳӣ карда шуд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

РУСТАМ

143. Рустами Дастон шудан

далер, бошучоат, қаҳрамон, тавоно шудан.

— Одам бо даҳонкалонӣ Рустами Дастон шудан намегирад...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

РУСТИ

144. Рустию гургӣ

бо пинҳонӣ, пинҳонакӣ.

Нозукой рустию гургӣ ба фурухтани чизу чораи ба чашм намоёни хона сар кард.

*Р. Ҳайдаров «Дуздро қарақчий зад»
(«Занони Тоҷикистон»)*

РҮБОҲБОЗӢ

145. Рӯбоҳбозӣ ба кор бурдан

макр, хила, фиреб кардан.

— Пас барои даҳьякро ба даст даровардан чӣ гуна рӯбоҳбозиро ба кор буред?

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

146. Рӯбоҳбозӣ кардан

маккорӣ ва ҳилагарӣ кардан, фиребгарӣ кардан.
Чаро шумо дар хама кор рӯбоҳбозӣ мекунед?

РӯДАКАН

147. Рӯдакан шудан

сахт ва дуру дароз хандидан.
Хушнудона рӯдакан шуда механдид.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

РӯДАКАНАК

148. Рӯдаканак кунондан

бисъёр мондаву шалпар кардан.
Хонаи пионеронро дар чор фасли сол чил маротиба аз як катаки мурғ ба дигар катаки мурғ кӯчонда, ҳамаро рӯдаканак кунонидааст.

«Хорпуштак»

РӯЗ

149. Қасеро ба рӯзи бад андохтан

қасеро ба вазъияти мушкил, ҳоли бад, ғаму ғусса, ба эҳтиёҷ гирифтор кардан.
— Ман духтарчаи булҳаваси нодон будам, содда будам, шумо маро ба доми фиреби худ кашида, ба ҳамин рӯзҳо андохтед!

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

150. Рӯзи касе ба подшоҳӣ гузаштан

бо серию пурӣ ҳаёт гузаронидан, ба ҳеч чиз мӯҳтоҷ набудан.

1. Ту чунин зӯрманд мебошӣ, ки ба ҳар касбу кор ки даст занӣ, рӯзат ба подшоҳӣ мегузарад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

2. Бо ҳамин кор рӯзам ва рӯзи хонаводаам ба подшоҳӣ мегузарад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

151. Рӯзи касе ба сари касе афтидан

Ниг. Ба рӯзи касе афтидан.

Рӯзи ман ҳеҷ гоҳ ба саратон наафтад!

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

152. Рӯзи касе ба шумур мондан

умр, ҳаёти касе ба охир наздик шудан.

Ҳар чӣ кунад, рӯзи амир ба шумур мондааст.

С. Айни «Фуломон»

153. Рӯзи бад

зиндагонии пуразоб, саҳт.

Намедонам ин рӯзҳои бад кай ба охир мерасида бошад?!

154. Рӯз буд шудан

ба охир расидани умр.

— То рӯзаш буд нашавад, магас ҳам намемирад.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

155. Бо чизе рӯз гузаронидан

ба воситаи чизе, аз ҳисоби чизе зиндагонӣ кардан.

Ман ҳамеша бо пули ҳамон ҳалво рӯз мегузаронам, агар халқҳо бисъёр ва бешумор намебуданд, дар як рӯз бозорам касод шуда, сармояи зиндагиам барбод ме-
рафт.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

156. Рӯзи касе гузаштан

1. як навъ карда рӯз гузарондан, 2. аз чихати мод-
дӣ таъмин будан.

1. Дунъё дунъёи гузаро. Рӯзам гузарад шудааст.

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

2. — Гуё бе Шариф рӯзатон намегузашта бошад.

Ф. Ансорӣ «Имтиҳон»

3. Ҳамин корро накунам, рӯзам намегузарад.

157. Рӯзи дароз

аз пагоҳ то бегоҳ, тамоми рӯз.

Рӯзи дароз умри одамон дар саҳро бекора гузашт-ку!

«Хорпуштак»

158. Рӯз дида натавонистан

1. зиндагӣ карда натавонистан, 2. барор нагирифта-ни кор.

1. — Шумо ба осонӣ халос мешавам нагӯед. Дар ин замона одами бад рӯз дида наметавонад.

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

2. Қоргарон мегӯянд, ки ҳар кас ба табъи шумо нафорад, рӯз дида наметавонад.

«Хорпуштак»

159. Рӯз дидан

1. хотирчамъона, осудаҳолона зиндагӣ кардан, 2. хушбахт шудан.

1. Ман танҳо дар колхоз рӯз дидам.

2. — Илоҳӣ калон шаву рӯз бин, сохиби хонаю дар шав.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

3. Агар аҳволат ҳамин бошад, ба кучое ки равӣ, ту рӯз намебинӣ.

С. Саидмуродов ва И. Исмоилов
«Тӯҳмат»

4. Чор пул-панҷ пул ҳам пайдо кардам. Ҳар чӣ бошад, рӯз дида гаштаам.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

160. Рӯзи камиро надидан

мӯхтоҷ нашудан, ба эҳтиёҷ наафтодан.

— Ба ман ҳам камакак думба намедиҳӣ, дуо мекунам, ки умрат дароз шаваду рӯзи камиро набинӣ.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

161. Ба касе рӯз надодан

касоро бесаранҷом, нохотирҷамъ кардан, касоро танг кардан, ташвиш додан.

— Аз набудани ведомостъ якчанд рӯз аст, ки пулро дода наметавонам ва муаллимон ба ман рӯз надода истодаанд.

«Газетаи муаллимон»

162. Ба касе рӯз намешавад

Ниг. Рӯз дидан.

Зеро ки медонистанд ман одами ҳақгӯ ва ростқавл ҳастам, агар дар рӯи олам зиндаю солим гардам, ба онҳо рӯз намешавад.

Ҷ. Икромӣ «Тори анкабут»

163. Ба рӯзи нағз расидан

ба хушу хурсандӣ расидан, ба касе насиб шудани хурсандӣ, тӯю шодӣ.

Ман имрӯз ба вай гуфтам: «ба ин хел маърақаҳои ният карда рафтаи лозим, ки мо ҳам ба ҳамин хел рӯзҳои нағз расем».

Р. Ҷалил «Шӯроб»

164. Рӯзи наҳс

рӯзи шум, пурфалокат, рӯзе ки кори касе дар он барор намегирад.

1. — Имрӯз як рӯзи наҳс будааст, Зумратбибӣ!

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

2. — Чӣ бало рӯзи наҳс шуд имрӯз,
Ки ягон кори кас барор накард,
Аз саҳаргоҳ то намози шом.
Барфу борон дигар қарор накард.

М. Турсунзода «Асарҳои мунтахаб»

165. Рӯзи некро дидан

ба фаровонӣ, ҳузуру ҳаловат расидан, ба хушбахтӣ расидан.

— Хонаат сӯзад, бой, рӯзи некро набинӣ, бой!

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

166. Рӯзи касеро нишон додан

чазои касеро додан.

1. — Ба гапи ман надароӣ, рӯзатро нишон медиҳам!
«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Ман ҳозир рафта мебинам, агар вай боз ҳам фиреб карда истода бошад, рӯзашро нишон медиҳам!
Ҷ. Икромӣ «Ситора» («Шарқи сурх»)

3. — Чӣ кор кунам? Ин лаънатӣ рӯз нишон намедиҳад.

К. Наимӣ «Соли 1916»

4. Амакам худаш одами ганда набуд, лекин занаш ба ман рӯз нишон намеод.

«Васияти Ленин»

167. Рӯзи ноншиканон

маросими махсуси ба якдигар номзадшавии писару духтар.

Аввал ба тӯи Хурсанда тайёри дид, чизҳои тӯиро тайёр кард, баъд рӯзи ноншиканонро муайян кард.

Ҷ. Икромӣ «Хурсанда»
 («Шарқи сурх»)

168. Рӯзи ноомад

рӯзе ки кори кас пеш намерафта бошад, рӯзе ки кори кас барор намегирифта бошад.

Назар ба қавли бой, дар миёни вай ва Бозор моли дунё ва чизи дунё писанд набуд, танҳо саломатии якдигар даркор буд, пас аз ин аз рӯи эҳтиёт, як рӯзи ноомад, ҳар чизе ки ба Бозор даркор шавад, ҳозир буд, ки бо як парча хати қозӣ додан гирад.

С. Айни «Дохунда»

169. Рӯзи касе пур шудан

вақти марги касе расидан, умри касе ба охир расидан.

1. Агар тақдири худо шуда рӯзам пур шуда бошад, розӣ шавед.

С. Айни «Дохунди»

2. Агар худо накарда рӯзи падарат пур шуда бошад, харочоти ғӯру кафанаш ҳам аз ман шавад.

С. Айнӣ «Дохунда»

170. Дар рӯзи равшан бо чароғ ёфта натавонистан

1. касе, чизеро бисъёр ҷустуҷӯ кардан, 2. хеле камнамо будан, 3. чизе ки ёфтанаш хеле мушкил аст.

Холо бесаводро дар рӯзи равшан бо чароғ ёфта наметавонӣ.

Р. Қалил «Тоҷикистони советӣ»

171. Рӯзи равшанро ба чашми касе торик кардан

1. ба сари касе мусибати саҳт овардан, 2. касеро ниҳоят ғамгин, хафа ва маъюс кардан.

Агар баногоҳ кӯтоҳие аз Одина сар мезад, агарчи ин кӯтоҳӣ бе ихтиёри ӯ шуда бошад ҳам, Арбоб рӯзи равшанро ба чашми ин бечора шаби торик мекард.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

172. Рӯзи равшанро ба касе шаби торик намудан (кардан)

Ниг. Рӯзи равшанро ба чашми касе торик кардан.

Душвориҳои ҳаёти талхи гузаштаи лаънатӣ рӯзи равшанро шаби торик менамуд.

«Тоҷикистони советӣ»

173. Рӯзи равшан дидан

ба айёми озодӣ, беҳбудӣ, фаровонӣ ва хушбахтӣ расидан.

1. Наход мо ҳам рӯзи равшанро медида бошем?

*Р. Қалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

2. — Ташаккур ба шумо, начотдихандагон! Мо боз рӯзи равшанро дидем!

К. Наимӣ «Рӯзи равшан»

174. Рӯзро рӯз, шабро шаб нагуфта

бо коре шабу рӯз машғул будан, тамоми вақти худро ба иҷрои коре сарф кардан.

Ман рӯзро рӯз, шабро шаб нагуфта, китоб мехондам, менавиштам, ба дарс тайёри меидам.

К. Наимӣ «Ман бо шумо»

175. Рӯзи сафед

айёми осудагӣ, хуррамӣ, ҳузуру халоват, хушбахтӣ.

Дар замони гузаштаи бедод,

Ошиқонро набуд рӯзи сафед.

Ф. Ансорӣ «Гулдастаи дӯстӣ»

176. Рӯз сафед шудан

субҳ дамидан, рӯз шудан.

Бедор шудам, ки рӯз сафед шуда омадааст.

С. Айни «Марги судхӯр»

177. Рӯзи сахт

1. рӯзи пур аз азобу машаққат, 2. рӯзи ғамнок, 3. рӯзи мушқил, эҳтиёҷмандӣ, дармондагӣ ва тангдастӣ.

1. — Чӣ балои азим, чӣ рӯзи сахт аст чанг!

Ф. Ниёзӣ «Ҳиссае аз қиссаҳои чанг» («Шарқи сурх»)

2. Вай туро мӯхтоҷ намегузорад ва дар рӯзи сахтат ба кор меояд.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

178. Рӯзи сахтро аз сар гузаронидан

дар азоб, тангӣ ва сахтию эҳтиёҷ умр ба сар бурдан.

Не, аз ин ҳам рӯзҳои сахтро аз сар гузарондем. Дахшатиҳои Перекоп... гуруснагӣ ва ташнагиҳои Қароқум...

Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»

179. Бар рӯзи сахт афтодан

1. гирифтори мусибат, азобу машаққат шудан, 2. ба вазъияти бад гирифтор шудан, 3. ба эҳтиёчу тангӣ мондан.

Соли вабо падару модари инҳо мурданд. Ин ба-чагон ба рӯзи сахт афтоданд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

180. Рӯзи сахтро дидан

Ниг. Рӯзи сахтро аз сар гузарондан.

Вай рӯзҳои сахтро бисёр дидааст.

181. Ба рӯзи сахт мондан

гирифтори мусибат, азобу машаққат, ғаму ғусса, тангӣ шудан.

Мардум ба рӯзи сахт монда буданд.

М. Фатҳуллоев «Як саҳифа аз таърихи халқи тоҷик» («Шарқи сурх»)

182. Рӯзи сиёҳ

1. бадбахтӣ, 2. маҳрумӣ, 3. сахтӣ.

1. Шабҳои тору нолаву афғон гузашту рафт,
Рӯзи сиёҳу холи парешон гузашту рафт.

*Л. Обидхӯҷаев
«Асарҳои мунтахаб»*

2. Гумон мекунам, ки рӯзҳои сияҳи як замонҳо аз сар гузаронидаатро дую дубора дидан намехоҳӣ...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

183. Ба рӯзи сиёҳ афтидан

ба сахтӣ, маҳрумӣ, мусибат, азобу машаққат гирифтор шудан.

Ба чӣ ҳолҳои табоҳ ва рӯзҳои сиёҳ меафтада бошад?

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

184. Рӯзи касе сиёҳ будан

дар бадбахтӣ, маҳрумӣ, мусибат, азобу машаққат зиндагӣ кардан.

Хайрият ки колхоз ана ин хонаҳои бомаш сафолинро андохта дод, набошад рӯзамон сиёҳ буд...

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

185. Рӯзи касеро сиёҳ кардан

1. ба сари касе бадбахтӣ, мусибат, андӯх, ғаму нохушӣ овардан, 2. касеро хафа кардан.

1. Исмаат намехост, ки вай раис шавад, аммо вай раис шуд. «Акнун, албатта, рӯзамро сиёҳ мекунад», — мегуфт Исмаат дар дили худ.

С. Улуғзода «Навобод»

2. — Механики мо одами бадчаҳл. Бепарвоии машинистро фаҳмад, рӯзи ӯро сиёҳ мекунад.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

186. Ба касе рӯзи хуш надодан

ба азоб монондан, касеро хафа кардан, ба холи худ осуда нагузоштан.

Амакам ҳар рӯз ӯро мезанад, рӯзи хуш намедиҳад.

«Маориф ва маданият»

187. Рӯзро шаб кардан

рӯзи дароз машғули коре будан, тамоми рӯз бо коре андармон будан.

Вай дар интизори мактуб рӯзҳоро шаб мекард.

С. Улуғзода «Ерони боҳиммат»

188. Рӯз(-ат) ҳамин

тақдир, аҳвол чунин.

Ҳа, охир-ку рӯзат ҳамин (Дохундаро саҳт зада, дасту пойҳояшро баста ба замин хобонда буданд — М. Ф.) будааст!

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

189. Рӯз ҳангию шаб бангӣ

одами оворагард, бекорхоҷа.

— Фотиҳа занад ту падарлаънати рӯз ҳангию шаб бангиро!

Р. Ҷалил «Шӯроб»

РҶЗА

190. (Ду, се, панҷ...)—рӯза умр мондан

аз умри касе андаке мондан, кам мондани умри касе.

— Ду-серӯза умрам монд, умед карда будам, ки маро худат мегӯронӣ...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

РҶЗАТ

191. Рӯзатро бин

ҷазоатро бин, азобатро каш!

1. — Агар дафъаи дигар якта чигити пучро ёбам, бача, рӯзатро мебинӣ.

*Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарқи сурх»)*

2. Таклифи ин хел ошиқони беадабро рад куну рӯзатро бин.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

3. Қалонҳои ин ҷо ҳам, монанди бисёр шахриён, ҳама фиребгару қаллобанд. Аммо ин гапи ҳақро гӯю рӯзатро бин!

Р. Ҷалил «Шӯроб»

РҶЗАШ

192. Аз рӯзаш пештар

пеш аз фаро расидани марг, аҷал.

1. Вай ҳам ману ҳам бачаамро аз рӯзамон пеш мекушад.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

2. Амакамро ҳам ҳамон албасти аз рӯзаш пештар сил карда кушт.

«Васияти Ленин»

РҶЗГОР**193. Рӯзгор бе моҷаро намешавад**

дар зиндагӣ, дар оила манша, хархаша, чанҷол ҷой дорад.

«Рӯзгор бе моҷаро намешавад», ҷӣ баҳона шуд, ки Сайни Хайруллоҳҷа ва занаш урту шурт шуд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

194. Рӯзгор гузаштан

Ниг. Рӯз гузаштан.

— Ҷӣ, рӯзгорат нагузашта монд магар?

*Ҷ. Икромӣ «Ғусса»
(«Шарқи сурх»)*

**195. Рӯзгор оинаро мӯҳтоҷи
хокистар кунад**

зиндагӣ ва эҳтиёҷ касро ба ҳар чиз маҷбур мекунад.

— Дар ин бевақтии шаб?

— «Рӯзгор оинаро мӯҳтоҷи хокистар кунад» гуфтаанд. Мо ба назди ту омадем.

М. Миршакар «Афсонаҳои кӯҳистон»

РҶЗОНА**196. Рӯзона бо ҷароғ кофта ёфта натавонистан**

Ниг. Қасе, чизеро дар рӯзи равшан бо ҷароғ ёфта натавонистан.

— Фаранҷидорро дар маҳаллаи мо рӯзона бо ҷароғ кофта ёфта наметавонию дар ҳавлии ман ўро аз кучо пайдо мекуни?

*Р. Ҷалил «Нутқи Бобомақсуд»
(«Шарқи сурх»)*

РҶИ (РҶ)**197. Аз ин рӯ**

1. аз ин чиҳат, аз ин сабаб, 2. бинобар ин.

1. Ва аз ин рӯ барси пешрафти минбаъдаи корҳои тадқиқотӣ заминаи мусоид ба вучуд оварда нашудааст.

С. Айни «Мирзо Абдулқодири Бедил»

2. Аз ин рӯ ҳам мо тайёр будем, ки то нафаси субҳ кӯчаҳои шаҳро паймоем...

Р. Чалил «Ҳамида»

198. Аз рӯи...

1. ба сабаби..., бинобар... 2. мувофиқи...

1. — Ин кори ман аз рӯи дӯстӣ буд...

М. Шарқӣ «Еру ҷураҳо»

2. — Ин кор аз рӯи ба худ ғарра шудан, аз рӯи муштзӯрӣ, аз рӯи инкилобро писанд накардан меояд.

Ҷ. Икромӣ «Тирмор»

3. Аз рӯи гумон калониҳои худро бадном карданд...

С. Айни «Дохунда»

4. Аз рӯи одоб сейӯм маротиба тик-тик кардаму ин дафъа ҳам ки садое набаромад...

«Хорпуштак»

199. Рӯй андохтан

хошиш, илтимос, мурочиат кардан.

1. Имсол ҳам агар ман рӯй андозам, бе хат медиҳад...

С. Айни «Дохунда»

2. Қалоншавандагон аз думболи Бибиноиша рафта ба ӯ рӯй андохтанд ва аз сари ин даъво гузаштанаширо хошиш карданд.

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

3. Аз ҷониби ту ба ҷониби ясавул рӯй андохтам, ин шахс ба мир восита шуда гуноҳатро металабанд.

Ҷ. Икромӣ «Дохунда» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

200. Рӯ ба бехбудӣ овардан

1. бехтар шуда истодан, 2. сиҳат шуда истодан.

Қувваҳои асосии босмачиён шикаст хӯрда, хоҷагии халқ рӯ ба бехбудӣ овард...

«Тоҷикистони советӣ»

201. Рӯи касе ба касе гарм шудан

ба назари касе хуб намудан.

— Ин тир ба ду нишон мерасад: аввалан, рӯи ман ба вай ҳам гарм мешавад, ӯ фикр мекунад, ки ман ӯро иззату хурмат карда хатар овардаам.

Р. Чалил «Шӯроб»

202. Рӯ ба гурез ниҳодан

гурезон шудан, роҳи гурезро пеш гирифтан.

Душман ба зарбаҳои Армияи Сурх тоқат накарда рӯ ба гурез ниҳодааст.

«Тоҷикистон»

203. Рӯи касе ба назди касе хунук шудан

ба назари касе бад намудан.

Агар ба рӯи ҳар кас давидан гири, рӯят ба назди мардум хунук шуда мемонад.

*А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)*

204. Рӯ ниҳодан

1. сар кардан, 2. майл кардан (мас. ба таназзул, тараққӣ).

1. Мо адабиёти нимаи дуйӯми асри XV ва аввалҳои асри XVI-ро дар тамоми соҳаҳо рӯ ба таназзул ниҳод гуфта наметавонем.

С. Айни «Алишер Навоӣ»

2. Он маданият гоҳ-гоҳе... як қадар ҷоннок шуда рӯ ба тараққӣ мениҳад, лекин на муддати дароз.

С. Улуғзода «Аҳмади Дониш»

3. Алафҳои дар аввали баҳор сабзшуда аллақай рӯ ба зарди ниҳодаанд...

*Ҷ. Иқромӣ ва А. Одинцов
«Аҷоиботи сафар» («Шарқи сурх»)*

4. Вай ба ҳалокат рӯй ниҳодааст.

Ғ. Абдулло «Шери занҷиршикан»

205. Дар (ба) рӯ ба рӯ

1. рӯйрост, 2. дар пеши, дар тарафи муқобил.

1. Дар ин бора аз ӯ шеърҳо нақл мекарданд, ки дар онҳо калонони замони худро дар рӯ ба рӯяшон ба тарзи бадеҳа хачв кардааст.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

2. Дар рӯ ба рӯи айвон полизчаи дарозрӯяе воқеъ аст...

П. Толис «Тобистон»

3. Вай сар бардошта дид, ки дастурхончӣ ба рӯ ба рӯи ӯ омада нишастааст.

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

206. Рӯ ба рӯ кардан

1. дучор кардан, 2. дакка хӯрондан, бо ҳамдигар бархӯрондан.

1. Маро ба Музаффар тасодуфи оддӣ рӯ ба рӯ кард.

*Ф. Муҳаммадиев «Ду роҳи нав»
(«Шарқи сурх»)*

2. — Ҳар рӯз як нохушии нав ба нав пеш омаданаи магар кам буд, ки боз ҳаёт маро бо Сабур рӯ ба рӯ кард.

*А. Сидқӣ «Иродаи зан»
(«Занони Тоҷикистон»)*

207. Рӯ ба рӯ омадан (шудан)

1. бо касе дучор шудан, бархӯрдан, 2. мулоқот кардан.

1. Ӯ дар кӯча бо ман рӯ ба рӯ омад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. — Ман намехоҳам бо он кас рӯ ба рӯ шавам.

С. Фанӣ «Тӯй»

3. Бо халқ рӯ ба рӯ шудан намехост.

«Тоҷикистони советӣ»

4. Хостам бо шумо рӯ ба рӯ шуда, кушоду равшан гап занам...

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

208. Рӯи касе ба касе хунук намудан

ба назари касе бад намудан.

Вақте ки мӯҳлати нафақагирӣ ба охир расид, рӯи Мӯниса ҳам ба Рауф хунук намуд.

«Тоҷикистони советӣ»

209. Рӯи (фалони́ро) боди сиёҳ хӯрад

нафрин: бимирад, ба гӯри сиёҳ равад.

— Рӯи Сабурро боди сиёҳ хӯрад...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

210. Рӯи гапро пӯшондан

болои матлабро пӯшондан, рӯпӯш кардани матлабе.

Парешон шудани аҳволабро пай бурда аз гапи гуфтагиаш пушаймон шуд ва рӯи он гапро пӯшондан хоста гуфт...

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

211. Рӯй гардондан

1. дилмонда шудан, 2. алоқаи худро кандан; рад кардан, 3. худдорӣ кардан.

1. — Хамаи ёру ошноҳоят аз ту рӯй гардондаанд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. — Дуо кун, ки давлат аз мо рӯй нагардонад.

С. Айни «Фуломон»

3. — Дар таомули ин ҷо аз ош рӯй гардондан айб ҳисоб меёбад.

С. Улуғзода «Ерони боҳиммат»

4. « \bar{U} барои беобрӯ накардани муллоҳои худ аз ҳабс кардан ва ҷазо додани ту барин касон рӯй намегардонад»...

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. III—IV

212. Рӯи гарми худро сард кардан

бо рафтору кирдори худ боиси нисбат ба худ бад шудани назари касе гардидан.

— Ба ҳаракатҳои нолоиқ рӯи гарми худро сард мақун!

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

213. Аз рӯи касе гузашта натавонистан

касоро иззату хурмат намуда, илтимоси уро рад накардан.

1. Ман ҳам аз рӯяшон гузашта натавониста, ин ҳафта ба кор мондам, вагарна кайҳо ба ёбон баромада ме-рафтам.

С. Айни «Ғуломон»

2. Ана барои ҳамин шуда домолло ба миён даромаду падарам аз рӯи вай гузашта натавонист.

Р. Қалил «Одамони ҷовид», қ. II

3. — Ман як бор аз рӯи шумою саркор гузашта натавониста, розӣ шуда будам...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

214. Аз рӯи гуфт (гуфта)

мувофиқи гуфти..., ба қавли..., бино ба гуфтаи...

1. Аз рӯи гуфти падарам: вакте ки вай меҳоҳад хонадор шавад, бой ба вай «ғамхорӣ» карда пул қарз ме-диҳад...

С. Айни «Дохунда»

2. — Шумо аввал аз доруи ман харед, баъд мушро хох аз рӯи гуфти ман кушеду хоҳ аз рӯи гуфти худатон, ихтиёр ба дасти Бахтиёр!

«Латифаҳои тоҷикӣ»

3. Аз рӯи гуфтаҳои онҳо муҳаббатам дар ҳаққи Аҳмад-махдум рӯз то рӯз зиёдтар ва ҳавасам ба фаҳмидани хусусиятҳои аҳволи ӯ соат ба соат афзунтар ме-гардад.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. III

215. Ба рӯи касе гуфтан

суханеро ба худи касе гуфтан, рӯйрост гуфтан.

1. Агар инро ман ба рӯятон гӯям, аз ман хафа ме-шудед.

*Ҷ. Икромӣ «Ситора»
(«Шарқи сурх»)*

2. Шуморо дар ягон чой дучор карда, суханҳои талху тунди дар дилам гундошта мондаамро ба рӯятон бигӯям, барои ранҷ ва озоре, ки дӯстам ноҳақ аз саргузаронид, аз шумо қасос бигирам.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

3. — Ҷо-ҳил! — бо хашм мушт бар рӯи стол зада хитоб кард Сангинов.— Ту ба рӯи ман чиҳо гуфта истодаӣ? «Овора нашавед?» Ту ба ман, ба муаллимат кор ёд медиҳӣ?

П. Толис «Ҳикояҳои даҳ сол»

216. Ба рӯи касе давидан

шарм надошта гапро бо касе беибо гуфтан, эҳтироми касеро ба назар нагирифта чизеро ба рӯяш гуфтан, бо касе густохона гап задан.

1. — Ака Эргаш дар замони амир дар ҳар кор аз ман бадгумон шуда, ба ман дарафтида ба рӯям давида мегашт.

С. Айнӣ «Ғулломон»

2. — Худи шумо дар кучо будед,— пурсид Носир.
«Воачабо! Чӣ гап шуд, ки ин қашшоқбача якбора ба ин дараҷа ба рӯям медавидагӣ шуд?»

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. II

3. — Он вақтҳо дигар буд, ҳозир дигар! — гуфт Садаф...

— Нағз не, Садаф! — гуфт Хола.

— Ба рӯи устоди худ надав!

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

217. Касеро ба рӯи даст (каф) бардоштан

касеро ниҳоят иззату ҳурмат кардан.

1. Ман ин ду мӯйсафедро ба рӯи дастам бардошта нигоҳубин мекунам ва иззаташонро бачо меоварам.

*Х. Қарим «Гулбанд»
(«Шарқи сурх»)*

2. Шавҳараш ҳам як йигити мулоими боадаби одам-
дӯст будааст, маро ба рӯи кафаш бардошт.

*Р. Амонов «Меҳрӣ»
(«Шарқи сурх»)*

3. Ӯ ба ҳар кадоме вохӯрда ваъдаҳои калон меод, аз ишқу муҳаббат, зиндагонии хушбахтонаи оилавӣ гап мекушод — «ба рӯи кафам бардошта мегардам» гуфта ваъдаҳо меод.

«Занони Тоҷикистон»

218. Аз рӯи дид

тахминан.

Аз рӯи диди ман 15 пуд вазн дорад.

219. Рӯи касе, чизеро дидан

1. соҳиби касе, чизе гардидан, 2. ба касе рӯ ба рӯ шудан, мулоқот кардан.

1. Ӯ меҳоҳад тезтар бисоти тӯйро ғун карда келин-дор шавад, рӯи набараро бинад.

А. Баҳорӣ «Одамони шинос»

2. Дигар на рӯи ӯро мебинам ва на аз вай хучра мепурсам,

С. Айни «Марги судхӯр»

220. Аз рӯи дил

ғайри самимона, нӯгизабонӣ.

1. Одина ба ин далел ва исботҳои Шохмирзо ҳеҷ вачҳ наёфта, ночор шуда, аз рӯи дил ва нӯги забон розигӣ дод...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

2. — Не, он қадар монда нашудем... — гуфт Мансурбой аз рӯи дил...

Ч. Иқромӣ «Шодӣ»

221. Аз рӯи дил гуфтан

гайрисамимона гуфтан, аз таҳти дил нагуфтан.

— Аммо ту хафа нашав, духтарам, гапҳои мана ба дилат нагир! Ман аз рӯи дил, аз нӯги забон мегӯям.

Ч. Иқромӣ «Духтари оташ»

222. Рӯй додан

ба амал омадан, воқеъ гардидан.

1. Зеро акнун чунин ходисае рӯй диҳад, метавонед, ки худро ба канорае кашед ва аз пахш кардан, реза-реза намудани он эмин бошед...

С. Айни «Дохунда»

2. Ин воқеа дар яке аз қишлоқҳои Украина, моҳҳои августи соли чилу як рӯй дода буд.

Р. Қалил «Ҳикояҳо»

3. Наход ки ҳеҷ дигаргунӣ рӯй надода бошад?

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

4. Панҷ дақиқа гузашт, духтарак наомад, андак маъюсӣ ба ман рӯй дод.

Ч. Иқромӣ «Интизорӣ»
(«Шарқи сурх»)

223. Рӯи дунёро дидан

ба вучуд омадан, зоида шудан.

Акнун маълум буд, ки рисолаам рӯи дунёро мебинад.

Р. Амонов «Дар домани кӯҳҳои кабуд»

224. Ба (бар) рӯи касе задан

камбудӣ, айби касеро беиба ба худаш гуфтан.

1. Шарм накарда начакконда оварда ба рӯи ман мезанӣ...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. I

2. Вазифаи ман он буд, ки разолати корҳои онҳоро бар рӯи худашон зада, баъд аз он ҷо бароям.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. III—IV

3. — Шоҳиди бардурӯғ ва харида будани инҳоро ба рӯяшон зада гувоҳии инҳоро рад хоҳад кард...

С. Айнӣ «Марги судхӯр»

225. Ба рӯи кор овардан

1. ба арса, ба майдон овардан, 2. ба роҳбарӣ, ба ҳокимият гузоштан.

Мақсади ҳақиқии Абӯмуслим аз хуруҷ танҳо маҳв кардани банӣ Умийя-Марвониён ва ба рӯи кор овардани Аббосиён набуда, балки мақсади асосии ӯ нест кардан ва пеш кардани истилогарони араб аз Хуросон, Мовароуннаҳр ва умуман аз вилоятҳои тоҷикон-эронӣ буд.

С. Айнӣ «Исбёни Муқаннаъ»

226. Бо (ба) рӯи кушод чизе кардан

кореро хушхолона, бо хушию хурсандӣ ба ҷо овардан.

1. Шокирова аз ҷояш хеста бо рӯи кушод ба Шарифзодаю Толиб даст дод...

Р. Амонов «Дар доманаи кӯҳҳои кабуд»

2. Мардон ин колхозчии зарбдорро бо рӯи кушод кабул карданд...

*Б. Азизӣ «Таҷриба»
(«Шарқи сурх»)*

227. Рӯи кушода надидан

аз тарафи касе муомилаи хуш, гапи нағз, илтифот зоҳир нашудан.

Бо ин ҳама меҳнат ва машаққат рӯи кушода ва забони хуше аз корфармоён надида буд, ки баъд аз ин ба завод кор кунад...

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

228. Рӯи касе кушода шудан

хушҳол, шод шудан.

Бо шунидани ин суханҳои юзбошӣ рӯи саркарда кушода шуда, ба ӯ бо табассум нигоҳ кард...

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

229. Рӯй монанди пӯстак ғафс будан

бешарм, беҳаё; хира будан.

Хориш намояд гулӯяш,

Монанди пӯстак ғафс аст рӯяш.

*Н. Назирӣ «Чистонҳои хорпуштак»
«Хорпуштак»*

230. Чизе дар рӯи касе мондан

чизе ба худи кас баргаштан.

Илоҳӣ писаратон сиҳату саломат баргашта биёяду ҳамин таънаю бӯхтонҳои ноҳақатон дар рӯи худатон монад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

231. Аз (ба) рӯи касе моҳ (маҳ) дидан

1. ба касе дилбастагӣ доштан, 2. дар касе чизи фавкуллода, аҷоибе дидан.

1. Зудтар ягон одам харида деҳ, ба кори бечорагиҷат рафтани гир, «ҳеҷ кас дар ин ҷо аз рӯи ту маҳ надидааст».

С. Айни «Дохунда»

2. — Ҳа, гап зан! Чӣ нигоҳ карда мондӣ? Ба рӯи ман моҳ дидӣ магар?

Ч. Икромӣ «Духтари оташ»

232. Рӯи чизеро надидан

аз чизе маҳрум будан, ба чизе дастрасӣ надоштан.

1. Магар дер боз (салла — М. Ф.) рӯи тағораи ҷо-машӯиро надида будааст, ки аз хоки замини дукони ман чиркинтар менамояд.

С. Айни «Марги судхӯр»

2. Аз ҳамон вақт сар карда моҳигир рӯи хурсандиро надид.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

3. Шикам бошад бештарин вақтҳо танбӯр менавозад, дар ин наздикиҳо рӯи сериро надидаам.

С. Айнӣ «Дохунда»

233. Рӯй надоштан

шарм, ҳаё надоштан.

Шумо ҳеч рӯй надоштаед.

234. Рӯй нашудан

1. чуръат накардан, 2. шарм доштан.

1. Дубора ба қарз талабидан рӯям намешавад.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. — Умуман ин таклифи бад не, лекин дар ин бора пеш аз ҳама бо агроном, бо Иванамак маслиҳат кардан лозим буд.

— Рӯям нашуд, ака Қосим. Ба ҳар ҳол вай одами мӯйсафед, баҳурмат, пешхезӣ кардан нағз не гуфтам ба худам.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

3. — Рӯи кас намешавад, ки ҳатто ин рақамро ба забон гирад.

«Тоҷикистони советӣ»

235. Аз рӯи касе наҳс боридан

аз зоҳири касе бешармӣ, осори накбат, номуборакиӣ, фиску фучур намоён будан.

«Дируз аз дур дида, ба худо, ки дилам беҳузур шуд. Аз рӯяш наҳс меборад».

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

236. **Аз рӯи ноилоҷӣ**

маҷбуран, ночор.

Аз афти қор, ин итоати вай ба амри соҳиб аз рӯи ноилоҷӣ ва маҷбурият буд...

С. Улуғзода «Навобод»

237. **Ба рӯи об баровардан**

1. касеро обрӯманд намудан, боиси обрӯмандӣ ва эътибору ҳурмати касе шудан, 2. чиз ё каси номаълум ва азъёд рафтаре маълуму намоён гардонидан, 3. амалӣ, зоҳир, ошқор, ба назар намоён кардан.

1. — Ба фикри ман, кучое набошад, меҳнати ҳалол одамро ба рӯи об мебарорад.

«Тоҷикистони советӣ»

2. Рафиқ Ленин, фирқаи иштирокиюн, ҳукумати шӯроӣ қарор доданд, ки халқи тоҷикро ба рӯи об бароварда, аз илму маориф баҳравар кунанд...

С. Улуғзода «Субҳи ҷавони мо»

3. Ниҳоят дар моҳи июли соли 1957 вай нақшаи худро ба рӯи об баровард.

«Хорпуштак»

4. Комиссияи тозагии шаҳр дар рӯзҳои наздик камбудихоро ба рӯи об бароварда, ин гуна бепарвоҳаҳо ро расво мекунад.

«Хорпуштак»

238. **Ба рӯи об баромадан**

1. баобрӯ шудан, шӯҳрат пайдо кардан, машҳур шудан, 2. дар амал иҷро гардидан, ба амал татбиқ ёфтан, 3. зоҳир, ошқор, ба чашм намоён шудан.

1. Пас аз Революцияи Қабири Октябр имконият пайдо шуд, ки ҳамаи санъат ва ҳунари халқ ба рӯи об барояд ва гул кунад.

Ҷ. Икромӣ «Дар меҳмони бародарони ӯзбек» («Шарқи сурх»)

2. — Дили ман,— гуфт духтарак сарашро бардошта бо чиддият,— танҳо бо никор гирифта аз Ҳасан ором намегирад, аз колхоз ҳам, ки сабаби хонавайрон шудани мо гардида, барои ба рӯи об баромада ба худ зиндагонии осуда дуруст кардани ғуломон, ятимон, ҷӯпонон ва чорьяккорони мо боис гардидааст, никор гирифта нам даркор аст.

С. Айнӣ «Ғуломон»

3. Агар колхоз шуда ба ҳамдигар ёрӣ дода кор кунем, ҳамин мақсадамон ба рӯи об мебарояд.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

4. Тафтиш мекунамд, мефаҳмамд, ҳақиқат ба рӯи об мебарояд.

Ҷ. Икромӣ «Ситора»
(«Шарқи сурх»)

239. Рӯи обро надидан

1. хело вақт боз шуста нашудан, ниҳоят чиркин будан, 2. *Ниг.* Ба рӯи об баромадан.

1. Куртаи кабудӣ нимдоште пӯшида буд, ки хеле вақт боз рӯи обро надидани он маълум шуда меистод.

Р. Амонов «Дар доманаи
кӯҳҳои кабуд»

2. — Агар ҳамин таълиму тарбияи ту бошад, худо хоҳад, рӯи обро намебинам.

240. Рӯи об шудан

Ниг. Ба рӯи об баромадан.

Чархи зиндагӣ гардиши худро дигар кард. Пойлунҷон рӯи об шуданд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

241. Ба рӯи касе оби хунук задан

огоҳонидан, аз ҳолати ғафлат баровардан, хушъёр кардан.

Оқибат ин чавони беқарорро як бор ба рӯяш оби хунук зада, хушъёр карда мондан лозим, ки якзайл пеш чаҳида ба Юнусбой таълим додан нагирад.

С. Улуғзода «Навобод»

242. Рӯй овардан

1. ба чое раҳсипор шудан, 2. ба касе мурочиат намудан, 3. насиб шудан, 4. воқеъ шудан.

1. Ба тарафи Хиёбон рӯ оварданд.

С. Айни «Дохунда»

2. Фикркунон ба мо рӯй оварда пурсид...

С. Улуғзода «Навобод»

3. Очил-батрак сахт ақида дошт, ки бо омадани Оиша ба хонадони вай бахту толеъ рӯ меоварад.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

4. Азбаски ғайр аз шумо ба каси дигар дилам пур намешавад ва медонам, ки шумо сирри маро нигоҳ медоред, ба шумо рӯ овардам.

С. Айни «Марги судхӯр»

5. Мо метавонем ҳама дуздонро ба зери дасти худ гирифта, мусаллаҳ карда, ба худ нафар ва навкар кунем ва ба ин восита мардум ҳам маҷбур мешаванд, ки барои ҳар кори худ ба мо рӯй оваранд, зеро касе ки хо-наашро дузд мезанад, маҷбур мешавад, ки бо мо ояд, моро хурсанд кунад ва аз мо ёри талабад...

С. Айни «Дохунда»

6. Ҳамаи пешомаде ки аз он метарсид, ба вай рӯ овард: акнун ӯ ба корҳои Абдулло ёрирасони оддӣ набуда, бевосита шарик ва ҳамдасти ҷинояти ӯст.

Ҷ. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

243. Ба рӯи чизе омадан

барои чизе талош кардан.

Албатта, фоидаи инро ҳам, чи тавре ки худатон медонед, танҳо нахӯрдаам. Наход кас ба рӯи ҳамин омада, даҳон олонида, гап зада гардад?

«Хорпуштак»

244. Рӯй панҷаи офтоб

ниҳоят хушрӯ, дилрабо.

Ҳодипиён ном ошнои ман ҳаст, ки як духтаре дорад,
рӯй панҷаи офтоб.

С. Ғанӣ «Тӯй»

245. Ба рӯи касе пешхезӣ кардан

Ниг. Пешхезӣ кардан.

Мехост бо тамоми қаҳру ғазаб ба стол мушт зада
Мансуровро мисли як аскаре, ки ба рӯи сардори худ
пешхезӣ намуда, интизомро вайрон карда бошад, рост
монда ба итоб гирад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

246. Рӯй пинҳон кардан

пинҳон шудан.

1. Чанд рӯз боз ман аз дасти онҳо рӯй пинҳон карда
мегаштам.

С. Айни «Дохунда»

2. «Аҷаб нест, ки барои дастгир кардани ман ода-
мони ҳоким омада бошанд» — гуфта берун баромадам
ва рӯй пинҳон кардам.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

247. Ба рӯи касе пой мондан

1. нисбат ба касе беҳурматӣ кардан, касеро иззату
ҳурмат накардан, поси эҳтироми касеро накардан, 2. ка-
серо писанд накардан.

1. — Меравам, ҳар чи ки гӯед, гуфтан гиред! —
инодкорона ҷавоб дод Шодигул.

Ин тариқа «ба рӯи падару модар пой мондани» дух-
тар дар оилаи Ҳочиумар аз ин пеш ҳеҷ дида нашуда
буд.

С. Улуғзода «Навобод»

2. Ман амаки шумоён бошам ҳам, маро ҳаргиз иззату ҳурмат намекунед. Ҳар корро бе маслиҳати ман кардан мегиред, ба рӯи ман по монда, маро дар назди ёғу дӯст шарманда мекунед.

*А. Мусаввада «Гаҳворобаҳи»
(«Шарқи сурх»)*

248. Рӯи касеро равшан намудан (кардан)

дар чехраи касе зоҳир шудани аломати хурсандӣ.
Рӯяшро табассуми мамнуният равшан намуд.

*М. Набиев «Чӯраҳо»
(«Шарқи сурх»)*

249. Рӯи чизеро рост кардан

чизеро ба тартиб овардан.

Лекин таомфурушон ханӯз осуда нашуда буданд, онҳо акнун рӯи кори таомфурушии худро рост карда буданд, ки аз тарафи болои ҳавз машқобони арк пайдо шуданд.

С. Айни «Еддоштҳо», қ. II

250. Рӯи касе сиёҳ

шарманда, беобрӯ, расво.

1. Дар гузашта рӯи дузана сиёҳ мегуфтанд.

«Хорпуштак»

2. — Рӯи усто сиёҳ, магар дуйӯмашон пешакӣ ваъда додааст, ки албатта писар зонда медиҳад?..

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

3. — Оҳ, рӯям сиёҳ, аз хамин об хӯрдӣ?

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

251. Рӯи касеро сиёҳ кардан

касеро шарманда, беобрӯ кардан.

1. Ин хел одамҳо то хаш-паш кардана рӯи одамро дег барин сиёҳ карда мемонанд.

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид»

2. — Дафъ шав, беномус! Гумном шав! Рӯямро сиёҳ кардӣ.

*Х. Карим ва Дунган
«Соли 1916» («Шарқи сурх»)*

252. Рӯи касе сиёҳ (рӯйсиёҳ) шудан

1. гунаҳкор, 2. шарманда, беобрӯ; расво шудан.

1. «Вой рӯям сиёҳ шуд».

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

2. Наход Сафар ако дар назди чӯраи деринааш рӯйсиёҳ шуда монад-а?

*Б. Ортиқов «Нишона»
(«Шарқи сурх»)*

253. Рӯи (фалон қадар) солро дидааст

ба чизе... сол пур шудааст.

Шавҳардориат рӯи се солро мебинаду аммо бача нест.

Р. Чалил «Ҳамида»

254. Бо рӯи сурх

1. бо хушу хурсандӣ, фараҳмандона, 2. бо муваффақият, 3. бо ифтихор, бо сарбаландӣ.

1. — Не, раҳмат, рафта ба дугонаам ёрдам мерасонам, бигузор нормааш пур шавад, бигузор пагоҳ тӯяшро бо рӯи сурх ва бо хурсандӣ гузаронад.

М. Миршакар «Муаллими ишқ»

2. — Коре карда аз чанг дар пеши маҳаллаю қишлоқи худ забонкӯтоҳ нашуда бо рӯи сурху болодастӣ баргардем, аз ин дида давлати калон нест.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

3. То он вақт мо мамлакатро аз душман ҳолӣ карда истоданамон даркор аст, то ки ба пеши чаноби олі бо рӯи сурх бароем...

С. Айнӣ «Дохунда»

4. Гашт дар гирди хонаву аммо,
Надаромад Ҳасан ба он хона.
Ба Сафар бо кадом рӯи сурх,
Менамояд нигоҳ мардона.

М. Турсунзода
«Асарҳои мунтахаб»

255. Рӯи суханро ба касе гардондан

суханро ба касе равона кардан, ба касе нигаронида гап задан.

Калоншавандагон рӯи суханро ба Арбоб гардонида гуфтанд...

С. Айни «Асарҳои мунтахаб»

256. Рӯи сӯхта

шармандагӣ, беобрӯӣ, бадномӣ.

Номи Шароф Саъдӣ ба он муносибат чанд рӯз вирди забони мардум шуд ва ӯ чое наёфт, ки рӯи сӯхтаашро пинҳон кунад.

Ф. Муҳаммадиев «Муҳоҷирон»

257. Рӯй сӯхтан

дар пеши касе, чизе шарманда, забонкӯтоҳ шуда.

1. — Рафту ба роҳи шайтон даромада чудо шавад, баъд чӣ мешавад? — мегуфт ӯ худ ба худ! Дар ин байн аз Собир рӯям сӯхта мемонад-мӣ?

Б. Ортиқов «Нишона»
(«Шарқи сурх»)

2. Сарамро бори хиҷолат ҳам кардааст, ба идора нарасида, аз ҳоло аз шарм рӯям сӯхта истодааст.

«Тоҷикистони советӣ»

258. Касеро бар рӯи тахта гирифтан

касеро фиреб додан.

— Акнун вақти «бар рӯи тахта гирифтани кампир расида буд», чунки ӯ худро монанди мурдае ки ба даст мурдашӯй афтад, ба даст Ҳочизокир супурда буд.

С. Айни «Ёддоштҳо», қ. II

259. Рӯй тофтан

1. аз касе, чизе рӯй гардондан, 2. касе, чизеро рад кардан, инкор намудан, қабул накардан, 3. саркашӣ кардан.

1. Хадича қаҳр кардагӣ барин аз Барака рӯй метобаду хомӯш мемонад.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

2. Пас аз ин ҳар вақт, ки Раиса Азимҷонро меид, эҳтимол барои «набинаму насӯзам» бошад, албатта аз ӯ рӯ тофта мерафт.

Т. Усмон «Кашфи асрор»

3. Охир, усторо занаш пеш накарда бошад, ҷанг накарда бошад, таънаю маломат назада бошад, аз чӣ сабаб аз баргашта омадан рӯ метобад?

Ф. Ниёзӣ «Духтари ҳамсоя»

4. Аммо агар ишқу муҳаббат ва рашк чун ба кор раванд, вай аз онҳо рӯ наметобад...

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

260. Ба рӯи касе тохтан

1. гаперо бе ибo ва шарм надошта рӯйрост гуфтан, 2. густохона гап задан.

1. Эъзоз дар ҳузури мо шарм накарда ба рӯи шавҳараш тохта гуфт:

— Меравам ки гуфтам, меравам, дод гӯй ҳам меравам, вой гӯй ҳам меравам.

С. Улуғзода «Субҳи ҷавонию мо»

2. — Ба рӯи ман натоз, Шодмон.

С. Улуғзода «Шодмон»

261. Рӯй турш шудан

1. рӯи худро дарҳам кашидан, дар рӯи кас аломати норозигӣ пайдо шудан, 2. ғамгин, маъюс гардидан.

Бибизумрат ногаҳон аз ин хушҳолии яклаҳзагӣ якбора ба ҳолати дигар гузашт, ким-чӣ ба ёдаш омаду рӯяш турш, абрӯвонаш чин шуданд.

А. Деҳотӣ «Ҳаёт қадам мезанад»

262. Рӯи фиреб кушода шудан

фиреби касе ошкор шудан.

Нормурод дид, ки рӯи фиребаш кушода шуд, худашро ба шӯхӣ зад...

С. Айнӣ «Ғуломон»

263. Рӯи худро ба хок молидан

сахт илтимос, илтичо, зорию тазарруъ кардан.

Агар онҳо дар ин вақт бедор шаванд, дигар рӯятонро ба хок молед ҳам, гашта хоб намекунанд.

Ф. Муҳаммадиев «Тири хокхӯрда»

264. Ба рӯи худ ниқоб кашидан

қиёфаи худро дигар кардан, ба шакли дигар даромадан.

Қариб буд, ки сиррам фош гардад, дарҳол ба рӯям ниқоб кашидам ва ба фаъолият даромадам...

С. Айнӣ «Ғуломон»

265. Ба рӯи худ пӯстак (пӯстакча) кашидан

Ниг. Ба рӯи худ чарм кашидан.

1. Хайр, модоме ки шарму ҳаёро таҳ карда монда, ба рӯятон пӯстак кашида омадед, чӣ ҳам мекардам?

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

2. Дар концерт духтари ту усулу бозӣ мекунаду мо ба рӯямон пӯстакча кашида мешинем магар?

Ш. Қиёмов ва А. Мороз «Дил дили Зайнаб» («Шарқи сурх»)

266. Рӯи худро тофтан

рӯи худро аз касе гардондан.

Дина дар ошхона ҳам ҷеғ задам, рӯяшро тофта гузашт...

Ф. Муҳаммадиев «Муҳочирон»

267. Рӯи худро турш кардан

1. рӯи худро дарҳам кашидан, 2. дар рӯи худ осори норизогӣ, эътироз нишон додан.

1. Ин пирамард гоҳ рӯи худро турш карда пешонаи аз камоли пирӣ пурчиншудаашро дарҳам мекашид...

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Мулло, ки дар вақти чапакзанӣ рӯи худро турш карда нишаста буд, пас аз хомӯш гардидани садои қарсак, дар ҳолате ки сар то пояш аз оташи ғазаб гӯё ки дар гирифта буд, ба сухан даромад.

С. Айнӣ «Ғуломон»

268. Рӯй худро чаппа кардан

1. аз касе, чизе рӯй гардондан, 2. ба касе бо назари нафрат нигоҳ кардан.

Агар ҳамин хел ба маслиҳати одамҳо рӯятонро чаппа кунед, коратон пеш намеравад.

С. Улуғзода «Навобод»

269. Ба рӯи худ чарм кашидан

шарму ор накардан.

1. Аз Бибисоро ду рӯз пеш аз ин якта нон қарз гирифта будам, имрӯз ки бача бисъёр гирия кард, боз ба рӯям чарм кашида ба сари девор рафта:

— Илоҳӣ барака ёбӣ, боз ягонта нон қарз дех,— гуфтам.

С. Айнӣ «Дохунда»

2. Ба рӯятон чарм кашида як бор дар маҷлис ҳам гунҷатонро ба гардан гиред...

Ч. Икромӣ «Ситора» («Пьесаҳои драматургони Тоҷикистон»)

3. Аммо ба гапи ман гӯш андозию наандозӣ, ба рӯям чарм кашида, беибо ба ту менависам...

«Тоҷикистони советӣ»

270. Аз касе рӯи хуш (рӯйхушӣ) надидан

аз тарафи касе илтифот, марҳамат, муомилаи хуб надидан.

1. Ба аспҳои дигар ба чашми бад нигоҳ кардани онҳоро дид, зуд тағири ҳолат карда, ба меҳмонҳои шабонагӣ рӯи хуш намедодагӣ шуд.

Ҷ. Иқромӣ «Шодӣ»

2. Ҳамида солҳо хидмат карда аз Абдуллобой ва зани ӯ ҳеч рӯйхушӣ намедид, гапи нағз намешунавид...

«Раҳбари дониш»

271. Ба касе рӯи хуш (рӯйхушӣ) нишон додан

ба касе илтифот кардан.

1. Аҳли маҳалла аввалҳо Абдулатифро он қадар рӯи хуш намедоданд.

П. Толис «Тобистон»

2. Дар хонаи падараш зиндагонӣ кунам гӯяд — моиндар дида наметавонист, дар хонаи ҳудаш бошад — шавҳар, хусуру хушдоман рӯи хуш намедиханд.

«Тоҷикистон»

3. Аммо азбаски Зайнаб пас аз машғул шудани Мухтор аз дарсхояш баҳон хуб мегирифтагӣ шуд, падару модари Зайнаб хурсанд шуданду ба Мухтор рӯи хуш нишон доданд.

Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»

4. Вай ба ҷавонони деҳа рӯи хуш нишон надихад ҳам, вале ҳамчун тамоми ҳамсолони худ нигарон буд, ки имрӯз не, фардо ҷавони муносибе талабгор шуда ба хонашон хостгор мефиристонад...

*М. Шарқӣ «Марҳабо»
(«Шарқи сурх»)*

272. Ба рӯи касе чанг задан (андохтан)

1. ба касе дарафтодан, 2. ба касе эътироз, муқобилат кардан.

1. — Шумо мехоҳед акнун ба рӯи ман чанг занед, тушбераро хом шумурдаед...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

2. — Ту, тирмизак, ин қадар чӣ иғвогарӣ мекунӣ. Ту мехоҳӣ, ки ғуломи зархариди ман ба рӯям чанг андозад?!

Қ. Наимӣ «Соли 1916»

273. Рӯи чизе ширинӣ кардан

хирси, меҳри чизе зӯрӣ кардан.

Як рӯз тобеони соддалавҳам ба шифонъери 779-сӯмӣ 288 сӯм нарх монда ба хонаам бурда мондаанд. Рӯи мол ширинӣ карда, нахостам, ки онро пас гардонам.

«Хорпуштак»

274. Аз рӯ шона, аз тағ фона

дар ҳузури касе таърифу хушомад карда, дар ғиёбаш бадгӯӣ кардан.

1. — Одил Саркор аз он ки то ин вақт «аз рӯ шона, аз тағ фона» зада гаштани Мирбадал дар вақташ хабардор нашудааст, асабонӣ шуда, ба ғазаб меомад.

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I

2. — Фақат корд не, досу табар, милтиқу шашпар ҳам ҷояш меояд, ки даркор шуда мемонад. Аммо онҳоро ҳамеша аз рӯ ба рӯ не, аз қафо ҳам ба кор мебаранд. Ҳамин тавр мекардем, ки аз ғулғулаҳои дирӯза эмин мондем. Ҷояш меояд, ки «аз рӯ шона, аз тағ фона» мезанӣ.

*Р. Ҷалил «Субҳи саҳро»
(«Шарқи сурх»)*

275. Рӯи касе шукуфтан

хушҳол, хурсанд шудан.

Ин хабари хубро шунида рӯяш мешукуфт.

276. Ба рӯи қадам омадан

зоида шудан, таваллуд ёфтан.

Аз он наздикӣ як духтарча ба рӯи қадам омад...

С. Айни «Дохунда»

277. Аз рӯи эҳтиёт

эҳтиётан, ба ҳар ҳол.

— Ман бошам, аз рӯи эҳтиёт дар гирду атроф се-
чаҳор маротиба давр задам, то бифаҳмам, ки мабодо
рохро гум карда набошам.

*С. Ганӣ «Марги муфозот»
(«Хорпуштак»)*

278. Аз рӯй ҳой-хою аз дарун вой-вой

зоҳиран ораста, вале ботинан зишт, бадкирдор.

Ман ба ӯ гуфтам, ки маро мебахшед, рафик, ман су-
рати одамеро, ки «аз рӯяш ҳой-хою аз дарунаш вой-вой»
бошад (сураташро — М. Ф.), намекашам.

Р. Ҷалил «Ҳамида»

РҮБИНИ

279. Рӯбинӣ кардан

рӯи хотири касеро кардан.

Шурои ҳосилот рӯбинӣ карда истодааст.

С. Улуғзода «Шодмон»

РҮГАРДОН

280. Рӯгардон кардан (аз касе)

дилхунук кардан.

Амиро бад карда, хамаро аз мо рӯгардон кар-
даанд...

С. Айни «Дохунда»

281. Рӯгардон шудан

дилхунук шудан.

Коре карданд, ки оммаи деҳқонон аз мо рӯгардон шуд.

С. Айнӣ «Фуломон»

РҶЙГАРМ

282. Рӯйгарм шудан

Ниг. Рӯи касе ба касе гарм шудан.

Як қадар бо вай рӯй гарм мешавад.

С. Улуғзода «Қалтакдорони сурх»

РҶДАВӢ

283. Рӯдавӣ кардан

Ниг. Ба рӯи касе давидан.

— Санавбархон, гапатона доништа занед. Чӣ кор карданамоиро медонем. Аз ҳоло ин қадар рӯдавӣ карданатон нағз не.

Б. Раҳимзода ва М. Рабиев
«Дар сояи шипанг» («Маҷмуаи
пъесаҳои якпардагӣ»)

РҶДАКАН

284. Рӯдакан шуда хандидан

Ниг. Аз ханда рӯдакан шудан.

Ҳамаи ҳавлингҳои, аз хурд то калон, ўро дида қоҳ-қоҳ зада рӯдакан шуда механдиданд.

«Афсонаҳои халқи тоҷик»

РҶДИЛАКӢ

285. Рӯидилакӣ узрҳои кардан

ғайрисамимона, риёкорона узр гуфтан.

Аз ақоли Олим рӯидилакӣ узрҳои қарда гуфт...

Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. II

РҶИНОДИД

286. Рӯинодид шудан

бо ҳамдигар чангӣ, ногап шудан.

I. «Ин тиррончакро чунон боб кунам, ки шавҳараш қатӣ мисли сағу гурба рӯинодид шаванд!..»

А. Деҳотӣ «Паёмҳои дӯстӣ»

2. Онҳоро Шодӣ ҳарчанд насихат кунад ҳам, қабул намекарданд, бо Барака рӯйнодид шуданд.

Ч. Икромӣ «Шодӣ»

3. Албатта, дирӯз боз бо келинатон рӯйнодид шуда гаштед.

«Тоҷикистони советӣ»

РҶЙНАТАНИ

287. Рӯйнатанӣ кардан

густохӣ ва берӯгӣ кардан.

Одина дар ҳаққи ман чӣ кӯрнамакиҳо ва рӯйнатаниҳо кард.

С. Айнӣ «Асарҳои мунтахаб»

РҶКАШ

288. Рӯкаш кардан

нишон додан, пеш андохтан,

Сабаби сусти корро пурсед, бригадаҳои пешқадамро рӯкаш карда, корро тарзе нишон медиҳанд, ки гуё аҳвол умуман бад набошад.

«Хорпуштак»

РҶПҶШ

289. Рӯпӯш кардан (намудан)

пинҳон намудан.

1. Вай нисбат ба сардори звено серталаб набуд, камбудихояшро рӯпӯш мекард.

Қ. Наимӣ «Роҳи дуруст»
(«Шарҳи сурх»)

2. Ё мехоҳӣ, ки ба муносибати ба бинои нави мактаб кӯчидан он маблағҳои аз участкаҳои назди мактаби кӯхна гирифташударо рӯпӯш кунӣ.

«Тоҷикистони советӣ»

РҶСУРХИ

290. Бо рӯсурхӣ

Ниг. Бо рӯи сурх.

Дар он дам мо ба вай бо рӯсурхӣ мегӯем, ки барои хотири вай шуда ҳанӯз қайд нақунонидаем.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳкорам»

291. Рӯихотири касеро кардан

иззат ва ҳурмати касеро дар назар доштан.

1. Лекин муаллимаи пештараи онҳо падари Зайнабро рӯихотир карда ҳамаи кирдорҳои ӯро, агарчи ғайри қондаи мактаби бошад ҳам, гузашт мекард.

Ч. Икромӣ «Ман гунаҳгорам»

2. Ту маро рӯихотир накарда ростӣ гапро гуфтан гир...

Р. Ҷалил «Фаранҷии охири»
(«Шарқи сурх»)

3. Ба ҳар кас, хоҳ хурд бошад, хоҳ калон, дагалона, ҳеч рӯихотир накарда гап мезад.

П. Толис «Тобистон»

РҮЙХУНУК

292. Рӯйхунук шудан

1. дар пеши касе шарманда, бадном шудан, 2. ба назари касон бад намудан.

1. — Ана сонӣ, холаҷон, рафта-рафта ба ҳама рӯйхунук шуда мемонанд.

К. Носиров «Орият»

2.— Ба ӯ маслиҳат доданд, ки барои андак пул шуда, дар назди Раҷабов рӯйхунук нашавад...

«Хорпуштак»

РҮҲУНУКӢ

293. Рӯхунуки шудан

дилмондагӣ ба амал омадан, хафагӣ рӯй додан.

Агар шумо пас аз тамои кардани мактаб ягон касбу ҳунарро ба даст мегирифтед, ё ки боз ба хондан ҳаракат мекардед, дар байни мо ҳеч рӯхунукие намешуд.

Ч. Икромӣ «Ғусса»
(«Шарқи сурх»)

РҮЯТ

294. Рӯятро мурдашӯй бинад

нафрини занҳо дар мавриди нисбат ба касе марг хостан.

1. — Рӯятро мурдашӯй бинад, гадозан!

Р. Амонов «Зиндагӣ»
(«Шарқи сурх»)

2. — Рӯи ҳамин хел мардро мурдашӯй шӯяд.

Р. Ҷалил «Ҳикояҳо»

РҮЯТОН

295. Аз рӯятон гардам

садка, қурбони шумо шавам.

— Аз рӯятон гардам, ба ману бачаҳои ман раҳм кунед,— зорӣ кард у.

Р. Ҷалил «Шӯроб»

РҮФТА

296. Рӯфта чида бурдан

ҳеч чиз намонда гирифта бурдан.

Ба ҳама хабар додан даркор аст, ки ғаллаҳои зиёдашиноро ба шаҳр оварда ба ҷояш чизҳои даркориашноро гиранд. Агар ҳамин тавр кардан гирем, ҷойҳои тороҷҳое ки амир ва дуздони ӯ карданд ва ҳама асбоби хона ва бисоти рӯзгорамонро рӯфта чида бурданд. пур хоҳад шуд.

С. Айни «Дохунда»

297. Рӯфта чидагӣ барин

1. хомӯшӣ, оромӣ, 2. ҳеч кас не.

— Мо аз куштани нимкушта кардани халқ кай хабар доштем? — гуфт яке,— садои тир баромад. Ба ҳамин тараф нигоҳ карда давидем. Омадем, ки «рӯфта чидагӣ барин». Ягонта одам нест...

Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ. I

РҮҲ

298. Аз рӯҳ афтодан

маъюс, дилшикаста гардидан.

Вай аз рӯҳ афтидааст, камтар дилашро бардошта монед.

299. Рӯҳи касе баланд шудан

табъи касе чоқ шудан, хушҳол гардидан.

Баъд аз он ки падар ҳикояи кори худро кард, гӯё ки аризааш натиҷаи амалӣ дода бошад, рӯҳаш баланд ва рӯяш кушода шуд.

С. Айнӣ «Еддоштҳо», қ. 1

300. Рӯҳ гирифтан

1. далер шудан, 2. қувваю дармон ёфтан.

1. — Ба муқобили ин зулми ғаддоронаи амир ҷавонони инқилобчии Бухоро, ки дар инқилоби февраль мағлуб шуда буданд, аз инқилоби октябр рӯҳ гирифта, хостанд, ки ҳисоби худро бо амир баробар кунанд.

С. Айнӣ «Ғуломон»

2. Аз ин вохӯрӣ Шодӣ хурсанд шуда рӯҳ гирифт.

Ҷ. Икромӣ «Шодӣ»

3. — Ҳа, балел! — гуфт бригадир рӯҳ гирифта, — ана ҷи фикри маъкул.

301. Рӯҳи касе коҳидан

1. рӯҳан азоб кашидан, 2. ранчидан.

— Дар Бухорои шарифи мусулмонободи мо корхое мешавад, ки рӯҳи кас ҳақиқатан мекоҳад...

Ҷ. Икромӣ «Духтари оташ»

РҶҲБАЛАНД

302. Рӯҳбаланд гаштан

Ниг. Рӯҳ гирифтан.

Очил аз ҳозир будани Анна рӯҳбаланд гашта, забонаш гӯё шуда буд.

ТАСҲЕҲИ ҒАЛАТҲОИ БА НАЗАРРАСИДА

Саҳифа	Дар кадом сатр		Чоп шудааст	Бояд хонда шавад
	аз боло	аз поён		
XVI	—	8	соқит	соқит
17	—	14	ғурифтаи	ғурифтаи
23	—	10	қорам	қорам
27	18	—	анғуштнома	анғуштнома
45	14	—	беҳудағариро	беҳудағуиро
81	—	13	Тошабобо	Тешабобо
156	16	—	хурсанд, хушнуд	хурсанд, хушнуд шудан
168	11	—	беистилоҳа	беистиҳола
170	13	—	нутқ ғуфтаи	нутқ қардан
237	—	10	имом	имон
243	—	11	халосии	халосӣ
257	1	—	лағат	лағад
288			64. ДАРУНИ КАСЕРО ГУРҒ ДАРРОНДАН	65. ДАРУНИ ПУЛ БОЗӢ ҚАРДАН
295	13	—	омро	ошро
307	—	8	шиносони	шиносони
313	—	14	саёҳат	сиёҳат
398	5	—	мушқорӣ	мушқорӣ
404	—	11	чашмаҳон	чашмҳон
408	1	—	Дилсиёғӣ	Дилсиёҳӣ
412	5	—	маи	ман
421	14	—	расидан	нарасидан
477	—	6	иштиёҳӣ	иштиёқи
495	—	7	чашмдор шудан	чашм доштан
533	—	7	роҷеулвақд	роҷеунвақд
546	—	10	аниғштдудӣ	аниғштдудӣ
601	16	—	ғузоро	ғузоро
659	—	3	баҷан	боҷан
678	8	—	Надид ҳеч, набинад дуруғ умри дароз	Надиду ҳеч набинад дуруғ умри дароз
699	—	3	чағғалот	чағғалат
719	2	—	одам носипос	одами носипос
756	—	4	мазоқ	мазоҳ
762	9	—	таббодое	шаббодое
801	—	4	духтароне	духтуроне
849	14	—	хор	хор (ҳас)
858	2	—	Масков ва макриёҷӣ	Маскав ва мақариёҷӣ
878	—	10	ақида	ақиқа
925	5	—	хатар	хабар

„Мухтасари тарҷиман ҳоли худам“-и С. Айний дар баъзе маъридоҳ сахван „Мухтасар“ рафтааст.

